MOLDOVA ÎN ANII CELUI DE - AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

MOLDOVA ÎN ANII CELUI DE - AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Petru Şornikov

MOLDOVA ÎN ANII CELUI DE - AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

CHIŞINĂU • 2013

ASOCIAŢIA ISTORICILOR ŞI POLITOLOGILOR „PRO-MOLDOVA”

Petru Şornikov

MOLDOVA ÎN ANII CELUI DE - AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Chişinău, 2013

CZU

Redactori ştiinţifici – Stati Vasile, doctor habilitat în ştiinţe istorice;
Polivţev Vladimir, doctor în istorie, conferenţiar.
Traducerea şi redactarea lingvistică – Stati Vasile, doctor în ştiinţe filologice.
Recenzenţi – Nazaria Sergiu, doctor în istorie, doctor habilitat în politologie, conferenţiar;
Sprînceană Mihai, doctor în istorie, conferenţiar.
Procesare computerizată – Nazaria Elena.

Monografia a fost editată cu suportul unor agenţi economici din Republica Moldova.

Fiecare din etniile Moldovei, – moldovenii, ucrainenii, ruşii, evreii, găgăuzii, bulgarii, ţiganii (romii) si altele, – a avut în perioada celui de-Al Doilea Război mondial soarta sa. În lucrare este analizată politica de ocupaţie a României în Moldova şi lupta poporului ei polietnic împotriva ocupanţilor. Sînt examinate premizele ideologice ale participării Romaniei la agresiunea impotriva URSS, genocidul evreilor şi a ţiganilor, situaţia politico-juridică şi social-economică a populaţiei, antrenarea bisericii în calitate de instrument al politicii de ocupaţie, jaful total, codificat „Operaţiunea 1111”, şi realizarea politicii „pămîntului pîrjolit” în Moldova. Participarea comunităţilor naţionale ale Moldovei, atît în lupta patriotico-ilegalistă şi de partizani, cît şi la luptele de pe front in componenţa Armatei Roşii ne vorbeşte despre faptul că Marele Război din 1941-1945 a fost un razboi patriotic şi pentru moldoveni.

Monografia este adresată istoricilor şi tuturor persoanelor care vor să cunoască istoria Patriei.

ISBN

© Petru Şornikov, 2012.
© Coperta: Iaroslav Oliinîc, 2012.

CUPRINS

Introducere.....4
Partea I. Moldova în perioada războiului din vest (1939-1941).....18
§ 1. Premisele ideologice ale participării României la agresiunea împotriva URSS.....18
§ 2. Lupta diplomatică în „chestiunea Basarabiei”.....28
§ 3. Răscoala de la 28 iunie-3 iulie 1940.....40
§ 4. Transformări politice, sociale, economice.....55
§ 5. Strămutările masive ale populaţiei.....65
Partea II. Moldova în Marele Război pentru Apărarea Patriei.....76
Capitolul I. Restructurarea militară a Republicii.....76
§ 1. Luptele la hotar.....76
§ 2 Mobilizarea în Armata Roşie. Asigurarea securităţii în spatele frontului şi ajutorul acordat trupelor sovietice de către populaţie.....78
§ 3 Evacuarea populaţiei şi a bunurilor materiale. Măsurile de „paralizare”.....85
§ 4. Formarea nucleului ilegalist.....93
Capitolul II. Politica de ocupaţie a României.....108
§ 1. Baza legislativă al regimului de ocupaţie. Politica economică şi socială al României în teritoriile ocupate.....108
§ 2. Operaţiuni de nimicire: evrei şi ţigani (romi).....140
§ 3. Ocupaţia şi moldovenii.....164
§ 4. Slavii şi găgăuzii: românizare sau deportare.....179
§ 5. Agresiunea bisericească.....192
Capitolul III. Lupta populară.....210
§ 1. Rezistenţa politico-morală, etnoculturală şi spirituală.....210
§ 2. Mişcarea ilegalistă.....231
§ 3. Sabotarea.....280
§ 4. „Operaţiunea 1111”. Zădărnicirea mobilizării în armata română.....298
§ 5. Moldova în ajunul eliberării. Partizanii.....308
§ 6. Operaţiunea Iaşi-Chişinău.....336
Capitolul IV. În componenţa Armatei Roşii.....349
§ 1. Divizia a 95-a Moldovenească. Participarea la apărarea Moldovei, Odesei, Sevastopolului.....349
§ 2. Divizia de miliţie: de la Chişinău pînă la Groznîi.....355
§ 3. Recruţii anilor 1944-1945: mobilizaţi sau voluntari?.....361
Capitolul V. Crime şi pedepse.....371
§ 1. Detrimentul adus Moldovei de război şi ocupaţie.....371
§ 2. Au fost pedepsiţi oare criminalii de război?.....375
Încheiere.....388
Lista abrevierilor.....393
Unele lucrări ale autorului pe problematica celui de-Al doilea război mondial.....394

INTRODUCERE

În anii celui de-Al doilea război mondial Moldova, pierzînd un sfert din populaţia ţării, fiind ruinată economic şi îndurînd foametea, a suportat cea mai groaznică lovitură din istoria sa. Însă, aceşti ani au rămas în memoria poporului nu doar ca o perioadă de suferinţă şi jertfă, dar şi ca una de luptă pentru crearea propriului său destin. Data de 9 mai, Ziua Victoriei, a devenit Ziua unităţii populare în care mii de cetăţeni, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, se adună la Memorialul din Chişinău, dar şi în alte oraşe şi sate, pentru a depune flori la locul de veci al celor căzuţi în timpul Războiului pentru Apărarea Patriei. Tot felul de forţe folosesc resursele ştiinţei istorice pentru rezolvarea unor sarcini politice curente. Evenimentele celui de-Al doilea război mondial şi participarea populaţiei Moldovei în acest război, sînt temele cele mai controversate şi aprig discutate în cadrul desbaterilor ştiinţifice şi pseudoştiinţifice, esenţa cărora, în popor, este formulată în popor astfel: „Ei vor să ne fure Victoria". Tentativele unui asemenea furt sînt dur criticate.

Prioritatea în tălmăcirea propagandistică (dar nu şi stiinţifică!) a istoriei Moldovei din perioada celui de-Al doilea război mondial, şi-a asumat-o ţara, care în timpul războiului a participat la agresiunea împotriva URSS, prin urmare, împotriva Moldovei. În vara anului 1942, la marcarea primului an de la începutul războiului, au fost scoase de sub tipar cărţile „Basarabia dezrobită"[1] şi „Basarabia. Un an de muncă românească"[2], în care s-a întreprins o tentativă de a prezenta participarea României în război ca „o cruciadă împotriva bolşevismului", iar politica sa de ocupaţie ca proces de organizare a vieţii economice şi sociale în regiunile „cucerite" sau „eliberate". În scopul „argumentării" propagandistice a genocidului, în carte, au fost introduse invenţiile despre eternul „antiromânism" al evreilor din Basarabia şi Bucovina de Nord. Tezele de bază formulate în lucrările propagandistice ale administraţiei cotropitoare au fost moştenite de istoriografia unionistă din Republica Moldova.

În virtutea circumstanţelor politice, cercetarea ştiinţifică a problematicii ce vizează perioada de ocupaţie, impulsionată de necesitatea poporului de a-şi cunoaşte trecutul, a fost însă imposibilă o perioadă îndelungată de timp.

Istoriografia sovietică moldovenească. În anii 1944-1946 Comisiile Extraordinare de Stat pentru investigarea crimelor comise de invadatorii germano-fascişti şi aliaţii acestora, înfiinţate în oraşele şi raioanele RSS Moldovenească, au colectat un imens material factologic şi dovezi care confirmau execuţiile, torturile şi deportările, jafurile şi distrugerea bunurilor materiale săvîrşite de trupele de ocupaţie germano-române, de poliţia română şi de administraţia „civilă". Tot ele au stabilit şi numărul aproximativ al persoanelor ucise de trupele invadatoare – 64 de mii de oameni. Din România fost readusă în Moldova documentaţia administraţiei române de ocupaţie, astfel fiind fiind pusă baza documentară şi de arhivă pentru cercetările ştiinţifice ulterioare. Însă, la momentul oportun, România a trecut de partea coaliţiei antihitleriste şi a sancţionat

[1] Vezi: Basarabia dezrobită. F. l. 1942.
[2] Vezi: Basarabia. Un an de muncă românească. Chişinău. 1942.
Au fost editate şi alte borşuri propagandistice: „Cătuşele roşii", „Basarabia şi Bucovina sub noua stăpînire", „Îndemn către toţi românii", „Adevăratele cauze ale greutăţilor prin care trecem", „Cuvîntul Mareşalului către săteni", revistele „Basarabia" и „Bucovina". // Moraru P. Serviciile secrete şi Basarabia (1918-1991). Dicţionar. Bucureşti. Ed. militară. 2008. PP. 19, 23.

principalii criminali de război. În ţară a fost instaurat regimul democraţiei populare şi a cere socoteală pentru crimele de război unei ţări aliate URSS ar fi fost incorect din punct de vedere politic. Folosirea faptelor criminale comise de ocupanţii români în Moldova în scop de propagandă, s-a redus la cîteva articole de revistă şi la editarea a două broşuri, care conţineau informaţii sumare despre atrocităţile cotropitorilor fascişti[3], de regulă, fără a fi precizată naţionalitatea acestora. Pînă la jumătatea anilor '60 studierea politicii de ocupaţie a României, atît pe teritoriul Moldovei, cît şi pe cel al Ucrainei, a fost practic blocată din teama de a nu dăuna relaţiilor de prietenie sovieto-române. În această perioadă erau deja editate o serie de lucrări ştiinţifico-populare[4], însă pregătirea specialiştilor, capabili să efectueze cercetări ştiinţifice pe problematica Marelui Război pentru Apărarea Patriei, realmente nu avea loc.

În anul 1964, odată cu venirea la putere a naţional-comunistului N. Ceauşescu, istoricii români au reluat încercările voalate de a justifica „dreptul" României asupra Basarabiei şi a Bucuvinei de Nord. Transformarea ştiinţei istorice în instrument ideologic, menit să consolideze regimul dictatorial, exaltarea naţionalismului, introducerea întrebărilor referitoare la realităţile RSSM în agenda de negocieri a Bucureştiului cu Kremlinul, menţionează istoricul-unionist, bineînţeles au stîrnit reacţii din partea oficialităţilor moldave[5]. Orientarea confruntativă a istoriografiei române a impus conducerea de partid a Moldovei să le ofere istoricilor posibilitatea de a studia materialele instituţiilor române de ocupaţie şi libera cercetare a documentelor din acea perioadă. Caracterul informativ şi nivelul metodologic al publicaţiilor cu privire la participarea populaţiei Moldovei în Marele Război pentru Apărarea Patriei au crescut considerabil. Acumularea materialelor despre activitatea organizaţiilor PC(b) din Moldova din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a devenit o direcţie importantă în activitatea Institutului de Istorie a partidului. Însă rolul principal în dezvăluirea şi publicarea materialelor documentare despre politica de ocupaţie a României şi despre lupta poporului împotriva invadatorilor, l-a avut colaboratorul Institutului de Istorie al AŞM I.E. Levit. Savantului îi aparţin capitolele consacrate politicii de ocupaţie a României în Moldova din lucrarea „RSS Moldovenească în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei din 1941-1945"[6]. Dezvoltarea acestei problematici el a continuat-o în studiul cuprins în două volume şi dedicat participării României în război împotriva URSS[7], dar şi în capitolele unor lucrări de generalizare privind istoria Moldovei[8].

---

[3] Vezi: Сенкевич В.М. Советская Молдавия в борьбе против фашистских захватчиков. Б.м. Госполитиздат. 1944; Березняков Н.В. Кримеле фасчиштилор жермано-ромынь ын Молдова. Кишинэу. ЕСМ. 1947; Елин Д. Молодежь Молдавии в дни Великой Отечественной войны. Кишинев. Изд-во ЦК ЛКСММ. 1948.

[4] Vezi: Афтенюк С., Елин. Д., Левит И. Лупта партизанилор Молдовей ымпотрива котропиторилор фашиштъ. Кишинэу. ЕСМ. 1951; Афтенюк С.Я. Молдова Советикэ ын периоада Марелуй рэзбой пентру апэраря Патрией. Кишинэу. ЕСМ. 1953; Афтенюк С., Елин. Д., Левит И. РСС Молдовеняскэ ын Мареле рэзбой пентру апэраря Патрией. 1941-1945. Кишинэу. Картя Молдовеняскэ. 1961.

[5] Petrencu A. Basarabia în al doilea război mondial. 1940-1944. Chişinău. 1997. P. 24.

[6] Vezi: Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1970; vezi de asemenea: Очерки истории Коммунистической партии Молдавии. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1968.

[7] Vezi: Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.IX 1939-19. XI 1942). Кишинев. Штиинца. 1981; acelaşi autor:

În anii ’70 polemica mascată cu istoriografia ceauşistă s-a acutizat. O bază documentară incontestabilă pentru studiile care vizau istoria Moldovei din perioada 1941-1945, inclusiv a politicii economice, sociale şi naţonale promovată de invadatori, a sabotării în masă, a luptei ilegaliste şi de partizani a populaţiei Moldovei, conţine culegerea de documente, editată în două volume cu titlul „RSS Moldovenească în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei din 1941-1945”[9] , îngrijită, de asemenea, de I.E. Levit. În lucrările sale istoricul a tratat obiectiv exterminarea evreilor. El a dezvăluit şi motivul economic al genocidului – însuşirea proprietăţilor evreieşti de către statul român, funcţionarii acestuia şi burghezia românească.

Politica economică şi socială a României în Moldova în perioada 1941-1944 şi faza iniţială de restaurare a industriei, transportului, agriculturii, ajutorul populaţiei paşnice acordat celor de pe linia frontului au fost prezentate în lucrarea colectivă „Istoria economiei naţionale a RSS Moldoveneşti”[10], precum şi în lucrări monografice[11]. Informaţii noi cu privire la politica de ocupaţie a României, despre lupta neînarmată ilegalist-patriotică a populaţiei din raioanele Moldovei, care pînă la 1940 erau parte componentă a RASS Moldoveneşti, au fost prezentate în cartea lui S.A. Gratinici „Pe partea stîngă a Nistrului”[12]. O culegere de articole despre activitatea organizaţiilor patriotice ilegaliste şi rezistenţa neînarmată a populaţiei a fost editată sub titlul „Ilegalitatea comunistă din Moldova”[13], care însă, nu corespunde întocmai conţinutului. Meritul pentru editarea culegerilor „Partizanii îşi amintesc...”[14] şi a unei serii de culegeri cu titlul „În luptele pentru Moldova”[15] îi revine, de asemenea, Institutului de Istorie a partidului. Memorii-

---

Крах политики агрессии диктатуры Антонеску (19. XI 1942-23.VIII 1944). Кишинев. Штиинца. 1983.

[8] Vezi: История Молдавской ССР. В 2-х т., Т. 2. Кишинев. Штиинца. 1965; История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней. Кишинев. Штиинца. 1984.

[9] Vezi: Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. / Сост.: И.Э. Левит etc. Т. 1. На фронтах войны и в советском тылу. Кишинев. Штиинца. 1975; Т. 2. В тылу врага. Кишинев. Штиинца. 1976.

[10] Vezi: История народного хозяйства Молдавской ССР (с древнейших времен до наших дней). 1917-1958 гг. Кишинев. Штиинца. 1974.

[11] Vezi: Царанов В.И. По пути индустриализации. Кишинев. Штиинца. 1975; Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. Кишинев. Штиинца. 1986; acelaşi autor: Мунчиторий Молдовей Советиче ын лупта ымпотрива котропиторилор фасчиштъ. Кишинэу. Штиинца.1988.

[12] Vezi: Гратинич С.А. На левом берегу Днестра. 1941-1944. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1985.

[13] Vezi: Коммунистическое подполье Молдавии. 1941-1944. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1984; Коренев А. На земле молдавской. // Герои подполья. Москва. Политиздат. 1968.

[14] Vezi: Партизаны вспоминают… Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1980; vezi de asemenea: Лунгу В.Н. За отчий край. // Коммунисты вспоминают… (Сборник воспоминаний участников борьбы за власть Советов и социалистическое строительство в Молдавии). Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1974.

[15] Vezi: В боях за Молдавию (1941-1944). Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1964; В боях за Молдавию. Кн. 2. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1968; В боях за Молдавию. Кн. 3. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1973; В боях за Молдавию. Кн. 4. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1976; Луптеле пентру Молдова. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1984.

le[16] şi lucrările cu caracter ştiinţifico-popular bazate pe documente şi memorii[17] care ieşeau de sub tipar, sporeau substanţial baza izvoristică a cercetărilor dedicate istoriei Molodovei din acea perioadă.

Orientarea geopolitică răsăriteană a moldovenilor în ajunul Marelui Război pentru Apărarea Patriei a fost expusă de academicianul A.M. Lazarev în monografia consacrată reunirii Basarabiei cu Rusia/ URSS în 1940[18]. Manifestările populaţiei împotriva trupelor şi a administraţiei române din 28 iunie, crearea unui organ provizoriu al puterii de stat – Comitetul Revoluţionar Provizoriu din Basarabia, susţinerea transformărilor de ordin politic, economic şi social de către majoritatea populaţiei, i-au permis autorului să interpreteze aceste evenimente ca o prelungire a proceselor revoluţionare, întrerupte de intervenţia română din 1918. Datele prezentate de academician cu privire la represiunile autorităţilor de ocupaţie în 1941-1944 împotriva persoanelor, care în luna iunie 1940 se pronunţau pentru reunificarea Basarabiei cu URSS, confirmă caracterul de masă al mişcării de eliberare naţională a Basarabiei din anii '20 – '30. Analizînd istoriografia RFG[19], A.V. Heistver combate încercarea de a „justifica" complicitatea României la agresiunea împotriva URSS. Conţinutul capitolului „Istoriografia burgheză a RFG privind cauzele şi scopurile intrării României fasciste în războiul împotriva URSS" mărturiseşte că înşusi adepţii antisovietismului, în baza faptelor, şi-au argumentat poziţia că scopurile României erau agresive, iar aderarea ei la „campania din est" a lui Hitler n-a fost o „reacţie spontană" a societăţii române la „cedarea" Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, ci o continuare a politicii sale răsăritene începută în anii '60 ai secolului al XIX-lea.

O sursă documentară valoroasă pentru cercetările ştiinţifice este şi culegerea lui Efim Junghietu[20] „Folclorul moldovenesc din perioada Marelui război pentru apărarea Patriei". Cartea conţine cîntece privind începutul războiului, doine de jale despre crimele săvîrşite în Moldova de ocupanţii români şi germani, cîntece alcătuite de moldovenii mobilizaţi în armata română, cîntece şi naraţiuni populare despre lupta partizanilor, participarea moldovenilor la război în componenţa Armatei Roşii, despre întoarcerea din război etc. Conţinutul culegerii ne permite să judecăm cum s-a răsfrînt războiul şi ocupaţia asupra conştiinţei de masă a moldovenilor şi ne confirmă convingerea că în acea perioadă poporul moldovenesc, fără îndoială, era de partea URSS (Rusiei).

---

[16] Vezi: Тюленев И. В. Через три войны. Москва. Воениздат. 1960; Кожухарь М. Первое молдавское. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1963; Шкрябач Я. Дорога в Молдавию. Воспоминания командира. Кишинев. 1966; Старченко Е.Н. Сильнее смерти. Воспоминания. Кишинев. 1962; Речкалов Г.А. В небе Молдавии. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1967; Лепешкин В. В степи под Кагулом. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1965;

[17] Vezi: Цопа Т. Огненные цитадели (Документальные рассказы). Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1978; Лисецкий А.М., Сытник М.К. Кишинэул ын аний Марелуй рэзбой Петру апэраря Патрией. Кишинэу. Картя Молдовеняскэ. 1985; Елин Д. Партизаны Молдавии. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1974; Коренев А. Пароль – подвиг. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1968; Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1975.

[18] Vezi: Лазарев А.М. Год 1940 – продолжение социалистической революции в Бессарабии. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1985.

[19] Vezi: Хействер А.В. Буржуазная историография ФРГ об участии Румынии во второй мировой войне. Критический очерк. Кишинев. Штиинца. 1986.

[20] Vezi: Жунгиету Е. Фолклор молдовеняск дин периоада Марелуй рэзбой пентру апэраря Патрией. Кишинэу. Штиинца. 1972.

Spre sfîrşitul anilor ˙80 istoricii moldoveni au reuşit să dezvăluie scopurile expansioniste ale României în războiul contra URSS, să analizeze desfăşurarea operaţiunilor militare pe teritoriul Moldovei din iunie-august 1941 şi din martie-august 1944, să scoată în evidenţă caracterul exploatator al politicii social-economice a ocupanţilor, să demaşte politica de nimicire a evreilor. Mobilizarea politică a populaţiei multinaţionale a Moldovei în lupta patriotică, după cum reiese din toată literatura consacrată războiului, avea la bază criterii civice şi nicidecum etnice. Un indice al veridicităţii rezultatelor ştiinţifice obţinute de istorici este refuzul istoriografiei române de a contesta concluziile enunţate. Cu toate acestea însă, dincolo de atenţia istoricilor au rămas chestiunile legate de exterminarea ţiganilor şi specificul politicii naţionale a României atît faţă de moldoveni, cît şi faţă de ruşii, ucrainenii, găgăuzii, bulgarii din Moldova, participarea Bisericii române la înfăptuirea politicii de ocupaţie. N-a fost rezolvată chestiunea legată de jertfele omeneşti suportate de Moldova, ca urmare a războiului şi a ocupaţiei româno-germane. După cum a arătat timpul, nici prezenţa documentelor în circuitul ştiinţific, care confirmă interpretarea evenimentelor făcută de istoricii moldoveni, n-a fost o garanţie împotriva încercărilor de a falsifica istoria Moldovei.

Un rol hotărîtor în raspîndirea tendinţei revizioniste l-au jucat factorii extraştiinţifici. În perioada transformărilor politice din 1989-1991 instituţiile Academiei de Ştiinţe a RSSM şi instituţiile superioare de învăţămînt au fost trecute sub controlul unioniştilor (adepţii unirii Moldovei cu România). Institutul de istorie a partidului a fost desfiinţat, iar colaboratorii Institutului de Istorie au fost supuşi unei epurări pe criterii etnice şi politice. Mulţi istorici au fost izgoniţi şi din instituţiile superioare, dat fiind faptul că nu împărtăşeau concepţia românismului. În locul disciplinei de istorie a Moldovei în programa instituţiilor de invăţămînt în anul 1990 a fost introdusă disciplina „Istoria românilor", care avea menirea să altoiască în conştiinţa generaţiei tinere spiritul românismului. Însă instaurarea controlului asupra instituţiilor ştiinţifice de către unionişti, nu le-a asigurat acestora monopolul asupra interpretării trecutului.

Lupta curentelor în istoriografia Republicii Moldova. În calitate de istoriografie oficială a Republicii Moldova cercurile compradore prin mijloace administrative propagau istoriografia cu caracter unionist, menită să argumenteze necesitatea unirii Moldovei cu România. Disciplina „Istoria Moldovei" a fost scoasă din programul instituţiilor de învăţămînt şi înlocuită cu disciplina „Istoria românilor". Trăsătură caracteristică a cursului elaborat de autorii unionişti este indiferenţa totală faţă de soarta popoarelor Moldovei. Metoda de bază aplicată de aceştia este înlocuirea istoriei popoarelor Moldovei cu istoria politicii de ocupaţie a României în Basarabia, în regiunea Bugo-Nistreană şi în Bucovina de Nord. În monografiile sale A. Petrencu[21] elogiază activitatea guvernului lui I. Antonescu şi a administraţiei de ocupaţie în ceea ce priveşte exploatarea resurselor economice şi umane ale Basarabiei în contextul participării României în război împotriva URSS. Genocidul, situaţia social-economică a populaţiei, rezistenţa populară faţă de ocupanţi, participarea populaţiei Moldovei la război de partea Armatei Roşii sînt trecute sub tăcere. După aceeaşi schemă sînt scrise şi monografia lui P. Moraru, dedicată Bucovinei[22], compartimentele cărţii „Istoria Basarabiei"[23], şi

[21] Vezi: Petrencu A. Basarabia în al doilea război mondial; Petrencu A. România şi Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial. Chişinău. 1999; Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial (1939-1945). Chişinău. Prut Internaţional. 2006.

[22] Vezi: Moraru P. Bucovina sub regimul Antonescu (1941-1944). Administraţie. Economie. Societate. Prut internaţional. 2004.

alte lucrări ale autorilor-unionişti. Apreciind distorsionat evenimentele, ei numesc ocupaţia eliberare, teroarea politică încearcă să o justifice prin faptul, că era orientată împotriva persoanelor „care propagau ideologia comunistă" iar acţiunile represive ale ocupanţilor le interpretează ca „neutralizarea mişcării de partizani".

În încercarea de a achita conducerea României de responsabilitatea morală şi politică pentru participarea ţării în război împotriva URSS, autorii-unionişti multiplică teza cu privire la „culpabilitatea în egală măsură" a lui Hitler şi Stalin pentru declanşarea războiului mondial şi încearcă să prezinte România în calitate de victimă nevinovată a împrejurărilor istorice nefavorabile. Izolarea pe arena internaţională a Bucureştiului era o consecinţă directă a politicii de ocupaţie promovată de acesta în deceniile anterioare. În perioada interbelică, recunoaşte A. Moraru[24], una dintre cele mai dificile problemele de ordin diplomatic pentru România era problema Basarabiei, deoarece URSS n-a recunoscut „unirea" Basarabiei cu România. Autorul contestă dreptul URSS de a-şi apăra interesele sale naţionale, iar lupta pentru reunirea Basarabiei cu URSS o interpretează ca pe o manifestare agresivă. Cu toate acestea, recunoaşte A. Moraru, textul pactului de neagresiune sovieto-german semnat la 23 august 1939, nu conţinea nimic condamnabil. Situaţia era însă diferită în ceea ce priveşte „Protocolul adiţional secret". Declaraţia URSS cu privire la interesele sale pentru Basarabia şi declaraţia Germaniei despre dezinteresul său faţă de acest teritoriu el le interpretează ca un „act de împărţire a României".

Pledînd pentru interesele României, iar nu ale Moldovei, A. Moraru contestă legalitatea evacuării bunurilor materiale din Moldova realizată de Puterea sovietică la începutul războiului. Prezentînd date cu privire la nimicirea în masă a evreilor, A. Moraru le califică drept genocid nazist, evitînd, însă, să menţioneze că acesta era săvîrşit de către trupele române şi de poliţie. Teroarea instaurată de cotropitori şi îndreptată împotriva moldovenilor, autorul le numeşte acţiuni conform „legilor războiului", iar lupta populară – „mişcare subversivă a forţelor prosovietice" şi admiră „vitejia" manifestată, chipurile, de armata şi jandarmeria române în lupta cu partizanii moldoveni.

Tentativele de a justifica participarea României în război împotriva Rusiei prin „obida" românilor faţă de URSS pentru „cedarea" silită a Basarabiei şi a Bucovinei de Nord în luna iunie 1940 îşi au originea încă din perioada de guvernare a lui I. Antonescu. „Eu nu sînt un agresor, – citează cu compasiune autorii «Istoriei Basarabiei»[25] afirmaţiile «conducătorului» (titulatură după modelul fuhrerului), – deoarece începînd cu luna iunie 1940, ţara agresoare era Rusia, România aflîndu-se în stare de război cu Uniunea Sovietică". Acceptarea „ultimatumului" sovietic de către autorităţile române, autorii îl prezintă ca un act fraudulos, dar şi o strategie politică în concordanţă cu interesele României. Totodată, faptul că cedarea Transilvaniei de Nord Ungariei şi retrocedarea Dobrogei de Sud Bulgariei, n-a dus la război dintre România şi aceste state, n-a fost examinat. Scopurile de acaparare ale României, care şi-a trimis trupele să lupte mai la est de Nistru, caracterul cotropitor şi terorist al politicii promovate de administraţia de ocupaţie, genocidul evreilor şi ţiganilor, în carte sînt trecute sub tăcere.

O metodă mai subtilă de reabilitare a cercurilor conducătoare din România se reduce la încercarea de a arunca toată vina pentru crimele comise în anii 1941-1944 asupra

[23] Vezi: История Бессарабии (От истоков до 1998 года). Изд. 2-е. Координатор И. Скурту. Кишинэу. 2001.
[24] Vezi: Moraru A. Istoria Românilor. Basarabia şi Transnistria. 1812-1993. Chişinău. 1995.
[25] Vezi: История Бессарабии (От истоков до 1998 года).

„conducătorului": el era cel care dădea ordine, ceilalţi doar le executau. Răspunsul pozitiv la întrebarea „era Antonescu un fascist?" înseamnă acceptarea tezei că acest regim avea o bază socială masivă, iar acest lucru face dificilă identificarea exhaustivă a persoanelor responsabile pentru atrocităţile comise de ocupanţi. Regimul Antonescu, afirmă A. Petrencu, a fost anticomunist, el a interzis activitatea tuturor partidelor, însă acesta nu era un regim fascist, întrucît în perioada lui de guvernare în România „nu a existat un partid fascist unic, legionarii fiind urmatiti"[26]. Cu toate acestea, politica dictatorului de cucerire a Estului şi „eliminarea" evreilor, cel puţin, în perioada de succes al armatei germane se bucurau de sprijinul societăţii româneşti. „Recucerirea" Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, notează Iu. Fruntaşu[27], „erau, indiscutabil foarte populare şi acceptate de majoritatea românilor". În ceea ce priveşte anexările, menţionează P. Moraru, şi opoziţia „democratică" era solidară cu dictatorul[28]. Visul de a acapara teritorii noi s-a răspîndit pe scară largă. Însă, misiunea de reabilitare a regimului rămîne în vigoare. Atît autorii numiţi mai sus cît şi alţi autori-unionişti dau de înţeles că Antonescu, în general, este un erou al neamului românesc, „denigrat" de „jidovi şi comunişti"[29].

Pornind de la această premiză, în anii '90 unioniştii au introdus în manualele de istorie teza cu privire la caracterul „eliberator" al războiului împotriva URSS. „Moscova, – declară B. Vizer în manualul pentru clasa a 9-a, – întreprinde acţiuni energice pentru ocuparea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord"; în anul 1940 România pierduse deja aproximativ 1/3 din teritoriul ţării"; în iulie 1941 „trupele române şi germane au eliberat Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa"[30]. Participarea României la agresiunea hitleristă este justificată şi de Gh. Palade prin necesitatea de a-şi recuceri provinciile „româneşti" cedate. „Scopul principal al intrării României în război, – afirmă el, – era eliberarea teritoriilor ocupate de Uniunea Sovieitică în vara anului 1940"[31]. Evenimenetele din vara anului 1940 sînt calificate de N. Enciu ca o „agresiune sovietică" şi „cotropire a Basarabiei de URSS în luna iunie 1940"[32]. Autorii culegerii de documente „Diplomaţia cotropitorilor" în general tratează agresiunea nazistă împotriva URSS ca „răzbunare" împotriva Uniunii Sovietice pentru „anexarea" Basarabiei[33]. Activitatea serviciilor de exploatare a teritoriilor ocupate O. Verenca[34], un funcţionar care a slujit în anii 1941-1944 în Odesa, a prezentat-o drept muncă de rutină a unei instituţii administrative.

O turnură semnificativă de la trecerea sub tăcere a nimicirii evreilor şi a ţiganilor în direcţia justificării genocidului a fost înfăptuită în anii '90 ai sec. XX[35]. Extrem de odioasă este încercarea de a „justifica" teza cu privire la pedepsirea de către regimul

[26] Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial (1939-1945). P. 144.
[27] Vezi: Fruntaşu Iu. O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002. Chişinău-Bucureşti. Cartier. 2002.
[28] Moraru P. Bucovina sub regimul Antonescu (1941-1944). P. 35-38.
[29] Mai detaliat vezi: Назария С. История без мифов. Вторая мировая война: генезис, ход и итоги. Кишинев. 2010. С. 225.
[30] Vezi: Vizer B. Istoria contemporană a românilor. Materiale experimentale pentru clasa a IX-a. Chisinău. 1997.
[31] Vezi: Palade Gh. Istoria Românilor: epoca contemporană. Manual experimental pentru clasa a IX-a. Chisinău. 1998.
[32] Vezi: Enciu N. Istoria românilor. Manual pentru clasa a XII-a. Chisinău. 2001.
[33] Vezi: Diplomaţia cotropitorilor: Repercusiunile ei asupra Basarabiei şi Bicovinei de Nord. Culeg. de documente / Alc. şi trad. din rus. de A.Blanovchi. Ch.: Universitas. 1992.
[34] Verenca O. Administraţia civilă română în Transnistria 1941-1944. Buc., 2000.
[35] Mai detaliat vezi: Шорников П.М. Поля падения. Историография молдавской этнополитики. Кишинёв, 2009. С. 115-131.

Antonescu a locuitorilor Basarabiei şi a Bucovinei de Nord – în special a evreilor, pentru comportamentul lor „antiromânesc" din luna iunie 1940 prezentată de scriitorul-„disident" român Paul Goma, născut în Basarabia dar care locuieşte în Franţa. După părerea lui, teroarea în masă, dezlănţuită de dictator, nu era îndreptată contra unei anume etnii (deşi statistica demografică confirmă această ipoteză), dar împotriva unei categorii de cetăţeni români din Basarabia, Bucovina şi din [ţinutul] Herţa: cea a colaboraţioniştilor". P. Goma argumentează cele expuse prin faptul că deopotrivă cu evreii „după 22 iunie 1941 mii de alţi neevrei: ruşi, ucraineni, ţigani, bulgari, găgăuzi, români au fost bătuţi, linşaţi, spînzuraţi, tăiaţi, înecaţi, arşi de vii, – au fost ucişi din răzbunare pentru faptele lor murdare şi criminale din acel an cumpit de ocupaţie bolşevică". Dovezi clare de complicitate a jertfelor terorii la faptele respective autorul, desigur, nu prezintă. Pubicarea la Chişinău a cărţii sale „Săptămîna Roşie 28 iunie-3 iulie sau Basarabia şi evreii"[36] a devenit un eveniment social scandalos, dar nu şi în viaţa ştiinţifică. Nici un savant n-a susţinut tezele brutale ale lui P. Goma. Acest lucru însă nu l-a împiedicat să elaboreze o carte pe baza broşurii şi să o publice.

Spre deosebire de colegii din România, istoricii-unionişti moldoveni posedă limba rusă, sînt familiarizaţi cu o gamă mult mai largă de izvoare scrise şi îşi dau bine seama de inconsistenţa structurii conceptuale a istoriografiei unioniste. Iată de ce abordarea lor evoluează nu sub influenţa argumentelor ştiinţifice, dar potrivit conjuncturii politice din România. Iar în această ţară politica radicalilor de dreapta de reabilitare a dictatorului-organizator al genocidului a fost oficial condamnată. Cercetările în ceea ce priveşte istoria evreilor în perioada celui de-Al doilea război mondial au primit spijinul statului. În anul 2005, la Iaşi, au fost editate culegerea de documente[37] şi Raportul final[38], elaborate de Comisia internaţională pentru studierea Holocaustului în România, care conţin numeroase dovezi documentare ale genocidului în Moldova şi în Ucraina. Cele mai numeroase date factologice privind tematica respectivă sînt prezentate în enciclopedia „Holocaustul de pe teritoriul URSS" [39] editată la Moscova. Articolele consacrate istoriei exterminării evreilor din Moldova sînt scrise de I. E. Levit. Discursul dedicat genocidului din Moldova, a îmbogăţit paginile cărţii de amintiri „Ani de urgie" [40] scrisă de membrul-corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei Rubin Udler. Un interes deosebit pentru cititor îl prezintă mărturiile acestui autor, originar din România care a emigrat în 1940 în Basarabia, iar în anii de ocupaţie româno-germană a supravieţuit în unul din ghetourile din „Transnistria". Autorul a procedat corect atît din punct de vedere ştiinţific, cît şi moral introducînd în carte date cu privire la nimicirea romilor.

Istoriografiei unioniste i se opun istoricii care au rămas fideli metodei ştiinţifice. În Republica Moldova prima lucrare ştiinţifică pe această temă a fost monografia „Preţul războiului", editată în anul 1994[41]. Analiza politicii promovate de autorităţile române

[36] Vezi: Goma P. Săptămîna Roşie 28 iunie – 3 iulie sau Basarabia şi evreii. Chişinău. Muzeum. 2003.
[37] Vezi: Documente. Comisia internatională pentru Studierea Holocaustului în România; ed. Ingrij. de Lia Beniamin. Iaşi. Pilirom, 2005.
[38] Vezi: Raport final. Comisia internatională pentru Studierea Holocaustului in România; preşedintele Comisiei: Elie Wiesel; Iaşi. Polirom, 2005.
[39] Vezi: Холокост на территории СССР. Энциклопедия. Гл. ред. И.А. Альтман. Москва. РОССПЭН. 2009.
[40] Удлер Р. Годы бедствий. Воспоминания узника гетто. Pitsburg, Chisinău. 2003.
[41] Шорников П.М. Цена войны. Кризис системы здравоохранения и демографические потери Молдавии в период Великой Отечественной войны. Кишинев: 1994. 136 с.

de ocupaţie în domeniul aprovizionării alimentare, asistenţei medicale şi cel al securităţii sanitare a populaţiei din Moldova, dar şi a mortalităţii, ca urmare a genocidului, a tratamentului inuman faţă de populaţie, pierderilor în urma acţiunilor de luptă au dus la concluzia că pagubele demografice cumulate ale republicii constituiau nu mai puţin de 650 de mii de persoane. Factorii principali ai deceselor erau distrugerea mediului de existenţă, bolile infecţioase şi cele sociale. Participarea locuitorilor Moldovei la acţiunile de luptă în cadrul Armatei Roşii, în lupta patriotico-ilegalistă şi cea de partizani, la rezistenţa neînarmată în masă, sabotarea măsurilor economice şi de mobilizare ale ocupanţilor români au fost examinate în lucrarea colectivă „Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri şi pînă în zilele noastre”[42] – prima sinteză a istoriei Moldovei, ieşită de sub tipar după proclamarea independenţei Republicii Moldova. O dificienţă în elaborarea cărţii este refuzul autorilor de a examina mai detaliat tratatul de neagresiune sovieto-german, alte probleme ce vizează preistoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Cu toate acestea, cartea a fost reeditată în două ediţii şi rămîne a fi un manual de istorie popular în rîndurile studenţilor şi al profesorilor. În lucrările „Istoria Republicii Moldoveneşti Nistrene”[43] şi „Fenomenul Transnistrean”[44] în aceeaşi ordine de idei sînt expuse evenimentele Marelui Război pentru Apărarea Patriei, petrecute pe malul stîng al Nistrului.

Deopotrivă cu trecerea sub tăcere a genocidului, cercurile unioniste încearcă să-i insufle tinerei generaţii ideea că regimul Antonescu persecuta doar evreii şi ţiganii, iar situaţia moldovenilor, a ruşilor, bulgarilor, găgăuzilor în anii de ocupaţie era suportabilă. Pînă şi în manualul de „compromis” pentru elevii absolvenţi „Istoria. Epoca modernă” politica naţională a ocupanţilor este analizată avînd la bază doar exemplul evreilor – în capitolul manualului scris în mod imparţial de S. Nazaria „Holocaustul pe teritoriul Moldovei şi în regiunile limitrofe ale Ucrainei în perioada 1941-1944”[45]. Informaţia cu privire la planurile regimului Antonescu vizavi de minorităţile naţionale este prezentată doar în cîteva rînduri, iar despre soarta populaţiei majoritate autorul nu pomeneşte nimic. Ideologul moldovenismului V. Stati[46], condamnînd genocidul evreilor, a acordat o atenţie deosebită analizei politicii promovate de ocupanţii români faţă de moldoveni. Această politică, este prezentată de istoric drept una ipocrită de teroare cruntă, de exploatare şi jaf; exprimîndu-şi atitudinea reală faţă de poporul moldovenesc, înainte de retragere, ocupaţii au încercat să distrugă baza materială a existenţei lui. Ei au devastat industria ţării, agicultura, au distrus oraşele şi infrastructura de transport. La întrebarea, legată unul de renaşterea cultului personalităţii „conducătorului”, dacă a fost regimul Antonescu fascist, istoricul menţionează: „instaurarea dictaturii militaro-fasciste, naţionalismul extremist (intoleranţa faţă de alte naţiuni, antisemitis-

[42] Vezi: История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. Кишинев. Типография Академии Наук. 1997. С. 221; vezi de asemenea История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней. Издание второе, переработанное и дополненное. Кишинев. «Elan Poligraf». 2002. 360 с.

[43] Vezi: История Приднестровской Молдавской Республики. Том 2. Первая часть. Тирасполь. РИО ПГУ. 2001. С. 203-244.

[44] Vezi: Феномен Приднестровья. Тирасполь. РИО ПГУ. 2000; Изд. 2-е, переработанное и дополненное. Тирасполь. РИО ПГУ. 2003.

[45] История. Новейшее время. Учебник для XII класса. Кишинев. 2006. С. 145-150.

[46] Vezi: Stati V. Istoria Moldovei în date. Chişinău.1998; Stati V. Istoria Moldovei în date. Chişinău. Cartea Moldovei. 2007; Стати В. История Молдовы. Кишинев. 2003.

mul feroce, genocidul altor popoare), interzicerea mişcărilor democratice, declanşarea războaielor de cotropire, cinismul şi ipocrizia şi altele – caracterizează pe deplin regimul militaro-politic din România, ideologia şi politica acesteia, deciziile şi acţiunile concrete din perioada septembrie 1940 – 23.08.1944".

Tot mai multă atenţie acordă cercetătorii genezei fascismului românesc. Era acesta un rezultat al transferului ideologic din Germania? Politica de lichidare a evreilor, consideră, pe bună dreptate, S. Nazaria[47], a fost pregătită pe parcursul dezvoltării societăţii române din a doua jumătate a sec. XIX şi pînă la intrarea României în cel de-Al doilea război mondial. Spre deosebire de elementele fasciste din România, menţionează autorul, în Moldova complicii ocupanţilor erau elementele criminale şi declasate ale societăţii, care nu erau adepţi ai vreunui program politic. Analizînd procesul de exterminare al evreilor din Odessa de către ocupanţii români, autorul a conchis că acest genocid a fost întreprins de guvernul lui I. Antonescu din iniţiativă proprie, fără indicatiile aliaţilor germani[48]. Poziţia istoriografiei unioniste privind problematica genocidului evreiesc este supusă de noi unei analize critice într-un şir de publicaţii, incluse în cartea „Chîmpiile căderii"[49].

Lupta impotriva agresiunii naziste a fost o cauză comună a tuturor popoarelor Moldovei, aceasta nu poate fi împărţită în segmente naţionale. Totuşi, avînd în vedere proporţiile şi caracterul acesteia, genocidul evreilor şi a ţiganilor necesita o investigaţie specială. Înlocuirea istoriei Moldovei cu disciplina „istoria românilor" a sporit interesul moldovenilor, ucrainenilor, ruşilor, evreilor, găgăuzilor, bulgarilor din Moldova pentru propria istorie, pentru soarta fiecărei comunităţi naţionale din perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei, pentru contribuţia lor la realizarea acestei Marei Victorii.

Proclamîndu-i pe moldoveni „români", impunîndu-le autoidentificarea cu naţiunea română, prezentate de noi în cartea „Identitatea moldovenească"[50], în realitate Bucureştiul trata moldovenii drept un popor de altă etnie şi ostil din punct de vedere geopolitic, ale cărui autodenumire, memorie istorică, cultură, specific lingvistic nu sînt demne de respect. Insă proiectul naţional-statal românesc nu a fost acceptat de naţiunea moldovenească. Pentu moldoveni statul lor rămînea a fi Moldova in componenţa Rusiei şi nu România. Pe lîngă motivele sociale semnificative, conştiinţa naţională moldovenească, faptul că moldovenii considerau şi Rusia drept statul sau şi chîmp de activitate**,** relatate în cartea menţionată, precum şi în lucrările consacrate istoriei Nistreniei[51], au jucat un rol deosebit la desfăşurarea în Moldova a rezistenţei în masă faţă de regimul românesc de ocupaţie. Însă mobilizarea politică a moldovenilor şi a altor comunităţi naţionale ale Moldovei în lupta împotriva cotropitorilor, relatate în cercetările menţionate şi în lucrările consacrate istoriei găgăuzilor, bulgarilor, a ruşilor de rit vechi, s-a realizat în baza conştiinţei patriotico-civice. Ucrainenii, bulgarii, găgăuzii,

[47] Vezi: Назария С. Холокост: Страницы истории (На территории Молдовы и в прилегающих областях Украины, 1941-1944). Кишинев. 2005.
[48] Vezi: Назария С. История международных отношений и внешней политики великих держав в новейшее время. Курс лекций. Кишинев. 2007.
[49] Vezi: Шорников П.М. Поля падения. С. 115-131.
[50] Vezi: Шорников П.М. Молдавская самобытность. Тирасполь. 2007.
[51] Vezi: История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Первая часть; Феномен Приднестровья. Изд. 2-е, переработанное и дополненное. Тирасполь. РИО ПГУ. 2003.

precum şi moldovenii, au contribuit la menţinerea in Basarabia a spaţiului de funcţionare al limbii ruse[52].

Folosind drept pretext condamnarea stalinismului, compradorii ştiinţei istorice încearcă să denigreze chiar şi faptul eliberării Moldovei de sub ocupaţia fascistă. În aceste condiţii, la momentul oportun au fost publicate de către veteranul de război, profesorul L.E. Repida[53], informaţiile cu privire la ajutorul acordat republicii de către Centrul unional în perioada 1944-1945 şi în anii de după război. Restabilirea economiei naţionale a Moldovei, se menţionează în carte, s-a realizat datorită ajutorului financiar şi material al guvernului URSS, în primul rînd, din contul Rusiei. Un ajutor foarte valoros a fost şi angajarea de specialişti din Federaţia Rusă – ingineri şi muncitori calificaţi, învăţători, medici. În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, menţionează L.E. Repida în altă lucrare[54], moldovenii şi-au demonstrat concludent sprijinul pentru modul, cum a fost soluţionată problema lor naţional-statală, şi anume prin crearea Republicii Moldoveneşti în componenţa URSS. Ei au luptat în rîndurile Armatei Roşii, iar în perioada ocupaţiei germano-române (1941-1944) au sabotat acţiunile economice şi de mobilizare ale cotropitorilor.

Şi, în sfîrşit, în cartea „Cel de-Al doilea război mondial: geneza, desfăşurarea şi bilanţul”[55] S. Nazaria, din nou a supus criticii versiunea nazistă cu privire la responsabilitatea evreilor pentru Holocaust. Autorul menţionează că nu există nici o dovadă a faptului că pe data de 28 iunie 1940 trupele române în retragere au fost atacate anume de evrei şi nu de moldoveni. Teza precum că războiul împotriva URSS a fost un război „de eliberare a provinciilor româneşti Basarabia şi Bucovina de Nord”, foarte populară în rîndurile istoricilor români contemporani, este una falsă. Dacă Bucureştiul ar fi considerat că aceste teritorii sînt, într-adevăr româneşti, conducerea României le-ar fi apărat din toate puterile. Evenimentele din iunie 1940 au spulberat definitiv „drepturile” „istorice” şi „morale” ale României în ceea ce priveşte Basarabia. Dacă atunci s-ar fi organizat un referendum, Basarabia nu ar fi rămas în componenţa României. În realitate, consideră istoricul, conceptul de „eliberare” a Basarabiei are misiunea de a de-

[52] Vezi: Грек И., Червенков Н. Българите от Украйна и Молдова. София. 1993; История и культура гагаузов. Очерки. Кишинев. Понтос. 2006. С. 325-348; Поглубко К., Забунов И. Обновленная Твардица. Кишинев. 1980; Новаков С.З., Гургуров Н.Н. Страницы истории села Кортен (1830-1995). Кишинэу. Штиинца. 1995; Грек И. Гюлмян-Дюльмен-Яровое (Очерки истории болгарского села в Бессарабии). Кишинев. 2006; Шорников П. Под железной пятой: судьба гагаузского народа в период румыно-германской оккупации Молдавии. // Этногенез и этническая история гагаузов. Материалы и исследования, посвященные 150-летию В.А. Мошкова. Выпуск 1. Кишинев-Етулия. Ekim. 2002. С.77-100; acelaşi autor: Болгары Бессарабии в годы румыно-германской оккупации (1941-1944). // Мысль. 2006. № 3(33). С.89-98; acelaşi autor: Старообрядцы и оккупация. 1941-1944. // Старообрядцев Молдавии живое слово. Материалы международной научно-практической конференции «Старообрядчество Молдавии: истоки и современность». 14-16 декабря 2002 г. Кишинев. 2003. С. 78-89; acelaşi autor: Сопротивление политике запрета русского языка в годы фашистской оккупации Молдавии (1941-1944 гг.). // История СССР. 1991. N 5. С. 166-170.

[53] Vezi: Репида Л.Е. Население Молдовы в интеграционных процессах (40—50-е гг. XX в.). Кишинев. Инесса. 2000.

[54] Vezi: Репида Л.Е. Суверенная Молдова: история и современность. Кишинев. Ин-т культурного наследия. 2008.

[55] Назария С. История без мифов. Вторая мировая война: генезис, ход и итоги. Кишинев. 2010.

monstra „ilegalitatea” statalităţii moldoveneşti actuale. Reieşind din această logică defectuoasă, Republica Moldova este o formaţiune statală ilegală, care trebuie, cică, să se reunească cu „patria-mamă”.

Cu toate acestea, introducerea în circuitul ştiinţific a unor noi date istorice îmbogăţeşte argumentarea savanţilor-moldovenişti. Paradoxul discursului unionist rezidă în faptul că multe dintre aceste date sînt publicate şi de adepţii acestuia. Materialele culegerii, demagogic întitulate „Diplomaţia cotropitorilor”[56] permit unui cititor imparţial să-şi formeze o opinie cu privire la politica URSS, contrară intenţiei autorilor-unionişti. Tot din materialele acestei culegeri reiese că Occidentul, indiferent de semnarea sau nesemnarea Tratatului de neagresiune sovieto-german, nu intenţiona să ajute Polonia în luna septembrie 1939. Nici Anglia cu Franţa, şi nici inamicul acestora Germania nu au sprijinit România în iunie 1940; prin urmare, semnarea Tratatului de neagresiune sovieto-german, denumit cu scopul de falsificare „pactul Molotov-Ribbentrop”, a fost justificată. A.Petrencu citează date cu privire la folosirea de către regimul Antonescu a structurilor bisericeşti pentru promovarea politicii de ocupaţie. O parte semnificativă din volumul cărţilor sale o constituie documentele guvernului român, conţinutul cărora dezmint teza cu privire la caracterul „constructiv” al politicii de ocupaţie româneşti din Basarabia.

Datele cu privire la activitatea serviciului de contraspionaj militar român al SSI, introduse în circuitul ştiinţific de Pavel Moraru[57], confirmă concluziile istoricilor moldovenişti cu privire la caracterul criminal al politicii promovate de ocupanţi. Odată cu înaintarea trupelor germane şi române, recunoaşte autorul, pe teritoriul sovietic „s-au instaurat foametea, sărăcia şi sistemul inuman de exploatare”. Serviciul SSI, deopotrivă cu Siguranţa (poliţia politică) şi jandarmeria (poliţia militarizată), dar şi gestapo-ul armatei a 6-a germane, luptau împotriva partizanilor şi a ilegaliştilor, aplicînd metode ce impun recunoaşterea acestei organizaţii drept una criminală. Descrierea activităţii SSI – organizarea de razii în oraşe şi sate, cercetarea în lung şi-n lat a pădurilor, infiltrarea provocatorilor în formatiunile patriotice, arestările, interogările, torturile, execuţiile, – în pofida intenţiilor autorului, înfăţişează un tablou de teroare în masă, indreptate, in primul rand, impotriva moldovenilor.

Elocvente sînt şi informaţiile prezentate în carte cu privire la moralitatea ocupanţilor. Fibricarea „succeselor” era pusă de SSI pe bandă rulantă. Ofiţerii serviciului de contraspionaj raportau despre reţinerea sutelor de „partizani”, însă mai rar şi despre capturarea armamentului. Sub pretextul că sînt „partizani”, membrii detaşamentelor de represalii împuşcau tinerii, care se eschivau de la mobilizarea în armata română. Dar numărul de partizani veritabili creştea, atacurile şi diversiunile săvîrşite de aceştia deveneau tot mai frecvente – şi aşa pînă la 23 august 1944, cînd România a trecut de partea coaliţiei antihitleriste. Înainte de prăbuşirea regimului său, I. Antonescu, interzicînd funcţionarilor locali evacuarea din „Transnistria” în România, de fapt a transmis în mîinile NKVD-ului complicii administraţiei de ocupaţie.

---

[56] Vezi: Diplomaţia cotropitorilor: Repercusiunile ei asupra Basarabiei şi Bicovinei de Nord [Culeg. De documente / Alc. şi trad. din rus. de A. Blanovchi. Ch.: Universitas. 1992.
[57] Vezi: Moraru P. Basarabia, basarabenii şi serviciile secrete (1918-2005). Dictionar alfabetic. Chisinău. 2005; Moraru P. Armata lui Stalin văzută de români. Bucureşti. Editura Militară. 2006; Moraru P. Momente din activitatea serviciilor secrete ale Armatei Romane pe frontul de Rasarit. Istorie in documente. Buc., 2009.

Trecerea în revistă a literaturii privind istoria Moldovei din perioada celui de-Al doilea război mondial, demonstrează că falsificarea ei în Republica Moldova poartă un caracter sistemic, organizat de stat şi este inspirată din străinătate. Istoria Moldovei, în mod consecvent, este înlocuită cu istoria politicii româneşti de ocupaţie. Istoriografia compradoră încearcă să obişnuiască noua generaţie să analizeze evenimentele din acea perioadă reieşind din interesele României şi nu ale Moldovei, iar în interpretarea lor, să se bazeze pe cea a propagandiştilor regimului lui I. Antonescu. Exterminarea evreilor şi a ţiganilor, exploatarea brutală a moldovenilor, discriminarea naţională a ruşilor, ucrainenilor, găgăuzilor, bulgarilor, lupta lor împotriva ocupanţilor sînt date uitării. Se realizează o politică de denigrare şi demonizare a Rusiei, de justificare a participării României la războiul de cotropire împotriva URSS, prin urmare, şi împotriva Moldovei şi a Ucrainei. Falsificatorii n-au argumente ştiinţifice, care să poată justifica participarea României în agresiunea şi politica ei de ocupaţie. Însă, toate acestea nu-i împiedică să denatureze conştiinţa istorică a poporului.

O parte dintre istorici şi-au menţinut suveranitatea conceptuală. Evenimentele trecutului sînt analizate de ei reieşind din interesele Moldovei şi a popoarelor ei. A fost creată o temelie ştiinţifică solidă, are loc actualizarea memoriei istorice şi a venit timpul elaborării unei lucrări de generalizare, dedicată istoriei Moldovei din perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Scopul cercetării noastre este constituirea, cît mai complet posibilă, fără omisiuni, a unei imagini veridice a istoriei Moldovei şi a popoarelor acesteia în ajunul şi în perioada MRPAP, a politicii de ocupaţie a României şi demascarea miturilor istoriografiei compradore. Acţiunile Armatei Roşii, dar şi ale trupelor germane şi române sînt abordate în lucrarea dată în limitele necesare pentru dezvăluirea acestei tematici.

Cadrul cronologic al studiului. Chestiunea cu privire la perioada iniţială a celui de-Al doilea război mondial rămîne să fie discutabilă. Legenda conform căreia cel de-Al doilea război mondial a început la 1 septembrie 1939, ne permite să punem între paranteze tot ceea ce s-a petrecut în afara Europei şi a Mediteranei[58], consideră V.M. Falin. Cînd, totuşi a început cel de-Al doilea război mondial? „Cel de-Al doilea război mondial, – afirmă Henry Lewis Stimson, Secretarul de Stat al USA în perioada 1929-1933 şi ministrul de război în anii 1940-1945, – şi-a început drumul de pe şinele de cale ferată de lîngă Mukden", adică în septembrie 1931, odată cu ocuparea Manciuriei de către forţele armate ale Japoniei. Războiul civil din Spania, care a început în luna iunie 1936, menţioează V. Grosul[59], nu avea la bază o problemă pur internă a acestei ţări. De partea rebelilor au luptat, în diferite perioade, mai bine de 300 de mii de ostaşi străini. Un război de proporţii a precedat şi cotropirea Abisiniei de către trupele italiene. Pînă la invadarea ţării războiul deja derula de şapte luni, după care a continuat încă cinci ani sub forma mişcării de partizani. Pe parcursul acestei perioade în Etiopia au pierit 760 mii de oameni. În iulie 1937a izbucnit războiul în zona Oceanului Pacific, în care şi-au pierdut viaţa mai mult de 35 de milioane de oameni şi care a durat pînă pe 2 septembrie 1945. Din sistemul celui de-Al doilea război mondial, menţionează istoricul, făceau parte şi cotropirea de către statele fasciste a Austriei,

[58] Фалин В.М. Западные державы и СССР накануне 22 июня 1941 года. // Великая Отечественная война (1941-1945 годы). Москва. 2010. С. 81.

[59] Гросул В.Я. Когда началась Вторая мировая война?. // Великая Отечественная война (1941-1945 годы). Москва. 2010. С. 78, 79.

Cehoslovaciei, Albaniei, Memelului, precum şi bătaliile de la lacul Hasan, şi războiul sovieto-mongol împotriva Japoniei de pe rîul Halhin Gol şi care a durat patru luni. V. Grosul, datează prima perioadă a celui de-al doile război mondial din luna iulie 1936 – septembrie 1939.

Politicienii statelor nebeligerante, încă din acea perioadă, acţionau reieşind din convingerea că războiul mondial deja este în derulare. Enumerînd cotropirea Abisiniei de către trupele italiene (1935), intervenţia Germaniei şi a Italiei împotriva Republicii Spaniole (1936), invazia japoneză în China (1937) şi acapararea Austriei de către Germania (1938), autorii „Compendiu"-lui, aprobat de CC al PC(b) şi editat pentru prima oară în anul 1938, au concluzionat: „Toate aceste evenimente arată că cel de-al doilea război imperialist, de fapt a şi început. S-a început tacit, fără o declaraţie de război... Războiul a reuşit deja să atragă în orbita sa mai mult de jumătate de miliard de oameni".

În URSS, în Germania, Italia, România, în alte cîteva ţări viaţa a fost subordonată pregătirilor de război cu mult înainte de începerea acestuia. Atît la Moscova, cît şi la Berlin şi Bucureşti, Moldova era examinată ca parte componentă a viitorului teatru de război. Avînd în vedere această situaţie, I. Levit încă la începutul anilor '80 a anticipat cercetarea participării României în războiul împotriva URSS printr-o trecere în revistă a evenimentelor care au avut loc în această ţară în perioada 1938-1941[60]. Această regulă este urmată şi de autorii care interpretează evenimentele celui de-Al doilea război mondial pe făgaşul cursului „istoria românilor" [61]. Prin urmare, considerăm corect ca procesele antebelice, care au avut loc în Moldova (atît în Basarabia, cît şi în RASSM) de la sfîrşitul anilor '30, alte evenimente din anii premergători războiului, să fie analizate în contextul derulării celui de-Al doilea război mondial.

[60] Vezi: Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР.

[61] Vezi: История Бессарабии (От истоков до 1998 года). Изд. 2-е.; Petrencu A. Basarabia în al doilea război mondial; Petrencu A. România şi Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial. Chişinău. 1999; Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial.

PARTEA I
MOLDOVA ÎN PERIOADA RĂZBOIULUI DIN VEST (1939-1941)

Către începutul anului 1940 România încă menţinea sub controlul său Basarabia, ocupată în 1918. Atunci acţiunile Berlinului şi ale Vienei, care năzuiau să-i învrăjbească pe români cu Rusia, erau susţinute şi de guvernele Franţiei şi Angliei, interesate în a avea un „cordon sanitar" împotriva Rusiei Sovietice. În 1919, după înfrîngerea Blocului german, ele garantau Bucureştiului obţinerea Basarabiei. URSS n-a recunoscut anexarea fostei gubernii ruseşti, proclamate RDM. Graniţă de vest a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, instituită în 1924 în componenţa Ucrainei, a fost declarat rîul Prut, ce despărţea Basarabia de România. Chestiunea nerezolvată a Basarabiei otrăvea relaţiile României cu URSS, influenţá politica internă şi externă a Romaniei[62]. Însă rădăcinile coparticipării ţării în campania nazistă împotriva Rusiei şi în cele mai oribile tragedii, care au năpăstuit popoarele Moldovei şi a Ucrainei în anii ocupaţiei fasciste, se află într-un trecut mai îndepărtat.

§ 1. Premisele ideologice ale participării României la agresiunea împotriva URSS

De acum în 1918 trupele şi poliţia române au supus populaţia Basarabiei unei teroare necunoscute din vremurile năvălirilor turceşti[63]. Ocupanţii jefuiau, băteau, schingiuiau şi ucideau basarabenii indeferent de statutul lor social şi apartenenţa etnică[64]. Ruşii nu s-au aşteptat la un asemenea comportament din partea României. Ei ţineau minte că în războaiele cu Imperiul otoman moldovenii şi valahii erau de partea lor, iar Rusia întotdeauna ocrotea Principatele Dunărene. În Războiul mondial, ce dura al patrulea an, România era aliata Rusiei. Puteau oare ruşii să se aştepte la vreo agresiune şi teroare din partea unui popor pravoslavnic, frăţesc?

Mai realist apreciau politica României moldovenii din Basarabia. Unirea Principatului Moldovei cu Valahia (1859) şi lichidarea statalităţii moldoveneşti (1862), reprimarea în Moldova Pruto-Carpatică identităţii naţionale a moldovenilor, înlocuirea scrisului tradiţional moldovenesc, a chiriliţei, cu grafia latină, secularizarea proprietăţii bisericeşti şi instaurarea în România a unui control de stat asupra Bisericii, moldovenii socoteau drept o catastrofă naţională a fraţilor de peste Prut. Conflictul dintre tradiţionaliştii moldoveni şi latinizatorii din Biserica românească, înstrăinarea statului de biserică începînd cu anii 60 (secolul XIX) au imprimat diferendului etnostatal moldo-ro-

---

[62] Копанский Я.М., Левит И.Э. Советско-румынские отношения (1929-1934). Москва. Наука. 1971; Колкер Б.М., Левит И.Э. Внешняя политика Румынии и румыно-советские отношения (сентябрь 1939 – июнь 1941). Москва. Наука. 1971; Лазарев А.М. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1974; Мельтюхов М.И. Бессарабский вопрос между мировыми войнами 1917-1940. Москва. Вече. 2010; Шорников П.М. Бессарабский фронт (1918-1940 гг.). 2-е изд., Тирасполь. Полиграфист, 2011.

[63] Фьодоров Г.К. Режим де репрессий сынжероасе (Ку привире ла политика репресивэ дусэ де Ромыния регалэ ын Басарабия ын аний 1918-1940). Кишинэу. Картя Молдовеняскэ. 1973; Stratan V., Gorun A. Moş Ion Roată, Siguranţa şi „Unirea". Chişinău-Iaşi. 2003; Стати В. История Молдовы. С. 285, 287-289, 324-234; Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 230, 231.

[64] Stere C. Documentări politice. Bucureşti. Muzeum. 2002. P. 509-511; Stati V. Istoria Moldovei în date. Chişinău. Cartea Moldovei. 2007. P. 305, 512-516 etc.

mân o dimensiune bisericească. Credinţa pravoslavnică strămoşească, după părerea moldovenilor basarabeni, a fost pîngărita peste Prut de „latinişti". „Alipirea Basarabiei la Rusia, – menţiona la începutul sec. XX preotul poet Alexei Mateevici, – a fost un act salvator atît pentru limba moldovenească cît şi pentru slujba dumnezeească"[65]. Însă şi această împrejurare nu da temei de a suspecta românii de agresivitate.

Despre atitudinea adevărată a unor cercuri ale societăţii româneşti faţă de vecinul din răsărit nu erau la curent chiar şi membrii guvernului bolşevic. Şeful diplomaţiei sovietice Gh.V. Cicerin a încercat să lămurească această teroare prin ura de clasă a burgheziei faţă de muncitori. În Basarabia, a declarat el în toamna 1919, domneşte „cea mai nestăpînită teroare barbară albgardistă"[66]. Însă de unde putea să apară ura de clasă faţă de ţăranii şi muncitorii basarabeni la soldaţii şi jandarmii români, proveniţi din ţăranii nevoiaşi ai României?

În anii celui de-Al doilea război mondial amploarea şi cruzimea teroarei ocupaţioniste din nou au depăşit tot la ce se puteau aşteptau basarabenii de la armata şi poliţia română, chiar luînd în consideraţie comportamentul lor în Basarabia în anii 1918-1940. Desigur, politica, pe care o promova România în teritoriile ocupate, avea drept bază o anumită ideologie, acceptată de cercurile largi ale populaţiei ţării, dar puţin cunoscută după hotarele ei. În ce constă esenţa ideologiei de stat a Regatului Român?

Antimoldovenismul. Ideologia de stat a României, românismul, formulată în prima jumătate a sec. XIX în Transilvania, în zona unor acute contradicţii interetnice şi religioase, chiar de la începuturi a contribuit la dezbinarea dintre naţiuni. Posibil că la baza acestui fenomen au stat anumite motive economice, sociale şi etnopolitice obiective, inexistente în Moldova şi Valahia. În spiritul cercetării noastre vom menţiona următoarele: la baza concepţiei istorice a românismului a fost pusă teza comunităţii originii, limbii şi a destinelor istorice ale moldovenilor şi valahilor. Adepţii românismului au extrapolat etnonimul „român", apărut abia în secolul al XIX-lea, asupra tuturor etniilor romanice răsăritene cunoscute: asupra moldovenilor, valahilor (muntenilor), aromânilor, megleniţilor, istrioţilor, dalmaţilor. Românismul n-a avut cum să fie extrapolat la răsărit de Carpaţi, cu atît mai mult la răsărit de Prut şi de aceea acest curent nu putea conta pe respectul originalităţii culturale a moldovenilor carpato-nistreni.

Antimoldovenismul elitei culturale româneşti avea rădăcini sociale. În Principatele Unite Moldova şi Valahia (denumire adoptată de Convenţia de la Paris la 19.08.1858) situaţia administrativă a subetniei olteneşti, ce locuia la vest de Olt, intre Dunăre şi Carpaţi, i-a asigurat birocraţiei acestuia poziţii dominante în viaţa economică şi politică a ţării. Românismul avea misiunea de a marginaliza celelalte comunităţi etnoculturale, impunîndu-le standardele culturale româneşti. Dar moldovenii aveau teritoriul lor naţional istoric, erau deţinători ai unei memorii istorice cu rădăcini vechi, trainice, ai unor tradiţii culturale multiseculare, confirmate de creaţiile lui Alecu Russo, Ion Creangă, Bogdan Petriceicu Haşdeu şi ale multor altor scriitori şi istorici[67], valori de care ei nu se deziceau. Aceste realităţi obiective au făcut ca în cercurile guvernante ale României de la începuturile ei să se înrădăcineze spiritul antimoldovenismului. La 25 noiembrie 1866, cînd moldoveanul Mihail Kogălniceanu, unul din promotorii „unirii" şi fostul şef de guvern al Principatelor Unite Moldova şi Valahia, a anunţat prezenţa în

[65] Mateevici A. Opere. Scrieri in limba rusă. Vol.2. Chisinău. Stiinţa. 1993. P. 29.
[66] Лунгу В. Политика террора и грабежа в Бессарабии. 1918-1920 гг. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1979. С. 48.
[67] Mai amănunţit vezi: Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 176-192.

sala Parlamentului a deputaţilor moldoveni, muntenii (valahii) l-au întrerupt grosolan: „Sîntem toţi români, nu sînt moldoveni!”. Însăşi denumirea **Moldova** a fost înlocuită de munteni (valahi) cu un eufemism deşirat „Partea de dincolo de Milcov” (rîu – hotar istoric între Moldova şi Valahia). M. Kogălniceanu a declarat public că muntenii (valahii) au o atitudine **preconcepută** faţă de moldoveni[68]. Din pricina că tot ce venea dinspre Olt şi Dîmboviţa, a fost declarat general-românesc şi obligatoriu, moldovenii au fost împinşi în zona imitaţiei, în primul rînd – lingvistice. Astfel, românismul de la apariţia sa a cultivat dispreţul şi intoleranţa faţă de identitatea etnică, lingvistică, istorică, culturală moldovenească. Către sfîrşitul secolului al XIX-lea românizatorii din regat au reuşit să umbrească „particularismul” etnocultural moldovenesc, lipsit de perspectivă naţional-statală.

Atitudinea cercurilor conducătoare ale României faţă de moldoveni şi alte etnosuri ale Basarabiei a formulat-o clar, concis şeful guvernului român (1918) generalul Alexandru Averescu: „Vrem Basarabia fără basarabeni!”. Istoricul Nicolae Iorga constata aceeaşi atitudine – disprețuitoare, anihilitoare a Statului român faţă de maghiari, precum şi faţă de alte comunităţi conlocuitoare – evrei, ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi[69]. Armatele române şi poliţia în anii 1918-1940 se purtau în Basarabia ca într-o ţară cotropită dar nesupusă: indezirabilii erau împuşcaţi fără anchetă şi judecată, băteau crunt şi jefuiau pînă la piele populaţia. Spre deosebire de alte provincii cu care a fost pricopsită România în 1919-1920, numai Basarabia s-a aflat, de fapt, permanent sub stare de asediu, iar detaşamentele de represalii se dedau la torturi şi torturi. Cunoscutul scriitor şi om politic român, moldoveanul Constantin Stere a calificat politica românească în Basarabia drept „este tratată ca un teritoriu locuit de populaţie ostilă şi aflat sub o ocupaţie străină”[70].

C. Stere a dezvăluit şi netemeinicia concepţiei „antibolşevismului” chemată să îndreptăţească politica represivă în Basarabia. „Orice manifestare a nemulţumirii, orice încercare de a- şi găsi dreptatea, orice protestare, orice plângere chiar, – constata el în 1930, – găseau un scurt, dar cuprinzător răspuns: *bolşevici*!... Fiecare basarabean, de la copilul din leagăn pînă la bătrînul din pragul mormîntului, trăieşte şi astăyi sub veşnica ameninţare de a fi declarat «bolşevic», pentru comoditatea «Kulturtragerilor» şi a purtătorilor ideii de stat”[71].

Rebotezîndu-i pe moldoveni „români” şi trecîndu-i cu hurta la „naţiunea română”, Bucureştiul oficial i-a deposedat chiar şi de statutul celei de al doilea, după importanţă, etnii al ţării. Aşa erau socotiţi magiarii din Transilvania, cu toată situaţia conflictuală dintre români şi maghiarii, care aveau tradiţii de luptă politică legală şi se bucurau de sprijinul diplomaţiei ungare.

Situaţia moldovenilor era mai grea şi din cauza că identitatea lor naţională în primii ani ai ocupaţiei a fost recunoscută numai de ilegalitatea comunistă şi de organizaţiile obşteşti legale din Basarabia[72]. Lipsind poporul moldovenesc de suveranitatea sa

---

[68] Kogălniceanu M. Opere. Vol. IV. Oratorie II. Partea I. 1864-1878. Bucureşti. Editura Academiei R.S.R. 1977. PP. 98, 624.

[69] Iorga N. In luptă cu absurdul revizionism maghiar. Bucureşti. 1991; Hotare şi spaţii naţionale – afirmarea vitalităţii românesti. Galaţi. 1996; Istoria Moldovei în date. Elaborată: Vasile Stati. Chişinău. 1998. P. 255

[70] Stere C. Documentări politice. PP. 516.

[71] Ibid. P. 515.

[72] Mai amănunţit: Шорников П.М. Бессарабский фронт. С. 82, 86-97.

naţional-statală, Bucureştiul oficial a lichidat în 1918 Republica Democratică Moldovenească creată şi proclamată la 2 decembrie 1917[r]. Cultura moldovenească a fost exclusă din circuitul spiritual şi nerecunoscută ca atare. Moldovenii au fost lipsiţi de posibilitatea de a-şi exprima şi a-şi manifesta public particularităţile culturale. Specificul şi originalitatea culturii moldovenilor, statornicită de-a lungul mai multor veacuri, erau socotite de clasa politică românească inferioare, nedemne de a fi luate în consideraţie de cultura dominantă românească. De la 1 ianuarie 1919 a fost interzisă grafia moldovenească tradiţională – chirilica. Limba moldovenilor, care a rezistat presiunilor deformante ale latiniştilor – reprezentanţi a „şcolii ardelene", a fost declarată de autorităţile româneşti „limbă mojicească", decăzută, „română stricată". Naţiunea moldovenească a fost declarată „inexistentă". Moldovenii au fost declaraţi „români". Dat fiind că moldovenii niciodată nu s-au dezis de conştiinţa lor naţională – moldovenească, iar originalitatea culturii moldoveneşti, realizările ei bine cunoscute pînă astăzi sînt evidente, românizatorii au născocit o altă poreclă: „români basarabeni"[73].

Renegarea naţională, trecerea de la autodeterninarea etnică ca moldoveni la „români", imitarea pronunţiei olteneşti, nu asigurau renegaţilor obţinerea statutului de „oltean-român" şi a unor posibilităţi sociale egale cu românii. Alternativa dictată de clasa politică românească era una respicată: refuzul la identitatea moldovenească, dezicerea de tradiţia culturală moldovenească, împăcarea cu statutul înjositor de marginali ai naţiunii române, ca parte subdezvoltată a acesteia, fără vreo nădejde de a obţine o adevărată egalitate în drepturi, de a ocroti conştiinţa naţională moldovenească.

Orientarea clasei politice româneşti spre crearea unui stat mononaţional era în contradicţie cu memoria istorică a poporului moldovenesc, cu credinţa moldovenilor, atitudinea lor faţă de tradiţiile şi valorile naţionale moldoveneşti. Moldovenii n-au sprijinit acţiunile autorităţilor în vederea românizării Basarabiei[74]. După 1918 lipsa egală a oricăror drepturi a devenit factor de consolidare a moldovenilor cu ruşii şi alte comunităţi etnice din Basarabia. După vederile social-politice şi comportamentul lor muncitorii moldoveni prin nimic nu se deosebeau de truditorii basarabeni de altă naţionalitate din ţinut. Ţăranii şi moldovenii muncitori au participat la Răscoalele din Hotin, Bender, la alte acţiuni largi de protest. Ţărănimea moldoveană dispreţuia autorităţile româneşti şi slugile lor, menţinea limba maternă moldovenească, conştiinţa naţională moldovenească, creaţia populară, tradiţiile moldoveneşti, rînduielile Bisericii Moldoveneşti. Grăitoare este componenţa etnică a membrilor organizaţiei ilegale comuniste din Basarabia. Dacă în România în organizaţiile comuniste predominau maghiarii şi evreii, în organizaţia comunistă din Basarabia către începutul anului 1940 moldovenii formau 40%, ruşii şi ucrainenii – 35%, evreii – 25% de membri[75]. De mentionat, ca potrivit recensămîntului din 1930 moldovenii şi românii ar fi alcătuit 56% din populaţia Basarabiei, iar la oraşe – 31,5%[76]. Intelectualitatea moldovenească a aplicat o formă legală de rezistenţă etnoculturală: mişcarea regionaliştilor basarabeni[77.]

---

[r] Nota redactorului ştiinţific: vezi în detalii Nazaria S., Stepaniuc V. Problema basarabeană şi interpretările ei în istoriografie: de la apariţie la Tratatele de la Paris (1917-1947). Chişinău, 2010.

[73] Mai amănunţit: Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 239-258.

[74] Скворцова А. Указ. соч. С. 94.

[75] Кустрябова П.Ф. Положение трудящихся и демографические процессы в городах Бессарабии (1918-1940). Кишинев. Штиинца. 1977. С. 50.

[76] Очерки истории Коммунистической партии Молдавии. С. 206; Bruhis M. Rusia,

Şovinismul antislavon. Atitudinea românilor faţă de maghiarii catolici şi protestanţi, fiind, in fond, reacţie la politica şovină a stratului dominant ale comunităţii maghiare din Transilvania, era modelată de cercurile naţionaliste româneşti din regiune. Însă ruşii, ucrainenii, bulgarii sînt, ca şi românii, popoare de credinţă ortodoxă. Pe parcursul a două veacuri ruşii au luptat pentru eliberarea moldovenilor şi valahilor de sub jugul musulman. Începuturile europenizării Principatelor Moldova şi Valahia, de la primele lor constituţii – Regulamentele organice, – au fost puse de reformele realizate în anii 1828-1834 sub conducerea generalului rus Pavel Kiselev; în 1849 ruşii au salvat valahii transilvăneni – viitorii români de masacrul declanşat de revoluţionarii unguri, au ocrotit de cotropirea turcească Moldova. În 1859 unirea Principatelor Moldova şi Valahia a fost înfăptuită cu contribuţia hotărîtoare a diplomaţiei ruseşti. În anii 1877-1878 ruşii au ajutat România în lupta ei pentru neatîrnare, au asigurat participarea ei în războiul victorios, ca mai apoi să dăruiască României Dobrogea, deschizindu-i drum spre mare. În septembrie 1916 armatele ruseşti au protejat de cotropire totală Moldova dintre Prut şi Carpaţi, salvînd statalitatea română. Pornind de la aceste realităţi, cultivarea în societatea românească a duşmăniei faţă de popoarele slave nu poate fi considerată altfel decît iraţională, absolut neîntemeiată din punct de vedere istoric, economic, social şi politic.

Procesul de răspîndire a stereotipurilor antiruseşti în mentalitatea valahilor şi moldovenilor a fost declanşat în anii 90 ai secolului XVIII; atunci au apărut printre boieri în Principatele Dunărene „rusolatrii". Clişeele duşmănoase de percepere a Rusiei şi ruşilor sînt inoculate generaţiilor de români, în primul rînd, prin intermediul şcolilor. În amintirile sale despre Războiul din Crimeea scriitorul din Moldova Nicu Gane mărturisea: „Aveam pe atunci o neîmpăcată ciudă contra Rusiei, căpătată pe băncile şcoalei, şi doream din toate fibrele sufletului meu să fie bătută. Ce aveam noi de cîştigat de acolo, nu puteam bine să-mi dau sama. Ştiu atata că cuvintele: *Franţuz, Englez, Italian* suna mai bine în urechea mea decât cuvântul *Rus*, care-mi destepta in minte imajinea unui popor incult. Si apoi Rusia ne luase Basarabia şi ne ocupase de atîtea ori cu armatele sale, în cand celealte puteri ne lasase totdeauna în pace. Aşa citisem în cărţile de şcoală. O! Biata Rusie, nu ştia ce grozav potrivnic avea în mine". Orice împrumut cultural din Rusia era bănuit[78]. Foarte greu i-a fost să vorbească în România despre Rusia „fără ură şi părtinire, şi fără prejudecăţi" lui D.C. Moruzi, un grec născut la Iaşi, autorul cărţii „Ruşi şi români", care a trăit în Basarabia 18 ani şi a fost obsedat de dorinţa de a o preface „pămînt românesc". Pentru acest grecotei Rusia este „ţara vîntului nordic, a întunericului şi mahnei". Principala ei calitate – „prădătoare"[79].

Postulatele antiruseşti ale românismului contraveneau experienţei istorice a valahilor. Chiar şi unul din promotorii românismului, istoricul Petre Panaitescu în manualul *Istoria românilor*, editat în 1943 în perioada dictaturii militar-fasciste şi a războiului contra Rusiei, nu lăsa loc de îndoieli, afirmînd, ca însăşi apariţia naţiunii valahe este un rezultat al sintezei etnoculturale voloho-slavone. Dînsul recunoştea prezenţa slavilor pe pămînturile carpato-nistrene nu numai în veacurile VI-XIII, dar şi în secolele XVI-XVIII, dovezi fiind caracterul slav al unor numeroase toponime şi hidronime din

---

România şi Basarabia. 1812-1918-1924-1940. Chişinău. Universitas. 1992. P. 192-228.

[77] Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 258-266; acelaşi autor: Бессарабский фронт. С. 86-97, 141-180 etc.

[78] Ivanov Leonte. Op. cit. P. 253.

[79] Moruzi D.C. Ruşii şi Românii. Chişinău. 1996.

România, influenţa slavă asupra limbii valahilor. Valahii au împrumutat de la slavi creştinismul precum şi „vechea organizaţie socială şi politică". În războaiele, care au avut loc pe teritoriile Principatelor Moldova şi Valahia, moldovenii şi valahii au fost de partea ruşilor[80]. Moldovenii cunosteu aceste fapte. Din acest motiv năvălirea trupelor române în ianuarie 1918 în Basarabia şi îndeosebi bestialităţile ofiţerilor şi soldaţilor români erau de necrezut în ochii băştinaşilor. De altfel înstrăinarea românilor de Rusia era cuprinsă în chiar concepţia românismului.

Cu scopul de a înstrăina „neamul românesc" de lumea slavă, cercurile care formau ideologia statului român au dat uitării meritele Rusiei faţă de valahi şi moldoveni. Modelul obştesc rus, apropiat de condiţiile sociale ale României, a fost respins de adepţii românismului numai din motivul că era... rusesc. Regulamentele organice din anii 1830-1831, care au deschis Principatelor Dunărene calea dezvoltării capitaliste, două decenii mai tîrziu au fost declarate de romînişti drept piedici pentru progresul Valahiei şi Moldovei, impuse „românilor" de Rusia. Expeditia trupelor ruseşti în 1849 în Transilvania, întreprinsă cu scopul salvării valahilor pravoslavnici de teroarea, declanşată de revoluţionarii maghiari, a fost denigrată drept „intervenţie", iar readucerea în componenţa Rusiei în 1878 – reunirea cu Moldova din stînga Prutului a judeţelor Bolgrad, Ismail – în schimbul Dobrogei, dăruite României de Rusia, a fost umflată la proporţii de „tragedie naţională" a românilor. De la sfîrşitul anilor '70, secolul al XIX-lea, proaspeţii românişti au purces la demonizarea imaginii Rusiei, exploatînd retorica antislavonă. În anii '20 – '30 ai sec. XX asupra ruşilor, care n-au dovedit să acorde României, după părerea românilor, sprijinul cuvenit, istoriografia românească a dat vina pentru zdrobirea armatelor române în 1916, precum şi pentru problemele, cu care s-a lovit România în legătură cu revoluţia din 1917.

Ideologii românismului „fundamentau" pretenţiile Bucureştiului asupra Basarabiei, iar cercurile conducătoare ale statului, de-abia scăpat de sub tutela colonială a Turciei, croiau planuri de cotropire a teritoriilor aflate sub jurisdicţia Rusiei. În 1883 şeful guvernului român I.C. Brătianu i-a propus cancelarului Germaniei Otto Bismark alianţa României contra Rusiei, dacă Tripla alianţă va ajuta pe români să-şi mute hotarul pe Nistru[81]. La începutul sec. XX istoricul român Nicolae Iorga a lansat în circuitul politic formula: „România este a românilor, numai a românilor şi a tuturor românilor"[82], urmărind asimilarea minorităţilor, anexarea Transilvaniei, Basarabiei şi a altor pămînturi străine.

La începutul sec. XX serviciile secrete româneşti au încercat să creeze în Basarabia un partid românofil, separatist faţă de Rusia. Încercarea a eşuat din cauza că moldovenii n-au acceptat proiectul naţionalist românesc[83], însă orientările antiruse şi miturile răspîndite de anumite cercuri intelectuale pătrundeau în mediul ţărănesc şi în alte pături sociale din România. Orientarea spre înstrăinarea românilor de Rusia, cultivată din secolul XIX, a pregătit ideologic invazia armatelor române asupra Republicii Democratice Moldoveneşti în 1918. Interzicerea scrierii tradiţionale moldoveneşti în decembrie 1918 a fost motivată curat şovinist – pentru că buchiile erau ruseşti[84].

[80] Панаитеску П. История румын. Кишинев. 1993. С. 48, 73, 136.
[81] Стати В. История Молдовы. С. 346.
[82] Удлер Р. Годы бедствий. С. 49.
[83] Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 205-208.
[84] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 3405. Fila 132a.

Semănînd vrajba faţă de minorităţi, românizatorii, în mod absurd, cereau „dragoste" faţă de români. Dînd în vileag nu puţin adevăr despre caracterul criminal al politicii Bucureştiului în Basarabia, istoricul român Onisifor Ghibu nu s-a sfiit să „condamne" ruşii, bulgarii, evreii, nemţii, găgăuzii. „Minorităţile [Basarabiei], cu mici excepţii, – menţiona dînsul în anii '20, – se poartă faţă de noi mai mult duşmănos decît prietenos"[85]. În acelaşi mod, demonstrînd totala necunoaştere a limbii ruse, se exprima şi scriitorul Geo Bogza: „Probabil, nici unei alte limbi nu-i sînt caracteristice în aşa măsură văicăreala, plînsetul, ca limbii ruse". Tot ce e rusesc – exteriorul ruşilor, felul de a se îmbrăca, încălţămintea, tradiţiile acest şovin român a luat în derîdere. Basarabia, „fîşia de pămînt de-a lungul Nistrului de la Hotin pînă la Akkerman", unde locuiau şi ruşi, el a numit-o „zona morţii"[86]. Chiar în 1944, cînd armatele sovietice au intrat în Bucureşti, ideologul românismului C. Rădulescu-Motru cu o înfumurare de kulturtreger agramat, dar în togă naţionalistă, scria: „Acest popor cu spirit haotic mă înspămîntă. Stau în faţa lui ca înaintea unei neguri de nepătruns. Am în faţă un animal sau un copil? Copilul este crud, ca toţi copiii, fără îndoială, dar cu suflet de om sau am în faţă un suflet neformat, asemenea ceţii de dimineaţă? Vreau să-l cuprind într-un contur precis, dar în fiecare minută îşi schimbă forma"[87].

Predominarea stereotipurilor antiruse în mentalitatea românească este evidentă şi pentru cercetătorii contemporani. „Această «nepricepere» de a prinde sufletul rusesc este la noi aproape generală, – constată etnologul român Leonte Ivanov. –Rusia aici sau n-a fost înţeleasă, şi a trezit teamă, sau a fost percepută mediat, prin i ntermediul unor imagini mitizate, nu intotdeauna relevante. Dacă mai luă în calcul faptul extrem de semnificativ, că anumite conjuncturi istorice au accentuat această teamă, se poate găsi una dintre expliaţiile faptului că ruşii nu sînt prea iubiţi în acest perimetru"... „Pe ruşi, – contiuă savantul, – diletantismul vulgar ii trateaza cand de ingeri sublimi si incomparabil interesanţi, cand de iremediabile brute asiatice"... „Stereotipul a continuat sa funcţioneze, desi atributele cu care sufletul slav fusese iniţial investit („candid, violent, dulce, fugos, visător, copilăros... si mai ales: impenetrabil") erau cu greu recognocibile in noile contexte istorice se după Primul Razboi Mondial"[88].

În perioada interbelică politica de asimilare a minorităţilor a devenit preocuparea principală a autorităţilor româneşti în Basarabia. Chiar şi fracţiunea liberală a clasei dominante a României nu admitea calificarea României ca stat polietnic, pornind de la închipuirea, că românii ar fi, cică, singura comunitate băştinaşă în ţară, ceilalţi sînt, cică, nişte venetici[89]. Dat fiind că în Basarabia limba rusă, cultura rusă în oraşe prevalau de prin veacul XIX[90], păstrîndu-şi în bună măsură poziţiile şi în anii ocupaţiei româneşti, indice principal al eficienţei politicii de românizare a populaţiei serveau rezultatele îngustării sferei de funcţionare a limbii ruse. Din primele luni de ocupaţie Bucureştiul a promovat consecvent şi fără îndurare orientarea spre marginalizarea socială a ruşilor, ucrainenilor, evreilor, găgăuzilor, bulgarilor.

---

[85] Ghibu O. Trei ani pe frontul basarabean. Bucureşti. 1996. P. 24.
[86] Bogza G. Basarabia.Ţară de pămînt. Bucureşti. 1991. PP. 17, 20, 32, 98.
[87] Rădulescu-Motru C. Revizuiri şi adăugări. 1945. Vol. 3. Bucureşti. 1999. P. 288.
[88] Leonte Ivanov. Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română. 1840-1948. Chişinău. Cartier. 2004. P. 26.
[89] Скворцова А. Русские Бессарабии: опыт жизни в диаспоре (1918-1940). Кишинэу. 2002. С. 84.
[90] Бабилунга Н.В. Население Молдавии в прошлом веке: миграция? ассимиляция? русификация? Кишинев. Штиинца. 1990.

În anii ‘20 purificarea etnică a administraţiei de stat a Basarabiei s-a desfăşurat pe motiv şovinist, că funcţionarii locali nu cunoşteau limba română. Cu toate că mînuiau bine limba, au fost daţi afară din serviciu şi funcţionarii moldoveni, loialitatea cărora faţă de regatul românesc da de bănuit. A urmat apoi închiderea şcolilor cu predare în limba rusă şi în alte limbi „minoritare”, interzicerea dreptului de a întrebuinţa rusa şi alte limbi materne în administraţie şi judecată, interzicerea de a întrebuinţa limba slavonă veche şi cea rusă în slujba dumnezeească şi în rînduielile bisericeşti. În anii ‘30 politica de cadre a Bucureştiului se rezuma la înlăturarea funcţionarilor reprezentanţi ai minorităţilor naţionale din administraţia de stat, lezîndu-se dreptul la muncă[91], impunerea cu forţa a românizării numelor de familie[92]. În 1938, după instaurarea dictaturii carliste, a fost interzisă tipărirea oricăror materiale în alte limbi, era permisă editarea numai în limba română. Ziarele care pînă atunci apăreau în limbile rusă, germană, evreiască (idiş) au fost închise.

Toate partidele României au susţinut politica de românizare[93]. Guvernele române, indiferent de componenţa partinică, încurajau discuţia privind adoptarea legilor „numerus valahicus”, „numerus clausus”, „cu privire la ocrotirea muncii naţionale” – despre introducerea pentru minorităţile naţionale a normelor în procente de admitere în universităţi, în industrie, în administraţie. În 1934, cînd în Germania la putere erau naziştii, guvernul G. Tătărescu a acceptat adoptarea legii cu privire la folosirea personalului românesc în întreprinderi. Se stabilea că în economie, industrie şi în comerţ minimum 80% din personal şi 50% din administraţie urmau să fie lucrători, funcţionari de origine românească[94]. Legea urmărea intensificarea discriminării minorităţilor, care locuiau compact în Basarabia, în Bucovina de Nord, în Transilvania. În 1936 G. Tătărescu printr-un şir de hotărîri administrative a susţinut programul de eliminare a minorităţilor din sfera profesiilor libere, din finanţe şi economie[94]; „neromâinilor” le-a fost limitat dreptul la învăţătură.

Sistemul de învăţămînt din România era orientat la impunerea unor concepţii şoviniste elevilor şi studenţilor. În şcoli, îşi amintea membrul-corespondent al AŞM Rubin Udler, „se cultiva naţionalismul, ura şi disprețul faţă de alte popoare. Pe parcursul a opt ani elevilor li se injecta ideea falsă că românii ar fi, cică, urmaşi direcţi ai romanilor, că în partea de sud-est a Europei românii sînt cei mai vechi trăitori, scut al civilizaţiei europene, că românii îi depăşesc din toate punctele de vedere pe slavi (ruşi, ucraineni, bulgari, poloni ş.a.) şi pe ungurii, care au apărut în Pannonia şi Transilvania cu vreo 1000 de ani mai tîrziu decît românii, dar care i-au asuprit pe români etc.”. Învăţătorii-cuzişti şi legionarii fundamentau „ştiinţific” ura faţă de evrei, inoculîndu-le copiilor ideea că evreii trebuie nimiciţi sau alungaţi din ţară[95].

Constituţia din 24 februarie 1938, alcătuită după modelul Constituţiei fasciste din Italia, a legiferat şovinismul drept principiu de bază al politicii de stat a României. În funcţiile guvernamentale şi cele responsabile din sfera administrativ-economică trebuiau să fie admise numai persoanele de provenienţă românească. Numai românii aveau

[91] Скворцова А. Указ. соч. С. 112, 113.
[92] Ibid. С. 114, 115.
[93] Ibid. С. 89.
[94] Monitorul oficial. Bucureşti. Imprimeriile statului. 1934. Raport final. Comisia internaţională pentru Studierea Holocaustuluiîn România. P. 30.
[94] Raport final. P. 31.
[95] Удлер Р. Годы бедствий. С. 118.

dreptul la proprietate funciară, puteau avea imobil la ţară. Principiul de bază al politicii naţionale de cadre a devenit lozinca „România pentru români!”. Presa guvernamentală în permanenţă repeta agasant şi ameninţător despre predominarea în ţară a străinilor şi a minoritarilor naţionali[96].

Şi mai agresivi au devenit naţional-radicalii de dreapta către sfîrşitul anilor ‘30, odată cu începerea războiului al doilea mondial. Năzuind să asigure politicii sale susţinerea radical-naţionaliştilor, regele Carol al II-lea a adoptat un şir de acte legislative îndreptate la limitarea drepturilor minorităţilor naţionale. La 22 iunie 1940, în ziua, cînd Franţa, garantul principal al menţinerii Basarabiei în componenţa României, a capitulat, a fost publicat decretul regal Nr. 2557, potrivit căruia funcţionarii de stat pot fi numai membrii formaţiunii politice regale – Partidului naţiunii[97]. Actul regal interzicea admiterea „neromâinilor” în slujbile statului, în armată.

Concepţia „iudeo-bolşevismului”. În anii ‘20 − ‘30 orientarea spre afirmarea discriminării minorităţilor naţionale, cercurile guvernante româneşti o prezentau ca o politică îndreptată împotriva evreilor. Această politică avea preistoria sa. Antisemitismul românesc s-a manifestat de la mijlocul sec. XIX, cînd populaţia evreiască a României a crescut repede pe contul imigraţiei din Austro-Ungaria. Preocupările lor erau meşteşugăritul, comerţul; evreii alcătuiau aproape majoritatea medicilor, avocaţilor, jurnaliştilor. Condiţiile de concurenţă socială au provocat apariţia naţionalismului. Clasicul literaturii române Bogdan Petriceicu Haşdeu afirma că evreii provoacă ruinarea economică, fiindcă lor le este caracteristică „tendinţa de a cîştiga fără muncă, lipsa simţului demnităţii şi ura contra tuturor popoarelor” (1866).

Oferirea de către Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor al Principatelor Unite Moldova şi Valahia, a dreptului de vot unor categorii de evrei, a provocat apariţia opoziţiei, care a contribuit activ la detronarea domnitorului (1866). Şi conservatorii, şi liberalii erau împotriva includerii în Constituţia Principatelor Unite Moldova şi Valahia a prevederii: „Religia nu poate fi piedică pentru obţinerea calităţii de cetăţean”. Fraza iudofobă, de un naţionalism respingător „Religia nu poate fi o piedică la dobândirea calităţii de cetăţean”. Fraza iudofobă, de un şovinism respingător, „Evreii au ca scop nu mai puţin decît să distrugă existenţa noastră naţională” (1870)[98], aparţine prim-ministrului României I.C. Brătianu, a devenit postulat pentru perceperea evreilor de către români. Împotriva integrării evreilor în societatea românească s-au pronunţat personalităţi marcante ale culturii române: poetul clasic Mihail Eminescu, romanistul şi eseistul Ioan Slavici, istoricul Alexandru Xenopol ş.a. În 1866 la Iaşi, Bucureşti, Bîrlad şi Roman au avut loc ieşiri iudofobe, pogromuri evreieşti[99].

Contribuţia hotărîtoare la răspîndirea în societatea românească a duşmăniei faţă de evrei a fost adusă în anii ‘20 − ‘30. „Democraţii” României − Partidul naţional-ţărănist şi Partidul naţional-liberal − tratau pe evrei ca pe nişte protivnici ai alegătorilor lor. Istoricii români învinuiau arendaşii evrei de provocarea răscoalei ţărăneşti din 1907. După părerea naţional-liberalilor, evreii trebuiau înlăturaţi de la controlul asupra industriei şi a sistemului bancar[100]. „Predominarea evreilor” a fost condamnată de poetul

[96] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 424, 425.
[97] Raport final. P. 83.
[98] Ibid. P. 25.
[99] Georgescu V. Istoria ideilor politice romaneşti (1369-1878). Munchen. 1987. PP. 220, 221; Мадиевский С.А. Румынское общество от буржуазных преобразований 60-х гг. XIX в. до 1918 г. Высшие и средние слои. Очерки. Кишинев. 1996. С. 207, 49.
[100] Raport final. P. 29.

şi politicianul Octavian Goga, ideologul nazismului românesc A.C. Cuza, de filosoful şi publicistul Nichifor Crainic, autorul concepţiei „statului etnocratic". Istoricul Nicolae Iorga în lucrarea „Iudaica", publicată în 1937, declara, că evreii nu trebuiesc României. Practicînd profesii libere, angajaţi în învăţămînt, ştiinţă, literatură, fiind avocaţi, medici, arhitecţi, profesori, filologi, filozofi, jurnalişti, critici, afirma N. Iorga, „evreii ne dau pur şi simplu afară din ţara noastră", ei „ne falsifică sufletul, ne degradează morallitatea prin opiul ziarisstic şi literar, cu care ne incită". Istoricul chema pe români să se organizeze împotriva evreilor „în războiul pentru conştiinţă şi muncă"[101]. Ministrul naţional-liberal Constantin Argetoianu se exprima despre evrei, ca despre o „cangrenă jidovască răspîndită prin oraşe şi tîrguri"[102].

Varianta cea mai radicală a ideologiei antisemitismului era răspîndită de Liga apărării naţional-creştine a profesorului Universităţii din Iaşi A.C. Cuza, de „Uniunea Arhanghelului Mihail", precum şi de aripa ei militarizată − „Garda de Fier", conduse de Corneliu Zelinskii, zis Corneliu Zelea Codreanu. După cum se menţionează în Raportul de încheiere al Comisiei internaţionale pentru cercetarea Holocaustului în România (2005), aceste structuri „propovăduiau un antisemitism perseverent, forţat, rasist şi religios". Ideea principală a acestor organizaţii şi scopul lor era să izbăvească, într-un fel sau altul, România de evrei. Participarea activă a evreilor în mişcarea comunistă din România şi Basarabia a fost folosită pentru a discredita această activitate în scopul cultivării urii elementelor burgheze faţă de „bolşevici" şi consolidării antisemitismului tradiţional românesc în vederea formării şi fundamentării concepţiei „iudeo-bolşevismului", care se baza pe ideea, că purtători ai ideologiei comuniste sînt exclusiv evreii, toţi evreii. Cea mai mare ură şovinii români o nutreau faţă de evreii Basarabiei − numeroşi, vorbitori de limbă idiş şi rusă. Anume aceştia au slujit model pentru a cultiva românilor stereotipul evreului străin[103].

La răspîndirea urii faţă de evrei a contribuit şi puterea de stat. Potrivit legii „Cu privire la verificarea cetăţeniei" din 21 ianuarie 1938 populaţia evreiească a României a fost împărţită în trei categorii. Prima categorie o formau evreii, care avuse cetăţenie românească pînă la 1918, cînd a fost formată România Mare; a doua categorie cuprindea evreii, care nu aveau cetăţenie, dar locuiau pe teritoriul României. A treia − cea mai nedreptăţită categorie o formau evreii, care au „nimerit" pe teritoriul României în 1918, adică acei care locuiau în Basarabia, Bucovina de Nord, Transilvania, în alte regiuni anexate. Către începutul anilor 40 starea de spirit antisemită era în România la zenit[104].

Însă politica de românizare nu era acceptată de toate minorităţile naţionale. Spre deosebire de Transilvania, Banat, Dobrogea, Crişana, unde populaţia românească sprijinea politica Bucureştiului, în Basarabia naţiunea majoritară − moldovenii îşi proteja propria identitate naţional-culturală.

Neacceptarea politicii naţionale şi regionale a Bucureştiului a devenit în Basarabia moment unificator pentru toate forţele politice; aici de acum în 1918 s-a început formarea unui spirit politic regional – al basarabenilor[105]. De aceea în Basarabia politica românizării s-a ciocnit de o împotrivire chiar mai masivă, decît în Transilvania cu tradiţionalele sale conflicte interetnice şi interconfesionale cu repercusiuni asupra rela-

[101] Ibid. P. 27-29.
[102] Argetoianu C. Memorii. Vol. V. Bucureşti. 1995. P. 52.
[103] Raport final. P. 21.
[104] Клейман Р., Шихова И. Культурное наследие евреев Молдовы. Кишинев. 2010. С. 8.
[105] Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 258-266.

ţiilor etnostatale. În ansamblu, populaţia Basarabiei era considerată de români neloială, practic pe toţi basarabenii ei îi învinuiau de „bolşevism"; funcţionarii români vedeau în toţi locuitorii Basarabiei potenţiali agenţi bolşevici, iar pe studenţii basarabeni de la universităţile din România îi suspectau de creare a celulelor comuniste[106].

Pe baza postulatelor examinate, ideologii românismului au reuşit să formeze în România o naţiune politică şi să-o pregătească pentru agresiune împotriva Rusiei în 1918 şi în 1941, pentru a promova o politică cotropitoare în Basarabia şi Bucovina de Nord în 1918-1940 şi în 1941-1944, precum şi în interfluviul Nistru-Bug prin cele mai crunte metode, inclusiv genocidul evreilor şi romilor.

§ 2. Lupta diplomatică în „chestiunea Basarabiei"

Ambele blocuri antrenate în primul Război mondial năzuiau să semene vrajbă între România şi Rusia. Rupînd de la România Dobrogea şi anumite zone în Carpaţi, Berlinul şi Viena i-au permis guvernului regal român să cotropească Basarabia. În ajunul capitulării Germaniei, România a izbutit să-i declare război Germaniei, csituindu-se între biruitori. Cu scopul de a obţine recunoşterea internaţională a cotropirii Basarabiei, prim-ministrul României I.C. Brătianu a expus aspiraţiile guvernului său şi a curţii regale în memoriul trimis la 2 iulie 1919 Conferinţei de la Paris[107]. Organizînd în jurul Rusiei o blocadă politică, guvernele Angliei şi Franţei aveau nevoie de serviciile României, de aceea au îngăduit anexarea Basarabiei.

Însă cotropirea unui teritoriu ce se afla sub jurisdicţia Rusiei − fosta gubernie Basarabia n-a fost recunoscută nu doar de bolşevici, ci şi de „guvernele albgardiste" ale lui A.V. Kolceak şi A.I. Denikin, şi nici de marioneta germană în Ucraina hatmanul P.P. Scoropadskii. Din această pricină protocolul special, care prevedea recunoaşterea anexării Basarabiei a fost semnat la Paris numai de reprezentanţii Angliei, Franţei, Italiei, Japoniei şi ai României abia la 28 octombrie 1920[108], cînd armatele albgardiste au fost înfrînte, iar Rusia Sovietică, ruinată de Războiul civil, nu putea rezolva „chestiunea Basarabiei" cu forţa. „Actul principalelor state aliate, − se menţiona în nota Guvernului URSS Guvernului Marii Britanii din 30 aprilie 1934, − constituie o încălcare sfidătoare nu numai a normelor de drept internaţional, dar şi a acelor obligaţiuni, care şi le-au asumat guvernele aliate şi guvernul României nu numai faţă de fostul guvern al Rusiei, dar şi faţă de Guvernul sovietic... Basarabia era parte componentă a Imperiului Rus. Unul din principiile de bază ale dreptului internaţional... este acela că înstrăinarea unui teritoriu nu poate fi socotită legitimă fără acordul acelui stat, căruia îi aparţinea acest teritoriu. Acest principiu se răspîndeşte şi asupra statelor care se aflau în stare de război unul cu altul... Imperiul rus nu numai că nu se afla în stare de război cu aliaţii, ci, dimpotrivă, participa activ împreună cu ei în războiul împotriva statelor din Blocul Central, aducînd jertfă vieţile a 2,5 milioane de muncitori şi ţărani ruşi"[109].

Protocolul de la Paris din 28 octombrie 1920 n-a fost ratificat de Japonia şi, astfel, cotropirea Basarabiei a rămas fără putere juridică, recunoaşterea acestui rapt teritorial de către Anglia, Franţa şi Italia neavînd nici un temei. Dar cel mai important din pun-

[106] Скворцова А. Русские Бессарабии. С. 44.
[107] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 51.
[108] Шевяков А.А. Советско-румынские отношения и проблема европейской безопасности. 1932-1939. М. Наука. 1977. С. 6; Мельтюхов М. Указ. соч. С. 97-99.
[109] ДВП СССР. Т. 7. Док. 114.

ctul de vedere al dreptului internaţional este că anume Moscova n-a recunoscut niciodată cotropirea românească a teritoriului dintre Prut şi Nistru, care s-a aflat sub jurisdicţia ei din 1812 pînă la 27 august 1991.

Mai bine de două decenii eforturile de a păstra Basarabia în componenţa Regatului român au fost ghidate de ideea fixă a întregii politici a Bucureştiului, politica externă a căruia în permanenţă era îndreptată împotriva URSS. La 30 martie 1921 Bucureştiul a încheiat Tratatul militaro-politic româno-polon, care urmărea confirmarea teritoriilor furate de la Rusia în componenţa statelor semnatare. În 1921 România a torpilat Conferinţa de la Varşovia, iar în 1924 – Conferinţa de la Viena, convocate în vederea reglementării disputelor teritoriale dintre URSS şi România. România a refuzat categoric să organizeze, sub control internaţional, un plebiscit, propus insistent de URSS, prin care moldovenii, toţi trăitorii Basarabiei ar fi hotărît viitorul pămînturilor lor. Împotriva Uiunii Sovietice a fost orientat şi Acordul româno-francez, semnat la 10 iunie 1926. La 1932 Bucureştiul a refuzat să semneze Pactul sovieto-român de neagresiune, iar în 1936 demonstrat o atitudine negativă faţă de ideea semnării unui pact de ajutor reciproc cu URSS; în 1938 România a aprobat *Anschluss*-ul Austriei de către Germania şi dezbmembrarea Cehoslovaciei, în urma cîrdăşiei de la Munchen al Franţei şi Angliei cu dictaturile fasciste ale Italiei şi Germaniei[110].

Drept condiţie prealabilă a oricărui acord cu URSS, Bucureştiul impunea recunoaşterea de către Uniunea Sovietică a anexării Basarabiei. O asemenea legătură rigidă dintre „chestiunea Basarabiei" nereglementată şi cursul politicii externe a României, a îngăduit cercurilor conducătoare ale ţărilor din Occident, îndeosebi ale Franţei, să manipuleze după bunul lor plac Bucureştiul pe arena internaţională. Cercurile antisovietice dintr-un şir de ţări, prercum constata academicianul A.M. Lazarev, au transformat „chestiunea basarabeană" într-un nod de contradicţii internaţionale[111]. Însă gudurarea Bucureştiului oficial în faţa Occidentului a revoltat chiar cercurile de extremă dreaptă a Romaniei. La începutul anilor '30 fasciştii români au acuzat guvernul liberalilor că „imită orbeşte" politica Franţei. În decembrie 1933 membrii Gărzii de Fier l-au asasinat pe prim-ministrul francofil Ion Duca[112].

Politica de confruntare a Bucureştiului oficial cu URSS era determinată în mare măsură de convingerea clasei conducătoare că Moscova nu va încerca să soluţioneze „chestiunea Basarabiei" prin forţa armelor. Cu toate acestea minciuna despre intenţiile agresive ale Rusiei faţă de România a fost exploatată de cercurile politice româneşti pentru a educa poporul român în spiritul şovinismului antirusesc. În 1933 în Germania au ajuns la putere naziştii, scopul principal al cărora era revizuirea rezultatelor primului război mondial. În 1934 în fruntea Ministerului de Externe al României vine N. Titulescu, adept al normalizării relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Preocupată de constituirea unui sistem de securitate colectivă în Europa, conducerea sovietică a considerat oportună restabilirea relaţiilor diplomatice cu Bucureştiul.

Presa burgheza din România şi Basarabia a încercat să prezinte acest eveniment drept o recunoaştere indirectă a anexării Basarabiei de catre Moscova. Însă Comisarul poporului de externe M.M. Litvinov n-a admis nici un echivoc în această chestiune. „Cu perseverenţa ce îl caracteriza, – menţiona M.M. Litvinov în jurnalul său, – Titulescu din nou a încercat să mă constrîngă ca să obţină promisiunea, că noi nici cînd nu

[110] Шевяков А.А. Указ. соч. С. 8.
[111] Лазарев А.М. Указ. соч. С. 243.
[112] Копанский Я.М., Левит И.Э. Советско-румынские отношения. С. 151, 152.

vom ridica chestiunea basarabeană, şi am fost nevoit să-i dau o ripostă hotărîtă în prezenţa [ministrului afacerilor externe al Cehoslovaciei] Beneş". În documentele sovieto-române semnate după restabilirea relaţiilor diplomatice, Nistrul nu era recunoscut ca hotar al URSS. Presa comunistă din Occident şi din România a respins încercările Bucureştiului de a prezenta „chestiunea Basarabiei" drept soluţionată[113]. Confirmînd, în esenţă, notele de jurnal ale lui M.M. Litvinov, politicianul şi istoricul G.I. Brătianu a demonstrat în parlament harta Ucrainei, harta căilor ferate ale URSS, editată în 1934 şi coperta revistei „Красная Бессарабия", ca dovezi că Moscova consideră Basarabia teritoriu sovietic, ocupat de România. Pe harta în relief a URSS expusă la Expoziţia Mondială de la Paris (1937), Basarabia era menţionată, cum era şi firesc, ca parte componentă a Uniunii Sovietice[114].

Guvernul URSS, preocupat de industrializarea ţării, de crearea unui complex statal al producţiei agricole, de realizarea revoluţiei culturale, fiind sub primejdia unei repetate intervenţii, a amînat soluţionarea „chestiunii basarabene" pînă la momentul cînd această problema putea fi rezolvată fără aplicarea forţei armate.

Tratatul sovieto-german de neagresiune. Protocolul adiţional şi soarta Basarabiei. Tratatul sovieto-german de neagresiune, încheiat la 23 august 1939, numit cu scop de falsificare „pactul Molotov-Ribbentrop", timp de decenii se află în centrul unor speculaţii, ce n-au nimic comun cu ştiinţa şi cu realitatea. Se speculează că anume semnarea acestui tratat a provocat cel de-Al doilea război mondial, care mai apoi a dus la invazia „preventivă" a Germaniei şi României asupra URSS. Prin „cîrdăşia a doi dictatori" – Stalin şi Hitler – istoriografia română încearcă să motiveze reunirea Basarabiei cu URSS[115].

Concomitent se trece sub tăcere o circumstanţă semnificativă, că primul tratat de neagresiune cu Germania l-a încheiat Polonia încă în 1934. Ulterior asemenea tratate cu Germania le-au semnat Anglia, Franţa, Estonia, Letonia, URSS fiind în această listă pe ultimul loc. Anterior, în septembrie 1938, a avut loc cîrdăşia de la Munchen, cînd Anglia şi Franţa i-au permis lui Hitler să dezbine Cehoslovacia. În primăvara anului 1939 Occidentul s-a împăct cu licidarea statului cehoslovac. Părţi ai acestui stat au fost anexate de Polonia şi Ungaria. În urma cîrdăşiei de la Munchen Uniunea Sovietică era supusă pericolului izolării internaţionale cu perspectiva de a purta un război împotriva Europei Unite în Vest şi Japoniei militariste în Est. În vara 1939 trupele sovietice sub comanda generalului G.C. Jukov erau în lupte cu grupul de armate japoneze în Mongolia, pe rîul Halhin-Gol. Uniunea Sovietică era în pragul unui mare război cu Japonia, membră a Pactului anticomintern.

În vara anului 1939 Germania a încheiat pregătirile pentru invadarea Poloniei. Moscova nu avea încredere în democraţiile occidentale. „Munchenul şi multe altele, – recunoştea Winston Churchill, – au convins Uniunea Sovietică, că nici Anglia, nici Franţa nu vor lupta pînă nu vor fi atacate, chiar şi în acest caz, ele n-ar face mare scofală"[116]. Năzuind să canalizeze agresiunea germană spre răsărit, Anglia şi Franţa au sabotat tratativele cu URSS cu privire la constituirea unui alianţe defensive. Promiţînd că în cazul invaziei lui Hitler asupra Poloniei „va declanşa atacul asupra Germaniei cu principalele sale forţe în a 15-a zi de mobilizare", guvernul francez a îndemnat Polonia

[113] Копанский Я.М., Левит И.Э. Указ. соч. С. 169-172.
[114] Brătianu Gh.I. Basarabia. Drepturi naţionale şi istorice. Bucureşti. Semne. 1995. PP.75, 78.
[115] История Бессарабии (От истоков до 1998 года). С. 203-205.
[116] Черчилль У. Вторая мировая война. Т.1: Надвигающаяся буря. М., 1997. С. 173.

să refuze propunerea sovietică de ajutor. Nepermiţînd trecerea unităţilor Armatei Roşii prin teritoriul său, clasa conducătoare a Poloniei a blocat posibilitatea de a-i acorda ajutor, determinînd înfrîngerea armatelor polone[117].

În caz de cotropire de către Hitler a teritoriilor Belorusiei de Vest şi a Ucrainei de Vest, armata germană urma să obţină un cap de pod pentru atacuri asupra unor extrem de importante centre politice şi economice ale URSS: Moscova, Kiev, Leningrad. Moscova urma să hotărască ce trebuia de făcut pentru a înlătura acest pericol. Anglia ducea, pe la spatele URSS, negocieri secrete cu Reichul, propunînd încheierea unor tratate de colaborare anglo-germană, de neagresiune, de neamestec şi de *repartajare* a sferelor de influenţă. Partea britanică promitea naziştilor să întrerupă negicierile cu URSS, să renunţe la garanţiile date Poloniei, adică să dea Polonia pe mîna lui Hitler, aşa cum a procedat şi cu Cehoslovacia.

La 21 august 1939 Hitler i-a propus Londrei să-l primească la 23 august pentru tratative pe Georing. Iar pe Ribbentrop l-a trimis la Moscova pentru a semna Tratatul de neagresiune. Şi-au dat acordul şi Anglia, şi Uniunea Sovietică. Fuhrerul a anulat plecarea lui Georing la Londra şi a aprobat deplasarea lui Ribbentrop la Moscova. Hotărîrea lui Hitler se lămureşte prin următorii factori: în primul rînd, generalii germani erau siguri de capacitatea Wermacht-ului de a zdrobi Polonia, chiar dacă ea ar fi fost ajutată de Anglia şi Franţa, în timp ce intervenirea URSS ar fi însemnat eşuarea operaţiunii; în al doilea rînd, acordul cu Moscova urma să localizeze războiul cu Polonia şi să înlăture amestecul Angliei şi al Franţei[118].

Ţinand să cîştige timp şi spaţiu pentru a respinge agresiunea nazistă, Uniunea Sovietică s-a văzut nevoită să încheie cu Germania pactul de neagresiune. În rezultatul semnării lui s-a putut evita ciocnirile dintre armatele sovietice şi cele germane. Frontul unic antisovietic şi, în cele din urmă, împotriva ţărilor, care mai apoi au format Coaliţia antihitleristă, a fost dezbinat[119]. În loc să se blocheze cu Hitler împotriva URSS, Anglia şi Franţa a intrat în război cu Germania. Începutul Marelui Război a fost amînat pe doi ani, URSS a cîştigat un răgaz pentru a întîmpina războiul mai bine pregătită. Prin încheierea Tratatului de neagresiune cu Germania a fost subminat, de fapt, Pactul anticomintern. S-au complicat relaţiile Germaniei cu Japonia[120]. Uniunea Sovietică a reuşit să evite războiul pe două fronturi. Acesta a fost un succes al acelei părţi a umanităţii, care mai apoi s-a consolidat sub drapelul Naţiunilor Unite.

Urmînd exemplul Poloniei, cercurile conducătoare ale României au refuzat trecerea Armatei Roşii prin teritoriul ţării pentru apărarea ei. Însă politica de încurajare a agresorului, promovată de Anglia şi Franţa, a descumpănit Bucureştiul. Prevăzînd izolarea internaţională a României, la 11 august Carol al II-lea s-a întîlnit cu preşedintele Turciei Ismet Inönü, aflat în drum spre Moscova, şi l-a rugat să-i transmită guvernului sovietic că România este dispusă să încheie cu URSS un pact de neagresiune. Însă România nu se lăsa de dorinţa de a-şi păstra Basarabia. Zece zile mai tîrziu şeful guvernului român Armand Călinescu mărturisea: „Audienţă la Rex. [Rege – P.S.], – nota la 21 august şeful guvernului român Armand Călinescu, – Vodbesc de demersul franco-englez la Varşovia, cerîînd trecerea trupelor ruse pe teritoriul polon. Spune că

[117] Шевяков А.А. Указ. соч. С. 339, 340.
[118] Нарочницкая Н.А., Фалин В.М. etc. Партитура Второй мировой: Кто и когда начал войну? Москва. «Вече». 2009. С. 151, 213, 214.
[119] Шубин А.В. На пути к пакту 1939 года: сложности и противоречия советско-германского сближения. // Нарочницкая Н.А., Фалин В.М. Указ. соч. С. 121.
[120] Шевяков А.А. Указ. соч. С. 346.

probabil ni se va pune şi nouă chestiunea. Regele: «Vom răspunde că aceasta se va vedea cînd va fi război. În ori ce caz, trebuie recunoaşterea categorică a [anexării] Basarabiei»"[121]. Se putea oare în aşa condiţii de contat pe succesul demersului?

Evident, la propunerea de a încheia un acord, prin care URSS s-ar fi obligat renunţe la Basarabia, Moscova n-a răspuns. Dat fiind că încă în martie 1939 în cercurile diplomatice europene circula zvonul despre primejdia năvălirii Germaniei asupra României[122], Moscova s-a străduit să protejeze Basarabia de ocupaţia germană. În articolul 3[123] al Protocolului adiţional secret, semnat concomitent cu Tratatul sovieto-german de neagresiune, guvernul sovietic ar marcat neadmiterea oricăror atentate la teritoriul Uniunii Sovietice, ocupat de România în 1918, şi a obţinut promisiunea că dreptul Uniunii Sovietice va fi respectat. „Referitor la sud-estul Europei, – se stabilea în acest articol, – partea sovietică subliniază interesul URSS faţă de Basarabia. Partea germană declară deplina lipsă de interes politic în aceste regiuni"[124]. Din conţinutul acestui punct istoriografia română trage concluzia ca prin semnarea Protocolului secret URSS, chipurile, ar fi încălcat două articole ale Tratatului din 27 august 1928 (pactul Biand-Kellog), prin care se condamnă aplicarea războiului pentru soluţionarea conflictelor internaţionale şi care prevăd refuzul de la război ca instrument al politicii naţionale[125]. Sînt oare întemeiate aceste referiri?

Analizînd Protocolului adiţional, cel mai simplu este să-l învinuieşti pe Stalin, care n-a uitat de anul 1918, cînd guvernul român şi-a trimis diviziile să cotropească Basarabia. Se pot face referiri şi la principiul „dreptatea este de celui mai puternic", adesea aplicat de marile puteri: „Îmi trebuie, vreau, iau!"[126]. Basarabia a fost cotropită de România în urma unei intervenţii armate şi Uniunea Sovietică îşi întorcea ceea ce îi aparţinea. Ca parte, care a fost atacată, ea nu putea fi limitată în alegerea metodelor şi mijloacelor de autoapărare de nici un fel de act internaţional.

Asupra metodelor de soluţionare a „chestiunii Basarabiei" obligaţiunile stipulate în orice tratat, încheiat după ianuarie 1918 nu se răspîndesc. În al doilea rînd, alte state – semnatare ale pactului Briand-Kellog (Ungaria, Polonia, Italia) au aplicat forţa în procesul soluţionării conflictelor interstatale sau au încuviinţat aplicarea forţei de către ţările terţe (Anglia, Franţa, România ş.a.); astfel, pactul Briand-Kellog a devenit nul. Şi, în sfîrşit, în iunie 1940 Uniunea Sovietică, totuşi, n-a declarat război României. Conţinutul Protocolului adiţional nu oferă nici un temei pentru a învinui Moscova de intenţii agresive. Acest act a contribuit la simplificarea soluţionării chestiunii Basarabiei. Formula „în caz de reorganizare teritorial-politică", ce figurează în Protocol şi vizînd ţările baltice şi Polonia însemna: în caz de conflict militar în Europa, URSS va pretinde la reunirea teritoriilor, anterior înstrăinate de la Rusia şi va face aceasta în interesul securităţii proprii[127]. Cum au demonstrat evenimentele ulterioare, semnarea Tra-

[121] История Бессарабии (От истоков до 1998 года). С. 199, 200.
[122] Нарочницкая Н.А., Фалин В.М. etc. Указ. соч. С. 167.
[123] În lipsa originalului documentului şi a referirilor la el în alte documente sovietice şi germane, precum şi alte momente dubioase (semnătura lui V. Molotov este cu caractere latine!) supoziţia cum că Protocolul adiţional ar fi un fals rămîne în controversă. Însă Protocolul adiţional corespundea situaţiei politice din acea vreme şi completa Tratatul sovieto-german.
[124] Нарочницкая Н.А., Фалин В.М. etc. С. 212, 408, 409.
[125] История Бессарабии (От истоков до 1998 года). С. 204.
[126] Kieffer J. Realities of World Power. Nev York. 1952. P. 15.
[127] Нарочницкая Н.А., Фалин В.М. etc. С. 316, 326.

tatului sovieto-german de neagresiune a contribuit la formarea condiţiilor externe pentru soluţionarea paşnică a chestiunii Basarabiei.

Guvernele Marii Britanii şi a Franţei continuau politica de canalizare a agresiunii naziste spre răsărit. Declarînd război Germaniei, aceste guverne n-au întreprins operaţiuni militare pe frontul de vest, lăsînd Polonia la cheremul lui Hitler. În vest se desfăşura un „război straniu". Conducerea URSS pornea de la convingerea că implicarea ţării în cel de-Al doilea război mondial este inevitabilă. Graniţa de vest, deci viitoarea linie a frontului, trebuia îndepărtată de importantele centre industriale strategice ale Uniunii Sovietice. La 17 septembrie 1939, cînd înfrîngerea Poloniei a devenit evidentă, trupele Armatei Roşii au luat sub apărare populaţia Belorusiei de Vest şi a Ucrainei de Vest. Pentru a preîntîmpina ocuparea de către Hitler a ţărilor baltice, URSS a încheiat pacte de ajutor reciproc cu Estonia (28 septembrie), Letonia (5 octombrie) şi Lituania (10 octombrie). În aceste ţări au fost dislocate trupe sovietice. În societate nu s-au înregistrat nici un fel de nemulţumiri în legătură cu staţionarea acestor unităţi[128].

În procesul războiului sovieto-finlandez (1939-1940) în componenţa Uniunii Sovietice au intrat istmul Carel şi alte teritorii, incluse de ţari în componenţa Marelui Cnezat al Finlandiei în veacul XIX, fiind consolidată securitatea Leningradului, celui de al doilea după numărul populaţiei şi primul după potenţialul industrial-militar oraş din URSS. Măsurile întreprinse de Stalin, aplicarea forţei cu scopul de a crea zone strategice pentru protejarea raioanelor centrale ale URSS nu pot fi puse la îndoială.

După terminarea războiului sovieto-finlandez singura problemă teritorială nesoluţionată rămînea cea basarabeană. La 29 martie 1940 Comisarul poporului pentru afacerile externe Veaceslav Molotov, luînd cuvîntul în Sovietul Suprem al URSS, a atras atenţia deputatilor la faptul că între Uniunea Sovietică şi România nu exista vreun pact de neagresiune. „Situaţia, – a explicat Comisarul poporului, – se lămureşte prin existenţa unei probleme nerezolvate – chestiunea Basarabiei, cotropirea căreia de către România niciodată n-a fost recunoscută de Uniunea Sovietică, dar care niciodată nu a declarat că Basarabia ar putea fi întoarsă pe cale militară". Declaraţia a stîrnit o reacţie furtunoasă în presa din România. Bucurestiul oficial a recurs la acţiuni neadecvate. Au fost făcute încercări de a intimida Rusia cu război cu blocul franco-englez; însărcinatul cu afaceri al Uniunii Sovietice a fost reţinut de poliţia românească, iar fostul ambasador al URSS la Paris I.Z. Suriţ, trecînd prin România, a fost ofensat. Guvernul sovietic a atras atenţia ambasadorului român la Moscova asupra unui şir întreg de incidente de frontieră, provocate de partea română[129].

Năzuind să menţină Basarabia sub stăpînirea sa, Bucureştiul oficial căuta cu înfrigurare sprijin în Occident. România şi-a reorientat politica externă către Germania, distanţîndu-se de Franţa şi Anglia; românii plăteau pentru „prietenia" germanilor cu petrol şi cereale, dar nici Berlinul, nici partenerii din Antanta Balcanică nu doreau să iasă în apărarea capturilor teritoriale româneşti. Dictatorul Italiei Benito Musolini a recunoscut intemeiate pretenţiile motivate ale Ungariei şi Bulgariei, iar guvernul bulgar a refuzat să susţină România împotriva Rusiei chiar şi în schimbul retrocedării Dobrogei de Sud, cotropite de România în 1913 în urma celui de-Al Doilea război Balcanic[130].

---

[128] Розанов Г.Л. Сталин-Гитлер. Документальный очерк советско-германских дипломатических отношений. 1939-1941 гг. М. Международные отношения. 1991. С. 127.
[129] Ibid. C. 86, 87.
[130] Колкер Б.М., Левит И.Э. Внешняя политика Румынии и румыно-советские отношения. С. 79, 80.

Termenul achitării conturilor istorice se apropia inevitabil. La 10 mai 1940 „războiul straniu" a luat sfîrşit, wermacht-ul a început ofensiva în vest. Armatele germane au zdrobit armata franceză, iar unităţile engleze, părăsind la Dunkerk muniţiile şi tehnica, s-au evacuat pe Insulă. La 14 iunie nemţii au ocupat Parisul, iar la 22 iunie Franţa a capitulat. Garanţii principali ai aflării Basarabiei sub ocupaţie românească – Franţa şi Anglia – nu mai aveau posibilitate de a-şi onora obligaţiunile. Bucureştiul a purces la transformarea României în satelit german. Deia la 28 mai România şi Germania au semnat un acord comercial, potrivit căruia Bucureştiul majora cu 30% livrarea de petrol Berlinului în schimbul livrărilor de tehnică şi armament pentru armata română. Tot atunci Consiliul de Coroană a adoptat hotărîrea de a propune prietenie Germaniei cu scopul de a obţine o alianţă militară[131].

Bucureştiul era conştient de temeinicia poziţiei Moscovei în chestiunea Basarabiei sub aspectul dreptului internaţional. Noul ministru al afacerilor externe al României, germanofilul I. Gigurtu, a declarat ambasadorului german la Bucureşti Fabricius despre disponibilitatea României de a retroceda Basarabia Uniunii Sovietice, dar în hotarele anului 1856, fără zona adiacentă Dunării[132]. Ministrul românesc conta că această informaţie va ajunge la urechile comisarului poporului pentru afacerile externe. Avînd în vedere evenimentele din vest, funcţionarii şi ofiţerii români, care îşi făceau serviciul în Basarabia, au început să-şi facă bagajele Conform cominicărilor sigurantei de la 18 şi 20 iunie 1940, cinovnicii şi ofiţerimea românească îşi trimeteau familiile şi averea la vest de Prut[133].

Reorientarea României spre Germania primejduia securitatea URSS. De acum din aceste motive reunirea Basarabiei cu Uniunea Sovietică nu mai putea fi amînată. Moscova tăcea. Dar nu mult timp.

A existat oare ultimatumul? Lupta diplomatică din ultima decadă a lunii iunie 1940. Chestiunea privind faptul: a fost oare un ultimatum Nota URSS trimisă la Bucureşti la 26 iunie 1940 poate fi luată în discuţie numai din cauza că din vremurile lui Antonescu este utilizat de propaganda şi istoriografia românească drept pretext de acuzare a Uniunii Sovietice[134]. În realitate, orice răspuns – negativ sau afirmativ – nu are nici o însemnătate pentru aprecierea actului reunirii Basarabiei cu statul sovietic. Revenirea regiunii în componenţa URSS constituia un act de restabilire a situaţiei existente pînă la intervenţia României din 1918, cînd RDM, din 2 decembrie 1917 „intra în alcătuirea Republicii Federative Democratice Ruseşti, ca părtaş cu aceleaşi drepturi" (Actul de proclamare a Republicii Democratice Moldoveneşti)[r]. Astfel înaintarea ultimatumului de către Moscova României, – dacă să admitem că a avut loc un aşa lucru – nu poate fi considerată nelegitimă. Nelegitimă a fost năvălirea armatelor române asupra Basarabiei în ianuarie 1918. În afară de aceasta, guvernul URSS venea în întîmpinarea cerinţelor mişcării de eliberare din ţinut, a întregii populaţii a Basarabiei.

Moscova avea dreptul de a proceda aşa cum a procedat guvernul regal în 1918: să declanşeze operaţiuni militare împotriva României fără a-i declara război. Uniunea Sovietică avea temei să-i declare război României ori să ceară curăţirea Basarabiei de diviziile şi administraţia ei în termenul care l-ar fi fixat ea, partea sovietică, în 24 de ore,

---

[131] Назария С. История без мифов. С. 323.
[132] Колкер Б.М., Левит И.Э. Указ. соч. С. 108.
[133] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 441.
[134] Wilhelmus Petrus van Meurs. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. Chişinău. Ed. ARC. 1996. P. 195-200, 338-348 etc.
[r] Nota redactorului ştiinţific: vezi în detalii Nazaria S., Stepaniuc V. Problema basarabeană şi interpretările ei în istoriografie. P. 19-31.

de exemplu, iar apoi să atace. În loc să procedeze – îndreptăţit – astfel, Stalin le-a propus ocupanţilor să se care din Basarabia cît îi lucru cu cinste.

În seara zilei de 26 iunie Moscova a trimis Bucureştiului propunerea „**să păşească împreună cu România la rezolvarea** imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice". „Uniunea Sovietică, – se menţiona în notă, – nu s-a împăcat niciodată cu faptul anexării forţate a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat deschis nu o singură dată în faţa întregii lumi. Acum, cînd slăbiciunea militara a URSS e de domeniul trecutului, iar situaţia internaţională, care s-a creat, cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moştenite din trecut, pentru a pune, în fine, bazele unei păci solide între ţări, URSS consideră necesar şi oportun ca în interesele restabilirii adevărului **să păşească împreună cu România** la rezolvarea imediată a chestiunii înapoerii Basarabiei Uniunii Sovietice".

Folosind argumentul etnic, exploatat de partea românească, Moscova a cerut Bucureştiului să cureţe nu numai Basarabia, dar şi Bucovina de Nord, locuită preponderent de ucraineni. Guvernul URSS exprima speranţa, ca „guvernul român va primi propunerile de faţă ale URSS şi va da posibilitate pentru rezolvarea paşnică a conflictului de lungă durată dintre URSS şi România. Guvernul sovietic aşteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent"[135]. Nota sovietică nu conţinea ameninţări de a aplica forţa, în caz dacă România se va împotrivi.

Unii autori întrezăresc motive de a înainta pretenţii faţă de nota din 26 iunie 1940 nu în conţinutul ei, ci în „tonalitatea ultimativă" şi în cizelarea procedurală insuficentă a textului. „Tendinţa de a sublinia forţa militară, – consideră istoricul moscovit T.A. Pochivailova, – în acel moment evidenţia numai tonalitatea ultimativă a notei şi estompa caracterul de drept al cerinţelor de a retroceda Basarabia"[136]. Am putea fi de acord. „De dragul istoriei", documentul ar fi putut cuprinde o argumentare istorică şi juridică foarte bogată, acumulată şi sistematizată de diplomaţia sovietică în anii '20, subliniind că are loc doar restabilirea situaţiei existente pînă în ianuarie 1918. Dar această împrejurare Bucureştiul ar fi folosit-o pentru a tergiversa rezolvarea problemei, încingînd discuţii interminabile asupra fiecărui punct din lista impunătoare. În afară de aceasta, nota era trimisă în timp de război unui agresor, guvernului statului participant la „cordonul sanitar", conţinutul şi tonalitatea actului au fost determinate de politicieni şi diplomaţi, care 22 de ani în şir au avut de răbdat poziţia obstrucţionistă a Bucureştiului în chestiunea Basarabiei şi în alte probleme atingînd interesele URSS, de autori, care cunoşteau esenţa „sistemului basarabean", comportamentul regăţenilor cu populaţia ţinutului ocupat, atitudinea adevărată a clasei dominante româneşti faţă de Uniunea Sovietică. Ultimatumul ar fi fost îndreptăţit, dar el n-a existat.

---

[135] Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики. Сборник официальных документов. Тирасполь. РИО ПГКУ. 1993. С. 64, 65.

[136] Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии. С. 327, 328.
În septembrie 1939 diplomaţia sovietică, temîndu-se, probabil, să nu fie învinuită de tendinţa de a reface «imperiul rus», în vremea intrării Armatei Roşii în Ucraina de Vest şi în Belorusia de Vest «a uitat» să menţioneze, că aceste teritorii au fost răşluite de la Rusia după războiul polono-sovietic din 1920. *Holmskaia Rusi* şi alte regiuni răpite de Polonia au fost uitate. Graniţa de Vest a URSS a fost stabilită pe „linia Curzon", trasată de un adversar al Rusiei. // Розанов Г. Fila Сталин – Гитлер. Документальный очерк советско-германских дипломатических отношений. 1939-1941 гг. Москва. Международные отношения. 1991. С. 116 etc.

Aplicarea argumentului etnic − dacă în chestiunea Basarabiei el ar fi fost necesar – ar fi trebuit să aibă la temelie constatarea realităţii: moldovenii nu au fost şi nu sînt români, ei nu doresc nici o „unire" cu România, în componenţa URSS ei dispun de statalitatea lor, graniţa de vest a RASS Moldoveneşti este rîul Prut. Căinările unor istorici contemporani că în notă nu sînt pomeniţi moldovenii, că este deformată situaţia etnică − se afirmă că Basarabia este „populată preponderent cu ucraineni" − tratate drept încercări ale naţionaliştilor ucraineni de a propaga ideile Ucrainei Mari[137], sînt anevoios de întemeiat. Identitatea naţională ucraineană în anii '20 − '30 era în proces de constituire. Ucrainenii bucovineni şi basarabeni nu au uitat, că până în anul 1917 se numeau rusini şi maloruşi, iar Bucureştiul, nu fără motive, ar fi putut declara că în Basarabia şi Bucovina locuiesc nu ucraineni, ci rusini, şi, deci, Republica Sovietica Ucraineana nu are dreptul la alipirea acestei regiuni. Potrivit recensămîntului românesc din 1930 minorităţile naţionale alcătuiau în Basarabia 44%[138], iar în Bucovina de Nord mai bine de 70% din întreaga populaţie. În condiţiile de ocupaţie declararea publică a apartenenţei la vreo minoritate naţională era percepută de autorităţi ca neacceptare a ideologiei oficiale a statului ocupant, nedorinţă de a fi asimilat de naţiunea majoritară. Nu numai moldovenii, dar şi mulţi ucraineni, ruşi, bulgari, evrei, ţigani, armeni în procesul recensămintului sau declarat „români"[139]. Alcătuitorii notei se puteau călăuzi de rezultatele recensămîntului din 1897, potrivit căruia moldovenii alcătuiau 47,6% din populaţie[140]. Nu putem exclude şi o elementară incompetenţă, lipsa la NKID a informaţiei operative privitoare la situaţia etnodemografică din Basarabia [141]. Principalul este că în nota de la 26 iunie 1940 caracterizarea situaţiei etnodemografice din Basarabia nu reflecta poziţia URSS cu privire la naţiunea moldovenească. Atitudinea sa faţă de moldoveni conducerea Uniunii Sovietice şi-a exprimat-o prin crearea la 2 august 1940 a Republicii unionale Moldoveneşti.

România regală a ţinut sub ocupaţie Basarabia datorită „garanţiilor" oferite, după cum s-a menţionat deja, de Franţa şi Anglia. În mai 1940 armatele acestor „garanţi" au fost zdrobite de wermacht. Guvernul României cu întîrziere s-a dumirit în privinţa noului raport de forte de pe arena europeană. La 26 iunie 1940, urmînd „linia forte" a guvernului regal şi, contînd, probabil, pe scurgerea informaţiei, trimisul român la Mos-

---

[137] Степанюк В. Государственность молдавского народа. Исторические, политические и правовые аспекты. Кишинев. 2006. С. 339.
Ideologii naţionalismului ucrainean M. Gruşevskii şi S. Rudniţkii afirmau că Basarabia ar fi făcut parte din Ucraina. Declararea pretenţiilor asupra Basarabiei în 1918 a tensionat relaţiile Radei Centrale cu Sfatul Ţării. // Лазарев А.М. Указ. соч. С. 121.

[138] Кустрябова П.Ф. Положение трудящихся и демографические процессы в городах Бессарабии. С. 49.

[139] Despre falsificarea componenţei naţionale de statistica românească: Кустрябова П.Ф. Указ. соч. С. 20-27, 48-51 etc.

[140] Берг. Ф.С. Бессарабия. Страна-люди-хозяйство. Кишинев. Universitas. 1993. С. 75. Editată la Petrograd în 1918.

[141] Informaţiile privind situaţia lingvistică din Basarabia şi Bucovina de Nord bazate pe materialele propagandei româneşti şi oferite comandamentului militar sovietic erau aproximative, chiar false. În directiva Consiliului militar şi a Direcţiei politice a Frontului de Sud din 28 iunie 1940 se dispunea: „În oraşele Chişinău, Hotin, Soroca, Bălţi, Izmail, Orhei, Akkerman, Bender, Cahul să se editeze gazete în limba românească, în Cernăuţi − în ucraineană. În Chişinău să se editeze şi în limba rusă" (Мельтюхов М. Бессарабский вопрос между мировыми войнами. С. 307). În toate aceste centre predominau grupurile slave, iar evreii şi moldoveni de asemenea preferau limba rusă...

cova a declarat ambasadorului USA, că România va refuza să discute cerintele sovietice privind retrocedarea Basarabiei[142]. Primind la 26 iunie nota sovietică, guvernul român, avînd în vedere situaţia militaro-politică jalnică a Franţei, a considerat fără nici un rost să se adreseze Parisului. Guvernul englez n-a găsit de cuviinţă să răspundă adresării româneşti. România s-a adresat Berlinului. Hitler însă nu era încă dispus să încalce Tratatul sovieto-german de neagresiune şi protocolul adiţional semnat la 23 august 1939. Germania a lăsat fără răspuns şi rugămintea regelui Carol al II-lea de a ajuta România „să ridice un zid de apărare la răsărit".

O recunoaştere elocventă a succesului diplomaţiei sovietice o găsim în broşura primministrului român Gheorghe Tătărescu „Evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord", scrisă în 1940: „Dacă împotriva agresiunii maghiare noi am fi putut cere susţinerea Iugoslaviei, obligaţiunile căreia de sprijinire rămîneau în vigoare în baza acordului din 1921, dacă împotriva agresiunii bulgare noi dispuneam de susţinerea Turciei, Greciei, Iugoslaviei, în ceea ce priveşte agresiunea sovietică – eram singuri"[143]. Lăsînd fără comentarii justeţea termenului „agresiune", vom menţiona: momentul pentru rezolvarea chestiunii Basarabiei fără lupte Moscova l-a ales cu multă pricepere.

Convingîndu-se de acest lucru, la 27 iunie Comisariatul poporului pentru afacerile externe i-a propus României să cureţe teritoriul Basarabiei şi al Bucovinei de Nord de administraţia şi trupele sale în timp de patru zile, începînd cu 28 iunie 1940, ora 14.00 (ora Moscovei). În şedinţa Consiliului de Coroană de la ora 12 pînă la ora 14 (27 iunie), 11 membri (din 26) s-au pronunţat împotriva acceptării cerinţelor Moscovei, 10 – „pro", totodată 25 au votat pentru decretarea mobilizării[144], adică pentru împotrivire armată. La cererea MAE al României despre acţiunile Germaniei în cazul „agresiunii Rusiei Sovietice", s-a răspuns că problema Basarabiei pe Germania n-o interesează – este o problemă numai a României. În sfîrşit, la 27 iunie la Bucureşti s-a primit o telegramă semnată de I. Ribbentrop: „În scopul evitării războiului dintre România şi Uniunea Sovietică noi putem doar să sfătuim guvernul român să cedeze cerincelor guvernului sovietic". Şi mai sincer a fost împuternicitul special von Killinger. Expunîndu-i regelui Carol al II-lea poziţia Germaniei, dînsul a mărturisit că războiul cu URSS s-ar solda cu distrugerea regiunilor petroliere ale României; războiul cu Anglia încă nu s-a încheiat, „de aceea noi nu dorim să avem spatele dezgolit de dragul României"[145]. Răspunsuri similare au fost primite din partea Italiei şi a statelor Micii Antante. Cum şi era de aşteptat, Occidentul s-a spălat pe mîini.

România avea dislocate în Basarabia şi Bucovina de Nord unităţile armatelor a 3-a şi a 4-a, formînd 60% din trupele terestre, total – 450000 de militari[146]. Pentru a elibera Basarabia, în URSS a fost creat Frontul de Sud. În caz de operaţiuni militare, Direcţia politică a Armatei Roşii a editat şi a difuzat prin unităţi numere speciale de ziare, foi volante[147].

---

[142] Колкер Б.М., Левит И.Э. Указ. соч. С. 108.
[143] Citat după: Basarabia: 1940. Red. alc. L. Bulat. Chişinău: Cartea moldovenească. 1991. P. 137.
[144] Carol al II-lea. Între datorie şi pasiune. Însemnări zilnice. Vol. 2. (1939-1940). Bucureşti. Şansa. 1996. P. 200-201.
[145] Колкер Б.М., Левит И.Э. Указ. соч. С. 110.
[146] Широкорад А.Б. Утерянные земли России. С. 171.
[147] Мельтюхов М. Бессарабский вопрос между мировыми войнами. С. 306, 307.

Aramata Roşie nu depăşea prin efectivul său partea adversă, însă comandant al Frontului de Sud a fost numit eroul de la Halhin Gol generalul G.C. Jukov. Potenţialul militar al celor două state era incomparabil. La următoarea şedinţă a Consiliului de Coroană, care a avut loc tot la 27 iunie, şeful statului major al armatei române generalul Florea Ţenescu a prezentat „date uluitoare" despre raportul de forţe dintre România şi URSS. La unităţile Armatei Roşii dinsul, nu fără motiv, a alăturat şi forţele armate ale Ungariei şi Bulgariei[148], care de asemenea aveau pretenţii teritoriale faţă de România. Prim-ministrul G. Tătărescu, după părerea regelui, era pentru „cedarea" Basarabiei, iar ministrul de război I. Ilcuş a propus să nu se publice decretul de mobilizare. Rezultatele celei de-a doua votării au fost altele. „Toţi acei cari o făceau pe eroii la prânz, – nota în jurnalul său regele, – s-au dezumflat. Numai 6 voturi, din cei 26 prezenţi, am fost pentru rezistenţă... Toţi ceilalţi, cu oarecare nuanţă, au fost pentru acceptarea ultimatumului"[149].

Carol al II-lea putea să nu ia în consideraţie părerile membrilor Consiliului de Coroană. Potrivit articolului 46 din Constituţia României, dînsul, ca orice monarh, dar şi dictator, era în drept să declare război şi să încheie pace[150]. De aceea regele nu avea motive să demaşte membrii Consiliului de Coroană. Pronunţîndu-se pentru executarea cerinţelor Moscovei, majoritatea membrilor Consiliului de Coroană au dat dovadă de înţelepciune de stat. Dar totuşi mai aveu anumite iluzii că ar putea să-i şmecherească pe ruşi. În răspunsul său la nota din 26 iunie 1940 guvernul regal a declarat „că este gata să procedeze imediat şi în spiritul cel mai larg, la discuţia amicală şi de comun acord a tuturor propunerilor guvernului sovietic". Moscova n-a răspuns. La 28 iunie, numai la o oră de sorocul stabilit, la ora 11, guvernul român a înştiinţat Comisariatul poporului pentru afacerile externe că „guvernul român se vede obligat să primească condiţiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic". Consiliul de Coroană şi guvernul s-au văzut „obligaţi să primească condiţiile" – „retrocedarea Basarabiei Uniunii Sovietice", precum şi transmiterea Bucovinei de Nord, ca „recompensă a acelei daune enorme care a fost adusă Uniunii Sovietice şi populaţiei Basarabiei în urma ocupaţiei de 22 de ani a Basarabiei de către România". Astfel de acţiuni se califică în mod aparte în dreptul internaţional[151]. Graniţa sovieto-română, stabilită prin acordul din 28 iunie 1940, a fost confirmată prin semnarea la 10 februarie 1947 a Tratatului de la Paris. Uniunea Sovietică astfel a reuşit să reglementeze chestiunea Basarabiei nu numai de facto, dar şi de jure[152]. Speculaţiile privind legitimitatea acţiunilor URSS în anii 1939-1940 sînt lipsite de temei.

Urmările Pactului Molotov-Ribbentrop, menţionează specialistul moldovean în dreptul internaţional A.D. Burian sînt cu totul diferite pentru Polonia, ţările baltice, România şi Republica Moldova, dat fiind că acţiunile Germaniei şi Uniunii Sovietice faţă de aceste ţări aveau un caracter diferit şi de aceea consecinţele juridice ale acestor acţiuni

[148] Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial. P. 19.
[149] Carol al II-lea. Op. Cit. P. 203.
[150] Petrencu A. Op. cit. P. 20.
[151] Степанюк В. Указ. соч. С. 341.
Formal România a căzut de acord nu să retrocedeze teritoriile Uniunii Sovietice, ci doar să „evacueze armatele române" din Basarabia şi Bucovina de Nord. Acest şiretlic este folosit de către Bucureşti pentru reanimarea pretenţiilor sale asupra acestor ţinuturi. // Vezi: Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. С. 359; Мельтюхов М. Указ. соч. С. 297.
[152] Мельтюхов М. Указ. соч. С. 396.

se deosebesc esenţial. Potrivit acordului din 27 iunie 1940, România „retroceda Uniunii Sovietice Basarabia şi transmitea teritoriul Bucovinei de Nord". Năvălind împreună cu Germania asupra Uniunii Sovietice, România încă în iunie 1941 a hotărît pentru soarta sa consecinţele Tratatului sovieto-german de neagresiune.

În legătură cu această realitate istorică orice speculaţii cu privire la nu se ştie care „consecinţe" ale pactului sînt de-a dreptul aberante[153] şi ridicole. În iunie 1940 în componenţa URSS a revenit un teritoriu cu o suprafaţă de 50762 km² cu o populaţie de 3776 de mii[154]. Linia viitorului front a fost transferată spre vest cu 50-100 de kilometri. În contextul Războiului al doilea mondial, eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord poate fi asemănată cu o reuşită operaţiune de ofensivă a două fronturi. Semnificativ este faptul că rezultatul a fost obţinut pe cale paşnică.

Ar fi curios să vedem în ce măsură are temei presupunerea istoriografiei româneşti cum că anume „obida" pentru „pierderea" Basarabiei a îndemnat România un an mai tîrziu să năvălească împreună cu Germania asupra Uniunii Sovietice. La 1 iulie 1940 guvernul regal a renunţat la „garanţiile" anglo-franceze care s-au dovedit a fi absolut ineficiente. Astfel România a renunţat la garanţiile străine a integrităţii sale teritoriale. Germania însă n-a binevoit să garanteze inviolabilitatea României în hotarele ei existente la 1 iunie 1940. În iulie 1940 nu numai Germania şi Italia, care se străduiau să-şi mărească influenţa în Balcani, dar şi Anglia care vroia să-şi menţină aici influenţa, au susţinut cerinţa legitimă a Bulgariei de a-şi retroceda Dobrogea de Sud. La 19-20 august la Craiova au avut loc tratativele româno-bulgare în această chestiune. La 7 septembrie acordul cu privire la retrocedarea Dobrogei de Sud (5672 km² cu o populaţie de 386231 de cetăţeni) Bulgariei a fost semnat. La 5 septembrie 1940 în România vin la putere I. Antonescu şi legionarii; cu toate acestea la 21 septembrie acordul dat a fost ratificat, iar la 2 octombrie procedura retrocedării Dobrogei de Sud a fost încheiată.

Guvernul Ungariei a cerut de la România retrocedarea teritoriilor populate preponderent de maghiari. Spre deosebire de Stalin, dictatorul Miklosz Horty a ales varianta rezolvării disputei teritoriale prin forţa armelor. La 28 iunie Budapesta a informat Berlinul că nu exclude soluţionarea chestiunii Transilvaniei cu forţa. Armatele ungare au început să se concentreze la graniţa cu România. La 7 august Bucureştiul începe negocierile cu ungurii; primele contacte s-au transformat în negocierile româno-maghiare de la Turnu-Severin (16 august 1940), care către 24 august au ajuns în impas. Numai URSS putea sprigini România. Însă principiul dreptului naţiunilor la autodeterminare rămînea în vigoare; şi mai important era faptul că la Bucureşti ura şi isteria propagandistică faţă de Rusia erau în toi. Moscova a calificat pretenţiile Ungariei drept întemeiate[155].

---

[153] Буриан А. D. Молдавская государственность и 1940 год в судьбах молдавского народа: международно-правовая оценка. // Материалы международной научной конференции «Интерпретации различных аспектов второй мировой и Великой Отечественной войны в современной восточно-европейской историографии». Кишинев, 21-22 мая 2010. Кишинев. 2010. С. 27, 28.

[154] Широкорад А. Утерянные земли России. С. 174.

[155] Vezi: Дьёни Габор. Венгрия, СССР и территориальные потери «Великой Румынии» в 1940 г.: уроки истории şi Стыкалин А.С. Территориальный спор двух дунайских государств и советско-германское противостояние в регионе. К истории раздела Трансильвании в августе 1940 г. // // Conferinţa ştiinţifică internaţională „Alipirea Basarabiei la Rusia în contextul relaţiilor multiseculare moldo-ruso-ucrainene" / «Присоединение Бессарабии к России в свете многовекового молдо-российско-украинского сотрудничества» (Chişinău, 1-5 aprilie 2012). Chişinău, 2012. P. 156-166.
În 1944 poziţia dată a fost revizuită de conducerea URSS.

Comandamentul ungar a planificat operaţiunea de ocupare a Transilvaniei. S-a hotărît ca războiul cu România să fie început la 28 august 1940. Cu o zi mai înainte Ministerul de Externe al Ungariei a informat Germania. Berlinul avea temeri, că românii pierzînd războiul vor distruge complexele petroliere. I. Ribbentrop s-a pronunţat împotriva declanşării conflictului armat, promiţînd ungurilor sprijin în rezolvarea deferendului teritorial[156]. La 27 august 1940 Bucureştiul a acceptat un arbitraj internaţional. Delegaţiile Ungariei şi României sosite la Viena la 29 august au fost informate despre necesitatea păstrării păcii. A doua zi participanţii celui de al doilea arbitraj de la Viena, Germania şi Italia au hotărît să retrocedeze Ungariei Transilvania de Nord cu o suprafaţă de 43492 km² şi o populaţie de 2667000 de cetăţeni, comparabilă cu cea a Basarabiei. O asemenea soluţie a problemei teritoriale nu satisfăcea nici Ungaria, nici România, dar aranja Germania, care, promiţînd ambelor părţi posibilitatea de a revizui acest acord, a obţinut o nouă pîrghie de presiune şi asupra Bucureştiului, şi asupra Budapestei[157].

„Cedarea" Dobrogei de Sud şi a Transilvaniei de Nord nu a pornit Bucureştiul la război cu Bulgaria sau Ungaria. De aceea încercările istoriografiei române de a motiva participarea României în agresiunea împotriva URSS prin „obida" pentru „cedarea" Basarabiei sînt lipsite de orice temei. Atrăgînd în 1941 ţara în războiul agresiv contra URSS, cercurile conducătoare ale României continuau politica lor tradiţională: de a urma orbeşte hegemonul *ad hoc* al Europei. Dacă în anii '20 – '30 pentru clasa politică românească hegemoni erau Franţa şi Anglia, în anii 1940-1944 acestia au fost înlocuite cu Germania.

§ 3. Răscoala de la 28 iunie-3 iulie 1940

Pentru tema studioului nosru un interes deosebit prezintă atitudinea populaţiei Basarabiei faţă de actul reunirii ţinutului cu Rusia. Ostilitatea majorităţii moldovenilor faţă de statul românesc se obişnuieşte a fi explicată pe baza motivelor sociale. Factorii reali care au determinat poziţia moldovenilor, ruşilor şi a altor comunităţi etnice din Basarabia ţin de atracţia tradiţională a lor către Statul Rus. În aceste condiţii, în pofida părerilor contradictorii privind acceptarea sau refuzarea cutărui sau cutărui model de orînduire politică, economică şi socială, mişcarea de eliberare naţională din Basarabia exprima aspiraţiile, de fapt, a întregii populaţii din ţinut. Consolidarea naţională, ce s-a manifestat în Basarabia chiar din primele zile ale ocupaţiei româneşti, are istoria sa.

„Sistemul basarabean" şi Frontul basarabean. În anii 1918-1940, cu excepţia 7-8 luni din anii 1929-1930, Basarabia a exzistat sub regim de asediu. În ţinut domnea teroarea şi fărădelegea, intrate în istorie cu titlul de „Sistem basarabean". Asasinarea în masă a participanţilor la răscoalele din Hotin, Bender (1919), Tatarbunar (1924), schingiurea, mutilarea, violarea şi jefuirea – aceste zeci de mii de fapte şi acte au caracterizat deplin regimul de ocupaţie în anii 1918-1940[158]. „Cetăţenii sînt arestaţi oricînd şi

[156] Колкер Б.М., Левит И.Э. Указ. соч. С. 111
[157] Назария С. История без мифов. С. 333.
În 1944-1947 Transilvania de Nord a fost acordată României datorită Uniunii Sovietice. Politicienii şi istoricii români niciodată n-au suflat măcar un cuvînt de recunoştinţă în legătură cu acest cadou gras.
[158] Фьодоров Г.К. Режим де репрессий сынжероасе (Ку привире ла политика репресивэ дусэ де Ромыния регалэ ын Басарабия ын аний 1918-1940). Кишинэу. Картя Молдовеняскэ. 1973. П. 40-47, 57-67 etc; Лунгу В. Политика террора и грабежа в

oriunde: noaptea, din somn, pe stradă, oriunde. Involuntar îţi aminteşti că un principiu de bază al orînduirii statale a României este pasiunea, placerea sadică de a aresta... Învăluiţi de această pasiune, apucă şi snopesc în bătăi oamenii cu orice ocazie... Dacă mai înainte se credea că arestările prezintă un fenomen rar, astăzi această părere s-a schimbat radical: rar vei găsi vreun om care n-a fost arestat măcar o dată. Nimeni nu este garantat de batjocură, nimeni nu poate fi sigur că peste cinci minute nu va fi arestat, fiindcă acest lucru îl ştie numai poliţia şi siguranţa, care sînt atotputernice, omniprezente şi care n-au frică de nimic", – scria un autor al gazetei ilegale „Призыв" în 1920[159].

Poliţia română supunea reţinuţii torturilor sălbatice; pe participanţii mişcării de eliberare naţională, pe cei înstăriţi care nu dădeau mită pentru a fi eliberaţi, pe bejenarii din Rusia cuprinsă de Războiul civil agenţii siguranţei, după ce îi jefuiau, îi împuşcau şi îi aruncau în Nistru[160]. În primii 15 ani de ocupaţie românească au fost ucişi 80000 de oameni[161]. Politica de teroare, exploatare şi jaf a fost condamnată chiar şi de politicienii înclinaţi să susţină „unirea" Basarabiei cu România [162].

Politica economică şi socială a Bucureştiului avea scopul de a micşora populaţia teritoriului, care urma să fie românizat. În rezultatul reformei agrare, promovate de guvernul român în anii '20, ţăranii Basarabiei au fost lipsiti de două treimi din pămînturile primite conform decretul leninist „Despre pămînt"[163]. Către vara 1940 68% din gospodăriile ţărăneşti din ţinut erau în pragul ruinării, 550000 de hectare de pămînt rămînea neprelucrat[164]. Moşierii Basarabiei, ruinaţi economic şi umiliţi politic în 1917, în procesul reformei agrare şi-au pierdut moşiile, acestea trecînd în proprietatea latifundiarilor români, străini pentru ţăranii moldoveni nu numai în plan social, ci şi etnocultural. Numărul moşierilor autohtoni s-a redus de la 1742 în 1917, la 818 în iunie 1940[165]. Bucureştiul îi considera pe moşierii locali drept concurenţi sociali ai boierimii româneşti, împiedicînd pe proprietarii funciari din ţinut să-şi restabilească poziţiile economice, pierdute în anul revoluţiei[166].

O anumită stabilizare a situaţiei sale economice a obţinut numai ţărănimea înstărită[167], care constituia circa 2% din populaţie. Teroarea şi ruinarea economică au generat emigrarea masivă. Mai mult de 300000 de locuitori ai Basarabiei au fugit în URSS, vreo 150000 au emigrat în Franţa, Argentina, Brazilia, SUA, Canada, Belgia... În pofida natalităţii înalte, populaţia Basarabiei în anii 1918-1940 s-a redus cu mai mult de

---

Бессарабии. 1918-1920 гг. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1979. С. 55, 101-106, 110-112 etc; Stratan V., Gorun A. Moş Ion Roată, Siguranţa şi „Unirea".

[159] Призыв [Кишинев]. 1920. 8 августа.

[160] Moraru P. Serviciile secrete şi Basarabia. P. 290-292 etc.

[161] Международная поддержка борьбы трудящихся Бессарабии за воссоединение с Советской Родиной (1918-1940). Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1970. С. 315.

[162] Stere C. Documentări politice. P. 509-511 etc.

[163] Лунгу В.Н. Политика террора и грабежа в Бессарабии. 1918-1920 гг. Кишинев. 1979. С. 165-180.

[164] Сытник М.К. Коллективизация сельского хозяйства и формирование класса колхозного крестьянства в Молдавии. Кишинев. 1976. С. 79, 85, 91; Молдован Н.Д. Крестьянское движение в Бессарабии в 1929-1933 гг. Кишинев. Штиинца. 1979; Лунгу В.Н. Указ. соч. С. 161-186.

[165] Сытник М.К. Указ. соч. С. 85, 102; Брысякин С.К., Сытник М.К. Торжество исторической справедливости. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1969. С. 39-46.

[166] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 130-135.

[167] Ibid. С. 115.

10%, de la 3,2 mln pînă la 2,9 mln. Academicianul A.M. Lazarev arăta, avînd în vedere şi basarabenii emigraţi în România, că în 22 de ani de ocupaţie românească Basarabia a fost părăsită de circa 500000 de locuitori, 16,5% din populaţia ţinutului[168]. Aceasta a fost o deportare latentă, după proporţii – de 10 ori mai numeroasă decît toate strămutările forţate a populaţiei Moldovei din perioada stalinistă.

Pretenţiile României asupra Basarabiei propagandiştii şi politicienii români încercau să le motiveze prin teza falsă, expansionistă precum că moldovenii ar fi „români". Urmărind scopul „suprimării" naţiunii moldoveneşti, autorităţile de ocupaţie au desfăşurat o activitate intensă de anulare a conştiinţei de sine a moldovenilor. Impunînd moldovenilor conştiinţa naţională românească, românizatorii i-au inclus, fără voia lor, în aşa-numitul „neam românesc" fără margini geografice şi cronologice, rebotezîndu-i „români". De la 1 ianuarie 1919 ocupanţii au interzis moldovenilor să se folosească de alfabetul lor tradiţional, cel chirilic, au desfăşurat o campanie înverşunată pentru a exclude din întrebuinţare lingvonimul „limba moldovenească". Această politică moldovofobă le-a altoit moldovenilor o ură nestinsă faţă de „regăţeni" şi de regatul românesc, provochînd rezistenţa etnoculturală moldovenească. Chiar şi ţăranii înstăriţi nu au renunţat la etnonimul **moldoveni**[169].

Potrivit doctrinei românismului, dreptul de a veţui în statul românesc aveu numai românii[170]. Cercurile conducătoare ale României tindeau la consolidarea statului românesc pe calea asimilării minorităţilor naţionale. În Basarabia a fost lichidat învăţămîntul în limba rusă şi în limbile altor minoritare etnice, apoi, în 1938, sub pericolul băgării în puşcărie, a fost interzisă întrebuinţarea în public a tuturor limbibilor, afara de cea română, au fost suprimate gazetele ruseşti, evreieşti, germane[171]. Cu toate acestea comunităţile naţionale se străduiau să-şi păstreze identitatea etnoculturală; limba rusă, rămînea limbă de comunicare publică chiar şi în anii '30, un component evident ale societăţii locale, fiind practicată regulat de vreo 40% din populaţie; limba rusă rămînea a doua limbă şi pentru intelectualitatea moldovenească. Politica de asimilare naţională a minorităţilor, de marginalizare şi interzicerea de folosire în public a limbii ruse şi a altor limbi minoritare, desigur, provoca protest.

Comunităţile naţionale din Basarabia (pînă la mijlocul anilor '30 – şi germaii) şi-au menţinut orientarea geopolitică la Rusia. Băştinaşii – moldoveni, ruşi, ucraineni, evrei, bulgari, găgăuzi, germani ş.a., – nu au devenit parte componentă a naţiunii politice româneşti; ei reprezentau o deosebită comunitate politică cu o conştiinţă aparte, cu o orientare geopolitică deosebită, cu o mentalitate proprie, cu o solidaritate regională şi tradiţii de activitate civică. Prutul a rămas hotar etnocultural şi etnopolitic. Pe parcursul întregii perioade de ocupaţie românească trăitorii Moldovei dintre Prut şi Nistru se interesau de evenimentele din Uniunea Sovietică, încolo se îndrepta şuvoiul de bejenari din Basarabia, în Uniunea Sovietică vedeau idealul social muncitorii, majoritatea ţărănimii, intelectualitatea de stînga[172]. Chiar şi burghezia locală, înspăimîntată de bolşevici, chinuită de politica de exploatare regională şi de discriminare naţională, pur-

[168] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 328.
[169] Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 239-266.
[170] Шорников П.М. Поля падения. С. 10, 159 etc.
[171] Скворцова А. Русские Бессарабии. С. 89, 90.
[172] Брысякин С.К. Культура Бессарабии. 1918-1940. Кишинев. Штиинца. 1978; Шорников П. Молдавская общественность и русская печать Бессарабии в 20-е – 30-е гг. XX в. // Русин. 2006. № 2 (4).

ta duşmănie autorităţilor româneşti. Către începutul Războiului al doilea mondial URSS rămînea pentru majoritatea cetăţenilor din Moldova speranţa lor. Reunirea Basarabiei cu URSS ei o aşteptau cu speranţă. Năzuinţele lor erau exprimate de o formaţiune ilegală, dar de o neîndoioasă influenţă politica: Organizaţia regională din Basarabia a Partidului Comunist român.

Vremea acţiunilor. La 22 ianuarie 1940, în ajunul sosirii regelui Carol al II-lea la Chişinău, siguranţa a reuşit să aresteze conducerea Organizaţiei comuniste din Basarabia în frunte cu secretarul comitetului regional al Partidului comunist al României S.D. Burlacenko, precum şi comitetele judeţean şi orăşenesc de partid Chişinău. Cu toate că au fost supuşi torturilor, conducătorii ilegalităţii n-au fost înfrînţi şi alte arestări n-au urmat. În aprilie-iunie a fost formată o nouă conducere a ilegalităţii în frunte cu fostul deţinut politic Iu.A. Korotkov, originar din Soroca, fost conducător al comuniştilor din Bucovina. Dat fiind că chestiunea reunirii ambelor maluri ale Nistrului se hotăra practic la 26-28 iunie pe cale diplomatică, nici populaţia ţinutului, nici Comitetul regional Basarabia al Partidului comunist român, nici conducerea RASS Moldovenească, care trebuia să înfiripeze structurile noii puteri în teritoriul, ce urma să fie eliberat, nu au fost înştiinţaţi din timp despre data reunirii[173]. Dar pentru acţiuni în condiţiile de criză politică conducerea ilegalităţii şi organizaţiile sale din periferie erau pregătite. În seara de 26 iunie Korotkov a convocat activul de partid şi comsomolist al organizaţiilor din Basarabia, care a luat în dezbatere raportul despre momentul curent şi sarcinile comuniştilor în legătură cu apropiata eliberare a Basarabiei şi reunirea ei cu URSS. În noaptea de 27 iunie, la două ore după înmînarea notei sovietice ambasadorului român, informaţia despre acest eveniment a fost transmisă de postul de radio Moscova. A doua zi vestea despre cererea guvernului URSS a cuprins întreaga Basarabie.

Această împrejurare a îndemnat ilegalitatea la noi paşi, descătuşind spiritul de iniţiativă. În noaptea de 28 iunie în şedinţa comună a Comitetului regional de partid Basarabia şi a Comitetului de partid Chişinău ale PCR a fost creat organul vremelnic al puterii de stat a Basarabiei − Comitetul Revoluţionar Provizoriu. Preşedinte al acestuia a fost ales S.D. Burlacenko (în absenţă: deţnut în Penitenciarul Central din Chişinău), membri − Iu. Korotkov, G. Dobîndă, M. Braşovan, I. Petrov (Guzun), A. Rubinştein, D. Ostrovskii ş.a. În scopul asigurării ordinii publice, securităţii, ocrotirii proprietăţii obşteşti şi personale a cetăţenilor pînă la venirea Armatei Roşii, în aceaşi noapte şi în dimineaţa de 28 iunie au fost formate comitete judeţene, orăşeneşti de voloste şi săteşti ale CRP, precum şi drujine populare înarmate, comitete în sprijinul Armatei Roşii, iar la întreprinderile industriale şi de transport, cele de telecomunicaţii au fost create comitete muncitoreşti[174].

Această activitate n-a fost trecută cu vederea de către poliţia secretă. „La Chişinău şi în alte oraşe, − raporta siguranţa, − sînt create comitete, chemate în caz de împotrivire a românilor să intimideze autorităţile, împiedicîndu-le evacuarea inventarului instituţiilor, utilajul din întreprinderile mari de importanţă vitală pentru populaţie”[175].

Infomaţia era corectă. Însă administraţia românească nu dispunea nici de timp, nici de forţe pentru a curma manifestările în masă ale populaţiei. Siguranţa n-a putut împiedica nici tirajarea la una din tipografiile Chişinăului a Adresării, prin care CRP saluta reunirea regiunii cu URSS. Textul proclamaţiei era următorul:

[173] Bruhis M. Rusia, România şi Basarabia. P. 269-272.
[174] Лазарев А.М. Год 1940. С. 46, 47.
[175] ANRM. F. 679. 1. 6677. Fila 316.

„**Cetăţeni ai Basarabiei eliberate!** 22 de ani populaţia Basarabiei, care, alături de alte popoare ale Rusiei ţariste, prin sînge şi-a obţinut libertatea, a gemut sub jugul ocupanţilor româno-albgardişti. Ruinată şi sărăcită, populaţia privea cu invidie spre celălalt mal, unde în lupta comună pentru pace şi fericire munceau fraţii noştri. 22 de ani oamenii trăiau cu speranţa luminoasă în viitor şi luptau pentru el în temniţe şi închisori. Astăzi acest viitor, la care visam, devine o realitate...

Cetăţeni! În ziua mult aşteptatei sărbători să facem o primire destoinică eroilor-eliberatori – armatei muncitorilor din lumea întreagă!”[176].

Comandamentul Armatei Roşii a aruncat din avioane foi volante − adresări către populaţie: „**Fraţi moldoveni, ruşi şi ucraineni!** A venit mult aşteptatul ceas al eliberării voastre de sub jugul boierilor români, a moşierilor, capitaliştilor şi siguranţei. Pământul sovietic furat − Basarabia − se întoarce la patria-mamă. În marea Uniune a Republicilor Sovietice Socialiste, în colaborare frăţească cu ruşii, ucrainenii, moldovenii, cu alte popoare, dumneavoastră reveniţi la Patria adevărată”[177]. Populaţia a tras concluzia cuvenită: jugul românesc a fost doborît!

Prin dispoziţiile CRP din dimineaţa zilei de 28 iunie la întreprinderile industriale de transport, comunale ş.a. s-au creat comitete muncitoreşti[178]. La Chişinău, Bălţi, Hînceşti, Soroca, Bolgrad, în alte orase şi orăşele comitetele revoluţionare formau drujine înarmate. „Uşurinţa şi repeziciunea” formării noilor organe ale puterii, acţiune asigurată de ilegalitate, a uimit administraţia românească. Guvernatorul C.Voiculescu raporta în 1942: „S-au constituit imediat... comitete de conducere cu misiunea de a lua asupra lor administraţia provinciei, de a cenzura evacuările făcute de autorităţile române, de a organiza acţiunea de sabotare şi teroare şi în fine, de a organiza primirea trupelor sovietice”. Aceste comitete, continua guvernatorul, „care au luat fiinţă automat, de indata ce s-a aflat oficial ca Basarabia urmeaza sa fie cedată URSS-ului,... au luat asupra lor conducerea oraşelor, ţinând şedinţe ziua şi noaptea, in mod permanent, dând dispoziţiuni cu caracter administrativ si punând greutaţi neînchipuit de mari autorităţilor române, care aveau misiunea să organizeze şi să conduca operaţiunile de evacuare a averei Statului Român”[179].

Lovitura hotărîtoare administraţiei române a fost dată la Chişinău, unde se concentrau direcţiile de administrare a Basarabiei. În incinta primăriei oraşului se aflau rezidentul regal al ţinutului Nistru Grigore Cazacliu şi primarul oraşului Vladimir Cristi. Aici se aflau şi reprezentanţele ministerelor României: al afacerilor interne, al apărării, aviaţiei, justiţiei, finanţelor, economiei naţionale, agriculturii, educaţiei naţionale (învăţămîntului), ocrotirii sănătăţii, al lucrărilor publice şi al muncii[180]. Anume aici, în statul major al administraţiei româneşti a ţinutului Nistru, a sosit delegaţia CRP al Basarabiei în frunte cu Mihail Braşovan, fostul conducător al Comitetului antifascist din Basarabia, fost deţinut politic[181]. Potrivit opiniei lui Cristi, delegaţia a sosit „să preia oraşul”. Orice posibilitate de împotrivire a administratorilor era exclusă. Colaboratorii

[176] Листовки коммунистического подполья Бессарабии (1918-1940). Сб. документов. Кишинев. 1960. С. 488.
[177] Правда. 1940. 1 июля. Citat după: Лазарев А.М. Молдавская советская государственность и Бессарабский вопрос. С. 454.
[178] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 477.
[179] Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial (1939-1945). P. 169.
[180] Basarabia: 1940. P. 208.
[181] Советская Молдавия. Краткая энциклопедия. Кишинев. 1982. С. 75.

primăriei, vreo 500 de funcţionari, au trecut de partea noii puteri imediat şi aproape „in corpore”. Din delegaţia Comitetului Revoluţionar Provizoriu făcea parte secretarul general al primăriei, avocatul Alexei Drugan, care în anii ‘30 i-a apărat în judecată pe comunişti. Delegaţia era însoţită şi de un grup de funcţionari moldoveni, care, a marcat ulterior Vl. Cristi, vorbeau demonstrativ în limba rusă, interzisă de autorităţile române.

Mihail Braşovan a preîntîmpinat rezidentul regal, că evacuarea vizează doar persoanele militare şi civile, care ar dori să plece, dar fără bunuri materiale care sînt proprietate de stat. Aceleaşi cerinţe au fost trimise din timp – prin poştă – altor administratori români[182]. Cazacliu şi Cristi urmau să convingă pe conducătorii structurilor administrative locale să execute dispoziţiile Comitetului Revoluţionar Provizoriu. Aceşti doi cinovnici fuseseră în 1917-1918 membri ai Sfatului Ţării, aveau o anumită experienţă politică, pe „bolşevici” nu-i iubeau, dar altă ieşire, şi sa admitem, – motive pentru demonsrare a devotamentului statului român, – nu aveau. Rezidentul regal a început a telefona administratorilor, transmiţîndu-le dispoziţiile Comitetului. Funcţionarii primăriei au drapat clădirea cu pînză roşie, au atîrnat lozinci prosovietice.

Convingîndu-se că dispoziţiile Comitetului se execută, delegaţia a părăsit primăria. „După aceasta, – afirma ulterior Vladimir Cristi, – comunistul Drugan cu revolverul în mînă a cerut rezidentului regal al ţinutului Nistru, dlui Grigore Cazacliu să predea reşedinţa”[183]. În realitate Drugan a cerut cheile safeului şi de la casă. Rezidentul regal tărăgăna şi atunci Drugan i-a amintit că a fost membru al Sfatului Ţării şi l-a suduit urît[184]. Cazacliu s-a supus. Drugan a chemat contabilul, a deschis safeul şi a dispus să se numere banii. Dîndu-i lui Cazacliu chitanţa respectivă, reprezentantul Comitetului a încuiat safeul, a pus ştampila primariei, iar cheile le-a ascuns în buzunar şi a părăsit biroul.

Cu plecarea lui Drugan situaţia mai nu ieşit de sub control. Funcţionarii tineri năzuiau să-l dea pe Cazacliu pe mîna miliţiei sovietice, şi l-au închis. A fost reţinut şi primarul Vl. Cristi. Această acţiune faţă de foştii membri ai Sfatului Ţării, desigur, corespundea dorinţei lui Al. Drugan. Dar în astfel de situaţie rezidentul regal şi primarul oraşului erau lipsiţi de posibilitatea de a da administratorilor dispoziţiile Comitetulului Revoluţionar Provizoriu. Aflînd despre această samovolnicie, Drugan a ordonat ca administratorii să fie eliberaţi[185]. Drugan a arborat personal la intrarea în primărie un steag roşu şi a plecat la gară – să întîlnească Armata Roşie[186]. După amiază ambilor cinovnici li s-a permis să plece acasă să-şi facă bagajele şi să plece în România.

Functionarii români erau în panică. De acum la 14 iunie, cînd trupele germane au ocupat Parisul, românii, prezenţi în Basarabia, s-au apucat să-şi împacheteze bagajele. La 28 iunie mii dintr-înşii şi-au lăsat în voia soartei familiile şi au rupt-o în goană peste Prut. În izvoarele scrise, în memorii, în culegerile de documente – nicăieri nu este menţionat măcar un caz, nici o încercare de a opune rezistenţă, de a apăra puterea românească în Basarabia. Doar şeful incasatorilor comunali din Chişinău Nicolai Deducenco, polcovnic în armata ţaristă, care a luptat împotriva bolşevicilor; acest rus în slujba românilor a sabotat dispoziţiile Comitetului Revoluţionar Provizoriu. Înţelegînd

[182] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6677. Fila 315.
[183] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 10. Fila 18.
[184] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 134.
[185] În 1942 Vl. Cristi i-a “mulţumit” lui Al. Drugan pentru că i-a salvat viaţa, scriind împotriva lui un denunţ politic. Al. Drugan a fost închis în lagărul de muncă forţată din Oneştii Noi, unde a murit. // ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6422. Fila 19.
[186] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 10. Fila 18.

că în oraş are loc schimbarea puterii, el şi doi subalterni ai săi au acaparat un camion, au adus la Bucuresti şi au depus la Ministerul de Interne 33 de milioane de lei. Siguranţa a explicat comportamentul proromânesc al fostului colonel prin motive departe de a fi politice sau naţional-statale româneşti: prin faptul că feciorii lui Deducenco se aflau în România[187]. Muncitorii-moldoveni F. Pojoga, N. Bivol şi I. Lupaşcu cu riscul vieţii au încercat să reţină camionul, cu care N. Deducenco fugea cu banii, dar fără succes[188].

Armata română era demoralizată totalmente. Lăsîndu-şi în voia soartei unitatea dislocată la Tarutino, a fugit la Galaţi generalul Constantin Antonisescu. Tot aşa au procedat şi generalii Ioan Roşca, Marin Popescu[189]. Soldaţii şi ofiţerii români vindeau echipament militar şi chiar arme localnicilor[190], unităţile române fugeau lăsînd tehnica, muniţiile. „În noaptea de 27 spre 28 iunie, pe la ora 12, – îşi amintea academicianul N. Corlăteanu, pe atunci sergent de artilerie, unitatea căruia se afla pe Nistru, lîngă satul Şerpeni, – ne-a trezit locotenent-colonelul G. Cardaş; cu lacrimi în ochi ne-a spus că Basarabia a fost cedată sovieticilor şi că a fost primit ordin de retragere peste Prut. Acest militar avea moşii în Basarabia şi disperarea lui era înţeleasă. Pe loc s-a ordonat pornirea convoiului şi înspre zori am ajuns la Ţînţăreni. Cu mare greutate am urcat un deal mare la Costeşti, multe tunuri şi echipament au fost lăsate în drum. Toţi erau buimăciţi. Ofiţerii au dispărut care şi pe unde. A început o mare panică, dezordine şi haos. Pe valea Botnei am ajuns călări, fără tunuri, pînă la Bardar, îndreptîndu-ne pe şosea spre Hînceşti. Noaptea am văzut farurile tancurilor, care, ni se părea că sînt îndreptate spre noi. În realitate, ele înaintau cu mare viteză pe şoseaua Hînceşti spre Lăpuşna, ca să închidă graniţa”.

Doar o singiră zi memorialistul şi camarazii săi au chibzuit: ce să facă mai departe. Pe urmă, continuă dînsul, „de la Bardar cu cîţiva soldaţi şi ofiţeri (căpitanul P. Cruşevan, sublocotenentul I. Vlah) ne-am pornit spre Hînceşti. La serpentina de lîngă acest centru de voloste în zorii zilei de 28 iunie (probabil, 29 sau 30 – aut.) ne-au ieşit înainte cîteva tancuri sovietice. Ne-au ordonat să depunem armele”[191].

Soldaţii originari din Basarabia şi din Bucovina părăseau masiv armata română. Numai într-o singură zi − 30 iunie, după cum se menţiona în raportul comandamentului brigăzii 204 aeropurtată a Armatei Roşii, au depus armele şi s-au împrăştiat pe la casele lor în proporţie de 50-70% unităţile regimentului 28 infanterie din divizia a 12-a, ale regimentului 4 din divizia a 3-a de cavalerie şi chiar din regimentul 6 de jandarmi. În Bucovina au trecut Siretul pe teritoriul sovietic vreo 400 de soldaţi din diviziile a 7-a şi a 8-a româneşti de infanterie, care de acum traversaseră linia de hotar; vreo 100 de soldaţi-originari din Moldova au rămas după retragerea armatelor române în cazarmele din Sculeni. Aceşti soldaţi au predat Armatei Roşii 6 tanchete „Carden-Lloid”[192]. Diviziile a 12-a, a 15-a, 21, a 26-a şi a 27-a române de infanterie au rămas fără mai mult de jumătate din efectiv. La 4 iulie armatele a 3-a şi a 4-a române au raportat despre „dispariţia” a 233 de ofiţeri, 26 subofiţeri şi a 48629 de soldaţi[193]. La 8 iulie 1940 se

[187] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6982. Fila 11, 12.
[188] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 154.
[189] Международная комиссия по изучению Холокоста в Румынии. Итоговый отчет. Отрывки, связанные с Бессарабией и Буковиной. Б.м., б.г. С. 91
[190] Широкорад А. Утерянные земли России. С. 174.
[191] Corlăteanu N. Răspîntii. Chişinău. 1995. P. 109.
[192] Мельтюхов М. Указ. соч. С. 327, 331.
[193] Raport final. P. 78.

considerau dezertori de acum 61970 de soldaţi din armata română[194]. Fără îndoială, aproape toţi erau originari din Basarabia şi Bucovina.

Fiind informat despre „dezertarea" soldaţilor basarabeni, regele Carol al II-lea şi-a ieşit din bălămăli şi a zbierat la prim-ministrul G. Tătărescu[195]. Soldaţii basarabeni din unităţile dislocate în Regat, care încercau să revină la vetrele lor, erau împuşcaţi de comandamentul românesc. Căutînd să-i salveze, la 29 iunie 1940 generalul G. Jukov transmitea la Moscova părerea comisarului poporului pentru apărare S.C. Timoşenko: „Trebuie de înaintat în faţa guvernului României chestiunea − imediat să-i întoarcă pe bărbaţii-originari din Basarabia care la această dată slujesc în armata română"[196]. Un asemenea demers a fost înaintat la 2 iulie.

Dezagregarea armatei române, recunosc istoricii, a determinat „slaba organizare" a operaţiunei de evacuare; foarte mult armament, muniţii, tehnică au fost lăsate la est de Prut[197]. România a cerut restituirea armamentului „pierdut"; partea sovietică, manifestînd bunăvoinţă, a restituit României armament suficient pentru dotarea unei armate întregi: 51644 de arme, 4648 de pistole, 1210 de mitraliere, 168 de tunuri, 25 de aruncătoare de mine, o mare cantitate de muniţii[198]. În total guvernului român i-au fost transmise 66 de mii de arme, 1350 de mitraliere, 8152 de revolvere, 201 de tunuri, 109 mii de proiectile de artilerie, 17 milioane de cartuşe[199]. Acestea au fost trofeele poporului Moldovei. Avînd în vedere continuarea de către România regală a cursului antisovietic, restituirea acestui armament nu poate fi considerată înţeleaptă.

În zilele eliberării drujinele muncitoreşti au fost masiv completate cu membri, avînd o pregătire militară. Soldaţii –„dezertori" din armata română se alăturau manifestanţilor, participau la preluarea instituţiilor de stat, la menţinerea ordinii publice. Marea majoritate a soldaţilor basarabeni s-au autodezarmat şi au revenit la vatră in zilele de 28 si 29 iunie, chînd au sosit trupele sovietice, dar şi după 3 iulie în teritoriul Basarabiei eliberate, conform infomaţiilor Comandamentului trupelor sovietice, desigur, necomplecte, se mai aflau 7446 de militari inarmati ai armatei române (106 ofiţeri, 243 de unter-ofiţeri şi 7097 de soldaţi)[200]. Comandamentul nu se îndoia de loialitatea lor faţă de Uniunea Sovietică. Ei au fost chemaţi să depună armele, dar nici unul n-a fost reţinut sau, cu atît mai mult, expulzat în România. Fără îndoială, numărul militarilor-originari din Basarabia, care au participat la acţiunile organizate de Comitetul Revoluţionar Provizoriu, a fost mult mai mare.

Cu ajutorul lor Comitetele revoluţionare au luat sub control zonele-cheie ale oraşelor. În dimineaţa zilei de 28 iunie muncitorii înarmaţi şi soldaţii basarabeni au ocupat şase comisariate de poliţie din Chişinău, poliţiştii şi jandarmii fiind dezarmaţi şi izgoniţi. Manifestanţii înarmaţi au pătruns în clădirea siguranţei de pe strada Puşkin, unde securiştii au început să dea foc dosarelor în anchetă, şi au zădărnicit nimicirea documentelor. Miliţia populară în frunte cu secretarul judeţean Chişinău al Partidului Comunist Romîn P.I. Petrov (Guzun) a ocupat sediul poştei, telegraful şi staţia de tele-

[194] Платон В.П. Против фашизма, за воссоединение с Советской Родиной. 1934-1940. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1983. С. 181.
[195] Carol al II-lea. Între datorie şi pasiune. P. 207.
[196] Мельтюхов М. Указ. соч. С. 343.
[197] Raport final. P. 78.
[198] История Бессарабии. С. 221.
[199] Лебедев Н.И. Указ. соч. С. 284; Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 475.
[200] Мельтюхов М. Указ. соч. С. 336.

foane, precum şi al băncii orăşeneşti, a luat sub pază staţia electrică, brutăria, depoul de vagoane, întreprinderile industriale[201].

Despre faptul cît de chibzuit au fost planificate acţiunile Comitetului Revoluţionar Provizoriu putem judeca, comparînd acţiunile virtuale ale eliberatorilor: anume aceleaşi măsuri prevedea şi Directiva Nr. 58/cc a comandamentului armatei a 12-a sovietice, trimisă în unităţi la ora 11: luarea sub pază în Basarabia şi Bucovina de Nord a obiectelor de însemnătate de stat, precum şi „2) ocuparea telegrafului, poştei, staţiei radio, conductelor de apă, căilor ferate şi organizarea funcţionării lor normale”[202]. La momentul expedierii acestei directive în unităţi, sarcinile preconizate erau deja realizate de către CRP şi comitetele locale. Drujinile muncitoreşti au împiedicat „evacuarea” fondurilor bancare, iar funcţionarii primăriei Chişinău au luat sub pază mijloacele băneşti şi patrimoniul instituţiei. La Soroca patrulele CPR au reţinut automobilul cu vistieria administraţiei Soroca, oprind cinovnicii, care încercau să ducă în România 157 de milioane de lei[203].

Întregesc tabloul preluării puterii de stat în Basarabia şi materialele poliţiei secrete române. „La Chişinău, – se constată în informaţia Direcţiei generale a siguranţei din 30 iunie 1940, – populaţia, care simpatizează regimul sovietic, a atacat personalul românesc al poliţiei şi siguranţei. În ajunul venirii armatelor sovietice staţia de telefoane a fost ocupată de comuniştii locali (Bine a mai „lucrat” siguranţa în Basarabia timp de 22 de ani! – P.ş.). La momentul retragerii trupelor româneşti din Chişinău deţinuţii din Penitenciarul central au evadat, organizînd o manifestaţie, salutînd venirea Armatei Roşii. La această manifestaţie s-au alăturat şi comuniştii. La Chişinău, Hotin şi Cetatea Albă ei au organizat demonstraţii pe străzile oraşelor cu placate şi steaguri roşii”[204]. Locuitorii Chişinăului au arborat drapele roşii, organizînd demonstraţii pe uliţi şi blocînd căile spre gară, ca să împiedice fuga slujbaşilor români. De asemenea au ocupat sediile diferitelor instituţii”[205].

Materialele siguranţei reflectau situaţia doar parţial. Puşcăria centrală era păzita de două campanii înarmate cu mitraliere, dar cînd de poartă s-au apropiat demonstranţii, gardienii n-au opus rezistenţă; ei înşişi au deschis poarta şi celulele, slobozind 600 de deţinuţi. Pe Serghei Burlacenco, care nu putea păşi fiind în vremea interogărilor bătut la tălpi cu vergi de metal, demonstranţii l-au purtat pe mîni. „Comuniştii, – citim în materialul siguranţei, – eliberînd pe deţinuţi din penitenciar, au îndreptat coloanele de demonstranţi pe străzile oraşului, ducînd steaguri roşii”[206].

Trupele Armatei Roşii, presupuneau chişinăuienii, vor veni cu trenuri. Mergînd de la puşcărie pînă la gară, coloanele au organizat un miting în piaţa gării[207]. Pe clădirile din Bălţi şi la gară au fost arborate drapele roşii. Populaţia a dezarmat patrulele şi posturile româneşti. La Hotin demonstranţii au eliberat 35 de oameni, înhăţaţi de siguranţă, bănuiţi că ar face parte din organizaţia ilegală, iar la Lipcani au slobozit 65 de oameni[208]. În centrul orăşelului Rîşcani au fost arborate steaguri roşii, locuitorii au ieşit

[201] Лазарев А.М. Указ. соч. С. 469.
[202] Мельтюхов М. Бессарабский вопрос между двумя мировыми войнами. С. 304.
[203] Raport final. P. 66.
[204] Ibid. P. 68.
[205] Ibid.
[206] Сытник М.К. Op. cit. P. 71.
[207] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4672. Fila 12.
[208] Лазарев А.М. Указ. соч. С. 455.

în stradă cu steaguri roşii şi rozete la butoniere. Tot aşa a procedat şi populaţia altor oraşe şi orăşele. Steaguri roşii au fost înfipte şi pe stoguri din preajma oraşului Reni[209].

Bucuria era aproape generală. Populaţia oraşelor Bălţi, Chişinău, Bender, Soroca, Akkerman, Hotin, altor localităţi a ieşit în străzi. Fanfarele intonau imnul URSS, *Internaţionala*, tineretul cînta cel mai popular cîntec sovietic – *Catiuşa*. Drujinarii, grupuri de ţărani şi muncitori opreau coloanele de soldaţi români, le luau caii, întîi ai ofiţerilor apoi şi cei înhămaţi la căruţi şi tunuri. Lăcătuşul chişinăuian Serghei Moscovskii încă în seara de 27 iunie „a organizat şi a înarmat un grup de membri ai sindicatului metaliştilor la staţia Visterniceni, unde funcţionarii ardeau materialele de anchetă şi astfel a împiedicat nimicirea documentelor. În această operaţiune au participat Gavril Nagîţ, Damian Nagîţ, Grigore Croitoru[210], Anatolii Bouroşu, Gavril Raeţkii, Vladimir Geruţă, alţi chişinăuieni. Lăcătuşul Vladimir Luchianov a ascuns două căruţe cu proviant destinat trupelor române[211]. Pe uliţa centrală din Chişinău − Alexandru cel Bun (pînă în 1918 – Alexandrovskaia, iar actualmente Ştefan cel Mare) pe o sîrmă întinsă de la etajul doi a hotelului „Palas" şi prinsă de un copac pe altă parte a străzii, un grup de tineri au atîrnat o pînză roşie. Astfel, coloanele de soldaţi români se îndreptau spre gară sub drapele roşii, spre bucuria chişinăuienilor. Orăşenii pe trotuare îi luau pe soldaţii-originari din Basarabia de mînecă, îi convingeau să rămînă acasă"[212]. La Soroca drujinarii înarmaţi au ocupat clădirea primăriei. După aceea comitetul revoluţionar a organizat un miting, participanţii lui cu steaguri roşii au mers în întîmpinarea unităţilor armatei sovietice care traversau Nistrul[213].

Slujbaşii locali treceau de partea noii puteri pretutindeni. Primarul oraşului **Soroca** Gheorghe Lupaşcu, fostul prefect al judeţului Soroca Petru Sfeclă, preşedintele secţiei judeţene a partidului „Frontul renaşterii naţionale" aflat în România la putere, Alexandru Anop, inspectorul şcolar Petru Hriţcu au participat la miting, salutînd eliberatorii[214]. Primarul oraşului Bălţi Petru Ursu, nu numai că n-a fugit în România, dar a trimis funcţionarilor din judeţ o scrisoare circulară, chemîndu-i să nu-şi părăsească posturile şi să se subordoneze autorităţilor sovietice. Pentru P. Ursu aceasta a fost o faptă firească: în anii '30 dînsul a participat la mitingurile de protest împotriva primejdiei fascismului în România[215]. În orăşelul Otaci judecătorul Dumitru Groapă a venit la miting cu un steag roşu. Dînsul a salutat venirea Armatei Roşii, dar cei prezenţi i-au amintit, că el a fost membru al Sfatului Ţării şi nu i-au îngăduit să-şi încheie cuvîntarea, ameninţînd că-l vor arunca în Nistru[216]. La 30 iunie 1940 Carol al II-lea nota în jurnalul său: „Ştirile din Basarabia sînt tot triste. Din păcate am avut dreptate cu aşa numita reorganizare a FRN (Frontul renaşterii naţionale – P.Ş.), mulţi dintre conducă-

[209] Raport final. P. 69.
[210] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4482. Fila 451.
[211] Ibid. D. 4232. Fila 119, 398
[212] Известия.1940. 5 июля.
Autorul cunoaşte detaliile de la tatăl său – participant la evenimente.
[213] Raport final. P. 66.
[214] Международная комиссия по изучению Холокоста в Румынии. Итоговый отчет. Отрывки, связанные с Бессарабией и Буковиной. Б.м., б.г. С. 91
[215] Копанский Я.М. Благотворительные организации евреев Бессарабии в межвоенный период 1918-1940 гг. Кишинев. Pontos. 2002. С. 18.
[216] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4240. Fila 238. D. Groapă n-a votat „unirea" cu România, pentru că nu a participat la şedinţa Sfatul Ţării din 27.03.1918. De aceasta au ţinut cont organele sovietice. După ce un timp a fost arestat, a fost eliberat şi numit într-un post de conducere. În mai 1941 dînsul totuşi s-a „repatriat" în România.

torii de acolo s-au arătat complect bolşevizaţi, fiind cei mai dintâi care au primit cu drapele roşii şi flori trupele sovietice”[217].

Trupele române încălcau un articol din acordul sovieto-român − să nu fie trasportate în România bunuri materiale. Retrăgîndu-se prin Chişinău, Bălţi, Ungheni, Edineţ, Lipcani, prin satele Bulboaca, Merenești, Pugăceni şi prin alte oraşe şi sate, subunităţile de jandarmi jefuiau şi băteau populaţia[218]. La Orhei şi Bălţi au organizat pogromuri, cîţiva cetăţeni au fost împuşcaţi la gara Călăraşi. Un refugiat, – remigrant din Basarabia, scrie Paul Goma, mărturisea, că a văzut cum legionarii şi cuziştii au asasinat „mulţi evrei” la gările dintre Chişinău şi Ungheni [219]. Jandarmii şi militarii snopeau în bătăi trecătorii în Balti, Orhei, Calarasi, Ismail, în multe sate fără a se interesa de naţionalitatea lor, dar comandamentul diviziei a 2-a de cavalerie raporta: „S-au luat măsuri drastice faţă de purtarea populaţiei evreieşti în vederea menţinerii ordinii publice la Bălţi”. Raportul conţinea şi o informaţie absurdă, cum că „evreii din Edineţ încearcă să ridice o răscoală a populaţiei civile”[220].

La Ismail soldaţii români au împuşcat 6 cetăţeni, care protestau împotriva jefuirii oraşului. Numai venirea ostaşilor sovietici din unităţile aeropurtate a stopat operaţiunea de jaf desfăşurată de trupele române în oraşul Cahul [221]. La ora 22.10, 29 iunie, generalul G.C. Jukov a raportat prin telefon şefului statului major, mareşalului B.M. Şapoşnicov că armatele române jefuiesc populaţia şi mînă cirezi de vite[222]. Partea română a încercat să îndreptăţească silniciile săvîrşite de armata română faţă de populaţia Basarabiei. „Incidentele şi actele de sabotare provocate de diferite bande, − se arăta în informaţia Ministerului de Interne al României din 30 iunie, − au fost înlăturate”[223].

Feroviarii împiedicau „evacuarea” în România a bunurilor materiale. Funcţionarul de la Direcţia căilor fierate româneşti, cum a stabilit siguranţa, Dimitrie Cojocaru, „împreună cu alt funcţionar, Voloşin, a reţinut cu forţa la gara Chişinău mai multe locomotive − pentru Soviete”[224]. Au rămas blocate mai mult de 300 de vagoane cu diferite mărfuri. Feroviarii chişinăuieni au îngăduit plecarea trenurilor cu funcţionari români, dar au reţinut trei garnituri încărcate venite din Bender. La Bălţi, temîndu-se că unităţile române totuşi vor expedia peste Prut eşaloanele pregătite pentru evacuare, şeful serviciului Nicolai Iovanovici a dispus descărcarea lor. Feroviarii bălţeni au reţinut 216 vagoane. Recurgînd la orice mijloace de împiedicare a „evacuării” în România a bunurilor materiale, feroviarii din Bălţi şi de la Drochia au anunţat trupele române că podul peste Prut de la Ungheni a fost distrus[225]. Încercarea de a căra alte bunuri în România a fost sabotată de locuitorii din Soroca şi Glodeni[226]. Populaţia unor localităţi, cum informa siguranţa, a blocat şi a descărcat chiar şi eşaloane cu averea unor regimente româneşti[227]. Lăcătuşul de la depoul feroviar Akkerman Ilie Şevţov a blocat locomo-

[217] Carol al II-lea. Între datorie şi pasiune. P. 208.
[218] Сытник М.К. Неуйтатул ан ал реунирий попорулуй молдовенеск. Кишинэу. Картя Молдовеняскэ. 1987. П. 72.
[219] Goma P. Săptămîna Roşie. P. 46
[220] Назария С. История без мифов. С. 238, 239.
[221] Мельтюхов М.И. Бессарабский вопрос между мировыми войнами. С. 327, 330.
[222] Ibid. С. 343.
[223] Basarabia: 1940. P. 60.
[224] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 10. Fila 214.
[225] Raport final. P. 68.
[226] Сытник М.К. Op. cit. P. 72.
[227] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 48. Fila 6.

tivele la gara Valul lui Traian, din care cauză „eşaloanele militare n-au putut circula normal, în bune condiţii”[228].

Lîngă Bolgrad localnicii şi soldaţii-originari din Basarabia au blocat calea fierată, s-a ajuns pînă la schimburi de focuri. La 28 iunie, raporta siguranţa, că la 28 iunie „între Bolgrad şi Etulia vreo 500 de bulgari au încercuit eşalonul militar, împiedicînd mişcarea. Mecanicul locomotivei, rănit de atacanţi, a reuşit totuşi să treacă garnitura peste Prut. Ceva mai tîrziu în acelaşi loc a fost atacat un alt eşalon militar cu refugiaţi spre România. Se presupune că atacul a fost organizat de soldaţi sovietici îmbrăcaţi în haine civile. Trăgeau din mitraliere. Sînt mulţi morţi şi răniţi... Populaţia bulgară din Bolgrad s-a năpustit asupra românilor rămaşi în oraş... În Bolgrad au fost atacaţi de către bulgari cîţiva soldaţi din Grupul de pază Talmaz[229]; atacanţii le-au luat bocancii şi bluzele”[230].

La sud de Bolgrad garniturile de tren româneşti au fost atacate anume de soldaţii-originari din Moldova[231]. Cu armele în mînă au ieşit în faţa jefuitorilor muncitorii de la gara Romanovca, ţăranii din Sălcuţa, Cimişlia, Cioara, Cioc-Maidan, Iargora ş.a.[232]. Rezultatele acestor acţiuni ale forţelor patriotice au fost impunătoare. În Basarabia, raporta la 5 iulie regelui ministrul transporturilor Macovei, căile fierate româneşti au „pierdut” „cam 200 de locomotive şi vreo 2000 de vagoane”[233]. Potrivit datelor sovietice, din 154 de locomotive, 256 de vagoane clasa întîi şi 4421 de vagoane de marfă, existente în Basarabia la 27 iunie 1940, au rămas în ţinut 89 de locomotive, 112 de vagoane clasa întîi, 1227 de vagoane de marfă. În Bucovina de Nord din 119 de locomotive, 89 de vagoane clasa întîi şi 1227 de vagoane de marfă, au rămas în gări 25 de locomotive, 14 vagoane clasa întîi şi 645 de vagoane de marfă. Dat fiind că răpirea mijloacelor de transport constituia încălcarea articolului 4 din cerinţele guvernului URSS din 27 iunie, s-a cerut României să retrocedeze 159 de locomotive, 219 de vagoane clasa întîi, 2882 de vagoane de marfă[234]. În urma acţiunilor „comitetelor de conducere” din oraşele şi orăşelele Basarabiei, confirma generalul Constantin Voiculescu, „o avere imensă a fost nimicită sau a rămas pe drumuri şi prin staţiile de cale ferată”[235].

In circuitul stiiţific date documentare privitoare la distrugerea de către populaţie a bunurilor materiale nu există, însă ciocniri armate şi acte de răzbunare au avut loc. Printre „pierderile” armatelor a 3-a şi a 4-a române erau 5 ofiţeri morţi, 6 unter-ofiţeri şi 42 de soldaţi[236]. O ură nestăvilită nutreau basarabenii faţă de gardieni şi jandarmi. În Basarabia, povesteau refugiaţii la Bucureşti, populaţia se răfuia cu ofiţerii de poliţie − schingiuitori de meserie. „Se spune, − se relata în informaţia siguranţei din 30 iunie, –

[228] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 293.
[229] Unitate de contraspionaj.
[230] Bocanci din piele brută.
[231] Soldaţii sovietici, 1373 de ostaşi din brigada 204 aviapurtată au fost paraşatutaţi în preajma Bolgarului după 24 de ore. // Широкорад А. Утерянные земли России. С. 173.
[232] Сытник М.К. Неуйтатул ан ал реунирий попорулуй молдовенеск. П. 72.
[233] Carol al II-lea. Între datorie şi pasiune. P. 214.
[234] Мельтюхов М. Бессарабский вопрос между мировыми войнами. С. 346, 355
[235] Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial (1939-1945). P. 169.
[236] Ibid. P. 78.
Redislocarea trupelor Armatei Roşii n-a avut loc fără pierderi. În perioada de la 11 iunie pînă la 6 iulie 1940 au murit 29 de oameni. // Широкорад А.Б. Указ. соч. С. 174; potrivit altor date, au fost ucişi 6, au căzut în lupte 26.., s-au înecat 23». // Мельтюхов М. Указ. соч. С. 337.

că [adepţii Sovietelor] au împuşcat cîţiva poliţişti, care se dedau la distrugeri şi jafuri". La Chişinău, se menţiona în continuare, comuniştii au ocupat sediile instituţiilor poliţieneşti; acolo, precum şi la Soroca, Cernăuţi, Vijniţa, se zice că au fost ucişi în stradă cîţiva funcţionari ai poliţiei. Informaţii cum că pe uliţi au fost omorîţi „cîţiva indivizi simpatizanţi ai regimului românesc", au venit şi din oraşul Reni. Se menţiona că comitete revoluţionare au fost create şi în satele din Basarabia[237].

Populaţia, se constata în raportul siguranţei, ataca unităţile româneşti care se evacuau[238], luîndu-le caii şi bagajele. Locuitorii Comratului şi ai Cimişliei au participat la dezarmarea regimentului de cavalerie al armatei române, care se retragea spre Prut. La Bălţi, Ismail şi Cahul populaţia îşi demonstra deschis ura faţă de repatrianţii români, iar la Soroca au atacat coloana de bejenari, luîndu-le caii[239]. La Bălţi muncitorul Petru Postolache a oprit un furgon militar, luînd cu sila calul ofiţerului[240], feroviarul Nicolai Ivasiuc a dezarmat un jandarm[241]. Incidentele cu populaţia, mai ales evreiască,– nota în jurnalul său la 29 iunie Carol al II-lea, – au avut loc peste tot. Din această cauză, evacuările, care şi aşa au fost grele, în multe lociri au fost făcute imposibile. S-au împuşcat funcţionari, s-au atacat şi dezarmat chiar unităţi militare". Trei zile mai tîrziu, primind informaţii despre „excesele" antievreieşti ale armatelor române în Basarabia şi în Moldova Carpato-Pruteană, regele a schiţat direcţiile de înterpretare propagandistică a evenimentelor. „Evreii şi comuniştii, – continuă monarhul românesc la 3 iulie, s-au purtat într-un mod oribil. Asasinate şi molestări a ofiţerilor şi a acelora care voiau să plece. Aceasta mă face să mă tem că va produce reacţii primejdioase"[242]. De fapt astfel de reacţii au început cu mult înainte de iunie 1940, încă în anii '20.

Caracterul de masă al manifestărilor populaţiei împotriva puterii de ocupaţie nu era un rezultat numai al lucrului politic a comunistilor. Spiritul comun al acţiunilor norodnice în ziua de 28 iunie, vrerea şi avîntul comun au fost un rezultat al activităţii de mai mulţi ani a diferitelor formaţiuni de diferite orientări ale Mişcării de eliberare a Basarabiei, care au asigurat şi au încurajat comunitatea aspiraţiilor statale ale majorităţii covîrşitoare a populaţiei. Pentru muncitori, majoritatea ţăranilor şi intelectualitatea patriotică a Moldovei şi a Bucovinei de Nord reunirea cu Uniunea Sovietică semnifica încheierea cu succes a luptei, pe care au început-o şi au desfăşurat-o din 1918.

Evenimentele din iunie 1940 au confirmat orientarea spre Rusia chiar şi a cercurilor burgheze din Basarabia. Pătura minoritară înstărită, constata siguranţa, se bucura de cedarea Basarabiei din considerente naţionale, socotind că Rusia postbelică este aceeaşi, pe care ei o cunoşteau încă din 1917: belşug în toate sferele de activitate, impozite mici, scutirea de serviciul militar", precum şi lipsa samavolniciei poliţieneşti ş.a.[243] „Ocuparea Basarabiei de către Rusia bolşevică, – trăgea concluzia şeful siguranţei, – a dat acestor minorităţi o nouă speranţă că ei vor putea trăi în elementul său"[244].

Ocuparea cu forţa armelor a instituţiilor de stat, a întreprinderilor industriale şi comunale, a centrelor de telecomunicare, dezarmarea poliţiei, stabilirea controlului asupra nodurilor şi căilor de comunicare, alte acţiuni ale Comitetului Revoluţionar Provizoriu

[237] Raport final. P. 69.
[238] Ibid. P. 69.
[239] Ibid. P. 67.
[240] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 9. Fila 443.
[241] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 366.
[242] Carol al II-lea. Op. cit. P. 208, 211.
[243] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4484. Fila 81.
[244] Ibid. D. 4483. Fila 406.

şi ale drujinelor muncitoreşti i-au dat tot temeiul academicianului A.M. Lazarev să conchidă, că la 28 iunie 1940 comitetele revoluţionare provizorii au pus mîna pe putere înainte de venirea Armatei Roşii. La aceeaşi concluzie a ajuns şi M. Bruhis, oponentul lui A.M. Lazarev. Comitetul Revoluţionar Provizoriu, denumirea şi componenţa lui, afirma M. Bruhis, demonstrează că Comitetul Revoluţionar Provizoriu din Basarabia era, de facto, un guvern provizoriu al Basarabiei[245]. Într-adevăr, la 28 iunie 1940 în Basarabia şi Bucovina de Nord a avut loc o rebeliune de eliberare naţională. Doborînd administraţia ocupantă, poporul a luat puterea în mîinile sale.

Întîmpinarea Armatei Roşii. Pentru caracterizarea raporturilor populaţiei Basarabiei faţă de URSS este demonstrativ procesul întîmpinării de către moldoveni, ruşi, ucraineni a Armatei Roşii. Ostaşii roşii au început traversarea Nistrului la 28 iunie, ora 14, ora Moscovei. În timp de două ore ei trebuiau să ajungă la Chişinău. Dar pe malul drept al Nistrului, la Bender, marşul coloanei de tancuri şi infanterie motorizată a fost blocat de o mulţime de 15000 de oameni cu steaguri roşii. La momentul cînd general-maiorul V. Ţirulnikov şi colonelul T. Strocaci au terminat tratativele cu împuterniciţii români despre ordinea traversării rîului, un mare grup de orăşeni şi de ţărani din satele din apropiere s-au aruncat în întîmpinarea trupelor şi au arborat steagul roşu pe cea mai de sus grindă a podului. Lîngă pod, apoi pe stadionul orăşenesc, au avut loc mitinguri. Pentru a „străbate" prin mulţimea, care s-a adunat la pod, unităţile le sovietice au avut nevoie de o oră şi jumătate.. Comandantul armatei a 5-a generalul Boldin i-a raportat lui G.C. Jukov, că oraşul Bender a fost „ocupat" de un batalion de puşcaşi abia la ora 15.40[246].

Cu drapele roşii au ieşit în întîmpinarea ostaşilor sovietici şi sătenii din Chiţcani. „Fraţii mei scumpi! − s-a adresat un ţăran. − V-am aşteptat. Demult vă aşteptăm! Şi aţi venit, slavă lui Dumnezeu, că aţi venit! Pămîntul nostru e stors, viaţa noastră îi amară ca pelinul. Pămînt nu avem şi viaţă nu aveam! Voi aţi venit şi de acum vom crea o familie". Cu strigăte „Ura!" locuitorii au dat jos drapelul românesc de pe clădirea postului de grăniceri În satele Varniţa, Sîngera, Mereni, Chetros, Todireşti, Chirca, Ţînţăreni, Socoleni, Anenii Noi, Bolboaca ş.a., prin care trecea drumul Bender-Chişinău, moldovenii, ca la nuntă, îngrădeau drumul cu mese cu vin şi gustări, opreau autocoloanele cu ostaşi sovietici şi-i reţineau pînă gustau din cele oferite. Apoi începeau mitingurile. Chestiunea cum să accelereze mişcarea n-a putut-o rezolva nici G.C. Jukov. Astfel, calea de 70 de kilometri infanteria motorizată a parcurs-o mai lent decît ar fi mers la pas. Trupele au ajuns la Chişinău abea la ora 10 seara. Astfel de „îngrădiri" unităţile sovietice au avut de depăşit şi pe alte direcţii. În Ismail, Reni, Cahul, Bolgrad au putut ajunge la 30 iunie, iar la Sculeni şi Ungheni, Balatina − abia la 1 iulie[247].

La Orhei, cum a aflat mai tîrziu siguranţa, cetăţeanul Alexandru Atamanciuc, moldovean, la 28 iunie „a adunat oameni din oraş şi i-a dus pe dealul Ivanos, unde i-a întîmpinat pe sovietici". La actul de „predare a oraşului autorităţilor sovietice" un rol activ l-a jucat şi funcţionarul Alexei Antohi[248]. Dar, de regulă, locuitorii se adunau la miting în mod stihiinic. În satul Cosăuţi din judeţul Soroca mii de ţărani, văzînd că ostaşii sovietici cuplează pe Nistru pontoane, dau drumul la luntri, s-au aruncat spre mal şi, cu braţe de flori, pînă la brîu în apă, întîmpinau eliberatorii. Femeile lăcrimau de emoţie.

[245] Лазарев А.М. Воссоединение молдавского народа в единое советское государство. Кишинев. 1965. С. 35; Bruhis M. Rusia, România şi Basarabia. P. 302.
[246] Мельтюхов М. Бессарабский вопрос между мировыми войнами. С. 309.
[247] Ibid. C. 311, 326, 327.
[248] Ibid. D. 4233. Fila 77, 337.

În satul Voloviţa ţăranca în etate Daria Ţîganiuc a spus la miting: „Într-o închisoare întunecată am trăit noi 22 de ani. Numai de la voi, feciori şi fraţi, am aşteptat noi slobozirea. Vă mulţămim, fecioraşilor, ostaşi ai Armatei Roşii. Vă mulţămim în numele meu, a feciorilor şi nepoţilor noştri”[249]. La Comrat către momentul venirii oştilor sovietice au fost arborate steaguri roşii, în întîmpinarea oştenilor populaţia a ieşit cu flori, organizînd un miting. Cetăţeanul din Comrat Alexei Telefuz, urcîndu-se cu drapelul roşu pe un tanc, a salutat Armata Roşie, apoi rămînînd pe tanc a intrat în oraş[250]. Cu pîne şi sare şi cu flori au întîmpinat unităţile Armatei Roşii ţaranii din Ciobolaccia. Învăţătoarea Orselia Burcovskaia a pronunţat un cuvînt de salut[251]. „La Bolgrad, − aflăm din informaţia poliţiei secrete, − la apariţia avioanelor sovietice mulţimea s-a adunat în grupuri, alcătuind o manifestaţie. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi în alte localităţi din Basarabia, populaţia minoritară fiind entuziasmată de trupele motorizate ruseşti”[252].

În satul Rezeni, scria unul din corespondenţii ziarului „Бессарабская правда”, „asemenea copiilor, care nu şi-au văzut de mulţi ani mamele, fugeau ţăranii în întîmpinarea ostaşilor roşii. În acele clipe nimănui nu-i era ruşine că-l podideau lacrimile”. „De-a lungul drumurilor, pe care înaintau unităţile, relata corespondentul gazetei „Красная Звезда”, − stau nesfîrşite rînduri de ţărani basarabeni, salutînd cu glas tare, oferind pîne şi sare Armatei Roşii. Ostaşii de-abia dovedeau să răspundă la salutările înflăcărate, să primească florile”. Cînd tancurile sovietice şi automaşinile au intrat pe uliţa principală a Cahulului, fanfara alcătuită din cei mai buni muzicanţi din oraş, a încins marşuri sovietice. Mii de orăşeni întîlneau eliberatorii cu flori. La mitinguririle apărute stihiinic răsunau cuvîntări înflăcărate, iar străzii pe care păşeau cadenţat ostaşii Armatei Roşii au hotărît să-i dea numele „28 iunie”[253]. La 29 iunie zeci de mii de oameni, aproape toată populaţia matură a Chişinăului, s-a adunat în Piaţa Nemţească[254]. La miting au luat cuvîntul comisarul poporului al apărării mareşalul S.C. Timoşenko, originar din Moldova, preşedintele CRP al Basarabiei S.D. Burlacenko şi alte persoane. „Astăzi, cînd multe contradicţii internaţionale se rezolvă prin sabie, − declara G.C. Jukov, − Uniunea Sovietică pe cale paşnică dezrădăcinează această nedreptate − răpirea violentă a Basarabiei”[255]. În aceeaşi zi mareşalul S.C. Timoşenko a luat avionul spre satul său de baştină Furmanovca de lîngă Bolgrad, unde a fost întîlnit cu entuziasm de rude şi de consăteni, luînd cuvînt la miting[256]. În satul Hînceşti, la baştina lui G.I. Kotovskii, a luat cuvîntul sora eroului Sofia Gorskaia. „Sînt bucuroasă, a spus ea, că s-a pus capăt robiei, că marea cauză, pentru care a luptat fratele meu, a triumfat la baştina lui”.

Izgonirea ocupanţilor a fost salutată chiar şi de acei, care nu simpatizau bolşevicii. Printre aceştia era şi locuitorul din satul Ciobolaccia din raionul Cahul, învăţătorul de 60 de ani Dumitru Capela, fost ofiţer al armatei ruse, în 1917 − unul din organizatorii cohortelor militare moldoveneşti [257]. A refuzat să se evacueze în România Vasile Ursu, directorul spitalului central din Soroca, îndemnat de rude şi chiar impus de autorităţile

[249] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4240. Fila 238.
[250] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 142.
[251] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 44. Fila 736, 730.
[252] Raport final. P. 68.
[253] Сытник М.К. Op. cit. P. 75-78.
[254] După război aici s-a construit stadionul „Dinamo”.
[255] Сытник М.К. Op. cit. P.82.
[256] Имена Победы. Полководцы и военачальники Великой Отечественной войны. 1941-1945. М., Патриот. 2010. С. 161.
[257] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4484. Fila 81.

românești, cu toate că era proprietar de imobile în București, proprietăți în Ardeal și depuneri bănești în Banca națională a României. În iunie 1941 el s-a înrolat voluntar în Armata Roșie[258]. În Chișinău și în alte orașe au rămas vreo 20 de foști membri ai Sfatului Țării. „Mulți din foștii activiști politici ai Partidului național-țărănist, − informa siguranța, − pe temeiul că făceau parte dintr-o formațiune politică de stînga, au rămas sub ocupație sovietică, considerînd că vor fi tratați binevoitor, ca promotori ai politicii de prietenie cu URSS"[259]. Chiar și autorii români recunosc că Armata Roșie a fost primită cu căldură și de nemți „mai tîrziu expulzați în Germania pentru că au sprijinit cel de-al III-lea Reich"[260].

§ 4. Transformări politice, sociale, economice

Politica promovată de Uniunea RSS în Moldova din momentul reunirii reprezenta un ansamblu de acțiuni în vederea pregătirii consecvente a teatrului de operațiuni militare. Ea prevedea realizarea unor măsuri politice, social-economice, chemate să asigure transformarea ținutului într-un spate de nădejde al Armatei Roșii.

Formarea administrației de stat. Din momentul reunirii Basarabiei cu URSS asupra teritoriului eliberat au fost extinse împuternicirile Comitetului Regional Moldovenesc al Partidului comunist al Ucrainei și ale Consiliul Comisarilor Poporului al RASS Moldovenești, care intra în componența RSS Ucrainene. Prima și principala lor sarcină a fost crearea în județele basarabene a administrației de stat. Organele puterii formate de comuniștii basarabeni, n-au fost recunoscute de structurile Autonomiei Moldovenești. „Acest comitet, − informa Korotkov Executivul Cominternului, avînd în vedere CRP din Basarabia, − n-a fost dizolvat, ceea ce ar fi fost normal, ci pur și simplu, a fost alungat, cu reprezentanții lui nici n-au vrut să vorbească... Două zile după aceasta, aflînd că muncitorii s-au adunat ca să pună la cale ce-i de făcut mai departe, T. Konstantinov, președintele Consiliul Comisarilor Poporului al RASSM, i-a chemat la Comitetul Executiv orășenesc Chișinău pe membrii fostului comitet revoluționar și i-a amenințat că vor fi arestați și judecați. După aceasta a declarat că «așa-zisii comuniști» și «acei care se numesc comuniști», adică membrii Partidului comunist Român, nu trebuie să se amestece nicăieri, că pentru Puterea sovietică nu există «cetățeni privilegiați». La observația noastră că ar trebui totuși să se ia în considerație părerile noastre, mai ales cînd vine vorba de antrenarea locuitorilor orașului la muncă, dînsul a răspuns că Executivul Comitetului orășenesc Chișinău nu este un guvern de coaliție și nu are nevoie de reprezentarea «fostei organizații comuniste» în componența sa"[261].

Poziția conducerii RASSM față de comuniștii din Basarabia a fost dezaprobată de membrul Biroului politic al CC al PCR M.Ia. Skvorțov. „Organizația de partid din

[258] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 49. Fila 18.
[259] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4483. Fila 400.
[260] Международная комиссия по изучению Холокоста в Румынии. Итоговый отчет. Отрывки, связанные с Бессарабией и Буковиной. Б.м., б.г. С. 91.
[261] Бобейко И.М. Возвращение к правде истории. // Восстанавливая правду истории. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1989. С. 136.
A.M. Lazarev admitea că acest comportament al conducerii RASSM față de ilegaliștii din Basarabia era provocat de părerea est-nistrenilor că, după eliberare, Autonomia Moldovenească ar trebui să rămînă în componența Ucrainei. // Vezi: Лазарев А.М. Год 1940 продолжение социалистической революции в Бессарабии. С. 99.

Basarabia, – sublinia dînsul într-o scrisoare către Comintern, – de-a lungul celor 22 de ani... a dus o luptă neîntreruptă în condiţii foarte grele împotriva imperialiştilor români... Tovarăşii sovietici n-au luat în consideraţie acest lucru şi de la bun început au creat o atitudine negativă faţă de toţi membrii Partidului comunist Român, care activau în Basarabia (cu cîteva excepţii în oraşele Soroca şi Bălţi). Pe tovarăşii noştri îi înlăturau de la munca politică de masă. Muncitorii, populaţia, văzînd că tovarăşii noştri sînt excluşi din activitate, nu sînt antrenaţi în munca obştească, au început să împrăştie zvonuri că Partidul Comunist Român a fost dizvoltat, aşa cum s-a făcut în Ucraina de Vest şi în Belorusia de Vest"[262].

Cu toată neîncrederea noii puteri faţă de participanţii luptei ilegaliste, crearea noii administraţii se desfăşura cu succes cu respectarea, cel puţin aşa se părea, a procedurilor democratice. De acum la 3 iulie în teritoriul eliberat au fost create 9 comitete judeţene ale partidului comunist[263]. În localităţi au fost organizate adunări, la care erau alese organele executive şi dispoziţionale – Comitetele executive ale Sovietelor. La 10 iulie 1940 în raioanele care mai tîrziu a fost incluse în componenţa Republicii Moldoveneşti, au fost create 6 comitete executive judeţene, 14 – orăşeneşti, 11 – de orăşel, 54 – de voloste, 1093 – săteşti. În componenţa acestor executive au intrat mai mult de 8000 de muncitori, ţărani şi intelectuali[264]. În funcţiile de răspundere în sindicate, industrie, în transport, comerţ, în organele agricole, în instituţiile social-culturale, în comisariatele norodnice şi direcţii au fost propuşi vreo 10 mii de locuitori din raioanele eliberate[265]. Către septembrie 1940 numărul funcţionarilor în Moldova a crecut pînă la 33 de mii de oameni[266]. Activul sovietic – o pătura socială destul de numeroasă, disciplinată politic, pe care se putea baza puterea nouă – a fost format.

În componenţa activului sovietic au intrat şi ilegalişti. Fostul secretar al Comitetului regional din Basarabia, ulterior secretar al Comitetului judeţean Soroca al Partidului comunist român I.M. Morghenştern a fost ales preşedinte al Comitetului orăşenesc executiv Soroca. Conducătorul grupului ilegalist din satul Elizavetovca, raionul Tîrnova I.I. Climov, membru al Comitetului judeţean Soroca şi al Comitetului de partid al regionalei din Basarabia, a fost ales preşedinte al sovietului sătesc, un alt fost ilegalist, G.I. Gorin – preşedinte al colhozului creat în sat[267]. Preşedinte al comitetului executiv de orăşel Briceni a fost ales ilegalistul A.P. Lactionov. Preşedinte al executivului satului Gura Galbenă a fost ales F.P. Homoja, fost cavalerist în brigada lui G.I. Kotovskii. Preşedinţi ai sovietelor săteşti au devenit V.I. Demian (satul Şerpeni, raionul Bulboaca), D.I. Sarabun (satul Maramonovca, judeţul Soroca), activistul comsomolist V.I. Ghiţu (satul Drepcăuţi)[268].

Sistemul administrativ de comandă avea nevoie de executanţi, iar nu de oameni cu spirit de iniţiativă politică. La 3-4 iulie 1940 componenţa persoanală a comitetelor

---

[262] Бобейко И.М. Возвращение к правде истории. Указ. соч. С. 143, 144.
[263] История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. С. 222.
[264] Репида Л.Е. Суверенная Молдова. С. 153, 154. După cum afirmă autorul unionist Iu. Fruntaşu, fără a aduce dovezi, preşedinţi şi secretari ai comitetelor executive au fost numiţi persoane din stînga Nistrului, aproape toţi evrei. (Fruntaşu Iu. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002). ChişinăuBucureşti. Cartier. 2002. P. 162.)
[265] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 486.
[266] Народное хозяйство Молдавской ССР в 1981 г. Юбилейный статистический ежегодник к 60-летию образования СССР. Кишинев. 1982. С. 158.
[267] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 307.
[268] Лазарев А.М. Год 1940. С. 93.

Partidului comunist (al bolşevicilor) din Moldova şi a comitetelor judeţene executive din Moldova au fost confirmate prin hotărîrea Biroului politic al Comitetului Central al Partidului comunist (al bolşevicilor) din toată Uniunea fără a-i include şi pe comuniştii – foşti ilegalişti. CC al PC(b)U prin hotărîrea din 14 august 1940 le-a refuzat membrilor basarabeni ai Partidului comunist român să adere la PC(b)U. Prin această hotărîre organizaţia regională a PC(b) al Ucrainei, ce activa în RASSM, a fost transformată în Partidul comunist (al bolşevicilor) din Moldova[269]. Conducătorilor comitetului regional Basarabia al PCR nu li s-au încredinţat funcţii corespunzătoare experienţei lor de activitate politică. Preşedintele CRP S.D. Burlacenco a fost numit director al tehnicumului agricol din Cucuruzeni, Iu.A. Korotkov a fost angajat la lucru la redacţia gazetei „Moldova Socialistă", dar în scurt timp a fost ales deputat al Sovietului Suprem al RSSM. Fostul secretar al organizatiei regionale al PCR I.A. Bujor a devenit membru al judecătoriei judeţene Chişinău, apoi al Judecătoriei Supreme a RSSM. M.Ia. Scvorţov a fost numit şef al direcţiei cadre a Comisariatului poporului al finanţelor din RSSM. Este caracteristică trecerea dintr-o funcţie în alta a instructorului CC al PCR Ia.T. Boguslavskii: redacţiile gazetelor „Бессарабская Правда", „Советская Молдавия", Institutul agricol din Chişinău, Comitetul unional al radioului, director a fabricii de piele Nr. 1 din Chişinău. Nici un veteran al ilegalităţii din Basarabia n-a fost ales delegat, n-a participat ca poftit la lucrările Congresului I al PC(b) din Moldova, care şi-a desfăşurat lucrările în februarie 1941[270]. Refuzul de a antrena participanţii ilegalităţii din Basarabia în activitatea obştească, de a folosi experienţa politică, autoritatea şi legăturile acestora a fost o gafă politică a CC al PC(b)U.

Includerea teritoriului eliberat în componenţa RASSM a permis Comitetului regional Moldovenesc al PC(b) al Ucrainei pentru a cere avansarea statutul autonomiei. Adresarea corespunzătoare, evident, cu acordul în prealabil al conducerii staliniste, a fost trimisă Moscovei la început de iulie 1940. La 10 iulie guvernul URSS şi CC al PC(b)U au susţinut această rugăminte şi s-au adresat Sovietului Suprem a URSS cu propunerea de a crea RSS Moldovenească unională. La 2 august 1940 Sovietul Suprem al URSS a adoptat legea corespunzătoare. Dat fiind că conducerea Ucrainei a pus chestiunea de a păstra în componenţa Republicii Ucrainene a raioanelor cu o populaţie ucraineană majoritară, în componenţa RSSM au fost incluse numai 6 raioane de pe malul răsăritean al Nistrului şi numai 6 din cele 9 judeţe ale Basarabiei[271]. Delimitarea administrativ-teritorială definitivă a fost efectuată în toamna 1940[272]. Teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti cuprindea 34000 km².

În Moldova dintre Prut şi Nistru aveau o componenţă multinaţională nu numai oraşele, dar şi majoritatea satelor, localităţile cu populaţie majoritară de alta origine urmau una după alta, de aceea despărţirea strictă naţional-teritorială era greu de realizat. În noiembrie 1940 în Moldova locuiau 2607622 de oameni, inclusiv 1736128 de moldoveni (66,5%), 253533 ucraineni (9,7%), 188311 ruşi (7,2%), 429650 − de altă origi-

[269] Бобейко И.М. Указ. соч. С. 137.
[270] Ibid. C. 142-144, 176, 178, 184, 198.
[271] История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. С. 223.
[272] Шорников П.М. Цена войны. С. 7, 8.
În componenţa Ucrainei au fost incluse judeţele Hotin, Akkerman şi Izmail cu o populaţie de 959115 de oameni, inclusiv moldoveni 272314 (28,4%), iar ucraineni doar 244017 (25,4%), „ceilalţi" erau ruşi, bulgari, găgăuzi, evrei. // Petrencu A. România şi Basarabia în cel de al doilea Război mondial. Chişinău. 1999. P. 38.

ne (evrei, găgăuzi, bulgari ş.a. − 16,5%)[273]. Moldova era urbanizată în mică măsură. În urma migraţiilor, la 1 ianuarie 1941 populaţia republicii alcătuia 2719,2 mii de oameni, inclusiv 501,1 mii de orăşeni şi 2218,1 − săteni[274]. În judeţele basarabene orăşenii alcătuiau 13% din populaţie[275]. În raioanele autonomiei moldoveneşti, incluse în componenţa RSS Moldoveneşti, locuiau 288,4 mii de oameni[276].

La 12 ianuarie 1941 în Moldova au avut loc alegerile în Sovietul Suprem al Uniunii RSS şi în Sovietul Suprem al RSS Moldoveneşti. Participarea la alegeri a fost activă, deşi, posibil, au avut loc şi anumite denaturări: la secţiile de alegeri s-au prezentat, circa, 99,6% din alegători. În Sovietul Suprem al RSSM au fost aleşi 266 de deputaţi, inclusiv 81 de muncitori, 94 de ţărani, 91 de slujbaşi. 56% din cei aleşi erau moldoveni, 22% − ucraineni, 17% − ruşi, 5% − reprezentanţi ai altor naţiuni. La 8 februarie 1941 a fost ales Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti şi preşedintele acestui organ − ucraineanul F.G. Brovko; a fost confirmat guvernul republicii în frunte cu moldovanul T.A. Konstantinov. Sesiunea a examinat şi a adoptat Constituţia RSSM[277].[r] O însemnătate deosebită pentru afirmarea originalităţii naţional-culturale a moldovenilor a avut-o adoptarea legii cu privire la trecerea scrierii moldoveneşti în raioanele eliberate de la grafia latină la alfabetul chirilic[278].[r]

Naţionalizarea mijloacelor de producere. Reforma agrară Transformările chemate să aducă Republica Moldovenească în corespundere cu structura economică şi socială a URSS au fost realizate însă fără acţiuni violente de felul celor admise în perioada războiului civil. Naţionalizarea industriei şi lărgirea producţiei industriale au permis ca pînă în noiembrie 1940 şomajul să fie lichidat. S-a îmbunătăţit şi situaţia materială a muncitorilor. Salariul minim s-a majorat de 6-9 ori, ei obţinînd dreptul la odihnă, asigurare în caz de boală, pensie[279]. La Chişinău autorităţile, pe calea locuirii caselor privatizate, au îmbunătăţit condiţiile de trai a 5 mii de familii de muncitori[280].

Pe contul atragerii în întreprinderile industriale a lucrătorilor din sectorul agrar, cu ritmuri rapide creştea numărul muncitorilor. Dacă în ajunul eliberării în ţinut erau doar vreo 4000 de muncitori industriali[281], iar în stînga Nistrului încă vreo 8,9 mii[282], în ajunul războiului numărul muncitorilor industriali a ajuns în republică pînă la 35 de mii

---

[273] Против буржуазных фальсификаторов истории и культуры молдавского народа. Кишинев. 1972. С. 221.
[274] ACSFR. F. 1562. Inv. 20. D. 243. Fila 20, 3 verso.
[275] Шорников П.М. Цена войны. С. 7-15.
[276] ANRM. F. 3021. Inv. 5. D. 27. Fila 18.
[277] История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. С. 224, 225.
[r] Nota redactorului ştiinţific: Vezi: Pasat V. RSS Moldovenească în epoca stalinistă. Chişinău, 2011.
[278] Stati V. Istoria Moldovei în date. 2007. P. 357.
[r] Nota recenzentului: Considerăm că această măsură a avut o importanţă mai mică în vederea „afirmării originalităţii naţional-culturale a moldovenilor", însemnînd într-o măsură mult mai mare o premisă importantă pentru procesul de rusificare a moldovenilor. În opinia noastră, aceasta (precum şi revenirea la scrisul chirilic în 1938 în RASSM) a fost o greşeală conceptuală a Puterii sovietice. Totodată, nu negăm rolul pozitiv al scrisului chirilic în „afirmarea originalităţii naţional-culturale a moldovenilor" în Evul mediu.
[279] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 115, 174, 180.
[280] 50 лет Кишиневской партийной организации. Кишинев. 1968. С. 106.
[281] Формирование и изменение численности рабочего класса Молдавии. Кишинев. 1980. С. 119.
[282] ANRM. F. 1026. Inv. 2. D. 317. Fila 9. D. 309. Fila 13; Социалистическая индустриализация и развитие рабочего класса Советской Молдавии (1926-1958 гг.). Сб. Док. и материалов. Кишинев. 1970. С. 198, 200. (Calculele sînt ale noastre P.Ş.).

de oameni, iar cel al feroviarilor – pînă la 16,8 mii[283]. Potrivit „Decretului despre pămînt", intrat în vigoare prin Ucazul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 15 august 1940 în dreapta Nistrului s-a desfăşurat reforma agrară: 145,7 mii de ţărani – circa 40% de familii basarabene fără pămînt sau avînd pînă la 2 ha – au primit în urma reformei 239798 ha de pămînt arabil. Clasa moşierilor şi pătura *argaţilor* au dispărut.

Numărul gospodăriilor înstărite, considerate „*chiaburești*" s-a micşorat în urmă împărţirii familial-patrimoniale de la 24,1 mii pînă la 15,1 mii[284]. Rezultatele anului 1940 au demonstrat, că roada culturilor principale pe malul răsăritean al Nistrului era cu 30-50% mai înaltă decît în raioanele moldoveneşti din dreapta Nistrului. Contînd pe ajutorul statului la prelucrarea pămîntului, 7,5% de gospodării ţărăneşti în aceste judeţe s-au cooperat, au apărut primele 120 de colhozuri, în moşiile părăsite se creau sovhozuri. Către iunie 1941 sectorul de stat în agricultură întrunea în RSSM 353 de colhozuri, 65 de sovhozuri, 92 de staţii de maşini şi tractoare, inclusiv în raioanele din dreapta Nistrului[285]. Gospodăriile ţărăneşti au săvîrşit un salt în dezvoltare: către începutul anului 1941 ele aveau cu 32% mai multe vite[286]. Dar despre o colectivizare forţată în această perioadă nu poate fi vorba. Parţial s-a păstrat şi libertatea activităţii economice la oraşe. Constituţia RSS Moldoveneşti, adoptată la 10 februarie 1941, admitea existenţa în republică a micilor întreprinzători privaţi[287]. În republică activau 442 de întreprinzători-meseriaşi cu muncă înăimită şi 7357 de meşteri individuali[288].

În urma naţionalizării, au fost etatizate peste 500 de întreprinderi mici. În rezultatul politicii ocupaţioniste a României, cea mai mare parte din ele nu funcţiona. La momentul reunirii Basarabiei cu URSS 230 de întreprinderi din industria alimentară (din 559 la evidenţa) staţionau, de asemenea nu produceau nimic 45 de întreprinderi din industria locală ş.a. Mari investiţii de capital în economia republicii, care urma să devină teatru de operaţiuni militare, nu erau oportune, dar guvernul şi autorităţile locale făceau în acele condiţii tot posibilul pentru a pune în funcţiune întreprinderile pentru a crea locuri de muncă. Au început să funcţioneze 16 fabrici de unt, fabrica de zahăr din Bălţi; la Chişinău, pe baza unor mici întreprinderi, a fost creată uzina mecanică de turnătorie, iar uzina mecanică din Bălţi a însuşit asamblarea motoarelor Diesel[289].

O deosebită importanţă socială şi politică o avea dezvoltarea reţelei instituţiilor medicale. Către momentul reunirii cu URSS, în republică practicau 156 de medici, adică un medic revenea la 18,6 mii de locuitori, iar o farmacie – la 100000 de locuitori[290]. Situaţia sanitară-epidemiologică era catastrofală, populaţia suferea de boli sociale şi epidemice. În raioanele moldoveneşti din stînga Nistrului asigurarea medicală era de 10 ori mai mare. Comisariatul poporului al ocrotirii sănătăţii al URSS a luat măsuri urgente în vederea organizării sistemului de ocrotire a sănătăţii. În urma îndreptării medicilor din Federaţia Rusă şi din Ucraina deja către sfîrşitul anului 1940 numărul medicilor în raioanele basarabene ale RSSM a cresut de 6 ori ajungînd la 812[291]. Numărul spitalelor s-a mărit pînă la 110, avînd 6101 paturi. Spre vară au fost deschise 35

[283] ACSFR. F. 1884. Inv. 46. D. 718. Fila 29.
[284] Сытник М.К. Коллективизация сельского хозяйства. С. 102-106.
[285] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 254.
[286] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 174, 180.
[287] Первая сессия Верховного Совета Молдавской ССР. Кишинев. 1941. С. 270.
[288] Репида Л.Е. Указ. соч. С. 26.
[289] Ibid. С. 154-156.
[290] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 102, 103.
[291] ACSFR. F. 1562. Inv. 20. D. 241. Fila 16.

de policlinici şi zeci de alte instituţii medicale. La Chişinău, în baza cîtorva laboratoare a fost înfiinţată fabrica farmaceutică „Farmaco”[292].

Populaţia − muncitorii, majoritatea ţăranilor, păturile mijlocaşe din oraş, – au avut în urma acestor transformări numai de cîştigat. A fost lichidat şomajul. Mai tîrziu contemporanii acestor schimbări menţionau, că nivelul de trai al populaţiei era modest, situaţie dictată de faptul că ţara se pregătea de război, dar nimeni nu suferea de foame şi toţi aveau de lucru. Noile autorităţi au lichidat deosebirile de ordin social şi naţional dintre oameni, societatea devenind în acest sens mai liberă. Tineretul a perceput spiritul vremurilor noi drept o posibilitate fără precedent de a învăţa; perspectivele de avansare socială păreau nelimitate. „Eram fericiţi, − îşi amintea Rubin Udler, de vremea din ajunul războiului. − După absolvirea şcolii visam să devenim învăţători, doctori, ingineri, − alţii militari de profesie: aviatori, marinari, tanchişti. Cu un an înainte de absolvirea şcolii noi ne-am ales institutul, universitatea, tehnicumul unde aveam de gînd să învăţăm”[293].

Răspunderea judiciară pentru încălcarea disciplinei de muncă, decretată prin Decretul Sovietului Suprem al URSS din 26 iunie 1940 a stîrnit nemulţumirea muncitorilor şi a funcţionarilor[294]. Muncitorii şi ţăranii, menţiona în august 1941 şeful poliţiei Basarabiei Pavel Epure, erau nemulţumiţi de „regimul aspru” introdus de autorităţile sovietice la întreprinderi[295]. Însă această constrîngere n-a influenţat asupra aprecierii generale de către populaţie a caracterului noii puteri. „Muncitorii din dreapta Nistrului, − mărturisea unul din organizatorii industriei Moldovei I. Şcorupeev, − în majoritatea lor nu numai că repede s-au obişnuit cu ordinea stabilită în conformitate cu Regulamentul întreprinderii industriale socialiste, dar tot atît de repede au fost cuprinşi de entuziasm, de spiritul competitivităţii, într-un cuvînt − de aceea ce numim atitudine socialistă faţă de muncă”[296]. În comparaţie cu anii ‘20 − ‘30, anul antebelic a devenit pentru majoritatea populaţiei Moldovei an al speranţelor realizate.

Nemulţumirea proprietarilor lipsiţi de pămînt, de întreprinderi, de imobile era de aşteptat. Dat fiind că această nemulţumire se încadra în concepţia stalinistă despre acutizarea luptei de clasă pe măsura înaintării ţării pe calea socialismului, ea nu deranja autorităţile. În general, cum au demonstrat evenimentele, în anii 1940-1941, orientarea geopolitică răsăriteană a populaţiei Moldovei s-a reînnoit şi s-a întărit, majoritatea covîrşitoare a moldovenilor si a altor etnii recunoscînd Uniunea Sovietică drept stat al său, păstrîndu-i loialitatea.

Reunirea Bisericii basarabene. Pregătirea populaţiei Moldovei către încercările războiului iminent impunea promovarea unei politici mult mai tolerante şi corecte, decît cea promovata în URSS in anii ‘20 − ‘30 si in domeniul bisericesc. Populaţia Basarabiei şi a Bucovinei a păstrat credinţă unităţii pravoslavnice[297], iar revenirea eparhiei moldovene la Biserica Ortodoxă Rusă a fost susţinută de credincioşi şi de majoritatea clerului.

---

[292] Шорников П.М. Цена войны. С. 15-18.
[293] Удлер Р. Годы бедствий. С. 64, 65.
[294] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 792; Репида А.В. Образование Молдавской ССР. Кишинев. 1983. С. 222.
[295] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 89.
[296] Шкорупеев И. Памятные годы. Кишинев. 1978. С. 24.
[297] Шорников П. Политика румынских властей и кризис православной церкви в Бессарабии. 1918-1940 годы. // Отечественная история. 1998. № 5. С.158-167; acelaşi autor: Кризис православной церкви в Бессарабии (1918-1940). // Труды Современного Гуманитарного института. Кишинев. 2006. Вып. 3. С. 92-107.

Reunirea ţinutului cu URSS a pus capăt anexării eparhiei moldovene, aflate sub oblăduirea Bisericii Pravoslavnice Ruse, înfaptiute în 1918 de către România regală prin intermediul Patriarhiei româneşti. Acest act istoric implica rezolvarea unor chestiuni legate de situaţia generală a eparhiei moldovene, în primul rînd de raporturile statului cu biserica. Biserica era despărţită de stat, iar şcoala – de bisericǎ. Europa şi China in 1940 erau cuprinse de război. La Moscova tot mai insistent apărea necesitatea consolidării poporului pe o platformă ideologică mai vastă decît concepţia luptei de clasă. La 11 noiembrie 1940 Biroul politic al CC al PC(b)U a anulat indicaţia lui V.I. Lenin din 1 mai 1919 şi instrucţiunile corespunzătoare „privind urmărirea slujitorilor bisericii pravoslavnice şi a credincioşilor pravoslavnici". Au fost eliberaţi din lagăre aproape 13000 de preoţi, au fost clasate dosarele penale a 11000 de slujitori ai Bisericii, erau în proces de reexaminare încă vreo 50 de mii de dosare a clericilor deţinuţi. Materialele antibisericeşti cenzura nu le mai îngăduia în presă[298]. Considerînd că vremurile de persecutare a clerului în Rusia ţin de trecut, în zilele de iunie 1940 mai mult de 2600 de preoţi şi călugări au rămas în Basarabia eliberată; s-au evacuat peste Prut numai episcopul Efrem (Enăchescu) şi un grup de preoţi români.

În planurile de strămutre a grupurilor sociale din zona frontalieră, alcătuite de NKVD, preoţii din Basarabia nu erau menţionaţi[299]. Dar vreo 20 de preoţi din aproape 1000 din Basarabia au fost arestaţi pentru activitate politică „antisovietică" în trecut. Printre aceştia s-a aflat Eremia Cecan şi fostul membru al Sfatului Ţării Alexandru Baltaga, care în 1918 a votat „unirea" Basarabiei cu România.

Conducerea Comisariatului poporului pentru securitate al RSSM n-a luat în consideraţie că ambii au fost activişti ai mişcării de eliberare a Basarabiei. Eremia Cecan în anii '20 – '30 apăra cauza întrebuinţării limbii ruse în slujba şi orînduiala bisericească, a editat gazete în limba rusă; A. Baltaga a fost lider al autonomiştilor bisericeşti, a luptat împotriva supunerii bisericii Basarabiei Bucureştiului; în 1930 a obţinut dreptul de a edita în limba rusă gazeta „Свет". Preotul Nicolai Ciobanu a fost osîndit pentru că a semnat alături de alţii o telegramă trimisă Consulatului României la Moscova cu rugămintea de a accelera „repatrierea" lor în România[300]. La început de război E. Cecan, fiind membru al Partidului naţional-ţărănist, şi fruntaşul mişcării legionare preotul G. Tudorache au fost împuşcaţi [301], iar bătrînul preot A. Baltaga (avea 80 de ani) a fost evacuat şi în august 1941 a murit în detenţie.

Potrivit Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS „Cu privire la naţionalizarea băncilor, a întreprinderilor industriale şi de comerţ, de transport fieroviar şi acvatic, a mijloacelor de telecomunicare din Basarabia" din 15 august 1940[302] clădirile de cult nu puteau fi naţionalizate. La 13 septembrie 1940 a fost publicată Hotărîrea Con-

[298] Вдовин А. Русские в XX веке. Москва. Олма-Пресс. 2004. С. 138, 139.
[299] Пасат В. Суровая правда истории: Депортации с территории Молдавской ССР. 40-50 гг. Кишинэу. «Моментул». 1998; Pasat V. Calvarul: Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldoveneşti 1940-1950 / ROSSPEN. 2006.
[300] Шорников П. Иеремия Чекан, священник и общественный деятель. // Русское поле. Литературно-художественный и публицистический журнал Ассоциации русских писателей Республики Молдова. 2010. № 1. С. 142-153; Colesnic Iu. Basarabia necunoscută. Vol. 6. Chişinău. Museum. 2005. P. 207.
[301] Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial (1939-1945). P. 39.
[302] Государственные правовые акты Молдавской ССР (1924-1941). Кишинев. 1963. С. 144, 145.

siliului Comisarilor Poporului al RSSM „Despre extragerea cărţilor de metrică de la clerul de toate confesiunile şi de la sectele religioase” − în conformitate cu articolul 124 din Constituţie despre separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică − şi „totodată în scopul organizării muncii corecte a organelor înregistrării actelor civile”[303]. La 24 octombrie 1940 a fost publicată Hotărîrea CCP al RSSM „Despre măsurile de restabilire în RSS Moldovenească a prevederilor legilor sovietice privind naţionalizarea pădurilor”, potrivit căruia pădurile bisericeşti şi mănăstireşti deveneau proprietate de stat[304]. Parohiile şi mănăstirile au fost supuse unor grele impozite.

În toamna 1940, sub motivul executării legii cu privire la naţionalizarea mijloacelor de producţie, autorităţile locale au închis mănăstirile Frumoasa, Suruceni, Curchi, Hîrjauca, iar clădirile acestora le-au predat comisariatului ocrotirii sănătăţii pentru a deschide sanatorii[305]. O recidivă a politicii antibisericeşti din perioada revoluţiei a fost şi închiderea mănăstirii de maici Jabca din raionul Rezina. Acest lăcaş a fost înfiinţat de călugăriţe venite din Rusia în 1916 de la mănăstirea Lesna din eparhia Holmului, ocupată de trupele germane la începutul Primului război mondial. După părerea autorului bisericesc, autorităţile sovietice au recurs la această faptă din motivul că egumenia mănăstirii Jabca era o spiţă din familia Romanovilor. Averea mănăstirii a fost confiscată[306]. Totuşi n-a avut loc o confiscare totală a patrimoniului bisericesc. Către începutul războiului în Republica Moldova continuau să activeze 938 de biserici şi 20 de mănăstiri din 25 existente[307]. Au fost închise doar unele biserici[308], probabil, părăsite de preoţi.

Politica impozitară a Statului Sovietic a agravat situaţia materială a preoţilor şi călugărilor, dar n-a distrus temeliile existenţei Bisericii Pravoslavnice din Moldova. N-a atins amploarea anilor ‘30 nici propaganda antireligioasă. Încercările funcţionarilor din PC(b)M de a reanima această propagandă motivată, cică, de faptul că „ţîrgoveţii şi sectanţii” ar fi dus o agitaţie împotriva acţiunilor social-politice ale „guvernului şi partidului” n-au fost susţinute de conducerea de partid. La 7 martie 1941, Biroul CC al PC(b) al Moldovei a adoptat hotărîrea „Despre propaganda antireligioasă şi activitatea Uniunii ateiştilor militanţi din Moldova”. Documentul prevedea editarea literaturii ateiste[309]. Dar nici o broşură antibisericească n-a apărut.

Chestiunea despre revenirea eparhiei din Moldova dintre Prut şi Nistru sub oblăduirea Bisericii Pravoslavnice Ruse a fost examinată de vicarul Scaunului patriarhal, mitropolitul Serghie cu multă prudenţă. În conformitate cu dreptul canonic eparhia Basarabiei şi în anii 1918-1940 rămînea parte a Bisericii Pravoslavnice Ruse. Dar cercurile antiţercovnice din conducerea PC(b)U conştientizau, probabil, că extinderea jurisdicţiei Bisericii Ortodoxe Ruse în regiunile, în care viaţa bisericească exista în forme legale, va întări poziţiile ei pe întreg teritoriul URSS.

---

[303] Ibid. C. 97.
[304] Ibid. C. 98.
[305] Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. С. 168.
[306] Максим Мелинти, иподиакон. Жабский женский монастырь. // Независимая Молдова. 2005. 9 июня.
[307] Шорников П. Церковная политика Румынии в Бессарабии (1941-1944). // Международная научная конференция «Сохранение культурного наследия в странах Европы». Кишинев, 25-26 сентября 2008 г. Chişinău. 2009. С. 276.
[308] Иеромонах Иосиф (Павлинчук). Указ. соч. С. 27.
[309] Ibid. C. 69, 101, 102.

Rezolvarea chestiunii privitoare la admiterea activităţii Bisericii Moldoveneşti, precum şi în alte noi republici unionale şi regiuni, se tărăgăna. Pe de altă parte, clerul moldovean depunea eforturi să accelereze reactivarea oficială a Bisericii Ortodoxe din Moldova. În octombrie 1940 un grup de slujitori ai bisericilor din Chişinău în frunte cu protoiereul Misail Chiriţă s-a adresat Patriarhiei Moscovite cu o telegramă prin care rugau să fie hirotonosit la catedra chişinăuiană un episcop[310]. În cele din urmă a precumpănit raţiunea de stat şi conducerea PC(b)U n-a piedicat Biserica Rusă să-şi restabilească jurisdicţia în Basarabia si Bucovina de Nord. La 3 decembrie 1940 la Chişinău a sosit episcopul de Tula Alexii (V.M. Sergheev) în calitate de „ocîrmuitor al comunităţilor pravoslavnice Chişinău, Bălţi, Ismail şi Cernăuţi pe un termen de 6 luni”[311].

La Chişinău, episcopul Alexie a făcut primii paşi în vederea normalizării vieţii bisericeşti în eparhie: a satisfăcut cererea clerului din eparhia Basarabiei de a reveni la calendarul slujbelor bisericeşti, conform stilului vechi. Episcopul Alexie l-a numit pe preotul Vladimir (Poleacov), unul din fruntaşii mişcării pentru stilul vechi şi ai calendarului tradiţional, paroh al bisericii tuturor sfinţilor de la Cimitirul Armenesc. Mitropolitul Serghie, posibil, la iniţiativa lui Alexie, l-a dăruit pe preotul Vladimir cu o mitră[312]. Au primit parohii şi preoţii Misail Chiriţă, feciorul său Vasile, părintele Nicolai (Climovici) şi alţi apărători ai tradiţiei bisericii moldoveneşti. Cîştigînd încrederea preoţilor şi a credincioşilor, Alexie a primit de la o parte din preoţii moldoveni cereri de a primi parohiile lor sub oblăduirea canonică şi sub jurisdicţia Bisericii Ruseşti. Cererile au fost depuse benevol. Nici un preot n-ar fi suferit, dacă ar fi refuzat să facă acest pas. „În fruntea clerului din Basarabia − conchidea participantul la acele evenimente arhimandritul Varlaam, − a apărut o voinţă puternică şi o minte luminoasă... Episcopul Alexie într-un timp foarte scurt a organizat ocîrmuirea eparhială, a numit protopopi dintre cei mai destoinici şi, în general, a purces la conducerea bisericii din Basarabia, semănînd în inimi încredere în ziua de mîne; cucerind cu simpleţea sa şi maniera sa, el a impus să fie respectat cinul său de episcop să fie executate dispoziţiile de vlădică. Cu venirea episcopului Alexie, Biserica din Basarabia a reintrat în albia sa liniştită, de unde a fost izgonită de împrejurările istorice după plecarea arhiepiscopului Anastasie în 1918. Credincioşii chişinăuieni i-au purtat dragoste sinceră şi ataşament. La slujbele sale inspirate catedrala era arhiplină de credincioşi”[313].

La 12 mai 1941 episcopul Alexie a fost confirmat la catedra chişinăuiană, hirotonisit cu titlul de Arhiepiscop al Moldovei[314]. Cu toate că reunirea bisericească s-a făcut cu susţinerea preoţimii şi a credincioşilor, Patriarhia Română n-a recunoscut noile realităţi şi deci conflictul interbisericesc, apărut în 1918, în urma anexării parohiilor din eparhia Basarabiei, aflate sub oblăduirea Bisericii Pravoslavnice Ruse, de către biserica română, n-a fost aplanat. Dar poziţia Patriarhului Rusiei Tihon, care n-a recunoscut canonice acţiunile expansioniste ale bisericii române[315], a rămas neschimbată şi în anii 1940-1941, determinînd şi justificînd acţiunile Bisericii Pravoslavnice Ruse. Cum a arătat vremea, cîrmuitorii Bisericii Ruse n-au iertat Patriarhiei Române nici acţiunile nejustificate de canoanele bisericeşti, în special presiunea administrativă asupra

[310] Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. С. 146.
[311] Ibid. С. 152.
[312] Иеромонах Иосиф (Павлинчук). Указ. соч. С. 112.
[313] Ibid. С. 146, 147.
[314] Ibid. С. 152.
[315] Цыпин В. Указ. соч. Глава V. «Церковная жизнь на канонической территории Московского Патриархата за пределами Советского Союза (1918-1940)».

„eparhiei Rusiei pravoslavnice în Basarabia, nelegitim ruptă de la Rusia", nici refuzul de slujire bisericească după stilul vechi, nimicirea cărţilor religioase, scrise în limba slavonă veche, furluarea din parohiile moldoveneşti a obiectelor şi odăjdiilor bisericeşti, persecutarea preoţilor ruşi, „lipsiţi într-o vreme de parohii şi de activitate religioasă întru credinţă şi cu fidelitate jurisdicţiei ruseşti sau pentru refuzul de a se supune reformelor impuse de Patriarhia Română"[316].

În primăvara 1941 în raporturile dintre stat şi biserica din Moldova au apărut semne de normalizare. Deşi funcţionarii de rang inferior îşi mai îngăduiau ieşiri nechibzuite, declaraţii ofensatoare la adresa slujitorilor bisericii, conducerea PC(b) din Moldova se situa pe o poziţie moderată. La 19 aprilie CC al PC(b)M a anulat, ca „fiind nedreaptă şi politic dăunătoare", hotărîrea comitetului judeţean Chişinău PC(b) privind închiderea mănăstirii Căpriana. Procurorului RSSM Bondarciuc i s-a poruncit să examineze delapidările averii mănăstireşti, admise în procesul închiderii mănăstirii, iar vinovaţii să fie traşi la răspundere. Biroul CC al PC(b)M a obligat secretarii comitetelor de partid judeţene, orăşeneşti şi raionale „să examineze această hotărîre"[317], adică să-şi aranjeze raporturile cu biserica în buchia legii.

Neaşteptat de cumpănită a fost reacţia autorităţilor la protestele credincioşilor în procesul inventarierii averilor bisericeşti. În satul Racovăţ ţăranii, alarmaţi de această acţiune, la chemarea preotului Batcovskii, au lăsat muncile de cîmp[318]. Autorităţile locale au încercat să califice protestele credincioşilor drept „ieşiri antisovietice". Dar împuternicitul CC al PC(b)U şi al CCP al URSS în Moldova S.A. Goglidze, îngrijorat de detrimentul politic adus Puterii sovietice de acţiunile ateiştilor, s-a adresat primului secretar al CC al PC(b)M P.G. Borodin cu o scrisoare în care enumera greşelile, admise la inventarierea averii bisericeşti, care au provocat tulburările din satul Racovăţ. Reprezentantul Centrului a dispus „să se preîntîmpine toate raioanele şi judeţele despre necesitatea unei atitudini strict judicioase şi pline de tact faţă de populaţie la inventarierea averilor bisericeşti".

La 20 mai P.G. Borodin, enumerind cazurile de comportare ofensatoare faţă de sentimentele credincioşilor, a cerut secretarilor comitetelor de partid judeţene, orăşeneşti şi raionale „să tragă la răspundere persoanele care au admis administrare şi încălcări ale legilor Puterii sovietice în procesul de închidere a caselor de rugăciuni, inventarierii averilor caselor de rugăciuni"[319]. Probabil, aceste indicaţii stricte n-au fost înţelese şi executate de funcţionarii, mentalitatea cărora era formată în anii de prigonire a Bisericii. La 7 iunie 1941 secretarul CC al PC(b) din Moldova M.M. Bessonov a chemat organizaţiile de partid „să desfăşoare o luptă hotărîtă cu astfel de fenomene, trăgînd la răspundere sovietică şi partinică pe toţi acei care ofensează sentimentele religioase ale oamenilor muncii"[320].

Cu toate recidivele ateismului de stat admise în Moldova, politica bisericească promovată în Basarabia în preajma războiului, a fost destul de echilibrată. Credincioşii au salutat reunirea Bisericii Pravoslavnice Moldoveneşti cu Biserica Rusă, iar revenirea la slujire după stilul vechi a fost primită ca un act de eliberare duhovnicească.

---

[316] Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. С. 67, 68.
[317] Ibid. С. 103.
[318] Ibid. С. 66, 67.
[319] Ibid. С. 105.
[320] Ibid. С. 106, 107.

§ 5. Strămutările masive ale populaţiei

În Europa era război. În septembrie 1939 armatele germane au cotropit Polonia, iar în 1940 au ocupat Danemarca şi Norvegia. Apoi nemţii au zdrobit armatele Olandei, Belgiei, Franţei şi ale Marii Britanii de pe continent. Avînd în vedere iminenţa implicării în război a URSS, teritoriile reunite in 1939-1940, erau considerate drept teatru al unor operaţiuni militare in viitorul apropiat. Evident, pornind de la această percepere a situaţiei reale, s-au făcut strămutări masive ale populaţiei în Basarabia. Stabilirea amploarei şi a caracterului migraţiilor masive din această perioadă, falsificate de istoriografia română şi de cea unionistă din Moldova pe calea schimonosirii sau trecerii sub tăcere[321], îngăduie să conturăm tabloul veritabil al evenimentelor.

Schimbul de migranţi cu România. Restabilirea graniţei (la 28 iunie 1940) sovieto-române pe roul Prut a provocat două şuvoae de migranţi. În virtutea pricinilor politice urmau să părăsească Basarabia persoanele care făceau parte din aparatul ocupaţionist din regiune: ofiţerii armatei române, familiile acestora, jandarmii, poliţiştii, funcţionarii din serviciile civile care deserveau armata, judecătorii, moşierii, mulţimea de ziarişti şi învăţători, care au luat parte la actiuni antisovietice, foştii participanţi ai mişcării albgardiste, emigranţii care aveau motive să se temă că vor fi traşi la răspundere pentru activitatea lor politică din trecut. România însă nu era dispusă să acorde vreun ajutor, să ia sub acoperire pe „neromânii", inclusiv cei legaţi politic cu statul român. În dimineaţa zilei de 28 iunie 1940 partea română a înmînat administraţiei din stînga Prutului şi celei din Bucovina de Nord ordinul Nr. 6100, care stabilea „ordinea retragerii persoanelor civile rămase, în urma presiunii ruseşti, din armata română şi din administraţia teritoriilor". Se ordona: „În primul rînd vor fi admişi pentru evacuare românii din vechiul regat, următorii vor fi românii basarabeni şi bucovineni iar evreii, ucrainenii şi ruşii nu sînt lăsaţi să se evacueze"[322]. Astfel, protivnicii bolşevismului dintre ruşi, ucraineni, evrei erau lăsaţi de ocupanţii români pe moinile NKVD-ului.

Numărul funcţionarilor locali care ar fi emigrat în România din motive politice nu era mare. „Comportamentul funcţionarilor de altă provenienţă etnică, – menţiona în legătură cu aceasta şeful siguranţei din Chişinău – totdeauna lăsa de dorit. Pînă la dispoziţia dată în 1938-1939 de domnul general N. Ciupercă, pe atunci comandantul corpului 3 Armată, prin care se interzicea să se vorbească limba rusă în instituţii, limba cotidiană, obişnuită, de serviciu a acestor funcţionari era limba rusă. În zilele de evacuare a Basarabiei în 1940 o mare majoritate din aceşti funcţionari a rămas pe loc, păstrîndu-şi posturile şi în administraţia sovietică a oraşului"[323]. Regele Carol al II-lea cu satisfacţie nota în jurnalul său la 2 iulie: „Vin puţini pribegi"[324]. Cîţi au fost în realitate?

Diferiţi autori apreciază numărul refugiaţilor, care au părăsit Basarabia în 1940, într-un diapazon larg: de la 30000 pînă la 320000[325]. În jurul acestui subiect a declanşat speculaţiile propagandistice chiar dictatorul României Ion Antonescu. După 28 iunie, a declarat el la întîlnirea cu Hitler la 22 noiembrie 1940, au trecut noul hotar în drum

---

[321] Istoria Basarabiei. De la inceputuri pana in 1994; Petrencu A. Basarabia în al doilea război mondial; Petrencu A. România şi Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial; Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial; Moraru A. Istoria Românilor; История Бессарабии (От истоков до 1998 года); Goma P. Săptămîna Roşie.
[322] Назария С. История без мифов. С. 241.
[323] ANRM. F. 680, Inv. 1. D. 4657. Fila 372.
[324] Carol al II-lea. Între datorie şi pasiune. P. 210.
[325] Молдавский исторический журнал.1993. № 3 (15). С. 9, 12.

spre România 300000 de refugiaţi români din Basarabia şi Bucovina de Nord[326]. Dar evidenţa bejenarilor efectuată în România în primăvara 1941 a dat o cifră de patru ori mai mică – 82555 de persoane[327].

Cîţi di ei erau băştinaşi din stînga Prutului? În primăvara 1941 Vasile Ţepordei, redactorul gazetei emigranţilor „Basarabia", ce apărea la Bucureşti, afirma că în România s-au stabilit cu traiul vreo 100000 de basarabeni[328]. Dacă vom avea în vedere, că de acum în 1930 la vest de Prut locuiau 75292 de originari din Basarabia[329], atunci va trebui să recunoaştem, că în 1940 au părăsit regiunea mai puţin de 20000 de basarabeni. Desigur, numărul refugiaţilor politici era mult mai mic. De la 3 iulie pînă la 16 decembrie 1940, s-au repatriat în România încă 13750 de persoane[330], majoritatea fiind membri ai familiilor funcţionarilor.

În 1941, după a doua cotropire a Republicii Moldova de către armatele române, au revenit în patrie doar 7400 de basarabeni stabiliţi în România[331]. Astfel, „refugiaţi din 1940" în majoritatea lor covîrşitoare au fost funcţionarii din Regat care s-au întors la casele lor[332]. Vom menţiona că valul remigraţionist din 1940 a cuprins mai puţin de jumătate din imigranţii români, care s-au oploşit în Basarabia în anii '20 – '30. Pe aceştia aproape că nu i-a atins nici strămutarea persoanelor dubioase, efectuată de autorităţile sovietice la 15-18 iunie 1941. În august 1941, pînă la întoarcerea funcţionarilor români din metropolă, în Basarabia au fost luaţi la evidenţă peste 100 de mii de născuţi în „alte provincii româneşti"[333].

Doreau să se întoarcă din România muncitorii şi meseriaşii, precum şi ţăranii, care au părăsit Basarabia din cauza şomajului, tinerii înrolaţi în armata română, chemaţi la instrucţiuni premilitare, intelectualii care nu aveau de lucru la baştină după specialitate, de aceea reemigrarea în Basarabia era în proporţie mai mare. După datele Ministerului de interne al României, către 4 august au părăsit România 112000 de băştinaşi din Basarabia şi din Bucovina de Nord[334]. Despre componenţa naţională a migranţilor din România putem judeca după următoarele date: la 12 iulie 1940 din Galaţi în portul Reni au fost aduşi în bărci 97 de moldoveni, 288 de evrei, 7 polonezi, 514 ruşi, 143 de bulgari, 10 ucraineni, 3 unguri, 157 de găgăuzi, 97 de nemţi, 1 grec, 1 ceh. Cumpărînd de la cinovnicii români de poliţie documente false sau, pur şi simplu, trecînd Prutul în înot, din motive politice s-au refugiat în Moldova mulţi evrei originari din România[335]. Probabil, majoritatea ucrainenilor se declarau ruşi. După estimările istoricului I.E. Levit, cel puţin jumătate din cei 149974 de oameni[336], veniţi din România în Basarabia din 28 iunie pînă la 26 iulie 1940 erau evrei[337].

---

[326] Hillgruber A. Staatsmanner und diplomaten bei Hitler. Vol. 1. Frankfurt am Mein. 1967. S. 198.
[327] ANRM. F. 1354. Inv. 1. D. 282. Fila 32.
[328] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 1111. Fila 8.
[329] Кустрябова П.Ф. Положение трудящихся и демографические процессы... С. 32.
[330] История Бессарабии (От истоков до 1998 года). С. 221.
[331] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 48, 49.
[332] Din 579 de „profesori titulari" (învăţători din licee, gimnazii cu studii superioare) în majoritate români, au plecat în România 292. // Ibid. D. 483. Fila 422.
[333] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 22, 25.
[334] Молдавский исторический журнал.1992. № 1 (13). С. 23.
[335] Удлер Р. Годы бедствий. С. 214.
[336] Правда. 1940. 28 июля.
[337] Холокост на территории СССР. Энциклопедия. С. 613.

Însă o bună parte din remigranţi s-au întors în Basarabia în zilele, cînd încă nu era stabilit pe Prut vreun control de frontieră. În afară de aceasta, la data de 8 iulie 1940 din armata română dezertaseră 61970 de soldaţi şi ofiţeri[338]. Aproape toţi erau soldaţi din Basarabia şi din Bucovina de Nord, care au părăsit unităţile în timpul retragerii trupelor române[339]. Basarabenii reveneau acasă, fugind şi din unităţile dislocate în România. De aceea totalitatea remigranţilor publicată de autorităţile sovietice la 28 iulie 1940 de asemenea este necompletă. În toamnă remigrarea din România continua. Către 16 decembrie 1940 din România în Basarabia au revenit mai bine de 220000 de oameni[340].

În procesul acestor migraţii Uniunea Sovietică se debarasa de o populaţie neloială, primind în schimb, cetăţeni dispuşi în spirit sovietic. De acum din aceste considerente diplomaţia sovietică cerea ca Bucureştiul să ofere remigranţilor posibilitatea de a reveni în Basarabia. Interesele cercurilor conducătoare ale României, orientate spre revanşă, erau altele.

La 28 octombrie 1940 prim-ministrul României Ion Antonescu şi-a exprimat temerea, că „jidanii, care pleacă în Basarabia, vor fi aşezaţi în satele româneşti, iar ţăranii vor fi duşi în altă parte... Ne vom afla într-o Basarabie plină de jidani... Astfel, noi jidănim Basarabia. Peste vreo 10 ani vom avea în Basarabia vreo 10 milioane de jidani fără nici un român". „Jidanii, – întrebuinţind acelaşi jargon nazist, continua ministrul de externe Mihail Sturza, – trebuie să fie opriţi şi închişi în lagăre de concentrare"[341]. Ca să nu admită aplicarea acestei măsuri draconice şi pentru a păstra pîrghia de presiune asupra Bucureştiului, care împiedica repatrierea basarabenilor, autorităţile sovietice au reţinut repatrierea din Moldova a familiilor funcţionarilor români[342].

În urma migraţiei din 1940 numărul evreilor în Republica Moldovenească a crescut. Potrivit datelor recensămîntului românesc din 1930, în cele 6 judeţe ale Basarabiei în 1940 incluse în componenţa RSS Moldoveneşti, locuiau 150000 de evrei. Însă după 28 iunie 1940, de-a valma cu alţi repatrianţi, s-au stabilit în Chişinău, Bălţi, în alte oraşe moldoveneşti zeci de mii de evrei, în primul rînd, tineri, fără familii. Comunitatea evreiască statornicită în RSSM în ajunul războiului după estimările lui I. Levit alcătuia 270-280 de mii de oameni[343]. Remigraţia masivă a băştinaşilor din Moldova constituia încă o dovadă a trăiniciei orientării pro-ruseşti a comunităţilor naţionale ale ţinutului. Schimbul stihiinic de migranţi cu România era reglementat de autorităţile sovietice în funcţie de interesele asigurării securităţii URSS.

„Repatrierea" germanilor basarabeni. Dacă revenirea din România şi din alte ţări a basarabenilor în patrie a fost benevolă, „repatrierea" nemţilor din Basarabia şi Bucovina de Nord în Germania avea un caracter de acţiune impusă.

Coloniştii germani au început a se stabili în ţinutul dintre Prut şi Nistru la invitaţia lui Alexandru I, îndată după Războiul pentru apărarea Patriei din 1812. Coloniştii nemţi proveneau din diferite regiuni ale Germaniei şi Poloniei şi vorbeau diferite dialecte ale limbii germane. Locuitorii din satul Tarutino erau urmaşi ai coloniştilor veniţi în Polonia din Prusia, Meklenburg şi din Saxonia de Jos şi vorbeau un dialect nord-german; în satele Vittenberg (întemeiat în 1815), Tepliţ (1817) şi Sarata (1822)

[338] Платон В.П. Против фашизма. С. 181.
[339] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 80, 81.
[340] Молдавский исторический журнал. 1993. № 3 (15). С. 9. Того же мнения придерживается академик Р. Удлер. // Vezi: Удлер Р. Годы бедствий. С. 50.
[341] Удлер Р. Годы бедствий. С. 50.
[342] Шорников П.М. Цена войны. С. 9, 10.
[343] Холокост на территории СССР. Энциклопедия. С. 613.

domina dialectul şvab, comunitatea nemţească din Chişinău (din 1825) vorbea chochdoitch, forma literară a limbii germane. Printre nemţii protestanţi erau şi catolici. O bună parte din cei strămutaţi, statorniciţi în Moldova, cum ar fi cei din Marele Ducat al Varşoviei, o alcătuia slavii-caşubi, asimilaţi mai tîrziu de grupul etnic german din Basarabia[344]. Nemţii se ocupau cu agricultura şi cu comerţul, fiind supuşi loiali ai Rusiei. Începutul noii etape din istoria acestor colonişti a fost pus de ocupaţia românească a Basarabiei. Drept reacţie la constrîngerile de ordin lingvistic coloniştii germani au răspuns printr-o mobilizare etnică. În 1920 la Tarutino a fost constituit „Consiliul popular al nemţilor din Basarabia", reprezentînd interesele naţionale ale populaţiei germane.

Către sfîrşitul lui 1930 în Basarabia locuiau 81069 de nemţi, inclusiv 55598 în judeţul Akkerman, unde alcătuiau 16,3% din populaţie. Încă 28576 de nemţi trăiau în Bucovina de Nord. La răsărit de Nistru în RASSM trăiau 10739 de nemţi (1,87% din populaţie)[345]. Germanii din Basarabia locuiau în 161 de colonii şi numai 3% din ei erau orăşeni. Coloniştii nemţi, menţionează cercetătorii, aveau o atitudine dispreţuitoare faţă de moldoveni şi de reprezentanţii altor naţiuni conlocuitoare, sprijinind autorităţile române[346]. În 1924 un detaşament de colonişti germani a participat la înăbuşirea Răscoalei de la Tatarbunar[347]. În anii '20 – '30 coloniştii nemţi se bucurau de anumite privilegii, obţinînd un nivel considerabil de bunăstare. Dar nu s-au împăcat cu politica de românizare, promovată de Bucureşti, cu interdicţia de a învăţa copiii în limba maternă. Nemţii au participat la mişcarea de eliberare naţională a Basarabiei. Fostul comisar de brigadă al Armatei Roşii S.S. Bantke, pledînd pentru reunirea Basarabiei cu Uniunea Sovietică, a devenit membru de vază al ilegalităţii comuniste[348], iar jurnalistul chişinăuian Henrih Blok redacta gazetele de limbă rusă, susţinea drepturile localnicilor de a-şi învăţa copiii în această limbă[349]. La Chişinău nemţii Schumacher, Gamer şi baronesa Geiking conduceau instituţii de învăţămînt cu predare în limba rusă[350].

În anii '20 comunitatea germană examina planuri de strămutare în Canada. Luase amploare emigrarea în Argentina şi Brazilia[351]. Pe de altă parte, se considera variantă optimă pentru nemţii din Basarabia de Sud crearea în această zona a unei autonomii administrativ-teritoriale. „Se pare, – se menţiona în raportul serviciului de informaţii al armatei române din 9 octombrie 1933, – că intelectualii germani din sudul Basarabiei speră că într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat va fie creată o republică autonomă germană, alcătuită din coloniile din Sudul Basarabiei şi din Sud-Vestul Ucrainei cu centrul la Odesa"[352]. Însă prima condiţie de formare a unei asemenea autonomii era reunirea Basarabiei cu Uniunea Sovietică.

---

[344] Анцупов И.А. Кашубы. // Славянские чтения. Вып. 3. Материалы научно-теоретической конференции. Кишинев. 2005. С. 115-120.
[345] Пасат В.И. Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е гг. М., 1994. С. 65.
[346] Кустрябова П.Ф. Положение трудящихся и демографические процессы в городах Бессарабии. С. 50; Пасат В. Суровая правда истории. С. 37-40.
[347] Лазарев А.М. Молдавская советская государственность. С. 796. Probabil, detaşamentele paramilitare germane au îngrădit calea răsculaţilor în satele lor.
[348] Памяти С.С. Бантке (Из истории революционного движения в Бессарабии). Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1970.
[349] Гарусова О. Генрих Генрихович Блок – сотрудник бухарестской газеты «Наша речь». // Шмидтовские чтения. С. 63-68; Шорников П.Молдавская общественность и русская печать Бессарабии в 20-е-30-е гг. XX в. // Русин. 2006. № 2(4). С. 146, 151.
[350] Скворцова А. Русские Бессарабии. С. 234, 238.
[351] ANRM. F. 680. Inv. 2. D. 49. Fila 128.
[352] Ibid. 1. D. 3651. Fila 1212.

În anii ‘30 nemţii din Basarabia manifestau tot mai evident predispoziţii naţionaliste. Reprezentanţii lor au intrat în „Mişcarea naţional-socialistă de ajutor reciproc a germanilor din România”, care a fost interzisă. Dar în 1934 naziştii şi-au constituit organizaţia lor numita „Mişcarea naţională de renaştere a germanilor din România”. Ea susţinea legături cu naziştii din Germania şi pleda pentru crearea autonomiei germane în România. În Basarabia, de asemenea, a fost întemeiată o filială a organizaţiei „Renaşterea”[353].

De fapt naziştii au luat mişcarea naţională a nemţilor din Bugeac sub control ideologic şi politic. Nemţii sînt loiali, se constata în informaţia siguranţei din iunie 1937, dar „astăzi germanii întemeiază la noi un stat în stat. Ei dispreţuiesc legile române, călăuzindu-se de ordinele din Berlin. Ei dispreţuiesc cultura română şi autorităţile româneşti. Ei sînt organizaţi milităreşte şi speră să devină avangardă prusacă. Emblema lor nu este steaua României, ci svastica hitleristă... Şovinismul lor nu s-ar manifesta atît de larg, dacă nu ar fi avut complici în unele partide politice româneşti. Graţie spiritului lor de organizare, germanii din România prezinta un pericol pentru ţară”[354].

Vrajba activiştilor nazişti faţă de „bolşevici” şi URSS era calificată de Bucureştiul oficial – cutotul neîntemeiat – drept semn de loialitate a comunităţii germanilor basarabeni faţă de statul Român. În 1940 în fiecare colonie germană activau deschis organizaţiile naţional-socialiste; comitetul lor central se afla în satul Tarutino, adesea vizitat de emisarii de la Berlin. Printre nemţi erau şi oponenţi ai nazismului. Cu toate acestea, în caz de izbucnire a războiului sovieto-german nu se putea de aşteptat loialitate faţă de URSS de la majoritatea membrilor comunităţii germane din Basarabia şi Bucovina de Nord. Punctul de vedere sovietic oficial privind viitorul nemţilor colonişti se rezuma la afirmarea că este necesar, avînd în vedere pericolul războiului, de a curăţi spatele frontului de „elemente ostile”[355].

De altfel, în chestiunea „repatrierii” coloniştilor germani, guvernul URSS nu avea alternativă. Recunoscînd în Protocolul adiţional (23 august 1939) că Germania nu are interese în Basarabia, Hitler a decis să soluţioneze soarta nemţilor din Bugeac conform planurilor sale. În conformitate cu Protocolul adiţional, semnat de V.M. Molotov şi I. Ribbentrop la 28 septembrie 1939, se prevedea posibilitatea de strămutare a populaţiei germane ce locuia în zonele de interese ale URSS şi ale Germaniei: „Guvernul Sovietic nu va împiedica cetăţenii germani şi altor persoane de origine germană, care locuiesc în zona intereselor sale, dacă ei vor avea dorinţa de a se strămuta în Germania ori în zonele intereselor germane. Guvernul Sovietic este de acord ca această strămutare să se efectueze de împuterniciţii Guvernului German în colaborare cu organele locale competente şi că în acest proces nu vor fi încălcate drepturile patrimoniale ale celor strămutaţi”[356]. Către sfîrşitul anului 1939 a avut loc evacuarea nemţilor din regiunile de vest ale Ucrainei şi Belorusiei[357]. În aprilie 1940 preşedintele „Consiliului popular al germanilor din Basarabia” Gottfrid Bronescke a primit din Berlin instrucţiuni secre-

[353] Schmidt Ute. Die Deutschen aus Bessarabien. Eine Minderheit aus Sudosteuropa (1814 bis heute). 2., durchgesehene Auflage. Bohlau Verlag. Koln, Weimar, Wien, 2004. S. 119.
[354] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6378. Fila 8.
[355] Пасат В. Суровая правда истории. С. 40; vezi de asemenea: Шорников П.М. Бессарабские немцы под властью Румынии: государство в государстве? // Проблемы национальной стратегии. 2011. № 3(8). С. 151-158; acelaşi autor: Бессарабский фронт.
[356] Советско-германские документы 1939-1941 гг. Из архива ЦК КПСС. // Новая и новейшая история. 1993. № 1. С. 89.
[357] Пасат В. Суровая правда истории. С. 36.

te, legate de eventuala reunire a Basarabiei cu URSS şi întoarcerea nemţilor în patria istorică. G. Bronescke a luat la evidenţă populaţia germană[358].

La 25 iunie 1940 I. Ribbentrop în telegrama sa către ambasadorul german la Moscova Schulenburg menţiona că Germania „este dezinteresată în chestiunea Basarabiei, însă în această regiune trăiesc aproape 100000 de locuitori de naţionalitate germană. Germania, desigur, este interesată de soarta acestor nemţi şi aşteaptă ca viitorul lor să fie asigurat. Guvernul German îşi rezervă dreptul să facă, la timpul oportun, o propunere Guvernului Sovietic referitoare la strămutarea nemţilor din Volîni". Germania a fost de acord cu actul reunirii Basarabiei cu Uniunea Sovietică, dar, totodată Schulenburg i-a comunicat preşedintelui CCP V. Molotov despre interesul Guvernului German faţă soarta nemţilor din Basarabia şi Bucovina de Nord. La 26 iunie V.M. Molotov l-a asigurat pe ambasadorul german că chestiunea repatrierii nemţilor din Basarabia şi Bucovina va fi rezolvată în spiritul propunerilor germane[359].

La 28 iunie 1940 nemţii locali au primit cu calmitate intrarea Armatei Roşii în Basarabia. În România a emigrat un grup foarte mic de reprezentanţi ai minorităţii germane. Dar la 4 iunie ambasadorul german a fost primit de V.M. Molotov, care l-a informat că în unele localităţi din Bugeac, de pildă, în colonia Gnadenfeld, nemţii au fost izgoniţi de populaţia de alte etnii, conflictul iscat de învrăjbirea dintre naţiuni lua amploare. Pregătirea organizaţională a „repatrierii" a început de acum în iulie.

La 5 septembrie Acordul sovieto-german privind evacuarea, în care au fost stabilite înţelegerile referitoare la ordinea strămutării şi chestiunile patrimoniale, a fost semnat. Guvernul URSS nu dorea ca strămutarea nemţilor să fie tratată ca o izgonire a lor din Bugeac. În document se declara că „se evacuează persoanele de naţionalitate germană, care şi-au exprimat dorinţa de a se evacua"; „evacuarea este benevolă şi de aceea impunerea nu poate fi aplicată nici direct, nici indirect"[360]. În realitate nemţii din Bugeac pricepeau că fiecare din ei, rămînînd pe loc, va fi considerat ca element nedorit de ambele părţi.

Evacuarea a fost organizată de către o delegaţie din 599 de nemţi din Germania condusă de ştandartenfuhrerul SS H. Hofmeier, ajutat de organizaţia nazistă a germanilor din Basarabia. Membrii acesteia au ajutat delegaţia germană să-i înregistreze pe toţi nemţii locali, făceau agitaţie pentru „repatriere", îi intimidau pe cei care nu doreau să se evacueze, ameninţîndu-i că se vor răfui cu rudele şi speriau că cei rămaşi vor fi deportaţi în Siberia. În satul Marienfeld activistul nazist l-a ameninţat pe un consătean, care nu dorea să se „repatrieze": „Ce vei face, cînd peste un an ne vom întoarce aici, dar cu alte drepturi?". Delegaţia germană nu era împotriva includerii în listele de evacuare a persoanelor de naţionalitate rusă, moldovenească, ucraineană, bulgară etc. Totodată bloca plecarea în Germania a evreilor – membri ai familiilor mixte, cerînd divorţul acestora.

Aparatul delegaţiei sovietice era alcătuit din 252 de persoane, ajutat de un personal local. Delegaţia era condusă de consilierul Secretarului general al comisariatului poporului pentru afacerile externe A.P. Vasiucov. Patrona strămutarea locţiitorul comisarului poporului A.Ia. Vîşinskii. Delegaţia sovietică insista să fie evecuaţi numai nemţii, dar nu făcea contrapropagandă. De altfel, nu toţi nemţii vroiau să se repatrieze. „Cea mai mare parte a repatriaţilor, mai ales ţăranii, – menţiona A.P. Vasiucov în

[358] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 3192. Fila 533.
[359] Пасат В. Суровая правда истории. С. 43, 44.
[360] Ibid. С. 58.

darea de seamă, – erau într-o stare extrem de apăsătoare şi numai o parte neînsemnată de tineret şi activişti manifestau entuziasm. S-au observat multe cazuri, cînd ţărancele, părăsindu-şi casa, leşinau"[361]. Cu toate acestea operaţiunea de strămutare s-a desfăşurat organizat şi rapid.

Evacuarea a început la 23 septembrie. Germanii au fost evacuaţi pe calea ferată, cu automobilele şi pe Dunăre, prin porturile Reni şi Chilia. În prima zi au plecat 4385 de colonişti. Pînă la 13 noiembrie au părăsit Basarabia şi Bucovina de Nord 133138 de repatriaţi; din Basarabia au plecat 93548 de nemţi[362], inclusiv 27000 din teritoriul actual al Republicii Moldova[363]. 506 germani au refuzat să se evacueze din motive familiale sau politice[364]. Numărul foarte mic al celor care au refuzat să se evacueze este încă o dovadă că repatrierea a fost impusă. Întîi de toate, din considerente de politică externă conducerea stalinistă a îngăduit Germaniei să desfăşoare evacuarea forţată.

Uniunea Sovietică a reuşit să evite conflictul prematur cu Germania. Ce-i drept, strămutarea nemţilor din Basarabia şi din Bucovina de Nord, desfăşurată în perioada recoltării s-a soldat cu pierderi. Autorităţile locale au depus mari eforturi pentru a organiza recoltarea culturilor tîrzii. În toamna 1940 în fostele colonii nemţeşti au fost aşezaţi peste 10000 de poloni şi ucraineni – refugiaţi din Polonia[365]. Cu toate acestea cea mai mare parte a pămînturilor lucrate pînă atunci de nemţi în primăvara 1941 au rămas necultivate. Conducerea de partid şi de stat era preocupată, întîi de toate, de asigurarea securităţii, de aceea se împăca cu aşa pierderi.

Astfel conducerea URSS şi-a atins scopul: un grup naţional, considerat neloial, a fost îndepărtat din Basarabia. Avea motive să fie satisfăcută şi partea germană: a primit un contingent, suficient pentru a completa o divizie, şi vreo 23000 de familii de ţărani, pe care guvernul le putea aşeza potrivit intereselor sale. Jertfe ale acestei operaţiuni au rămas nemţii din Basarabia şi din Bucovina. În procesul strămutării ei au avut de suferit pierderi patrimoniale: au rămas fără imobile şi fără multă altă proprietate; le-a fost interzis să scoată din ţară bani sovietici şi româneşti. Pe ei, ca şi pe nemţii strămutaţi din Dobrogea, îi aşteptau munci grele, lipsuri şi primejdii. Ei n-au fost instalaţi în Germania, ci în Prusia de Est şi în teritoriile polone ocupate de hitlerişti: în landurile Silezia Superioară, Varteland, în regiunea Liublinului, precum şi în Lorena şi Alsacia, în Luxemburg, în regiunea Sudeţilor, în Craina Superioară (Austria de Sud).

Chiar şi în 1943 se alcătuiau planuri de folosire a nemţilor, strămutaţi înainte de război din URSS, în calitate de colonişti în teritoriile ocupate ale Uniunii Sovietice[366]. Dar către sfîrşitul războiului din toate regiunile unde fuseseră stabiliţi, foştii nemţi din Basarabia au fost nevoiţi să se refugieze în Germania[367]. Ei au fost dispersaţi, cultura lor originală a rămas fără temelie de dezvoltare. Dispariţia nemţilor din Basarabia – comunitate etnoculturală şi teritorială osebită – a sărăcit paleta etnică şi culturală a Europei.

Strămutarea „elementelor contrarevoluţionare". În 1940 trupele germane au ocupat poziţii strategice în Finlanda, România, Bulgaria; în primăvara 1941 au cotropit Iugoslavia, Grecia; continua concentrarea lor în Polonia. Una din măsurile luate de condu-

[361] Ibid. C. 60, 61.
[362] Cioranescu G. Bessarabia. Disputed land bafween East and West. Munich. 1985. P. 208.
[363] Шорников П.М. Цена войны. С. 9.
[364] Ibid. C. 72, 78.
[365] Petrencu A. Basarabia în timpul celui de al doilea război mondial (1939-1945). P. 35.
[366] Шорников П.М. Указ. соч. С. 77.
[367] Vezi: Jacques De Launay. Marea Prăbuşire–1944-1945. Iaşi. POLIROM. 1996. 310 P.

cerea URSS, drept răspuns la schimbarea alarmantă a situaţiei militar-politice, a fost strămutarea din zonele frontaliere a persoanelor dubioase din punct de vedere politic, operaţiune chemată să asigure spatele Armatei Roşii în războiul cu Germania şi sateliţii ei. La 2 martie 1940 guvernul stalinist a adoptat o hotărîre cu privire la strămutarea forţată a „elementelor dubioase" din punct de vedere politic din Ucraina de Vest şi din Belorusia de Vest. Prin hotărîrea CC al PC(b)U şi a SNC a URSS din 14 mai 1941[368] astfel de măsuri urmau să fie luate în republicile Baltice şi Basarabia.

Naţionalizarea proprietăţii private, reforma agrară, care a împropietărit ţăranii cu puţin pămînt lezau drepturile patrimoniale ale foştilor proprietari, care, evident, adepţi ai Puterii sovietice nu puteau fi. Si totuşi unicul temei al strămutării forţate din RSSM a persoanelor dubioase era factorul războiului, ce se apropia. Declaraţiile comisarului poporului pentru securitatea statului al RSSM N.A. Sazîkin, cum că din iunie 1940 pînă în ianuarie 1941 la Chişinău au fost depistate peste 100 de „elemente" „străine de clasă şi duşmănoase", care ar fi desfăşurat activitate antisovietică, precum şi a primului secretar al CC al PC(b) din Moldova P.G. Borodin despre amploarea luptei de clasă, facuta in mai 1941, erau lipsite de temei. Cu toate că existau persoane nemulţumite de politica autorităţilor sovietice, în RSSM nu a existat vreo mişcare antisovietică, măcar din motivul că în acele condiţii o astfel de mişcare putea fi numai proromânească.

Cu toate acestea, organele securităţii pregăteau operaţiunea: alcătuiau listele persoanelor care urmau să fie strămutate forţat, comandau vagoanele necesare pentru transportare, alcătuiau devizele de cheltuieli. La 31 mai 1941, cînd în zonele de stabilire a populaţiei strămutate – nu în Siberia, în Kazahstanul de Sud – a fost rezervat spaţiul locativ, s-au examinat chestiunile de aranjare la lucru, privind şi deservirea medicală, împuternicitul pentru Moldova al CC al PC(b)U şi al guvernului URSS S.A. Goglidze a expediat lui I.V. Stalin o scrisoare cu rugămintea de a confirma strămutarea din Basarabia a „elementelor contrarevoluţionare" în număr de vreo 5000 de oameni.

Se propunea să fie îndepărtaţi din zona frontalieră de 400 km 368 de ofiţeri ai armatelor ţariste şi albgardiste, 140 de foşti poliţişti şi jandarmi, 980 de membri ai partidelor româneşti de dreapta (membri ai Garzii de Fier, cuzişti, naţional-ţărănişti), 137 de foşti moşieri, precum şi 652 de foşti primari ai satelor, oraşelor. Mai mult de jumătate din contingentul predestinat la deportare urma să fie arestat, 2600 de persoane formau categoria de „mari" proprietari de imobile şi comercianţi[369].

La 13 iunie 1941 Comisariatul poporului al securităţii de stat al RSSM, precum şi organele securităţii din vestul Uniunii, au pornit operaţiunea de „izolare a elementului antisovietic", în procesul căreia au fost arestaţi 4507 de oameni; împreună cu membrii familiilor numărul persoanelor deportate din Moldova a atins cifra de 13885. Toţi au fost „izolaţi" în noaptea de 13 iunie, aduşi în gări şi băgaţi în vagoane, eşaloanele pornind spre răsărit. Pentru a se pregăti de plecare celor sortiţi la deportare li se acordau 2 ore. Majoritatea dosarelor celor deportaţi au fost completate de mîntuială. Astfel, majoritatea deportaţilor, chiar dacă s-ar fi ţinut cont de criteriile oficiale, au nimerit în liste fără vreo motivare întemeiată. În procesul strămutării forţate au fost despărţite familii. Alimentarea în drum era mizeră, neregulată[370].

[368] Шорников П.М. Цена войны. С. 94.
[369] Ibid. С. 92.
[370] Ibid. С. 102.

Organele securităţii încercau să demonstreze că au motive de a nu acorda încredere politică majorităţii celor strămutaţi, de aceea în dările de samă ale NKVD-ului ei erau împărţiţi în categorii, oricum altele decît cele pomenite în scrisoarea lui S.A. Goglidze. Printre cei 4507 capi de familie, arestaţi erau 1681 de „membri activi ai organizaţiilor contrarevoluţionare, şi participanţi ai organizaţiilor antisovietice, naţionaliste, albgardiste", 389 de foşti slujbaşi ai poliţiei politice ţariste, jandarmi, poliţişti, temniceri, contra cărora existau materiale compromiţătoare, 1719 de persoane străine social: foşti moşieri, fabricanţi, funcţionari ai administraţiei române şi 268 de ofiţeri ai armatelor română, polonă, albgardiste de asemenea suspectaţi; precum şi 249 de persoane evadate din URSS în anii '20 – '30[371].

În 1941-1942 administraţia românească a încercat să alcătuiască lista celor strămutaţi forţat. În mai 1942 guvernatorul Basarabiei raporta Bucureştiului că bolşevicii au deportat 14911 persoane, inclusiv 10742 de bărbaţi, 3424 de femei, 745 de copii. Datele autorităţilor de ocupaţie sînt mai mari decît cele reale, pentru că mulţi refigiaţi, prinşi în drum spre răsărit, se declarau „victime ale bolşevicilor". Majoritatea acestora nu erau în stare de acţiuni antisovietice chiar şi în condiţii de război. Deportarea lor, în lipsa oricărei hotărîri judecătoreşti, fără a li se prezenta dovezi concrete de vinovăţie, deportarea, femeilor şi copiilor – iar aceştia alcătuiau 2/3 din contingent – era un act de samavolnicie de stat.

Eficienţa politică a strămutării „elementelor contrarevoluţionare" era mai mult decît dubioasă. Cum au demonstrat evenimentele ulterioare, la începutul războiului pe teritoriul Moldovei, într-adevăr, n-a fost săvîrşit nici un atac asupra unităţilor Armatei Roşii. Dar se poate oare explica această realitate prin „izolarea" şi strămutarea preventivă a persoanelor „ostile politic"?!

Umflînd de 15 ori proporţiile acestei operaţiuni şi denaturînd caracterul ei, autorităţile de ocupaţie au exploatat strămutarea în scopuri propagandistice[372]. Dar în documentele de serviciu, ele considerau „deportările antebelice", ca acţiuni fireşti de securitate. Persoanele ostile bolşevicilor, raporta în decembrie 1941 inspectorul regional de Chişinău al poliţiei Pavel Epure, au fost deportate de bolşevici. „Aceasta, – menţiona la început de 1942 şeful poliţiei oraşului Chişinău Grigore Petreanu, – a fost o măsură premărgătoare în pragul războiului, care era de neevitat, şi consta în îndepărtarea elementelor care puteau fi ostile şi împovărătoare în procesul desfăşurării operaţiunilor militare, considerate drept «coloană a cincea» a armatei române"[373]. „Bolşevicii, – se constata în în raportul siguranţei cu privire la membrii partidelor antebelice, − i-au considerat agenţi-provocatori în rîndurile muncitorilor, deportîndu-i pe toţi cei cari au ocupat posturi de conducere în timpul guvernărilor precedente". Astfel, din Chişinău au fost deportaţi foştii deputaţi Arhip, Berliba, Ştirbăţ ş.a.[374]

Motivele politice ale deportării nu inspirau îndoieli nimanui dintre conteporani. Bolşevicii, menţiona în noiembrie 1941 unul din autorii gazetei „Raza" (apărea în Basarabia), i-au expulzat din Chişinău pe români, pe ruşii anticomunişti şi pe evrei[375]. Nu a lipsit şi o versiune conspirologică. Dat fiind că printre deportaţi erau şi 953 de

[371] Пасат В. И. Трудные страницы истории Молдовы. С. 166, 167.
[372] Vezi: Basarabia dezrobită. F. l. 1942.
[373] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6677. Fila 316.
[374] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4483. Fila 400.
[375] Raza. 1941. 2-16 noiembrie.

proprietari-evrei[376] şi membrii familiilor acestora, siguranţa a interpretat strămutarea lor drept o acţiune a „evreilor bolşevici" cu scopul de a „salva burghezia evreiească în ajunul războiului"[377]. De altfel, chiar I. Antonescu recunoştea că deportarea a vizat nu doari pe „români", cir şi alte comunităţi naţionale din RSSM, începînd cu ruşii. „Pe timpul stăpînirii ruseşti, – menţiona dictatorul în şedinţa guvernului din 26 februarie 1942, – au dispărut sau au fost deportaţi şi evreii, şi alţi străini, nu numai românii; au fost deportaţi chiar şi ruşii lor. Ruşii nu urmăreau numai politica înfrîngerii poporului român, pentru că ei au deportat şi evrei, şi bulgari, şi ucraineni, şi pe ruşii lor"[378].

Cu toate acestea, teza despre 200 de mii de români, chipurile, „deportaţi din Basarabia" în anul antebelic, a fost repetată în cartea propagandistică a administraţiei ocupante, editate în 1942[379]. Un an mai apoi fostul membru al Sfatului Ţării I. Pelivan a redus în jumătate numărul celor deportaţi, declarînd în broşura „Din suferinţele Basarabiei sub stăpînirea rusă", că într-un an din Basarabia au „dispărut" 100000 de moldoveni[380]. În realitate, acesta era numărul moldovenilor înrolaţi în Armata Roşie.

În condiţiile războiului mondial, care era în plină desfăşurare, strămutarea forţată a „elementelor dubioase" era o măsură inevitabilă pentru asigurarea securităţii spatelui frontului. La 4 iulie 1941, comisarul afacerilor interne al URSS L.P. Beria a expediat comisarilor de interne şi comisarilor securităţii din republicile din preajma graniţei şi deci din preajma frontului viitor o scrisoare-directivă privind strămutarea persoanelor „social periculoase" din teritoriile declarate în stare de asediu[381]. În RSSM deportarea de acum se încheiase.

Încomparabil mai crunte au fost metodele prin care guvernul României şi-a curăţat spatele armatei sale. Încă în anii '20 – '30 în România a fost adoptată o legislaţie şovinistă, iar după instaurarea în septembrie 1940 a regimului legionar-fascist a început izgonirea masivă a evreilor şi altor „neromâni din instituţiile de stat şi rechiziţionarea averilor". În timpul rebeliunii Gărzii de Fier la 21-23 ianuarie 1941 la Bucureşti a fost devastate cartierele cu populaţie preponderent evreiească, evreii erau bătuţi în străzi, mai bine de 2000 au fost reţinuţi de poliţie şi torturaţi, 125 au fost ucişi. În Moldova Pruto-Carpatică evreii au fost deportaţi din sate şi concentraţi în oraşe. Între 29 iunie şi 3 iulie 1941 armata şi poliţia împreună cu activiştii mişcării pronaziste, cu elementele criminale au organizat în oraşul Iaşi un pogrom, în timpul căruia au fost omorîţi aproape 15000 de evrei. 40000 de evrei au fost transportaţi în lagărele de concentrare cu „trenurile morţii"[382].

Strămutările masive ale populaţiei din Basarabia şi Bucovina de Nord în prima perioadă a Războiului al doilea mondial erau inevitabile. Eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord a determinat repatrierea funcţionarilor români şi revenirea din Ro-

[376] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 151.
[377] Drept „deportare a românilor şi evreilor" califică A. Petrencu deportarea din iunie 1941. // Petrencu A. Die vergessene Deportation von Rumanen und Juden aus Bessarabien und der Bukovina (1940-1941). // Migration im sudostlichen Mitteleuropa. Auswanderung, Flucht, Deportation, Exil im 20. Jahrhundert. Herausgegeben von Krista Zach mit Flavius Solomon und Cornelius R. Zach. Munchen. IKGS Verlag. 2005. S. 261-269.
[378] Удлер Р. Годы бедствий. С. 214.
[379] Basarabia dezrobită. F. l. 1942.
[380] Petrencu A. Basarabia în al doilea Război mondial. P. 34.
[381] Пасат В. И. Трудные страницы истории Молдовы. С. 168.
[382] Raport final; vezi de asemenea: Шорников П.М. Поля падения. С. 124-131.

mânia a băştinaşilor acestor regiuni. Cu toate că plecarea germanilor din Basarabia în patria lor istorică avea un caracter formal benevol, „repatrierea" lor era de fapt o deportare. În condiţiile războiului care se desfăşura în Europa şi Extremul Orient, strămutarea din RSSM a persoanelor dubioase din punct de vedere politic era inevitabilă, dar trebuia realizată cu mai puţine prejudicii sociale şi politice.

* * *

Perioada iniţială a Războiului al doilea mondial a constituit pentru populaţia multinaţională a Moldovei un răstimp de schimbări radicale. Cu participarea Mişcării de eliberare a Basarabiei a fost soluţionată chestiunea Basarabiei; poporul moldovenesc s-a unit într-un singur stat, în Republica Moldovenească. Tradiţiile naţionale moldoveneşti, cultura moldovenească au fost luate sub ocrotirea statului, s-a pus capăt discriminării naţionale şi politicii de românizare. Problema pământului a fost soluţionată în corespundere cu aspiraţiile majorităţii ţăranilor; s-a îmbunătăţit esenţial situaţia materială a muncitorilor şi slujbaşilor. Biserica Moldovei s-a reunit cu Biserica Ortodoxă Rusă. Dar schimbările spre bine aveau loc pe fundalul pregătirilor URSS de un mare război. Basarabia, spatele frontului viitor, a suferit srtămutări forţate a unor grupuri suficiente de populaţie.

Partea II
MOLDOVA ÎN MARELE RĂZBOI PENTRU APĂRAREA PATRIEI

Capitolul I. RESTRUCTURAREA MILITARĂ A REPUBLICII

Pe data de 22 iunie 1941, forţele armate ale Germaniei şi ale României au declanşat operaţiunile militare împotriva URSS. Moldova a devenit zonă din imediata apropiere a frontului. Populaţia republicii a fost pusă în faţa unei dileme geopolitice: de partea cui să lupte – de partea URSS, pentru care acţiunile militare au început extrem de nefavorabil sau de partea agresorilor?

§ 1. Luptele la hotar

În zorii primei zile de război aviaţia germană şi cea română au început bombardamentul unităţilor militare, obiectelor de transport şi industriale ale Moldovei, precum şi cartierelor civile din Bălţi, Chişinău, Rîbniţa, a orăşelelor din nordul Basarabiei; Cahul şi Ungheni erau bombardate de artileria inamicului. Raidurile aeriene şi tirurile de artilerie au continuat şi în săptămîinile următoare. Prejudiciul a fost semificativ. În oraşul Balţi din 4874 de construcţii locative, care erau atestate la începutul războiului, au fost distruse de bombardamente 1338, iar altele 279 – deteriorate[383], ceea ce constituia aproximativ o treime din fondul locativ al oraşului. Oraşul Ungheni a fost distrus de focurile de artilerie în proporţie de 70 la sută[384]. Peste o lună funcţionarii români au remarcat că în oraşul Cahul „multe case au fost distruse sau incendiate, străzile şi şoselele au fost deteriorate. În urma bombardamentelor nici o casă n-a rămas intactă”[385]. În Soroca a fost distrus centrul şi partea de sus. Din 966 de construcţii locative ale oraşului au fost distruse 191. Catedrala şi două biserici au fost şi ele ţinta a bombardamentelor. De asemenea au fost grav afectate suburiile Bujerovca şi Zastînca[386]. În Chişinău au fost distruse 210 case[387]. Oraşele Tiraspol şi Bender au avut de suferit mai puţin, însă bombardamentele au forţat marea majoritate a populaţiei să se refugieze în satele din vecinătate, iar mai apoi spre est.

Avînd în vedere raportul de forţe de pe sectorul moldovenesc al frontului, trupele roşii părea să nu aibă şanse de izbîndă. Inamicul şi-a concentrat armata a 11-a germană, armatele a 3-a şi a 4-a române, precum şi alte divizii, efectivul total al cărora depăşea cifra de 600 de mii de soldaţi şi ofiţeri. Potrivit datelor Marelui Stat Major al armatei române, nemijlocit pe front se aflau 342 de mii de ostaşi şi ofiţeri români[388]. Acestor forţe le opuneau rezistenţă doar două armate sovietice mixte. Trupele a 18-a erau dislocate în Bucovina. Direcţiile Odesa, Chişinău şi Bălţi erau apărate de armata a 9-a. O forţă, cu adevărat impunătoare, prezentau unităţile de grăniceri ale districtului de graniţă Moldova sub comanda general-maiorului N.A. Nicolskii. Efectivul celor patru detaşamente: Lipcani, Bălţi, Călăraşi şi Cahul ale Districtului de grăniceri Moldova ce

[383] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4484. Fila 230.
[384] Ibid. D. 4232. Fila 9.
[385] Ibid. Fila 109.
[386] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 6677. Fila 316
[387] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 8. Fila 1, 8.
[388] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 152.

păzeau hotarul pe Prut, era de 5200 de ostaşi. Mai mult de 1,3 mii de grăniceri, precum şi flotila militară Dunăreană păzeau hotarele din partea Dunării. Aceştia erau ostaşi cu o capacitate înaltă de luptă[389]. Cu toate acestea, nu se putea miza pe faptul că grănicerii vor opune rezistenţă forţelor net superioare ale inamicului un timp îndelungat. Potrivit datelor comandamentului trupelor de grăniceri, în primele zile ale războiului „pe raza unui kilometru de front erau apmplasaţi cinci grăniceri împotriva cărora lupta, nu mai puţin de o companie inamică"[390].

Defensiva zonei Chişinăului era asigurată de divizia a 95-a infanterie, din care făceau parte, în majoritate, originari din Moldova. Divizia avea experienţa războiului cu Finlanda şi din luna aprilie 1941 a fost completată conform normelor condiţiilor de război şi prezenta în sine o unitate de luptă integră. În zorii zilei de 22 iunie aviaţia inamică a bombardat dislocaţia diviziei din Chişinău. Însă, au fost ruinate cazarmele pustii, dat fiind faptul că, unităţile acesteia au fost alertate încă de la ora 12.30 noaptea şi trimise spre frontieră[391]. În prima zi de luptă aviaţia româno-germană a reuşit să deterioreze 15 avioane de pe trei aerodromuri militare moldoveneşti, însă 8 din ele au putut fi reparate. În acelaşi timp au fost doborîte 13 avioane de bombardament şi 5 avioane de vînătoare ale inamicului. În perioada 22-26 iunie aviaţia armatei a 9-a a distrus, atît în aer cît şi pe aerodromuri, 71 de avioane inamice, pierzînd în total 44 de aparate de război[392].

La 22 iunie comandamentul armatei a 11-a germane a desantat subunităţi de paraşutişti în orăşelul Făleşti, cu forţele a două regimente a ocupat un cap de pod la Sculeni, iar pe sectorul Cuhneşti-Chetriş a cucerit încă un cap de pod. Batalionul de şoc al regimentului de infanterie 591 al Armatei Roşii a trebuit să lupte la Sculeni după un marş de 50 de km. Aruncînd în luptă aproximativ patru regimente de infanterie, inamicul a reuşit să ocupe Sculenii, însă comandantul batalionului căpitanul Rîbkin, manevrînd cu iscusinţă, n-a permis încercuirea acestuia. La 26 iunie detaşamentele regimentului 591 împreună cu grănicerii au reuşit să respingă inamicul din Sculeni, însă spre seară, din cauza focului puternic de artilerie şi a riscului de a fi încercuiţi, s-au retras. În zilele următoare inamicul pretutindeni, în afară de sectorul Sculeni, a fost aruncat peste graniţă. Flotila Dunăreană a zădărnicit tentativele trupelor române să treacă Dunărea. La 25-26 iunie detaşamentele regimentului 23 ale diviziei a 51-a de puşcaşi împreună cu grănicerii au debarcat pe malul român al Dunării, ocupînd oraşul Chilia Veche şi comunele Pardina şi Lascăr Catargiu, acolo unde inamicul şi-a dislocat artileria pentru bombardarea Ismailului. Totodată au fost capturaţi mai mult de 500 de prizonieri, 14 tunuri, arme şi muniţie.

Pe linia Prutului un reper deosebit pentru invadatori prezenta podul de cale ferată din Ungheni. În urma tirului de artilerie staţia de cale ferată şi satul Ungheni au fost mistuite de foc, inamicul şi-a debarcat pe malul de est al rîului un regiment de infanterie şi a ocupat staţia. Însă, şi de data aceasta, trupele sovietice printr-un contraatac au reuşit să-i izgonească înapoi pe teritoriul românesc. Pe alte sectoare ale frontului ata-

[389] Vezi.: Чугунов А.И. Граница сражается. Москва. Военное издательство. 1989. P. 151, 164, 165, 170, 178, 183.
[390] Cit. după: Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. С. 8.
[391] Пискунов. D. И. 95-я Молдавская. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1987. P. 6.
[392] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. С. 69.

curile inamice au fost respinse, în mare parte, cu ajutorul grănicerilor. În satul Stoianovca, blocînd două poduri, de şosea şi de cale ferată, grănicerii în frunte cu locotenentul V.M. Tujlov au reuşit să opună rezistenţă celor 11 atacuri ale batalionului român de infanterie, susţinut de tururile artileriei, de aruncătoarele de mine şi de mitraliere. Cu sprijinul unităţii de cavalerie, ajunsă pe cîmpul de luptă, grănicerii au reuşit să arunce inamicul dincolo de Prut. Pe parcursul următoarelor bătălii trupele române au pierdut în Stoianovca aproximativ o mie de soldaţi şi ofiţeri ucişi sau răniţi şi pînă la 10 tancuri. Mai mult de 600 de combatanţi ucişi sau răniţi au pierdut atacatorii în încercarea de a ocupa podurile de peste Prut, la vest de Cahul. Aici, cele două posturi de grăniceri sub conducerea locotenentului C.F. Vetcinkin şi a sublocotenentului Podust au blocat înaintarea batalionului de infanterie română care a traversat Prutul, iar apoi cu sprijinul detaşamentelor de puşcaşi ai Armatei Roşii au „aruncat" în Prut restul batalionul românesc. În prima jumătate a zilei de 22 iunie în Lipcani, trupele germane acoperind orăşelul cu focuri de artilerie, de aruncătoare de mine şi de mitralieră, au ocupat podul de peste Prut şi s-au întărit pe malul de est al rîului. Însă grănicerii printr-un contraatac au lichidat acest cap de pod[393].

Desfăşurarea operaţiunilor de luptă la hotar au demonstrat calităţile combative excelente ale detaşamentelor de grăniceri. Acest lucru era determinat de faptul, presupune participanta la luptele din 1941 profesorul universitar L.E. Repida, că pe teritoriul Moldovei luptele erau purtate de unităţile de grăniceri, formate încă în anii '30[394]. Grănicerii au reuşit să arunce în aer cele 4 poduri de cale ferată şi 14 de şosea de peste Prut – cele din Stoianovca, Cahul, Ungheni, Sculeni, Lipcani şi Leuşeni[395]. Pînă la începutul lunii iulie, cînd grănicerii au fost retraşi de pe linia de foc, detaşamentele din zona de frontieră a Moldovei, pierzînd mai puţin de 10 procente din efectivul său ucişi sau răniţi, au scos din luptă mai bine de 15 mii de soldaţi şi ofiţeri ai inamicului, iar aproximativ 1000 au fost luaţi prizonieri[396]. Pe 25 iunie a fost format frontul de Sud, iar spre hotar au fost transferate unităţi ale Armatei Roşii. Cu toate acestea, raportul de forţe dintre trupele inamice şi armata a 9-a sovietică, comandată de general-colonelul I.G. Cerevicenko, care lupta pe linia frontului cu o întindere de 400 de kilometri de-a lungul Dunării şi a cursului inferior şi mijlociu al Prutului, oferea puţine şanse pentru o defensivă eficientă.

§ 2 Mobilizarea în Armata Roşie. Asigurarea securităţii în spatele frontului şi ajutorul acordat trupelor sovietice de către populaţie

Pe data de 22 iunie, la ora 12.00, cînd preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului V.M. Molotov[397] anunţa la radio în numele CC PC(b) şi a guvernului URSS despre începutul războiului, pentru majoritatea populaţiei Moldovei acest lucru era doar o constatare a realităţii. Măsurile de mobilizare în republică au început pe data de

[393] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. С. 89-97.
[394] В Приморской армии воевали бойцы и с правого берега Днестра. // Русское слово. 2010. № 19(280). 21 мая.
[395] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 8. Fila 489.
[396] Vezi: Чугунов А.И. Op. cit. P. 151, 164, 165, 170, 178, 183.
[397] Внешняя политика Советского Союза в период Великой Отечественной войны. Документы и материалы. Т. 1. Москва. 1944. С. 111-113.

23 iunie, odată cu intoducerea stării de război şi declararea mobilizării a 14 contingente de supuşi militari. Activitatea conducerii de partid şi a administraţiei de stat ale republicii era determinată de directiva CCP al URSS şi a CC PC(b), organizaţiilor de partid şi a celor sovietice din regiunile care se aflau în imediata apropiere a frontului, în care se dispunea să se evacueze populaţia şi bunurile materiale din raioanele ce se aflau sub ameninţarea ocupaţiei, să fie paralizată circulaţia transportului şi să fie desfăşurată lupta de partizani[398]. Pe data de 3 iulie 1941, preşedintele Comitetului de Stat pentru Apărare I.V. Stalin, prinr-un comunicat radiofonic, a adus la cunoştinţa poporului principiile de bază ale directivei[399].

Stabilitatea frontului depindea, în mare măsură, de ajutorul venit din imediata apropiere a acestuia şi de sprijinul populaţiei. La 22 iunie CCP al RSSM şi biroul CC PC(b) al Moldovei au adoptat o hotărîre comună privind ajutorul acordat Armatei Roşii. În rezoluţie erau stipulate chestiunile legate de aprovizionarea trupelor cu alimente, construirea drumurilor cu destinaţie militară, amplasarea spitalelor militare în incinta celor civile, transportarea grînelor din localităţi la staţiile de cale ferată. În scopul menţinerii ordinii publice conducerea Moldovei – cu două zile înainte de adoptarea de către guvernul URSS[400] a hotărîrii cu privire la înfiinţarea batalioanelor de exterminare, – a decis crearea detaşamentelor de voluntari pentru autoapărare. Organizaţiilor de partid li s-a dat indicaţia de a nu permite evacuarea populaţiei în mod samavolnic pentru a evita „supraîncărcarea drumurilor cu refugiaţi”[401]. În general, aceste decizii erau în concordanţă cu raţionamentele militare şi se conta ca realizarea lor fi sprijinită de populaţie.

În scopul informării şi mobilizării politice a populaţiei, organizaţiile de partid au petrecut mitinguri şi întruniri la întreprinderi şi organizaţii[402]. Ziarele publicau rezoluţii patriotice, apeluri întru ajutorarea Armatei Roşii. În rubrica „Sub călcîiul Germaniei fasciste” presa republicană publica materiale privind situaţia din Germania, din ţările aliate acesteia şi din ţările ocupate. Titlurile lor se potriveau conţinutului: „Teroarea germană în Iugoslavia”, „Jefuirea Franţei de ocupanţii germani”, „Represiunile din Norvegia”, „Regimul spînzurătorilor şi a foametei în Grecia”, „Cît plătesc ţările cotropite jefuitorilor fascişti?”, „Dezmăţul obscurantismului fascist în România”, „Foametea în Finlanda” etc. Populaţia a fost avertizată cu privire la caracterul terorist al ocupaţiei ce ameninţa Moldova şi regiunile învecinate ale Ucrainei, însă autorii unor asemenea publicaţii nu puteau să prevadă că politica de ocupaţie a inamicilor prevedea şi aşa acţiuni ca genocidul, ruinarea absolută a economiei şi politica „pămîntului pîrjolit”.

În perioada de ocupaţie 1918-1940 în Basarabia a fost subminată încrederea în Biserica subordonată canonic partiarhiei Române, însă nu şi în principiile de bază ale credinţei ortodoxe[403]. Prin urmare, poziţia patriotică adoptată de Biserica Ortodoxă Rusă, a contribuit la desfăşurarea cu succes a măsurilor de mobilizare. Pe data de 22

---

[398] Коммунистическая партия в Великой Отечественной войне (июнь 1941-1945 г.). Документы и материалы. Москва. 1970. С. 41-43.
[399] Сталин И.В. О Великой Отечественной войне Советского Союза. М., 1947. С. 9-17.
[400] Внутренние войска СССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Документы и материалы. Москва. 1975. С. 542.
[401] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 22-24.
[402] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. С. 72, 73.
[403] Mai detaliat vezi: Шорников П.М. Кризис православной церкви в Бессарабии (1918-1940). // Труды Современного Гуманитарного института. Кишинев. 2006. Вып. 3. С. 92-107.

iunie vicarul Patriarhal, Mitropolit al Moscovei şi al Colomnei Serghie s-a adresat cu o „Pastorală către clericii şi enoriaşii Bisericii Ortodoxe Creştine". Capul Bisericii Ruse a caracterizat războiul început de Hitler, ca o încercare de a îngenunchea poporul rus. În numele Bisericii el a blagoslovit apărătorii Patriei „cu binecuvîntarea cerească pentru viitorul act de curaj naţional". Adresîndu-se către preoţi, mitropolitul a subliniat unitatea Bisericii cu poporul: „ Să ne punem, deci, sufletele noastre, alături de enoriaşii noştri"[404]. Căpetenia eparhiei Chişinăului şi a Moldovei, arhiepiscopul Alexii, făcînd public mesajul mitropolitului Serghie, de asemenea a adresat tuturor creştinilor din Moldova un apel patriotic[405].

Adresarea a venit la momentul oportun. În satul Mileştii Mici, la un miting convocat de judecătorul popular S.G. Focşa, care a fost numit comandant al detaşamentului de exterinare în satul Ialoveni, localnicii l-au învinuit pe preotul din sat de propagandă antisovietică[406]. În satul Secăreni ostaşii batalionului de vînătoare au reţinut un preot care era suspectat că ar semnaliza avioanelor inamice[407]. Dar, în linii generale, preoţimea nu se împotrivea măsurilor de mobilizare întreprinse de autorităţile sovietice. Trei sate moldoveneşti, – Corotna, Hlinaia, Cioburciu, – locuitorii cărora au fost numiţi de preotul din Tiraspol Iannuarii (Fialcovschi) drept norod cu teamă de Dumnezeu, religios, care-şi iubeşte biserica"[408], au oferit Armatei Roşii mai bine de o mie de ostaşi[409].

Ordinul de mobilizare a fost executat practic de toţi muncitorii supuşi recrutării, precum şi de membrii organizaţiei de tineret a Partidului comunist. Era întemeiată informaţia din ziarul „Moldova socialistă" cu privire la faptul că „Mii de muncitori merg în Armata Roşie ca la un prieten scump, pe care îl cunoşti de mult timp şi nu poţi sta departe de el atunci, cînd ştii că are nevoie de ajutorul tău"[410]. Din Chişinău au plecat pe front 2161 de membri ai Uniunii tineretului comunist leninist al URSS, din judeţul Bălţi – 1420, din Cahul – 300, două batalioane ale Armatei Roşii au fost formate din comsomoliştii judeţului Soroca[411]. Mobilizarea s-a înfăptuit cu succes datorită amintirilor despre teroarea ocupaţiei. „Amintiţi-vă de fraţii căzuţi, împuşcaţi aici, nu departe, la Gardul Negru, – le-a reamintit muncitorul Kuznețov celor prezenţi la mitingul de la depoul din Bender despre represiunile comise de trupele române în timpul suprimării răscoalei din 1919. – Ei nu şi-au cruţat viaţa în lupta pentru cauza clasei muncitoare". După miting în unitatea neregulată de voluntari s-au înscris 130 de muncitori[412].

Aproximativ 80% dintre ostaşii care au părăsit armata română în iunie 1940, s-au înrolat în Armata Roşie. Ei apreciau pozitiv ordinea instaurată în Armata Roşie, relaţiile dintre comandanţi şi ostaşii de rînd, mult mai corecte decît cele din armata regală. Nivelul de pregătire militară a recruţilor moldoveni, însă, lăsa mult de dorit. O altă

[404] Вдовин А. Русские в XX веке. М., Олма-Пресс. 2004. С. 144, 145.
[405] Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. С. 738
[406] Мисочник А. По дорогам фронтовым… С. 51.
[407] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 153.
[408] Содоль В.А. К вопросу о взаимоотношениях советского государства и Русской Православной Церкви в Молдавской ССР в первые послевоенные годы (По материалам Национального архива Республики Молдова). // Покровские чтения. Кн. 8. Тирасполь. 2006. С. 45.
[409] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 205.
[410] Молдова сочиалистэ. 1941. 26 юние.
[411] Очерки истории комсомола Молдавии. Кишинев. 1979. С. 166.
[412] Новая жизнь (Бендеры). 1941. 4 июля.

problemă era cunoaşterea superficială a limbii ruse[413]. Cu toate acestea, organele de partid au remarcat patriotismul contingentului de recruţi. Biroul comitetului judeţean de partid Bender deja la 25 iunie a raportat, că în toate raioanele mobilizarea a fost realizată complet[414]. Mobilizarea a fost realizată mai complet pe malul de est al Nistrului, precum şi în Chişinău şi Bender. Din cauza bombardamentelor şi a înaintării rapide a trupelor inamice în partea de nord a Moldovei, acţiunile de mobilizare au fost zădărnicite. Cu toate acestea, la 5 iulie 1941, trupele Frontului de Sud erau completate deja cu 47644 de recruţi din Moldova[415]. Deoarece nu era suficient armament, alte zeci de mii de recruţi au fost distribuiţi în batalioanele de fortificare.

Pentru apărarea hotarelor se planifica atragerea voluntarilor. Încă la 12-18 iunie pentru înarmarea acestora la posturile de frontieră au fost aduse arme şi muniţii[416]. Apărarea obiectivelor militare din spatele frontului a fost încredinţată batalioanelor de exterminare; ele au fost completate cu voluntari care nu erau apţi de mobilizare. În prima zi a războiului în Chişinău a fost format regimentul Comunist cu un efectiv de 480 de combatanţi, încă un batalion de voluntari a fost format din comuniştii tiraspoleni. La ora 14 ei au primit armament. Apoi, a fost creat batalionul de exterminare al judeţului Chişinău. În fruntea regimentului Comunist a fost numit fostul pilot, participant la războiul civil din Spania I.P. Muhin, batalionul din Tiraspol era condus de comandantul de grăniceri I.P. Iaşin, iar batalionul judeţean Chişinău – de către maiorul de miliţie A.T. Starşov, iar apoi de şeful secţiei anchetă penală a NKVD RSSM G.N. Kulciţchii. În rîndurile batalionului de vînătoare din Bălţi (comandant – şeful secţiei judeţene a NKVD RSSM P.B. Sotnikov) s-a înrolat originarul satului Ţarigrad Boris Glavan, mai tîrziu – unul dintre eroii renumitei organizaţii ilegaliste „Garda tînără" din Krasnodon (Donbas)[417].

În total pe teritoriul Moldovei au fost formate 63 de batalioane de exterminare, din care făceau parte colaboratori ai comisariatului de interne, membrii aparatului de partid şi administraţiei de stat. La începutul lunii iulie, la Chişinău, Bender, Rîbniţa şi Cahul, la staţiile Basarabeasca şi Ocniţa au fost formate detaşamente de miliţie populară din muncitori şi funcţionari. În total, în unităţile de voluntari din Moldova s-au înscris circa 10 mii de voluntari[418]. În calitate de comandanţi ai batalioanelor de exterminare şi ai detaşamentelor de miliţie populară, erau numiţi, de regulă, şefii secţiilor raionale de miliţie, iar comisarii erau aleşi din rîndul secretarilor Comitetelor raionale ale PC(b)M. În ceea ce priveşte operaţiunile militare ei se subordonau comisarului popular adjunct pentru afacerile interne ale RSSM P.A. Orlov.

Unităţile de voluntari au participat la lupte din primele zile ale războiului. Pe data de 22 iunie grănicerii, împreună cu detaşamentul, organizat de comitetul raional de partid Lăpuşna, au contraatacat detaşamentele inamice care au debarcat pe malul de est al rîului Prut în regiunea satului Leuşeni[419]. În ziua următoare, detaşamentul condus de secretarul Comitetului raional al PC(b) din Moldova I. Cisteacov, împreună cu cel al Armatei Roşii, au luptat pe străzile oraşelului Sculeni împotriva regimentului

[413] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. С. 98, 99.
[414] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 46, 62, 60.
[415] Одесский Краснознаменный. Кишинев. 1985. С. 96.
[416] Чугунов А.И. Граница сражается. Москва. Воениздат. 1989. С. 165.
[417] Мисочник А. По дорогам фронтовым… Кишинев. 1976. С. 3.
[418] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 116; Очерки истории Коммунистической партии Молдавии Кишинев. 1981. С. 76.
[419] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 153.

german[420]. Pînă la sfîrşitul lunii iunie doar în două sectoare (din cinci) ale detaşamentelor de grăniceri au participat la lupte 5 batalioane de exterminare[421]. Pe data de 26 iunie, cînd a fost primit ordinul de a arunca în aer podul de peste Prut, explozivul necesar pentru aceasta a fost adus grănicerilor, prin plauri, de către ostaşii detaşamentului de miliţie populară din Cahul – A. Maksimenco, I. Kravcenko, P. Polivod, I. Kolodeev, D. Maravela[422]. Pe data de 13 şi în noaptea spre 15 iulie aceşti ostaşi, împreună cu A. Reciulskii, S. Satohin şi D. Leviţkii dar şi alţi 14 ostaşi din miliţia populară, au trecut Prutul cu bărcile şi au atacat detaşamentele româneşti în satul Oancea aruncînd grenade şi trăgînd din mitraliere[423].

Grupurile diversioniste inamice au încercat să-i activizeze pe adversarii Puterii sovietice. Comandamentul Armatei a 11-a germane a desantat pe teritoriul Moldovei mai mult de 30 de detaşamente de diversanţi. Obiectivele de bază ale acţiunilor lor erau traseele de cale ferată şi punctele de trecere a mijloacelor de transport[424]. Însă miliţia, cu sprijinul populaţiei, a luat măsuri urgente pentru a apăra spatele frontului. În dimineaţa zilei de 22 iunie 1941 G.N. Kuliciţkii s-a deplasat spre frontieră cu un grup de ofiţeri de miliţie. Primind informaţii de la ţăranii din satul Bujor despre prezenţa în pădure a unor persoane suspecte, a organizat o razie. Miliţienii l-au capturat pe unul dintre suspecţi, iar cu ajutorul informaţiilor primite de la acesta, au mai capturat încă 5 diversionişti. Pe 23 iunie, în ambuscada organizată de miliţie în pădurea de lîngă satul Bujor, au nimerit 26 de paraşutişti germani. După o luptă scurtă diversionişti s-au predat. Peste cîteva zile, un detaşament al batalionului judeţean Chişinău, sub comanda şefului secţiei pentru lupta cu banditismului al NKVD-ului RSSM moldovanului B.T. Bardievskii, a sosit în satul Moleşti, în care şi-au făcut apariţia bandiţii. Bardievskii a fost informat de către ţărani, că în pădurea din vecinătate a fost paraşutat un grup de diversionişti inamici. Grupul a fost încercuit şi luat în prizonierat. Cu ajutorul preşedintelui Sovietului sătesc N.C. Grosu, al adjunctului său A.S. Negru, pădurarului din partea locului şi a altor patrioţi, au fost nimicite două bande înarmate a cîte 7-8 criminali fiecare[425].

Luptele deveneau tot mai sîngeroase. Cercetînd în lung şi-n lat pădurea din apropierea satului Căpriana, două campanii ale regimentului Comunist din Chişinău au nimicit în luptă mai mult de 30 de paraşutişti germani. Un alt detaşament al regimentului a participat la lichidarea grupului de diversionişti la staţia Revaca[426], detaşamentul de miliţie populară a căii ferate din Basarabeasca a lichidat desantul german, paraşutat în localitatea Cioc-Maidan[427]. Batalionul de exterminare din Ceadîr-Lunga, condus de locotenentul de miliţie C.T. Cebanenco, la gara Taraclia, a nimicit desantul german care a încercat să distrugă calea ferată şi să nimicească eşalonul cu refugiaţi ce se îndrepta spre est; 15 diversionişti au fost captivaţi. Batalionul de exterminare din Drochia a

[420] Мисочник А. Op. cit. P. 24.
[421] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 116.
[422] Ibid. P. 101, 117, 118; Лепешкин В. В степи под Кагулом. Кишинев. 1965. С. 106-109.
[423] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 265, 581.
[424] Vezi: Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 130, 152; Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Кишинев. 1970. С. 71, 72, 87-98; Мисочник А. По дорогам фронтовым… С. 31-36; Не забыть нам сорок первый… Кишинев. 1985.
[425] Штиинца. 1980. 28 мая
[426] Ibid. P. 118; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 151.
[427] Стальным магистралям Молдавии 100 лет. Кишинев. 1971. С. 79.

nimicit un desant german în apropierea oraşului Soroca[428]; detaşamentul batalionului din Cahul şi 20 de combatanţi din divizia a 25-a „Ceapaev" a nimicit desantul german în apropierea satului Crihana Nouă[429]. În luna iulie detaşamentele regimentului Comunist din Chişinău, batalioanele de exterminare din Bender şi Călăraşi şi cel Comunist din Tiraspol, au participat la luptele cu Regimentul de Cavalerie roman, care a ieşit în spatele trupelor sovietice, în apropiere de Cimişlia[430]. Alte detaşamente de voluntari au nimicit subunităţile inamice, paraşutate în apropiere de Drochia, Făleşti şi în alte raioane ale Moldovei[431]. Comsomoliştii combatanţi ai detaşamentului de exterminare din satul Mălăieşti au capturat echipajul unui bombardier german doborît[432]. În lunile iunie-iulie ale anului 1941, inamicul n-a reuşit să înfăptuiască nici o diversiune pe căile ferate de pe teritoriul Moldovei[433]. Batalioanele de exterminare ale Moldovei au realizat cu succes obiectivul de asigurare a securităţii în spatele frontului.

Participarea la lupte a formaţiunilor de voluntari s-a dovedit destul de eficientă şi pe front. La începutul lunii iulie pe drumurile de acces spre capitala Moldovei au luptat atît regimentul comunist din Chişinău, cît şi batalioanele de exterminare din raioanele Lăpuşna, Leova şi Cimişlia. Batalionul de exterminare din Kotovsk a luptat în apropierea satului Ulmu, respingînd încercările unităţilor române de-a ieşi în spatele trupelor sovietice. Satul Văsieni a fost trecut din mînă în mînă de două ori, batalionul a suportat pierderi grele, însă misiunea de luptă a fost îndeplinită[434].

Batalioanele de exterminare din Sculeni şi Balatina, împreună cu unitatea formată din activişti locali, au participat la luptele din preajma orăşelului Făleşti. Cînd atacurile au fost respinse, inamicul a paraşutat în spatele apărătorilor, în apropierea satului Bocani un desant. Batalioanele de exterminare din Sculeni şi Făleşti au capturat 30 de prizonieri. Convoiul cu prizonieri a fost supravegheat pînă în oraşul Bălţi doar de doi miliţieni – A. Rîbak şi A. Klimaşevskii. Ei le-au demonstrat paraşutiştilor germani că sînt nişte ţintaşi iscusiţi, astfel nici unul dintre prizonieri n-a încercat să evadeze pe tot parcursul marşului de 30 de km.

Pe data de 15 iulie batalionul din Cimişlia a izgonit din satul Gura-Galbenă subunităţile armatei române. Însă, primind întăriri, inamicul a reuşit să încercuiască voluntarii. Toată ziua batalionul a ţinut piept atacurilor infanteriei şi cavaleriei, iar la ora 21, datorită ajutorului venit din partea a două companii ale Armatei Roşii, a reuşit să scape din încercuire[435]. Batalionul de exterminare din Călăraşi, inclus în regimentul diviziei a 95-a moldoveneşti, sub comanda secretarului Comitetului raional al PC(b)M V.M. Smîcica şi a preşedintelui Comitetului Executiv raional D.F. Miroşnicenco a luptat împotriva unităţilor germane la gara Bucovăţ şi s-a retras numai sub ameninţarea încercui-

[428] Косоруков А. Будни моего поколения. Кишинев. 1978. С. 10.
[429] Советская Молдавия. 1970. 24 октября.
[430] Очерки истории Коммунистической партии Молдавию Кишинев. 1981. С. 292.
[431] Мисочник А. Op. cit. P. 51; Косоруков А. Будни моего поколения (воспоминания секретаря сельского райкома партии). Кишинев. 1978. С. 10; Советская Молдавия. 1980. 1 февраля.
[432] Комсомол и молодежь Молдавии в документах и материалах. (1941-1958 гг.) Кишинев. 1970. С. 90.
[433] Внутренние войска в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Документы и материалы. Москва. 1975. С. 254.
[434] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 118; Военно-исторический журнал. 1970. № 1. P. 66; Мисочник А. Op. cit. P. 41.
[435] Мисочник А. По дорогам фронтовым… С. 24, 25, 41.

rii. Batalionul a mai participat la lupta de la Vadul-lui-Vodă[436]. Batalionul de exterminare din Dubăsari, apărînd trecerea refugiaţilor peste Nistru, s-a retras, luptînd, pînă în ultima clipă[437]. Un alt batalion de exterminare a luptat împotriva trupelor române în apropierea satului Epureni, cauzînd inamicului pierderi importante[438].

Despre sprijinul populaţiei paşnice acordat Armatei Roşii vorbeşte şi participarea în masă a ţăranilor la fortificarea liniilor de apărare, munca plină de abnegaţie a feroviarilor chiar şi sub raidurile aeriene ale inamicului, donarea sîngelui de către tineret pentru cei răniţi, participarea populaţiei la alte iniţiative patriotice din acea perioadă[439]. Locuitorii satelor de pe malul Prutului au participat activ la luptele purtate de Armata Roşie. „Majoritatea sătenilor, – se menţionează în raportul detaşamentului al 25-lea de grăniceri, – n-au plecat în spatele frontului, dar au săpat tranşee pentru grănicerii şi ostaşii Armatei Roşii"; ţăranii din satul Vadul-lui-Isac „în momentele de luptă crîncenă luau arma în mînă şi cot la cot cu ostaşii, luptau împotriva inamicului"[440].

Găgăuzii şi bulgarii din Moldova, au perceput războiul ca o chesiune de interes vital. Tinerii, în special funcţionari şi membri ai comsomulului, se adresau Sovietelor şi comisariatelor militare cu cererea de a fi trimişi pe front. Odată cu începutul războiului, în unele sate, au fost dislocate unităţi militare, la care voluntarii se adresau cu aceeaşi doleanţă. Comandanţii găseau posibilităţi de a-i înrola în unităţi. Despre proporţiile înrolării găgăuzilor în Armata Roşie şi, parţial, despre evacuarea lor, putem judeca analizînd disproporţia dintre sexe. Pînă la începutul anului 1943 în Comrat la 3782 de bărbaţi reveneau 5944 de femei şi 4492 de copii[441]. Din satul găgăuz Tomai, din proprie iniţiativă, s-au înrolat în Armata Roşie aproximativ 100 de persoane.

Reprezentanţii ţărănimii propuneau trupelor sprijin în construirea fortificaţiilor. „La Comitetul Executiv al sovietului raional Ceadîr-Lunga, – se comunica în acele zile în ziarul ostăşesc «Apărătorul Patriei» – s-au adresat reprezentanţii colhozurilor «Lenin» şi «Timoşenko», tovarăşii Lazarev şi Arabadji, şi au declarat că cer trimiterea imediată a ţăranilor la construcţia drumurilor. Cererea lor a fost satisfăcută. Zilnic, cîte 500 de ţărani din gospodăriile sus-numite, se prezentau, cu tîrnăcoape şi lopeţi, la dispoziţia comandantului unităţii militare"[442]. În prima lună a războiului mii de găgăuzi au fost mobilizaţi la transportarea, cu ajutorul căruţelor personale, a încărcăturilor militare pentru necesitaţile Armatei Roşii. Retrăgîndu-se împreună cu trupele sovietice, ţăraniigăgăuzi au ajuns pînă la Odesa. Aici ei au luat parte la echiparea liniilor de apărare de pe drumurile de acces spre oraş.

La pregătirea teatrului de război pentru trupele frontului de Sud au participat batalioanele de muncitori formate din locuitorii Moldovei. Fiecare batalion era compus din două companii, a cîte 200 de persoane fiecare. Ostaşii acestor batalioane erau implicaţi în încărcarea şi descărcarea mărfurilor de război, în construcţia fortificaţiilor militare.

---

[436] Зориле (Кэлэраш). 1974. 16 юлие.
[437] Мисочник А. Op. cit. C.46.
[438] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. С. 118.
[439] Vezi mai detaliat: Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. Т. 1. С. 95; Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. С. 103; Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 22, 23.
[440] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. Т. 1. С. 126-127.
[441] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 498. Fila 170.
[442] Защитник Родины. 1941. 26 июня.

După ocuparea Crimeei de către trupele germane, batalioanele de muncitori au fost strămutate în Kuban. În vara anului 1942 ostaşii Armatei Roşii din batalioanele de muncitori au fost convocaţi la gara feroviară din oraşul Kropotkin, fiind anunţaţi că, în conformitate cu ordinul Consiliului de Apărare, trec la dispoziţia Comisariatului poporului din industria cărbunelui. Astfel, moldovenii, ruşii, ucrainenii, evreii, găgăuzii şi bulgarii ce munceau în batalioanele respective, au ajuns în regiunea Kemerovo. Acolo au fost repartizaţi la minele de cărbune. Ulterior, o parte din ostaşii Armatei Roşii din batalioanele de muncitori, au fost trimişi în unităţile militare de pe front.

Spiritul populaţiei era susţinut şi de Biserica Ortodoxă. În timpul luptelor din Moldova arhiepiscopul Alexii a rămas să slujească ca preot. „Şi chiar în acea perioadă de restrişte din iunie 1941, – menţiona participantul la acele evenimente arhimandritul Varlaam, – ep[iscopul] Alexii, n-a manifestat nici o urmă de frică, dar a continuat să slujească [în catedrala din Chişinău], dînd dovadă de bărbăţie şi credinţă în victoria ostaşilor ruşi. Fiind patriot pînă în măduva oaselor, el chema poporul la lupta implacabilă a slavilor împotriva inamicului". Poziţia partiotică a Bisericii coincidea cu viziunea poporului. Popularitatea lui Alexii în rîndurile enoriaşilor s-a dovedit a fi atît de mare, încît întorcîndu-se la catedrala din Basarabia în primele luni de ocupaţie, arhiereul român Efraim a cosiderat necesar să raspîndească zvonul precum că episcopul rus a fost omorît[443].

La 1 iulie trupele armatei a 11-a germană şi a 3-a română, avînd superioritate de forţe, au început ofensiva prin Bucovina şi nordul Moldovei în direcţia Cameneţ-Podolskii. În încercarea de a semăna panică şi de a compromite evacuarea, inamicul dădea lovituri din aer pe întreg teritoriul Moldovei. În acea zi, satul moldovenesc Sărata Veche din raionul Făleşti, în care nu erau nici trupe sovietice, nici obiective militare, a fost bombardat de 14 avioane inamice[444]. In ziua de 6 iulie aviaţia inamică a săvîrşit 6 raiduri masive asupra Chişinăului, de trei ori asupra Bălţilor, a bombardat Soroca, Rîbniţa, Bender şi gara Basarabeasca. În pădurile de lîngă Zloţi şi Căpriana, în apropiere de principalele linii de cale ferată şi a satului Bocani, inamicul a paraşutat un desant şi grupuri de diversionişti[445]. Către 7 iulie unităţile germane au ieşit la drumurile de acces spre oraşul Bălţi.

Chişinăul, apărarea căruia era asigurată de regimentul diviziei a 95-a moldoveneşti şi de batalioanele de exterminare, era atacat de diviziile a 72-a germană şi a 14-a şi a 15-a române. Pe data de 9 iulie regimentul 241 al diviziei moldoveneşti, ce apăra oraşul Călăraşi, a întreprins o contraofensivă de-a lungul căii ferate spre Ungheni şi, cauzînd pierderi regimentelor 15 şi 55 române, a ajuns în satul Pîrliţa. Regimentul 161 a reuşit să reţină trupele inamicului, care înaintau spre Chişinău din vest, de la Lăpuşna-Kotovsk. Pe linia Prututlui de la Leova spre sud unităţile armatei a 9-a apărau cu fermitate poziţiile ocupate[446]. Încercarea inamicului de a ocupa din mers Chişinăul a eşuat.

§ 3 Evacuarea populaţiei şi a bunurilor materiale. Măsurile de „paralizare"

Apărarea reuşită a trupelori sovietice pe teritoriul Moldovei nu putea schimba situaţia generală de pe frontul sovieto-german. Înaintarea inamicului spre Viniţa şi Uman crea condiţii ameninţătoare de încercuire. Pe data de 4 iulie CCP al RSSM şi CC al

[443] Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. С. 147.
[444] ANRM. F. 1026. Inv. 2. D. 17. Fila 22.
[445] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 130, 152.
[446] Левит И. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 158, 159.

PC(b)M au adoptat o hotărîre cu privire la modul de evacuare al populaţiei şi întreprinderilor industriale din Moldova. O atenţie deosebită se acroda evacuării muncitorilor şi a specialiştilor. Din motive politice, conducerea de partid din Moldova, a considerat iraţională distrugerea culturilor agricole, prevăzută de directiva din 29 iunie. „Indicaţiile cu privire la distrugerea culturilor agricole, – se preciza în document, – sînt valabile pentru sovhozuri". Două zile mai tîrziu a fost creat Statul major republican de evacuare, condus de viceprim-ministrul Moldovei F.G. Iliinskii. Drumurile erau invadate de refugiaţi, şi el avea instrucţiunea de a organiza montarea a 12 treceri temporare peste rîul Nistru[447].

Rămînea foarte puţin timp pentru demontarea utilajului industrial. Au fost evacuate, în special, utilajele întreprinderilor de prelucrare a metalului, a lemnului şi a celor alimentare: ale uzinei mecanice „Kirov" din Tiraspol, ale uzinei de reparaţii auto şi ale uzinei de cuie din Chişinău, ale fabricilor de conserve din Tiraspol şi Hlinaia, ale fabricilor de zahăr din Bălţi şi Răbniţa, ale fabricilor de cherestea. Evacuarea s-a realizat în proporţii foarte mici. În total Comisariatele poporului şi instituţiile de stat ale RSSM au reuşit să transporte în regiunile răsăritene ale ţării 4086 vagoane cu bunuri materiale, dintre care doar 234 de vagoane cu utilaj industrial. Alte 698 de vagoane erau încărcate cu produse finite şi diverse bunuri industriale[448]. Deosebit de important era faptul că, odată cu utilajul industrial, au fost evacuaţi muncitorii, specialiştii şi familiile acestora. A fost strămutată pe malul de est al Nistrului tehnica celor 50 din 52 de staţii de maşini şi tractoare din judeţele basarabene; tehnica a fost utilizată la recoltarea roadei[449]. După cum au demonstrat-o evenimentele, un rezultat important al evacuării utilajelor, a fost crearea unor obstacole majore în folosirea industriei de către inamic. Ocupanţii n-au putut pune în funcţiune marea majoritate a întreprinderilor, ale căror linii de producere s-au dovedit a fi dezasamblate. Ţăranii au mînat spre est şi 180 de mii de capete de bovine[450]. În mare parte, bovinele au fost transmise pentru alimentarea trupelor.

Au fost evacuate organizat şi serviciile căilor ferate. La gara Chişinău, muncitorii căilor ferate, în pofida bombardamentelor, regrupau operativ garniturile de tren, înlăturau vagoanele avariate şi asigurau evacuarea oamenilor şi a încărcăturilor. Lucrătorii căilor ferate, sistematic, transbordau pe malul de est al Nistrului materialul rulant, evacuau instalaţiile serviciilor auxiliare, mijloacele feroviare de semnalizare şi comunicare. Sub focurile de artilerie au fost evacuate familiile lucrătorilor feroviari din Ungheni. Pe data de 3 iulie un grup de reparatori, în pofida pericolului de a exploda, au decuplat, de la un tren aprins de aviaţia inamică în drum spre Taraclia-Comrat, 9 vagoane-cisterne, apoi au stins focul care a cuprins vagoanele cu muniţii şi au restabilit calea ferată distrusă. Atunci cînd desantul german a tăiat linia de cale ferată spre Bender, lucrătorii de la gara Basarabeasca au fost evacuaţi pe ocolite, pe coasta Bugazului, care separă limanul Nistrean de Marea Neagră, bombardată, cu înverşunare de forţele aeriene române. Pe sectorul Căinari-Cărbuna un grup de lucrători înarmaţi ai căii ferate au luptat cu desantul german şi au reuşit să răzbată spre est. În zona Benderului, Tiraspolului, a staţiei Cuciurgan, lucrătorii au reuşit să demonteze şi să expedieze spre

[447] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. Т. 1. С. 113, 114, 127-129.
[448] Ibid. . Т. С. 156.
[449] Vezi mai detaliat: Топузлу Г.Н., Шорников П.М. Эвакуация населения и народнохозяйственных ценностей Молдавской ССР в начале Великой Отечественной войны. / Известия Академии наук МССР. Серия общественных наук. 1985. С. 17-19.
[450] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 119.

est aproximativ 70% dintre macazuri[451]. În general, evacuarea serviciilor căii ferate s-a desfăşurat organizat. La vest de Nistru, trupele române au reuşit să captureze doar trei locomotive, şi acelea deteriorate[452].

Pe 20 iulie Marele Cartier General a dat ordin de retragere a trupelor Frontului de Sud la est de Nistru. În zilele de retragere se aştepta o activizare a elementelor duşmănoase, însă populaţia Moldovei continua să acorde ajutor de tot felul ostaşilor sovietici. Ţăranii satelor de pe malul Prutului, din proprie iniţiativă, aduceau pe cîmpul de luptă produse alimentare, muniţii, transportau răniţii. În apropierea satului Bujor, şi de-a lungul şoselei Kotovsk-Bardar, Regimentul Comunist din Chişinău ţinut piept ofensivei unităţilor române în timpul ofensivei acestora. Batalionul de exterminare din Ceadîr-Lunga a nimicit un desant german, care la staţia Taraclia a atacat un eşalon cu refugiaţi. Pe data de 16 iulie, batalionul de vînătoare judeţean Chişinău a luptat împotriva unităţilor diviziei a 72-a germane care a invadat Chişinăul. Apărînd traversarea refugiaţilor peste Nistru, pe data de 18 iulie, batalionul de exterminare din Călăraşi a luptat împotriva unităţilor aceleiaşi divizii[453]. Pe data de 13 şi 15 iulie, grupuri de ostaşi din formaţiunea de voluntari din Cahul, treceau Prutul şi atacau trupele române în locurile de cantonare ale acestora, luînd prizonieri. Executînd misiunea de cercetare primită de comandamentul sovietic, de şapte ori au trecut dincolo de linia frontului comsomoliştii din satul Cerepcanii Noi A.F. Cabancea şi I.A. Ghebus. Ei au fost capturaţi de inamic şi împuşcaţi[454]. Ţăranii satului Dolna I.A. Doroşkevici, E.A. Doroşkevici şi preşedintele sovietului sătesc C.I. Pereu au comunicat comandamentului diviziei 95-a Moldoveneşti informaţii care au dus la zdrobirea a două regimente ale armatei române[455].

În acelaşi timp, de starea de anarhie, creată de evacuarea administraţiei publice, au profitat elementele profasciste şi cele criminale. Pe data de 6 iulie, după plecarea trupelor şi administraţiei sovietice, în Briceni şi în orăşelul evreiesc Briceva a început pogromul împotriva evreilor, la care au participat şi unii locuitori din satele vecine moldoveneşti. Gloata snopea în bătaie evreii şi devasta magazinele. În noaptea de 8 iulie în spitalul din Briceni a fost ucis un medic evreu. În Briceva au fost ucişi cîteva zeci de evrei. În satul Grimăncăuţi criminalii au atacat familiile de evrei care se evacuau din Briceni[456]. La începutul lunii iulie un fost membru al partidului cuzist Coduc, a organizat o grupare criminală în centrul raional Corneşti[457]. Pe data de 7 iulie, banda, condusă de membrul partidului cuzist Alexei Cuciuc, a organizat un pogrom evreiesc în localitatea Valea-lui-Vlad din raionul Chişcăreni. Bandiţii au omorît 35 de persoane, dintre care 21 de bărbaţi, 6 femei şi 8 copii, au incendiat 142 de case[458].

---

[451] Стальным магистралям Молдавии 100 лет. P. 71, 73, 74, 78, 79; В боях за Молдавию (1941-1944). Кишинев. 1964. С. 129.
[452] Buletinul oficial al provinciei Basarabia. 1942. № 7. P. 76.
Pentru comparaţie: în anul 1918, an în care puterea sovietică nu a întreprins măsuri de evacuare, invadatorii au confiscat în Basarabia aproximativ 500 de locomotive (Лунгу В.Н. Политика террора и грабежа в Бессарабии. 1918-1920 гг. Кишинев. 1979. С. 139).
[453] Зориле (Калараш). 1974. 16 юлие.
[454] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 118; Мисочник А. Op. cit. P. 42.
[455] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 108, 109.
[456] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 93.
[457] Елин Д. Партизаны Молдавии. С. 15.
[458] ANRM. F. 1026. Inv. 2. D. 17. Fila 140.

Pe data de 10 iulie în raionul Leova banda, condusă de un fost ofiţer albgardist Pepeliaşkov a omorît preşedintele sovietului sătesc Sărata Nouă Grigore Repida şi pe secretarul sovietului sătesc din satul Tomai – Mihail Camîş[459]. În satul Ţarigrad, complicii cotropitorilor, au închis într-un subsol, aproximativ 20 de evrei. În ziua următoare deţinuţii au fost predaţi ostaşilor români şi împuşcaţi de către aceştia[460]. În Cimişlia, Taraclia precum şi în alte raioane au avut loc cazuri cînd criminalii jefuiau băştinaşii în timpul evacuării[461]. Pentru asigurarea securităţii în spatele frontului, regimentul comunist din Chişinău, batalioanele de vînătoare din Tiraspol şi Călăraşi au fost transferate în raionul Cimişlia. Chiar de la prima ciocnire au fost omorîţi 38 de bandiţi, 20 s-au predat iar ceilalţi au dat bir cu fugiţii[462].

Agresorul năzuia să constrîngă populaţia să se refugieze. Radiodifuziunea română anunţa despre executarea prin împuşcare a 500 de evrei „comunişti". Oraşele Chişinău, Bălţi, precum şi alte oraşe şi localităţi erau bombardate necruţător de către forţele aeriene germane şi române. În pofida lipsei mijloacelor de transport, sute de mii de oameni s-au retras spre est pe jos. Însă, chiar şi în haosul ce domnea în perioada ocupaţiei, funcţiona controlul de partid, care scotea la iveală abuzurile în serviciu comise de persoanele cu funcţii de răspundere. La 5 iulie colaboratorii Comisarului CC al PC(b)U şi al CCP al URSS pentru Moldova S.A. Goglidze au descoperit că „la staţia de mărfuri din oraşul Chişinău nu se respectă dispoziţia partidului şi a guvernului cu privire la evacuarea patrimoniului şi a bunurilor materiale şi se admit fapte criminale antistatale, atunci cînd nu este încărcat patrimoniul şi bunurile materiale ale organizaţiilor de stat, ale cooperativelor şi ale celor militare, dar se încarcă averea personală a lucrătorilor cu funcţii de răspundere". Se menţiona că multe vagoane erau încărcate cu lucrurile personale ale colaboratorilor NKVD-ului RSSM, inclusiv ale Comisarului, iar încărcăturile importante pentru defensivă erau lăsate în staţie. În aceeaşi zi CCP al RSSM şi CC PC(b)M au interzis astfel de transportări, procuratura militară a fost împuternicită să ia măsurile necesare, iar comisarul a primit o mustrare[463].

Procentul celor evacuaţi era determinat de aşa factori precum viteza de înaintare a trupelor inamice, nivelul de informare al populaţiei cu privire la caracterul politicii de ocupaţie ulterioară, de iluziile în ceea ce priveşte comportamentul civilizat al naţiunii germane faţă de populaţie şi de speranţa că Armata Roşie va stăvili ofensiva inamicului. Bombardarea oraşelor de către aviaţia inamică, a determinat sute de mii de cetăţeni de diferite naţionalităţi să se retragă în sate, iar mai apoi spre est. În timpul evacuării marea majoritate a orăşenilor a părăsit Moldova, incusiv 65% din locuitorii Chişinăului. Din Bălţi s-a evacuat 67% din populaţie, din Tiraspol – 58%, din Bender – 53%, de la Orhei – 45%, din Cahul – 42%, din Rîbniţa – 52%, din Comrat –16 procente[464]. Populaţia oraşelor s-a redus cu 230 mii de persoane.

Majoritatea evreilor din Moldova conştientizau că pentru ei ocupaţia înseamnă moarte. Din totalitatea refugiaţilor evreii, spre deosebire de celelalte comunităţi naţionale, au prezentat o cotă-parte mai mare. Spre est au reuşit să plece mai mult de 90%

[459] История Молдавской ССР. Т. 2. Кишинев. 1968. P. 431.
[460] Ibid. D. 18. Fila 8
[461] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне…. Т. 1. С. 151.
[462] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 118.
[463] Пасат В. Суровая правда истории. С. 127.
[464] ANRM. F. 3002. Inv. 3. D. 3. Fila 38; F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 36; F. 3021. Inv. 5. D. 27. Fila 14. Mai detaliat vezi: Шорников П.М. Цена войны. С. 91, 92, 107

dintre evrei – locuitori ai oraşelor Tiraspol, Bender, Călăraşi, aproximativ 80% dintre evreii ce locuiau în Rezina, Cahul, Camenca, Vertiujeni, Orhei, Mărculeşti, Fălești, Soroca, aproximativ jumătate dintre evreii din Rîbniţa. Evreii din nordul Moldovei – din localităţile Lipcani, Briceni, Briceva, Edineţ, Otaci, Zguriţa, dar şi din Dubăsari şi Grigoriopol, sperau că ofensiva germană va fi oprită şi doar o parte mică din ei s-au evacut la răsărit. Evreii din Teleneşti n-au putut părăsi localitatea, probabil, din cauza că era situată prea departe de liniile de cale ferată. În linii mari, s-au înscris în Armata Roşie sau au luat calea pribejiei, peste 60% dintre evreii Moldovei, mai bine de 170 de mii de persoane[465].

Cel mai mare procent al evacuaţilor în spatele frontului îl deţineau foştii antreprenori-evrei care aveau temeiuri să fie nemulţumiţi de politica Puterii sovietice. Potrivit datelor guvernămîntului Basarabia, în ţinut, la sfîrşitul lunii august a anului 1941, din numărul de 20724 de evrei-proprietari, atestaţi în anul 1940, 17358, mai bine de 80% din numărul total, erau inaccesibili pentru administraţia română: 6655 erau consideraţi „fugari în URSS", 5936 – erau daţi „dispăruţi", locul de trai al 3914 nu se cunoştea, 853 – ca fiind deportaţi de autorităţile sovietice[466]. În total, au fost recrutaţi în armată sau au fost evacuaţi aproximativ 80% dintre bărbaţii evrei. „Majoritatea evreilor, – se menţionează în documentele Guvernului român din luna octombrie 1942, – s-au retras împreună cu bolşevicii"[467] [r].

La staţiile de cale ferată şi la trecerile peste Nistru coloanele de refugiaţi erau bombardate de aviaţia germană şi cea română. Pe data de 18 iulie, în localitatea Vadul-lui-Vodă, unde s-au strîns mii de locuitori ai raioanelor din centrul Moldovei, în special din Chişinău, şi care n-au reuşit să treacă Nistrul, au năvălit unităţile wehrmacht-ului german, iar apoi şi cele române. Aliaţii au desfăşurat un adevărat masacru. „Acolo, – nota în jurnalul său un ofiţer al Regimentului 35 de Infanterie al armatei române, – era un coşmar nemaivăzut. Oraşul, în întregime, a fost incendiat şi prădat de nemţi. Zeci de morţi zăceau în stradă. Toţi erau dezbrăcaţi şi mutilaţi oribil, pretutindeni ardea focul şi peste tot era fum. Se jefuia, ostaşii scormoneau în ruine şi luau cu sine tot ce puteau duce" [468]. Potrivit unor date, majoritatea din cei aproximativ 25 de mii de evrei, arşi pe rug de ocupanţii români pe data de 23 octombrie 1941, în nouă depozite de artilerie de pe şoseaua Liustdorf în apropiere de Odesa, au fost refugiaţi din Basarabia[469]. Totuşi,

---

[465] Din 270-280 mii de evrei, care locuiau în Moldova în ajunul războiului, peste 100 de mii au fost închişi în ghetouri şi în lagăre de concentrare. // Холокост на территории СССР. Энциклопедия. P. 613).

[466] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 151, 154.

[467] Ibid. D. 483. Fila 611.

[r] Nota recenzentului: Autorul exagerează procentul evreilor evacuaţi şi, respectiv, salvaţi. În realitate au reuşit să se salveze după linia frontului maximum 100 de mii de evrei basarabeni şi bucovineni (inclusiv cei deportaţi de NKVD în ajunul războiului). Restul au fost capturaţi de trupele germane care înaintau vertiginos. Numai în Odesa au fost blocaţi 100 de mii de evrei basarabeni, din care s-au salvat foarte puţini. Practic toţi din ei au fost exterminaţi (zeci de mii fiind arşi de vii din ordinul lui I. Antonescu) pe parcursul lunilor octombrie 1941 – ianuarie 1942. // Mai detaliat vezi: Nazaria S. Holocaust: file din istorie (pe teritoriul Moldovei şi în regiunile limitrofe ale Ucrainei). Chişinău, 2005.

[468] Cit. după: Баталова Е.В. Забота Коммунистической партии о развитии здравоохранения Молдавии в послевоенные годы (1944-1962). Кишинев. 1963. С. 15.

[469] Vezi: Удлер Р. Годы бедствий. P. 24-27; История Холокоста в одесском регионе.

evacuarea şi mobilizarea au fost un adevărat colac de salvare pentru mai bine de 120 de mii de evrei din Moldova[470].

Deşi evidenţa recruţilor din raioanele Moldovei n-a fost finalizată pînă la începutul războiului, în Armata Roşie au fost înrolaţi aproximativ 40 de mii de ostaşi din Basarabia, preponderent moldoveni, care au părăsit armata română în luna iunie 1940, ceea ce constituia 80% din numărul lor total şi 18 mii de muncitori şi angajaţi din industria Moldovei, adică 32% din totalul acestora. În total, au plecat pe front sau au fost evacuaţi împreună cu familiile în regiunile de est ale URSS 55% dintre muncitorii şi angajaţii din industria Moldovei, mai bine de 60% dintre lucrătorii căilor ferate, mai mult de 80% dintre medici şi nu mai puţin de 55% dintre profesori. Mişcarea migratorie a ţăranilor în raport cu cea a orăşenilor, s-a dovedit a fi în Moldova (ca peste tot de altfel), mai scăzută, din care cauză cota moldovenilor din totalul populaţiei evacuate din republică a fost mult mai mică. Cu toate că zeci de mii de refugiaţi s-au reîntors acasă, fiind încercuiţi de trupele inamice în Ucraina, la data de 1 decembrie 1941 populaţia Moldovei număra doar 2220 mii de locuitori, cu 500 mii mai puţin decît la în ajunul războiului[471]; astfel, de la începutul războiului au fost recrutaţi în Armata Roşie sau au fost evacuaţi spre est 18% din locuitorii Moldovei[472].

În virtutea împrejurărilor de război, după cum s-a menţionat, deja în luna iunie au fost aruncate în aer podurile peste Prut. Pentru a împiedica ofensiva inamicului, pe măsură ce se retrăgeau, detaşamentele diviziei a 95-a Moldoveneşti[473] şi alte unităţi ale armatei a 9-a, nimiceau podurile de pe arterele principale. De asemenea au fost aruncate în aer podurile de cale ferată şi cele pentru autovehicule de peste Nistru. În total, conform datelor furnizate de inamic, în perioada operaţiunilor de luptă din luna iulie 1941, în Basarabia au fost aruncate în aer sau deteriorate mai mult de 200 de poduri de cale ferată şi de alte tipuri. În multe locuri muncitorii au deteriorat terasamentul de cale ferată, au scos din funcţiune sistemul feroviar de alimentaţie cu apă.

Adresarea Prezidiumului Sovietului Suprem al RSSM, CCP al RSSM şi CC PC(b)M către poporul moldovenesc, publicată pe data de 11 iulie 1941, făcea apel de a distruge bunurile, care nu puteau fi evacuate. „În caz contrar, – avertiza conducerea republicii, – ele vor fi capturate de inamic şi folosite apoi împotriva noastră” [474]. Măsurile de imobilizare au cuprins doar cîteva dintre cele mai mari întreprinderi, producţia cărora inamicul putea să le folosească pentru aprovizionarea trupelor sale. În Chişinău soldaţii batalionului judeţean de vînătoare comandat de Vasile Bardievchii au aruncat în aer turnătoria, fabrica mecanică, uzinele de cuie şi de repararaţii auto, fabricile de alcool, fabrica de încălţăminte „28 iunie”. Au mai fost aruncate în aer şi clădirea CC PC(b)M, a Guvernului republicii, a NKVD-ului şi a securităţii de stat. În oraşul Tiraspol asemenea măsuri au fost puse în aplicare la uzina mecanica „Kirov”, la fabricile de

[470] În anul 1959 populaţia evreiască a RSS Moldovenească constituia 95, 1 mii de persoane. // Экономия националэ а РСС Молдова. 1989. Департаментул де стат пентру статистикэ ал РСС Молдова. Кишинэу. Картя Молдовеняскэ. 1990. P. 22.

[471] Luînd în considerare şi evreii deţinuţi în lagărele de concentrare şi ghetouri. Mai detaliat vezi: Шорников П.М. Цена войны. С. 25, 107, 120.

[472] Mai detaliat vezi: Шорников П.М. Помощь трудящихся Молдавской ССР фронту в начале Великой Отечественной войны (Июнь-июль 1941 г.)./ Актуальные проблемы истории социалистического строительства в Молдавии. Кишинев: Штиинца. 1982; acelaşi autor: Цена войны. Кишинев: 1994. С. 107

[473] Не забыть нам сорок первый… Кишинев. 1985. С. 90.

[474] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне…. Т. С. 136.

conserve „Pavel Tcacenco” şi „1 Mai”, la centralele electrice şi încă la cîteva obiective. Pentru a impiedica desfăşurarea activităţii propaganistice a inamicului, au fost aruncate în aer staţiile de radio de la Chişinău şi Tiraspol, în capitala republicii au fost aruncate în aer încăperile a patru tipografii, cromatografiei şi a fabricii de material finit; pretutindeni au fost scoase din funcţie tipografiile ziarelor judeţene[475]. Au fost deteriorate, de asemenea, instalaţiile de trasmisiune electică, liniile telefonice.

Muncitorii şi angajaţii participau la realizarea acestor măsuri. Feroviarii staţiei Ungheni, în perioada 1-14 iulie, retrăghîndu-se de la frontieră spre Chişinău, deteriorau mijloacele de semnalizare şi comunicare, macazurile, scoteau şinele de cale ferată. Muncitorii feroviari din Bender au proiectat şi au folosit pentru distrugerea liniilor de cale ferată un dispozitiv special – „melc” [476]. În Orhei muncitorii S. Jungan şi D. Rîbac au incendiat morile „Union” şi „Diesel” [477]. Alţi muncitori, cu grenadele obţinute de la ostaşii sovietici, au nimicit două bazine cu petrol[478]. Pe şoseaua Căuşeni-Zaim muncitorii I. Boicu şi I. Bordei împreună cu alţi doi colegi au incendiat fabrica de ulei[479].

Ostaşii batalionului de exterminare – crainicul Igor Rotaru şi alţi şase muncitori ai Radiodifuziunii din Chişinău, – au scos din funcţiune aparatajul şi le-au arătat genieştilor locul de minare al pilonilor[480]. În Soroca muncitorii cinematografului au distrus două motoare care propulsau dinamul[481]. Pe data de 6 iulie 1941, ţăranii satului bulgăresc Dimitrova din judeţul Bender Vasilii Coev, Nicolai Barbarov, Semion Iurovskii, Piotr Lilov, au incendiat o parte din mărfurile magazinului sătesc, pentru ca acestea să nu ajungă pe mîna duşmanului, au deteriorat şi dezasamblat 6 vînturători, 6 treierători, 3 cultivatoare, 5 semănători, o maşină pentru curăţatul păpuşoiului, au incendiat două lanuri de grîu care aparţineau colhozului local[482].

Evacuării utilajului şi măsurilor speciale au fost supuse aproximativ 100 de întreprinderi de stat (din cele 1740 existente), inclusiv Centrala Termoelectrică din Tiraspol şi 20 centrale electrice municipale din alte oraşe, 16 fabrici de spirt, 6 întreprinderi de prelucrare a lemnului, un şir de întreprinderi textile şi de confecţii. Evacuarea utilajului şi a personalului a dus la sabotarea încercării inamicului de a se servi de industria şi transportul Moldovei.

Întreprinderile de interes local nu au fost atinse de evacuare şi de acţiunile de imobilizare. Însă de distrugerea unor ramuri întregi ale industriei s-a dovedit a fi cointeresat Comandamentul german. Aviaţia germană a distrus, în mod special, industria de prelucrare a uleiului din Moldova, lipsind în acest fel guvernarea română de posibilitatea de a organiza prelucra oleaginoaselor. În prima zi a războiului aviaţia germană a bombardat cea mai mare fabrică de ulei din republică – fabrica nr. 3 din Bălţi, în trecut „Flora”. Alte două întreprinderi, cu puţin inferioare „Florei”, fabricile de ulei nr. 2 şi nr.1, au fost distruse pe data de 8 iulie, în ajunul intrării în oraş a trupelor germane şi române[483]. Au fost distruse de bombardamentele aeriene şi fabricile de ulei de răsărită

[475] ARSO. F. 2249. Inv. 1. D. 21. Fila 23.
[476] Стальным магистралям Молдавии 100 лет. С. 72-74.
[477] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 76.
[478] Ibid. D. 4234. Fila 370.
[479] Ibid. F. 173. Inv. 1. D. 42 (Dosarul nu este numerotat).
[480] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4490. Fila 652.
[481] Ibid. D. 4237. Fila 61.
[482] ANRM. F. 1173. Inv. 1. D. 43. Решение № 148.
[483] ANRM. F. 1917. Inv. 1. D. 12. Fila 23; F. 3033. Inv. 11. D. 2. Fila 37;

din Călăraşi, Chişinău, Bender, Rezina. Ca urmare a bombardamentelor, Moldova a pierdut 76% din capacitatea industriei de ulei[484].

Distrugerea de către aviaţia germană a industriei uleiului, de pe teritoriul ce urma să fie controlat de România, a avut un caracter premeditat. Nici o bombă n-a fost aruncată pe aşa obiective industriale masive precum cele 16 fabrici de zahăr, existente pe teritoriul Moldovei şi pe teritoriul dintre Bug şi Nistru. Totodată, aviaţia inamică a distrus 23 de mori, care asigurau 34% din capacitatea industriei de prelucrare a grînelor din Basarabia[485]. În oraşul Bălţi aviaţia germană cu atacuri precise**,** a distrus combinatul de carne, fabrica de mezeluri, fabricile de mobilă şi de patiserie, fabrica de săpun, în Chişinău – fabricile de ţiglă, de teracotă, de bere şi 3 brutării (din 11 existente) [486]. La Ungheni germanii cu focuri de artilerie au distrus staţia de cale ferată şi centrala electrică municipală[487], în Cahul – două mori[488] ş.a. După cum au stabilit ulterior autorităţile române, odată cu distrugerea, chipurile, „în timpul operaţiunilor de război" a fabricilor şi uzinelor, au fost distruse şi 50% din totalitatea utilajului industrial al Basarabiei[489].

În sate se desfăşura lichidarea economică a colhozurilor şi a sovhozurilor. Bovinele, orătăniile, grînele şi alte bunuri erau împărţite de către autorităţi ţăranilor[490]. Uneltele agricole erau distribuite prin gospodăriile ţăranilor, tehnica era descompletată. În Orhei agronomul sovhozului Ion Bargan a organizat un grup de ţărani pentru incendierea culturilor agricole ale sovhozului şi a 3 ferme[491]. Şi în oraşe, şi la sate Sovietele au deschis magazinele şi au dat mînă liberă populaţiei să se aprovizioneze cu marfă.

În stare funcţională au ajuns pe mîna inamicului fabrica de ţigări din Chişinău, fabrica de fructe şi legume de la Coşniţa. În Bender – abatorul şi staţia de telefoane, alte cîteva întreprinderi şi depozite. Însă patrioţii au continuat să deterioreze utilajul şi să scoată piesele deficitare şi după instaurarea regimului de ocupaţie. În cele din urmă, numărul întreprinderilor ce se aflau într-o stare nefuncţională, a crescut considerabil. La începutul anului 1942 din 823 de întreprinderi „rechiziţionate" de autorităţile române, 477 n-au putut fi puse în funcţiune deoarece trebuiau reparate utilajele[492]. În linii mari, evacuarea lucrătorilor şi a specialiştilor, măsurile de imobilizare au creat inamicului obstacole serioase pentru utilizarea economiei Moldovei în propriul avantaj.

Pe data de 17 iulie 1941 prin ordinul Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem a început retragerea armatei a 9-a peste Nistru. Retragerea s-a încheiat la 22 iulie. În partea de sud a Moldovei, în Bugeac, trupele sovietice au încheiat retragerea pe malul de est al rîului la 26 iulie. Pe maul stîng al Nistrului luptele au continuat mai bine de două săptămîini.

---

[484] Ibid. F. 3021. Inv. 4. D. 11. Fila 30.
[485] История народного хозяйства Молдавской ССР. 1917-1958 гг. С. 199; ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 41.
[486] ANRM. F. 3033. Inv. 10. D. 8. Fila 1, 2;. Inv. 12. D. 4. Fila 15, 19, 21.
[487] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 12.
[488] Ibid. Fila 109.
[489] Buletinul oficial al provinciei Basarabia. 1942. № 7. P. 76.
[490] Vezi: Марьян А. Т. Годы мои, как солдаты. Дневник сельского активиста 1925-1953 гг. Кишинев. 1987. С. 143.
[491] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4658. Fila 346.
[492] Buletinul oficial al provinciei Basarabia. 1942. № 7. P. 77.
Pentru comparaţie: din 946 de întreprinderi industriale care existau pe teritoriul dintre Bug şi Nistru pînă la război, la momentul ocupaţiei doar 85 s-au dovedit a fi în stare funcţională; alte 435 necesitau a fi reparate, iar 426 administraţia română le-a clasificat ca fiind „complet distruse". // ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 157.

În luptele de pe teritoriile dintre Prut şi Nistru au fost ucişi 31638 de ostaşi şi ofiţeri ai armatei române[493]. De la începutul războiului şi pînă la 6 octombrie 1941 au fost ucişi 70 de mii de ostaşi ai armatei române iar alţi aproximativ 100000 au fost răniţi[494]. Au suferit pierderi şi trupele germane. Cum au demonstrat evenimentele, retragerea trupelori sovietice n-a subminat încrederea populaţiei Moldovei în dîrzenia şi capacitatea acestora de a învinge.

La modul general, măsurile de mobilizare şi evacuare desfăşurate în primele luni ale războiului, merită a fi considerate eficiente. Procentul înalt al celor mobilizaţi în armată şi al populaţiei evacuate, cît şi fermitatea cu care au contribuit moldovenii la obţinerea victorei, sînt o confirmare a faptului că a majoritatea populaţiei Moldovei spera că, în cele din urmă, Uniunea Sovietică va ieşi din război învingătoare.

§ 4. Formarea nucleului ilegalist

În anii ‘20 – ‘30 o parte componentă a doctrinei militare a URSS era organizarea luptei de partizani pe teritoriile care puteau fi ocupate de inamic în caz de război. Organizatorul politic şi lider al luptei populare în spatele inamicului a fost desemnată organizaţia comunistă clandestină[495]. Avea loc instruirea viitorilor comandanţi ale detaşamentelor de partizani, a radiotelegrafiştilor, se pregăteau depozite pentru păstrarea armamentului, a explozibilului, a produselor alimentare. În anii 1937-1938 predomina conceptul de război ofensiv „pe teritoriul străin” şi realizările anilor precedenţi, în mare parte, şi-au pierdut din actualitate. Însă în martie 1941 au fost revăzute şi acele obiective. Departamentele de recunoaştere ale statelor majore din regiunile de frontieră au primit sarcina de a instrui comandanţii formaţiunilor de partizani şi a grupurilor de cercetaşi-diversionişti. Ce se putea face în cele trei luni care rămăseseră pînă la începutul războiului? Prezintă interes ştiinţific compararea acţiunilor legate de organizarea activităţii ilegaliste patriotice realizate în Basarabia cu un an înainte de reunificarea cu URSS, şi a celor de pe malul stîng al Nistrului, unde Puterea sovietică exista din primăvara anului 1920.

În Directiva CCP al URSS şi CC PC(b)U de la 29 iunie 1941 şi în Planul de acţiuni al CC PC(b)M şi a CCP al RSSM cu privire la executarea Directivei, expediată organizaţiilor de partid judeţene, orăşeneşti şi raionale, era prescris ca, în fiecare sat să fie create grupuri de sabotori iar în centrele judeţene – cîte 2-3 detaşamente de partizani şi cîte două-trei grupuri de sabotaj, în cazul în care Armata Roşie va fi nevoită să se retragă[496]. Asemenea acţiuni nu puteau fi realizate într-o perioada scurtă. Totuşi, războiul era în plină desfăşurare, iar directiva, aşa sau altfel, era pusă în aplicare. De organizarea ilegalităţii şi de reţelele de cercetaşi de pe teritoriul Moldovei se ocupau CC PC(b)M, comitetele raionale şi orăşeneşti de partid, Comisariatul poporului al Securităţii de Stat al RSSM, serviciile de informaţii ale districtului de graniţă, statele-majore ale Frontu-

[493] Страны Центральной и Юго-Восточной Европы в второй мировой войне. Военно-статистический справочник. Москва. 1972. С. 195.
[494] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 181.
[495] Партийное подполье. Деятельность партийных органов и организаций на окупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны. Москва. Политиздат. 1983. С. 5 etc.
[496] Афтенюк С., Клин Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1970. С. 210.

lui de Sud-Est, ale armatelor a 9-a şi a 18-a. În ce fel de condiţii social-politice urmau să realizeze ei această sarcină? Care era potenţilul uman pe care se puteau baza?

Populaţia Moldovei, toate comunitaţile naţionale, începînd cu majoritatea etnică – moldovenii, considerau statul său nu România, ci Rusia/URSS. Clasa muncitoare era mică la număr însă loalitatea acesteia faţă de URSS n-a fost pusă niciodată la îndoială. Majoritatea ţăranilor care au primit pămînt aveau şi ei motive sociale să-şi apere Patria. Intelectualii care s-au format în Moldova autonomă, precum şi tînara generaţie de intelectuali educată în spiritul patriotico-social de asemenea erau dispuşi să-şi apere ţara. Din anul 1918 în URSS locuiau mai bine de 300 de mii de refugiaţi din Basarabia, inclusiv foşti participanţi ai răscoalelor din Hotin, Bender şi Tatarbunar, sute de activişti ai organzaţiei comuniste ilegaliste din Basarabia şi anume aceştia din urmă, cunoscînd realităţile politice şi social-culturale ale României şi avînd abilităţi pentru munca conspirativă, au suferit de pe urma represiunilor staliniste din anii 1937-1938. Un prejudiciu important în organizarea activităţii ilegaliste de la începutul iminentului război, a fost şi refuzul CC PC(b)U din august 1940 cu privire la transferul în cadrul PC(b)U al participanţilor organizaţiei din Basrabia a PCR. Despre veteranii organizaţiei ilegaliste din Basarabia CC al PC(b)M şi-a amintit doar după retragerea unităţilor Armatei Roşii de pe teritoriul republicii.

Ideea de formare a reţelei de organizaţii ilegaliste ale partidului comunist nu poare fi considerată una reuşită. După cum s-a aflat mai tîrziu, din 9770 de membri şi candidaţi de partid, care erau atestaţi în Moldova la începutul războiului[497], pe teritoriul ocupat au rămas doar 1019, însă 889 din ei locuiau în raionalele de pe malul de est al Nistrului şi doar 130 – în Basarabia[498]. Rămaseră, de asemenea, 2168 de comsomolişti[499], în total, erau mai bine de 3 mii de persoane legate organizaţional de PC(b)U. Majoritatea covîrşitoare din comuniştii rămaşi în ocupaţie erau femei, precum şi persoane supravegheate de siguranţă încă din anii 20-30. Însuşi specificul MRPAP cerea antrenarea în lupta ilegalistă şi a patrioţilor apartinici.

Organizarea grupurilor ilegaliste s-a realizat în pripă. Avînd în vedere că partea de nord a Moldovei a fost ocupată încă din prima jumătate a lunii iulie, aceste activităţi au putut fi realizate, în principal, pe maulul stîng al Nistrului şi în raioanele de sud. În Tiraspol a fost organizat comitetul orăşenesc ilegalist, în raioanele Tiraspol şi Slobozia au fost înfiinţate comitete raionale, în satele Corotna, Hlinaia, Vladimirovca, NovoKotovsk (raionul Tiraspol), Stroieşti, Raşcov, Hristovaia, Cuzmin, Podoimiţa, Ocniţa (raionul Camenca) – organizaţii de partid primare. La Tiraspol şi Slobozia au fost formate comitete raionale comsomoliste ilegaliste, trei organizaţii primare de partid, iar în cîteva raioane – ilegalişti-solitari: în Grigoriopol – 61 de persoane, în Rîbniţa – 50, în Tiraspol – 44, în Dubăsari – 30, în Slobozia – 7 persoane. În şase raioane din fosta RASSM au fost înfiinţate aproximativ 20 de detaşamente şi grupuri de partizani[500]. În raionul Dubăsari au fost create două detaşamente de partizani. Primul era condus de V.I. Sîcinskii şi A.S. Popescul[501], iar al doilea de I. Guzineaţkii şi A. Darfman[502].

[497] Очерки истории Коммунистической партии Молдавии. С. 274.
[498] AOSPRM. F. 51. Inv. 7. D. 143. Fila 1-209.
[499] Ibid. D. 79. Fila 211.
[500] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Первая часть. С. 217.
[501] Ibid. С. 217, 218.
[502] http:// www.ejwiki.org/wiki/Дубоссары_(ЭЕЭ).

În judeţul Bender au fost organizate 36 de grupuri din care făceau parte 116 persoane, inclusiv în oraşul Bender – 6 grupuri de sabotaj cu un efectiv de 21 de persoane, în raionul Bender – un grup (3 persoane), în raionul Căuşeni – 2 grupuri (6 persoane), în Căinari – 7 grupuri (21 de persoane), în Romanov (Basarabeasca) – 7 grupuri (21 de persoane), în Comrat – 6 grupuri (21 de persoane), în Volontiri – 3 grupuri (9 persoane), Cimişlia – 4 grupuri (14 persoane). În plus, au fost create 39 de detaşamente de partizani cu un efectiv de 351 pe persoane[503]. Conform materialelor CC PC(b)M, în total pe teritoriul Moldovei, au fost create 147 de detaşamente de partizani cu un număr total de 1479 de ostaşi[504]. Pe Frontul de Sud grănicerii şi trupele roşii chiar din primele zile ale războiului au luptat cu succes, de aceea retragerea lor a fost privită de comandament drept o manevră de scurtă durată, iar activitatea ilegalistă şi cea de partizani era prevăzută pentru o perioada de cîteva săptămîini. Membrii grupurilor de sabotaj au primit ordin ca imediat după îndeplinirea sarcinilor concrete să se retragă peste Nistru[505]. Putem concluziona, că organele de partid şi serviciile NKVD ale RSSM, au reuşit să creeze pe malul stîng al Nistrului o reţea ramificată de formaţiuni ilegaliste.

În realitate, situaţia era mai complicată. Deoarece formaţiunile ilegaliste erau conduse de persoane care nu aveau experienţă în activitatea conspirativă, s-au comis greşeli chiar începînd cu completarea grupurilor de ilegalişti. Pentru lupta din spatele inamicului au fost selectate persoane tinere care, pînă la război, s-au manifestat activ muncind în folosul societăţii. Conversaţia purtată de ofiţerul NKVD cu viitorii ilegalişti era unica modalitate de verificare ideologică a acestora. În oraşul Chişinău această sarcină îi revenea căpitanului Kurocikin (sau Korocikin). După aceasta, viitorii ilegalişti sau partizani, de vîrsta de recrutare, erau scutiţi de mobilizarea în armată, fapt care trebuia să dea de bănuit serviciilor represive ale inamicului. Viitorii sabotori treceau o scurtă pregătire militară, de 3-10 zile, în care erau instruiţi să folosească armamentul şi explozibilul. Sarcinile, în mare parte, purtau caracter diversionist: minarea căilor ferate, atacarea trupelor inamice, precum şi propaganda patriotică în rîndurile populaţiei. Realizarea ultimei sarcini, periclita viaţa specialiştilor apţi să cauzeze inamicului un detriment direct. Viitorii ilegalişti n-au fost instruiţi în ceea ce priveşte regulile conspiraţiei.

Originarii din RASSM nu erau apţi pentru munca ilegalistă în Basarabia deoarece între locuitorii ambelor maluri ale Nistrului existau diferenţe social-culturale şi lingvistice. Colaboratorii NKVD-ului RSSM şi serviciile de informaţii ale Frontului de Sud înţelegeau acest fapt. În două organizaţii ilegaliste, create de ei în Chişinău, au fost incluşi, în special, muncitori, care din anii ’30 erau cunoscuţi ca participanţi la mişcarea comunistă. În fruntea uneia dintre aceste organizaţii, care era compusă, în mare parte, din muncitorii fabricii de încălţăminte „28 iunie”, a fost numit participantul mişcării ilegaliste din Basarabia Valerian Tricolici. Din organizaţie făceau parte membrii comitetului fabricii, mulţi dintre care erau cunoscuţi ca participanţi ai Mişcării de Eliberare a Basarabiei din anii ‘20 – ‘30: Cozma Melnikov, Vladimir Ogorodnic, Dionisie Ciugarin, Serghei Elizarov, Boruh Deici. Două organizaţii de tineret erau conduse de muncitorii Nichifor Griţco şi Nicolae Căruntu.

Cele două organizaţii erau alcătuite doar din comsomolişti, nici un membru al PC(b) din Moldova nu era în componenţa acestora. Însă V.V. Tricolici, V.I. Ogorod-

[503] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 192. Fila 29.
[504] Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 211.
[505] AOSPRM. F. 3280, Inv. 1. D. 1003. Fila 19, 51.

nic, B.O. Deici, N.F. Grițco și N.S. Căruntu, V. Nedorubin și M. Petrov, dar și activistul unui alt grup de ilegaliști Ș.O. Rabinovici încă de la începutul războiului executau misiuni de recunoaștere și sabotare în spatele inamicului[506]. Ambele grupuri au fost dotate cu armament și explozibil, iar Nedorubin și Petrov știau să folosească explozibilul. Alți doi ilegaliști, Nicolai și Alexei Epure, înainte de război au lucrat ca artificieri la mina de piatră și, de asemenea, puteau organiza diversiuni. Însă specificul activității lor antebelice trebuia să trezească interesul serviciilor secrete ale inamicului. Un acord final a fost adunarea generală a membrilor grupului V. Tricolici organizată de căpitanul Kurocikin, care a dus la demascarea reciprocă a membrilor acesteia[507]. În același mod a procedat și un alt organizator al activității ilegaliste din Chișinău, căpitanul Sidorov (conform altor date – Petrov). La 6 iulie, în subsolul unei case din strada Universității, el a organizat o adunare a comsomoliștilor-participanți ai grupărilor de sabotaj ale lui Nichifor Grițco și Nicolae Căruntu[508].

A ignorat regulile de conspirație și ofițerul care a înființat grupul ilegalist al fraților Besedin. La început de iulie 1941 la fabrica de mezeluri din Chișinău s-a prezentat, pentru ridicarea productiei, un căpitan al Armatei Roșii. Toți cei care l-au ajutat la încărcare au fost invitați la casa de cultură a fabricii unde căpitanul le-a făcut propunerea de a se înrola în Armata Roșie. Au căzut de acord muncitorii Mihail Sizov, Andrei Pozdîrco, Vasile Rotari, Gheorghe și Serghei Besedin. Apoi, căpitanul i-a întrebat pe cei prezenți dacă doresc să devină partizani. De asemenea, toți au răspuns afirmativ. În aceeași zi, la periferia Chișinăului, în regiunea barierei Hînceşti muncitorii au fost instruiți în aruncarea grenadelor. După aceea colaboratorii grupului au primit instrucțiuni cu privire la nimicirea trupei și a tehnicii inamicului și o ladă de grenade. La a 8-a zi după ocuparea Chișinăului de inamic, Pozdîrco și frații Besedin trebuiau să treacă linia frontului, iar Sizov și Rotari – după 12 zile. Întrucît organizatorii grupurilor ilegaliste nu cunoșteau regulile conspirației, nici ilegaliștii n-au fost instruiți în acest sens[509].

Nucleul organizației ilegaliste din Bender a fost format, de asemenea, fără a fi luate în considerație regulile conspirației. În suburbia Homuteanovca încă în iulie 1941 a fost creat un stat-major pentru lupta împotriva diversioniștilor. Acesta era condus de A.P. Procopeț, partizan în perioada războiului civil, iar comunistul F.M. Dobrița și apartinicul I. Streleț – locțiitorii acestuia. Primind armament de la organele NKVD, ei l-au ascuns în pădurea Hîrbovăț [510].

Alt grup ilegalist din 8 persoane a fost format de șeful statului major al celui de-al 9-lea regiment de grăniceri, căpitanul Petrov și de ofițerul statului major, locotenentul Șalen, deja după retragerea trupelor sovietice spre Odesa. Din grupare făceau parte ostașii celui de-al doilea batalion de vînătoare din Bender P. Ciumacenco, N. Streleț, I. Tcaci, A. Atamanciuc, A. Cogan, N. Bobrov, S. Kalașnikov. Comandant al grupului a fost numit Nicolai Kalașnikov care, pînă la 28 iunie 1940, a fost secretarul comitetului comsomolist ilegalist din Bender. Membrii grupului au primit indicația să „nimicească grînele, să arunce în aer depozitele militare.., să formeze detașamentul de partizani". Ei au trecut linia frontului lîngă Odesa și au revenit în orașul natal, unde poliția română

[506] Ibid. Fila 6. D. 1005. Fila 11, 24.
[507] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6400. Fila 1-24.
[508] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1005. Fila 18.
[509] Arhiva SIS RM. D. 3531. Fila 66; D. 45. Vol. 1. Fila 243.
[510] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. С. 254, 255, 580.

i-a arestat ca foşti ostaşi ai batalionului de vînătoare. Deşi au fost bătuţi, ilegaliştii n-au scos nici o vorbă despre misiunea executată, şi după un timp, au fost eliberaţi. Cel mai mult s-a aflat în detenţie, pe o perioadă de 6 luni, N. Kalaşnikov[511].

Potrivit raportului şefului direcţiei judeţene Bender a NKVD-ului RSSM Serebreacov, în raioanele adiacente căii ferate Etulia-Basarabeasca-Bender, el a organizat 26 de formaţiuni ilegaliste, inclusiv în Comrat – 6, Romanovca (Basarabeasca) – 7, Cimişlia – 4, Dumbrăveni – 7, Căuşeni – 2 formaţiuni[512]. Grupuri de partizani a cîte 5-6 persoane, în special, ostaşi ai batalioanelor de vînătoare, au fost înfiinţate în satele Baccealia, Talmaz, Marianca de Jos, Zaim din raionul Căuşeni. Grupurile ilegaliste de la staţiile Zaim şi Căuşeni erau conduse de I.C. Vovlan şi A.I. Gadjier. În satul Solonceni din raionul Rezina, în cătunul Rotar din raionul Camenca, în Tiraspol (grupul lui A.C. Perecrestov) în detaşamentele de partizani activau cîte 7-9 patrioţi. Neputînd întreprinde acţiuni de luptă, membrii acestor grupări purtau doar discuţii cu caracter propagandistic şi chemau populaţia la sabotarea activităţilor întreptinse de autorităţile de ocupaţie[513].

Directiva CCP al URSS şi a CC PC(b)U din 29 iunie 1941 cerea organelor de partid ale regiunilor din imediata apropiere a frontului să organizeze în spatele inamicului rezistenţă armată. În Chişinău a fost creat un grup de partizani condus de inginerul A.N. Romanenco, instruit sumar în ceea ce priveşte tehica de sabotaj. Formaţiunea şi-a depozitat armamentul şi alte materiale în pădurea de lîngă satul Voinova din raionul Orhei. Statul major al detaşametului a fost dislocat în sat în casa vărului comandantului. Aici, în afară de Romanenco, se aflau partizanii Vasile Savca, Iacob Mendelson şi Grigore Vazanov. Din grup făcea parte şi avocatul Baruh Averbuh, rămas în Chişinău[514].

Directiva nu prevedea propaganda în rîndurile populaţiei, mobilizarea acesteia la sabotarea acţiunilor întreprinse de ocupanţi. Grupurile ilegaliste din Moldova nu au fost dotate cu utilaj tipografic, hîrtie, maşini de scris, alte echipamente tehnice necesare pentru tipărirea şi difuzarea materialelor propagandistice. La începutul războiului chiar şi în unităţile Armatei Roşii nu ajungeau mijloace de radiotransmisiune. Însă acest lucru nu poate servi drept pretext pentru faptul că nici una din formaţiunile ilegaliste din Moldova n-a primit radioemiţător. Astfel, participanţii acestora, erau lipsiţi de posibilitatea de a transmite operativ informaţii în interesul frontului. Deja la sfîrşitul lunii august 1941, această deficienţă au încercat s-o înlăture serviciile de recunoaştere ale trupelor ce apărau Odesa.

Colaboratorii serviciilor destinate să organizeze activitatea ilegalistă, un aveau o viziune adecvată cu privire la ideologia de stat a României, respectiv, şi despre caracterul politicii ulterioare de ocupaţie a Bucureştiului pe teritoriul sovietic. Deşi ei trebuiau să ştie, că în perioada 29 iunie – 2 iulie autorităţile române au desfăşurat la Iaşi un pogrom sălbatic împotriva eveilor, iar evreii din oraş rămaşi în viaţă, au fost deportaţi în lagărele de concentrare, în componenţa grupurilor ilegaliste din Moldova au fost incluşi şi evrei. Încălcarea regulilor de conspiraţie, comisă la organizarea activităţii ilegaliste, a semănat în sufletele multor ilegalişti neîncredere în succesul luptei din spatele inamicului; în ultimul moment unii din ei s-au evacuat spre est. Astfel, reţeaua organizaţiilor ilegaliste a pierdut multe verigi necesare pentru succesul activităţii sale.

[511] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1011. Fila 14, 15, 33, 35.
[512] Ibid. D. 192. Fila 29.
[513] Ibid. D. 190. Fila 5; D. 934. Fila 2-4; D. 582. Fila 18; D. 192. Fila 19.
[514] Ibid. D. 192. Fila 24.

Şi, în cele din urmă, sute de patrioţi, lăsaţi pentru activitatea ilegalistă, au căzut jertfe ale teroarei în masă, desfăşurată de ocupanţi.

Hotărîrea CC PC(b)U de la 18 iulie „Cu privire la organizarea luptei în spatele trupelor germane" prescria conducătorilor organizaţiilor locale de partid „să desfăşoare reţeaua de organizaţii bolşevice de partid pe teritoriul ocupat [de inamic] pentru dirijarea tuturor activităţilor împotriva ocupanţilor fascişti"[515]. Prin Hotărîrea Biroului CC PC(b) din Moldova din 31 iulie 1941, a fost aprobată componenţa Centrului de partid pentru lucrul conspirativ în Moldova, cu reşedinţa la Chişinău, pe data de 5 august – componenţa Centrului pentru şase raioane moldoveneşti din stînga Nistrului, iar pe 26 septembrie – a Centrului republican ilegalist al PC(b) din Moldova[516]. Însă hotărîrile respective n-au fost îndeplinite.

S-a dovedit a fi greşită ideea prezenţei pe teritoriul republicii a conducătorilor mişcării ilegaliste. Comisarul poporului al învăţămîntului V.F. Forş şi colaboratorii aparatului de partid Chiseli şi Bondarciuc, incluşi în componenţa Centrului PC(b) ilegalist din Moldova, nu cunoşteau nici realităţile social-culturale din Basarabia, nici limba moldovenească, nici persoanele care au fost incluse, de organele locale de partid, în componenţa grupurilor ilegaliste. În aceste circumstanţe, precum şi în lipsa unor locaturi conspirative şi a unor documente false, ei erau de fapt condamnaţi la arest imediat şi la moarte. Conştientizînd acest fapt, ei s-au retras din Chişinău odată cu trupele Armatei Roşii. Pe data de 18 august 1941, conducerea CC PC(b)M, care se afla la Tiraspol, alarmată că va fi învinovăţită de neexecutarea directivei CC PC(b)U din 29 iulie 1941, i-a exclus din Partidul Comunist cu injusta formulare: „Pentru ignorarea deciziilor CC al PC(b) din Moldova, dezertarea, dezorganizarea şi compromiterea activităţilor CC al PC(b)M în vederea organizării şi selectării persoanelor pentru activitate ilegalistă, să fie excluşi din rîndurile PC(b)U, eliberaţi din lucru şi predaţi justiţiei" [517]. Ulterior,V.F. Forş a pierit luptînd pe front.

Secretarul comitetului orăşenesc Chişinău Ulasevici, a înfiinţat două grupuri ilegaliste de partid, făcînt, însă, acest lucru mai mult formal şi lăsîndu-i pe membrii acestora în voia sorţii. Conducătorul uneia dintre grupări M.V. Cebanov, membru al partidului comunist din 1920, necunoscător al limbii moldoveneşti, nici n-a fost prezentat ilegaliştilor cu care urma să colaboreze. Membrii grupării n-au fost asiguraţi cu acte, armament, locuinţă şi mijloace de comunicare cu conducerea de partid. Vizitînd apartamentele consiprative, ale căror adrese le primise de la secretarul comitetului raional de partid, Cebanov a putut constata, că proprietarii deja s-au evacuat. Înţelegînd, că o persoană venită de peste Nistru, nu se va putea ascunde în Basarabia, trei membri ai grupării, de asemenea s-au retras la Tiraspol. În acea perioadă în Tiraspol se afla şi comitetul orăşenesc Chişinău. Acolo, pe data de 17 iulie comitetul a organizat audiera celor cinci membri ai grupului lui Cebanov şi patru dintre aceştia – M.V. Cebanov, D.F. Saracean, F.G. Ulianov şi M. Picus, – au fost excluşi din rîndurile partidului „pentru neexecutarea ordinelor organizaţiei de partid, exprimată prin părăsirea oraşului Chişinău în care trebuia să-şi desfăşoare activitatea ilegalistă"[518]. În Chişinău a rămas doar cel de-al cincilea membru al grupului, veteranul Mişcării pentru eliberarea Basarabiei. El

[515] КПСС в резолюциях и решениях съездов…М. 1974. Т. 7. P. 230
[516] Ibid. Fila 24; Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 218.
[517] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 2. Fila 22.
[518] Ibid. D. 1012. Fila 2, 8, 9.

a făcut rost de acte false, schimbîndu-şi numele în Muntean Vasilii Fiodorovici şi s-a mutat cu traiul în suburbia Budeşti[519].

În fruntea Centrului de partid, creat prin decizia CC al PC(b) din Moldova pe data de 5 august 1941, pentru conducerea activităţii ilegaliste din stînga Nistrului, a fost numit A.A. Şcerbacov, iar comuniştii Oprea şi Bacalov – adjuncţii acestuia. Însă Şcerbacov, analizînd starea de lucruri reală a chestiunii cu care a fost însărcinat, a refuzat să o execute. Pe data de 8 septembrie el a fost exclus din partid[520]. Ultima încercare de a crea un Centru de partid pentru conducerea mişcării ilegaliste din Moldova, întreprinsă înainte de retragerea trupelor sovietice, a eşuat.

La 13 august trupele germano-române au ocupat întreg teritoriul RSSM. Populaţia era demoralizată de retragerea Armatei Roşii. Un delegat al siguranţei sosit la Chişinău împreună cu trupele, a reuşit să organizeze „straja populară pentru menţinerea ordinii publice” [521]. În septembrie 1941 centrul SSI din Basarabia raporta că o parte a populaţiei „este mereu gata să demaşte orice activitate suspectă” [522]. Cu toate acestea, mai multe grupuri de ilegalişti şi partizani au trecut la realizarea sarcinilor primite.

Printre primii a intrat în luptă detaşamentul de partizani a lui A.N. Romanenco. Potrivit memoriilor vărului său, „detaşamentul acţiona în apropierea căii ferate. Unul din membrii detaşamentului a ucis 4 nemţi în patrulare. Pe drumul de la Bravicea au reţinut pentru cîteva ore înaintarea coloanei germane şi au aruncat în aer un tanc”[523]. Aceasta s-a întîmplat pe data de 14 iulie 1941. Un grup de partizani, din care făceau parte Maxim Hangan, Iordan Bălănuţa, Boris Ghelbert şi Mihail Laizerovici a fost trimis în direcţia satului Pituşca, raionul Călăraşi, cu misiunea de a arunca în aer podurile şi a incendia grînele. Foarte probabil că anume acest grup a aruncat în aer după retragerea trupelor sovietice podul de cale ferată de la staţia Bucovăţ[524]. Astfel, traficul feroviar între staţiile Ungheni-Chişinău a fost întrerupt.

Au avut loc atacuri asupra ocupanţilor şi în Bălţi, unde n-au fost înfiinţate anticipat grupuri de ilegalişti. „În noaptea de 11 spre 12 iulie, – raporta la Berlin comandantul grupului SS-ist operativ D, – în Bălţi s-a tras asupra unui automobil militar german. Drept răspuns poliţia română a executat 10 ostatici şi a anunţat public despre acest lucru. În seara zilei de 15 iulie s-a tras, din nou, asupra unui vehicul militar german, drept răsplată aceeaşi soartă au avut-o alţi 20 de ostatici. În noaptea de 15 spre 16 iulie, 4 genişti germani au fost ucişi tăindu-li-se beregata” [525]. Pe data de 14 iulie la staţia Răuţel de lîngă Bălţi au apărut foi volante, care chemau populaţia „la nesupunere faţă de autorităţile române şi la alianţă cu Sovietele”. Drept răspuns, deasupra satelor din judeţ, din avioane germane, au fost aruncate foi volante în limba română şi rusă în care populaţia era avertizată că „sîngele ostaşilor români şi germani, împuşcaţi de după colţ, va fi răzbunat fără cruţare”[526]. Cu toate acestea, în noaptea spre 31 iulie în Bălţi a fost

[519] Ibid. Fila 4.
[520] Ibid. D. 192. Fila 22.
[521] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4484. Fila 11.
[522] Ibid. D. 4481. Fila 853.
[523] Ibid. Fila 24.
[524] Коренев А. На земле молдавской. // Герои подполья. Москва. 1968. P. 409.
[525] Круглов А. Без жалости и сомнения. Документы о преступлениях оперативных групп и команд полиции безопасности и СД на временно оккупированной территории СССР в 1941-1944 гг. Днепропетровск. «Ткума». 2010. P. 11.
[526] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 29, 30.

săvîrşit un atac asupra pazei atelierului mecanic mobil al armatei române, iar pe 13 august în curtea fabricii de zahăr a fost ars un camion militar.

Pe data de 19 iulie 1941 un convoi al trupelor române care înainta spre Cahul, a fost mitraliat de foştii ostaşi ai miliţiei populare Ia. Maximenco şi M. Bloşenco. Trei zile mai tîrziu în Cahul a avut loc un alt „incident". „Pe data de 22 iulie, la ora 20, – se comunica în anunţul poliţiei din 24 iulie – în apropiere de Lipovanca bandiţii au atacat o patrulă a armatei Germaniei Măreţe, au deposedat-o de armament şi au bătut-o. Poliţia investighează cazul, vinovaţii vor fi împuşcaţi. Începînd cu ziua de azi, deplasarea prin oraş, mai tîrziu de ora 20, va fi interzisă. Cei, care vor încălca ordinul, vor fi executaţi"[527]. Săvîrşind atacul, viitorii participanţi ai organizaţiei ilegaliste din Cahul Vasile Cojocaru, Ivan Romanenco şi Nicolai Cravciuc, au făcut rost de două puşti[528].

Deja după data de 20 iulie şi-au început activitatea ilegaliştii din Chişinău. În timpul raidurilor avioanelor sovietice V.V. Tricolici a aruncat o grenadă spre bateria antiaeriană din parcul „Puşkin"[r]. Membrii grupului N. Griţco şi N. Căruntu la staţia Revaca au aruncat în aer un pod de cale ferată, au incendiat un rezervor cu combustibil, răspîndeau foi volante cu caracter patriotic. La staţia Visterniceni ilegaliştii grupului N. Griţco şi F. Căruntu au demontat terasamentul de cale ferată, în consecinţă, un tren românesc a deraiat. Tot ei au deteriorat legatura telefonică a comenduirii de pe strada Doina dintre statul-major al corpului de armată român şi unităţile acestuia. Ilegalistul A.G. Caidaş propaga idei cu caracter patriotic chiar în curtea casei sale. Membrii grupului au luat sub supraveghere activitatea aerodromului militar german de la periferia Chişinăului Schinoasa[529]. La 8 august la marginea pădurii din satul Caracuşeni a fost nimicită o patrulă de jandarmi. Ş. Rabinovici, ascunzîndu-se în satul Budeşti, chema ţăranii la răscoală[530].

La sfîrşitul lunii partizanii, – posibil Nicolai Kalaşnikov şi locuitorul satului Dunduc Mihail Cernoluţchii, – pe drumul Chişinău-Bender au tras focuri de mitralieră asupra unei coloane ai armatei române[531]. Pe 3 septembrie Biroul sovietic de informare comunica despre atacul partizanilor asupra unui convoi de maşini inamice în zona dintre Prut şi Nistru, în rezultatul căruia au fost incendiate mai multe autocamioane, au fost nimiciţi pînă la 80 de soldaţi şi ofiţeri inamici. Un grup de partizani din 5 persoane, creat de comitetul raional de partid din băştinaşii satului Dubovo, condus de S.I. Mîndru (partizan în anii războiului civil), au săvîrşit o serie de acte de sabotaj în apropierea Tiraspolului şi în raionul Krasnîe Ocna din regiunea Odesa şi chemau populaţia la acte de sabotaj[532]. În noaptea spre 20 septembrie s-au tras focuri de armă asupra unui tren militar la intrarea în staţia de cale ferată Alexandreni. La periferia Chişinăului Buiucani „persoane neidentificate" de două ori, pe 18 şi pe 26 septembrie, au tras asupra pazei cazarmei trupelor române. „Atacul – se menţiona în denunţul poli-

[527] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 213.
[528] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 267.
[r] Nota redactorului ştiinţific: Actualmente „Grădina publică Ştefan cel Mare".
[529] Arhiva organizaţiilor social-politice. F. 3280. Inv. 1. D. 1005. Fila 9, 17, 98.
[530] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 226.
[531] Vezi mai detaliat: Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 67.
[532] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 159. Fila 1.

ţiei, – a fost precedat de emiterea semnalelor din direcţia străzii Valea Dicescu". Pe data de 30 septembrie la staţia Pămînteni în apropiere de Bălţi patrioţii au incendiat 200 de stîlpi de telegraf pregătiţi pentru a fi expediaţi în Romania. Focul s-a extins asupra unui depozit cu armament din apropiere, detonînd 2 lăzi cu muniţie. La începutul lunii octombrie un detaşament înarmat din 6-7 persoane a atacat cu vocuri de armă un grup de soldaţi români, rănîndu-l pe unul dintre aceştia[533].

Pe data de 4 august 1941 generalul Palanjanu, şeful satului major al armatei a 4-a române, a expediat în adresa organelor de poliţie şi a trupelor o circulară în care specifica: „În spatele frontului se află un număr mare de agenţi comunişti, care atacă convoaie, unii militari în parte, dar şi grupuri mici de ostaşi. Vă rugăm să binevoiţi a lua măsuri imediate pentru reţinerea pe sectorul ocupat de trupele Dumneavoastră, a celor numiţi mai sus, dar şi a persoanelor la care aceştia se adăpostesc". Trei zile mai tîrziu, Palanjanu a ordonat „să fie luate măsuri drastice în ceea ce priveşte verificarea minuţioasă a satelor şi a pădurilor din partea locului cu scopul arestării persoanelor suspecte şi executarea autorilor atacurilor comise asupra convoaielor şi a forţelor armate. În cursul cercetării care se va desfăşura, trebuie să fie identificaţi şi tăinuitorii"[534]. „În majoritatea punctelor ocupate, – constata în timpul asediului Odessei şeful adjunct al Marelui stat major al armatei române generalul Mazarini, – grupuri de localnici, simpatizanţi ai sovietelor, luptă împotriva armatei române, organizează tulburări în masă şi acte de sabotaj. Grupurile atacă trupele necombatante, trag asupra coloanelor de militari, capturează cercetaşii, extermină grupurile mici de ostaşi. Toate acestea sporesc pierderile deja semnificative ale trupelor noastre"[535]. Pentru lupta contra partizanilor au fost create echipe speciale de poliţişti şi jandarmi.

Teroarea a luat amploare şi mulţi dintre ilegalişti au căzut victime ale acesteia. Pe data de 26 iulie 1941 în satul Stepanovca din raionul Olăneşti au fost arestaţi 11 ostaşi ai formaţiunii de voluntari, rămaşi în spatele frontului inamic. La 1 august ei au fost împuşcaţi în apropiere de satul Răscăieţi[536]. În primele zile de ocupaţie au fost daţi dispăruţi conducătorii organizaţiilor ilegaliste de partid A.I. Iliciuc din raionul Rîbniţa, în raionul Dubăsari – unul dintre secretarii CR al PC(b)M Prizman şi mai mulţi ilegalişti. În luna august 1941 au fost arestaţi şi executaţi de către detaşamentul de represalii german secretarul organizaţiei ilegaliste de partid din Grigoriopol N.G. Dudnic şi ilegalistul I.I. Taran, comuniştii V.V. Jelezco şi R.G. Tocarenco rămaşi pentru organizarea luptei ilegaliste. Comuniştii din Grigoriopol G.T. Tocarenco şi V.V. Jelezco au fost executaţi de către detaşamentul „de autoapărare" din satul german Colosova, necunoscîndu-se despre legăturile acestora cu organizaţia ilegalistă. P.M. Topor, rămas să conducă organizaţia clandestină din Tiraspol, a fost arestat de către jandarmeria română şi închis în lagărul pentru prizonierii de război. Scăpînd din lagăr, el s-a retras în regiunea Kirovograd, unde nimeni nu-l cunoştea. În noiembrie au fost executaţi V.F. Beznosiuc şi P.E. Bairac, rămaşi pentru lucrul clandestin în Tiraspol. În primele zile de ocupaţie a fost arestat A.C. Perekrestov – înainte de război şef al serviciului de pompieri al întreprinderii de vinificaţie şi membru al comitetului orăşenesc al PC(b)M din Tiraspol. A fost ucis şi V.A. Caramanuţa – membru al comitetului raional ilegalist.

[533] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 213, 214.
[534] Ibid. P. 214-217.
[535] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 330, 331.
[536] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 190. Fila 5.

În raionul Dubăsari, în timpul luptelor cu inamicul au fost zdrobite detaşamentele de partizani conduse de V. I. Sîcinschi şi A.S. Popescul[537]. Majoritatea membrilor grupurilor de partizani au bătut în retragere odată cu unităţile Armatei Roşii.

Comuniştii, rămaşi în libertate, menţiona în raportul din august 1941 inspectorul regional de poliţie Chişinău Pavel Epure, sînt „dezorientaţi şi paralizaţi" [538]. Unii dintre agenţii sovietici rămaşi, – menţiona el într-un alt raport, – au mărturisit despre misiunea primită, ceilalţi manifestă o atitudine de pasivitate prudentă"[539]. Într-adevăr, invadatorii aveau suficienţi complici. Aceştia din urmă l-au reţinut pe unul din membrii grupului de partizani condus A.N. Romanenco. Pe 21 iulie au fost capturaţi şi alţi partizani. Ei au rezistat torturilor şi n-au dat depoziţii cu privire la acţiunile de luptă ale detaşamentului şi relaţiile acestuia cu Chişinăul. În timpul percheziţiei însă, jandarmii au găsit la ei armament şi explozibil; pe 12 august partizanii au fost executaţi[540].

Ca activişti sovietici din perioada premergătoare războiului au fost arestaţi V.V. Tricolici, A.G. Caidaş şi alţi cîţiva ilegalişti. Aflînd despre arestarea acestor tovarăşi, unul din membrii grupului s-a predat poliţiei, denunţîndu-i pe toţi cei pe care îi cunoştea[541]. Organizaţiile chişinăuiene de tineret au fost denunţate de fostul vînzător la bufetul din incinta NCVD-ului RSSM Litviniuc, numit agent de legătură al ilegaliştilor. După cum s-a dovedit, pînă în 1940 el şi-a făcut serviciul în cadrul jandarmeriei române. Au fost capturaţi 27 de patrioţi, în mîinile Siguranţei au ajuns 25 kg de explozibil, 5 puşti, grenade, cartuşe[542]. 17 persoane la domiciliul cărora s-a găsit armament, au fost condamnaţi la moarte. Însă 10 din cei arestaţi, inclusiv Caidaş, în pofida torturilor, n-au mărturisit nimic şi au rămas în viaţă[543].

Pe data de 2 octombrie 1941 au început arestările muncitorilor – membri ai organizaţiei ilegaliste, condusă de Nichifor Grîţco. Deşi fiecare dintre ei a fost asigurat cu o armă de calibru mic, în mîinile poliţiei române au ajuns doar 50 de grenade, locul de păstrare al acestora fiindu-le indicat de un trădător. De asemenea, au fost reţinuţi 11 muncitori, care la începutul războiului făceau parte din grupul de exterminare al radiocentrului din Chişinău şi 11 muncitori-ilegalişti de la depoul de tramvaie[544]. Toţi aceştia au fost condamnaţi la moarte. Potrivit relatărilor martorilor ei „mergeau liniştiţi spre locul de execuţie, o parte dintre ei cîntau cîntece revoluţionare". Cuzima Melnikov înainte de execuţie le-a strigat călăilor: „Trăiască Puterea sovietică! Eu voi muri, însă vor veni alţii şi voi veţi fi nimiciţi!" [545]. În satul Budeşti a fost capturat şi supus torturii Şoili Rabinovici. În procesul-verbal al interogatoriului s-a menţionat: „Refuză să depună mărturii în formă scrisă, verbal însă declară că, indiferent de modificările

[537] История Приднестровской Молдавской Республики. С. 217, 218.
[538] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 96.
[539] Ibid. D. 4481. Fila 853.
[540] AOSPRM. D. 1011. Fila 11, 14, 15.
[541] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. В тылу врага. Р. 220. История Молдавской ССР. Кишинев. Штиинца. 1984. Р. 79.
[542] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 271.
[543] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2.
[544] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 9. Fila 7.
[545] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 225.

survenite în cursul războiului, Uniunea Sovietică va ieşi învingătoare... El refuză să comunice despre misiunea primită din partea Sovietelor”[546].

Ca urmare a trădării, pe data de 4 septembrie 1941, siguranţa a reuşit să aresteze în Bender 14 ilegalişti, confiscînd de la aceştia explozibil, armament, seturi de uniformă militară română. Apoi a suferit un fiasco grupul ilegalist condus de A.P. Procopeţ. În luna octombrie 1941 membrul acestuia I. Streleţ a dat tovarăşii pe mîna poliţiei. A.P. Procopeţ, F.M. Dobriţa şi trei femei, stăpîne ale apartamentelor conspirative, au fost reţinute. În mîinile jandarmilor, de asemenea, au ajuns 40 kg de material explozibil, locul de păstrate al acestuia fiindu-le indicat de trădător. Însă, puşi sub urmărire penală, ilegaliştii n-au dat depoziţii, care ar duce la noi arestări sau care ar complica situaţia celor arestaţi deja. Deoarece trădătorul nu cunoştea locul de tăinuire a 6 puşti şi 2 puşti-mitralieră pe care le deţineau membrii grupului, ele n-au fost găsite de siguranţă[547], iar unii dintre ilegalişti au reuşit să scape de detenţie. În dorinţa de a le cruţa viaţa camarazilor săi, A.P. Procopeţ a luat toată „vina” asupra sa. Pe data de 6 mai 1942 el a fost împuşcat. F.M. Dobriţa a fost condamnat la temniţă grea pe viaţă[548]. Încă la începutul ocupaţiei, probabil în timpul unei ciocniri cu trupele duşmanului, a fost nimicit grupul de partizani condus de S.I. Mîndru, care activa în raionul Tiraspol.

Instaurarea administraţiei de ocupaţie, eşecul organizaţiilor ilegaliste impuneau căutarea unor noi forme de luptă. Fiind eliberaţi din închisoare, membrii grupului condus de N. Kalaşnikov, aflîndu-se sub supravegeherea poliţiei, s-au văzut nevoiţi să-şi întrerupă activitatea pentru o perioadă de timp; doi dintre aceştia au refuzat să conlucreze cu organizaţia ilegalistă[549]. Cea de-a treia grupare, cu un efectiv de 6 persoane, organizată în Bender de către şeful direcţiei judeţene a NKVD-ului RSSM Serebreakov, a fost dizolvată; conducătorul acesteia I.D. Litvinov, depistînd că ceilalţi membri nu insuflă încredere, a întrerupt orice legătură cu aceştia şi şi-a redus activitatea la răspîndirea ştirilor despre mersul războiului. Nereuşind să facă faţă presiunii de ordin psihologic, în luna octombrie 1941, unul din membrii grupului de ilegalişti, alcătuit din locuitorii satului bulgăresc Chiriutnea (Corten), i-a denunţat pe tovarăşii săi, indiciîndu-le jandarmilor şi locul în care era ascuns armamentul. Membrii grupului S.V. Malcov, I.I. Barbarov, A.G. Manaf, I.V. Obretionov şi I.Z. Gurgurov au fost arestaţi. Conducătorul grupului S.V. Malcov şi-a luat „vina” asupra sa, salvîndu-le viaţa tovarăşilor săi. El, însă, a fost condamnat la moarte şi executat[550]. În toamna lui 1941, atacurile armate asupra trupelor de ocupaţie au contenit, atît în Basarabia, cît şi pe malul de est al Nistrului. La 1 noiembrie siguranţa raporta: „Nu se poate vorbi despre o mişcare comunistă unificată şi bine dirijată” [551]. Starea de spirit a populaţiei a rămas aceeaşi, pro-

---

[546] Ibid. P. 226.
[547] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 271-273.
[548] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. С. 254, 255, 580.
Anatolii Petrovici Procopeţ, născut în anul 1891 în c. Tatarbunari, jud. Akkerman din gubernia Basarabia, în anii războiului civil a condus detaşamentul de partizani, mai tîrziu un batalion al brigăzii de cavalerie a lui G.I. Cotovschi. În 1940, fiind deja pensionar, a trecut cu traiul în Bender, fiind numit preşedinte suplinitor al Consiliului satului de feroviari Homuteanovca. // Ibid. C. 580.
[549] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1011. Fila 14, 15, 33, 35.
[550] Новаков С.З., Червенков Н.Н. Прошлое и настоящее села Кирютня. Кишинев. Штиинца. 1980. С. 33.
[551] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 540.

paganda patriotică era răspîndită în continuare, însă organizarea mişcării ilegaliste trebuia, în mare măsură, să fie reluată de la zero.

Comandamentul Armatei de coastă (Primorskaia), care apăra Odesa, avea nevoie de informaţii cu privire la intenţiile inamicului. La 28 august în regiunea dintre Odesa şi Tiraspol a fost paraşutat un grup din 10 persoane condus de fraţii Besedin, dotate cu radioemiţător. Pînă la acest moment, fraţii Besedin şi încă un ilegalist chişinăuiean, Mihail Sizov, au realizat prima misiune, traversînd linia frontului şi primind instruirea necesară pentru paraşutare. Ei au reuşit iarăşi să pătrudă în Chişinău însă, ca şi pînă acum, nu cunoşteau regulile esenţiale ale conspiraţiei. Între timp, un fost camarad de-al lor V. Rotari, intenţionînd să atragă în lupta ilegalistă pe unul dintre cunoscuţii săi, i-a povestit acestuia despre grupare, obiectivele, efectivul şi dotarea acesteia cu armament. Însă această cunoştinţă s-a dovedit a fi o rudă al comisarului singuranţei Angelescu şi Rotari a fost arestat. Ştiind că ceilalţi membri ai grupului au părăsit deja oraşul, el n-a tăinuit nici numele de familie, nici şi adresele acestora. Rudele i-au avertizat pe fraţii Besedin că sînt căutaţi de Siguranţă, însă ei au neglijat această informaţie. Ei nu s-au ascuns, ci au continuat să-şi realizeze scopurile. Pe data de 8 octombrie 1941 fraţii Besedin şi alţi paraşutişti, – M. Sizov, E. Iovu, I. Zadorojnîi, S. Ostapov, P. Mihailicenco, N. Bulaş, A. Potajoglu, D. Polişciuc şi radiotelegrafista Irina Vasilache, – au fost arestaţi. În pofida torturilor, paraşutiştii n-au predat armamentul şi staţia de radio tergiversînd astfel ancheta. Totuşi, în luna iulie 1942, au fost cu toţii executaţi; trei dintre condamnaţi au fost aduşi la locul execuţiei pe târgi[552].

Responsabile pentru crearea Centrului de conducere a mişcării ilegaliste din Moldova rămîneau a fi organele de partid şi cele militare. Serviciul de infomaţii al Statului major al Armatei de coastă a organizat un grup format din veteranii mişcării ilegaliste din Basarabia care, pînă la război, aşa şi n-au fost înscrişi în rîndurile PC(b)U: fostul secretar al comitetului regional ilegalist din Basarabia al PCR şi deputat al Sovietului Suprem al RSSM Iurii Korotkov, unul dintre predecesorii săi în funcţia de conducător al mişcării ilegaliste din Basarabia Iosif Bujor şi agenţii de legătură Raisa Şafran şi Maria Onufrienco care, de asemenea, aveau experienţă în activitatea ilegalistă din Basarabia[553]. Grupul a trecut cu succes linia frontului.

Un obstacol în calea acestui grup spre Chişinău era Nistrul. În acea perioadă pe cursul inferior al acestuia operau detaşamentele de partizani conduse de A.F. Soldatenco, de locotenentul-major Tretiacov, de Ion Postolachi ş. a. Ei ar fi putut ajuta membrii Centrului ilegalist să traverseze rîul însă în perioada respectivă trupele române pregăteau în acea regiune operaţiunile de represalii. Avea loc o concentrare a trupelor, s-a intensificat activitatea serviciilor de informaţii[554]. Pe data de 16 septembrie, la jumătate de cale spre Tiraspol, în satul Troiţcoe a fost capturat şi recunoscut de către serviciul de contraspionaj român Iu. Korotkov. Acest fapt semnifica condamnarea la moarte însă conducătorul mişcării ilegaliste basarabene nu şi-a pierdut cumpătul. După interogatoriu el a încercat să fugă, însă fără succes. În aceeaşi zi el a fost interogat în cadrul diviziunii superioare a serviciului de contraspionaj.

Scopul pentru care deputatul, în plus şi fost conducător la mişcării ilegaliste, a trecut linia frontului, era evident. Pe data de 20 septembrie, se indica în raportul serviciu-

[552] Arhiva SIS RM. D. 3531. Fila 66. D. 45. T. 1. Fila 243.
[553] Ibid. D. 2. Fila 23, 24.
[554] Гратинич С.А. На левом берегу Днестра. P. 66, 67; Гратинич С., Шорников П. «Постараюсь выполнить все…». // Трибуна. 1987. № 23.

lui de contraspionaj, „Gheorghii Korotkov... născut în or. Soroca, inginer instruit în Germania şi Belgia, comunist înflăcărat, deputat de Ciuciuleni, judeţul Lăpuşna, în perioada regimului sovietic, a trecut linia frontului din Odesa cu scopul de a pătrunde în Basarabia pentru organizarea activităţii cadrelor comuniste. A încercat să fugă din «Straj» prin vicleşug. Escortat în «Vrancea», după interogatoriu, pe drum de la centrul de informaţii spre compania de poliţie, a fost omorît în timp ce a încercat de a evada”[555]. Omorul unui important deţinut politic din motivul încercării acestuia de a evada sau – nu poate fi exclus, – în timpul interogatoriului urma să fie considerat de comandament drept un eşec grav al serviciului de contraspionaj. Probabil, din această cauză raportul cu privire la capturarea lui Korotkov a fost trimis prin instanţe doar patru zile mai tîrziu. Tot în acele zile, probabil, în lupta cu detaşamentulul de represalii, au pierit neidentificaţi alţi membri ai grupului.

Incapacitatea comuniştilor din RASSM de a activa în cadrul organizaţiei ilegaliste din Basarabia era evidentă pentru militari, însă nu şi pentru conducerea de partid. De formarea celui de-al doilea efectiv al Centrului ilegalist, cu dislocarea în Chişinău, s-a ocupat conducerea PC(b)M în oraşul Stalino (actualmente Donetk). Deoarece activiştii organizaţiei ilegaliste din Basarabia pînă la începtul războiului, formal, nu erau membri ai PC(b)U, conducător al Centrului a fost numit secretarul CR al PC(b)M din Slobozia A.M. Tereşcenco, ci nu unul dintre ilegaliştii basarabeni. Secretarul comitetului orăşenesc al Comsomolului din Tiraspol P.I. Muntean a fost numit adjunctul acestuia. La fel ca şi Tereşcenco, Muntean nu avea experienţă conspirativă. Aceştia erau inapţi pentru activitatea ilegalistă în Basarabia, deoarece primul nu cunoştea limba moldovenească, iar cel de-al doilea, vorbea în dialectul nistrean. Cel de-al doilea adjunct al lui A.M. Tereşcenco a fost numit M.I. Scvorţov – membru al Biroului politic al CC al PCR, iar agenţi de legătură al Centrului – secretarul comitetului raional al comsomolului din Slobozia I.M. Maslov (el avea sarcina de a organiza activitatea ilegalistă a comsomoliştilor), fostul membru al comitetului regional al PCR din Basarabia, secretar al comitetului judeţean Soroca al PCR, iar în anii 1940-1941 preşedinte al Consiliului orăşenesc Soroca I.M. Morghenstern, precum şi I.T. Boguslavschii – persoană cu funcţie de conducere din cadrul Comisariatului poporului pentru agricultură al RSSM, S.P. Bruhis – colaborator al aparatului de partid, foştii angajaţi ai ziarului „Moldova socialistă” E.S. Grinberg şi I.I. Grinman[556]. Veteranii luptei ilegaliste din Basarabia cunoşteau bine limba moldovenească şi încă alte 3-4 limbi străine, însă trimiterea evreilor în Basarabia pentru activitatea ilegalistă în toiul genocidului denota faptul că conducerea PC(b)M nu cunoştea care este starea reală de lucruri în teritoriul ocupat.

S-au întreptins totuşi unele acţiuni pentru a proteja membrii Centrului de pericolul de a fi lichidaţi imediat după aterizare. La 13 septembrie în Moldova a fost paraşutat un detaşament de partizani format din 10 ostaşi. Detaşamentul însă a aterizat într-o regiune neîmpădurită, în apropiere de oraşul Floreşti. Trei dintre partizani, inclusiv comandantul detaşamentului A.A Trosteanetchii, au fost capturaţi şi împuşcaţi de jandarmi, ceilalţi, după o încăierare cu patrula, au trecut pe malul de est al Nistrului. Pe 25 septembrie membrii Centrului ilegalist au fost paraşutaţi nu în zona împădurită de

[555] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… С. 246. „Straja” şi „Vrancea” – nume codificate ale unităţilor de contraspionaj.
[556] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 2. Fila 1, 2.

lîngă satul Bravicea[557], ci în satul Micăuţi, la 30 de km de la Bravicea şi la 15 km de Chişinău. Dat fiind faptul că paraşutarea a avut loc în zorii zilei şi nu noaptea, aceştia au fost observaţi încă din aer. Spre locul de aterizare au fost trimise subunităţi de jandarmi. Ei au intreprins o razie, ascunzîndu-se după spatele ţăranilor mobilizaţi. Ilegaliştii, înarmaţi doar cu pistoale, au fost nevoiţi să ducă o luptă inegală. „În zorii zilei de 25 septembrie, – se comunica în raportul procurorului Basarabiei către Procurorul General al României, – două avioane sovietice au lansat pe teritoriul acestui judeţ mai mulţi paraşutişti-terorişti care, odată cu iniţierea căutărilor, au fost descoperiţi. A urmat o luptă dintre jandarmi... şi teroriştii-paraşutişti, în urma căreia au fost omorîţi trei dintre paraşutişti, doi locuitori ai satului Sireţ au fost ucişi iar trei au fost răniţi”[558].

30 de jandarmi conduşi de un ofiţer au continuat căutările şi au descoperit paraşutiştii. Patru dintre ilegalişti, refuzînd să se predea, după un chimb de vocuri s-au împuşcat, alţi trei, printre care şi agenta de legătură E. Grinberg, au fost capturaţi. Un alt membru al Centrului a fost prins de jandarmi pe data de 29 septembrie la 10 km de la locul luptei, în apropiere de satul Steţcani, judeţul Orhei. Văzîndu-se încercuit, el s-a sinucis [559]. În rezultatul interogatoriilor membrilor Centrului ilegalist, siguranţa n-a reuşit să opereze arestări, aceştia fiind împuşcaţi.

Liderii de partid din Moldova erau îngrijoraţi de lipsa mijloacelor de legătură cu ilegalitatea. Referinţele acestora cu privire la situaţia în care „detaşamentele de partizani şi grupurile de diversionişti au fost lăsaţi fără mijloace de [radio] comunicare[560], iar „conducerea organizaţiilor ilegaliste de partid şi a mişcării de partizani de pe teritoriul RSSM este dificilă deoarece... CC al PC(b)M nu dispune de mijloace de legătură” [561] erau prezentate în rapoartele expediate în adresa CC al PC(b)U şi erau juste. Dat fiind faptul că lipseau mijloacele de comunicare cu ilegaliştii din Moldova, CC al PC(b)M nu putea raporta că conduce mişcarea patriotică din republică. La începutul anului 1942 totuşi, s-a găsit o cale prin care partidul să poată influenţa asupra situaţiei politice în teritoriul republicii. Informaţiile radiodifuzate de la Moscova cu privire la mersul războiului, imaginile cu prizonierii români, erau răspîndite în rîndul populaţiei din Moldova. CC al PC(b)M a cerut ajutorul CC PC(b)U pentru a organiza editarea a două ziare în limbile moldovenească şi rusă, pentru elaborarea programelor radiofonice în moldoveneşte şi permisiunea de a recruta un număr necesar de lucrători cu funcţii de răspundere cu scopul implicării acestora în desfăşurarea luptei pe teritoriul Moldovei ocupate, în conformitate cu instrucţiunile comandamentului Frontului de Sud[562].

Pe data de 28 mai 1942, cînd inamicul a desfăşurat o nouă ofensivă pe flancul de sud al frontului sovieto-german, Biroul CC al PC(b)M a adoptat o rezoluţie „Cu privire la intensificarea luptei de partizani în spatele invadatorilor germani” [563]. La 30 mai în cadrul Marelui Stat major a fost creat Statul major Central al mişcării de partizani, condus de secretarul CC al PC(b) din Belorusia P.C. Ponomarenco. În cadrul Statului major al mişcării de partizani din Ucraina, în octombrie 1941, a fost infiinţată Secţia

[557] Ibid. Fila 26.
[558] ANRM. F. 173. Inv. 2. D. 586. Fila 2.
[559] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 579; Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Op. cit. P. 218; ANRM. F. 173. Inv. 2. D. 586. Fila 2.
[560] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 4. Fila 28.
[561] Ibid. Fila 7.
[562] Ibid. D. 63. Fila 26.
[563] Коммунистическое подполье Молдавии. 1941-1944. С. 7.

Moldovenească. Din luna decembrie 1942 Secţia a fost condusă de secretarul CC al PC(b)M I.I. Alioşin. A început o nouă fază a luptei patriotice pe teritoriul Moldovei.

Astfel, în pofida desfăşurării tragice a operaţiunilor de luptă, la începutul Marelui război pentru Apărarea Patriei, organele de partid şi cele militare, au reuşit să formeze pe teritoriul Moldovei o reţea de organizaţii ilegaliste. Mişcarea ilegalistă, avînd un caracter multinaţional, în special cea din Basarabia, a fost formată, în mare parte din patrioţi care nu erau membri ai partidului comunist. Totodată, şi pe malul stîng al Nistrului s-a reuşit formarea organizaţiilor clandestine. Baza socială a mişcării patriotice ilegaliste pe maulul stîng al Nistrului era mai vastă decît cea din Basarabia.

La formarea mişcării ilegaliste s-au comis mai multe greşeli. Întîi de toate, a fost eronat evaluată durata ocupaţiei naziste şi caracterul politicii de ocupaţie a României. Printre obiectivele mişcării ilegaliste nu erau incluse acumularea de informaţii în interesul Armatei Roşii şi răspîndirea ideilor patriotice în sînul populaţiei, organizarea rezistenţei neînarmate în masă. Din acest motiv, grupurile ilegaliste n-au fost asigurate cu mijloace de radiocomunicare şi tehnică de multiplicare, în componenţa acestora n-au fost incluse persoane capabile de a organiza activitatea propagandistică.

N-au fost bine chibzuite şi soluţionate problemele legate de asigurarea mişcării ilegaliste cu cadre competente. În lupta ilegalistă au fost atrase, în primul rînd, persoanele care, pînă la război, s-au manifestat drept patrioţi ai URSS – altfel nu putea fi. Însă trebuia, de asemenea, să se ţină cont de faptul că persoanele respective, de cele mai multe ori, aveau vîrsta de recrutare iar acest lucru, evident, dădea de bănuit serviciilor de represalii ale inamicului.

Graba cu care au fost instruiţi ilegaliştii, includerea în organizaţii a unor persoane care nu cunoşteau regulile conspitaţiei, a provocat includerea că în rîndurile acestora şi a unor oameni dubioşi. Refuzul conducerii PC(b)M de a atrage liderii Mişcării de eliberare a Basarabiei în rîndurile organizaţiei ilegaliste, a făcut imposibilă crearea Centrului ilegalist de partid. O parte dintre grupurile ilegaliste, create în ajunul ocupaţiei, au fost în curînd exterminate, multe dintre ele nici nu şi-au început activitatea, iar membrii acestora au ales alte metode de luptă. Cu toate acestea, precum au arătat evenimentele ulterioare, lucrul organizatoric, realizat în Moldova înaintea retragerii trupelor sovietice, a contribuit la activizarea rezistenţei populare.

* * *

Din motive sociale şi naţional-statale populaţia Moldovei a sprijinit măsurile de mobilizare realizate de autorităţile sovietice, a participat alături de Armata Roşie la acţiunile de luptă de pe front şi la asigurarea securităţii în spatele frontului. Acţiunile de mobilizare şi de evacuare, desfăşurate în republică la începutul războiului, se cuvine a fi considerate de succes. Rata mare a celor mobilizaţi în armată şi a populaţiei evacuate, ajutorul acordat de catre mucitori şi ţărani trupelor sovietice confirmă faptul că majoritatea populaţiei Moldovei credea în victoria finală a Uniunii RSS.

Capitolul II. POLITICA DE OCUPAŢIE A ROMÂNIEI

Politica regimului antonescian pe teritoriul Moldovei, metodele de adminisrare, practicate de ocupanţi, erau determinate nu numai de nevoile curente ale războiului. Comportamentul militarilor, jandarmilor, a funcţionarilor români în multe privinţe era iraţional în virtutea pricinilor ideologice, lejislaturei şi a tradiţiilor, determinate de evoluţia societăţii româneşti în deceniile precedente.

§ 1. Baza legislativă al regimului de ocupaţie. Politica economică şi socială al României în teritoriile ocupate

Cum s-a demonstrat, pregătirea ideologică a României de agresiune împotriva Rusiei a început încă în sec. al XIX-lea. În anii ‘20 – ‘30 minorităţile naţionale din România şi din teritoriile ocupate au fost limitate în drepturi cetăţeneşti. Faţă de evrei s-a promovat politica de expulzare din ţară. O nouă etapă de constrîngere a drepturilor civice a început după reunirea Basarabiei cu URSS. Legea cu privire la regimul muncii în condiţiile excepţionale din 24 iulie 1940 interzicea grevele, lipsind oamenii muncii de orice drepturi de a cere majorarea plăţii muncii.

Încercînd să-şi „justifice” politica socială represivă, la 28 iunie şi în zilele următoare guvernul lui Carol al II-lea de facto a încuviinţat „excesele” antievreieşti ale militarilor: criminalii n-au fost pedepsiţi. La 8 august 1940, executînd cerinţele legionarilor, regele a sancţionat prin decretul-lege Nr. 2650 (despre statutul de drept al locuitorilor-evrei), deosebirea în drepturi a românilor „de sînge” şi cetăţenii români de naţionalitate evrei. Prin decretul-lege Nr. 2651 au fost interzise căsătoriile între românii „de sînge” şi evrei, dîndu-se definiţia juridică a esenţei naţionale şi confesionale a evreilor. În conformitate cu această lege, evrei erau considerate persoanele: a) în legea (credinţa) lui Moisei; b) născute de părinţi în legea lui Moisei; c) creştinii născuţi de o mamă creştină şi părinte evreu, nebotezaţi; d) născute de o mamă evreică în legea lui Moisei nelegitim; e) evreii prin sînge, ateişti, se consideră evrei în virtutea acestui decret cu putere de lege.

Evreii din România au fost împărţiţi în trei categorii. Prima categorie – cea mai nedreptăţită o alcătuiau evreii veniţi în România după 30 decembrie 1918, a doua – evreii naturalizaţi individual pînă la 30 decembrie 1918, adică cei ce trăiau în Valahia, Moldova şi Dobrogea, veteranii primului război mondial şi urmaşii celor căzuţi în războaiele din 1877-1878 şi 1913. Categoria a treia o formau persoanele, care nu făceau parte din primele două. Persoanele de categoria întîia şi a treia urmau să fie excluse din administraţia de stat. Acestea nu puteau practica avocatura, nu puteau face comerţ în localităţile săteşti, nu puteau face negoţ cu alcool, nu erau supuşi serviciului militar, nu puteau fi proprietari sau arendaşi de cinematografe, editori de reviste, gazete, cărţi ş.a. Evreii de categoria a doua de asemenea nu puteau fi militari de profesie[564].

Eliminarea evereilor din structurile de stat de acum nu mai satisfăcea radicalii de dreapta. „Cedarea” Basarabiei şi a Bucovinei de Nord Uniunii Sovietice, apoi retrocedarea Dobrogei de Sud Bulgariei, ocupate de România în timpul Războiului al doilea Balcanic (1913), transmiterea către Ungaria a nordului Transilvaniei, primită în 1918, marca falimentul politicii de anexări, promovate de România la începutul sec. al XX-lea. Carol al II-lea, compromis după părerea cercurilor conducătoare româneşti de po-

[564] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului în România. P. 88-99.

litica sa, care a adus ţara la catastrofă naţională, iar în ochii românilor de dreapta şi ai patronilor acestora din Berlin – de orientarea îndelungată spre Franţa şi Anglia, prin răfuiala cu legionarii nu mai putea rămîne la putere. Adeversarii săi din dreapta foloseau împotriva lui ura faţă de evrei, ce lua amploare în societatea românească, repetînd sloganul: „Două jidauce au nenorocit ţara: Elena Lupescu şi Ana Paucher”[565]. Prima era amanta regelui, a doua – activistă a mişcării comuniste din România. Lipsit de susţinerea tuturor fracţiunilor claselor conducătoare, la 5 septembrie 1940 regele l-a numit şef de guvern pe generalul Ion Antonescu şi a abdicat. Liderul legionarilor Horia Sima a devenit viceprim-ministru. În perioada regimului naţional-legionar şi a dictaturii lui Antonescu s-au determinat definitiv scopurile şi metodele de realizare a politicii viitoare în teritoriile „recucerite”.

Regimul naţional-legionar şi dictatura lui I. Antonescu în România. Pregătirea genocidului. Perioada scurtă a guvernării lui I. Antonescu pînă la intrarea României în război împotriva URSS a fost condensată de zguduiri politice. Dictatorul a înăsprit acţiunile de limitare a drepturilor sociale ale muncitorilor. Prin decretul-lege al lui I. Antonescu din 20 noiembrie 1940 au fost lichidate sindicatele. La 10 decembrie 1940 a fost semnat decretul-lege Nr. 4012 privind militarizarea întreprinderilor şi instituţiilor de stat şi private. Legile Nr. 3801 din 12 noiembrie 1940 şi Nr. 236 din 5 februarie 1941 introduceau pentru muncitori pedepse extrem de dure – pînă la detenţia în lagăre de concentrare şi pedeapsa capitala, inclusiv „pentru încălcarea disciplinei de muncă”. În cele din urmă, la 14 mai 1941 prin decretul-lege „Despre organizarea muncii naţionale” durata zilei de muncă a fost prelungită pînă la 12 ore. Aceste măsuri restrictive, impuse în condiţiile de interzicere a activităţii partidelor politice, a transferării jurisdicţiei în competenţa organelor militare şi ale stării excepţionale în ţară, au lipsit muncitorii de orice drepturi[566]. Libertăţile democratice din România au fost lichidate, muncitorii au fost readuşi la situaţia de iobagi.

A continuat şi ofensiva contra minorităţilor naţionale, în primul rînd, evreilor. La 8 octombrie prin decizia Ministerului cultelor şi artei, personalul evreiesc a fost exclus din teatrele naţionale, din cele de operă şi cele private. Ce-i drept, după două zile artiştilor evrei li s-a îngăduit să deschidă teatre evreieşti, obligîndu-i să specifice la intrare: „Teatru evreiesc”[567]. La 2 octombrie evreilor li s-a interzis să arendeze farmacii[568]. La 4 octombrie 1940 I. Antonescu a semnat decretul-lege Nr. 3347 despre transferarea averii evreilor de la sate în proprietatea statului[569]. După cum s-a menţionat, încă în anii ‘30 evreilor li s-a interzis să studieze în universităţi, să umble la şcoală. La 11 octombrie 1940 prin decretul-lege Nr. 3438 evreilor li s-a îngăduit să-şi deschidă şcolile lor, dar numai cu personal evreiesc şi care să fie frecventate numai de copii evrei[570].

La 12 noiembrie 1940 generalul a emis decretul-lege despre românizarea personalului întreprinderilor, prin care oamenii de afaceri şi administratorii erau obligaţi pînă la 31 decembrie să-i elimine pe toţi lucrătorii evrei. Faceau excepţie numai urmaşii participanţilor la războiul pentru independenţă din 1877-1878, invalizii primului răz-

[565] Petrencu A. Basarabia în al doilea Război mondial. P. 63.
[566] Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în Romania. 1864-1944. Bucureşti. Editura politică. 1972. P. 262, 263, 271, 272.
[567] Ibid. PP. 103-105.
[568] Ibid. P. 109.
[569] Ibid. P. 110.
[570] Ibid. P. 113.

boi mondial şi copiii orfani ai evreilor, căzuţi în acest război[571]. Prin decretul-lege Nr. 3984 din 4 decembrie 1940 I. Antonescu a exclus evreii din serviciul militar. În schimb au fost obligaţi să achite impozitul militar[572]. Astfel, în doar trei luni evreii au fost eliminaţi din administraţia de stat, din armată, din poliţie, din alte sfere, au fost lipsiţi de o bună parte din proprietate.

Concomitent cu pregătirile legislative şi organizatorice ale campaniei de genocid, erau selectate şi cadrele pentru realizarea acestei politici. Spre deosebire de Germania, Legiunea „Arhanghelul Mihail" − analog al Partidului fascist din Italia − care la 23-24 ianuarie 1941 a organizat la Bucureşti o rebeliune armată, în ajunul războiului a fost înlăturată de la putere. În România s-a stabilit o situaţie fără precedent în ţările-satelite ale lui Hitler: partidul nazist local a fost înlăturat cu forţa de la putere, membrii activi ai lui au fost arestaţi, iar liderilor li s-a permis să evadeze. Astfel, în perioada cînd România purta război împotriva URSS, iar armata română, poliţia, administraţia de ocupaţie săvîrşea cele mai odioase crime, se părea că în ţară n-ar fi existat vreun partid fascist. În realitate, temelia regimului, bază adevărată a partidului naziştilor români era birocraţia, aparatul de stat al României, de-a lungul deceniilor format pe principii etnice şi educat în spiritul şovinismului românesc. Faptul că în noaptea spre 6 noiembrie 1940 legionarii l-au asasinat în puşcărie pe conducătorul serviciului de contraspionaj SSI Mihail Moruzov şi pe directorul general al siguranţei Petre Ştefănescu, n-a afectat orientările politice ale colaboratorilor acestor servicii[573].

Politica antievreiească a regimului a fost sprijinită şi de păturile de jos. Rebeliunea legionară de la Bucureşti a fost, întîi de toate, un pogrom antievreiesc. Organizatori şi executanţi ai acestor acţiuni devastatoare au fost membrii şi aderenţii „Gărzii de fier". Ei au instigat la violenţă mulţimile adunate stihiinic, ameţite de alcool şi fără teamă de pedeapsă. Au fost distruse toate sinagogile din Bucureşti, două din ele au fost arse, mii de unităţi comerciale au fost răvăşite, au fost incendiate două cartiere evreieşti. Evreii erau înjosiţi şi bătuţi în străzi, iar poliţia − divulgînd intenţiile şi politica adevărată ale guvernării − şi-a văzut sarcina în a organiza acest sabat al violenţei. Mai mult de 2000 de bărbaţi şi femei, chiar bătrîni şi copii au fost reţinuţi, duşi la secţiile de poliţie, unde au fost bătuţi şi torturaţi. Locul celor mai sălbatice torturi şi al multor asasinări a fost la abator. Corpurile celor chinuiţi erau atîrnate de cîrlige înfipte în cefele celor care mai suflau. Averile evreilor, jefuite în mod organizat de către legionari, n-au încăput în două sute de camioane. Ceea ce s-a furat din magazinele şi din casele evreilor de către pogromiştii individuali este imposibil de contabilizat. La 12 februarie 1941 a fost dat publicităţii un comunicat, care totaliza rezultatele pogromului: au fost ucişi 374 de oameni, inclusiv 118 evrei, „executaţi de rebeli în Bucureşti"[574].

În realitate numărul celor asasinaţi a fost mai mare. Radu Leca, mai tîrziu − şef al departamentului pentru chestiunile evreilor, a recunoscut: au fost nimiciţi peste cinci sute de evrei[575]. Laolaltă cu răfuielile la care s-au dedat participanţii rebeliunii, pentru caracterizarea nivelului moral-politic al societăţii româneşti este elocventă poziţia de aprobare tacită a acestor atrocităţi de către intelectuali, funcţionari şi militari. „Generalii români, poliţia, jandarmeria, miniştrii civili (Ion Marinescu, Aurelian Pană, Constantin Dănulescu), − mărturiseau contemporanii, − erau cu mult mai antisemiţi decît nem-

[571] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului în România. P. 133.
[572] Ibid. P. 141.
[573] Moraru P. Serviciile secrete şi Basarabia. (1918-1991). P. 171.
[574] Documente. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului in Romania. P. 157.
[575] Lecca R. Op. cit. P. 145. Citat după: Удлер Р. Указ. соч. С. 214.

ţii; antisemitismul avea rădăcini în multe pături ale populaţiei româneşti. La sate propaganda antisemită, desfăşurată de preoţimea ortodoxă, era devastatoare"[576]. Membri ai „Gărzii de fier" au devenit nu numai mulţi preoţi, învăţători, funcţionari din instituţiile de stat, jurişti, comercianţi, studenţi, liceişti, dar şi mulţi muncitori şi ţărani[577]. Mişeliile comise în zilele rebeliunii au fost o ilustrare expresivă a atitudinii radicalilor de dreapta din România faţă de minorităţile naţionale şi model al viitoarei politici ocupaţioniste în Moldova şi Ucraina.

Armata a înăbuşit rebeliunea, dar politica de înlăturare a evreilor din viaţa societăţii româneşti a continuat. Direcţiile acestei politici Bucureştiul le-a elaborat de sine stătător, fără presiunea Berlinului. În octombrie 1940 şi ianuarie 1941, cînd Hitler s-a întîlnit cu I. Antonescu, caracterul şi dimensiunile „soluţionării definitive" a „problemei evreieşti" în România n-au fost puse în discuţie. În primăvara 1941 în România au fost dislocate unităţi ale armatei germane − 680 de mii de soldaţi şi ofiţeri. Economia şi forţele armate ale României au fost puse în serviciul Germaniei, însă nu există nici un indice, care ar divulga vreo oarecare presiune a Berlinului asupra Bucureştiului în chestiunea privitoare la soarta evreilor români. Planul nazist de „soluţionare definitivă" a „problemei evreieşti", „Protocolul Vannzee", elaborat la Berlin abia la 20 ianuarie 1942 la consfătuirea, care şi-a desfăşurat în mod secret lucrările la Berlin pe strada Gross-Vannzee[578], conducătorilor SS, ai partidului naziştilor şi ai altor departamente de stat ale Germaniei, la Bucureşti rămînea necunoscut. Hotărîrile sale privind soarta evreilor din România, dictatorul I. Antonescu le lua de sine stătător, fără a se consulta cu Hitler.

Planul adoptat de I. Antonescu în primăvara 1941 prevedea „curăţarea terenului" în teritoriile ocupate ale URSS pe calea execuţiilor în masă a evreilor şi a persoanelor „suspecte" de toate naţionalităţile, detenţia celor rămaşi în lagărele de concentrare. La 19 iunie 1941 şeful Marelui stat major generalul Ilie Şteflea printr-o circulară „confidenţială" a transmis armatei ordinul „conducătorului" cu privire la „identificarea tuturor jidanilor, agenţilor sau simpatizanţilor comuniştilor..; Ministerul afacerilor interne trebuie să ştie, unde se află aceştia, ca să împiedice strămutarea lor". Ordinul nu făcea altceva decît că repeta instrucţiunile date anterior Wehrmacht-ului de feldmareşalul Wilhelm Keitel. Ordinul însă l-a dat I. Antonescu. Ofiţerilor de jandarmi, convocaţi în oraşul Roman, li s-au dat explicaţii orale, că termenul „curăţarea teritoriului" înseamnă nimicirea pe loc a evreilor aflaţi în localităţile săteşti, detenţia în gheto-uri a evreilor la oraşe, a tuturor celor „suspecţi", a activiştilor de partid, a celor care pe vremea Puterii sovietice au ocupat posturi de răspundere cu trimiterea lor sub strajă la legiune[579].

---

[576] Lecca R. Op. cit. PP.157, 308. Citat după: Удлер Р. Указ. соч. С. 216.
[577] Удлер Р. Указ. соч. С. 216.
[578] La această consfătuire şeful Direcţiei principale a poliţiei şi securităţii Reinchard Geidrich a anunţat că i s-a încredinţat sarcina „de a rezolva definitiv chestiunea evreiească în Europa" şi a expus planul acestei „soluţii". Cuvintele „împuşcare", „lagăr de concentrare", „crematoriu" nu figurau în acest „plan". Participanţilor la consfătuire li s-a propus să întrebuinţeze termenii „evacuare" sau „strămutarea evreilor" şi li s-a recomandat să folosească pe larg noţiunea de „sterilizare". S-a pronunţat şi numărul evreilor care urmau să fie nimiciţi în Europa − 11 milioane. Enigma „Protocolului Vannzee" constă în faptul că politica de genocid s-a realizat de către naziști din primele zile ale războiului, de la 1 septembrie 1939, cînd armatele germane au năvălit asupra Poloniei. // СС в действии. Документы о преступлениях СС. Москва. Прогресс. 1969. С. 205-214; Шорников П. Поля падения. С. 124-131.
[579] Documente.... P. 184.

La 2 mai 1941 dictatorul a purces la prima acţiune, care urma să-i asigure înfăptuirea programului de „românizare" a economiei. Prin decretul-lege Nr. 1216 a fost instituit Centrul Naţional de Românizare, cu misiunea de a „româniza" bunurile care „treceau în proprietatea statului"[580]. De data aceasta se avea în vedere nu numai confiscarea în folosul statului a averilor evreilor din România, dar şi acapararea proprietăţii de stat şi personale a cetăţenilor URSS pe teritoriile, care, se presupunea, vor fi ocupate în urma războiului.

Comportamentul brutal cu populaţia acestor teritorii de asemenea a fost pregătit organizatoric din timp. În mai 1941 ministerul afacerilor interne al României a elaborat un document desfăşurat – „Regulamentul serviciului de poliţie în localităţile rurale" urmărind scopul de a înăbuşi lupta de partizani a populaţiei neromâneşti. „Regulamentul" permitea jandarmilor jandarmilor aplicarea armelor şi a bătăilor faţă de cei reţinuţi; inviolabilitatea locuinţei era anulată. Ordinul a fost semnat nu numai de ministrul afacerilor interne D. Popescu, dar şi de ministrul apărării naţionale generalul I. Iacobici. Generalul D. Popescu a primit ordin să formeze unităţi speciale de jandarmi[581]. La 9 sau 10 iunie 1941 Hitler l-a înştiinţat pe I. Antonescu despre invazia Germaniei asupra URSS, ce urma să înceapă la 22 iunie 1941. La 12 iunie marele stat major al armatei române a expediat poliţiei şi jandarmeriilor din judeţele din vecinătatea URSS „Dispoziţia în legătură cu acţiunile eventuale, care pot fi întreprinse în caz de operaţiuni militare". În conformitate cu această „Dispoziţie" serviciile de represalii „în perioada încordării diplomatice în zona frontului trebuiau imediat să aresteze şi să interneze pe toţi comuniştii, ce locuiau în teritoriile dintre Prut şi Siret, şi să-i înlăture din aceste zone pe evreii de la 18 pînă la 50 de ani, formînd detaşamente de muncă"[582].

Pregătind psihologic militarii, jandarmii şi funcţionarii români de răfuială cu locuitorii Moldovei, propaganda guvernamentală ventila amintirile despre „ofensele" din partea basarabenilor suferite de armatele române în retragere în iunie 1940. Evreii erau prezentaţi ca o întruchipare a „pericolului bolşevic", ca nişte criminali, responsabili de maltratări şi chiar de asasinări a militarilor români[583]. Postulatele acestei propagande şi astăzi sînt repetate de autorii-radicali de dreapta şi de memorialiştii din România.

A fost elaborată din timp şi metoda de organizare a deportărilor masive. Dat fiind că în România primii care urmau să fie înlăturaţi „pe calea deportării şi nimicirii" erau evreii din Moldova dintre Prut şi Carpaţi, încă înainte de război evreii din această regiune au fost deportaţi din sate şi oraşe; de tot au fost „curăţate" 441 de sate. Odată cu începutul războiului împotriva URSS, evreii-bărbaţi de la 18 pînă la 60 ani, locuitori ai zonei frontaliere dintre rîurile Prut şi Siret au fost concentraţi în lagărele din Tîrgu Jiu, Romănăţi, Dolj, Vlaşca, Călăraşi, Ialomiţa. Din ordinul lui I. Antonescu mulţi evrei au fost consideraţi prizonieri de război. Proprietatea celor băgaţi în lagărele de concentrare a fost „românizată" pe două căi: naţionalizată de stat sau jefuită de localnici[584]. Asigurarea celor deportaţi cu alimente autorităţile au pus-o pe seama comunităţilor evreieşti din oraşe. În cele din urmă, a fost organizată repetiţia generală a campaniei de nimicire în masă a evreilor în ajunul invaziei în URSS. Repetiţia s-a desfăşurat sub

[580] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 174-176.
[581] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. Т. 2. С. 33; Monutorul oficial № 166 (Partea I). 16 iulie 1941. PP. 4089, 4092.
[582] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 119.
[583] Raport final. P. 288.
[584] Ibid. P. 117, 118.

forma unui pogrom organizat la 28 iunie – 3 iulie 1941 la Iaşi, în unul din centrele culturale ale evreilor din România.

Ideea de a organiza un pogrom în oraşul în care locuiau 45000 de evrei a luat naştere în structurile Marelui stat major al armatei române. Ea a fost sprijinită de către Ion Antonescu. Serviciul militar de contraspionaj a asigurat pregătirea informaţională a „operaţiunii", ticluind un motiv propagandistic. Executanţi au fost soldaţii români, poliţia cu participarea unităţilor armatei germane încartiruite în oraş. Evreii tineri chiar din primele zile ale războiului împotriva Uniunii Sovietice au fost mobilizaţi şi obligaţi să sape gropi pentru îngroparea cadavrelor. O particularitate a acestei acţiuni a constat în participarea la acest masacru a multor voluntari civili − fosti legionari, aderenţi ai „partidelor istorice" şi a elementelor criminale. Funcţiile de răspundere din administraţia orăşenească a Iaşului le deţineau legionarii, cuziştii. Autorii gazetelor ieşene „Moldova", „Prutul", „Cetatea Moldovei", „Apărarea Naţională", „Opinia" − A. Gheorghiu, A. Pascu, T. Dăscălescu, A. Nichita, A. Gurgu, A. Leon, G. State, I. Botez, fIul ideologului fascismului român G. Cuza şi alţi intelectuali instigau ura faţă de evrei. După atacurile aviaţiei sovietice asupra nodurilor de transport şi obiectelor industriale din oraş la 24 şi 26 iunie 1941, intreprinse drept răspuns la bombardarea oraşelor RSSM de către aviaţia românească, gazetele „Prutul" şi „Moldova" au publicat articole, în care învinuiau evreii de trădare de stat.

Opinia publică era pregătită pentru pogrom. Pogromiştii erau instruiţi şi înarmaţi de către intelectuali şi ofiţeri. În noaptea spre 29 iunie nu numai militarii şi jandarmii, dar şi persoanele civile (feroviarii, meseriaşii, salahorii, micii comercianţi, ţăranii, studenţii şi liceiştii) au declanşat operaţiunea de jefuire şi de asasinare a evreilor[585]. Grupuri de persoane civile năpusteau în casele şi apartamentele evreilor: îi snopeau în bătăi, îi jefuiau; orice încercare de rezistenţa − era pedepsită cu moartea. „Populaţia creştină, − menţiona în raportul către «Conducător» directorul general de poliţie Emanuil Leoneanu, − da informaţii patrulelor româneşti şi germane, arătînd adresele evreilor cunoscuţi care urmau să fie arestaţi... Cînd evreii erau izgoniţi din apartamente, soldaţii români şi germani, indivizii civili, luau banii şi obiectele de preţ"[586]. La gările, unde staţionau „trenurile morţii", ţăranii aduşi să se uite la „comuniştii care au tras în armata română", îndemnau convoiul: „Împuşcaţi-i! De ce-i plimbaţi gratis?"[587]. Din cauza participării la pogrom a unei mari mase de civili, precum şi a lipsei de ordine în rîndurile militarilor români şi germani, comandamentul român a pierdut controlul asupra evenimentelor din Iaşi[588].

Pogromul de la Iaşi a fost unul din cele mai sîngeroase din istoria Europei. În zilele acestui masacru au fost ucişi 14850 de evrei − o treime din întreaga populaţie evreiască a oraşului[589]. Nimicirea evreilor era considerată de I. Antonescu drept prima etapă a operaţiunii de „purificare etnică" a Basarabiei şi Bucovinei. În ordinul lui din 4 iulie 1941 se menţiona că „neamul evreiesc a supt, a sărăcit, a speculat şi a oprit dezvoltarea neamului românesc timp de câteva secole. Nevoia de a ne scăpa de această plagă a românismului este de nediscutat". „Satana este evreul", considera „mareşalul"[590].

[585] Удлер Р. Годы бедствий. Воспоминания узника гетто. С. 76, 77.
[586] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului in Romania. P. 197.
[587] Ibid. P. 124.
[588] Ibid. P. 121, 122.
[589] Ibid. P. 124.
[590] Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 2. Bucureşti, 1996. P. 263, 290.

De altfel, evreii au fost doar primii în lista comunităţilor minoritare, care urmau să fie înlăturate[r]. La 8 iulie la şedinţa guvernului M. Antonescu a lămurit înţelesul termenului „curăţare a teritoriului", alături de evrei, pomenindu-i şi pe ucraineni. „Cu riscul de-a nu fi înţeleşi de unii tradiţionalişti care mai pot fi între dvs., eu sînt pentru migraţiunea forţată a întregului element evreiesc din Basarabia şi Bucovina, care trebuie azvârlit peste graniţă. De asemenea sînt pentru migraţiunea forţată a elementului ucrainean, care nu are ce căuta aici în momentul acesta... Îmi este indiferent dacă în istorie vom trece ca barbari... Dacă e nevoie, să trageţi cu mitraliera"[591].

După ritmul fascizării vieţii societăţii, regimul naţional-legionar, apoi dictatura lui I. Antonescu au întrecut cu mult naziştii, care declanşaseră procese asemănătoare în Germania în anii '30. Acţiunile pogromiste ale militarilor din iulie 1940 şi iniţiativele administraţiei de stat, îndeosebi ale poliţiei în procesul „românizării" averilor evreilor, poziţia lor în zilele rebeliunii din Bucureşti, participarea lor activă în pogromul de la Iaşi sînt dovezi, că în persoana militarilor şi a funcţionarilor de stat „conducătorul" dispunea de un sprijin ideologic fidel şi de nădejde din punct de vedere politic.

Pentru desfăşurarea acţiunii de nimicire în masă în zona operativă a armatei române, partea germană a pregătit einsatzgruppe „D" cu un efectiv de 600 de soldaţi şi ofiţeri SS sub comanda lui Otto Olendorf. Einsatzgruppe consta din cîteva echipe operative din 150-170 de oameni, din 20-25 de colaboratori ai gestapo-ului şi un pluton SS de executii[592].

Teroarea politică. Opinia precum că regimul de ocupaţie instaurat în Basarabia de către România regală a fost, întîi de toate, de esenţă anticomunista[593] nu poate servi ca justificare a invaziei armatelor române asupra statului vecin. Această cotropire nu putea fi îndreptăţită oricum. Anticomunismul era o sperietoare sub acoperirea căreia Bucureştiul încerca să-şi justifice scopurile de acapărare. „Sarcina cardinală" a politicii de ocupaţie, formulată de I. Antonescu la 8 iulie 1941, consta în „românizarea popula-

---

[r] Nota recenzentului: Planuri analogice de deportare din Basarabia erau urzite de către „conducător" şi contra cetăţenilor Moldovei de altă origine etnică. De exemplu, la şedinţa Consiliului de Miniştri din 5 septembrie 1941 îşi împărtăşea „gândurile" apropiaţilor săi: „Am să fac o operă de curăţire totală [a Basarabiei] şi de evrei, şi de toţi cei care s-au strecurat la noi: fac aluzie la ucraineni, greci, găgăuzi, evrei, care toţi, încetul cu încetul, rând cu rând, trebuie să fie evacuaţi". „Prin urmare, continua el a doua zi, eu merg înainte, în primul rând, pentru rezolvarea problemei slave". Problema „purificării etnice", despre care s-a vorbit mai sus, este readusă de „mareşal" la ordinea zilei în mai multe situaţii: astfel, la şedinţa Guvernului din 26 februarie 1942 Antonescu a declarat că mai sunt şi „ceilalţi minoritari, de care vrem să scăpăm: ucraineni, polonezi, bulgari, găgăuzi, toate liftele acestea care sau aşezat în Nordul şi Sudul Basarabiei". Deci, acestea şi multe alte exemple ne demonstrează convingător scopurile rasiste urmărite de Antonescu în război. // Vezi: Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 1. P. 327; Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 2. P. 298, 302, 264-269; ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 566. Fila 54.

[591] Procesul Marii Trădări Naţionale. P. 35; Procesul lui Ion Antonescu. P. 42; Expoziţia „50 de ani de la martiriul evreilor din România". P. 29; Martiriul evreilor din România. 1940-1944. Documente şi mărturii. Bucureşti, 1991. P. 141; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941-1945. Т. 2. С. 35; Mezincescu E. Mareşalul Antonescu şi catastrofa României. Bucureşti, 1993. P. 108; Documente. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului in Romania P. 126.

[592] Moraru P. Basarabia, basarabenii şi serviciile secrete (1918-2005). P. 99, 100.

[593] Petrencu A.. România şi Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial. P. 93.

ţiei şi a teritoriului"[594]. Această sarcină presupunea: provocarea evadării spre răsărit a populaţiei din regiunile ce urmau să fie anexate; intimidarea celor rămaşi, cum a demonstrat politica ulterioară, să asigure reducerea populaţiei Moldovei şi a regiunilor Ucrainei ocupate de armatele române.

Atitudinea populaţiei faţă de armatele române şi germane era clară: băştinaşii vedeau în aceste hoarde nu doar trupe străine, ci armate de represalii. „Aproape toate centrele importante, – raporta la 7 august 1941 la Bucureşti împuternicitul pentru administrarea Basarabiei generalul C. Voiculescu, – sînt lipsite de populaţie, care s-a retras odată cu bolşevicii sau a fugit în păduri şi în vii"[595]. Cele mai oribile aşteptări ale populaţiei s-au îndreptăţit din plin. După ocuparea Moldovei, pe teritoriul ei s-a rostogolit un val de asasinări fără judecată. Pentru împuşcarea oricărui băştinaş era suficient doar ordinul unui ofiţer, dar, de fapt, putea omorî din propriul hatîr orice soldat sau jandarm. Laolaltă cu evreii, despre care vom vorbi în continuare, ocupanţii împuşcau învăţătorii, membrii sovietelor, comuniştii, comsomoliştii, funcţionarii instituţiilor de stat. La Chişinău în dimineaţa zilei de 17 iulie a fost organizată o razie, însoţită de verificarea documentelor, de percheziţii totale, de bătăi şi jafuri. După cum au mărturisit chiar autorităţile româneşti, razia s-a transformat în pogrom care a durat 8-10 zile. Pentru pierderile suferite în lupta nocturnă, 160 de bărbaţi, înhăţati în cartierele centrale ale oraşului, au fost împuşcaţi de soldaţii diviziei a 72-a de infanterie germană în ograda consulatului Italiei[596].

Omoruri şi execuţii erau comise şi la sate. Intrînd în Nisporeni, jandarmii au arestat 9 evrei din localitate şi patru moldoveni. Evreii au fost împuşcaţi în drum spre Chişinău, iar moldovenii au fost omorîţi la Chişinău, la siguranţă, după interogări şi torturi. În satul Ciolacovca Veche soldaţii români au împuşcat 5 ţărani, în Tomai – alţi 5, la Stepanovca – 11; în satul Pîrjota au fost omorîţi 11 locuitori, în Otaci în case şi în străzi au fost ucişi 43 de oameni, la Rezeni – 25, în satul Puhoi – 21, în satele din raionul Dubăsari au fost împuşcaţi 85 de oameni, în Olăneşti ocupanţii români au împuşcat un grup de cetăţeni în centrul localităţii ş.a[597].

În satul Ghirova jandarmii au prins pe un ofiţer al Armatei Roşii, l-au bătut sălbatic şi l-au predat nemţilor. Aceştia i-au legat mîinile de un automobil şi l-au tîrît prin sat. Apoi jandarmii au arestat 27 de moldoveni învinuiţi de colaborare cu autorităţile sovietice. Pe aceştia de asemenea i-au bătut crunt, i-au aruncat într-un beci, iar pe patru dintre ei, inclusiv preşedintele sovietului sătesc şi directorul şcolii, i-au împuşcat în faţa primăriei[598]. Pentru a-i intimida pe moldoveni, ruşi şi ucraineni, se organizau asasinări publice ale evreilor. La Dubăsari jandarmii forţau băştinaşii să asiste la execuţia în masă a evreilor şi a activiştilor sovietici[599]. În faţa mulţimilor de alte naţionalităţi, strînse cu forţa, ocupanţii au împuşcat evrei la Chişinău, Bălţi, Camenca şi în alte localităţi, îi împuşcau şi în sate, în timpul escortării.

Din toamna 1941 teroarea politică se desfăşura în forme oricum reglementate. Pe parcursul primului an de ocupare a Basarabiei au fost depistaţi 14579 de „comunişti" (inclusiv în judeţele Moldovei 8585)[600], 12400 de soldaţi, care au părăsit din armata

[594] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 262.
[595] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 519. Fila 1.
[596] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4483. Fila 10, 11; Unirea. 1941. 23 iulie.
[597] Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 34, 35, 45, 46, 47, 49 и т. D.
[598] Назария С. Холокост. Страницы истории. С. 120.
[599] Холокост на территории СССР. Энциклопедия. С. 239, 284, 285.
[600] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4669. Fila 234.

română în iunie 1940, şi 6285 de „suspecţi”[601]. În acelaşi timp, poliţia a arestat 18359 de persoane[602]. Cei arestaţi au fost aruncaţi în închisori, în lagăre de concentrare sau au fost împuşcaţi.

La şedinţa guvernului român din 30 aprilie 1942 s-a menţionat că în teritoriile sovietice au fost închişi în lagărele de concentrare „toţi acei care au colaborat cu bolşevicii şi au avut funcţii pe vremea lor”[603]. Către 1 august 1942 rămăsese sub supravegherea poliţiei doar 11785 de „comunişti”[604]. Astfel numărul celor bănuiţi „comunişti” şi aflaţi sub supraveghere, cu toate că se descopereau noi „suspectaţi”, s-a redus aproape cu 3000 de oameni. În aprilie 1942 I. Antonescu a recunoscut public, că în Basarabia a fost introdus un sistem de pedeapsă „mult mai aspru” (pentru „crimele împotriva ordinii şi a intereselor existente”) decît în Vechiul Regat[605]. În interfluviul Nistru-Bug în primii doi ani de ocupaţie au fost depistaţi 19381 de „comunişti”, inclusiv 1046 de „conducători” şi 1655 de „comunişti”, trecuţi în categoria „celor periculoşi”[606].

Ocupanţii au întreprins acţiuni speciale cu scopul de a descoperi şi a aresta pe participanţii la evenimentele din iunie 1940. Aceasta, pe de o parte, era o răzbunare pe adversarii politici, pe de alta, era o tentativă de a înlătura persoanele capabile la acţiuni civice. De la 10 iulie 1941 pînă la 31 iulie 1942 au fost trimişi tribunalelor româneşti şi daţi în judecată 1189 de participanţi la evenimentele 28 iunie-3 iulie 1940; au fost pronunţate sentinţe pe 1082 de „dosare”. Au fost osîndiţi 604; au fost achitaţi din lipsă de probe – 437; au fost graţiate 41 de persoane[607]. Mai tîrziu, pentru pentru „trădarea” statului românesc in iunie 1940 au fost lipsiţi de certificate privind „originea etnică românească” 860 de locuitori ai Basarabiei şi 682 – ai Bucovinei.

În Moldova pentru „trădarea” statului român săvîrşită la 28 iunie 1940 au fost supuşi represiunilor cu precădere moldovenii. „Dacă în Bucovina cei care au fost lipsiţi de naţionalitate − erau în majoritate evrei şi ucraineni, – comenta această situaţie şeful direcţiei de administrare a guvernămîntului Basarabiei, – în provincia noastră majoritatea celor represaţi o alcătuiau moldovenii locali”. În ianuarie 1943, în urma dispoziţiei personale a lui I. Antonescu, aceşti oameni au fost închişi în lagărele de concentrare din „Transnistria”. Din această partidă de deţinuţi n-a supravieţuit nici unul[608]. Printre aceştia a fost şi participantul la revoluţia din 1905-1907, locuitorul oraşului Comrat Pavel Nicolaev, băgat în lagărul de concentrare împreună cu soţia. De acum în anii 1941-1942 au fost arestaţi, osîndiţi şi au murit în închisori participanţii de vază ai evenimentelor din iunie 1940: secretarul general al primăriei Chişinău Alexei Drugan, feroviarul din Chişinău Dumitru Cojocaru, şeful gării Bălţi Nicolai Iovanovici[609]. Pe secretarul general al primăriei Chişinău Alexei Drugan, fost membru al Comitetului Revoluţionar Provizoriu din Basarabia, l-a trădat fostul rezident regal în ţinutul Nistru Gr. Cazacliu, pe care la 28 iunie 1940 Drugan l-a eliberat de sub arest. Al. Drugan a fost închis în lagărul de muncă forţată din Oneştii Noi, unde a şi pierit

[601] Левит И.Э. Указ. соч. С. 260.
[602] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 747.
[603] Левит И.Э. Указ. соч. С. 256.
[604] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 745.
[605] Ibid. F. 339. Inv. 1. D. 2664. Fila 6 verso.
[606] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 31.
[607] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 277.
[608] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 18. Fila 7-10.
[609] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 134; F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 336.

Teroarea era îndreptată împotriva întregii populaţii. La Chişinău raziile erau organizate în fiecare săptămîna şi chiar mai des, iar numărul celor reţinuţi era de obicei, 100-150 de oameni. De la 1 aprilie 1942 pînă la 1 aprilie 1943 trupele şi poliţia române au efectuat în oraş 64 de razii, în timpul cărora au fost reţinuţi 5512 cetăţeni, inclusiv 475 de copii[610]. În timpul interogărilor cei reţinuţi erau supuşi unor bătăi „calificate", vătămîndule organele interne. Din 10,3 mii de locuitori ai oraşului, supuşi în anii de ocupaţie la torturi şi schingiuiri, 7923 au murit în urma unor chinuiri[611]. În conformitate cu informaţiile necomplete ale Comisiei sovietice pentru cercetarea crimelor ocupanţilor fascişti au fost supuşi la torturi şi schingiuri fiecare al zecelea locuitor al Moldovei – 207000 de oameni. De toţi, în rezultatul torturilor bestiale sau în închisori au murit nu mai puţin de 120000 de locuitori ai republicii[612]. Scopul principal al teroarei politice era asigurarea funcţionării regimului de exploatare şi jefuire.

Instaurarea regimului de ocupaţie. Guvernul lui I. Antonescu a moştenit de la dictatura lui Carol al II-lea şi de la regimurile precedente atît pretenţiile asupra teritoriilor Basarabiei şi al Bucovinei de Nord, cît şi încercările de a „fundamenta", prin strădaniile istoriografiei naţionaliste din anii '20 − '30, aceste pretenţii[613]. Dictatorul românesc a pus în faţa lui Hitler şi problema anexării teritoriilor de la răsărit de Nistru. La 11 iunie 1941 Hitler l-a informat pe I. Antonescu, că pentru sprijinul acordat Germaniei în războiul împotriva URSS, „România poate ocupa şi administra şi alte teritorii sovietice pînă la Nipru"[614]. Această formulă însemna că fuhrerul îi permitea României numai să exploateze temporar aceste teritorii, iar nu să le anexeze. Bucureştiul însă a ignorat această subtilitate. Chiar la 16 decembrie 1941, în vremea contraofensivei Armatei Roşii lîngă Moscova, I. Antonescu chema conducătorii administraţiilor de ocupaţie din Basarabia şi Bucovina de Nord precum şi din „Transnistria" să acţioneze aşa, ca şi cum puterea României în aceste teritorii ar fi stabilită „pe două milioane de ani"[615]. Presa din România, îndeosebi în perioada de succes a armatei germane, publica revendicări privind includerea în componenţa statului român a teritoriilor pînă la Bug, Nipru şi mai departe pînă la „porţile Asiei"[616].

La 3 iulie 1941 I. Antonescu a aprobat „Instrucţiunile provizorii de administrare şi de conducere a Basarabiei". Acest regulament prevedea instituirea unui regim de administrare necorelat în acţiunile sale de legislaţia României. „Pînă la semnarea decretului despre anexare, − lămurea la 12 iulie 1941 viceprim-ministrul Mihai Antonescu cu referire la politica din Basarabia şi Bucovina de Nord, − va fi în vigoare regimul de ocupaţie militară". Acest regim, preciza „conducătorul", este necesar pentru a „dezrădăcina aderenţii bolşevismului", pentru a recolta roada şi rechiziţionarea ei de la ţărani pentru necesităţile României[617]. Se prevedea constituirea unui aparat centralizat de administrare a ţinutului ocupat, capabil să înăbuşe rezistenţa populaţiei. „Împuternicitului generalului Antonescu pentru administrarea Basarabiei" i s-a oferit întreaga putere militară, politică şi administrativă. El era responsabil numai în faţa „conducătorului" statului. „Nici unui organ de stat, − se sublinia în «Instrucţiuni», − nu-i va fi permis să intervină în administrarea Basarabiei"[618].

---

[610] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4667. Fila 82, 83.
[611] Ibid. F. 1026. Inv. 1. D. 322. Fila 83.
[612] Шорников П.М. Цена войны. С. 92-95.
[613] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии... С. 45-61, 126, 136.
[614] Ibid. C. 148.
[615] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 97.
[616] Vezi: Левит И.Э. Указ. соч. С. 169, 170, 212, 213.
[617] Timpul. 1941. 14 iulie.
[618] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 8.

Sarcinile imediate ale administraţiei de ocupaţie, formulate în aceeaşi zi de Mihai Antonescu la întîlnirea cu ofiţerii, numiţi prefecţi de judeţe şi pretori (şefi ai administraţiilor de plase) în Basarabia şi Bucovina de Nord, includea „purificarea etnică" a acestor ţinuturi, ceea ce presupunea, întîi de toate, rezolvarea în spirit nazist a „problemei evreieşti" şi folosirea resurselor alimentare pentru aprovizionarea României şi a armatei sale[619]. În Basarabia şi în Bucovina de Nord, preciza viceprim-ministrul, „vor fi şterse urmele comunismului". Aceste teritorii dînsul le numea „cucerite", iar nu „recucerite"[620]. Schimbarea termenului, cum au arătat evenimentele, divulga refuzul ocupanţilor de a colabora politic cu organizaţiile antisovietice locale fie moldovenii-regionalişti, veteranii mişcării albgardiste sau naţionaliştii ucraineni.

În Moldova şi în Bucovina de Nord s-a instaurat un regim de ocupaţie militară. I. Antonescu l-a desemnat împuternicit al său pentru administrarea Basarabiei pe generalul Constantin Voiculescu, care, înainte de aceasta, fusese numit şi îşi începuse activitatea de administrator al Bucovinei[621]. La 28 iulie 1941 Voiculescu a emis un ordin privind structurarea administrativă provizorie a teritoriului dintre Nistru şi Prut, în care a conturat propriile împuterniciri[622]. Acestea erau formulate în spiritul administratorilor autoritari, excluzînd orice discuţii privind limitele competenţei.

În aceeaşi zi guvernul României a instituit un organ de legătură cu administraţiile teritoriilor ocupate, aşa-numitul Cabinet militar-civil pentru administrarea Basarabiei şi Bucovinei (CBB). În componenţa CBB-ului au fost incluşi reprezentanţi Marelui stat major al armatei, ai Ministerului de interne, ai Direcţiei generale a Siguranţei, Ministerului economiei naţionale, Ministerului agriculturii şi domeniilor, ai Subsecretariatului de stat pentru românizare. În septembrie 1941 în subordinea CBB-ului a fost inclusă „Transnistria", motiv pentru care abreviatura dată a fost completată cu prima literă a denumirii noului teritoriu – „T". CBBT, de fapt, constituia un minister al teritoriilor ocupate în frunte cu secretarul Prezidiului Consiliului de Miniştri al României Ovidiu Vlădescu[623].

La 30 iulie 1941, cînd unităţile armate române şi germane au ajuns la Nistru, I. Antonescu i-a amintit fuhrerului de promisiunea, dată la 11 iunie 1941, exprimîndu-şi într-o scrisoare specială hotărîrea sa „de a lupta împreună cu armata germană pînă la victoria definitivă" şi „dorinţa modestă de a păstra naţiunea română de cealaltă parte a Nistrului"[624]. Transmiterea întregului teritoriu dintre Nistru şi Nipru românilor i s-a părut lui Hitler, probabil, un cadou prea generos şi Antonescu n-a primit răspuns. La 17 august „conducătorul" i-a trimis lui Hitler o nouă scrisoare, în care îşi exprima „acordul" pentru „responsabilitatea" „de a administra şi exploata economic" doar teritoriul dintre Nistru şi Bugul de Sud[625]. N-a venit nici un răspuns, dar înaintarea spre Odesa, în urma unei rezistenţe dîrze a armatei sovietice, s-a împotmolit şi la 19 august I. Antonescu, presupunînd, probabil, că nemţii, avînd nevoie de participarea în continuare a armatelor române la operaţiunile militare, vor merge la cedări, a semnat un decret despre instituirea administraţiei româneşti în teritoriul botezat „Transnistria"[626].

---

[619] Ibid. Fila 7.
[620] Timpul. 1941. 14 iulie.
[621] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 69. Fila 8.
[622] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… T. 2. C. 40, 41.
[623] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 530. Fila 9, 10.
[624] Левит И.Э. Указ. соч. С. 169.
[625] Ibid. C. 171.
[626] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… T. 2. C. 54, 55.

Hitler s-a grăbit să-i amintească dictatorului român că îl vede numai în calitate de gauleiter (şef de district, vechil). La 27 august misiunea germană din Bucureşti a transmis Marelui stat major al armatei române instrucţiunea cu privire la atribuţiile armatelor româneşti de ocupaţie în regiunea Nistru-Bug. Acestora le revenea paza obiectelor militare şi industriale, a şoselelor şi a drumurilor de fier, a podurilor, aerodromurilor, a porturilor, a nodurilor de comunicare telefonică şi telegrafică, „preîntîmpinarea rebeliunilor, grevelor, spionajului". Pentru executarea acestor instrucţiuni părţii române i s-a propus să rezerveze 9 unităţi mari, inclusiv două brigăzi de cavalerie, un Stat major de armată şi două State majore pentru corp de armată, artilerie de coastă, aviaţie de vînătoare şi unităţi de apărare antiaiericană[627].

Trei zile mai tîrziu Berlinul a redus sfera de competenţă a administraţiei româneşti în teritoriul dintre Bug şi Nistru. La 30 august 1941 şeful misiunii trupelor terestre ale wehrmacht-ului în România generalul Hauffe şi reprezentantul comandamentului român general-maiorul Tătăran-au semnat la Bender acordul privind reglementarea drepturilor şi obligaţiunilor părţilor în această sferă. Toate mijloacele de comunicare, se specifica în Acord, „se află la dispoziţia unităţilor operative şi se administrează de comandamentul german pentru transport". La Odesa urma să fie instituită direcţia germană de transport şi „comenduirea de legătură a armatei germane"; portul Odesa, economia, transportul şi telecomunicaţia în „Transnistria" nemţii le luau sub controlul său. Românilor le reveneau numai funcţiile de pază[628].

I. Antonescu s-a supus hotărîrii lui Hitler. Dînsul a determinat, în sfîrşit, statutul Basarabiei şi al Bucovinei de Nord. Însă decretul său despre anexarea acestor ţinuturi de către România aşa şi n-a mai apărut. Decretul-lege Nr. 790 „Despre organizarea Basarabiei şi a Bucovinei", emis la 3 septembrie 1941, a fost semnat de vicepremierul Mihai Antonescu, ceea ce a trebuit să însemne că este vorba de o chestiune de politică internă a României. Decretul determina statutul acestor teritorii ca guvernămînte, administrate de guvernatori responsabili numai în faţa „conducătorului statului"[629], ceea ce constituia confirmarea juridică a regimului de ocupaţie militară de acum instaurat aici. În sfera economică decretul prevedea „crearea de întreprinderi rentabile, corespunzătoare nevoilor statului", restabilirea celor vechi şi înfiinţarea de noi întreprinderi de prelucrare a producţiei agricole. Întreprinzătorilor români care vor participa la înfiriparea procesului de exploatare economică în teritoriile ocupate li se promiteau înlesniri la aprovizionarea cu materie primă, blocată pentru necesităţi de război. A fost pusă şi sarcina „românizării muncii" pe calea eliminării din industrie, transport şi comerţ a ruşilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor şi a altor persoane de „origine neromână"[630]. Un moment de intrigă prezenta includerea în componenţa guvernămîntului „Bucovina", creat pentru administrarea ţinutului ocupat, a Bucovinei de Sud, care n-a făcut parte din URSS.

Ambii parteneri nu considerau ca rezolvată definitiv înţelegerea obţinută în privinţa oblăduirii interfluviului Nistru-Bug. La întrebarea lui Goering: care teritorii sînt promise aliaţilor, Hitler încă la 16 iunie 1941 i-a răspuns, că „Antonescu vrea Basarabia cu Odesa cu un coridor spre nord-vest". El încă nu hotărîse chestiunea în ce măsură ar trebui satisfăcute astfel de dorinţe. „La momentul actual, − lămurea fuhrer-ul, − relaţii-

[627] Левит И.Э. Указ. соч. С. 171, 172.
[628] Ibid. С. 251, 252; Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 54, 55, 563.
[629] Buletinul oficial al provinciei Basarabia. 1941. I. PP. 8, 9.
[630] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 520. Fila 3 verso.

le noastre cu România sînt bune, dar nimeni nu ştie cum vor evolua aceste raporturi reciproce în viitor. Trebuie să luăm în consideraţie aceasta şi în corespundere cu realitatea, va trebui să stabilim graniţele noastre. Nu trebuie să ne punem interesele în dependenţă de bunăvoinţa altor state. Pornind de la aceasta, va trebui să stabilim relaţiile noastre cu România"[631]. „Conducătorul" la şedinţa guvernului din 23 ianuarie 1942 a declarat: „Atîta timp cît nu se ştie ce va fi cu Rusia, este greu de ştiut cît de departe se va întinde Transnistria"[632]. Dar la 26 februarie, cînd falimentul mizei pe blitzkrieg nu mai trezea îndoieli, I. Antonescu prelungea să-şi orienteze guvernatorii în acelaşi spirit: „Nu este un secret că eu nu sînt dispus să las din mînă ceea ce am obţinut. Transnistria va deveni un teritoriu românesc, noi o vom face-o românească şi vom muta de acolo pe toţi cei de altă origine etnică"[633]. S-a declanşat operaţiunea de pregătire a acţiunilor de colonizare.

În Basarabia, în Bucovina şi în „Transnistria" a fost instaurat un sistem de administrare de ocupaţie militară. În conformitate cu decretul-lege Nr. 790, fiecare „provincie" trebuia să-şi formeze de sine stătător bugetul său. Despre intenţia ocupanţilor de a păstra în teritoriile ocupate un regim politic şi economic special mărturiseşte hotărîrea CBBT de a izola Basarabia şi Bucovina de România prin bariere administrative, de poliţie şi vamale. Populaţiei din toate cele trei guvernăminte îi era interzisă trecerea peste Nistru; de-a lungul Nistrului şi a Prutului au fost puse străji înarmate. Legiunile de jandami şi alte formaţiuni de represalii erau supuse guvernatorului. În scopul „menţinerii ordinii publice", guvernatorul putea cere implicarea armatei. Căpetenii autoritare plenipotenţiare ale judeţelor şi plăşilor erau prefecţii şi pretorii. Lor li se subordona de asemenea nu numai administraţia civilă, ci şi poliţia şi jandarmeria. Dar, potrivit articolului 6 a decretului-lege, serviciile de represalii, precum şi căile fierate, acvatice, autorutele şi vămile rămîneau sub controlul direct al guvernului[634].

Forţa principală de represalii o constituiau unităţile armatei române. La Chişinău se afla comandamentul corpului 3 Armată, aici erau dislocate trei regimente româneşti. Batalioane erau dislocate la Orhei, Comrat, Soroca. Unităţi ale armatei române erau cantonate la Bender, Rîbniţa, Cahul. Armata avea şi atribuţii poliţieneşti: participa la razii, percheziţii, patrula străzile oraşelor, punea cu forţa populaţia la prestaţii[635]. În Basarabia, constata în aprilie I. Antonescu, unităţile militare, executînd funcţiile poliţiei, fac serviciul în oraşe. Secţia contrainformaţii a statului major a corpului 3 Armată, dislocat în regiune, şi statele majore ale unităţilor sale supravegheau starea moral-politică a populaţiei. Aceste servicii aveau obligaţia de „a preîntîmpina orice act de sabotaj, ce s-ar fi exprimat prin distrugerea utilajului sau alterarea materiei prime" la întreprinderile ce lucrau pentru necesităţile armatei. Pe unităţile armate se sprijineau serviciile de represalii angajate în lupta cu ilegalitatea şi cu partizanii[636].

După cel administrativ, al doilea sistem de administrare îl forma aparatul poliţienesc. Inspectoratul regional de poliţie Chişinău avea în subordine nouă legiuni de jandarmi (după numărul judeţelor) şi 68 de posturi de jandarmi. Jandarmeria era aceeaşi poliţie, organizată militărşte. În octombrie 1941 personalul de poliţie enumera 4282 de poli-

[631] Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Т. 2. Москва. 1958. С. 582.
[632] Левит И.Э. Указ. соч. С. 243.
[633] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 103.
[634] Monitorul oficial № 204. Partea I. 4 septembrie 1941.
[635] Ibid. F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 18.
[636] Ibid. F. 1921. Inv. 1. D. 4. Fila 3.

ţişti, ceea ce depăşea de două ori efectivul de poliţişti din inspectoratele cu acelaşi număr de locuitori din România. Cu toate acestea, guvernatorul în repetate rînduri a cerut majorarea statelor poliţiei. Poliţiştii din Basarabia aveau drept avantaj faptul că ei, de regulă, făceau serviciul în aceleaşi localităţi, unde slujiseră pînă la 28 iunie 1940, cunoşteau locurile şi populaţia. Poliţia cerceta dosarele fostilor lucrători ai întreprinderilor şi instituţiilor sovietice de stat − funcţionari şi muncitori − ţinea sub control angajarea şi destituirea lucrătorilor. La serviciile poliţiei apelau toate organele administrative[637]. La Chişinău informaţiile privind circuitul forţelor de muncă administratorii întreprinderilor le prezentau poliţiei de două ori pe lună. Muncitorii care părăseau întreprinderea samavolnic erau daţi în urmărire şi înapoiaţi la locul de muncă, dar cu statut de deţinut; în caz de o nouă părăsire a locului de muncă, erau închişi în lagăre de concentrare[638]. Şeful Direcţiei principale a jandarmeriei generalul C. Vasiliu a caracterizat jandarmeria Basarabiei drept „unica putere ce corespunde tuturor necesităţilor de serviciu în acest ţinut”[639].

În „Transnistria” către mai 1942 aparatul poliţienesc a fost completat cu 4695 de jandarmi „agricoli”, avînd sarcina de „a scoate oamenii la lucru”. În caz de rebeliune, rebeliune au fost dislocate la Odesa trei batalioane mobile de jandarmi, iar la Tiraspol şi Balta − cîte unul. Existau de asemenea 6 companii operative de poliţie[640]. Legiunile de jandarmi păzeau puşcăriile, lagărele de concentrare, gheto-urile, erau angajate şi în operaţiunile împotriva partizanilor. La 18 ianuarie 1942 autorităţile poliţieneşti şi judecătoreşti au fost concentrate sub comanda unui şef: în judeţe au fost înfiinţate pretorate (curţi marţiale), în fruntea cărora, prin cumul, au fost puşi comandanţii legiunilor de jandarmi. Totodată guvernatorul a dispus să se organizeze din localnici poliţia „comunală”, care trebuia sa activeze sub supravegherea jandarmeriei româneşti[641].

Secţia politică a poliţiei − siguranţa avea sarcina de a lupta, împreună cu serviciul militarizat al jandarmeriei, împotriva acţiunilor ilegaliste. Fiecare poliţist sau jandarm era, totodată, şi agent de siguranţă, avînd şi obligaţiunea de a recruta informatori ai poliţiei secrete, care, de regulă, erau remuneraţi. Către sfîrşitul anului 1941 siguranţa a infiltrat în mediul lucrătorilor întreprinderilor industriale o reţea de rezidenţi care aveau sarcina de a supraveghea starea moral-politică a muncitorilor şi funcţionarilor[642]. Pentru remunerarea serviciilor informatorilor se rezervau anumite sume. În strîns contact cu siguranţa activa şi Serviciul Special de Informaţii (SSI), serviciul de contraspionaj al armatei, subordonat Preşedintelui Consiliului de Miniştri. Siguranţa şi jandarmeria nu erau în subordinea SSI, dar erau obligate să-l informeze despre activitatea lor.

La începutul războiului împotriva URSS, cu scopul intensificării activităţii de contraspionaj în unităţile militare din teritoriile ocupate, în componenţa SSI a fost creată organizaţia „Vulturul”. În fruntea ei a fost numit colaboratorul SSI, fostul ofiţer al armatei ruse, originar din oraşul Bender, colonelul Paulus Ionescu. „Vulturul” îşi recruta agentura nu numai printre populaţie, dar şi din rîndurile armatei române, din aparatul de ocupaţie. La Chişinău Centrul SSI era condus de locotenent-colonelul V. Nicolau. Dînsul dispunea de o reţea de agenţi din funcţionari, tîrgoveţi, persoanele cu

[637] Ibid. D. 523. Fila 6, 9, 10.
[638] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4314. Fila 97, 98, 120.
[639] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 523. Fila 6, 9, 10.
[640] Ibid. D. 529. Fila 15, 16
[641] Ibid. F. 2072. Inv. 1. D. 15. Fila 6.
[642] Ibid. D. 4483. Fila 13.

ocupaţii libere. Judecînd după rapoartele lor, cuprinzînd şi aprecieri politice, aceştia erau mult mai cultivaţi decît agenţii siguranţei[643].

Caracterul extraordinar al administrării teritoriilor ocupate s-a evidenţiat în procesul selectării şi angajării cadrelor. C. Voiculescu era un experimentat organizator al acţiunilor de represalii, implicat în asasinările de masă ale ţăranilor după înăbuşirea răscoalei de la Tatarbunar în 1924[644]. În iulie 1941 dînsul a dovedit să participe la instaurarea regimului de ocupaţie în Bucovina de Nord, unde s-a evidenţiat ca jefuitor[645]. Conferenţiarul Universităţii din Bucureşti Gh. Alexianu, numit „guvernator civil al Transnistriei", în perioada dictaturii regale din anii 1938-1940 a fost rezident al regelui în ţinutul „Nistru"[646] şi promotor principal al politicii de românizare a populaţiei Basarabiei. Ambii guvernatori aveau reputaţia de persoane fără scrupule. Colonelul Rioşanu, comandantul militar al Bucovinei, i-a trimis „conducătorului" o scrisoare, în care i-a caracterizat pe C. Voiculescu şi Gh. Alexianu în felul următor: „Sub aceşti ticăloşi şi cu astfel de ticăloşi eu nu lucrez"[647]. Dar „conducătorul" avea opinia proprie. Cîteva zile mai tîrziu Rioşanu a murit subit. A fost aceasta o banală întîmplare?

Militari români, de regulă în grad de colonel, au fost numiţi prefecţi ai judeţelor. Prin decretul-lege Nr. 790 în Basarabia posturile importante de funcţionari au fost ocupate prin transferarea slujbaşilor din regat[648]. Dar în „Transnistria", din considerente social-politice, ocupanţii nu puteau să se lipsească de serviciile slujbaşilor autohtoni. La 19 august 1941 I. Antonescu, „pentru a nu stînjeni procesul de producţie şi a asigura continuitatea administrării şi folosirea într-o măsură cît mai mare a elementelor autohtone", a declarat despre refuzul de a introduce „sistemul nou de administrare şi economic", dînd prioritate „reorganizării institutelor existente"[649]. Numărul mare al serviciilor secrete provoca iritarea administraţiei de ocupaţie. În decembrie 1941 Gh. Alexianu informa „conducătorul", că aceste servicii activează paralel, împiedicîndu-se reciproc, dar, ceea ce este principal − se amestecă în procesul de administrare a „provinciei". „Sîntem convinşi, − asigura guvernatorul, − că în Transnistria va domni liniştea şi avem ferma intenţie la primul gest de nesupunere, de nedisciplină, sabotare să acţiunăm cu maximă asprime"[650]. Însă n-a urmat nici un fel de restructurare a împuternicirilor serviciilor secrete de represalii.

Basarabia, „Transnistria" şi Bucovina au devenit colonii ale României, dar cu un regim de ocupaţie militară mai crunt decît în coloniile din Africa şi Asia[651].

Jefuirea populaţiei. Războiul împotriva URSS a fost, întîi de toate, o campanie de jaf. La 9 iulie 1941 I. Antonescu a semnat decretul-lege Nr. 637, care prevedea pentru populaţia din teritoriile ocupate pedeapsa capitală nu numai pentru dosirea de arme, dar şi pentru refuzul de a colabora cu autorităţile ocupante la căutarea materialelor, obiectelor de valoare. „Depozitele şi materialele de tot felul, lăsate de inamic după retragere, − stabilea decretul, − sînt proprietate a statului român". Cei care ştiau de existenţa acestor valori erau obligaţi „să le transmită autorităţilor sau să divulge persoanele, care dispun de ele"[652], în caz contrar erau ameninţaţi cu moartea. Guvernatorii au dub-

[643] Ibid. D. 4665. Fila 550, 639.
[644] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 562.
[645] Левит И.Э. Указ. соч. С. 266.
[646] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 55.
[647] Moraru P. Bucovina sub regimul Antonescu. P. 43.
[648] Monitorul oficial № 204. Partea I. 4 septembrie 1941.
[649] ANRM F.706. Inv. 1. D. 529. Fila 3.
[650] Ibid. D. 528. Fila 16.
[651] Левит И.Э. Указ. соч. С. 235-320; Гратинич С.А. На левом берегу Днестра. С. 19-56.
[652] Monitorul oficial. Partea I. № 161. 10 iulie 1941. P. 3980.

lat decretul cu dispoziţiile proprii, în care nu lipsea ameninţarea de pedeapsă cu moartea. Decretul-lege Nr. 791 din 3 septembrie 1941 concretiza obiectele care trebuiau jefuite. Proprietate a statului român deveneau averile evreilor, ale organizaţiilor sovietice, ale cooperativelor, precum şi cele rămase fără stăpîni[653].

Dar realizarea programului jefului de stat a fost precedată de bacanala prădăciunilor din primele zile de ocupaţie. „Haosul, – recunoştea guvernatorul C. Voiculescu, – domnea peste tot, avea loc la fiecare pas”[654]. Mult mai organizat jefuiau unităţile germane. „În primele opt zile, – raporta comendantul Chişinăului colonelul V. Tudose, – în oraş nu se afla nici o unitate de poliţie militară germană. Din această cauză unităţile militare germane în mod organizat sau în grupuri izolate, aplicau forţa şi în virtutea dreptului de cuceritori săvîşeau silnicii, prădau şi cărau tot ce era mai de valoare din depozite, din casele abandonate, dar şi din cele neabandonate, intrînd în conflicte, desconsiderînd paza militară românească. Aceste cazuri în repetate rînduri au fost aduse la cunoştinţa armatei, domnului guvernator şi domnului mareşal.

Căutarea şi însuşirea obiectelor şi materialelor de valoare, care, după cum presupuneau ei, sînt ascunse în case, în mobiliere, în divanuri, sub podele au devenit o preocupare generală... Conţinutul depozitelor şi materialele fabricilor în cea mai mare parte au fost prădate de unităţile militare germane. Peste tot unde se puneau gărzi militare româneşti, după un scurt timp, apăreau unităţile militare motorizate germane, înlăturau garda şi, în timp ce aceasta raporta cazul, nemţii luau încărcătura şi plecau”. Luînd cunoştinţă de acest raport, I. Antonescu a notat pe marginea lui, că el însuşi a fost martorul unor „scene regretabile” la Chişinău, Bender şi Tiraspol[655]. La Grigoriopol, raporta un ofiţer român, „soldaţii germani luau saci cu făină, lăsînd vreo două mărci”; ei borfaiau în case, luînd tot ce le cădea în mînă[656].

Cu aceeaşi lăcomie jefuiau şi românii. În spitalele din Rîbniţa şi Tiraspol, după staţionarea aici a spitalelor româneşti, n-a rămas nici utilaj, nici inventar[657]. La Bălţi în timpul unei razii, desfăşurate la 15 iulie în cartierul „După Podul Chişinău”, poliţia a jefuit de la orăşeni trei căruţe de încălţăminte, îmbrăcăminte şi produse alimentare[658].

Militarii români, raporta la 29 iulie shestura Chişinău, sub pretextul verificării documentelor, jefuiesc populaţia în apartamente şi în stradă; ameninţînd cu arma, iau de la cetăţeni ceasuri şi alte obiecte de valoare[659]. În august unităţile de front s-au îndreptat spre Odesa. Dar soldaţii regimentelor 10 Vînători de munte, 11 Dorobanţi şi de artilerie, încartiruite în oraş, continuau să jefuiască casele şi trecătorii, se menţiona în raportul chestorului din 19 august. Unii locuitori, se menţiona în raport, „au fost jefuiţi ziua în amiaza mare chiar în stradă. Cetăţenii erau opriţi şi, fiind percheziţionaţi, li se luau obiectele scumpe”[660]. Soldaţii din unităţile italiene, raporta la 26 august şeful poliţiei judeţului Soroca de asemenea „intră în casele oamenilor şi iau cu forţa, fără a se achita, obiecte de uz casnic, mai ales perne, prostiri, cuverturi, lămpi etc.”[661].

---

[653] Monitorul oficial. Partea I. № 209. 4 septembrie 1941. P. 5196, 5197.
[654] ANRM. F. 1931. Inv. 1. D. 98. Fila 123.
[655] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 89-92.
[656] Ibid. C. 103.
[657] ARSO. F. 1404. Inv. 4. D. 44. Fila 41.
[658] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 31.
[659] Ibid. Fila 78.
[660] Ibid. Fila 406.
[661] Ibid. D. 4232. Fila 536.

În toamna 1941 a venit vremea jafului organizat de stat. În oraşe au fost alcătuite comisii pentru inventarierea bunurilor jefuite, dar „capturile" continuau să rămînă obiecte ale poftelor militarilor şi funcţionarilor români, din care cauză inventarierea se tărăgăna. Guvernatorul Basarabiei a fost nevoit să revină de mai multe ori la acestă chestiune. Către ianuarie 1942 a fost stabilită existenţa a 184 de depozite în Basarabia, „rămase de la Soviete", inclusiv 73 de depozite cu producţie agricolă, 26 de depozite cu materiale de construcţie, 9 depozite de carburanţi, 2 − de maşini şi utilaje[662]. Proprietate a statului român deveneau şi 399,7 mii de hectare de terenuri agricole, 823 de întreprinderi industriale, 23,8 mii de tone de producţie agricolă, maşini, utilaje, imobile ş.a. în valoare de 6759,7 milioane de lei[663]. La Chişinău ocupanţii au naţionalizat 1906 case, inclusiv 6523 de apartamente locuibile, precum şi 423 de imobile avariate[664]. Aceasta era proprietatea celor refugiaţi, omorîţi şi deţinuţi.

Operaţiunea principală în campania de jefuire constituia „românizarea" averii evreilor. În urma desfăşurării acestei campanii, după cum informa presa ocupanţilor, în România statul a agonisit 200 de miliarde de lei[665]. Această practică a fost continuată şi în teritoriile cotropite. „Statul român, − se declara în decretul-lege Nr. 791 din 3 septembrie 1941, − intră în stăpînirea averii evreilor ce se află în Basarabia şi Bucovina de Nord"[666]. În temeiul legilor româneşti despre „românizare" de la evreii din Basarabia au fost expropriate 325773 hectare de pămînt, 37769 imobile, inclusiv 25847 case de locuit, 626 de întreprinderi industriale (mori, uleiniţe, fabrici de spirt[667].

Se pricopseau de asemenea şi militarii români, jandarmii şi funcţionarii. Mînîndu-i pe evrei în lagărele de concentrare, ocupanţii le îngăduiau să ia cu dînşii numai ceea ce „puteau duce în mîini"; condamnaţii, firește, luau cu ei banii şi obiectele de valoare. La Chişinău ţintă a jefuirii în masă a devenit averea rămasă în apartamentele evreilor închişi în gheto. „Căutarea şi însuşirea bunurilor, − se menţiona în raportul comandantului militar, − a devenit o preocupare generală". Serviciul SSI îi raporta lui I. Antonescu, că bunurile în volum enorm, care ar fi trebuit să vină în vistieria statului, devin proprietate privată. Pentru cercetarea „neorînduielilor din gheto-ul din Chişinău" a fost trimisă o comisie în frunte cu comandantul militar al oraşului Bucureşti generalul C. Niculescu. „Averea mobilă, lăsată de evrei, − raporta comisia, − a devenit obiect al unei serii de jafuri". În aceste prădăciuni au luat parte toţi cei trei primi comandanţi militari ai Chişinăului. Colonelul E. Dumitrescu pe calea jefuirii evreilor şi a estorcărilor de mită, şi-a agonisit o mare avere, trimiţînd peste Prut 7 vagoane de obiecte scumpe. Comandantul lagărului de concentrare Vertiujeni colonelul Agapi, locţiitorii lui − căpitanii Burădescu şi Rădulescu, luau de la deţinuţi juvaiere, ceasuri, monede de aur, furculiţi şi linguri de argint, blănuri[668]. Jefuiau şi alţi ofiţeri şi funcţionari. De la 16 august pînă la 24 noiembrie 1941 primăria oraşului Chişinău a eliberat 3514 licenţe de trimitere în „ţară" (România) a mobilierului jefuit de la evrei. Gradele inferioare se mulţămeau cu mita de o singură servire. „Soldaţii din paza gheto-ului, − se constata în darea de seamă a comisiei, − pentru o anumită sumă de bani sau în schimbul unor ob-

[662] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 88.
[663] Ibid. Fila 773.
[664] Ibid. D. 69. Fila 9.
[665] Bucovina. 1941. 30 august.
[666] Monitorul oficial. Partea I. № 209. 4 septembrie 1941. P. 5197.
[667] Назария С. Холокост. С. 217.
[668] Холокост на территории СССР. Энциклопедия. Москва. РОССПЭН. 2009. С. 151.

iecte de valoare (vereghete, tacîmuri, haine, lenjerie ş.a.) dau voie evreilor să părăsească gheto-ul. Preţul obişnuit pentru permisiunea de a părăsi gheto-ul, alcătuia 1000-1500 lei"[669], sumă echivalentă cu salariul de o săptămînă al unui muncitor.

Campania de jefuire a fost prezentată ca proces de concentrare şi deportare a evreilor. Cînd în lagărele de concentrare din judeţul Soroca au fost aduşi 50000 de evrei din Bucovina, s-a descoperit, că la încărcarea lor în vagoane la gara Cernăuţi volumul bagajelor acestora n-a fost limitat. Dar la trimiterea din lagărele de peste Nistru li s-a permis să ia cu dînşii numai ceea ce puteau duce. Restul bagajelor a fost depozitat la Otaci şi Mărculeşti[670]. Pe urmă deţinuţii erau jefuiţi la traversarea Nistrului. La început de august 1941, cînd românii, fără a percheziţiona pe fiecare personal, au mînat peste rîu vreo 13000 de oameni, de această gafă s-au folosit nemţii. Ei întîlneau convoiurile pe malul stîng al Nistrului şi, percheziţionîndu-i, le luau obiectele scumpe şi hîrtiile de valoare. Autorităţile româneşti şi-au corectat greşeala. La 9 octombrie la Rezina au sosit reprezentanţii Băncii Naţionale a României. Ca să simplifice procesul jefuirii ei nu luau, pur şi simplu de la cei întemniţaţi aurul şi bijuteriile, ci le cumpărau: aurul conform cursului oficial, mult mai mic dechît cel de piaţă, iar bijuteriile − pe un preţ de 20% din valoarea aurului. Iar leii, circulaţia cărora în „Transnistria" era interzisă, îi schimbau pe mărcile germane de ocupaţie − reihskreditkassenschein (RKKC): 60 de lei pentru o marcă[671]. Astfel, valorile reale se schimbau pe hîrtii de nimic. Numai de la primele două transporturi de întemniţaţi (2500 de oameni) reprezentanţii băncii au luat, în aşa mod aur, în valoare de mai bine 10 milioane de lei[672].

Percheziţiile continuau. „Înainte de a trece Nistrul la Movilău, − mărturisea unul din supravieţuitori, jurnalistul chişinăuian Lev Bacal, − românii îi percheziţionau pe toţi, borfăiau toate lucrurile, pipăiau fiecare centimetru din îmbrăcăminte: căutau aur, bijuterii. Numai la ce metode nu recurgeau prădătorii: dacă vedeau că cineva are dantură de aur − îl împuşcau"[673].

Această procedură de „schimb" a fost aplicată şi în procesul jefuirii celor închişi în gheto-ul din Chişinău. În gheto au fost deschise patru secţii ale Băncii Naţionale Române. Către 11 august 1941 ele schimbau leii la un curs de 1:40, astfel fiind schimbate 40 de milioane de ruble sovietice[674]. Îndependent de această procedură, străjerii români organizau (în gheto) razii şi percheziţii, luau de la cei închişi bijuteriile, blănurile, banii, produse alimentare. Către 28 octombrie 1941, în coloane a cîte 1500 de oameni, au fost trimişi peste Nistru 6000 de întemniţaţi. La kilometrul al şaselea de la oraş, pe şoseaua Orhei, escorta oprea fiecare coloană, iar funcţionarii Băncii Naţionale Române luau de la nenorociţi obiectele scumpe, banii, dîndu-le în schimb bonuri[675]. O parte din bijuterii întemniţaţii, totuşi, le mai păstrau. De aceea la punctele de traversare a Nistrului la Soroca şi Otaci soldaţii şi ofiţerii români din nou îi percheziţionau. Potrivit informaţiilor CBBT, jefuirea „stihiinică" a adus statului român prejudicii de „miliarde de lei"[676]. După ce i-au trimis pe cei deţinuţi peste Nistru, paza gheto-ului Chişinău şi-

[669] Ibid. C. 419.
[670] ANRM F. 706. Inv. 1. D. 69. Fila 23.
[671] Ibid. Fila 24, 25.
[672] Ibid. D. 524. Fila 8.
[673] Назария С. История без мифов. С. 209.
[674] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 169.
[675] Ibid. D. 4237. Fila 388.
[676] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 521. Fila 69.

a însuşit mobila rămasă, încălţămintea, îmbrăcămintea, lenjeria, vesela, vasele de bucătărie şi alte bunuri. Comandantul legiunii de jandarmi Lăpuşna căpitanul Ion Paraschivescu a folosit la transportarea „trofeelor" în România soldaţii din echipa lui[677].

Ca operaţiune de jefuire a fost organizat şi ultimul transport al evreilor din Chişinău peste Nistru. La 20 mai 1942 în gheto a sosit reprezentantul Departamentului pentru românizare al guvernământului Basarabia Andriaş cu 20 de lucrători, cu camioane şi căruţe pentru a căra agoniseala. Delegaţii Băncii Naţionale româneşti au percheziţionat 204 deţinuţi, printre care au fost şi fosti membri ai Sfatului Ţării, mari proprietari, ofiţeri ai armatei române, la care au depistat aur şi bijuterii în valoare de 1,2-1,5 milioane de lei şi 800000 de lei în bancnote. După aceasta, deţinuţii − poate, în semn de recunoaştere a meritelor lor faţă de statul românesc? − au fost transportaţi în lagărul de exterminare Vradievca în camioane, nu pe jos. În gheto continua căutarea comorilor ascunse. La 25 mai 1942 în subsolul casei omului de afaceri Solomon Şur cu ajutorul detectorului de mine au fost găsite ascunse bijuterii în valoare de 25 de milioane de lei şi 280 de mii de lei în bancnote[678].

Pe moldoveni, ruşi, ucraineni, găgăuzi şi bulgari ocupanţii îi jefuiau şi în timpul raziilor, dar guvernul a preferat să facă această treabă, folosind metodele financiare. Guvernul român a luat un şir de măsuri în vederea strangulării activităţii întreprinzătorilor din Basarabia. Decretul-lege Nr. 629 din 8 iulie 1941 despre scoaterea din circulaţie a rublei sovietice prevedea schimbarea banilor sovietici nu în lei, ci pe bonuri[679]. Pe urmele armatei, Banca Naţională Română a trimis în Basarabia 200 de funcţionari de-ai săi şi personal tehnic. În zece oraşe au fost deschise 57 de sucursale. Lipsindu-i pe întreprinzătorii autohtoni de mijloace circulante, guvernul a stabilit un curs de schimb tîlhăresc. Într-o lună şi jumătate celor 127589 de „români" li s-au schimbat 65573767 de ruble pe bonuri, 9198 de evrei au schimbat 15014676 710 ruble, altor 70073 de persoane de alte naţionalităţi li s-au schimbat 42736721 de ruble, tuturor 206860 de oameni de afaceri li s-au schimbat pe lei 122957198 de ruble. Banca Naţională românească a încercat să organizeze cumpărarea aurului de la populaţia din regiunile ocupate[680].

Şmecheria de stat era evidentă. „Bolşevicii, − se arăta în memoriul Palatei de comerţ şi industrie din Bălţi, − în 1940 au schimbat 40 de lei pe 1 rublă, iar românii 40 de ruble pe 1 leu. Desigur, tot capitalul întreprinzătorilor autohtoni a dispărut într-un singur an"[681]. Urmărind înăbuşirea activităţii întreprinzătorilor basarabeni, la 22 iulie 1941 dictatorul a emis decretul Nr. 676 despre blocarea avuarelor originarilor din Basarabia şi Bucovina de Nord din băncile româneşti, lipsind pe proprietari de dreptul de a se folosi de mijloacele depuse. „Orice avere aflătoare pe teritoriu românesc şi aparţinînd supuşilor români rămaşi în Basarabia sau în Bucovina de Nord, sau care s-au strămutat în aceste teritorii după 21 iunie[682] 1940, − a stabilit «conducătorul», − va fi sechestrată"[683]. Prin „românizarea" proprietăţii evreilor, burghezia română era scutită de concurenţa întreprinzătorilor locali. Locuitorilor din Basarabia şi Bucovina de Nord

[677] Ibid. D. 69. Fila 27.
[678] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4477. Fila 403.
[679] Monitorul oficial. Partea I. N161. 9 iulie 1941
[680] Petrencu A. România şi Basarabia în anii celui de al doilea război mondial. Chişinău. Epigraf. 1999. P. 67, 68.
[681] ANRM. F. 1917. Inv. 1. D. 5. Fila 392.
[682] Probabil, după 28 iunie 1940.
[683] Monitorul oficial. Partea I. N 172. 23 iulie 1941.

băncile române nu le dădeau credite (oficial pînă la 6 decembrie 1941, în realitate – şi mai tîrziu). Astfel întreprinzătorii moldoveni erau lipsiţi de posibilitatea de a începe şi dezvolta vreo afacere proprie. Deoarece locuitorii teritoriilor ocupate continuau să creadă în victoria URSS, din ce cauză păstrau rublele, în februarie 1942 cursul de schimb a fost corectat pînă la 5 lei pentru o rublă. În interfluviul Nistru-Bug ocupanţii cumpărau valuta sovietica după cursul 20 de ruble pentru o marcă RKKS[684]. Schimbul nu era echivalent, de aceea a încetat. După biruinţa Armatei Roşii la Stalingrad rubla tot mai intens a fost folosită ca mijloc de achitare în comerţul cu amănuntul.

Eliberînd burghezia românească de concurenţii sociali şi etnici, Bucureştiul a creat condiţii confortabile pentru activitate în teritoriile ocupate a întreprinzătorilor din Vechiul regat. Lor li s-a asigurat acces liber la industria basarabeană „românizată". Românizarea, comenta mai tîrziu C. Voiculescu, putea fi realizată pe calea transmiterii directe a proprietăţii personale a unui cetăţean de origine neromână unui român sau prin intermediul statului. Situaţia de război şi „condiţiile locale deosebite" excludeau prima cale[685].

Înfăptuind românizarea pe calea a doua, regimul lui I. Antonescu a transferat în patrimoniul statului 639 de întreprinderi industriale ale evreilor şi 823 „fără stăpîni" din Moldova. Afară de aceasta, statul românesc şi-a însuşit 129 de întreprinderi ale nemţilor „repatriaţi" în 1940 şi 55 de unităţi industriale ale proprietarilor de alte naţionalităţi[686]. Ca să înlesnească obţinerea de către întreprinzătorii-români a întreprinderilor „românizate", la 22 august 1941 prin decretul-lege Nr. 752 „Cu privire la unele măsuri de finanţare a românizării", industriaşilor români li s-a acordat un credit de 1 mlrd de lei. Condiţie de acordare a creditelor era originea etnică română a solicitantului şi utilizarea acestor mijloace pentru cumpărarea averilor evreieşti[687]. În noiembrie prin decretul-lege Nr. 1004 suma de creditare a fost majorată pînă la 1,5 miliard de lei[688]. Sfera activităţii economice a întreprinzătorilor locali a fost redusă şi prin acordarea dreptului de monopol de achiziţionare a producţiei agricole firmelor române şi germano-române.

O lovitură şi mai grea le-au dat ocupanţii ţăranilor. Autorităţile româneşti au luat de la 186,4 de mii de familii din judeţele basarabene (circa 40% din numărul lor total) circa 240000 de hectare de pămînt[689]. Achiziţionarea producţiei agricole pe preţuri „oficiale" reduse premeditat constituia un adevărat jaf de stat. La 7 noiembrie 1941 au fost publicate date despre tîlhăria economică organizată în Moldova cu mijloace financiare. La această dată în regiune au fost „colectate" 4578 de vagoane de producţie agricolă, inclusiv 3448 de vagoane de păpuşoi; 582 – de grîu, 99 – de secară, 273 – de orz, 174 – de răsărită, 2 – de ovăs. O parte din această producţie de acum fusese dusă în România[690]. În „Transnistria" către sfîrşit de octombrie au fost luate de la populaţie 23,5 de mii de capete de vite cornute mari şi 20000 de oi, 150 de vagoane de grîu, 10000 de kilograme de lînă precum şi piei crude[691]. Din august pînă în decembrie INCOOP şi intendenţa armatei române au „colectat" în Moldova, pentru a fi duse în

[684] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 40.
[685] Ibid. D. 483. Fila 673.
[686] Ibid. Fila 672.
[687] Monitorul oficial. Partea I. N199. 23 august 1941. P. 4942, 4943.
[688] Monitorul oficial. Partea I. N1004. 17 noiembrie P.7157, 7158.
[689] Ibid. C. 279.
[690] Timpul. 1941. 7 noiembrie.
[691] Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 80.

România, 83432 de tone de cereale, 9116, 6 tone de seminţe uleioase, 1297 tone de fasole şi mazăre, precum şi mii de tone de carne, vite, păsări ş.a.[692]

În conformitate cu decretul-lege Nr. 724 din 31 iulie 1941 populaţia Basarabiei şi şi Bucovinei de Nord era obligată să acopere în parte cheltuielile României în războiul împotriva URSS, plătind „împrumutul reunirii"; inceputul achitării acestui „împrumut" se prevedea după 5 ani[693]. „Donaţiile" muncitorilor trebuiau reţinute din salariul lor în mărime nu mai mică de jumătate din cîştigul lunar. De la ţărani luau de la 2000 pînă la 4000 de lei de familie[694]. Această sumă echivala cu plata muncii lunară a unui muncitor necalificat ceea era peste putinţă de achitat pentru o familie de ţărani. În calitate de „donaţii" erau indicate cereale, cartofi, boboase, precum şi haine, lenjerie, pielicele ş.a. Chitanţa de achitare a donaţiei capii de familie trebuiau totdeauna s-o aibă la sine şi s-o prezinte la prima cerinţă. Participarea la campania „împrumutul reunirii" a fost sabotată cu îndîrjire de ţărani. Din 330,3 de milioane de lei, strînşi în această campanie către august 1942, partea ţăranilor, adică a 90% din întreaga populaţie, era de 92,4 de milioane, mai puţin de o treime din totalul „împrumutului" luat cu forţa[695].

Ocupanţii români au întreprins măsuri pentru jefuirea patrimoniului cultural − luarea şi ducerea în România a operelor de mare valoare de artă şi cultură. La 4 decembrie 1941 C. Voiculescu a expediat instituţiilor subordonate cu titlu de ordin o scrisoare circulară a directorului muzeului bucureştean „Alexandru Sent George" cu rugămintea de a extrage din Basarabia şi a transmite muzeului valorile culturale. Dacă ele vor fi lăsate în Basarabia, afirma directorul, aceste valori vor „susţine irredentismul împotriva ţării noastre". Această scrisoare-ordin constituie o adevărată instrucţiune pentru furluarea valorilor culturale. „După adresarea noastră, − recunoştea acest hoţ de artă, − diferite ministere precum şi autorităţi locale de acum ne-au trimis multe materiale legate de provinciile eliberate. Există biblioteci, arhive, muzee, ce conţin portrete, obiecte de artă, busturi, fotografii, aplicaţii, arme, medalii, unităţi de măsură, steaguri, inclusiv − obiecte de cult evreesc din comunităţi ebraice şi altele... Toate aceste obiecte, avînd o valoare documentară, nu pot fi nimicite". Obiectele de valoare extrase urmau să fie trimise la Bucureşti în adresa muzeului[696].

Politica economică a ocupanţilor. Regimul de muncă forţată. La răsărit de Nistru, unde ocupanţii români au jefuit colhozurile, au devastat depozitele, au furat rezervele, era sub semnul întrebării semănatul din primăvara 1942. „Din cauza rechiziţiilor, − raporta viceprefectul judeţului Tiraspol N. Smochină, − toate colhozurile au rămas fără sămînţă... Situaţia economică a colhozurilor este foarte alarmantă... Nu există forţă de tracţiune... Tractoarele sînt duse peste Bug sau staţionează din lipsa de piese şi a carburanţilor"[697]. Avînd interese numai de exploatare, autorităţile române din „Transnistria" au încercat să menţină producţia agricolă la nivelul precedent. La 14 martie 1942 G. Alexianu prin dispoziţia Nr. 55 a anunţat că „colhozurile se transformă în comune de muncă". Introducînd responsabilitatea colectivă pentru executarea muncilor agricole, guvernatorul a dispus ca ţăranii să se unească în brigăzi din 20-30 de familii cu obligaţia să lucreze 200 de hectare de arătură.

[692] Ibid. C. 209.
[693] Monitorul oficial. Partea I. N187. 9 august 1941.
[694] ANRM. F. 1921. Inv. 1. D. 3. Fila 9.
[695] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 19.
[696] Ibid. F. 1354. Inv. 1. D. 284. Fila 315.
[697] Левит И.Э. Указ. соч. С. 289.

Vitele, maşinile şi inventarul colhozului, la acea vreme în mare parte devenite bunuri ale colhoznicilor, au fost declarate „proprietate a comunei”, iar roada, a promis guvernatorul, va fi împărţită „între statul român şi brigadă, cu extragerea prealabilă a fondului de sămînţă”[698]. A fost stabilit impozitul agricol: pentru un hectar de arătură trebuia de plătit 10 mărci RKKS pe an, inclusiv jumătate în bani, jumătate în natură; impozitul pe vii s-a stabilit în mărime de 50 de mărci pe an[699]. Dar, cum au arătat evenimentele, ţăranii au socotit acest nivel de impozitare insuficient pentru stimularea muncii.

Exploatarea resurselor agricole ale Moldovei era îngreuiată de starea de paralizie a industriei. Pentru a pune în funcţiune întreprinderile, de acum la 6 august 1941 C. Voiculescu raporta Bucureştiului că este nevoie de specialişti şi de capital[700]. Încercările CBBT de a înviora procesul de producere industriala erau împiedicate de debandada din politica economică. Prin decretul-lege Nr. 962 din 31 octombrie I. Antonescu a hotărît ca impozitul pe întreprinderile industriale şi de comerţ din Basarabia şi Bucovina de Nord pînă la sfîrşitul anului să fie achitat în jumătate[701].

La 15 noiembrie 1941 guvernul român, cum s-a arătat, a majorat suma „creditului românizării” pîna 1,5 de miliarde de lei. Dar creditele puteau fi acordate numai supuşilor de naţionalitate românească[702]. Pentru majoritatea moldovenilor era imposibil să-şi demonstreze apartenenţa la ceea ce în Moldova niciodată n-a existat − „naţionalitatea românească”. „Creditul românizării” s-a folosit doar în volum de o treime. Către 1 august 1942 toate secţiile de creditare din Basarabia au acordat credite în sumă doar de 630,1 milioane de lei. Totodată, trebuie de specificat că întreprinzătorii băştinaşi au obţinut o sumă de-a dreptul simbolică − 2,4 de milioane de lei credite industriale[703].

La blocarea restabilirii climatului de afaceri, a activităţii întreprinzătorilor autohtoni era chemat să contribuie şi regimul impozitar. Dar, după cum menţiona guvernatorul în darea de seamă pe luna decembrie, „nici o întreprindere din Basarabia” nu se foloseşte de înlesniri la impozit[704]. Proprietarilor întreprinderilor private li s-a impus un impozit abuziv de 20%[705]. Un an mai tîrziu proprietarii de mori, uleiniţe, ateliere de ciubotărie se plîngeau că sînt impuşi să plătească impozite „imposibile de achitat”[706].

Dar continua războiul, rezultatul lui încă nu era hotărît. Burghezia română se teamea să investească bani în economia teritoriilor ocupate. La contraofensiva Armatei Roşii lîngă Moscova birja bucureşteană a reacţionat cu căderea cursului acţiunilor[707]. Guvernului lui I. Antonescu îi mai rămînea, în plan economic, să conteze pe darea în arendă a întreprinderilor unor mici întreprinzători români. Aceştia s-au folosit de „creditul românizării”, dar au alocat banii în delapidarea utilajului tehnic şi a rezervelor de materie primă a întreprinderilor. Mituind mulţimea de funcţionari, industriaşii cumpărau maşinile-unelte şi motoarele cu preţul metalului uzat. „Colectorii de metal uzat, − raporta la 15 decembrie C. Voiculescu, − au luat din clădirile avariate şi distruse şi din

[698] ANRM. F.1658. Inv. 1. D. 5. Fila 74.
[699] Ibid. Fila 154.
[700] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 178.
[701] Monitorul oficial № 260. Partea I. 1 noiembrie 1941. P. 6811.
[702] Monitorul oficial № 260. Partea I. 17 noiembrie 1941.
[703] ANRM F.706. Inv. 1. D. 483. Fila 769.
[704] Ibid. D. 519. Fila 223.
[705] Ibid. F. 1658. Inv. 2. D. 5. Fila 154.
[706] Ibid. D. 633. Fila 210.
[707] Argus. 1941. 13 decembrie.

întreprinderi şi au transportat la uzinele metalurgice din Reşiţa toate obiectele metalice, cum ar fi: maşini, acoperemînt, fontă, detalii încă bune pentru restabilire"[708]. Demontau şi trimeteau utilajul neatins de bombardamente. Către sfîrşitul anului 1941 în categoria „distruse în vremea operaţiunilor militare" au fost incluse 145 de întreprinderi industriale din Moldova[709].

Miza pe iniţiativa privată, ca mijloc de mobilizare economică, a ieşuat. La începutul anului 1942 staţiona aproape toată industria ţinutului. Funcţionau două fabrici de ulei, una de producere a alcoolului, patru uzini de reparaţie metalică, două ateliere de prelucrare a lemnului, o boiangerie, tipografia eparhială din Bălţi, cinci fabrici de săpun, două întreprinderi de afumături şi trei de ceramică şi cărămidă. La sate funcţionau 544 de mori, inclusiv 194 de vînt, 163 de uleiniţe[710]. Aceasta înseamnă că în majoritatea satelor nici mori nu existau, iar pentru măcinarea grăunţelor ţăranii foloseau rîşniţele medievale: două roţi de piatră. Toate aceste, aşa-numite întreprinderi, semiprimitive prin construcţie şi tehnologie, nu satisfăceau nici măcar necesităţile populaţiei locale, ceea ce corespundea planurilor Bucureştiului. „Toate obiectele de întrebuinţare ţărănească, – confirma în aprilie 1942 I. Antonescu în cuvîntarea sa la Bălţi, – urmează a fi confecţionate în atelierele săteşti"[711]. Miza pe întreprinzătorii privaţi, elibera statul de grija de a asigura populaţia chiar şi cu cele mai simple mărfuri, produse industriale de strictă necesitate. Această politică „conducătorul" încercă s-o întemeieze ideologic. „Noi sîntem pentru proprietatea privată, – încă în noiembrie 1941 declara dînsul despre naţionalizarea mijloacelor de producere, înfăptuită de sovietici în Moldova în ajunul războiului, – noi nu putem fi de acord cu un act anarhic"[712].

Dar către sfîrşitul anului a devenit limpede, că războiul va dura timp îndelungat, iar armata trebuia aprovizionată. Adversarii comunismului au fost nevoiţi să aplice metodele asemănătoare cu cele ale „Noii politici economice", promovate în URSS în anii '20 cu scopul lichidării dezastrului economic, provocat de războiul civil. În industrie ocupanţii români au recurs la crearea unor direcţii mixte – private şi de stat. În februarie 1942 la Chişinău a fost organizată o licitaţie privind darea în arendă a întreprinderilor unor oameni de afacere români[713]. Către mijlocul anului 1943 au fost date în arendă 125 de întreprinderi din Moldova.

„Românizarea" economiei Moldovei s-a transformat în germanizarea parţială a acesteia. În noiembrie 1941 inspectoratul poliţiei din guvernămînt a raportat că „pătrunderea în organele administrative a unui număr tot mai mare de specialişti germani este înţeleasă de populaţie ca un plan ticluit prealabil"[714]. O jumătate de an mai tîrziu chestura Chişinăului informa că „partea germană a capitalului întreprinderilor (industriale şi de comerţ) este aproximativ egală cu partea comercianţilor români în raport cu cea a minoritarilor"[715]. Putem să nu dăm crezare acestei concluzii, dar însăşi formularea ei reflectă vederile funcţionarilor români în această chestiune.

[708] Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 575.
[709] Buletinul oficial al provinciei Basarabia. 1942. № 7. P. 76.
[710] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 763.
[711] Ibid. F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 25.
[712] Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 81.
[713] Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР. С. 35-48.
[714] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4236. Fila 74.
[715] Ibid. D. 4477. Fila 182.

La răsărit de Nistru, în afara controlului românesc se aflau întreprinderile din satele coloniştilor germani, inclusiv cea mai mare – fabrica de cărămidă şi produse ceramice din Andriaşevca[716]. În conformitate cu acordul privind tutunul de trofeu, armata germană numai de la Fabrica de tutun fermentat din Dubăsari în fiecare zi primea 100 de mii de ţigări[717]. Nemţii primeau o parte din producţia fabricii de conserve din Coşniţa şi de la alte întreprinderi din Moldova. Afară de aceasta, firmele germane au obţinut dreptul de a prelucra diferite tipuri de producţie agricolă. Uzinele Reşiţa – unul din cooperatorii principali ai cărora era „German Goering-werke" a obţinut monopolul asupra exportării metalului uzat; iar capitalistul german Lubenik – a metalelor neferoase, inclusiv achiziţionarea pufului şi penelor[718].

Către începutul anului 1942 CBBT a elaborat planul mobilizării militar-industriale pe durata anilor 1942-1943. Planul prevedea angajarea în vederea aprovizionării armatelor române şi germane cu producţia a 251 de întreprinderi din Moldova[719]. Toate acestea trebuiau să fie completate cu braţe de muncă pe calea mobilizării la muncă. În „Transnistria" în lipsa întreprinzătorilor locali de origine românească, incapacităţii, nedorinţei întreprinzătorilor români de a relansa procesul de producere, această metodă de a reanima funcţionarea întreprinderilor s-a dovedit a fi unica. Gh. Alexianu a început tratative cu cele mai mari firme româneşti „Reşiţa", „Ford-Româna", „Rogiter", „Concordia" şi cu altele. „Noi, − raporta guvernatorul «Conducătorului» în decembrie 1941, − sîntem în ajunul încheierii acordurilor cu aceste firme. Le vom oferi toate înlesnirile necesare, dar aceste firme trebuie să lucreze eficient. Le vom oferi domenii de 3-4-5 mii de hectare. Astfel vom contribui la aprovizionarea ţării"[720].

Acordurile au fost semnate. Însă metoda „direcţiilor mixte" a deschis calea capitalului german. Cele mai mari întreprinderi din stînga Nistrului − fabricile de conserve din Tiraspol, Hlinaia au fost obţinute de societatea româno-germană „Horticola". O jumătate din producţia acestor fabrici trebuia dată Germaniei pentru nevoile armatei germane şi doar jumătate revenea armatei române[721]. Armatele germane de asemenea primeau o parte din producţia întreprinderilor de tutun fermentat din Tiraspol şi Bender, acaparate de firmele germano-române[722]. Pînă la 1 august 1942 autorităţile de ocupaţie a Moldovei au reuşit totuşi să pună în funcţiune 252 de întreprinderi[723] mici, cu unele excepţii. Arendaşii români, afaceriştii de ocazie se limitau la delapidarea şi vînzarea utilajului şi materiei prime de la unităţile industriale[724]. Firmele române şi germane împiedicau procesul de restabilire a activităţii industriale. Lipsind industria de materie primă, cartelurile române OFAUL, INCOOP, ORAP, firma germană „Solagra", societăţile pe acţiuni germano-române „Danugran", „Muller", „Galuna", „Garoma", „Dunarex" ş.a. au cumpărat şi au dus din Basarabia, „Transnistria" şi Bucovina cereale,

[716] Ibid. F. 2072. Inv. 2. D. 2. Fila 206. D. 31. Fila 168.
[717] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 544. Fila 158.
[718] Ibid. D. 8. Fila 416. D. 517. Fila 15.
[719] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 152.
[720] Ibid. D. 528. Fila 5.
[721] Ibid. D. 572. Fila 6. D. 482. Fila 14.
[722] Ibid. D. 544. Fila 158; Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 40.
[723] ANRM F.706. Inv. 1. D. 483. Fila 774.
[724] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 194; Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 276-278 etc.

seminţe uleioase, piei crude. În mai 1942 direcţia economică a guvernămîntului Basarabia s-a plîns CBBT, că din provincie se duce 3/4 din roada de răsărită. Din această pricină şi-au întrerupt procesul de producţie fabricile de ulei din Bălţi şi Rezina. În mai 1943 din aceeaşi cauză – a lipsei de materie primă – fabricile de ulei iarăşi s-au oprit[725].

Era de presupus, că anexarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord va duce la extinderea legislaţiei muncii, existente în România, asupra populaţiei acestor ţinuturi. Însă regimul muncii în această ţară, şi aşa destul de greu, cu începutul războiului s-a înăsprit şi mai mult. Prin decretul-lege din 2 octombrie 1941 au fost anulate concediile, administraţiilor întreprinderilor industriale li s-a dat dreptul de a prolonga ziua de muncă pînă la 12 ore (72 de ore pe săptămînă). Prin hotărîrea din 6 noiembrie 1941, întreruperea muncii, personală sau colectivă, fără îngăduirea administraţiei, eschivarea de la muncă, deteriorarea sau nimicirea maşinilor, instalaţiilor, uneltelor, materialelor, confecţionarea producţiei necalitative se considera drept „sabotare criminală"; cei care se făceau vinovaţi puteau fi pedepsiţi la muncă silnică pe termen de la 5 pînă la 20 de ani. Întîrzierea la lucru, exprimarea nemulţumirii de condiţiile muncii se pedepsea cu încarcerarea şi cu torturi[726].

La 17 septembrie 1942 printr-un decret special a fost introdusă pedeapsa capitală pentru nimicirea, deteriorarea, crearea obstacolelor în funcţionarea instalaţiilor şi întreprinderilor[727]. Decretul-lege din 3 august 1943 introducea pedeapsa capitală pentru instigatorii unor asemenea acte[728]. Potrivit decretului-lege Nr. 521 din 17 august 1943 despre militarizarea întreprinderilor de stat şi private, muncitorii angajaţi aici şi bărbaţii-slujbaşi apţi de serviciu militar erau declaraţi mobilizaţi în armata română, iar ceilalţi – „rechiziţionaţi în vreme de război". Şi unii, şi alţii pentru „devieri de serviciu" urmau să fie pedepsiţi corporal sau încarceraţi. Plecarea de la serviciu fără permisiunea administraţiei era socotită ca „dezertare"[729]. Vinovaţii erau închişi în lagărele de muncă forţată. Dacă în România pentru aşa ceva era nevoie de hotărîrea judecăţii, în teritoriile ocupate locuitorii erau închişi în lagăre pe cale administrativă, la discreţia administratorului[730].

În ţinuturile ocupate condiţiile de muncă erau şi mai anevoioase din cauza stabilirii unei plăţi a muncii foarte mici. În 1942 în Moldova plata muncii unui muncitor calificat – aceştia formau 6-8% din lucrătorii unităţilor industriale – a fost stabilită în sumă de 5-7 mii de lei pe luna[731], cam cîte 200-300 de lei pe zi. În situaţia în care preţurile la toate produsele, la încălţăminte, haine s-au majorat de mai multe ori în comparaţie cu ceea ce primeau muncitorii pînă la 28 iunie 1940. În realitate majoritatea covîrşitoare a muncitorilor în 1942 primea 70-100 de lei pe zi[732]. Însă chiar şi salariul muncitorilor calificaţi, cum raporta poliţia, „era absolut neîndestulător pentru viaţă"[733]. În raioanele din stînga Nistrului scăderea nivelului de viaţă era cu adevărat catastrofală. În comparaţie cu vremea de pînă la război, se constata la una din şedinţele CBBT

[725] Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР. С. 44-46.
[726] Monitorul oficial № 233. Partea I. 2 octombrie 1941.
[727] Monitorul oficial № 204. Partea I. 17 septembrie 1942.
[728] Monitorul oficial № 204. Partea I. 3 august 1943.
[729] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4662. Fila 474, 475.
[730] Monitorul oficial. N272. 15 noiembrie 1941. P. 7134
[731] Ibid. D. 4314. Fila 60.
[732] Ibid. D. 4489. Fila 476, 477, 248.
[733] Ibid. Fila 476.

din 1942, „viaţa în Transnistria s-a scumpit de 20 de ori”[734]. În timp ce salariul muncitorilor variau între 20 şi 90 RKKS pe lună, un kilogram de pîne costa 4,5 mărci, un kilogram de făină de păpuşoi – 3,5 mărci, un litru de lapte – 2 mărci. Serviciul de contraspionaj SSI constata că salariile muncitorilor şi ale slujbaşilor „sînt cu totul neîndestulătoare pentru acoperirea necesităţilor”[735] existenţei cotidiene.

Temelia politicii economice a ocupanţilor era munca forţată. La 17 iulie 1941 I. Antonescu a dat dispoziţia despre introducerea în teritoriile ocupate a prestaţiei − muncă silnică[736]. În componenţa administraţiei de ocupaţie a fost constituită secţia MONT – Mobilizarea şi organizarea naţiunii şi a teritoriului. Aplicarea metodelor de forţare extraeconomică era prevăzută în perspectiva postbelică. În noiembrie 1941, cînd biruinţa asupra URSS părea asigurată, la Bucureşti a fost instituit Inspectoratul general al lagărelor şi coloanelor de muncă obligatorie de folos obştesc cu sarcina de a reglementa folosirea deţinuţilor şi a altor categorii de lucrători supuşi. În România închiderea în lagărele de muncă putea fi făcută numai în baza hotărîrii judecăţii, iar în teritoriile ocupate această fărădelege era la discreţia funcţionarilor, se făcea pe cale administrativă[737]. În Moldova ocupată funcţionarii români numeau această constrîngere în mod batjocoritor − „rechiziţie” a forţei de muncă. „Basarabenii rechiziţionaţi” erau folosiţi împreună cu deţinuţii, cu prizonierii de război la extracţia piatrei, la reparaţia drumurilor şi la alte munci grele. Însă o parte din cei „rechiziţionaţi” erau repartizaţi la întreprinderile industriale[738].

În industrie, ca şi în agricultură, asigurarea cu braţe de muncă se făcea pe calea mobilizării lucrătorilor. La 17 februarie 1942 C. Voiculescu a emis o dispoziţie despre participarea obligatorie la muncile cîmpului nu numai a populaţiei de la sate, dar şi a celei orăşeneşti în vîrstă de la 12 pînă la 70 de ani[739]. În conformitate cu alt ordin, fiecare locuitor din Moldova ocupată era obligat să lucreze în timpul anului 30 de zile la construirea drumurilor de însemnătate militară[740]. Nici chiar invalizii nu erau eliberaţi de la munca forţată; pentru a se izbăvi de această obligaţie, trebuiau să plătească în casa primăriei 200 de lei pentru o zi de muncă neplătită[741]. În ordinea mobilizării la muncă, către 1 august 1942 în Moldova au fost trimişi la muncă forţată 8768 de oameni[742]. Munca forţată a fost folosită şi ca instrument de românizare a generaţiei tinere. Părinţii care nu doreau ca odraslele lor să înveţe în şcoli româneşti, erau obligaţi să lucreze în componenţa „comenzilor de muncă de folos obştesc” atîtea zile, cîte a lipsit elevul la şcoală[743]. În august 1943 organele guvernămîntului Basarabia pe contul aplicării „muncii de folos obştesc” numai la construcţia drumurilor, podurilor, clădirilor primăriilor, preturilor, posturilor de jandarmi, staţiilor electrice şi a altor obiecte au economisit 53% din mijloacele destinate pentru aceste lucrări[744].

---

[734] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 486. Fila 117.
[735] Ibid. D. 8. иЛ.104.
[736] Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 37.
[737] Monitorul oficial № 272. Partea I. 15 noiembrie 1941. P. 7134.
[738] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 2.
[739] Ibid. Fila 161.
[740] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 193; ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 54. Fila 68-70.
[741] Basarabia. 1942. 1 august.
[742] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 281.
[743] Raza. 1943. 22-29 august.
[744] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 520. Fila 279, 280.

Cu toate că 87% din populaţia Moldovei trăia la sate, ocupanţii au promovat o politică de reducere a numărului orăşenilor. Numărul optim al populaţiei Chişinăului a fost stabilit: 30-40 de mii de oameni[745], de 4-5 ori mai puţin decît trăiau în oraş pînă la război. În 1942, folosind munca forţată a populaţiei, autorităţile româneşti au purces la demolarea oraşului. Către februarie 1944 au fost demolate 7000 de construcţii din cele 12000 cîte erau în Chişinău pînă la război. Primarul Chişinăului, fost colonel în armata română, Anibal Dobjanski a calificat munca forţată „un factor de prim rang la reconstrucţia" oraşului. „Reconstrucţia" s-a redus la demolarea a circa 70% din spaţiul locativ al oraşului[746]. De asemenea, a fost elaborat şi planul demolării a celei mai mari părţi a oraşului Bălţi.

La 20 martie 1942 obligaţia de muncă pentru populaţia de la 16 pînă la 60 de ani a fost introdusă şi în „Transnistria". Absenţa la lucru se pedepsea cu amendă şi închiderea în lagărul de muncă forţată pe un termen de la o lună pînă la un an[747]. La 27 mai guvernatorul a stabilit durata săptămîinii de lucru: 58 de ore. Ameninţaţi că pot fi închişi în lagăre de concentrare şi plăti o amendă mare, muncitorilor li s-a interzis să părăsească munca fără acordul administraţiei. Pentru întîrziere la lucru se cuvenea să se reţină de la 20 pînă la 80% din plata unei zile de muncă a muncitorului. Salariul muncitorilor şi cîştigul meseriaşilor erau supuse de către ocupanţi unor impozite: 10% plus 10% – aşa-numitul impozit sanitar; se lua impozitul şcolar şi alte dări[748]. Întreprinzătorii şi comercianţii au fost scutiţi de munca forţată[749], aceştia însă erau puţini. Către sfîrşitul anului 1942 ocupanţii au mobilizat în „Transnistria" 35662 de oameni. Însă eficienţa mobilizării rămînea dubioasă: printre cei mobilizaţi doar 6577 erau muncitori mai mult sau mai puţin calificaţi, iar jumătate din ei – 17411 erau femei[750], care nu totdeauna puteau fi folosite chiar şi la munci necalificate.

Regimul foametei. Distrugerea sistemului de asistenţă medicală şi a securităţii sanitare. Un mijloc de atragere a forţei de muncă şi de reducere a numărului populaţiei era crearea regimului de foamete în ţinuturile ocupate care aveau un surplus de hrană.

La 12 iulie „conducătorul" a formulat drept sarcină principală a administraţiei româneşti strîngerea roadei şi luarea ei de la ţărani pentru nevoile României[751]. Însă viaţa economică mai licărea în pofida politicii ocupanţilor. Cu toate că majoritatea bărbaţilor au fost mobilizaţi în Armata Roşie, că o bună parte din populaţie s-a evacuat, în ciuda operaţiunilor militare, ţăranii în mare parte au strîns roada anului 1941. Produse alimentare trebuiau să ajungă nu numai pentru populaţie. Potrivit datelor administraţiei româneşti, în Basarabia era chiar un anumit surplus: 59,7 mii de tone de grîu, 8,5 mii de tone de secară, 22,6 mii de tone de orz, 146,3 mii de tone de păpuşoi, 20,3 mii de tone de răsărită, 25,8 mii de tone de cartofi[752]. „În majoritatea lor, – afirma şeful biroului siguranţei din judeţul Soroca – ţăranii au destule grăunţe, produse şi bani"[753].

[745] Ibid. D. 515. Fila 13.
[746] Basarabia. 1944. 28 februarie.Basarabia. 1944. 28 februarie.
[747] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 529. Fila 147.
[748] Ibid. F. 1658. Inv. 1. D. 5. Fila 92, 154.
[749] Ibid. D. 6. Fila 47.
[750] Ibid. F. 1658. Inv. 1. D. 8. Fila 391.
[751] Timpul. 1941. 14 iulie.
[752] ANRM. F. 1577. Inv. 4. D. 51. Fila 14
[753] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 273.

Dar pe direcţiile principale de înaintare a armatelor germane şi româneşti populaţia a fost jefuită pînă la piele încă din timpul desfăşurării operaţiunilor de război. „Oştirile germane şi române, – constata în primul său raport şeful poliţiei oraşului Ungheni, – au luat tot ce au găsit în Ungheni, toată populaţia a tras foame, unii n-au mîncat cîte vreo 3-4 zile”[754]. „Pîne nu-i”, – a raportat la două săptămîini după ocuparea Chişinăului chestorul oraşului[755]. „Timp de 3-4 zile, cît m-am aflat în oraş, – raporta agentul siguranţei despre situaţia din Bender, – n-am văzut nicăieri pîne”. Carnea, slănina, mălaiul şi alte produse alimentare de asemenea au dispărut din vînzare[756]. „S-a abuzat de rechiziţionări, – recunoştea în septembrie 1941 comisia specială a guvernului român, – mai ales pe direcţiile mişcării armatelor”. Nici un fel de produse nu mai rămăseseră pe piaţa din Tiraspol. „Din punct de vedere economic, – conchidea comisia, – situaţia este extrem de grea”[757].

Dar autorităţile de ocupaţie îşi vedeau sarcina în aprovizionarea cu produse alimentare a armatei, nu a populaţiei. La 30 iulie C. Voiculescu a emis ordinul de blocare a cerealelor destinate pentru armată, adică a interzis comercializarea grăunţoaselor. La 28 august a urmat ordinul care interzicea vinderea şi sacrificarea vitelor[758]. Comercializarea legală a principalelor produse alimentare a fost subminată şi de introducerea preţurilor maxime, peste limita cărora ele nu puteau fi vîndute. La 7 august primarul Chişinăului A. Dobjanski a anunţat următoarele preţuri – limită: pentru un litru de lapte – 10 lei, pentru un kilogram de unt – 180 de lei, pentru un litru de oloi – 56,5 de lei, pentru un litru de smîntînă – 50 de lei, pentru un kilogram de zahăr – 43 de lei[759]. Aceste preţuri erau de trei ori mai mici decît cele de piaţă. Autorităţile i-au lipsit pe ţărani de orice stimul de a produce cantităţi mari de produse alimentare, de a scoate în piaţă surplusul de alimente. Introducerea preţurilor fixe a provocat dispariţia din comerţ a majorităţii produselor de hrană şi creşterea nemaivăzută a speculaţiei[760].

În scopul revărsării produselor de hrană în România pe Prut au fost stabilite taxe vamale foarte mici – de numai 2%[761]. Fără nici un fel de taxe vamale se cărau în România averile („captură de război”) jefuite în „Transnistria”. Dat fiind că în România preţurile la produsele de hrană erau cu 50% mai mari decît în Moldova ocupată, aducerea grîului din guvernămînt era o afacere foarte rentabilă. Totodată, aducerea mărfurilor industriale era împusă unor taxe mari. În aprilie 1942, cînd guvernatorul Basarabiei, însărcinat să restabilească industria, a cerut micşorarea taxelor cu 50%, şeful CBBT i-a comunicat că guvernul refuză să examineze astfel de probleme[762].

„Conducătorul”, sub ameninţarea cu pedeapsa capitală, a cerut ca populaţia să predea toate obiectele „provenite din încăperi obşteşti sau private”[763]. Ordinul a dat frîu liber poliţiei pentru jefuirea populaţiei. Erau organizate percheziţii colective, luînd de la populaţie nu numai produsele date locuitorilor de către autorităţile sovietice din magazi-

[754] Ibid. D. 4232. Fila 13.
[755] Ibid. Fila 78.
[756] Ibid. F. 1354. Inv. 1. D. 464. Fila 6a.
[757] Левит И.Э. Указ. соч. С. 289.
[758] ANRM. F. 1354. Inv. 1. D. 282. Fila 28; Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 565.
[759] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 275.
[760] Ibid. D. 4237. Fila 498.
[761] Ibid. F. 1917. Inv. 1. D. 100. Fila 151 verso.
[762] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 799. Fila 132, 141.
[763] Ibid. F. 1590. Inv. 1. D. 1. Fila 1.

ne şi depozite înainte de retragerea Armatei Roşii − conserve, zahăr, crupe, macaroane, bomboane, dar şi haine, lenjerie, covoare, veselă, obiecte personale − tot ce avea careva valoare[764].

Pentru a asigura folosirea deplină a mijloacelor economice şi a resurselor umane din regiunile ocupate, regimul I. Antonescu trebuia să asigure aprovizionarea muncitorilor şi funcţionarilor cu produse alimentare. În decembrie 1941 în „Transnistria", iar în iunie şi în Basarabia a fost introdus sistemul de cartele. Însă aprovizionarea pe cartele cuprindea doar jumătate din populaţia oraşelor Chişinău, Bălţi şi Bender; în celalte oraşe au primit cartele circa 10% din locuitori. Norma de pîne era foarte mică. În „Transnistria" echivala cu 200 de grame de cereale pe zi; în Basarabia promiteau cîte 300 de grame, în realitate dădeau cîte 100-200 de grame. Grîul în componenţa pînii coapte era înlocuit cu orz, păpuşoi, cartofi. Trei zile pe săptămînă în loc de pîne vindeau mămăligă. Deseori zile în şir cartelele nu erau achitate cu produse. Pentru funcţionari coceau pîne de calitate mai bună[765.]

În urma distrugerii fabricilor de ulei, a dispărut din comerţ uleiul. Dar în Moldova se mai păstraseră încă uleiniţe ţărăneşti. Ciocnindu-se de faptul că nu ajungea transport pentru a duce răsărita în România, autorităţile au luat măsuri pentru a pune în funcţiune fabricile de ulei. Către toamna 1942 posibilităţile de exploatare a ramurii de extracţie a uleiului au fost restabilite doar în volum de 48%[766]. Însă din cauze despre care va fi vorba mai jos, fabricarea uleiului n-a depăşit cota de 24% din volumul produs pînă la război. Cea mai mare parte a producţiei era livrată pentru aprovizionarea armatelor germane şi române sau pentru necesităţile populaţiei civile din România. În Moldova se comercializa doar 6% din uleiul produs. Potrivit estimărilor autorităţilor de ocupaţie, în 1942-1943 la Chişinău necesitatea pentru populaţie a grăsimilor vegetale se acopera în volum de 40-50%, în centrele judeţene − în volum de 10-20% şi numai la Bălţi situaţia era mai bună[767]. La sate, în genere, uleiul nu se vindea.

Foametea, care s-a făcut simţită de acum din primele zile ale ocupaţiei, a cuprins întreaga populaţie. Jurnaliştii români, care l-au însoţit pe guvernator în vizita din ianuarie 1942 prin satele moldoveneşti din „Transnistria" scriau că cei care s-au adunat să vadă „stăpînul" erau atît de slăbiţi, de parcă ieşiseră din puşcărie[768]. „Noi murim de foame", − scriau ţăranii din judeţul Cahul autorităţilor, cerîndu-le să-i scutească de muncile silnice[769]. Muncitorii, raportau administratorii întreprinderilor, „trăiesc în cea mai neagră sărăcie şi, fiind istoviţi, nu îndeplinesc normele stabilite"[770]. Mamele, care alăptează sugacii, în urma foamei, n-au lapte[771].

Ocupanţii au distrus sistemul securităţii sanitare. De-a valma cu nodurile de transport şi unităţile industriale, aviaţia germană şi cea română au bombardat şi spitalele. În urma bombardamentului aviaţiei fasciste, la Chişinău au ars trei spitale, iar la Costiujeni (suburbie a Chişinăului) − trei clădiri ale spitalului de psihiatrie. Au fost distruse spitalele din Comrat, din centrul raional Rîşcani, din satele Vadul Raşcov (raionul Or-

[764] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 31.
[765] Шорников П.М. Цена войны. С. 50-52.
[766] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 520. Fila 5 verso.
[767] Ibid. D. 542, ЛЛ. 42, 133, 288, 336. Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 45.
[768] Guvernământul Transnistriei. Cronica săptămînală. 1942. № 3. P. 17.
[769] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 44. Fila 17.
[770] Ibid. F. 2063. Inv. 1. D. 183. Fila 377.
[771] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4672. Fila 8.

hei) şi din Mălăeşti (lîngă Tiraspol)[772]. Pătrunzînd în oraşele şi satele Moldovei, oştirile duşmane jefuiau averea, inventarul şi medicamentele spitalelor. Nu rareori au cărat şi mobilierul. Tot aşa au procedat la Rîbniţa şi Tiraspol unităţile sanitare române[773]. Apoi, nu fără participarea poliţiei, au jefuit cîteva farmacii. În satele Speia, Crasnogorca, Tocmazeia, Sucleia, Blijnii Hutor, Teia, Ternovca, Mălăeşti, Parcani, Novoandreaşevca şi multe altele, la jefuirea spitalelor s-au întrecut unităţile române şi cele germane[774].

O parte din bejenari, ajunşi de unităţile germane în Ucraina, au fost nevoiţi să se întoarcă. Potrivit datelor Inspectoratului regional de poliţie Chişinău, către 1943 numărul celor reveniţi era de 67073 de oameni[775]. Dat fiind că mulţi dintre bejenari, la întoarcere, au reuşit să evite înregistrarea la poliţie, numărul adevărat al acestora era mai mare. La început de 1942, cînd majoritatea celor porniţi în evacuare s-au întors, iar luarea la evidenţă a populaţiei luase sfîrşit, numărul locuitorilor Moldovei era de 2220 de mii de cetăţeni, cu 500000 mai mic decît în ajunul războiului[776].

Printre refugiaţi s-au aflat mulţi specialişti apţi de a susţine condiţii suportabile de existenţă a populaţiei. În iulie 1941 s-au evacuat spre răsărit sau au fost înrolaţi în Armata Roşie 80% din medici şi farmacişti, cea mai mare parte a personalului instituţiilor medicale, aproape toţi inginerii, majoritatea tehnicienilor şi a muncitorilor calificaţi. Toate ramurile economiei precum şi ocrotirea sănătăţii, sistemul de învăţămînt au fost lipsite de cea mai activă şi profesional pregătită parte a colaboratorilor. Rezervă de specialişti necesari pentru restabilirea întreprinderilor industriale din teritoriile ocupate în România nu exista. Cu toate că printre persoanele, care au venit în toamna 1941 din România în Basarabia şi Bucovina, se aflau 522 de oameni, care s-au declarat ingineri şi încă vreo 240, care s-au numit întreprinzători-industriaşi[777], aceştia n-au dorit să lucreze în noile condiţii şi guvernămîntul Basarabiei s-a văzut nevoit să trimită invitaţii personale în Vechiul regat. Un anumit număr de ingineri şi tehnicieni au fost depistaţi printre prizonierii de război, deţinuţii din lagărele de concentrare şi gheto-uri. Pe aceştia însă i-au folosit la restabilirea întreprinderilor industriale, iar nu în gospodăria comunală. Cu urmare chiar la Chişinău, Tiraspol, Rîbniţa, Bălţi, Bender unde erau apeducte, aprovizionarea cu apă nu funcţiona; apa potabilă se aducea cu sacaua. Nu funcţiona canalizarea, chiar şi funcţionarii primăriei Chişinău se duceau afară printre ruinele caselor din apropiere distruse de bombe[778].

Din cauza foametei de acum în 1941 a crescut brusc numărul celor afectaţi de boli sociale. În comparaţie cu anul 1940 numărul celor bolnavi de tuberculoză (formă deschisă) s-a dublat, al celor bolnavi de pelagră s-a triplat. Locuitorii, temîndu-se de sancţiuni împotriva membrilor familiilor, nu-i denunţau pe cei bolnavi. Cu toate acestea, către sfîrşitul anului 1941 în Basarabia au fost depistaţi 5790 bolnavi de tifos exantematic[779]. În anii 1942-1943 numărul celor afectaţi de boli sociale s-a menţinut cam la acelaşi nivel. Ca urmare a distrugerii sistemului de securitate sanitară, s-au răspîndit

[772] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 360; F. 1577. Inv. 4. D. 1. Fila 32; F. 1026. Inv. 2. D. 41. Fila 37, 45.
[773] ASRO. F. 2253. Inv. 1. D. 95. Fila 156.
[774] Ibid. F. 1026. Inv. 2. D. 41. Fila 5-45.
[775] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4669. Fila 242.
[776] Шорников П.М. Цена войны. С. 91-98.
[777] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 521. Fila 33.
[778] Шорников П.М. Цена войны. С. 40.
[779] Buletinul oficial al provinciei Basarabia. 1942. № 7. P. 75.

malaria, dizenteria, febra tifoidă, tifosul exantematic, scarlatina şi alte boli periculoase şi molipsitoare[780]. În consecinţă, mortalitatea populaţiei a depăşit de 3-4 ori nivelul de pînă la război. În ciuda faptului că natalitatea era înaltă, aproape de maxima biologică, numărul populaţiei descreştea. În urma foametei, epidemiilor, bolilor sociale şi a torturilor, din momentul ocupaţiei şi pînă în mai 1943 au decedat circa 200000 de locuitori ai Moldovei, 7% din întreaga ei populaţie[781].

Încercările de colonizare. Rolul principal la opera de „românizare a populaţiei şi teritoriului" era chemat să-l joace colonizarea Basarabiei şi „Transnistriei". La 8 iulie 1941 vicepremierul Mihai Antonescu a anunţat despre intenţia guvernului de a coloniza Moldova dintre Prut şi Nistru şi Bucovina cu „elemente din Vechiul regat"[782], adică cu români. Concomitent se presupunea că vor fi soluţionate anumite probleme sociale ale ţării. „În România, – declara în august 1941 vice-premierul M. Antonescu, – există 380 de mii de muncitori calificaţi în industrie şi aproape 12 milioane de lucrători agricoli. Colonizarea ne va permite să soluţionăm problema ţărănimii române"[783]. Dar, după cum s-a văzut, în scopul colonizării agricole Bucureştiul putea folosi numai bejenarii din Dobrogea de Sud (Cadrilaterul). La 13 noiembrie 1941 guvernul român a adoptat hotărîrea despre strămutarea a 3000 de colonişti din Cadrilater în Basarabia, în satele părăsite de coloniştii germani în 1940[784]. La 1 octombrie guvernămîntul Basarabiei a trimis în CBBT propunerile sale privind aşezarea a 5219 colonişti în Bugeac în iunie 1942, inclusiv în judeţul Akkerman – în 41 de localităţi, în judeţul Tighina (Bender) – în 20 de localităţi, în judeţul Cahul – în 25 de sate, în judeţul Chilia – în 27 de sate[785].

Prima partidă de colonişti – 200 de familii a venit primăvara 1942. Dar le-au aşezat nu în satele nemţeşti părăsite, dar în localităţile demult populate Sofievca, Sarata Nouă, Manucbeevca şi Sărăţeni, dîndu-i fiecărei familii cîte un nadel „culăcesc" de 16 hectare de pămînt[786]. Către vară în Basarabia au mai sosit 1200 de familii de colonişti. Au fost înregistrate încă vreo 3000 de cereri de la persoanele care doreau să primească pămînt în „provincie"[787]. În afară de aceasta, în satele din Bugeac, de acum se stabiliseră 2000-2500 de ţărani români din Transilvania, veniţi aici din iniţiativă proprie. Aceştia, în majoritatea lor, argăţeau la culaci, duceau o viaţă mizeră, sufereau de foamete[788]. O parte din colonişti s-a întors în România. Către mai 1943 în Basarabia continuau să trăiască doar vreo 1349 de familii de ţărani români. Aveau în proprietate 21,5 mii de hectare din cele 372000 de hectare, care formau aici fondul funciar colonial. Astfel programul de colonizare agrară a fost îndeplinit de Bucureşti ceva mai puţin de 6%. Colonizarea, conchidea guvernatorul O. Stavrat, poate să se desfăşoare în toată amploarea numai după încheierea păcii[789]. Nici volumul colonizării săteşti, nici nivelul social-cultural modest al coloniştilor români nu îngăduiau Bucureştiului să conteze pe capacitatea lor de a realiza românizarea ţinutului.

[780] Шорников П.М. Цена войны. С. 54.
[781] Ibid. С. 96-98, 114.
[782] Timpul. 1941. 14 iulie
[783] Bucovina. 1940. 20 august.
[784] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 39.
[785] Ibid. D. 65. Fila 19, 20, 23, 23a.
[786] Ibid. D. 483. Fila 269.
[787] Ibid. Fila 416.
[788] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4309. Fila 261.
[789] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 68.

Mai promiţătoare le părea ocupanţilor perspectiva de românizare a oraşelor. Deja către 28 noiembrie 1941 autorităţile au eliberat 64,4 de mii permisiuni de plecare în Basarabia şi în Bucovina. În baza unei permisiuni puteau pleca în „provincie" şi membrii familiei solicitantului[790]. Însă ruina economică ce domina în teritoriile ocupate şi atitudinea duşmănoasă a localnicilor îndepărtau coloniştii virtuali. „Persoanele venite în Basarabia pentru românizarea comerţului, − raporta în decembrie 1941 la Bucureşti inspectorul de poliţie Pavel Epure, − n-au de gînd să se stabilească în provincie. Ei năzuiesc, după ce vor acumula capital, să se întoarcă în Vechiul regat"[791]. Către vara 1942 în Basarabia s-au stabilit doar 605 de comercianţi[792] şi 250 de meseriaşi români[793].

Mult mai numeroasă s-a dovedit a fi pătura de funcţionari. Către 28 noiembrie 1941 în Basarabia şi Bucovina au sosit 11489 de funcţionari[794]. „Un număr mare de funcţionari, învăţători şi comersanţi din Vechiul regat şi din Transilvania, − raporta în iunie 1942 la CBBT guvernatorul, − au venit în Basarabia, ca să completeze cadrele aparatului de stat şi din comerţ"[795]. Dar aceşti funcţionari, îmbunătăţindu-şi situaţia materială, sub diferite motive se întorceau în România. Această împrejurare a constrîns autorităţile să admită în aparat şi slujbaşii locali. La 27 noiembrie 1942 I. Antonescu a aprobat proiectul de lege privind românizarea oraşelor Basarabiei pe calea colonizării. Însă colonizarea era programată pentru formarea burgheziei exclusiv din români, de aceea ea nu putea avea un caracter de masă. Scopul ei, se menţiona în proiect, era de „a imprima un caracter naţional [românesc] vieţii comerciale şi industriale a oraşelor şi orăşelelor pe calea stabilirii aici a românilor"[796]. În 1943 în oraşele Moldovei au apărut cîteva sute de bejenari din oraşele României, care au fugit de raidurile aieriene ale aviaţiei anglo-americane, însă ei n-au devenit colonişti. Numărul general al persoanelor care s-au mutat cu traiul din România în Moldova către toamna 1943 era de vreo 12000 de oameni. Printre aceştia erau 7,5 mii de originari din Basarabia – „refugiaţi din 1940", care s-au întors la baştină[797]. Majoritatea acestor repatrianţi nu doreau să contribuie la opera românizării pămîntului natal.

În iarna 1941-1942 Gh. Alexianu propunea „conducătorului" să înceapă a aşeza colonişti români şi în „Transnistria", legînd campania de strămutare cu semănatul de primăvară[798]. Pentru a evita asimilarea coloniştilor români de către populaţia locală, cum se mai întîmplase de acum în anii '20 − '30, aceştia trebuiau să fie stabiliţi colectiv în sate întregi. „Colonia, − considera Gh. Alexianu, − trebuie să fie compactă, să formeze un sat românesc de oameni legaţi de sentimente familiale, căci, în caz contrar, populaţia românească, împrăştiată într-o populaţie de altă origine, îşi poate pierde valoarea sa etnică"[799]. Coloniştii trebuiau aşezaţi nu printre ruşi şi ucraineni, dar printre moldoveni. Cu scopul de a examina situaţia la faţa locului guvernatorul a vizitat în ianuarie 1942 raioanele, în care se aflau şi sate moldoveneşti.

---

[790] Ibid. D. 521. Fila 129.
[791] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4467. Fila 14.
[792] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 765.
[793] Basarabia. 1942. 9 septembrie.
[794] Moraru P. Bucovina sub regimul Antonescu (1941-1944). P. 46.
[795] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 18.
[796] Ibid. D. 1123. Fila 375-378.
[797] Шорников П.М. Цена войны. С. 96, 97.
[798] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 564. Fila 28.
[799] Левит И.Э. Указ. соч. С. 273.

După cotitura crucială în mersul războiului − Bătălia de la Stalingrad − orice idee de a înjgheba vreo colonizare în „Transnistria" era absurdă din start. Cu toate acestea, ocupanţii nu s-au debarasat definitiv de această himeră. Cu intenţia de a pregăti condiţii în vederea încercării unei colonizări, în aprilie 1943 ei au strămutat din raionul Rîbniţa 3000 de ucraineni[800]. În locul lor au fost mutaţi 4459 de moldoveni din Kuban; alţi 578 de moldoveni – în părţile Movilăului[801]. Însă aceşti „colonişti" nu doreau şi nici nu aveau cum sluji cauzei „românizării populaţiei şi teritoriului".

Politica economică şi socială a regimului de ocupaţie în Moldova şi în sud-vestul Ucrainei era îndreptată spre exploatarea maximală a resurselor materiale şi de muncă ale acestor teritorii în vederea continuării războiului împotriva URSS şi întărirea acestor pământuri cotropite în componenţa statului românesc. În Basarabia, nordul Bucovinei şi în „Transnistria" a fost instaurat un regim de teroare, exploatare şi jaf. Printre sarcinile administraţiei antonesciene era şi reducerea numărului populaţiei băştinaşe din aceste regiuni şi colonizarea lor cu români regăţeni.

§ 2. Operaţiuni de nimicire: evrei şi ţigani (romi)

La momentul ocupaţiei RSSM, populaţia locală mai păstra în minte ororile, sălbaticiile, silniciile regimului jandarmeresc românesc. Afară de aceasta, în iulie 1941 moldovenii au aflat despre grozăviile pogromului din Iaşi, de uciderea fără motiv şi judecată a locuitorilor paşnici din satele şi oraşele Moldovei. Toate aceste informaţii înfiorătoare convingeau populaţia autohtonă, că politica cotropitorilor de ieri şi de data aceasta va fi aspră[802]. Dovadă a acestei realităţi crude ne este şi evacuarea în masă spre răsărit, îndeosebi a evreilor. Dar realitatea a depăşit cele mai groaznice aşteptări.

Asasinarea evreilor în timpul acţiunilor de luptă. Referitor la raporturile sale cu evreii armata română a primit „ordine speciale" de la generalul I. Şteflea, iar aghiotantului său, cu un nume de familie prevestitor de rău I. Topor, i s-a poruncit să asigure executarea lor[803]. Aceste ordine constituiau *carte blanche* pentru orice abuz, iar armatele române erau pregătite pentru a executa astfel de ordine. Genocidul a început chiar din prima zi a războiului.

Din orăşelul Sculeni, unde la 22 iunie au început luptele în străzi, majoritatea populaţiei s-a retras spre răsărit. Cei rămaşi din ordinul comandantului regimentului 305 al wermacht-ului colonelului Bek, au fost mînaţi peste Prut, pe teritoriul românesc. Acolo, cu participarea unor ofiţeri ai armatei române, originari din Sculeni, 311 evrei au fost despărţiţi de alte naţionalităţi, au fost jefuiţi, batjocoriţi, apoi împuşcaţi[804]. Pătrunzînd în Lipcani trupele române şi jandarmii au ucis 83 de evrei[805].

În primele zile de ocupaţie în raionul Briceni au fost omorîţi 251 de evrei. Majoritatea covîrşitoare a evreilor din acest raion, 9,5 mii de oameni, au fost închişi în lagărul de la Secureni[806]. La Edineţ armata română deja în iulie a împuşcat 700 de evrei[807]. În Bălţi unităţi ale armatelor germane şi române au pătruns în seara zilei de 7 iulie

[800] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 150.
[801] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 215.
[802] Удлер Р. Годы бедствий. 2003. С. 67.
[803] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 126.
[804] Холокост на территории СССР. С. 907, 908.
[805] Ibid. C. 528.
[806] Ibid. C. 111.
[807] Ibid. C. 295.

1941. Ele au fost urmate de unităţi SS din einzatskomand 10a al Grupului operativ „D” sub comanda locotenent-colonelului Koler şi a căpitanului O.-E. Prast, precum şi de poliţiştii şi jandarmii români. Însă primele răfuieli cu populaţia le-au săvîrşit nu aceste unităţi de ucigaşi, ci ofiţerii regimentului 6 de infanterie din divizia 14 a armatei române căpitanul Stihi şi sublocotenentul Mihăilescu. „Cu ştirea” comandantului de regiment locotenent-colonelului Matieş, aceştia au scos evreii pe malul Răutului şi i-au împuşcat.

Vreo 300 de evrei au fost închişi în sinagogă şi arşi de viu. Ofiţerii şi soldaţii români au săvîrşit uciderі samavolnice pe strada Leningrad lîngă Catedrala veche, pe toloaca de după podul Chişinău, pe teritoriul punctului de îmbuteliere a băuturilor spirtoase într-o ogradă de pe strada Bisericească. Alţi 454 de evrei au fost luaţi sub strajă de poliţia română. 75 de bărbaţi au fost declaraţi ostatici. La 11 iulie sub pretextul că la marginea oraşului s-a tras focuri de armă asupra unui camion german, 10 din cei reţinuţi ca ostateci au fost împuşcaţi. Şeful poliţiei Dumitru Agapie a informat locuitorii despre această asasinare prin „Anunţul Nr. 1”[808].

Uciderі de masă ocupanţii români au săvîrşit şi în satul Pepeni, situat la sud de oraşul Bălţi. Din cei 180 de evrei din acest sat au dovedit să se evacueze doar 30. La momentul pătrunderii aici a unităţilor germane, în sate se mai aflau vreo 200 de evrei, refugiaţi din Bălţi. Împreună cu nemţii în sat au intrat şi 10 jandarmi români în frunte cu un oarecare Ion Bordei. Sub motivul verificării documentelor, la 6 iulie jandarmii au adunat vreo 300-350 de evrei, i-au băgat în beciul sovietului sătesc şi i-au ţinut acolo fără apă şi hrană trei zile. În noaptea spre 11 iulie le-au citit acestor chinuiţi ordinul de împuşcare în numele lui I. Antonescu.

Jandarmii au aruncat în beci cîteva grenade, au deschis focul. Deţinuţii, rupînd gratiile, au încercat să fugă. De toţi şi-au găsit moartea 326 de evrei, inclusiv 123 locuitori din Pepeni. S-au putut salva de această răfuială sălbatică numai 7 oameni[809]. Unităţile româneşti i-au închis pe evreii, rămaşi în Orhei, într-un lagăr. Pe la 20 iulie esesiştii şi poliţiştii români i-au împuşcat lîngă satul Isacova. 334 de evrei adunaţi din satele raionului Orhei mai tîrziu au fost mînaţi în lagărele de concentrare din „Transnistria”, unde mulţi dintre ei şi-au găsit moartea[810].

Unităţile diviziei 72 de infanterie a wermacht-ului şi ale brigăzii româneşti de tancuri au pătruns în Chişinau pe la ora 15 la 16 iulie 1941. Pe piaţa centrală din demisoluri, de după arborii din Grădină publică centrală şi din Grădină publică „A.S. Puşkin” asupra lor au deschis foc combatanţii batalionului judeaţean Chişinau de vînătoare sub comanda lui V.T. Bardievskii. Duşmanul a mobilizat la luptă grupuri de şoc şi tancuri. Cu toate acestea schimbul de focuri în oraş a ţinut toată noaptea. Din articolul corespondentului de război al gazetei germane aflăm că spre dimineaţă ocupanţii au împuşcat prizonierii şi „comisarii” în civil[811]. În realitate, jertfe ale ocupanţilor au fost cetăţeni paşnici. Dimineaţa, la 17 iulie, în oraş au intrat statul major al einzatzgrupp „D” şi einzatzcomand 11a sub comanda sturmbanfuhrer-ului SS Paul Zapp. Oraşul a fost blocat, a început cercetarea lui în lung şi în lat, însoţită de percheziţii totale, verificarea actelor, de bătăia locuitorilor. Razia s-a transformat într-un pogrom total, care, după cum mărturisea guvernatorul C. Voiculescu, a durat 8-10 zile[812].

[808] Ibid. C. 75; Шорников П. Цена войны.
[809] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 112.
[810] Холокост на территории СССР. С. 694; Шорников П.М. Цена войны. С. 30.
[811] Zoldatenzeitung. 1941. 23 iuli.
[812] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4483. Fila 10, 11.

În aceleaşi zile au început asasinările în masă. Capturînd în cartierele centrale ale Chişinăului 160 de cetăţeni, unităţile de represalii „s-au răfuit pentru pierderile”, care le-au suferit în luptele nocturne, împuşcîndu-i[813]. Apoi, după raidul aviaţiei sovietice, esesiştii au îngrădit raionul bombardat, arestînd circa 2000 de evrei. I-au trimis sub escortă la statul major al einzatzcomand. La 19-20 iulie ocupanţii au împuşcat 400 dintre aceştia, inclusiv copii şi femei pe lotul Institutului Agricol, pe strada Grădinilor 119[814]. Dat fiind că sarcina de bază a einzatzcomand era nimicirea persoanelor capabile să organizeze rezistenţa, comandamentul acestei unităţi a raportat şi despre împuşcarea a 68 de evrei, care, chipurile, „se ocupau cu activitate comunistă” şi încă 6 „pentru incendiere”. În conformitate cu raportul din 7 august, einzatzcomand 11A „lichidase” în Chişinău 551 de evrei, inclusiv 151 care, cică, „au participat la sabotare”, iar 400 – „pentru că au tras focuri asupra unui autobus sanitar german” şi au semnalat aviaţiei sovietice[815].

La momentul ocupării orăşelului Leova, aici se aflau 1558 de evrei. Detaşamentul românesc de represalii i-a mînat sub escortă spre Chişinău[816]. În drum, în satul Sărăteni, din ordinul colonelului Muntean-au fost împuşcaţi 55 de oameni[817]. Soarta acestei coloane a fost tragică: la Chişinău ea n-a ajuns, iar după război nici unul din cei deţinuţi şi mînaţi nu s-a întors acasă.

De acum în primele zile de ocupaţie unităţile româneşti au împuşcat o parte din evreii rămaşi în orăşelul Făleşti[818]. În primele ore după intrarea în Mărculeşti, cotropitorii români au ucis 12 evrei; la 8 iulie i-au încolonat pe toţi evreii rămaşi în Mărculeşti – mai bine de o mie şi i-au împuşcat[819]. Pătrunzînd în Rezina, unde se aflau aproape 1500 de evrei, unităţile româneşti au organizat un pogrom. Din ordinul ofiţerului de jandarmi Popescu, timp de trei zile pe evrei îi ucideau chiar în casele lor, în străzi, în pieţe. Apoi cei care au supravieţuit au fost luaţi sub strajă. 500 dintre aceştia au fost împuşcaţi la marginea oraşului, la abator; copiii erau străpunşi cu baionetele. Cei 600 de evrei rămaşi au fost băgaţi într-un grajd. Majoritatea dintr-înşii au fost împuşcaţi, iar aproape 100, soldaţii din detaşamentele de represalii i-au împins în gropile de ars var şi i-au ars de viu[820].

La 15 iulie, cînd unităţile germane au pătruns în Soroca, în oraş rămăseseră vreo 1,3 mii de evrei. Li s-a ordonat să se adune în clădirea şcolii. Lundu-le paşapoartele şi obiectele de valoare, i-au închis în lagăr. La sfîrşit de iulie autorităţile româneşti au împuşcat 40 de evrei: rabini, hahami şi reprezentanţi ai intelectualităţii[821].

Din numărul evreilor rămaşi în satul Vertiujeni raionul Soroca, detaşamentul de represalii a ales 160 de oameni, pe care i-a împuşcat în hîndichiul de scurgere a apei în Nistru[822]. La 24 iulie unităţile româneşti, trecînd prin Camenca, au împuşcat evrei: în-

[813] Сообщения Советского информбюро. Т. 1. Москва. 1944. С. 274.
[814] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. Т. 2. С. 567.
[815] Холокост на территории СССР. С. 418; Назария С. Холокост: страницы истории. С. 93.
[816] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Т. 2. С. 520.
[817] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 214.
[818] Холокост на территории СССР. С. 1013.
[819] Ibid. С. 570.
[820] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 128.
[821] Холокост на территории СССР. С. 925, 926.
[822] Ibid. С. 150.

tîi au fost asasinaţi bărbaţii, apoi femeile şi copiii. Corpurile neînsufleţite le-au aruncat în Nistru[823]. La 4 august în satul Raşcov, raionul Camenca, detaşamentul german de represalii şi jandarmii români (şef de post Popa) au împuşcat pe malul Nistrului 65 de evrei. La 18 august jandarmii sub comanda unui oarecare T. Toderaş, legînd cu sîrmă ghimpată cîte 3-4 oameni, au împuşcat 38 de evrei bărbaţi. La 5 septembrie la Raşcov au fost împuşcaţi alţi 6 evrei, inclusiv trei femei bătrîne[824]. Din orăşelul Călăraşi au dovedit să se evacueze mai bine de 95% din evreii locali. La sfîrşit de iulie 1941 jandarmii au înhăţat în orăşel şi prin satele vecine 350 de oameni. 130 dintre aceştia au fost căzniţi în pădurea Atamaneasa la 2,5 kilometri de Călăraşi: 21 dintre ei au fost ucişi cu bîtele, iar 12 au fost îngropaţi de vii. 36 de evrei au fost împuşcaţi în satul Volcineţ, iar 16 – la marginea satului Păuleşti, alături de pădurea Dumbravei[825].

În centrul raional Cimişlia în primele zile ale ocupaţiei unităţile româneşti şi jandarmii au împuşcat 86 de evrei, inclusiv pe medicul chirurg Ecaterina Ţvibil[826]. În oraşul Bender soldaţii români au împuşcat 58 de evrei. Încă vreo cîteva zeci de evrei au fost ucişi de ocupanţi în preajma oraşului. Cei rămaşi – mai mult de vreo 200 au fost mînaţi în lagărele din „Transnistria". În 1943 în Bender au rămas 2 evrei[827]. În satul Verhneaia Marianovca raionul Căuşeni jandarmii români pe parcursul cîtorva zile, au gonit prin sat, bătîndu-i cu ciomege, 120 de evrei din casa invalizilor. Apoi i-au împuşcat. Pe mulţi i-au îngropat de vii[828].

La Tiraspol în urma unităţilor de pe linia întîi de pe front au venit detaşamentele zonderkomand 11B[829]. La 12 august, în a cincea zi de ocupaţie a oraşului, vreo 500 de evrei au fost mînaţi în suburbia Chirpicinaia Slobodca, unde au fost împuşcaţi. Au fost executaţi nu numai evrei, ci şi moldoveni, ruşi, ucraineni – din motive politice. La 3 octombrie 1941 comendatura germană a Tiraspolului a raportat: „682 de persoane civile au fost oformate"[830].

Totalurile primei campanii de represalii nu pot fi calificate altfel decît genocid. Judecînd după rezultatele exhumărilor, făcute după război de către Comisia Extraordinară de stat privind cercetarea crimelor săvîrşite de ocupanţii fascişti s-a demonstrat pe bază de documente, că la Chişinău au fost împuşcaţi peste 4000 de evrei: La cimitirul evreiesc – 868[831], 411 – la bariera Sculeni, 480 – lîngă clădirea Institutului Agricol pe strada Grădinilor 119, încă vreo 350 – în rîpa din preajma şoselei Străşeni, 1500 – în preajma şoselei Orhei, 525 – la gara Ghidighici[832]. De asemenea au fost nimiciţi 1558 de evrei din Leova, vreo 100 la Bender, 120 în satul Verhneaia Marianovca, mai bine

[823] Ibid. C. 383.
[824] Ibid. C. 838.
[825] Ibid. C. 374.
[826] ANRM. F. 1026. Inv. 2. D. 19, 127.
[827] Холокост на территории СССР. С. 76.
[828] Ibid. C. 151.
[829] Moraru P. Basarabia, basarabenii şi serviciile secrete (1918-2005). P. 99.
[830] Безыменский Л.А. Разгаданные тайны Третьего рейха: 1933-1941. М., 1981. С. 260.
[831] Potrivit datelor CES, la Cimitirul evreiesc din Chişinău au fost împuşcaţi 837 de oameni. După datele lui I.E. Levit, acolo au fost căzniţi, întîi de toate, ilegalişti, partizani, alţi deţinuţi politici. // Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. С. 566.
[832] ANRM. F. 1026. Inv. 2. D. 21. Fila 123; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне … Т. 2. С. 37, 38, 44, 74.93, 95, 566, 567; Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 267-269.

de 500 − la Tiraspol, 326 în satul Pepeni, 100 la Camenca, mai bine de 300 − la Orhei, vreo 800 − la Bălţi, mai mult de 1000 − la Mărculeşti, 40 − la Soroca, 160 − la Vertiujeni, 109 − la Raşcov, 182 − în raionul Călăraşi, 709 − la Edineţ, aproape 1500 − la Rezina, 83 − la Lipcani, vreo 300 − în raionul Briceni, 150 − în raionul Teleneşti. Evident, datele reproduse nici pe departe nu completează registrul omuciderilor săvîrşite de ocupanţii fascişti.

Părtaşi la crime şi salvatori. Participarea în masă a marginalilor sociali la pogromurile evreieşti organizate la 22-24 ianuarie la Bucureşti, iar la 29 iunie-3 iulie la Iaşi i-a dat lui I. Antonescu speranţa că ar putea folosi aceste elemente şi la desfăşurarea acţiunilor antievreieşti în Basarabia şi Bucovina. La început de iunie din ordinul lui au fost create unităţi speciale „pentru înlăturarea elementului iudaic din teritoriul Moldovei ocupate pe calea organizării şi punerii în funcţiune a comenzilor, care ar fi acţionat pînă la pătrunderea armatelor româneşti".

Unităţile, formate din poliţişti şi jandarmi, în număr de vreo 300, care au slujit în Basarabia pînă în iunie 1940[833], au participat la pogromul din Iaşi, acumulînd o anumită experienţă la organizarea raziilor, experienţă necesară pentru „acţiuni la faţa locului" în zonele de misiune. Una din sarcinile unităţilor de poliţie era „crearea unei atmosfere insuportabile pentru elementele iudaice, astfel ca însăşi populaţia să tindă să-i înlăture cu mijloace proprii, care vor fi cele mai potrivite şi eficiente în împrejurările date. Către năvălirea armatelor române o astfel de atmosferă ar trebui să fie pregătită şi chiar ar trebui de trecut la acţiuni". Cu alte cuvinte, aceste unităţi poliţieneşti erau obligate să activizeze în Basarabia şi în Bucovina de Nord „coloana a cincea".

La începutul războiului avioanele duşmanului aruncau asupra oraşelor Basarabiei foi volante, ce chemau la nimicirea evreilor[834]. Armata şi jandarmii români recrutau complici, părtaşi la crime. La 4-5 iulie în satul Ghirova cîţva trădători, primind arme, au participat la împuşcarea, alături de jandarmi, a 81 de evrei în pădurea de la marginea satului[835]. Membrii locali ai partidului cuzist au ajutat jandarmilor la împuşcarea a 12 evrei la Sculeni[836]. În satul Cepeleuţi, unde aproape jumătate din populaţie o alcătuiau evreii, cîţiva părtaşi locali au participat la împuşcarea cetăţenilor în piaţă. Apoi au pornit la căutarea evreilor, care se ascundeau, iar, găsindu-i îi ucideau[837].

În satul Pepeni în noaptea de 11 iulie şapte localnici au fost părtaşi ai uciderii de către jandarmii români a 325 de evrei. În orăşelul Teleneşti la 14-15 iulie sub îndrumarea unor oricare F. Mincu şi A. Neagu au fost împuşcaţi 150 de evrei[838]. La arestarea şi împuşcarea de către jandarmi a consătenilor evrei au participat trei locuitori din satul Terebna[839]. În satul Ineşti s-au găsit persoane care au răspuns la chemarea soldaţilor români de a omorî definitiv răniţi, apoi să le ia hainele[840].

---

[833] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 122.
La Iaşi se afla şi o unitate germană SS cu sarcina de a desfăşura genocidul în Moldova, Ucraina de Sud şi în Crimeea, dar administraţia lui I. Antonescu nu le-a permis SS-iştilor şi ghestapoului să acţioneze în România şi aceste unităţi n-au participat la pogrom. // Ibid. P. 123.
[834] Удлер Р. Годы бедствий. Воспоминания узника гетто. С. 67.
[835] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 120.
[836] Ibid. С. 107.
[837] Ibid. С. 115.
[838] Холокост на территории СССР. С. 975.
[839] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 113.
[840] Ibid. С. 119.

În satul Hincăuţi primarul F. Dascăl şi şapte ţărani, primind arme de la români, au participat la împuşcarea a 15 evrei[841]. În casa invalizilor din satul Verhneaia Marianovca un grup de 13 lucrători în frunte cu un oarecare M. Atanasiu au executat ordinul jandarmilor de a dezbrăca evreii invalizi şi a-i arunca, goi, în stradă. Marginalii sociali, se întîmpla, plăteau escortei pentru a jefui pe vreun evreu mai bine îmbrăcat sau pentru a ucide pe cineva la comandă[842].

Ocupanţii au încercat sa implice tineretul în organizarea acţiunilor antievreieşti. La escortarea evreilor jandarmii obligau premilitarii, cărora în loc de arme le dădeau bîte. Ţăranii erau folosiţi ca braţe de muncă la îngroparea celor împuşcaţi, dîndu-le voie să ia lucrurile celor ucişi. „În vara şi toamna 1941, – se menţionează în Raportul de încheiere al Comisiei internaţionale pentru studierea Holocaustului în România, – evreii erau mînaţi pe drumurile şi prin cîmpiile Basarabiei însoţiţi de jandarmi şi urmaţi de ţărani cu hîrleţe şi cazmale, mobilizaţi de jandarmi, de funcţionari, primari, spre locul morţii. Ei aşteptau răbdător pînă jandarmii împuşcau evreii, după aceea îi îngropau şi se întorceau acasă cu hainele, cu alte obiecte ale victimelor, iar lucrurile de valoare şi banii le luau jandarmii”[843].

La Chişinău la delapidarea averii evreilor împreună cu militarii romîi luau parte şi „golănimea din mahale, vagabonzii şi în bună parte locuitorii suburbiilor şi din satele vecine”, care „băteau străzile, dădeau buzna în casele oamenilor, luau cu forţa tot ce le cădea sub mînă”[844].

Nemţii-colonişti au participat nemijlocit la nimicirea evreilor. În regiunea Odesa ei băteau, împuşcau, spînzurau, îngropau şi ardeau de vii evreii nenorociţi. Zonderkomand „Rusland” sub comanda brigadefuhrerului Horst Hoffmaier, cu misiunea de nimicire a evreilor, a fost completată, în mare parte din nemţi-colonişti din interfluviul Nistru-Bug[845]. În regiunea Viniţa învăţătorii şcolilor nemţeşti aduceau la gheto-ul din Ternovca elevii lor, băieţi de 12-14 ani, care în procesul încolonării loveau deţinuţii, cultivîndu-şi, astfel, „caracterul dur nordic”[846]. Din moldoveni, ruşi, ucraineni, găgăuzi, bulgari din Moldova n-a fost creată nici o formaţiune militară de trădători, care ar fi avut sarcina de a persecuta evreii.

Ba mai mult. Spre deosebire de România, unde radicalii de dreapta au reuşit, în principiu, să cultive maselor de creştini, dacă nu duşmanie faţă de evrei, cel puţin indiferenţa faţă de soarta lor[847], în Moldova majoritatea moldovenilor, ruşilor, găgăuzilor, bulgarilor îi compătimeau pe evrei. În ciuda riscului de moarte, au avut loc şi manifestări de solidaritate cu ei.

În satul Cepeleuţi raionul Briceni cetăţenii I. Codreanu şi I. Teleucă au ocrotit familii de evrei. Ţăranul P. Rusu, pe care soldaţii români l-au impus să ia arma că să tragă în evrei, nu s-a supus ordinului. Dînsul a declarat călăilor: „Puteţi să mă împuşcaţi, dar eu nu voi trage în evrei”. Familia Toihman a fost adăpostită de locuitorul satului Ghincăuţi Ia. Demianov. Locuitorii din Fîntîna Albă şi din alte sate, prin care ocupanţii români mînau sub escortă coloane de evrei, riscînd să fie pedepsiţi, aruncau neno-

[841] Ibid. C. 127.
[842] Ibid. C. 118, 282.
[843] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului in Romania P. 131.
[844] Холокост на территории СССР. С. 420, 421.
[845] Удлер Р. Годы бедствий. С. 193.
[846] Назария С. Указ. соч. С. 179, 184.
[847] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 288.

rociţilor pîne, mămăligă, legume. Cetăţeanul Anton Pîrnovan şi feciorul său Vasilii trei săptămîini au ascuns un tînăr evreu. În satul Bleşteni-Volodeni N. Babiuc patru zile a ascuns în podul casei sale o familie de evrei. Pînă în 1944, adică pînă la eliberare, a trăit în sat, ocrotit de ţărani, evreul Haim din Edineţ[848].

11 cetăţeni ai Republicii Moldova mai tîrziu au fost învredniciţi cu titlul de „Drepţii lumii". Printre aceştia este şi directorul şcolii din Nisporeni Paramon Lozan. Aflînd că evreii închişi în clădirea şcolii urmează să fie împuşcaţi, dînsul, împreună cu soţia Tamara, i-a ajutat să fugă. Directorul a plătit cu viaţa această faptă creştinească: el a fost arestat de jandarmii români şi împuşcat[849]. „Ar fi un păcat, − mărturisea supravieţuitorul L. Suşon, − dacă nu aş spune că majoritatea populaţiei moldoveneşti cît şi celei ucrainene, care ieşea la drumurile pe care ne mînau, ne compătimea: aruncau în coloane pîne şi alte produse. Sînt cunoscute multe cazuri, cînd au fost răpiţi din coloane copii, care astfel au fost salvaţi. Unii au ascuns chiar şi adulţi. Spre marele nostru păcat, majoritatea numelor acestor oameni au rămas necunoscute, fiindcă o atît de mare bunătate se făcea în taină, în caz contrar salvatorii erau pedepsiţi cu moartea"[850].

Salvarea era la voia întîmplării, dar participanţi ai întîmplării erau oamenii. „Des-de-dimineaţă, apropiindu-ne de satul Varatic raionul Rîşcani, − îşi amintea preşedintele Asociaţiei Evreilor Moldovei − foşti deţinuţi ai gheto-urilor şi lagărelor de concentrare fasciste Ş.A. Roif, născut în Duruitoarea Veche, − ne-a ieşit în întîmpinare un localnic şi ne-a spus că jandarmii români i-au împuşcat pe toţi evreii din localitate şi că ar trebui să ocolim satul, să mergem prin ogoare. Iar apoi s-a dus în sat şi ne-a trădat, fapt de care ne-am convins, cînd călăii ne-au adus la jandarmerie, şi l-am văzut acolo. Eram de toţi 26 de oameni, inclusiv copii, şi pe toţi ne-au închis într-un sarai.

Tot atunci am auzit ordinul şefului de post jandarmilor săi: să dejuneze cît mai repede, să-i ducă pe jidani în rîpă şi să-i împuşte. După aceasta, cu inimile împietrite, am început să ne luăm rămas bun unii de la alţii. În acea zi salvarea noastră a venit din ceruri. A intrat în ogradă preotul pravoslavnic din localitate Gheorghe Benea cu matuşca Liuba; printre scînduri auzeam vorbe tari cu şeful jandarmilor. Deodată, preotul a dezlegat sîrma de la uşa saraiului şi ne-a poruncit să ieşim la libertate. Matuşca Liuba ne-a adus colaci şi ei amîndoi ne-au petrecut pînă la marginea satului".

La Briceva şeful jandarmeriei Ciutac n-a dat voie să fie împuşcat vreun evreu, n-a îngăduit nici o batjocură sau vreo vorbă urîtă în adresa evreilor. Dar sistemul de represalii era mai puternic: evreii salvaţi o dată de răfuială, au fost totuşi trimişi în gheto, unde nenorociţii mureau de foame şi de boli. Dar, îşi aminteşte Ş.A. Roif, „familiei noastre din nou i-a zîmbit norocul cel mare: în fiecare săptămînă venea Ciutac şi ne aducea produse alimentare. Acesta a fost unul din puţinii funcţionari de rangul său, care, riscînd cu viaţa proprie, a manifestat mărinimie faţă de evrei şi n-a executat ordinul lui I. Antonescu despre totala lor nimicire".

În gheto-ul de la Obodovca familia lui Ş. Roif a supravieţuit, pentru că locuitorii din satele ucrainene din vecinătate îl ajutau pe tatăl memorialistului − Abram Roif cu produse. În 1943 fratele său Zelman a fost trimis la construcţia drumului şi a podului peste Bug. Acolo, îşi aminteşte Ş.A. Roif, „dînsul a lucrat mai mult de jumătate de an şi, probabil ar fi murit, dar, din fericire, printre soldaţii de strajă a întîlnit un flăcău din

[848] Назария С. Указ. соч. С. 125, 127, 130.
[849] Raport final. P. 292.
[850] Назария С. История без мифов. С. 208.

satul din vecinătate (nu ţin minte: Baraneţkii ori Medveţkii?). Acesta de fapt l-a salvat. Tot timpul îl ajuta cu alimente, iar către ziua încheierii construcţiei a adus două pufoaice şi pîne – pentru frate şi pentru un alt consătean, Iancu Finchelştein, şi le-a spus că de îndată trebuie să fugă, căci în zilele apropiate fasciştii îi vor împuşca pe toţi". Familia Roif a supravieţuit pînă la eliberare[851].

Lagărele de concentrare. La 17 iulie 1941, venind la Bălţi, I. Antonescu a dat conducătorilor administraţiei de ocupaţie a Basarabiei un şir de indicaţii, inclusiv, privind raporturile cu populaţia evreiască. „Conducătorul" a ordonat ca evreii rămaşi în Basarabia să fie adunaţi de prin sate şi închişi în gheto şi lagăre de concentrare. Despre împuşcarea în masă a evreilor de către armată şi poliţie, dictatorul n-a pomenit, prin aceasta aprobînd genocidul. În vederea executării acestui ordin au fost create gheto-uri în centrele principale, în care trăiau evrei: Bălţi, Chişinău şi la Rîbniţa.

De la Cahul au dovedit să se evacueze majoritatea din cei 1,2 mii de evrei ce trăiau aici pînă la război. Pentru cei rămaşi, de acum la 20 iulie, în prima zi de cotropire a oraşului, a fost creat un lagăr, în care jandarmii aduceau evreii aflaţi prin satele din împrejurimi. Numărul celor deţinuţi a ajuns pîna la 524 de oameni. În toamna 1941 ei au fost deportaţi peste Nistru[852].

Majoritatea absolută a evreilor din raionul Briceni, 9,5 de mii au fost închişi în lagărul de concentrare Secureni, iar în toamna 1941 de asemenea au fost deportaţi peste Nistru. Cu tot tragismul situaţiei lor, soarta a fost cu ei mai milostivă, decît a evreilor din Lipcani, Edineţ, Sculeni şi din alte localităţi din nordul Moldovei. 1,5 mii de evrei din Briceni au supravieţuit perioada ocupaţiei[853].

La Soroca lagărul de concentrare a evreilor a fost creat la 15 iulie 1941, cînd în oraş au pătruns armatele germane. Evreilor li s-a ordonat să se adune lîngă şcoală. După ce le-au luat paşapoartele, obiectele preţioase, au fost luaţi sub strajă. La 5 august deţinuţii au fost mutaţi în gheto – nişte case dărăpănate de la marginea Sorocii. În septembrie deţinuţii evrei, care nu erau apţi de muncă au fost duşi din lagăr în satul Dobroveni, unde au fost exterminaţi. La 20 septembrie ceilalţi evrei rămaşi au fost mînaţi sub escortă, prin pădurea Cosăuţi în lagărul de concentrare din Vertiujeni; o parte din ei au fost împuşcaţi în pădure. La Vertiujeni o parte din evreii soroceni au murit de foame şi de diaree. Cei rămaşi în viaţă au fost deportaţi în lagărele de deportare din „Transnistria"[854].

Majoritatea evreilor, care pînă la război locuiau în orăşelul Otaci (aproape 2,8 mii de oameni) a dovedit să fugă spre răsărit. Către 8 august 1941 aici au fost mînaţi aproape 8000 de evrei din Basarabia şi Bucovina. Comandamentul român intenţiona să-i deporteze peste Nistru. Însă comandamentul german a interzis aceasta. Atunci jandarmii din compania 23 de poliţie au hotărît soarta lor, împuşcînd şi aruncînd în Nistru vreo 400 de deţinuţi[855]. În august 1941 a fost organizat un gheto la Camenca. Acolo au fost aduşi evreii din satele vecine. Jandarmii români conduşi de şeful de post Popa în fiecare zi scoteau din gheto cîte 20-30 de oameni. Noaptea îi aduceau pe malul Nistrului, îi ucideau, iar corpurile le aruncau în rîu. De toţi la Camenca şi în raionul Camenca au fost ucişi peste 1000 de oameni[856].

---

[851] Назария С. Холокост. Страницы истории. С. 280, 284.
[852] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. Т. 2. С. 93; Холокост на территории СССР. С. 372.
[853] Холокост на территории СССР. С. 111.
[854] Ibid. С. 925, 926.
[855] Ibid. С. 38.
[856] Ibid. С. 383.

La Tiraspol erau aduşi evreii descoperiţi de jandarmi prin sate; la început de ianuarie 1942 în oraş se aflau 827 de evrei. Aceştia au fost trimişi în lagărele de concentrare şi către aprilie în oraş rămăseseră doar 27 de evrei. Potrivit datelor Comisiei Extraordinare de stat, în anii de ocupaţie la Tiraspol au fost ucişi aproape 2000 de evrei-orăşeni şi aduşi din alte localităţi[857].

În oraşul Bălţi, potrivit recenământului din 1930, evreii alcătuiau 46,6% din populaţie: 14229 de oameni. După 28 iunie 1940 în oraş s-au întors din România migranţii economici din anii '20 – '30, s-au strămutat aici şi alte mii de evrei refugiaţi din România, ceea ce a contribuit la majorarea simţitoare a numărului evreilor în oraş. Însă în iunie-iulie 1941, salvîndu-se de bombardamente şi de „eliberatorii" germano-români, peste 70% din populaţia evreiască a oraşului s-a refugiat. În oraş au rămas doar vreo 4000 de evrei. Asasinările în masă, săvîrşite de militarii români în primele zile de ocupaţie şi mai mult au redus numărul lor. Cît ar fi de surprinzător, teroarea românească a fost oprită de esesişti. Einzatzgrupul „D" a trimis instanţelor un raport, explicînd „pasivitatea" sa în treaba genocidului prin teama comandamentului german că impresiile de la vederea uciderilor în masă a oamenilor paşnici poate submina elanul de luptă al armatei germane. „În ultimele zile şi nopţi, – se menţiona în raport, – au avut loc serioase excese ale soldaţilor români împotriva evreilor.

Numărul exact al evreilor ucişi nu poate fi stabilit, dar depăşeşte 100. În seara de 7 iulie autorităţile române au adunat circa 400 de evrei, bărbaţi şi femei de diferite vîrste, ca să-i împuşte pentru un atac săvîrşit împotriva militarilor români... La rugămintea comandantului diviziei 170 [germane], comandantul român s-a limitat cu executarea a numai 15 evrei bărbaţi". De menţionat că ofiţerul SS n-a încercat să treacă pe seama aliaţilor români responsabilitatea pentru execuţiile de masă. În chestiunile de securitate politică, sublinia dînsul în raportul din 29 iulie, poliţia română „acţionează conform directivelelor einzatzgrup"[858].

La Bălţi nemţii au încercat să introducă în „soluţionarea chestiunii evreieşti" elemente de organizare. În conformitate cu ordinul adjunctului comandantului einzatzgrup 10A, gauptsturmfuhrerul SS Prast a format „iudenrat"-ul (consiliul evreiesc)[859] din 12 intelectuali evrei, cunoscuţi în Bălţi. În fruntea consiliului a fost pus B. Valter, pînă în iunie 1940 – preşedinte al camerei de comerţ şi industrie din Bălţi. Autorităţile sovietice, nu se ştie din care motive, nu l-au inclus printre persoanele cu viziuni de clasă străine şi suspecte din punct de vedere politic. Însă experienţa creării „autoadministrării" evreieşti, încercată de nemţi în Polonia, în Basarabia a eşuat, din cauze despre care vom vorbi în continuare.

La 17 iulie la Bălţi a sosit generalul I. Antonescu, care, după cum s-a arătat, a dat un şir de indicaţii referitoare la atitudinea faţă de populaţie. Apoi uciderile au continuat. La 21 iulie D. Agapie printr-un următor „Anunţ" a înştiinţat locuitorii oraşului despre împuşcarea a 40 de evrei în legătură cu, chipurile, atacarea de către nişte „necunoscuţi" a unei patrule germane. La căznirea ostaticilor pe aşa-numitul „deal al aviaţiei" au asistat comandantul legiunii de jandarmi Bălţi M. Boulescu, D. Agapie, adjunctul său pe linia siguranţei şi încă doi ofiţeri. După această execuţie einzatzgrup a plecat

[857] Ibid. C. 981.
[858] Ibid. C. 75, 76.
[859] Crearea Judenrat-elor era o funcţie a Einzatzgruppen. // Холокост на территории СССР. С. 872.

spre răsărit, ulterior de „curaţarea" Bălţilor de evrei s-au ocupat numai autorităţile române − prefectul judeţului colonelul Hanciu şi maiorul Ion Gradu. Dînşii au justificat în faţa guvernatorului Basarabiei lipsa de orice motivare a creării la Bălţi a unui gheto prin faptul, că la începutul războiului, în urma bombardărilor şi incendiilor „cartierele evreieşti din Bălţi au fost şterse de pe faţa pămîntului". Lagărul de concentrare pentru evreii din Bălţi a fost creat la 25 de kilometri de oraş, în pădure, lîngă staţia Răuţel[860]. În septembrie 1941 din toată populaţia oraşului Bălţi 18236 de oameni, evrei erau numai 98. Evidenţa populaţiei făcută în mai 1942 n-a fixat nici un evreu[861].

O încercare de a crea o „autoadministrare" evreiească a fost făcută de ocupanţi şi la Chişinău, unde înainte de război locuia cea mai numeroasă comunitate evreiască din Moldova. În 1930 ea număra 41,1 mii de oameni, iar după 28 iunie 1940 majorîndu-se pe contul repatrierii băştinaşilor şi a imigranţilor din România. Potrivit datelor einzatzgrup „D", în ajunul războiului în Chişinău trăiau 60-80 de mii de evrei. Istoricul I. Levit consideră că populaţia evreiască a oraşului alcătuia 60 de mii de oameni.

În iunie-iulie 1941 evreii supuşi militari s-au înrolat în Armata Roşie. După bombardamentele la care a fost supus Chişinăul de aviaţia română şi germană la 6-7 iulie 1941, o mare parte din orăşeni, inclusiv evreii, s-a adăpostit în satele vecine. În zilele următoare majoritatea covîrşitoare a evreilor au încercat să se evacueze spre răsărit. O parte din refugiaţi a fost oprită la trecerea Nistrului şi nimicită de unităţile armatei germane, iar evreii, nimeriţi în încercuire în partea stîngă a Nistrului, au fost exterminaţi de jandarmii români şi de einzatzkomandouri.

Soluţionarea „problemei evreieşti" la Chişinău intra în obligaţiunile comendantului militar al oraşului, colonelului D. Tudose. În subordinea lui se afla un detaşament de jandarmi. Dînsul trebuia să acţioneze în „deplin acord" cu comandamentul german. La 21 iulie şeful administraţiei „civile" româneşti a Basarabiei generalul C. Voiculescu a ordonat comendantului şi chestorului (şeful poliţiei) „în scopul organizării folosirii raţionale a muncii jidanilor" să prezinte „conducerii şi administraţiei Basarabiei pînă la 30 iulue 1941 numărul evreilor apţi de muncă" şi să creeze pentru ei brigăzi de lucrători, care urmează să fie trimişi la muncă conform cererilor diferitelor organizaţii.

La 22 iulie la consfătuirea cu participarea lui Voiculescu şi Tudose s-a hotărît să fie creat la Chişinău un gheto. Pentru aceasta a fost rezervată zona oraşului adiacentă rîului Bîc, în perimetrul străzilor Harlampie, Cojuhari, Voznesenia, Pavlov. Perimetrul gardului din scînduri cu sîrmă ghimpată era de 4 kilometri. Evreii au fost strămutaţi în gheto la 26-27 iulie. La început evreii erau aduşi aici din punctele de concentrare din alte raioane ale oraşului, apoi sub escorta jandarmilor şi soldaţilor, îi trimeteau în gheto. Paza gheto-ului era asigurată de compania 1 a regimentului 50 de infanterie, de o unitate a regimentului 68 de infanterie, de compania 23 de poliţie, de compania mobilă de jandarmi, care se schimbau una pe alta.

Către sfîrşit de august 1941 în ghetoul din Chişinău erau închişi 12,4 mii de evrei. În Darea de seamă a generalului C. Niculescu comisiei de stat este indicată o cifră mai precisă: 11525 de oameni, inclusiv 4148 de bărbaţi (în vîrstă pînă la 50 de ani − 2646), 4476 de femei şi 2901 copii. 3206 de deţinuţi erau în vîrstă de peste 50 de ani: 1502 bărbaţi şi 1704 femei[862]. Ceva mai tîrziu după crearea gheto-ului, aici, ca şi la Bălţi, a fost creat un „iudenrat" alcătuit de comendantul militar din 22 de intelectuali evrei. În

[860] Холокост на территории СССР. С. 845.
[861] Ibid. С. 76.
[862] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 90.

fruntea lui a fost numit cunoscutul activist din Chişinău, avocatul Ş. Gutman-Landau, iar locţiitor – tînărul avocat A. Şapiro. În fiecare zi unul din membrii iudenrat-ului era obligat să se prezinte la comendantul militar şi la primarul oraşului după dispoziţii, referitoare, în primul rînd, pentru oferirea braţelor de muncă. Iudenrat-ul încerca să organizeze aprovizionarea cu produse alimentare a deţinuţilor şi asistenţa lor medicală, a organizat în gheto o brutărie, o farmacie, un spital, precum şi un azil pentru copiii orfani. Aici a început să lucreze un grup de doctori în frunte cu medicul Gorenbuh[863].

În primele săptămîini de ocupaţie ţăranilor li se permitea să aducă în gheto produse pentru vînzare, preţurile însă erau mari. 3000 de evrei, se menţiona în raportul generalului C. Niculescu sînt complet lipsiţi de orice mijloace de existenţă, ei încă pînă la închiderea lor în gheto primeau ajutor de la comunitatea evreiească. Iudenrat-ul în fiecare zi le împărţea numai cîte 200 de grame de pîne şi 200 de complete pentru supă[864]. Gheto era nu altceva decît un lagăr de concentrare în raza oraşului, înconjurat cu sîrmă ghimpată şi păzit de jandarmi. Cu toate acestea, comandantul einzatzgrup 11A Zapp le-a propus autorităţilor române să-i impună pe evrei să poarte semne de identificare: o stea cu şase colţuri brodată cu aţă galbenă pe un patrulater negru, cusută pe piept şi pe spate. Românii n-au făcut aceasta, motivînd că evreii vor fi deportaţi peste Nistru[865].

Din cauza supraaglomerării deţinuţilor, lipsei de lenjerie, în urma antisanitariei în gheto s-a răspîndit febra tifoidă şi tifosul exantematic. În septembrie 1941, temîndu-se de răspîndirea epidemiei în oraş, şeful poliţiei A. Vasilescu a cerut primăriei să trimită în gheto o echipă sanitară, iar de la comenduirea militară − să ia urgent măsuri „de ordin alimentar, igienic, altfel acest gheto va deveni un focar periculos de microbi, ce va prezenta o mare primejdie atît pentru slujitorii gheto-ului cît şi pentru creştini”[866]. Însă anume aceasta şi urmărea guvernatorul. Nici un fel de măsuri în vederea blocării epidemiei n-au fost luate, iar ofiţerul de poliţie, care a depăşit limita competenţei sale a fost destituit. Apariţia epidemiei a fost folosită ca pretext de interzicere a accesului în gheto pentru ţărani, care aduceau produse de vînzare. Foamea acutiza răspîndirea bolilor sociale. Potrivit datelor administraţiei, în august 1941 în gheto au murit 441 de deţinuţi, iar 20 şi-au pus capăt zilelor. Conform informaţiilor Comisiei Extraordinare de stat, din momentul creării gheto-ului Chişinău şi pîna la lichidarea lui, în urma torturilor, bolilor şi foamei au murit 3000 de oameni. „În gheto, se constata în document, din lipsa apei şi a unei supraaglomerări de neînchipuit, a foamei, bîntuiau epidemiile de febră tifoidă şi de tifos exantematic. La răspîndirea acestor epidemii contribuia lipsa oricărei deserviri medicale a celor închişi în lagăre. În urma unei astfel de atitudini neomeneşti din partea barbarilor româno-germani, creştea rapid şi în proporţii mari mortalitatea între deţinuţi: pînă la 25-30 de oameni pe zi”[867].

---

[863] ANRM. F. 1577. Inv. 1. D. 38. Fila 3.
[864] Холокост на территории СССР. С. 419.
[865] Ibid. C. 418. Consiliul de Miniştri al României a adoptat hotărîrea privind semnele de identificare pentru evrei la 5 august 1941. Însă autorităţile locale au adoptat astfel de hotărîri mai înainte: 4 iulie − la Bacău, 30 iulie − la Cernăuţi, 6 august − la Iaşi. În septembrie I. Antonescu a anulat această hotărîre, însă autorităţile din multe localităţi din Basarabia, Bucovina şi Transnistria impuneau evreii să poarte aceste semne în continuare, în unele cazuri pînă la 23 august 1944. // Назария С. Холокост. С. 93.
[866] Шорников П.М. Цена войны. С. 31, 32.
[867] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. С. 566, 567.

În aceeaşi vreme ocupanţii continuau execuţiile în masă. La 1 august comandantul einzatzgrup Zapp a cerut de la preşedintele iudenrat-ului Ş. Gutman-Landau să-i pună la dispoziţie pentru diferite munci 250 de bărbaţi şi 200 de femei. Evreii apţi de muncă au fost adunaţi la ceasul stabilit. Însuşi Zapp, însoţit de trei soldaţi, a selectat 450 de oameni, în mare măsură − intelectuali şi femei drăguţe. Pentru aceasta s-a folosit chiar de binoclu. Nemţii i-au dus sub escortă pe lucrători, iar seara în gheto s-au întors doar 39 de bătrîni, cărora li s-a permis să se întoarcă pentru a povesti că ceilalţi 411 au fost împuşcaţi la gara mărfară. A doua zi Zapp a confirmat faptul execuţiei. La locul crimei au fost admişi preşedintele iudenrat-ului şi încă vreo 20 de evrei. Aceştia au văzut groapa, în care au fost aruncate corpurile celor împuşcaţi, şi au acoperit-o cu pămînt.

Ocupanţii aveau teamă de acţiuni de răspuns din partea evreilor. La 5 august la consfătuirea, convocată de Tudose şi Zapp, probabil din iniţiativa ultimului, s-a hotărît „imediat în cadrul gheto să fie creat un lagăr, în care să fie închişi 200 de tineri de la 15 pînă 20 de ani; lagărul să fie păzit de soldaţi români sub comanda unui ofiţer şi dacă organele de ordine vor stabili că evreii nu execută ordinele şi măsurile adoptate şi dacă va fi vreun caz de atentat la viaţa vreunui militar sau a unui slujbaş civil, sau acte de sabotare, aceşti 200 de ostatici vor fi imediat împuşcaţi". Crearea unui lagăr în interiorul altui lagăr autorităţile române au considerat-o de prisos, dînd prioritate metodei lui Zapp. La 7 august în gheto a venit un inspector rutier român şi a cerut să i se dea pentru muncă la construcţie la staţia Ghidighici 500 de bărbaţi şi 250 de femei, chipurile pentru pregătirea mîncării. Numărul cerut de lucrători le-a fost pus la dispoziţie. După o săptămînă în lagăr s-au întors numai 200 din ei, inapţi de muncă. 325 de deţinuţi au fost ucişi de unităţile româneşti. I-au nimicit pe aceşti nenorociţi soldaţii batalionului 10 motorizat din regimentul 23.

La 17 august einzatzgrup 11A s-a redislocat la Nicolaev. Dar o unitate a ei sub comanda căpitanului SS Karl Noa a fost lăsată de Zapp la Chişinău. La sfîrşit de august Noa cu ajutorul soldaţilor români a ales din gheto, chipurile, pentru munci la calea ferată 350 de lucrători. Spre seară în lagăr s-au întors numai 20 din ei, ceilalţi au fost împuşcaţi. Înainte de aceasta i-au pus să-şi sape o groapă. Comanda lui Noa a mai săvîrşit la Chişinău o crimă − în septembrie. Selectînd din gheto 200 de bărbaţi şi femei în vîrstă de la 15 pînă la 40 de ani, esesiştii i-au scos afară din oraş şi i-au împuşcat. Locul masacrului comun a fost rîpa la 5 kilometri de Chişinău, pe calea Orheiului, după hipodrom. Aici de cîteva ori au fost împuşcaţi din mitraliere grupuri din 30-40 de oameni şi chiar partide din 300-400 de osîndiţi. Corpurile neînsufleţite erau aruncate în gropi mari cilindrice, fiecare cîte 7-8 metri în diametru şi de o adîncime de vreo 16 metri. În afară de aceasta, soldaţii români şi germani luau din gheto fete şi femei tinere, le violau, apoi le împuşcau.

După omorurile neorganizate din primele zile ale ocupaţiei a fost creat un gheto şi la Camenca. La începutul anului 1942 el a fost lichidat, deţinuţii supravieţuitori fiind trimişi la Rîbniţa, iar, mai tîrziu, în alte lagăre de concentrare din „Transnistria"[868].

Un gheto planificat pentru o exploatare îndelungată a deţinuţilor a fost creat de ocupanţi la Rîbniţa, unde pînă la război (în 1939) trăiau 3216 evrei (28% din populaţie). Cei care n-au dovedit să se evacueze, au fost închişi în gheto-ul de pe strada Şolom Aleihem. Împreună cu evreii, aduşi în 1942-1944 din satele din vecinătate, apoi şi din alte lagăre, precum şi cu evreii prizonieri, în gheto erau izolaţi vreo trei mii de

[868] Холокост на территории СССР. С. 383.

oameni. Gheto-ul din Rîbniţa nu era îngrădit cu sîrmă ghimpată, adică era „deschis", dar pe evreii de aici i-au impus să poarte un semn deosebit – „steaua lui David".

Gheto-ul din Rîbniţa a existat pînă la eliberarea oraşului în 1944. Pe toţi cei apţi de muncă în fiecare zi jandarmii îi scoteau la construirea podului peste Nistru, la repararea drumurilor, la încărcarea şi descărcarea vagoanelor. Zi şi noapte, în orice condiţii − de ploaie, ninsoare − deţinuţii lucrau la construcţia în centrul Rîbniţei a grădinii publice „I. Antonescu". Drept materiale de construcţie erau folosite pietrele de mormînt de la cimitirul evreiesc. Din cauza alimentării proaste, a muncii istovitoare şi a condiţiilor antisanitare de existenţă, majoritatea evreilor din gheto au murit. 2731 din ei au fost nimiciţi, inclusiv 1470 de femei. 1297 au fost împuşcaţi, iar 1194 au murit de foame şi de boli. Către început de 1944 în gheto rămăsese 1471 de evrei, inclusiv, 293 de bărbaţi, 609 femei şi 569 de copii. 635 de deţinuţi erau complet inapţi de muncă[869].

În Basarabia procesul de concentrare a evreilor s-a încheiat în august 1941. În lagăre de concentrare şi în gheto-uri au fost închişi vreo 80000 de oameni: la Vertiujeni − 22969; la Edineţ − 11762; la Chişinău − 11525; la Secureni − 10365; la Mărculeşti − 11000; la Limbeni − 2634; la Rîşcani − 3072; la Răuţel − 3253. Încă vreo 5000-6000 de oameni se aflau închişi în lagărele din Bugeac[870]. Ocupanţii jefuiau deţinuţii, îi chinuiau de foame, îi foloseau la diferite munci: reparaţia drumurilor, lichidarea ruinelor ş.a. Organizau execuţii de grupuri şi chiar a unor întregi partide de deţinuţi. În lagăre au fost create condiţii de dispariţie a deţinuţilor în urma bolilor epidemice şi sociale. Sub pretextul „înlesnirii posibilităţilor pazei" în locurile de concentrare era o neînchipuită aglomeraţie. Comendantul lagărului din Edineţ a dat dispoziţia ca în casele unde erau ţinuţi evreii să fie scoase uşile şi ferestrele. În lagărele din Cosăuţi, Răuţel majoritatea deţinuţilor fără haine şi desculţi erau ţinuţi în aer liber. La gheto-ul din Chişinău, din cauza că nu era apă, domnea antisanitaria, din cauza aglomeraţiei şi foamei, bîntuia tifosul exantematic şi alte boli sociale, în urma cărora zilnic mureau 25-30 de oameni[871].

După estimările responsabililor din guvernămîntul Bucovina, de unde evreii au fost mutaţi în lagărele de tranzit din nordul Moldovei, de acum către sfîrşit de august 30% din deportaţi erau bolnavi[872].

Mecanismul de exterminare lucra nonstop, însă ritmul „de muncă" nu-l satisfăcea pe I. Antonescu. „Şi războiul în general, şi luptele de la Odesa în special au făcut cu prisosinţă dovada că Satana este evreul. El şi numai el duce slavi ca pe o turmă de boi şi îi face să moară, trăgând ultimul glonţ. De aici enormele noastre pierderi. Fără comisari evrei eram de mult la Odesa"[873]. Aceste explicaţii ale dîrzeniei ostaşilor sovietici chiar şi ambasadorul regimului pronazist Vichi din Franţa J. Truell le-a considerat „nemotivate şi stîngace"[r].

„Pretenţia cum că Odesa a rezistat numai datorită evreilor, − consemna acesta într-un document trimis guvernului său, − este ridicolă şi nu poate fi luată în serios". În realitate, cum e limpede din ordinul lui I. Antonescu din 4 septembrie, în care se menţi-

[869] Ibid. C. 882, 883.
[870] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 135.
[871] Цена войны. С. 32, 33.
[872] ARSC. F. 30. Inv. 4. D. 99. Fila 3.
[873] Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 2. P. 290-291.
[r] Nota redactorului ştiinţific: Despre politica de exterminare a evreilor vezi: Deletant D. Antonescu şi Transnistria. // Magazin Istoric, 2005, Nr. 6, 7.

ona eficienţa de luptă foarte mică a armatei a 4-a româneşti, care asedia Odesa, dictatorul pricepea, că nu evreii sînt „de vină”. La 6 septembrie 1941 „conducătorul” concretiza intenţiile sale privitor la evrei. „Noi avem, − a declarat dînsul miniştrilor săi, − zeci de mii de jidani, pe care am intenţia să-i arunc în Rusia”[874]. Dictatorul pregătea opinia publică din România pentru următoarea acţiune pe calea „rezolvării definitive” a „chestiunii evreieşti”: închiderea în lagărele de concentrare din „Transnistria” nu numai a evreilor din ţinuturile ocupate, dar şi din România.

Lagărele de tranzit. Preludiu pentru trimiterea evreilor în lagărele de exterminare a constituit crearea lagărelor de tranzit. Ocupanţii au creat cel mai mare lagăr de tranzit din Basarabia, la Vertiujeni, sat din judeţul Soroca. Potrivit recensămîntului din 1930, aici trăiau 1834 de evrei. În 1941 majoritatea evreilor din Vertiujeni s-au evacuat spre răsărit. Mahalaua de sud a satului a fost prefăcută în lagăr de concentrare, îngrădit cu două rînduri de sîrmă ghimpată. Către 31 august în lagăr au fost închişi 22969 de evrei, inclusiv, cîteva mii din Bucovina şi 13000 de bejenări, prinşi de nemţi la răsărit de Nistru şi întorşi în Moldova. Erau aduse şi alte partide de evrei. Potrivit datelor Comisiei Extraordinare de stat, numărul general al deţinuţilor din Vertiujeni era de 26-28 mii. Lagărul era păzit de legiunea de jandarmi Soroca şi de o companie a armatei române sub comanda generală a colonelului A. Constantinescu.

Regimul de întreţinere a deţinuţilor era programat pentru exterminarea celor osîndiţi. Condiţiile unei mari aglomerări, antisanitaria, foamea − cîte 60-100 de grame de făină de păpuşoi pe zi, care putea fi mîncată crudă, fiindcă nu era apă şi veselă − toate favorizau decedările în masă. Apa de la Nistru putea fi adusă numai noaptea. Straja era sigură, că deţinuţii nu aveau unde fugi şi le îngăduiau să părăsească lagărul în căutarea hranei pe un preţ simbolic de 2 lei − jumătate din costul unei gazete. Deţinuţii erau folosiţi la muncă forţata. Despre starea lor fizică A. Constantinescu raporta spre sfîrşit de septembrie 1941: „Femei bolnave, mai mult moarte decît vii, copi, bărbaţi se aflau în condiţii, care nu pot fi redate în cuvinte. Ca rezultat − mortalitatea mare care mereu creştea”. Nedorind să mai participe la exterminările în masă, colonelul şi-a dat demisia[875]. Succesorul său D. Agapi a ordonat ca ferestrele şi uşile caselor din lagăr să fie scoase. În urma bolilor şi a atitudinii bestiale, în lagăr au murit 1800 de deţinuţi. La 22 septembrie 1941 o parte din evrei a fost deportată în lagărele din „Transnistria”, dar lagărul de colectare a fost prefăcut în unul staţionar şi a existat pînă în 1944[876].

La 15 august 1941 a fost creat un lagăr de concentrare în mahalaua nord-vestică a oraşului Edineţ. Încoace au fost mînaţi evreii din raioanele din nordul Moldovei, precum şi din Bucovina. Aici au fost aduşi vreo jumătate din evreii, pînă atunci ţinuţi închişi în lagărul din Secureni. Majoritatea deţinuţilor o alcătuiau evreii din regiunea Cernăuţi (raioanele Storojineţ, Vijniţa ş.a.). La început deţinuţii au fost închişi într-un grajd şi într-un ocol din sîrmă ghimpată în cîmp gol. Mai tîrziu pentru vreo 2500 de evrei li s-a dat o stradă de la marginea orăşelului − vreo 26 de case fără uşi şi ferestre.

---

[874] ANRM. F. 1026. Inv. 2. D. 21 Fila 7.
La 6 octombrie el a menţionat că „în ceea ce priveşte pe evrei, am luat măsură să-i scot definitiv şi total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 40000 de evrei, care în câteva zile vor fi trecuţi peste Nistru, iar dacă circumstanţele vor permite, vor fi trecuţi dincolo de Ural”. // Nazaria S. O istorie contra miturilor: Relaţiile internaţionale în epoca războaielor mondiale (1914 – 1945/1947). Chişinău, 2012. P. 359.
[875] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 292.
[876] Холокост на территории СССР. С. 150, 151.

La 1 septembrie 1941 în lagărul din Edineţ se aflau 12248 de oameni, mai mult decît în gheto-ul Chişinău. Toamna, după venirea unor noi coloane de deţinuţi din alte lagăre, numărul celor închişi aici depăşea 15000. Aceştia au fost stabiliţi în cinci străzi, îngrădite cu sîrmă ghimpată. La început lagărul era păzit de 6 jandarmi şi de vreo 50 de premilitari locali. Miza principală ocupanţii o puneau pe intimidare: evreii, care părăseau teritoriul lagărului, erau bătuţi crunt, uneori îi împuşcau. Mai tîrziu pentru paza lagărului au fost trimise din România trei companii de jandarmi, fiind angajaţi şi geniştii din garnizoana locală. Paza îi jefuia pe deţinuţi, organiza execuţii, ucigînd 1013 de persoane. Foamea şi condiţiile antisanitare ruinau sănătatea oamenilor[877].

Lagărele de tranziţie, destinate pentru întreţinerea de scurtă durată a deţinuţilor au fost create în cîteva localităţi din nordul Moldovei. Evreii din Bălţi au fost închişi în lagărul de tranzit Răuţel. Către sfîrşit de iulie aici au fost aduşi 2452 de evrei. Aproape toţi au fost ţinuţi sub cer liber, nevoiţi să doarmă pe pămîntul gol. Chinuiţi de foame şi de condiţii neomeneşti, deţinuţii erau folosiţi la repararea drumurilor, la curăţarea ruinelor oraşului Bălţi, la săparea tranşeelor. Mortalitatea atinsese cote catastrofale. Toamna lui 1941 supravieţuitorii au fost trimişi peste Nistru, unde au pierit[878].

Majoritatea din cei 3300 de evrei care înainte de război trăiau în Făleşti au dovedit să se evacueze. O parte din cei rămaşi, cum s-a menţionat, au fost împuşcaţi de soldaţii români în primele zile de ocupaţie. Altă parte (300 de oameni) au fost impuşi să repare drumurile. Dar în lagărul de tranzit, creat aici la sfîrşit de iulie, au început să fie aduşi sub escortă evrei din alte lagăre.

O parte din ei erau nimiciţi la sosire. 516 evrei, escortaţi de compania 414 de poliţie, au fost duşi de nemţi în camioane într-o direcţie necunoscută. Pe fetele din lagăr le impuneau să se dezbrace şi să danseze goale în faţa soldaţilor români şi germani, pe cele tinere şi drăguţe le luau şi le violau. De toţi prin acest lagăr au trecut vreo 5000 de evrei. La început de august în Făleşti se aflau 2604 evrei. Toamna ei au fost duşi în „Transnistria", unde majoritatea au pierit[879].

Prin lagărul de tranziţie Limbeni, creat la 27 iulie, numai în prima lună a existenţei sale au trecut vreo 7000 de evrei din raioanele Balatina, Făleşti, Sculeni ş.a. La 27 iulie aici au fost aduşi 1904 de deţinuţi din lagărul Făleşti. În urma foamei şi a condiţiilor neomeneşti peste 800 de deţinuţi au murit[880]. Un alt lagăr pentru evreii din Bucovina a fost creat la Mărculeşti, unde au rămas pustii casele evreilor locali, care au plecat spre răsărit sau au fost împuşcaţi în iulie 1941.

La 22 octombrie a fost adusă o partidă de evrei din Cernăuţi şi din judeţul Rădăuţi din România[881]. Un lagăr de tranzit cu condiţii de existenţă deosebit de grele a fost creat în satul Cosăuţi. Aici osîndiţii erau ţinuţi sub cerul liber, într-un ocol din sîrmă ghimpată ce cuprindea şi un colţ de pădure. Aici şi-au găsit moartea 6000 de evrei[882]. Tot atunci, în iulie 1941 un lagăr de tranzit a fost creat în satul Rubleniţa din raionul Soroca. La 12 august aici erau închişi 7700 de evrei din Basarabia şi Bucovina. Ca şi în alte părţi, şi pe aceştia îi băteau, nu-i hrăneau, îi jefuiau. Sute de deţinuţi au fost omorîţi de jandarmii şi soldaţii români. În septembrie nenorociţii care au supravieţuit au fost deportaţi în „Transnistria"[883].

[877] Ibid. C. 295, 296.
[878] Ibid. C. 845.
[879] Ibid. C. 1013.
[880] Ibid. C. 527.
[881] Ibid. C. 570.
[882] Ibid. C. 467.
[883] Ibid. C. 875, 876.

Din toamna 1941 gheto-ul Rîbniţa a fost folosit ca lagăr de tranzit. Prin acest lagăr au trecut 24570 de evrei aduşi din Basarabia. Escorta, în vremea marşului a împuşcat mai mulţi evrei. La Rîbniţa cei care au supravieţuit, timp de cîteva zile au fost selectaţi, ţinîndu-i fără apă şi hrană. După aceasta, au fost trimişi în lagărele de concentrare din „Transnistria”[884]. În toamna anului 1941, din iniţiativa colonelului C. Dimitriu, încă un lagăr de concentrare a fost creat la staţia Colbasna, în fostele cazarme ale armatelor sovietice. Aici au fost mînaţi mii de deţinuţi din lagărele din nordul Moldovei. Iarna 1941-1942 aici au murit peste 3000 de deţinuţi[885].

Rolul de lagăr de concentrare, dar şi de centru de exterminare, i-a fost rezervat gheto-ului din Dubăsari. Locuitorii oraşului trăgeau nădejde că năvălirea româno-germană va fi oprită pe Nistru şi numai unii s-au evacuat în spatele frontului sovietic. Armatele fasciste au pătruns în oraş după lupte crîncene. Administraţia de ocupaţie a fost iniţial condusă de colonelul L. Dobriceanu. La ordinul lui în perimetrul străzilor „25 octombrie” şi „Kirov” a fost creat un gheto, pe evrei i-au obligat să poarte banderolă galbenă şi o stea cu şase colţuri. Autorităţile nici de gînd nu aveau să aprovizioneze gheto-ul cu produse alimentare, dar le permiteau deţinuţilor să iasă din lagăr pentru a cumpăra alimente. Pentru a preveni orice încercare de a evada din gheto, toţi locuitorii au fost avertizaţi că pentru adăpostirea străinilor erau ameninţaţi cu arestul şi pedeapsa „conform legilor din vreme de război”.

La mijloc de august la Dubăsari a venit o echipă din 25 de esesişti, separată din componenţa grupului operativ „D”, comandată de locotenentul superior Max Drexel. Dar interoga personal pe cei arestaţi, organiza asasinările de masă feldfebelul Walter Kerer, un neamţ din Caucaz cunoscător de limbă rusă, „repatriat” în Germania în 1930. Anume pe acesta locuitorii oraşului îl socoteau comandant al unităţii de represalii şi chiar „şef al gestapo-ului”. La început de septembrie esesiştii au împuşcat activiştii sovietici − moldoveni, ucraineni, ruşi din Dubăsari şi din satele raionului. Printre primii au fost ucişi nemţii-comunişti din colonia Fridenstal: Engel, Meier, Shmidt şi Alexander. Engel a fost spînzurat de un copac din apropierea gazdei lui. Burgomistrul coloniei Fridenstal Hotkotzek a fost împuşcat împreună cu soţia şi copii[886].

La 1 septembrie pe cîmpia Corjevo esesiştii au împuşcat 21 de locuitori din satele Cocieri, Mahala, Corjevo şi Roghi. A doua zi călăii au omorît patru locuitori din satul Malovata, iar la 3 septembrie în tranşeia antitanc au împuşcat 23 de locuitori din satul moldovenesc Doibani[887]. La 6 septembrie execuţia a ajuns la evrei: au fost împuşcaţi 41 din ei, locuitori ai satului Iagorlîc[888]. Acest act criminal s-a săvîrşit sub comanda lui Kerer. Evreii din satele Mahala, Corjevo, Roghi, Doibani, Harmanca, Ţîbuleuca au fost mînaţi în gheto-ul Dubăsari. La început de septembrie 1941 numărul evreilor închişi în gheto-ul Dubăsari depăşea 8000 de oameni, păziţi de soldaţii români.

În aceleaşi zile la ordinul lui Drexel, transmis prin Kerer, primarul oraşului Dubăsari D. Demenciuc a mobilizat 300 de locuitori pentru a săpa 7 gropi mari în afara oraşului lîngă fabrica de tutun, chipurile, pentru păstrarea cartofilor. La 11 septembrie Kerer i-a ordonat lui D. Demenciuc să anunţe reprezentanţii gheto-ului, că a doua zi

[884] Ibid. C. 882, 883.
[885] Ibid. C. 435, 436.
[886] Круглов А. Без жалости и сомнения. С. 203-207.
[887] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 75.
[888] Бардаш И.Г. Румынский миф на страницах «молдавских» учебников. // Во имя Отчизны. Материалы научно-практической конференции «Победа СССР в Великой Отечественной войне и современность». 12 апреля 2005 г. Тирасполь. 2006. С. 93.

„evreii vor fi mutaţi”. Şi primarul, şi reprezentanţii gheto-ului au înţeles, că urma să aibă loc exterminarea în masă a evreilor.

Într-adevăr, în dimineaţa zilei de 12 septembrie în ograda fabricii de tutun au fost aduşi, apoi împuşcaţi 2500 de evrei. Mai întîi au ucis bărbaţii, apoi femeile şi copiii. Pe femei le-au impus să ţină sugacii astfel, ca să fie mai comod pentru a trage în ei. Înainte de executare nenorociţii erau jefuiţi: li se luau obiectele scumpe, li se dezbătea coroanele de aur din gură. La această crimă odioasă au participat şi poliţiştii români, precum şi complicii lor locali: D. Demenciuc, locţiitorul lui F. Canţevici, şeful poliţiei I. Vetez, vreo 10 poliţişti. Aceştia aruncau cadavrele în gropi, împungîndu-i cu furcile în pîntece. Mulţi au fost îngropaţi de vii.

La 18 septembrie în acelaşi mod au mai fost ucişi încă 1500 de evrei, iar la 20 septembrie − 500. Gheto-ul Dubăsari s-a prefăcut în centru de exterminare. Continuau execuţiile evreilor, ce erau aduşi în partide una după alta din raioanele vecine ale Moldovei şi Ucrainei: din Tiraspol, Chişinău, Kotovsk, Balta, Ananiev, Grigoriopol şi din sate. Pentru îngroparea celor căzniţi au fost săpate încă 5 gropi. În octombrie la Dubăsari au fost aduşi şi împuşcaţi aici 500 de evrei din Grigoriopol. De toţi, în septembrie 1941 la Dubăsari au fost aduşi şi exterminaţi peste 10000 de evrei din Moldova, Odesa şi chiar din Cehoslovacia[889]. Numărul total al celor ucişi a depăşit 18500 de oameni.

Deportarea peste Nistru. La 5 septembrie 1941 I. Antonescu le-a expus miniştrilor săi viziunile referitor la soarta minorităţilor naţionale din teritoriile ocupate: „Am să fac o operă de curăţire totală [a Basarabiei] şi de evrei, şi de toţi cei care s-au strecurat la noi: fac aluzie la ucraineni, greci, găgăuzi, evrei, care toţi, încetul cu încetul, rând cu rând, trebuie să fie evacuaţi”[890]. „Evacuarea” deţinuţilor la distanţe considerabile prezenta o metodă eficientă de nimicire a lor.

Autorităţile române la 20 iulie au trimis în marş vreo 5000 de evrei din orăşelul Lipcani spre Nistru, mînîndu-i în zona germană de ocupaţie din Moghilev-Podolsk. Comandamentul german n-a fost de acord cu această acţiune şi la început de august o parte din deţinuţi, 1698 de oameni au fost întorşi înapoi în Basarabia. Românii i-au trimis în lagărul din Secureni[891]. În satul Zguriţa, unde pînă la război locuiau peste 2500 de evrei, autorităţile i-au izgonit pe evrei din casele lor, interzicîndu-le să ia măcar ceva cu ei, i-au încolonat şi i-au trimis pe rută: Rubleniţa-Soroca-Vertiujeni. Cei care rămîneau de coloană erau împuşcaţi. În toamna lui 1941 ei au fost trimişi peste Nistru, unde majoritatea şi-au găsit moartea[892].

Bucureştiul intenţiona să pregătească în taină deportarea evreilor peste Nistru. N-au existat nici un fel de hotărîri de guvern, nici un ordin al comandamentului militar sau a instanţelor poliţieneşti de execuţii. În septembrie 1941 responsabilul pentru desfăşurarea operaţiunii, colonelul Ion Palade, convocînd ofiţerii jandarmeriei, a declarat: „În conformitate cu ordinul Marelui stat major, evreii, care nu pot merge în convoi, trebuie să fie împuşcaţi”. Cînd comandantul companiei 60 de poliţie a cerut ordin scris pentru această dispoziţie, un alt ofiţer, căpitanul Titus Popescu a explicat: „În această treabă, cu evreii, nu se cuvine să se opereze cu ordine scrise”[893].

---

[889] Холокост на территории СССР. С. 239, 284, 285.
Executanţii principali ai genocidului de la Dubăsari au fost găsiţi în Germania. La procesul de la Munchen din 15.11.1974 M. Drexel a fost condamnat la 5 ani de detenţie, Valter Kerer la 4 ani. // Круглов А. Указ. соч. С. 208.

[890] Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 1. P. 327; Vol. 2. P. 298.

[891] Холокост на территории СССР. С. 528.

[892] Ibid. C. 329.

[893] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 137.

Se prevedea împuşcarea celor extenuaţi, slăbiţi, rămaşi de coloană. În ajunul „evacuării" evreilor, jandarmilor care aveau sarcina să înfăptuiască escortarea li s-au dat instrucţiuni orale privind împuşcarea celor care rămîneau de coloană – a bătrînilor, femeilor, copiilor. Cu două zile înainte de a porni în marş pe rută au fost trimişi soldaţi cu ordin ca, cu sprijinul jandarmilor locali, să mobilizeze populaţia pentru a săpa la „fiecare 10 kilometri cîte o groapă pentru vreo 100 de cadavre, unde cei rămaşi de coloane vor fi adunaţi, împuşcaţi şi îngropaţi"[894].

La nordul Basarabiei „strămutarea" s-a desfăşurat în condiţiile, cînd în lagăre şi în afara lor bîntuia tifosul exantematic. Doctori erau foarte puţini, în majoritatea cazurilor boala nu se diagnostica. În octombrie-decembrie 1941 serviciul sanitar al guvernămîntului Basarabia a stabilit 5790 de cazuri de tifos exantematic şi 1455 – de febră tifoidă, 6115 bolnavi de scarlatină, precum şi focare de difterie, dizenterie, de alte boli infecţioase[895]. La traversarea Nistrului nici un fel de măsuri de asigurare a securităţii sanitare n-au fost luate şi astfel aceste boli periculoase au pătruns în „Transnistria". Astfel, autorităţile române au contribuit la molipsirea populaţiei moldoveneşti şi ucrainene din aceste teritorii. În iarna 1941-1942 numai în raionul Rîbniţa au murit de tifos exantematic peste 5000 de locuitori[896].

O altă operaţiune de nimicire a evreilor era deportarea deţinuţilor din gheto-ul Chişinău. La 8 octombrie de aici au fost scoşi 2500 de nenorociţi. Apoi, una după alta, au fost trimise trei coloane. N-au fost deportaţi evreii căsătoriţi cu creştini, copiii lor, militarii armatei române din timpul primului război mondial, precum şi foştii (pînă la 28 iunie 1940) membri ai organelor locale ale administraţiei româneşti. Categoriile tuturor acestor „favorizaţi" alcătuiau un procent foarte mic. Către mijloc de noiembrie în gheto-ul Chişinău rămăseseră 118 deţinuţi, inclusiv, 53 – în spital. Către 25 noiembrie 1941 registrul alcătuit la acea dată avea la evidenţă 130 de oameni, inclusiv, 37 de veterani ai armatei române – invalizi din primul război mondial. Însă depistarea evreilor continua. Către 2 februarie 1942 în gheto se aflau 152 de evrei. Gheto-ul a fost desfiinţat la 7 iulie 1942. În ajunul „strămutării" ultimei partide căpetenia iudenrat-ului Ş. Gutman-Landau împreună cu soţia şi-au pus capăt zilelor otrăvindu-se[897]. Numărul total al deţinuţilor gheto-ului Chişinău, împuşcaţi în oraş şi în împrejurimile lui, a depăşit 4000 de oameni[898], peste Nistru au fost deportaţi peste 8000.

La 11 octombrie 1941 a fost desfiinţat lagărul din Edineţ, iar deţinuţii în două coloane sub escortă au fost trimişi în „Transnistria", majoritatea lor n-au rezistat calvarul marşului. Numai într-o singură noapte de 15 octombrie, în vremea popasului de lîngă satul Codru au murit 860 de osîndiţi[899]. La început de 1942, după cum s-a menţionat, a fost lichidat gheto-ul din Camenca, deţinuţii rămaşi au fost trimişi în gheto-ul din Rîbniţa, iar de acolo, mai tîrziu, în lagărele de concentrare din „Transnistria"[900]. La sfîrşit de ianuarie 1942 la Tiraspol se aflau 827 de evrei – localnici şi aduşi din satele vecine. Ei au fost trimişi în lagărele de concentrare, astfel că la început de aprilie în oraş rămăsese doar 27 de evrei[901]. Cîteva zeci de evrei a salvat avocatul român I.D. Popescu, nu-

[894] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. 1941-1945. Т. 2. С. 94, 95.
[895] Buletinul oficial al provinciei Basarabia 1942. N 7. P .76.
[896] Шорников П.М. Цена войны. С. 33-35.
[897] Холокост на территории СССР. С. 420, 421.
[898] Шорников П.М. Цена войны. С. 92, 93.
[899] Холокост на территории СССР. С. 295, 296.
[900] Ibid. C. 383.
[901] Ibid. C. 981.

mit chestor al oraşului Tiraspol. Însă alte acţiuni, mai puţin plăcute ale şefului poliţiei au împiedicat mai tîrziu învrednicirea lui cu titlul „drept al lumii”[902].

În perioada din iulie 1941 pînă în ianuarie 1942 din Basarabia şi din Bucovina au fost deportaţi în „Transnistria” 125000 de oameni, iar de toţi în acest spaţiu de surghiun au fost mutaţi circa 195000 de evrei, inclusiv, 120000 din Moldova ocupată şi din regiunea Odesa, 55000 din Bucovina, precum şi 20000 de evrei locali sau refugiaţi din zonele germane de ocupaţie[903].

În darea de seamă a inspectoratului jandarmeriei din „Transnistria” se aduc alte date, dar apropiate de acestea: către început de septembrie în „Transnistria” au fost aduşi 119065 de evrei, inclusiv, prin punctul de trecere Iampol 32376, Moghilev – 55913, Tiraspol – 1090, Rîbniţa – 24570, Ovidiopol – 2216. La acea dată în „Transnistria” rămîneau 82291 de evrei (inclusiv, locali)[904]. Astfel, către toamna 1942 majoritatea celor deportaţi dispăruseră.

Concentrarea evreilor şi strămutarea lor din Basarabia şi Bucovina peste Nistru a demonstrat că cauza de bază a peirii lor a fost antisanitaria, subnutriţia şi atitudinea neomenească a ocupanţilor. Din cei aproape 80000 de deţinuţi evrei, închişi în lagărele din Basarabia pe malul stîng al Nistrului au fost trecuţi doar 55900[905]. Împreună cu cei împuşcaţi în primele săptămîini ale ocupaţiei, numărul celor decedaţi depăşea la acea etapă 35000 de oameni[906]. La faţa locului sau în timpul marşurilor spre Nistru au fost împuşcaţi 15000 de oameni. Aşadar, aproape 70% din cei decedaţi au murit în urma subnutriţiei, antisanitariei şi a compartamentului crunt al ocupanţilor.

Deportarea şi exterminarea ţiganilor. O particularitate a politicii naţionale a naziştilor consta în faptul că, după „rezolvarea definitivă” a unei probleme naţionale, apărea altă. În România, după evrei le-a venit rîndul romilor.

Genocidul romilor nu putea fi justificat pe baza unor dovezi de esenţă confesională, prin „vina bibleică”. Într-un fel sau altul, romii erau ortodoxi. Populaţia romă a României nu influenţa procesul politic şi nu deţinea poziţii în domeniul economic, al finanţelor. Romii socotiţi „marginali” ai suburbiilor nu prezentau nici o problemă socială. Ei erau supuşi loiali ai României, făceau serviciul în armata română, erau masiv prezentaţi în jandarmeria română, încît ţăranii moldoveni după 1918 îi numeau pe toţi regăţenii „ţigani”[907]. Spre deosebire de evrei, pînă la război romii n-au fost obiect de duşmănie pentru radicalii de dreapta. Abia în 1940 legionarii au pus problema interzicerii căsătoriilor dintre ţigani (romi) şi români[908].

Campania de nimicire a romilor n-a fost pregătită nici legislativ, nici ideologic. I. Antonescu nu şi-a permis să emită decrete privind limitarea în drepturi a romilor şi expulzarea lor din România. La începutul războiului împotriva URSS romii continuau să-şi facă serviciul în armată şi poliţie. Ei făceau serviciul şi în unităţile de jandarmi,

[902] Raport final. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 292.
[903] Альтман И. Жертвы ненависти. Холокост в СССР, 1941-1945 гг. М. 2002. С. 81.
[904] Documente. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 410.
[905] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. С. 93.
[906] După estimările lui I.E. Levit în august – noiembrie 1941 în Basarabia au pierit 30000-35000 de evrei. Noi, pe altă cale, am obţinut acelaşi rezultat. Шорников П.М. Цена войны. С. 94, 133.
[907] Sadoveanu M. Drumuri basarabene. Chisinău. 1992. P. 66, 67; Stati V. Istoria Moldovei in date. Chisinău. 1998. P. 260.
[908] Documente privind deportarea ţiganilor în Transnistria. Culegere întocmită de Viorel Achim. Vol.2., Bucureşti. 2004. doc. № 6; Назария С. Холокост. С. 160.

inclusiv, în componenţa escortelor, care mînau evreii, în detaşamentele de pază a gheto-urilor şi a lagărelor de concentrare[909]. Pentru regimul antonescian „vina" romilor consta în faptul că ei aparţin altei rase, că nu puteau fi asimilaţi fără urmări pentru însuşi genotipul naţiunii române, cum şi-o închipuie naţional-radicalii. Altfel, de ce i-au deportat? De ce i-au persecutat?..

Nimicirea romilor a fost preconizată cam în acelaşi timp, cînd se punea la cale exterminarea evreilor. De acum la 2 august 1941 ministerului de interne i s-a dat dispoziţia de a începe de urgenţă expulzarea ţiganilor nomazi peste hotarele României, precum şi din Basarabia şi din Bucovina de Nord. În septembrie ministrul ocrotirii sănătăţii a propus ca romii să fie deportaţii din considerente „sanitare". „Una din cauzele menţinerii şi, mai ales, a răspîndirii a tifosului exantematic în ţară, – declarase ministrul, – sînt ţiganii nomazi, care prin modul lor de viaţă şi prin ignorarea totală a igienei corporale, prezintă un pericol permanent de molipsire"[910].

Dar în corespondenţa de serviciu în repetate rînduri apăreau considerentele de esenţă rasială. La 15 octombrie 1941 Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică a expediat pe numele lui I. Antonescu un memoriu, prin care propunea să se obţină omogenitatea etnică a populaţiei României pe calea transferării minorităţilor peste graniţa cu titlul schimb de populaţie cu ţările vecine. Pentru „purificarea de ţigani şi de evrei", care, la acea dată nu aveau statele lor, demnitarul propunea „evacuarea unilaterală" − expulzarea forţată din ţară. Deportarea romilor şe a evreilor în „Transnistria", consideră istoricul moldovean S. Nazaria, constituia anume un element al politicii antonesciene de „purificare etnică" a României[911].

Totuşi genocidul romilor n-a fost pregătit ideologic. În iulie 1942 I. Antonescu a aprobat propunerea ministerului justiţiei de a scoate romii din oraşe şi a-i izola în lagărele de muncă forţată din motivul absurd − „urmare a numeroaselor furturi" săvîrşite de ei[912]. Iar după război, la judecată, I. Antonescu a încercat să justifice deportarea romilor spre Bug prin interesele lor de a fi angajaţi în muncă: „Dat fiind că dl Alexianu avea nevoie de braţe de muncă, i-am spus: trimite-i [pe ţigani] în Transnistria, aceasta e decizia mea". Altă „explicaţie" a lui I. Antonescu consta în „grija" pentru a asigura ordinea în capitală. „Din cauza camuflării antiaieriene a Bucureştiului şi a altor oraşe, − afirma dînsul la judecată, − s-au înmulţit jafurile şi omorurile... După numeroase acţiuni de urmărire, s-a dovedit că aceste crime au fost săvîrşite de ţigani înarmaţi... Toţi aceşti ţigani au fost expulzaţi"[913]. În 1944 un oarecare Ion Chelcea a editat la Bucureşti monografia *Ţiganii României*, în care, curat în spiritul „protocoalelor Vannzee", cu toate că nu le-a citit, propunea trei variante de soluţionare a „problemei ţiganilor": concentrarea lor la marginea ţării, deportarea peste Nistru sau sterilizarea[914].

În definitiv, n-a fost elaborată o lămurire clară privind expulzarea romilor în teritoriul ocupat. Membrii guvernului au expus şi propuneri care ar fi putut evita deportarea şi genocidul. Ministrul afacerilor interne generalul Popescu socotea că romii

[909] Удлер Р. Указ. соч. С. 121, 124, 125.
[910] ANRM. F. 2071. Inv. 1. D. 1420. Fila 13.
[911] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 92.
[912] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6979. Fila 65.
[913] Documente privind deportarea ţiganilor în Transnistria. doc. № 6; Назария С. Холокост. С. 161.
[914] Documente privind deportarea ţiganilor în Transnistria. doc.№ 6; Назария С. Холокост. С. 160.

trebuie luaţi sub strajă şi trimişi la muncă în grădinile armatei, ale proprietarilor[915]. În mai 1942 ministrul-secretar de stat Ovidiu Vlădescu a aprobat ideea despre munca forţată a romilor la producerea cărămizilor[916]. Ambele hotărîri presupuneau închiderea romilor apţi de muncă în lagăre şi folosirea lor pe teritoriul României.

Tărăgănarea desfăşurării „acţiunii privind ţiganii" poate fi explicată prin faptul că încă nu se săvîrşise genocidul evreilor, dar, întîi de toate, din cauza situaţiei de pe front. În octombrie 1941, după cum s-a menţionat mai sus, s-a început deportarea în masă a evreilor din Basarabia şi Bucovina în „Transnistria" şi guvernul român, socotind că mai lesne va fi de desfăşurat pe rînd campaniile de genocid, nu s-a grăbit să deporteze şi romii. În decembrie a urmat falimentul „războiului fulger" împotriva URSS. În aceste împrejurări autorităţile româneşti au mai rărit execuţiile în masă a evreilor. Dar în primăvară armatele germane şi române au reluat ofensiva şi în mai 1942 I. Antonescu a luat hotărîrea privind deportarea romilor. La 22 mai Prezidiul Consiliului de Miniştri a transmis ministerului afacerilor interne dispoziţia mareşalului despre deportarea în „Transnistria" a unor „categorii de ţigani"[917]. Dispoziţiile privind soarta ţiganilor, precum şi cu privire la genocidul evreilor, se dădeau numai verbal.

Însă depistarea romilor s-a lovit de anumite obstacole. Trecînd la modul de viaţă sedentar ţiganii îşi păstrau conştiinţa originii lor − romieşti, dar public se numeau şi erau numiţi români. De aceea s-a hotărît ca, în primul rînd să fie deportaţi romii nomazi. Însă s-a constatat: „în Basarabia ţigani nomazi nu există"[918]. În lipsa lor, autorităţile s-au apucat să deporteze ţiganii sedentari. În septembrie 1942 spre Bug au fost trimişi 2530 de romi basarabeni[919]. În continuare poliţia n-a încetat să-i depisteze pe romii din regat şi astfel către început de 1943 numărul celor deportaţi a ajuns la 8649[920].

Evenimentele din România au derulat după scenariul aplicat la exterminarea evreilor: recenzarea romilor, concentrarea lor şi, începînd din 1 iunie 1942 − deportarea peste Nistru a aproximativ 25000 de romi, chipurile numai nomazi. Romii ce luptau pe front în armata română au fost rechemaţi; le-au promis pămînt şi i-au trimis spre Bug cu toată familia. În iulie 1942 guvernatorul Basarabiei a inclus în raportul său o frază: „Strămutarea ţiganilor − 14549"[921]. Probabil, este vorba despre romii din regat, mînaţi în „Transnistria" prin Basarabia. În septembrie 1942 au fost deportaţi peste Nistru din România încă 13000 de romi sedentari. Au fost deportate, menţiona Marele stat major al armatei române, chiar şi familiile romilor care se aflau pe front[922]. La începutul anului 1943, după catastrofa de la Stalingrad, guvernul român a încercat să repare această „gafă", întorcînd familiile celor de pe front din lagăre. Însă mulţi de acum erau morţi. În afară de aceasta autorităţile de ocupaţie au amintit guvernului, că „întoarcerea familiilor romilor din deportare va rotunji o sumă frumuşică". Mii de femei şi copii, care s-ar mai fi putut salva au fost sortiţi pieririi.

Asigurarea propagandistică a deportării romilor s-a dovedit a fi eficientă. Spre deosebire de evrei, romii erau deportaţi în „Transnistria" nu ca pedeapsă, ci sub pretextul de colonizare a ţinutului, mai precis − de valorificare a pămînturilor părăsite. Li se pro-

[915] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6979. Fila 65.
[916] Ibid. Fila 89.
[917] Documente privind deportarea ţiganilor. doc. № 6; Назария С. Указ. соч. С. 160.
[918] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6979. Fila 258.
[919] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 505.
[920] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 634.
[921] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 402.
[922] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 6979. Fila 65.

mitea proprietate funciară. De aceea (şi cu intenţia de a-i jefui) li s-a îngăduit sa ia cu dînşii toată averea. În „Transnistria" romii veneau cu şatrele şi tot calabalîcul în căruţele lor. Dar pămînt nu le-au oferit şi nici nu le-au îngăduit să se aşeze în casele părăsite ale locuitorilor evacuaţi[923]. Lăsîndu-i fără mijloace de existenţă, autorităţile de ocupaţie au confiscat căruţele şi caii romilor. Apoi i-au percheziţionat, luînd-le obiectele de aur, argint, banii. În prag de iarnă, le-au luat şi hainele călduroase[924].

Cum s-au întîmplat toate acestea a relatat martorul tragediei L. Suşon. În raionul Berezovca, nu departe de Domanevca şi Bogdanovca, „era un întreg sălaş de romi din România: multe familii cu căruţe trainice, care apoi le-au luat jandarmii români... Doamne fereşte ce era acolo, în acel sălaş, cînd jandarmii le luau caii, iar pe urmă, de fapt, i-au lăsat spre peire pe toţi!.. Aşa a venit ziua tragediei oribile pentru toţi romii. Odată un mare grup de români înarmaţi au înconjurat un sălaş de romi. Jandarmii i-au încercuit strîns şi au început să le ia caii, căruţele − ceea ce aveau mai scump romii... A doua zi rămăşiţele sălaşului − o grămăjoară de romi cu nişte legături în mîini au plecat unde îi duceau ochii. Jandarmii îi mînau pe ultimul drum − la execuţie... Astfel, romii au împărtăşit soarta amară a confraţilor lor de chin − a evreilor − şi nu numai a celor din România"[925].

Din momentul ocupaţiei pînă la 1 august 1943, potrivit datelor „guvernămîntului Transnistriei", din România şi Basarabia de toţi au fost „evacuaţi" 23283 de romi. Aceştia a fost „stabiliţi" în judeţele Golta, Balta, Oceacov şi Berezovca[926]. Cum s-a constatat în 1946 la „Procesul marii trădări naţionale" de la Bucureşti, 10000 de romi, aduşi în vara 1942 în judeţul Golta, au nimerit pe mîinile organizatorilor-executanţi ai exterminării evreilor, a prefectului judeţului Modest Isopescu, a subprefectului Aristide Pădure, a pretorului raionului Domanevca Vasile Mănescu şi a ortacilor acestora din legiunea de jandarmi, ce păzeau lagărele evreieşti. Toţi romii româneşti au fost în grabă nimiciţi. Vreo 6000-8000 au fost ucişi de colonelul M. Isopescu[927]. Cu toate acestea, în darea de seamă a guvernămîntului, în august 1943 se menţiona că în „Transnistria" sînt vreo 85000 de evrei şi 20000 de romi, a căror muncă trebuie organizată[928].

Probabil, nu fără a lua în calcul că se vor molipsi de boli infecţioase, cele mai mari partide de romi au fost îndreptate în împrejurimile satelor Domanevca şi Bogdanovca, unde se aflau lagărele evreilor şi unde în iarna 1941-1942 s-au îmbolnăvit de febră tifoidă majoritatea ţăranilor locali[929]. Luîndu-le caii şi căruţele, obiectele de preţ, jandarmii le-au luat romilor şi hainele de iarnă. În toamna 1942, cu venirea frigului, romii în majoritatea lor s-au îmbolnăvit şi au început a muri pe un cap de foame, frig şi boli. În timpul iernii aproape jumătate din cei deportaţi au murit. Spre vara 1943 în lagărele de pe Bug au rămas vreo 20000 de romi.

Situaţia lor materială era îngrozitoare. „Romii evacuaţi în Transnistria, − raporta la 1 august 1943 CBBT «Conducătorului», − din punctul de vedere al îmbrăcămintei pre-

[923] Удлер Р. Годы бедствий. С. 144.
[924] Назария С. Холокост: Страницы истории. С. 16, 162.
[925] Сушон Л. Транснистрия: евреи в аду. С. 291-293.
[926] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 34.
[927] Procesul Marii Trădări Naţionale. P. 389; Назария С. Холокост. С. 162.
Este semnificativ că în mai 1943, cînd era pe sfîrşite nimicirea romilor din Transnistria, în locul exterminării lor (judeţul Golta, în judeţele Rîbniţa, Dubăsari) − focare de boli contagioase, au fost aduşi 3500 de moldoveni din Cubani. // ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 34.
[928] Назария С. Указ. соч. С. 213.
[929] Шорников П.М. Цена войны. С. 33, 34.

zentau un tablou jalnic: mii de bărbaţi, femei şi copii sînt cu totul goi”[930]. Potrivit datelor „guvernămîntului Transnistria”, astfel de romi cu totul goi şi desculţi erau 5856 de bărbaţi, 7266 de femei şi 10161 de copii[931]. Foamea, lipsa hainelor, antisanitaria au cauzat mortalitatea în masă. Din 20000 de romi strămutaţi în satul Covalevca din judeţul Berezovca 7000 au murit de tifos exantematic. În satul Trihatî esesiştii au împuşcat 11500 de romi. După această crimă în sat au rămas doar vreo 1500 de romi[932].

Datele privind numărul total al romilor, strămutaţi în „Transnistria” şi acolo exterminaţi sînt contradictorii. După estimările lui R. Udler, în „Transnistria” au fost deportaţi în total 52000 de romi[933]. Creată la începutul sec. XXI în România, Comisia pentru cercetarea crimelor săvîrşite de regimul I. Antonescu în teritoriile ocupate a tras concluzia că „în perioada dintre iunie 1942 şi decembrie 1943 numărul general al romilor deportaţi în „Transnistria” a depăşit 25000. La început de octombrie 1942, după încheierea deportărilor de masă, în „Transnistria” se aflau 24686 de romi: 11441 nomazi, 13176 sedentari şi 69 eliberaţi din puşcării[934]. Rămîne de clarificat dacă această cifră cuprinde şi 8649 de ţigani mînaţi peste Nistru în vara 1942 din Basarabia[935]. Către martie 1944 în „Transnistria” rămîneau 12083 romi supravieţuitori. Încercînd să ascundă urmele crimelor, guvernul român a îngăduit celor care au rămas vii să se întoarcă acasă. Dar, după cum socoate R. Udler, au supravieţuit şi s-au întors în România doar vreo 1500 de romi[936]. După părerea lui S. Nazaria, la acea dată vreo 2000 de romi au reuşit să evadeze din lagăre şi să se întoarcă acasă, în România. Astfel, – conchide istoricul, din 25000 de romi, deportaţi în „Transnistria”, vreo 11000 au murit şi doar 14000 au supravieţuit[937]. Probabil, numărul celor decedaţi a fost mai mare[938].

Însuşi faptul întreţinerii în lagăre a ţiganilor nomazi împreună cu cei sedentari – incluşi în contextul social al obştii româneşti mărturiseşte despre motivarea rasială a deportării lor. Întreaga istorie a deportării romilor spre Bug mărturiseşte că regimul lui Ion Antonescu promova o politică naţională independentă de hotărîrile lui Hitler. Strămutarea şi exterminarea romilor au fost realizate fără a atrage atenţia deosebită a populaţiei româneşti, cu mai puţine prejudicii politice decît în cazul deportării evreilor.

În ciuda acestor mari pierderi comunitatea ţigănească din Moldova s-a păstrat. Dar după eliberarea republicii, pe teritoriului ei au rămas foarte puţini ţigani nomazi. Cultura romă, izvorîtă şi continuată de şatră, a suferit pierderi irecuperabile.

Numărul total al victimelor genocidului – evrei şi ţigani din Moldova. Chestiunea totalizării jertfelor genocidului este foarte complexă. „Transnistria”, conchide cercetătorul american Iulius Fişer, autorul cărţii „Transnistria. Cimitirul uitat” (1969) a deve-

[930] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне … Т. 2. С. 153.
[931] Ibid. C. 572.
[932] Удлер Р. Годы бедствий. С. 145.
[933] Ibid.
[934] Documente privind deportarea ţiganilor în Transnistria. doc. № 179; Назария С. Холокост. С. 162.
[935] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 634; vezi mai detaliat: Шорников П.М. Цена войны. С. 92-95.
[936] Удлер Р. Годы бедствий. С. 145.
[937] Назария С. Холокост: Страницы истории С. 162.
[938] Doctorul în economie I. Belous la conferinţa ştiinţifică ”Интерпретации различных аспектов второй мировой и Великой Отечественной войны в современной восточноевропейской историографии” (Кишинёв, 21.05. 2010 г.) a afirmat că în Basarabia, Bucovina de Nord şi Transnistria ocupanţii români au nimicit 75000 de ţigani.

nit mormînt pentru 219757 de evrei, dintre aceştia 160957 au fost ucişi de români[939]. Potrivit datelor istoricului din Izrael Dora Litani (1981), în „Transnistria" au fost ucişi 257833 de evrei, inclusiv 87833 din Basarabia şi Bucovina şi 170-175 mii din „Transnistria"[940]. Autorul american Martin Gilbert (1985) consideră că în anii războiului au fost omorîţi 200000 de evrei basarabeni, 124632 din Bucovina, 105000 din Transilvania de Nord şi 40000 din România. Avigdor Şacean socoate (1996) că românii şi nemţii în teritoriile arătate au omorît circa 700000 de evrei. După calculele lui, pînă la război în Basarabia trăiau vreo 300000 de evrei, iar în Bucovina 110000. După eliberarea „Transnistriei" dintre aceştia au rămas în viaţă vreo 14000 de evrei din Moldova dintre Prut şi Nistru şi circa 30000 din Bucovina. Afară de aceasta au fost nimiciţi aproximativ 20000 de evrei din Vechiul Regat. Astfel numărul total al jertfelor ajunge la 390000. La această cifră A. Şacean mai adaugă 310000 de evrei locali[941].

Potrivit altor estimări, comentate de R. Udler, pe teritoriul botezat de români „Transnistria" pînă la război trăiau 300000 de evrei, majoritatea cărora au dovedit să se evacueze. Nemţii şi românii au surprins aici 100-120 de mii de evrei. Analizînd acest cifre (2003), R. Udler se raliază părerii lui Eduard Mezincescu (1993), că au pierit 299516 evrei numai din Basarabia şi Bucovina. În România şi în teritoriile ocupate regimul I. Antonescu a omorît, consideră cercetătorul, 560000 de evrei[942]. Această părere este împărtăşită şi de S. Nazaria (2005), care susţine că numărul maxim de jertfe ale genocidului nazist în aceste teritorii ar fi de 550-560 de mii de oameni[943]. Autorii „Raportului final al Comisiei internaţionale pentru Studierea Holocaustului în România", elaborat în 2005 scriu cu prudenţă că numărul general al evreilor exterminaţi în teritoriile ce s-au aflat în 1941-1944 „sub administraţie românească" s-ar cifra între 280000 şi 380000 de oameni[944].

Pentru aprecierea politicii naţionale promovate în România şi în teritoriile ocupate în anii 1941-1944, precizia datelor statistice nu are însemnătate. Dar şi ultima din aceste cifre pare micşorată. După părerea lui S. Nazaria, autorul unei lucrări consacrate Holocaustului românesc, numărul evreilor exterminaţi depăşeşte 500000 de oameni. Numărul exact al evreilor nimiciţi, constată R. Udler, este imposibil de stabilit, deoarece nimeni n-a efectuat o evidenţă strictă a celor exterminaţi, iar de nimicirea evreilor erau preocupate diferite servicii şi ucigaşi din diferite ţări şi de diferite naţionalităţi: nemţi,

---

939 Удлер Р. Годы бедствий. С. 191.
940 Ibid. С. 194.
941 Ibid. С. 195.
942 Ibid. С. 198.
943 Назария С. Холокост. Страницы истории. С. 219.
944 Raport final. Comisia internațională pentru Studierea Holocaustului. P. 178
În toiul acestor acţiuni criminale, în 1943, fostul membru al Sfatului Ţării I. Pelivan a editat broşura *Din suferinţele Basarabiei sub stăpînirea rusească*, în care declară: „Ce ţine de suferinţele Basarabiei sub Sovietele ruseşti în timpul ocupaţiei 1940-1941, limba omenească e prea săracă pentru a le descrie. Teroare, cruzime, cazne, puşcării, deportări şi omoruri aplicate de sovietici împotriva populaţiei basarabene, îndeosebi a celei româneşti, depăşesc orice imaginaţie. Istoria omenirii nu a cunoscut un regim mai sălbatic, mai diabolic decît regimul Sovietelor... Familia, biserica, proprietatea, toate bogăţiile culturale, tot ce constituie temelia vieţii sociale şi a unui stat civilizat erau pe cale de a fi nimicite de Soviete". Istoricul A. Petrenco, deopotrivă cu I. Pelivan, n-a putut sprijini această declaraţie cu fapte, dar a folosit această citată în construcţiile sale paraştiinţifice. // Petrencu A. Basarabia în al doilea Război mondial. P. 34.

români ş.a[945]. Cunoscutul cercetător al acestei probleme I. Levit în articolul „RSS Moldovenească" inclus în enciclopedia „Холокост на территории СССР" („Holocaustul pe teritoriul URSS"), prezentînd o privire generală a statisticii exterminărilor de masă, nu indică cifra sumară a celor ucişi[946]. Răspunsul poate fi conturat pe baza comparaţiei numărului evreilor trăitori pe teritoriile care au nimerit sub regimul Antonescu în anii 1941-1944 înainte de război şi după terminarea lui, dar documentele, ce se află în circuitul ştiinţific nu ne permit acest lucru. Problema numărului total al victimelor genocidului necesită a fi studiată în continuare.

Două campanii ale genocidului – împotriva evreilor şi împotriva romilor desfăşurate de guvernul Antonescu confirmă caracterul lui fascist. Participarea armatei şi poliţiei române la exterminarea evreilor pe teritoriul ocupat al URSS – în Moldova şi în Ucraina de Sud-Est – au fost pregătite ideologic, politic şi juridic de forţele radicale de dreapta în deceniile precedente. Exterminînd evreii şi romii, I. Antonescu acţiona independent de naziştii germani. Ambele campanii de genocid constituiau părţi componente ale politicii de românizare „a populaţiei şi teritoriului" Basarabiei, Bucovinei şi a interfluviului Nistru-Bug. tentativele ocupanţilor de a implica populaţia Moldovei la desfăşurarea acestor campanii n-au dat un careva rezultat serios.

§ 3. Ocupaţia şi moldovenii

Acţiunile de mobilizare, caracterul evacuării, ajutorul acordat de muncitori şi ţărani Armatei Roşii au demonstrat, că populaţia, începînd cu naţiunea majoritară – moldovenii, chiar şi în condiţiile foarte grele din primele zile ale războiului de apărare a URSS, păstra credinţă orientării sale de stat şi geopolitice.

Poziţia dată nu poate fi lămurită numai prin politica socială a URSS. Naţionalizarea mijloacelor de producere, reforma agrară înfăptuită în Moldova în anul din ajunul războiului nu numai au întărit situaţia materială a muncitorilor şi a 40% din ţărani, dar şi au ruinat definitiv burghezia, au lezat situaţia ţăranilor mijlocaşi. Cu toate acestea împotriva sovieticilor n-a vrut să lupte nici chiar pătura de moldoveni, obijduită de Puterea sovietică. Bandele apărute în zilele de anarhie n-au întreprins nici un atac împotriva Armatei Roşii, n-au distrus nici un pod în spatele ei, limitîndu-se la jefuirea bejenarilor şi participarea la răfuiala cu evreii.

Însă regimul lui I. Antonescu în 1941-1944 avea pîrghii de influienţă directă asupra poporului moldovenesc. Caracterul fals al tezei precum că moldovenii ar aparţine „neamului românesc" s-a văzut şi din faptul că regimul de ocupaţie instaurat în Moldova nu prevedea nici un fel de înlesnire moldovenilor în raport cu ucrainenii sau găgăuzii. Funcţionarii şi muncitorii moldoveni aveau salarii mult mai mici decît colegii lor români de aceeaşi calificare şi de acelaşi rang. Bucureştiul a luat un şir de măsuri în vederea strangulării conştiinţei naţionale a moldovenilor, a particularităţilor limbii moldoveneşti, a bogăţiei culturii moldoveneşti. Prima acţiune în sistemul de măsuri demoldovenizatoare a fost încercarea de lichidare a statalităţii moldoveneşti.

„Desfiinţarea" statalităţii moldoveneşti. Prin tratarea moldovenilor ca „români" Bucureştiul urmărea scopul de a justifica pretenţiile teritoriale faţă de URSS. Includerea moldovenilor în „naţiunea română" a rămas o sarcină declarată, dar nerezolvată.

[945] Удлер Р. Указ. соч. С. 192.
[946] Холокост на территории СССР. С. 612-615.

„Românizarea, – a declarat I. Antonescu în aprilie 1942 la Bălţi, luînd cuvîntul în faţă funcţionarilor, – trebuie să devină instrument naţional, pe care s-ar sprijini cu putere guvernul nostru, armata şi dreptul nostru la asigurare al neamului românesc, al hotarelor demne de misiunea sa”[947]. De aceea o parte componentă a programului de românizare a „populaţiei şi teritoriului” Moldovei şi a regiunilor de sud-vest ale Ucrainei, laolaltă cu exterminarea evreilor şi a romilor nomazi şi aşezarea coloniştilor români, era „reorientarea” etnică a moldovenilor.

Încercarea ocupanţilor de a demonta conştiinţa naţională moldovenească avea un caracter complex. A doua oară în sec. al XX-lea se făcea încercarea de a „anula” un pilon al conştiinţei naţionale a moldovenilor – statalitatea moldovenească. De data aceasta regimul lui I. Antonescu nici n-a încercat să mai însceneze vreo farsă de genul celei din 27 martie 1918, cînd a fost lichidată Republica Democratică Moldovenească. În şedinţa guvernului român ministrul culturii şi cultelor I. Petrovici a cerut „să fie lichidată definitiv Republica Moldovenească”[948]. Pentru a rezolva chestiunea „anulării” RSSM Bucureştiul a avut nevoie de permisiunea lui Hitler.

Această aprobare a fost primită: după cum informa Mihai Antonescu, sancţiunea în această privinţă a Berlinului prevedea, totodată, diferite aspecte, care ar permite ca „pe viitor să se evite apariţia unor republicii moldoveneşti”. Prin decretul lege Nr. 790 din 3 septembrie 1941 teritoriul RSSM a fost despărţit. Raioanele din interfluviul pruto-nistrean au fost incluse în componenţa guvernămîntului Basarabia, raioanele din stînga Nistrului în componenţa „guvernămîntului Transnistria”, iar raioanele din nordul Moldovei în componenţa „guvernămîntului Bucovina”. Cu scopul de a izola Basarabia de alte raioane populate compact de moldoveni, populaţiei din dreapta Nistrului i-a fost înterzisă trecerea pe malul stîng, iar traitorii de malul stîng nu puteau veni pe cel drept. Era păzită şi graniţa pe Prut[949].

În conformitate cu decretul Nr. 793 toţi locuitorii Basarabiei şi Bucovinei de Nord – cetăţeni români la 28 iunie 1940 – „rămîneau români”[950]. În realitate locuitorii acestor regiuni n-au obţinut drepturile de cetăţenie românească. Prin Decretul-lege Nr. 790 toate certificatele locuitorilor Basarabiei şi Bucovinei despre cetăţenia română au fost anulate. Au fost introduce legitimaţii vremelnice, conţinînd informaţii despre reşedinţa, profesia, vremea şi locul naşterii, situaţia familială şi naţionalitatea posesorului[951]. Legitimaţia nu îngăduia trecerea în România.

Puşcăria sau moartea. Atitudinea ocupanţilor români faţă de moldoveni era ghidată de o ură şovină patologică. Nici Hitler, nici Mussolini, nici Horty, nici Franco, de altfel nici Antonescu n-au aplicat faţa de populaţia din ţările lor o astfel de metodă de teroare ca asasinarea ostaticilor. Faţă de „fraţii lor” moldoveni autorităţile române au folosit sistemul de exterminare a ostaticilor. Ca răfuială pentru atacul unor partizani asupra coloanei româneşti în marş spre Bender, la sfîrşit de august 1941, ocupanţii români au împuşcat 85 de ostatici înhăţaţi din 17 sate: Broasca, Sîngera, Mereni-gară, Todireşti, Chetros-Bîc, Chetros-Neamţ, Socoleni, Soprania, Albiniţa, Anenii Noi, Anenii

[947] Basarabia. 1942. 11 mai.
[948] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 159.
[949] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.IX 1939 – 19/ XI 1942). Кишинев. С. 236.
[950] Monitorul oficial. Nr. 209. 4 septembrie 1941. P. 5197.
[951] ANRM. F. 1884. Inv. 1. D. 19. Fila 85-88.

Vechi, Bulboaca, Roşcana, Gutileşti şi Calfa[952]. Majoritatea covîrşitoare a celor împuşcaţi erau „activişti sovietici" sau persoane care au evitat mobilizarea în armata română. În majoritate tot moldoveni erau cei care au murit în urma bătăilor sălbatice. Întregul sistem de comportament bestial al ocupaţilor era îndreptat expres împotriva moldovenilor, exact precum şi împotriva ruşilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor: bătăi, torturi, jefuiri, silnicii, subnutriţie, rechiziţii, muncă forţată. În acest sistem de exterminare se înscrie şi distrugerea reţelei de asistenţă medicală şi a securităţii sanitare.

Elocvente, prin cinism şi sălbăticie, au fost metodele şi apucăturile autorităţilor române faţă de moldoveni. „În luna iulie 1941, − mărturisea în 1945 locuitorul satului Malcoci (raionul Chişinău) Anton Puiu, − imediat cum au intrat în satul nostru ocupanţii, i-au împuşcat pe evrei, şase oameni. Apoi au fost arestaţi cetăţenii Iarmurachi Sava, Puiu Cozma, care au fost torturaţi, apoi trimişi în România. În iunie 1944 s-au întors acasă, dar, nu multă vreme, au murit unul după altul. Pe mine tot m-au arestat, pentru că fratele meu Puiu Fiodor Savici a fost deputat în Sovietul Suprem al RSSM şi s-a evacuat în URSS, dar am fugit şi mă ascundeam. În 1944 au început execuţiile. În satul nostru au fost arestaţi mulţi oameni, iar şase au fost împuşcaţi, aceştia fiind: Croitor Luca, Puiu Fiodor Constantinovici, Orbu Nicolai, Dulea Dănilă, Gîndea Dănilă, Verebenco Mihail. Şi eu am fost arestat, legat şi trimis la Cojuşna. Pe drum jandarmii ne băteau şi ne puneau să mergem la fugă, iar ei erau călări. La Cojuşna pe noi, cei arestaţi şi aduşi din diferite sate, iarăşi ne-au bătut cu biciurile. În satul acesta a fost împuşcat Luca Cauşneanu, pentru că a refuzat să se înroleze în armata română. Mihail Bobeică, un ţăran de 58 de ani a fost împuşcat fără vreo pricină. Încă unsprezece locuitori din satul Malcoci au fost arestaţi şi bătuţi sălbatic de jandarmii români, comandaţi de şeful de post Ion Crudu"[954].

Motivele execuţiilor uimesc prin motivele lor neînsemnate. În satul Sîngera jandarmii au împuşcat 4 tineri de 20 de ani fiecare, anume pe F. Mocan, M. Răducan, F. Ciobu, P. Lungu, pentru că au găsit la Maxim Răducanu o foaie volantă sovietică. Iar pe Fiodor Mocan l-au împuşcat, pentru că avea în buzunar o băsmăluţă roşie. În satul Puhoi ocupanţii de acum în iulie 1941 au împuşcat 21 de oameni; la Rezeni jandarmii români, sub comanda şefului de post Şt. Popescu au împuşcat 25 de oameni, iar alţi doi au murit fiind crunt bătuţi. În satul Suruceni şeful de post C. Vacaru a organizat o bătaie publică a activiştilor locali, pe unul bătîndu-l pînă la moarte, iar în 1944, fără măcar a-şi anunţa motivele, a împuşcat 5 tineri. Soldaţii germani au violat şi apoi au ucis o ţărancă de 35 de ani, Eufrosinia Ionaş. Apoi au jefuit mănăstirea Suruceni, au bătut călugării. În urma acestor bestialităţi, parintele Eremei Vieru de 75 de ani a murit. Pe poslușnicii de 17 ani Anton Lunga şi Mihail Monţoc soldaţii germani i-au împuşcat. În satul Nemurăni soldaţii români au împuşcat 5 oameni. Jandarmii au săvîrşit asasinări în satele Băcioi, Broasca (astăzi Floreni), Dănceni[955]. Astfel de răfuieli fără judecată aveau loc în toate raioanele Moldovei.

Către toamna 1941 teroarea a început să ia forme mai organizate, fără a-şi micşora proporţiile. În Basarabia, unde rămăseseră 133 de membri ai Partidului comunist, administraţia românească „a depistat" 14579 de „comunişti". În afara legii au fost declaraţi 12402 soldaţi, care au părăsit armata română în iunie 1940. În 1943 toţi aceşti

[952] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне .. Т. 2. С. 71, 72, 243.
[954] ANRM. F. 1026. Inv. 2. D. 23. Fila 4.
[955] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 65-67.

12402 de foşti soldaţi români, din ordinul lui I. Antonescu au fost predaţi judecăţii, dispunîndu-se să fie aplicate cele mai aspre pedepse prevăzute de lege[956]. Încă vreo 6285 de basarabeni au fost declaraţi „suspecti" din motive politice. Peste 33000 de persoane se aflau sub supravegherea poliţiei, aceştia primii fiind trimişi la muncă forţată, bătuţi şi jefuiţi de jandarmi. 18359 de locuitori ai Basarabiei, în cea mai mare parte moldoveni, au fost arestaţi deja în primul an de ocupaţie.

Deţinuţii erau torturaţi, chinuiţi de foame, închişi în condiţii neomeneşti antisanitare. Cu zeci de mii de „basarabeni rechiziţionaţi", folosiţi la reparaţia drumurilor, la scos piatră, la alte munci grele, cu locuitorii reţinuţi în timpul raziilor, cu muncitorii care au întîrziat la muncă sau au lipsit, cu ţăranii care n-au plătit impozitele, nu şi-au achitat prestaţiile, soldaţii, jandarmii şi poliţiştii români se purtau mai crunt decît cu prizonierii de război. În oraşe soldaţii şi poliţia făceau razii de 2-3 ori pe săptămînă, în vremea cărora băteau feroce sute de „bănuiţi", dar, mai ales, jefuiau locuitorii. În încăperile posturilor de jandarmi cei arestaţi erau supuşi unor bătăi „calificate", distrugîndu-le organele interne, ca peste 2-3 săptămîini jertfa să decedeze de moarte „firească". La Chişinău populaţia căruia în 1943 oficial era de 53000 de oameni şi 90% din care erau consideraţi „români", în trei ani de ocupaţie fiecare al cincilea a fost supus torturilor – 10300 de nenorociţi, 7923 dintre aceştia au decedat. La sate jandarmii umblau cu bîtele, în fiecare zi bătînd zeci de oameni. În general, în Moldova, nesocotind pe cei deţinuţi, în anii de ocupaţie au fost crunt bătuţi, schingiuiţi, supuşi altor cazne 207000 de cetăţeni[957] sau circa 10% din întreaga populaţie.

Împotriva moldovenilor a fost îndreptată şi teroarea din motive religioase. Confesiunile „nestatale", precum şi credincioşii pravoslavnici „de stil vechi" urmau să fie interzişi. De acum către sfîrşitul anului 1941 poliţia a depistat 8000 de sectanţi, inclusiv, 5656 de baptişti, 605 inochentişti, 535 adventişti, 413 evanghelişti, 2474 de stilişti vechi, 257 de molocani ş.a.[958]. Pe aceştia îi torturau, femeile erau violate, gospodăriile ţărăneşti fiind devastate. În 1942 în cîteva rînduri au fost organizate arestări ale sutelor de moldoveni – aderenţi ai stilului vechi, ai sectanţilor. În ianuarie 1943 căpeteniile inochentiştilor din raioanele Bălţi şi Soroca V. Lungu şi A. Pîntea au fost condamnaţi la 25 de ani de catorgă, alţi 13 activişti ai sectei – la 15-20 de ani[959]. Comportamentul bestial faţă de populaţie trebuie considerat formă de genocid.

Politica socială: situaţia muncitorilor şi a ţăranilor. Politica socială de asemenea s-a soldat cu mari pierderi umane. După reforma agrară din anii '20, majoritatea marilor proprietari funciari din Basarabia erau români. De aceea ocupanţii au restabilit drepturile moşierilor şi ţăranilor înstăriţi la proprietate. La 186,4 mii de familii de ţărani din raioanele Basarabiei li s-au luat nadelurile primite în urma reformei agrare sovietice din 1940. În „Transnistria" colhozurile, transformate în „comune" cu responsabilitate colectivă pentru achitarea impozitelor în natură, au fost păstrate[960].

Blocînd pentru nevoile armatei române rezervele de cerealiere şi vitele ţăranilor, autorităţile au lipsit populaţia de la sate de produse alimentare. Impunînd pe cale administrativă preţuri foarte mici, ocupanţii români au stopat posibilitatea de a comer-

[956] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 52. Fila 5.
[957] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. Т. 2. С. 230; vezi de asemenea: Шорников П.М. Цена войны. С. 44, 95.
[958] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 273.
[959] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 69. Fila 44.
[960] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4485. Fila 925.

cializa produsele agrare. Spre deosebire de România, în Basarabia ocupată extragerea produselor alimentare se făcea nu numai pe cale impozitară, dar, mai ales, prin rechiziţii şi „cumpărarea" forţată la preţuri derizorii, de trei ori mai mici decît cele de piaţă. Unui ţăran i se da voie să-şi lase pentru hrană 80 de kilograme de grăunţe pe an (pentru un adult) şi 40 de kilograme (pentru un copil). La achitarea impozitelor se recurgea la confiscări şi la vînzarea averii.

Muncitorii şi funcţionarii moldoveni erau remuneraţi cu salarii de două ori mai mici decît ale celor din „regat". Decretul-lege Nr. 517 din 18 iulie 1942 prevedea că munca muncitorilor calificaţi trebuie să fie remunerata cu cîte 40-50 de lei pe oră. În oraşele de categoria a doua cota de remunerare se reducea cu 8%, de categoria a 3-a şi a 4-a − cu 12% şi 20% corespunzător. În Moldova numai Chişinăul a fost învrednicit de a fi trecut la categoria a doua, celelalte oraşe moldoveneşti au fost ghigosite în cea mai mică categorie − a patra[961]. Diferenţa de 30-35% exista şi la remunerarea muncitorilor vremelnici. Muncitorii moldoveni au fost trecuţi în categoria celor vremelnici sub pretextul că la 28 iunie 1940 „au rămas cu sovieticii", demonstrînd astfel neloialitatea faţă de statul român. Aprovizionarea pe cartele în Basarabia conform normei era de 100-150 de grame de pîne sau 200 de grame de boabe pentru o zi de lucru − normă de trei ori mai mică decît în România.

Regimul foametei, distrugerea sistemului de asistenţă medicală şi a securităţii sanitare deja către toamna 1941 s-au soldat cu apariţia şi răspîndirea epidemiilor, creşterea bruscă a celor bolnavi de maladii sociale, cu majorarea catastrofală a mortalităţii, mai ales, în raioanele de centru şi de nord ale Basarabiei, populate, în majoritate de moldoveni. La început de 1944 zonă a calamităţii sociale au devenit raioanele Cahul şi Tighina (Bender). Majoritatea covîrşitoare a jertfelor epidemiilor erau moldoveni[962].

Ruinarea oamenilor de afaceri moldoveni. În procesul „românizării" proprietăţilor, Bucureştiul a lichidat rămăşiţile burgheziei „minoritare". Autorităţile îi considerau drept concurenţi ai burgheziei române pe oamenii de afaceri moldoveni. Ocupanţii s-au străduit să nu îngăduie renaşterea burgheziei moldoveneşti. Nu se eliberau licenţe pentru activitate de afaceri şi comerţ ruşilor, găgăuzilor, ucrainenilor, bulgarilor (pe care, de fapt, nu-i admiteau nici în slujbele de stat[963]), blocînd astfel accesul „neromânilor" în rîndurile burgheziei. Oamenii de afaceri moldoveni nu erau admişi de ocupanţi să participe la „românizarea" averilor evreilor.

Autorităţile române i-au înlăturat pe moldovenii-oameni de afaceri din operaţiunile de mijlocire. Dreptul de monopol pentru cumpărarea răsăritei din Basarabia i-a fost oferit societăţii germane anonime „Solagra" şi trustului românesc OFAUL, pentru cumpărarea cerealelor − cartelului român INCOOP, a orzului − firmei române „Ion Cojocaru", materiei prime de piele − cartelului român ORAP şi a altor articole de hrană şi producţie agricolă. Către începutul anului 1943 în Moldova ocupată gospodăreau, ca la ei acasă, vreo 100 de mandatari germani şi români[964], printre aceştia localnicii moldoveni n-au încăput. Înlesnirile impozitare, promise „refugiaţilor anului 1940" nu aveau nici o însemnătate, fiindcă printre cei reveniţi din „regat" oameni de afaceri nici nu prea au fost. Întreprinzătorii moldoveni au fost lipsiţi de posibilitatea de a organiza activitatea de producere pe viitor.

[961] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 19. Fila 185.
[962] Ibid. C. 96-98, 114.
[963] Ibid. F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 14.
[964] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 8. Fila 425.

În urma politicii îndreptate spre izbăvirea burgheziei române de concurenţii moldoveni, s-a micşorat brusc numărul şi posibilităţile burgheziei locale de a contribui la dezvoltarea ţinutului. Către 1 martie 1942 în Basarabia erau doar 509 oameni de afaceri locali, care aveau întreprinderi cu 5 (şi mai mulţi) muncitori, aveau vreun motor de 10 (sau mai mulţi) cai-putere[965]. Întreprinzătorii moldoveni au pus către vara 1943 în funcţiune circa 200 de mori, uleiniţe, ateliere. Cu toate acestea numărul întreprinzătorilor − proprietari de întreprinderi cu licenţă n-a atins nici 10% din numărul celor care existau în iunie 1940: atunci erau peste 8000[966]. S-a micşorat brusc şi numărul comercianţilor locali; profitînd de sprijinul administraţiei de ocupaţie, speculanţii regăţeni au strangulat activitatea negustorilor autohtoni. Pentru lichidarea definitivă a burgheziei moldoveneşti în Basarabia lipsea doar interdicţia directă a activităţii de întreprinzător pentru oamenii de afaceri locali.

Conştiinţa nedreptăţii umilitoare, lipsa oricărei perspective de existenţă socială în condiţiile regimului românesc de ocupaţie exercita asupra burgheziei locale o presiune deprimantă. Ocupanţii au prelungit această situaţie de ruinare inevitabilă şi de incertitudine înspăimîntătoare pe luni înainte. Întreprinzătorii locali, menţiona în vara 1943 guvernatorul Basarabiei O. Stavrat, au o situaţie materială foarte modestă şi un spirit decăzut de iniţiativă[967]. Politica descriminatoare a ocupanţilor a cultivat în continuare ura burgheziei moldoveneşti faţă de România şi faţă de români. Întreprinzătorii din Chişinau la începutul anului 1942 au declarat autorităţilor româneşti, că din cauza regimului aspru de impozitare sînt nevoiţi să-şi închidă întreprinderile[968]. Pentru a-şi apăra interesele ei au încercat să-şi creeze societăţi obşteşti. La 20 februarie 1942 la Chişinau a fost înfiinţată „Asociaţia comercianţilor, industriaşilor şi a meseriaşilor”[969]. Mai tîrziu proprietarii atelierelor de meserii s-au unit în „Uniunea micilor industriaşi”[970].

Cu toate acestea întreprinzătorii moldoveni nu puteau avea sorţi de izbîndă în lupta cu concurenţii români, ocrotiţi de legi, strîns legaţi cu administraţia de ocupaţie prin relaţii de solidaritate naţională. Exprimînd ura întreprinzătorilor locali faţă de veneticii români, redactorul gazetei basarabene „Raza” V. Ţepordei a publicat în iunie 1943 articolul „Aventurierii” prezentînd şi caracterizînd argumentat pe speculanţii români care au puhoit în Basarabia în 1941. „Îmi aduc aminte, − consemna V. Ţepordei, − cum un an şi jumătate în urmă foiau aceştia în trenuri, aducînd în Basarabia primii funcţionari. Pe cine întrebai unde se duc, îţi răspundea că este comerciant şi pleacă în Basarabia cu afaceri. Am cunoscut mii de aceştia. În naivitatea mea socoteam că vor răsturna lumea. Dar pe majoritatea lor, după o scurtă vreme, îi întîlneam cu oale pline de unt topit, cu pielicele, cu covoare şi alte bunuri, cumpărate sau jefuite”[971].

Condiţiile de ocupaţie nu lăsau întreprinzătorilor moldoveni nici o şansă de regenerare socială. Idealul lor social a rămas în trecut. Potrivit informaţiilor siguranţei întreprinzătorii din Moldova ocupată îşi aminteau ca despre un „Secol de Aur”, ca de „timpuri de onoare, de belşug şi civilizaţie” vremea de pînă la revoluţie[972]. Ducea o viaţă economică suportabilă doar ţărănimea înstărită. Dar nici „culacii”, cu mici excepţii nu renunţau de apartenenţa lor la poporul moldovenesc.

---

[965] Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР. С. 42.
[966] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 797.
[967] Ibid. D. 517. Fila 67.
[968] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 6392. Fila 477.
[969] Ibid. Fila 441.
[970] Шорников П.М. Указ. соч. С. 78.
[971] Raza. 1943. 13-20 iunie.
[972] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 147.

Jocuri dure cu intelectualitatea moldovenească. Autorităţile române au supus unei discriminări făţişe şi intelectualitatea moldovenească. Reperul social al acestei politici era blocarea renaşterii mişcării naţionale moldoveneşti, fie şi sub forma regionalismului cultural.

Sarcinile afişate ale politicii de cadre, promovate de administraţia de ocupaţie, erau românizarea totală a aparatului administrativ, adică înlăturarea tuturor „neromânilor" din toate domeniile de activitate economică şi menţinerea „ordinii"[973], ce însemna reprimarea rezistenţei populaţiei. În conformitate cu aceste sarcini s-a promovat consecvent excluderea drastică a localnicilor din sfera administrativă. Funcţionarii ramaşi după 28 iunie 1940 în Basarabia şi Bucovina de Nord, a declarat I. Antonescu la 25 iulie 1941, instructînd funcţionarii numiţi prefecţi în judeţele acestor „provincii", nu pot fi lăsaţi în posturile ce le-au ocupat anterior[974]. Prin decretul Nr. 790 din 3 septembrie 1941 „conducătorul" a dispus să se completeze administraţia numai cu cu „regăţeni", originari din România[975] . Dar functionari care ar fi dorit să lucreze în teritoriile ocupate, în România nu s-au prea găsit. De aceea la 24 septembrie aceeaşi dispoziţie − de a completa aparatul administrativ „cu funcţionari din vechiul regat" − a fost completată de guvernatorul C. Voiculescu cu o precizare semnificativă: „în primul rînd"[976].

Cu scopul de a strangula conştiinţa naţională moldovenească, Bucureştiul promova sfidător politica de marginalizare chiar şi a celor moldoveni, „antibolşevismul" cărora nu se cerea demonstrat. În posturile politice de o anumită însemnătate în administraţie nu erau admişi nici moldovenii „refugiaţi din 1940", nici foştii membri ai Sfatului Ţării. „Fraţii" n-au numit nici un moldovean în funcţia de prefect de judeţ, de pretor în plase („voloste"), nici de primar al unui oraş mare, nici de judecător. Primar al Chişinăului a fost desemnat colonelul în rezervă al armatei române Annibal Dobjanski, „român" de origine polonă.

În fruntea administraţiei oraşului Bălţi a fost pus Grigore Sadovici, armean, după datele siguranţei. Fostul membru al Sfatului Ţării Gherman Pîntea, care, evident, cunoştea limba rusă, a fost numit primar al Odesei. Dar alţi moldoveni vorbitori de limbă rusă, în funcţii de răspundere în „Transnistria" n-au fost admişi. Moldoveanul Zelinskii, numit de nemţi burgomistru al Tiraspolului, a fost schimbat de români cu emigrantul Deducenco, adus din Chişinău. Un alt ucrainean, Demenciuc, a fost numit primar la Dubăsari. Primari ai Grigoriopolului şi Rîbniţei de asemenea au fost ucraineni. Ocupanţii nu aveau nici o încredere în moldoveni.

Din raţiuni politico-propagandistice în aparatul ocupaţionist au fost incluşi unii „refugiaţi din 1940", reveniţi în Basarabia[977]. Aceştia s-au stabilit la Chişinău şi în centrele judeţene. În plan social-spiritual slujbaşii moldoveni erau dezbinaţi. „Această categorie de funcţionari, − raporta siguranţa, − forma două tabere; una era alcătuită din functionari care au rămas în Basarabia sub ocupaţie, alta era din cei care s-au repatriat din [România]". Primii îi învinuiau pe „refugiaţii din 1940", că au părăsit plaiul natal pentru a-şi scăpa pielea, cei din categoria a doua îi caracterizau pe cei din prima „comunişti"[978].

[973] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4667. Fila 587
[974] Ibid. F. 112. Inv. 1. D. 445. Fila 16.
[975] Monitorul oficial. N209. 4 septembrie 1941. P. 5192.
[976] ANRM. F. 112. Inv. 1. D. 765. Fila 71.
[977] Ibid. F. 112. Inv. 1. D. 765. Fila 71.
[978] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 866.

Moldovenii din ţinutul ocupat erau într-o situaţie mult mai proastă decît cei din Moldova Pruto-Carpatică, care din 1866 se plîngeau că „Moldova nu este reprezentată la Bucureşti". Moldovenii nu erau reprezentaţi nici în administraţia locală. Refugiatul (în România în 1940) colonelul Adamovici, moldovan, desemnat primar la Bender, a fost învinuit, că din zece funcţionari numiţi de el 7 erau basarabeni, şi că a atras atenţia într-o notă de serviciu asupra prejudiciului politic adus de discriminarea slujbaşilor locali. Ba mai mult: dînsul a interzis „comercianţilor" români să care din oraş mobilierul furat din apartamentele părăsite. De acum în septembrie 1941 Adamovici a fost demis[979]. Dorind să se facă auzit ca persoană politică, fostul preşedinte al Sfatului Ţării Pan Halippa i-a trimis lui I. Antonescu o scrisoare în care se pronunţa împotriva întrebuinţării în documentele privind reocuparea de către armatele române a Basarabiei a cuvîntului „anexare", recomandînd să se facă trimitere la hotărîrea acestui organ (al Sfatului Ţării) din 9 decembrie 1918 despre „alipirea Basarabiei la România"[980]. Dar „conducătorul", cunoscînd realitatea, a lăsat fără atenţie „sfaturile" alipitorului, iar pe Pan Halippa fără vreo înscăunare[981].

Prioritare rămîneau totuşi interesele legate de război. Din necesităţi acute, administraţia românească de ocupaţie angaja la lucru în funcţii neînsemnate moldoveni, dar îi discrimina la salarizare. Funcţionarii moldoveni, angajaţi totuşi în verigile inferioare ale administraţiei româneşti, luni în şir rămîneau neremuneraţi. „Intelectualii, − raporta poliţia la sfîrşit de ianuarie 1942, − exprimă nemulţumire de faptul, că pînă în prezent nu este clară situaţia lor. Unor angajaţi de cinci luni nu li se achită plata muncii, iar majoritatea rămîn în aşteptarea angajării în serviciu"[982]. Pentru cei mai mulţi din „intelectuali" această „aşteptare" a durat pînă la data eliberării Moldovei. Au fost nevoiţi să-şi cîştige o bucăţică de pîne prin muncă fizică.

Oricum alta era situaţia la răsărit de Nistru. Foarte puţini slujbaşi cunoşteau limba moldovenească. România nu dispunea de funcţionari, care ar fi cunoscut limba rusă. De aceea guvernatorul „Transnistriei" a dispus: „Cu scopul de a nu stînjeni procesul de producere, să fie folosite cît mai multe elemente autohtone"[983]. Situaţia, astfel, a impus ocupanţii români să admită întrebuinţarea în munca de cancelarie şi în comunicarea publică a limbii ruse. Limba română se întrebuinţa numai în aparatul guvernatorului, de administratorii judeţelor şi plaselor.

---

[979] Ibid. F. 1354. Inv. 1. D. 282. Fila 4, 15, 14.

[980] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. С. 165

[981] Foştii politiceni ai Basarabiei nu duceau lipsuri, dar bunăstarea lor şi-au agonisit-o nu mulţumită Statului român, ci ocolind legile lui. „Astfel, − raporta SSI în 1943, − Gherman Pîntea, astăzi primar al Odesei, a strîns în jurul său viceprimari, funcţionari superiori şi inferiori din foştii săi adepţi politici, cu ajutorul cărora aranjează diferite afaceri". Majoritatea foştilor politicieni, se menţiona în continuare, „au investit capital în întreprinderi industriale şi de comerţ, de unde au mari venituri. Astfel Gr. Cazacliu, fost rezident regal al ţinutului Nistru, V. Bîrcă, fost subsecretar de stat pentru problemele interne. P. Halippa, I. Pelivan, foşti miniştri ş.a. sînt coproprietari a diferitelor întreprinderi comerciale. Întreprinderile sînt conduse de specialişti profesionişti, iar ei, neavînd vreo ocupaţie, umblă prin ţară, se întîlnesc între ei, discutînd diferite chestiuni de caracter intern şi internaţional". // ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 303.

[982] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4484. Fila 308.

[983] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 529. Fila 3

Autorităţile considerau şcoala drept un instrument de educaţie politică şi de românizare a generaţiei în creştere, dar organizarea procesului de învăţămînt punea mari probleme. Către sfîrşitul anului 1941 în Basarabia au fost luaţi la evidenţă 2970 de învăţători pentru şcolile primare şi 113 de învăţători pentru licee[984], ceea ce forma mai puţin de o pătrime din numărul celor de pînă la război. Tinerii care şi-au început cariera de învăţători în anul antebelic, temîndu-se de represiuni, ascundeau apartenenţa lor la această pătură. Din 1563 medici existenţi la începutul anului 1941 în raioanele din partea dreaptă a Nistrului şi din regiunea Ismail a Ucrainei, la această dată rămăseseră 111[985], parte din ei fiind „refugiaţii anului 1940", reveniţi în Basarabia.

În Basarabia erau la evidenţă cîteva mii de slujbaşi din serviciul comunal, din instituţiile administrativ-economice ş.a. Tuturor acestora autorităţile româneşti le-au refuzat credit de încredere politică. În august 1941 poliţia au propus CBBT să organizeze o deportare latentă a intelectualităţii din Basarabia. Existau şi alte idei. Şeful poliţiei Pavel Epure considera că „toţi funcţionarii ar trebui folosiţi", chiar şi pe cei ale căror viziunil politice dau de bănuit. El recomanda „să fie angajaţi la lucru şi trimişi în regat"[986]. În realitate, o bună parte din intelectuali a fost constrînsă să lucreze în instituţiile româneşti de ocupaţie din „Transnistria".

Administraţia a reuşit să dezbine politic bruma de intelectuali localnici. În timp ce foştii bejenari în regat au fost angajaţi în serviciile statului şi erau remuneraţi, slujbaşii „rămaşi sub soviete" au fost doar „rechiziţionaţi" la executarea unor munci de ocazie, muncind fără plată[987]. „Starea sufletească a funcţionarilor este tensionată, − raporta inspectorul poliţiei regionale în noiembrie 1941. − Cei care nu sînt angajaţi la lucru n-au mijloace de existenţă"[988]. Iar funcţionarii angajaţi erau terorizaţi de ocupanţi prin permanente verificări a originii etnice, a loialităţii politice, a cunoaşterii limbii române. Aceştia erau discriminaţi şi ofensaţi, plătindu-li-se numai jumătate din salariul funcţionarilor regăţeni. În primul an de ocupaţie poliţia a verificat comportamentul politic a 8879 de slujbaşi; asupra 789 de dosare s-au dat „încheieri defavorabile"[989]. Au fost găsiţi neloiali regimului 268 de învăţători[990].

Salariul unui învăţător nu acoperea cele mai modeste necesităţi. Învăţătorii subzistau numai datorită loturilor de lîngă casă; cei mai mulţi din ei îşi cîştigau pînea prin muncă fizică. Ocupanţii compromiteau intelectualitatea moldovenească în ochii poporului, impunînd-o să participe la manifestări naţionaliste româneşti, la strîngerea impozitelor şi a „donaţiilor", la supravegherea ţăranilor şi muncitorilor. Cu acelaşi scop-compromiţător, dar şi de corupere − I. Antonescu a dispus să se transmită slujbaşilor, „îndeosebi preoţilor şi învăţătorilor" a unei părţi din averile evreilor exterminaţi[991]. În ianuarie 1943 sute de funcţionari din Basarabia, consideraţi „suspecţi", au fost arestaţi şi, fără a fi cercetaţi în judecată, închişi în lagăre de concentrare.

Autorităţile de ocupaţie din raioanele moldoveneşti din stînga Nistrului i-au impus pe intelectualii moldoveni să frecventeze nişte „cursuri de cultură generală", pentru

[984] Ibid. D. 483. Fila 47.
[985] Ibid. D. 520. Fila 90.
[986] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4309. Fila 90.
[987] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 866, 867.
[988] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4309. Fila 175.
[989] Ibid. D. 4481. Fila 276.
[990] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 47.
[991] Ibid. F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 2.

învăţarea limbii române. În vara 1942 aceste „cursuri" au fost nevoiţi să le frecventeze 1500 de învăţători, rupîndu-i de la muncile cîmpului, care le asigurau existenţa[992]. Eficienţa acestor cursuri a rămas dubioasă. Spectatorii români din administraţia de ocupaţie nu înţelegeau replicile artiştilor moldoveni de la teatrul naţional din Tiraspol[993]. Din raţiuni etnopolitice s-a hotărît ca învăţătorii moldoveni să fie înlocuiţi cu cei din regat şi deja în 1941 în „Transnistria" au fost trimişi 500 de învăţători din România[994].

Completarea aparatului administrativ ocupanţionist numai cu regăţeni a înăsprit şi mai mult ura moldovenilor faţă de regimul românesc. Avînd în vedere această situaţie, la 9 aprilie 1943 generalul O. Stavrat, numit guvernator al Basarabiei, a cerut de la funcţionari „să cucerească încrederea poporului", inclusiv prin „promovarea în toate domeniile de activitate a elementelor locale moldoveneşti"[995]. Însă locurile din aparat erau deţinute de regăţeni şi situaţia nu s-a schimbat. Pe de altă parte, cu fiece zi angajarea în slujba românească devenea tot mai iraţională: frontul se apropia de Moldova.

Identitatea naţional-culturală a moldovenilor. Făţărnicia ocupanţilor. Autorităţile de ocupaţie considerau teza despre apartenenţa moldovenilor la naţiunea română drept un scop care trebuie atins şi nu o realitate. În documentele de serviciu funcţionarii români recunoşteau existenţa conştiinţei de sine naţionale a moldovenilor, orientarea lor multiseculară spre Rusia. „Ţăranul basarabean, – constata în iunie 1942 vicedirectorul Departamentului propagandă a guvernămîntului Basarabia D. Mîţulescu, – întotdeauna s-a considerat moldovean, iar nu român şi îi privea pe cei din Regatul Vechi cu un anumit dispreţ, ceea ce este o urmare a faptului că el s-a aflat în componenţa unui mare imperiu". Serviciul de propagandă îşi vedea sarcina în „a cultiva ideea existenţei unui stat unic român şi a unei poporaţii unice româneşti, ce locuieşte pe întreg teritoriul ţării, prin urmare, şi în Basarabia"[996].

În documentele guvernului român, ale administraţiei ocupanţioniste, chiar şi în discursul public al înalţilor demnitari nu rareori se întrebuinţa etnonimele „**moldoveni**", „**popor moldovenesc**". Căutînd să-şi asigure sprijinul intelectualităţii moldoveneşti, generalul Olimpiu Stavrat în martie 1943 a adresat funcţionarilor un apel semnificativ: „Iubiţi poporul moldovenesc al Basarabiei!"[997]. Referitor la moldovenii din raioanele din stînga Nistrului etnonimul „român" se folosea numai în materialele de propagandă. Numai moldoveni erau numiţi în documentele de serviciu moldovenii deportaţi în interfluviul Nistru-Bug din Crimeea, Kuban şi din regiunea Kirovograd din Ucraina[998].

Negînd public existenţa limbii moldoveneşti, eliminînd din circuitul oficial lingvonimul „limba moldovenească", în mediul lor ocupanţii recunoşteau particularităţile limbii naţionale a moldovenilor. Însuşi I. Antonescu a menţionat realitatea specificului lingvistic moldovenesc în aprilie 1942, opintindu-se să vorbească cu moldovenii: ţăranii nu înţelejeau întrebările „conducătorului", iar el n-a priceput răspunsurile lor. Populaţia Basarabiei, a tras concluzia dictatorul, „este temătoare, neîncrezătoare, nu poate

[992] ARSO. F. 2249. 1. D. 9. Fila 45.
[993] Ibid. D. 62. Fila 42.
[994] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 178.
[995] Cuvănt Moldovenesc. 1943. 18 aprilie.
[996] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне … Т. 2. С. 113-114.
[997] Raza. 1943. 9-16 mai.
[998] Шорников П. Депортация «забугских молдаван» в годы фашистской оккупации. // Мысль. 1999. № 1 (5). С. 42-43.

vorbi şi saluta [româneşte]”[999]. Limba moldovenească, afirma călătorul prin raioanele moldoveneşti din stînga Nistrului V. Harea, „este limba populară română, stîlcită îngrozitor prin introducerea terminologiei ştiinţifice şi administrative ruseşti şi, îndeosebi, a principiilor morfologice slavone şi a structurii slavone a frazei”[1000]. Drept o „limbă română stricată” numea în 1942 limba moldovenească un alt „vizitator” român − Traian Prodan[1001].

Mai aproape de realitate s-a dovedit a fi atitudinea unor savanţi români faţă de originalitatea etnoculturală a moldovenilor. Popularizînd etnonimul „moldoveni”, publicistul Apostol Culea în 1942 a tipărit la Bucureşti broşurile „Cetăţile moldoveneşti de pe Nistru” şi „Cînd moldovenii stăteau de strajă la Nistru”. Istoricul A. Sava a editat „Documentele tîrgului şi ţinutului Orhei. 1481-1827”, iar scriitorul Calistrat Hogaş din Moldova din dreapta Prutului a publicat studiul „Moldovenisme”, în care a fundamentat ştiinţific patricularităţile limbii naţionale a moldovenilor[1002].

Necesităţile cotidiene constrîngeau administraţia românească să ţină cont de realităţile etnolingvistice. În urma „deosebirilor din modul de viaţă şi de limbă”, raporta sigranţa, funcţionarii regăţeni sînt izolaţi de mediul social local. Neînţelegînd limba română, moldovenii, cu mici excepţii, nu citeau ziarele româneşti, ceea ce reducea la minimum strădaniile propagandistice ale ocupanţilor. Luînd în consideraţie această realitate, guvernatorul O. Stavrat, după dezastrul de la Stalingrad, a dat dispoziţia să se reia editarea gazetei „pentru popor” − „Cuvînt Moldovenesc”; autorii ei, reactualizînd îndemnul lui Ion Creangă, se străduiau să scrie „mai moldoveneşte”.

Cu toate acestea, ocupanţii promovau politica de „reeducare naţională” a moldovenilor în spiritul românismului. Locuitorul Chişinăului, olteanul Sabin Popescu-Lupu în articolul „Reeducarea naţională”, constatînd lipsa la moldoveni a conştiinţei naţionale româneşti, a formulat sarcina autorităţilor în felul următor: „De a forma conştiinţa naţională a întregului popor moldovenesc al Basarabiei.., făcîndu-l să gîndească româneşte”[1003]. În conformitate cu această sarcină ocupanţii negau identitatea naţională a moldovenilor, îşi băteau joc de vorbirea moldovenească, încercau să fundamenteze lichidarea statalităţii moldoveneşti.

RASS Moldovenească, afirma T. Prodan, este o scornire propagandistică a Moscovei. „Moldova, − revenea la această teză alt «ideolog», un oarecare N.A. Rădulescu, în articolul «Republica Moldovenească», − este o denumire geografică, teritorială şi nicidecum etnică”[1004]. Cu scopul de a inventa la moldoveni existenţa unor legături spirituale închipuite cu România, un oarecare C.V. Puşcaşu, care a publicat în mai 1942 articolul „Cum trebuie să-i apropiem de noi?”, a propus să se îmbine propaganda cu represiunile, de eficienţa cărora el singur se îndoia. Miza principală în această acţiune dînsul o vedea în colonizarea românească a ţinutului şi asimilarea populaţiei lui[1005].

Unii demnitari propuneau ca activităţile colonizatoare să fie îmbinate cu deportarea moldovenilor. În decembrie 1941, caracterizînd viziunile politice ale moldovenilor, şeful poliţiei oraşului Chilia menţiona în raportul său inspectorului regional de poliţie

[999] ANRM. F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 12.
[1000] Viata Basarabiei. 1941. N 6-7. P. 4.
[1001] Bucovina.1942. 22 ianuarie.
[1002] Stati V. Istoria Moldovei in date. PP. 306, 311.
[1003] Basarabia. 1942. 19 martie.
[1004] Timpul. 1941. 5 august.
[1005] Transnistria. 1942. 11 mai.

Chişinău: laolaltă cu minorităţile naţionale, „românii, înstrăinaţi de neam, într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat vor prezenta un pericol naţional... Cel mai bine ar fi să înlocuim această populaţie prin deportări în ţară şi să fie colonizate în locul lor elemente etnice româneşti”[1006]. Însă victoriile Armatei Roşii apropiau ora izgonirii cotropitorilor din Moldova şi falimentul regimului lui I. Antonescu.

Conştiinţa naţională moldovenească şi statalitatea poporului moldovenesc. În urma mobilizării supuşilor militari şi a evacuării, societatea moldovenească a rămas fără pătura cea mai activă din punct de vedere social-politic. Ea a fost deprimată de retragerea Armatei Roşii şi în cea mai mare parte intimidată de teroarea fasciştă. O parte din intelectualitate de frică sau considerînd că se va putea adapta la regimul de ocupaţie, sau dezorientată de ideologia însuşită în şcoli în anii 1918-1940, s-a angajat la răspîndirea propagandei naţionaliste româneşti. Moldovenii însă ştiau, că sînt moldoveni, ţărănimea ştia că a primit de la „ruşi” pămînt, muncitorii ştiau că au avut locuri de muncă şi drepturi sociale. Muncitorii au fost primii care şi-au revenit din şocul primelor săptămîini ale ocupaţiei. La 7 august 1941 şeful poliţiei oraşului Bălţi raporta că muncitorii şi meseriaşii rămîn aderenţi ai „regimului comunist”[1007]. Clasa muncitoare, micii funcţionari de la oraş, ţărănimea şi, mai ales, tineretul, se arăta în darea de seamă a inspectoratului regional de poliţie Chişinau pentru noiembrie 1941, rămîn fideli „regimului comunist” şi orice eveniment favorabil URSS îi bucura şi întăreşte credinţa în victoria Armatei Roşii.

Orientarea geopolitică răsăriteană a moldovenilor a rămas constantă. Reîntoarcerea la regimul politic naţionalist românesc din 1918-1940 ei o socoteau imposibilă şi inadmisibilă. Populaţia, constata siguranţa, era indiferentă faţă de partidele politice româneşti, care au activat în Basarabia în anii ‘20 – ‘30[1008]. În vara anului 1942, cînd armatele germane au ajuns la Stalingrad, autorităţile de ocupaţie au fixat la populaţia Basarabiei o grijă alarmantă faţă de soarta Rusiei. Majoritatea moldovenilor doreau victoria URSS. Populaţia ura şi dispreţuia ocupanţii. În iunie 1942 comandamentul Corpului 2 Amată, dislocat în Basarabia, a elaborat un ordin special, în care erau prevăzute pedepse pentru acte de dipreţ la adresa armatei române. Funcţionarii români se plînjeau că ţăranii moldoveni au o atitudine dispreţuitoare faţă de regăţeni[1009].

Se distanţau de ocupanţii români şi foştii membrii ai partidelor burgheze. În particular, foştii naţional-ţărănişti au condamnat cotropirea de către România a teritoriilor sovietice de la răsărit de Nistru[1010] [r].

[1006] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4236. Fila 8.
[1007] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 39. D. 4236. Fila 174.
[1008] Ibid. D. 4236. Fila 20, 74, 137, 518.
[1009] Basarabia. 1942. 22 iunie; Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 114.
[1010] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4483. Fila 400, 401.

[r] Nota redactorului ştiinţific: Între guvernare şi „opoziţia democratică” nu existau divergenţe referitor la acţiunea de „eliberare” a Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Cît priveşte problema înaintării armatelor române „la est de Nistru”, în opinia noastră, lucrurile nu sînt chiar într-atît de clare. Noi nu sîntem convinşi că liderii ţărănist şi liberal I. Maniu şi D. Brătianu n-au sprijinit această ofensivă. Această concluzie este confirmată şi de un extras din scrisoarea lui Iuliu Maniu din 8 noiembrie 1941 către mareşalul Antonescu: „Partidul Naţional-Ţărănesc, împreună cu întreaga opinie publică aprobă acţiunea militară întreprinsă pentru dezrobirea Basarabiei şi a Bucovinei şi eliberarea elementelor de peste Nistru... Partidul Naţional-Ţărănesc aclamă cu însufleţire rezultatele obţinute în această privinţă”. La

Ocupanţii aveau mari îndoieli faţă de loialitatea radicalilor de dreapta din societatea moldovenească. De pe poziţiile „regionalismului basarabean" criticau politica ocupaţionistă foştii membrii partidului lui Cuza-Goga profesorii de liceu Tomescu şi Usatiuc, preotul Guciujna, avocatul Utium. „Atitudinea profesorului C. Tomescu şi a preotului Guciujna, − informa siguranţa în legătură cu cuvîntările acestora la 17 mai 1942 la adunarea din incinta Arhiepiscopiei Chişinău, − a fost expresia politicienilor de opoziţie, care critică totul şi care apără nevoile cu totul străine intereselor statului român. Tonalitatea cuvîntărilor lor a fost furioasă şi protestatară, iar atmosfera creată de ei la adunare a fost una caracteristică pentru cluburile politice din alte vremuri". Tomescu şi Guciujna au cerut să fie restabilită la Chişinău facultatea teologică a Universităţii din Iaşi, ceea ce nu intenţiona să facă guvernul român, cereau să fie îmbunătăţită situaţia materială a preoţilor locali. Ambii oratori, conchidea poliţia secretă, „aveau scopul să trezească spiritul regionalismului basarabean"[1011]. În august 1942 V. Cristi, fost membru al Sfatului Ţării şi rezident regal al ţinutului Nistru, a trimis Ministerului agriculturii o scrisoare cu recomandarea de a adapta impozitul funciar şi alte norme de impozitare a ţăranilor din Basarabia ocupată la normele în vigoare în România[1012].

Demersul a fost perceput ca atentat asupra regimului regional de exploatare şi poliţia a căutat şi a găsit material compromiţător împotriva lui Vl. Cristi: s-a aflat că el n-a achitat impozitul pe moşiile sale din Teleşeu şi Rădeni. La 18 septembrie SSI a raportat guvernului despre activizarea în Basarabia a foştilor cuzişti şi legionari. „Metodă de a prezenta regimul actual într-o lumină defavorabilă, − se constata în «Buletinul contrainformativ», − este tendinţa de a arăta că administraţia locală nu se interesează de problemele basarabene, că roada nu este strînsă, iar populaţia suferă. În acest sens preotul Ţepordei Vasile şi diaconul Roşca Sergiu, conducătorii ziarelor «Raza» şi «Basarabia», în mod destul de tendenţios au anunţat ministerul propagandei printr-o notă specială, care, prin tonalitatea ei alarmantă, îngăduie să se întrevadă că dînşii au născut să aţîţe în Basarabia spirite de defetism". Redactorii, se menţiona în continuare, „renasc vechea temă a regionalismului, arătînd că la conducerea judeţelor şi a guvernămîntului au fost puse persoane străine originii basarabene, provocînd nemulţumirea poporului basarabean, care este hăţuit şi jefuit de regăţeni, iar în comitetul de administrare a Basarabiei nu este nici un basarabean"[1013].

Deportarea moldovenilor de peste Bug. Drept mărturie a atitudinii exclusiv consumatoriste a Bucureştiului faţă de soarta moldovenilor este grăitoare istoria deportării forţate a urmaşilor coloniştilor moldoveni din secolele XIX-XX, sedentarizaţi în preajma oraşului Kirovograd, în Crimeea şi Kuban. Fiindcă toţi aceştea trăiau la răsărit de Bugul de Sud în documentele de cancelare ei figurează ca „moldoveni de peste Bug". „Repatrierea" acestora cu scopul întăririi „elementului român" în sfera româ-

---

proces I. Maniu a menţionat că a „aprobat şi a fost de acord cu această problemă.., dar numai până la Nistru". Însă din scrisoarea de la 8 noiembrie reiese că Maniu a fost de acord să meargă nu numai până la Nistru, ci pînă unde a ajuns Antonescu. Mai ales că era nu 8 iulie, ci 8 noiembrie şi armatele române erau deja la est de Nipru. De fapt, acest lucru îl confirmă în scrisoarea sa însuşi I. Maniu, salutînd „eliberarea elementelor de peste Nistru". // Procesul lui Ion Antonescu. Bucureşti, 1995. P. 310.

[1011] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 303.

[1012] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 8. Fila 734.

[1013] Serviciul de contrainformaţii, vrînd să-i compromită pe V. Ţepordei şi S. Roşca amintea că dînşii în anii '30 făceau parte din cercul literaţilor cu idei regionaliste din „Grupul răzleţilor". // ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 865.

nească de ocupaţie era considerată drept „o problemă de cea mai mare importanţă pentru vitalitatea naţiunii române”[1014].

În realitate, Bucureştiul vedea în moldoveni un banal obiect de exploatare. Aceştia, se menţiona în Memoriul trimis CBBT de către „guvernămîntul Transnistria” la 21 septembrie 1942, prezintă interes nu numai prin numărul lor mare, dar şi ca forţă economică. Satele moldoveneşti din raioanele Voznesensc, Pervomaisc, Novomirgorod şi Kirovograd, se preciza în Memoriu, de aproape o sută de ani se socot printre cele mai bogate din sudul Ucrainei. Traitorii lor sînt gospodari agricultori excelenţi, iar orăşenii-meşteri pricepuţi în tehnica agricolă. În septembrie 1942 la Nicolaev, Herson şi Voznesensc au fost trimise comisii româneşti cu sarcina de a căuta moldoveni[1015].

La Krivoi Rog, Nicopol, în Kuban şi Crimeea comisiile româneşti au descoperit 30400 de familii de moldoveni (106215 oameni) şi le-au inclus în listele celor care urmau să fie „strămutaţi”. Aproape o jumătate din ei, 49865 de oameni, se preconiza să fie trimişi în parţile Kirovogradului[1016]. Deşi majoritatea familiilor nu mai vorbeau limba moldovenească, administratorii români credeau că „pe parcursul a 20-30 de ani românismul latent al acestor familii va renaşte integral”[1017]. Situaţia, se iluzionau autorii Memoriului, era favorabilă strămutării. Trebuia să stimuleze moldovenii să se strămute şi regimul german de ocupaţie, caracterizat de autori ca „foarte greu”. În afară de aceasta, din 1938 învăţămîntul în şcolile din satele moldoveneşti din Ucraina se făcea în limba ucraineană, învăţătorii moldoveni, absolvenţi ai instituţiilor pedagogice din Balta şi Tiraspol au fost nevoiţi să treacă la lucru în colhoz sau să devină mici slujbaşi. Aceştia ar fi putut deveni propagandişti ai strămutării[1018].

Guvernatorul Gh. Alexianu n-a crezut că moldovenii vor fi de acord să se strămute. În iulie 1943 el s-a întîlnit la Kiev cu obergruppenfuhrerul SS G.A. Priutzman şi cu curatorul minorităţii germane din Ucraina şi „Transnistria” oberfuhrerul SS Hofmaier şi au discutat despre „contribuţia” unităţilor SS la „repatrierea” moldovenilor[1019]. Guvernatorul nu avea iluzii nici în privinţa reputaţiei regimului românesc de ocupaţie din „Transnistria”. „Coloniştilor” li se promiteau case, pămînt, vite, inventar şi altă avere nu în spaţiul Bug-Nistru, aşa cum era vorba în corespondenţa lui Gh. Alexianu cu „conducătorul”, dar în Basarabia. Dar la 18 martie 1943 CBBT a anunţat guvernatorul Bucovinei, că „românii” din Crimeea vor fi admişi numai în „Transnistria”[1020]. Pe aceste pămînturi se planifica: moldovenii să fie aşezaţi „sate întregi în jurul colhozurilor”, ca să fie folosiţi la muncile cîmpului. Alegerea locului de strămutare a moldovenilor de peste Bug părea foarte stranie. În raionul Rîbniţa din 1941 se aflau cîteva lagăre de concentrare şi ghetouri, aici bîntuia tifosul exantematic. În 1942 răspîndirea epidemiei de tifos exantematic a împiedicat sabilirea în acest raion a coloniştilor din România. Din cauza instabilităţii sanitare s-a interzis transportarea prin această zonă a materialelor pentru armata română. Şi încă un aspect: spre deosebire de sudul Basarabiei, în raionul Rîbniţa nu exista spaţiu locativ liber[1021]. Mutarea moldovenilor de peste Bug era primejduită de mari pierderi din cauza epidemiilor.

[1014] Basarabia. 1944. 28 ianuarie.
[1015] ARSO. F. 2249. Inv. 3. D. 111. Fila 3.
[1016] Гратинич С.А. На левом берегу Днестр. С. 37.
[1017] ARSO. F. 2249. Inv. 3. D. 111. Fila 11.
[1018] Ibid. Fila 12.
[1019] Гратинич С.А. На левом берегу Днестра. С. 37.
[1020] ARSC. F. 307. Inv. 1. D. 1396. Fila 1.
[1021] Шорников П.М. Цена войны. С. 33-35.

Moldovenii din Crimeea şi Ucraina nu ştiau ce pericol îi aşteaptă, dar nu aveau încredere în români şi cu îndărătnicie refuzau să se „strămute. În iulie-septembrie în această zonă au fost aduşi încă vreo 10000 de moldoveni, 7000 din aceştia au fost stabiliţi în satele din raioanele Rîbniţa, Moghilev şi Dubăsari. În raionul Rîbniţa, în satele Sărăţei, Ecaterinovca, Beloci, Mihailovca, Codîma, Serbî, Slobodca, Franţuzca ocupanţii români au plasat în casele ucrainenilor 4617 moldoveni.

În legătură cu această strămutare mişcarea ilegalistă a lansat foi volante, chemînd populaţia la împotrivire, inclusiv sabotărea muncilor agricole. Conflicte interetnice nu s-au iscat. Şi moldovenii de peste Bug, şi populaţia locală îşi dădeau sama, că sînt victime ale samavolniciei ocupanţilor şi conviețuiau în bună înţelegere. Dar situaţia materială a noilor veniţi era jalnică. În procesul strămutării ocupanţii le-au luat roada, deportaţii rămînînd fără mijloace de existenţă. Foarte mulţi din ei au rămas fără haine, încălţăminte, fără obiecte casnice. Multe familii au fost răzleţite. Vorbind moldoveneşte, moldovenii din stînga Nistrului, din întreaga „Transnistrie" în general nu înţelegeau limba română, nu cunoşteau alfabetul românesc. Unii nu cunoşteau chiar limba moldovenească. Moldovenilor de la răsărit de Nistru li se cerea, în calitate de garanţie „a asimilării spirituale depline", să facă o declaraţie formală, că ei se socot „români" şi că se obligă să înveţe limba română, să frecventeze biserica românească şi să dea copiii în şcoala românească[1022].

Moldovenii nu puteau fi folosiţi în scopuri de „românizare" a ucrainenilor. Toamna 1943 Bucureştiul şi-a dat seama că moldovenii de peste Bug prezintă un grup etnic stăin, stînjenitor din punct de vedere politic şi etnic. Din 25000 de familii de moldoveni de peste Bug, constata I. Antonescu în şedinţa guvernului din 17 noiembrie, 8000 sînt mixte naţional, aceştia „nici într-un caz nu pot fi aduşi în Basarabia". Dictatorul a propus să fie organizate din moldovenii de peste Bug detaşamente, care să fie trimise la muncă silnică[1023]. La Bender şi Akkerman comisii speciale au încercat să calculeze „procentul de sînge românesc" la moldoveni. Ochii albaştri şi părul blond se considerau semne compromiţătoare. Cei care nu corespundeau, din punct de vedere antropologic, standardelor româneşti (de aceştia s-au dovedit a fi 40%) erau trimişi în lagărele de muncă forţată, organizate în foste colonii nemţeşti din sudul Basarabiei: Fridenstal, Parisul Vechi, Crasnoe, Seimeni[1024]. La începutul anului 1944 numărul celor de peste Bug, deportaţi în Basarabia a ajuns la 6000[1025]. După eliberarea Moldovei aceşti oameni s-au întors la casele lor.

Deportarea moldovenilor de peste Bug sub motivul „românizării" ţinutului Bugo-Nistrean a fost o campanie de strămutare a fortei de muncă. Ea s-a ciocnit de împotrivirea moldovenilor şi a fost realizată doar parţial. Însuşi faptul deportării şi metodele de desfăşurare divulgă iresposabilitatea şi cruzimea funcţionarilor regimului antonescian.

Regimul Antonescu se comporta cu moldovenii, privindu-i ca pe un popor străin, ce trebuia eliminat de pe arena istorică. Poporul moldovenesc era perceput de ocupanţi numai ca obiect de exploatare necruţătoare şi de jefuire. Cotropitorii aplicau împotriva moldovenilor un comportament mult mai aspru, legi normative mult mai dure decît cele folosite faţă de oponenţii regimului în România. În esenţă, regimul antonescian a purtat împotriva moldovenilor, cum şi împotriva minorităţilor naţionale din Moldova ocupată, un război de exterminare.

[1022] ARSO. F. 2249. Inv. 1. D. 3. Fila 173.
[1023] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 545. Fila 136.
[1024] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4665. Fila 268.
[1025] Basarabia. 1944. 4 februarie.

Ocupanţii români n-au reuşit să neutralizeze politic moldovenii. Explicarea acestei realităţi ca protest împotriva cruzimii regimului ocupaţionist de exploatare şi de jaf are tot temeiul. Locuitorul satului Ialoveni Larion Şchiopul, încercînd să trezească la soldaţii români conştiinţa de clasă, le lămurea că „România este o ţară a boierilor şi că numai în Rusia există dreptate şi adevăr; în Rusia Sovietică este mult mai bine de trăit, pentru că acolo toţi sînt liberi şi trăiesc bine”[1026]. Dar rolul principal, posibil hotărîtor, in formarea poziţiei poporului moldovenesc in război l-a jucat tradiţionala orientare geopolitică răsăriteană a moldovenilor. Acest adevăr l-a exspus, înainte de a fi împuşcat, conducătorul organizaţiei ilegaliste din Crivoe Ozero, Ivan Gurtovoi, originar din Grigoriopol. La întrebarea ofiţerului român, de ce el, moldovean fiind, a trădat statul român, Gurtovoi a răspuns: „Patria mea este Uniunea Sovietică, iar poporul meu nu l-am trădat. Este dreptate pe pămînt − la Moscova”[1027].

§ 4. Slavii şi găgăuzii: românizare sau deportare

Comunităţile naţionale din Moldova ocupată erau tot aşa de nedreptăţite, ca şi naţiunea majoritară − moldovenii. În aceeaşi măsură − şi moldovenii, şi minorităţile naţionale − erau victime ale politicii economice şi sociale a ocupanţilor români. Existau însă şi anumite deosebiri. Limba naţională a moldovenilor − cea moldovenească era considerată de ocupanţi „înapoiată”, „mojicească”, iar întrebuinţarea publică a limbii ruse şi a altor limbi regimul lui I. Antonescu, continuînd politica oficială a Bucureştiului promovată în Basarabia şi Bucovina în anii ‘20 − ‘30, a fost interzisă. În afară de aceasta, ocupanţii au elaborat planuri speciale de rezolvare „definitivă” a „problemei” minorităţilor naţionale în teritoriile ocupate.

Ruşii şi ucrainenii. Deosebirile etnoculturale dintre ruşi (velicoruşi) şi ucraineni (urmaşi ai maloruşilor şi rusinilor) erau vizibile şi reciproc respectate. În planul originii ruşii şi ucrainenii, în esenţă, aveau un grup unic. Potrivit recensămîntului din 1897, reamintea academicianul L.S. Berg, ruşii în Basarabia formau 27,9% din populaţie, 19,6% din aceştia erau maloruşi[1028]. Astăzi majoritatea cercetătorilor, recunoscînd, că pînă în 1917 noţiunea „ruşi” includea pe velicoruşi, maloruşi şi pe beloruşi[1029], din raţiuni extraştiinţifice, admit devieri de la principiul istorismului, folosind etnonimul „ucraineni” pentru comunităţile etnice care se numeau „maloruşi” („ruşii mici”) sau „rusini” („ruteni”). Studiile savanţilor români din anii ‘20 − ‘30 au demonstrat, că moldovenii nu făceau o deosebire clară între ruşi şi ucraineni[1030].

Şi din această pricină, parţial, comunitatea rusofonă din Basarabia depăşea cu mult numărul ruşilor propriu zişi (a velicoruşilor). Potrivit recensămîntului din 1930 în Basarabia locuiau 351,9 mii de ruşi, alcătuind 12,3% din populaţia provinciei; încă vreo 331,2 mii au fost notaţi ca „rusini-ucraineni”[1031]. Dar formarea conştiinţei naţionale ucrainene

---

[1026] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 506. Fila 18.
[1027] Левит И.Э. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску. С. 232.
[1028] Берг. Fila С. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. Петроград. 1923. С. 12, 15.
[1029] Абакумова-Забунова Н.В. Русское население городов Бессарабии XIX в. Кишинев. 2006. С. 11.
[1030] Leonte Ivanov. Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română. 1840-1948. Chişinău. Cartier. 2004. P. 22.
[1031] Recensământul general al populaţiei României. Vol. 2. Neam, limba maternă, religie. Bucureşti. 1938. // Суляк С. Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии. Кишинев. 2004. С. 121.

încă nu se desăvîrşise, rusinii şi maloruşii din Basarabia formau, împreună cu velicoruşii, un singur grup etnopolitic. În 1940 sate întregi de rusini s-au înscris ca „ruşi”[1032].

Intelectualitatea bulgară, evreiască, găgăuză, germană şi alte minorităţi mînuia limba rusă[1033]. În afară de aceasta, vreo 30% din moldoveni cunoşteau şi întrebuinţau limba rusă: intelectualitatea, muncitorii, alţi orăşeni, cei care au slujit în armata rusă, locuitorii satelor cu o populaţie multinaţională. Nu existau motive de ordin tradiţional, cultural, politic sau de alt gen pentru ideosincrasie faţă de limba rusă la comunităţile etnice din Basarabia. Prin aceasta se explică realitatea că limba rusă, în pofida strădaniilor Bucureştiului de a o interzice, a rămas în Basarabia limbă publică şi în perioada de ocupaţie 1918-1940. În iunie 1940, cînd ţinutul a fost eliberat şi reunit cu URSS, limba rusă a obţinut, de facto statut oficial.

În vara 1941, în urma înrolării militarilor în Armata Roşie şi a evacuării în spatele frontului sovietic, numărul ruşilor din Republica Moldova s-a micşorat mai bine de jumătate[1034]. Potrivit evidenţei populaţiei, efectuate de autorităţile de ocupaţie, către sfîrşitul lui 1941, după deportarea evreilor, în Basarabia ocupată locuiau 1620,9 mii de moldoveni şi români; 261,3 mii de ucraineni; 177,6 mii de bulgari; 158,1 mii de ruşi; 115,7 mii de găgăuzi; 8,7 mii de polonezi; 8,2 mii de ţigani; 6,3 mii de reprezentanţi ai altor naţionalităţi. Primejdia existenţei fizice a minorităţilor naţionale provoca criptoetnicitatea lor, dar chiar de vom lua aceste cifre de adevărate, ruşii şi ucrainenii, ca şi mai înainte, alcătuiau a doua, după moldoveni (şi după număr) comunitate lingvistică şi etnoculturală. Rezultatele acestei evidenţe a populaţiei nu insuflau încredere nici autorităţilor române. Cu toate că 69% de orăşeni din întreaga Basarabie au fost înscrişi „români”[1035], şeful jandarmeriei din Basarabia colonelul N. Meculescu a raportat la Bucureşti că „majoritatea populaţiei urbane o constitue minoritarii”[1036]. Prefectul judeţului Tighina (Bender), unde la „români” au fost trecute 59% din populaţie[1037], considera că, în realitate moldovenii alcătuiau 30/40%, iar „ceilalţi” erau găgăuzi, bulgari, ruşi[1038].

Ocupanţii români, interesaţi de dezbinarea etnică a populaţiei, erau deranjaţi de faptul, că ucrainenii „se confundă cu ruşii”. Autorităţile române considerau drept factor alarmant apropierea spirituală a ruşilor, ucrainenilor şi a bulgarilor. „Ucrainenii, – se arăta în raportul poliţiei oraşului Bălţi pentru august 1941, – se identifică cu ruşii”[1039]. „Mulţi ucraineni, – raporta în decembrie 1941 şeful poliţiei judeţului Chilia, – declară că ei sînt ruşi”[1040]. Ucrainenii, se menţiona în darea de seamă a inspectoratului de poliţie Chişinau pentru 1942, „alcătuiesc o comunitate cu ruşii şi cu bulgarii, frecventează aceeaşi biserică, se ţin de aceleaşi obiceiuri, vorbesc aceeaşi limbă” – rusă[1041]. Ucrainenii aveau aceeaşi atitudine – repulsivă, ca şi ruşii, faţă de interzicerea limbii ruse. În

---

[1032] Суляк С. Указ. соч. С. 128-132.
[1033] Recensămîntul general al provinciei Basarabia. Bucureşti. 1939. P. 6.
În noiembrie 1942 în Bucovina, îndeosebi în judeţul Hotin, administraţia românească a luat la evidenţă 21338 de guţuli, 3437 de ruşi şi 2283 de lipoveni. În 1930 în hotarele guvernămîntului Basarabia (fără judeţul Hotin) erau la evidenţă 298,5 mii de ruşi. // ANRM. F. 706. D. 1123. Fila 444; ANRM. F. 3021. Inv. 5. D. 27. Fila 16.
[1034] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 28.
[1035] Ibid. D. 520. Fila 86. D. 498. Fila 170.
[1036] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4236. Fila 87.
[1037] Ibid. F. 112. Inv. 1. D. 689. Fila 31.
[1038] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4812. Fila 295.
[1039] Ibid. D. 4237. Fila 51.
[1040] Ibid. D. 4236. Fila 4.
[1041] Ibid. D. 4485. Fila 194.

satul Şofrîncani, raporta în iulie 1942 procurorul oraşului Bălţi, tineretul ucrainean are obiceiul de a cînta venind din cîmp cîntece ruseşti, cunoscute de pe vremea Puterii sovietice[1042]. „Ruşii, − raporta în martie 1943 şeful poliţiei judeţului Cahul, − formează cu ucrainenii şi bulgarii o comunitate consolidată de biserică şi obiceiuri”[1043]. Ucrainenii şi ruşii erau uniţi şi în plan politic. „Atitudinea ucrainenilor faţă de România este neloială, − se arată în materialele siguranţei pentru 1942. − Toate ştirile despre succesele armatelor noastre pe frontul de Est sînt primite cu răceală. Astăzi încă tot mai speră că bolşevicii, în cele din urmă, vor birui”[1044].

Elaborînd politica naţională, autorităţile române au încercat să determine care parte din ucraineni mai continuă să se socoată rusini sau guţuli, iar din ruşi îi evidenţiau pe lipoveni. Potrivit evidenţei populaţiei, organizate de autorităţile de ocupaţie în octombrie 1941, în judeţul Soroca locuiau compact, avînd ca centru orăşelul Otaci, 34000 de ucraineni. Ruşi au fost luaţi la evidenţă doar 11000. Au fost înregistraţi şi 3089 de lipoveni, care trăiau în satul Cunicea. În judeţul vecin − Hotin, inclus în componenţa „guvernămîntului Bucovina”, printre cele 10780 de persoane de alte confesii, depistate de poliţie, au fost înscrişi şi 3990 de lipoveni[1045].

Însă datele acestei evidenţe a populaţiei nu corespundeau autoidentificării publice a locuitorilor, cu atît mai mult adevăratei lor conştiinţe naţionale. Un an mai tîrziu, în noiembrie 1942, în întreaga Bucovină, alături de ucraineni şi „români”, au fost înregistraţi 21338 de guţuli, 3437 de ruşi şi numai 2283 de lipoveni[1046]. Semnificativă este perceperea de către funcţionarii români a ruşilor şi ucrainenilor drept o comunitate unică. La Cahul, în afară de moldoveni, judecînd după darea de seamă a poliţiei, în ianuarie 1944 locuiau: „Ruşi (ucraineni) − 2173, ruşi (lipoveni) − 1368”, iar în oraşul Leova ruşii, ucrainenii şi lipovenii au fost luaţi la evidenţă împreună − 448 de oameni[1047]. „Mulţi ucraineni, − raporta în decembrie 1941 şeful poliţiei judeţului Chilia, − declară că ei sînt ruşi”. Propaganda naţionaliştilor ucraineni nu avea ecou în mediul lor[1048]. Ucrainenii, menţiona un an mai tîrziu inspectorul regional de poliţie Chişinău, „pe alocuri alcătuiesc o singură comunitate cu ruşii şi bulgarii, frecventează aceeaşi biserică, ţin aceleaşi obiceiuri şi vorbesc în aceeaşi limbă” – cea rusă[1049].

Ruşii de credinţă veche (lipoveni/staroobreadţî) se aflau într-o situaţie chiar mai primejdioasă decît alte comunităţi naţionale din Moldova. Pentru Bucureşti acest grup confesional de ruşi conţinea trei momente neacceptabile. În primul rînd, lipovenii aparţineau de naţiunea ce provoca o ură nestăpînită fasciştilor, ei vorbeau o limbă interzisă în teritoriile cotropite − rusa, iar slujbele bisericeşti le efectuau nu în limba română, ci în slavonă. În al doilea rînd, pentru autorităţile române era inadmisibilă însăşi existenţa bisericii ruseşti de credinţă veche, ce nu se supunea directivelor Ministerului culturii şi cultelor al României. În al treilea rînd, lipovenii-ruşii de credinţă veche ţineau şi făceau rînduielile bisericeşti, slujbele dumnezeieşti după stilul vechi, marcau sărbătorile bisericeşti conform calendarului iulian, spre deosebire de români, care au trecut la stilul

[1042] Ibid. F. 173. Inv. 1. D. 608. Fila 184.
[1043] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4659. Fila 237.
[1044] Ibid. D. 4483. Fila 41.
[1045] Ibid. D. 4480. Fila 436; F. 706. Inv. 1. D. 1010. Fila 8; Табак И.В. Указ. соч. С. 72.
[1046] ANRM. F. 706. D. 1123. Fila 444.
[1047] Ibid. F. 2067. Inv. 1. D. 112. Fila 13. D. 113. Fila 4.
[1048] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4236. Fila 4.
[1049] Ibid. D. 4485. Fila 194.

nou şi la calendarul gregorian. Orice deviere de la ortodoxia „de stat" în România era considerată drept sectarism, iar sectarismul, cum a declarat „conducătorul" la 11 aprilie 1942, reprezintă prin însăşi existenţa sa, „calea de la răzvrătirea religioasă şi socială la răzvrătirea politică", „îndreptată spre subminarea temeliilor statului"[1050].

Ocupanţii i-au trecut pe lipoveni în categoria sectanţilor. Biserica lipovenilor din Staraia Criniţa din Bucovina a fost distrusă chiar în primele zile ale ocupaţiei, asupra comunităţilor lipoveneşti din oraşe şi sate s-a stabilit un regim aspru de supraveghere poliţienească[1051]. Dar voinţa lor de rezistenţă n-a putut fi învinsă. „Sectanţii, − raporta în mai 1942 inspectorul regional de poliţie Chişinău, − critică clerul, Sfîntul Sinod, puterea de stat". Această rezistenţă, afirma demnitarul din poliţie, prezintă un pericol politic pentru statul român. Majoritatea sectelor au apărut în localităţile cu populaţie minoritară − rusină, ucraineană, bulgară ş.a[1052]. Drept „adevăraţi ruşi" i-a caracterizat în 1942 prefectul judeţului Tiraspol pe traitorii unui mare sat cu 10286 de locuitori, credincioşi de rit vechi, − Ploscoie de lîngă Tiraspol: „Buni gospodari, dar la sărbători le place să cinstească, iar dacă cinstesc − să se bată"[1053].

Autorităţile au interzis minorităţilor naţionale organizarea oricăror acţiuni publice, înfiinţarea oricăror societăţi, inclusiv, naţional-culturale. Rezidenţa din Basarabia raporta în iulie 1942 Serviciului Special de Informaţii al guvernului român că minorităţile naţionale sînt lipsite de posibilitatea de a susţine viaţa lor culturală naţională[1054]. Siguranţa constata că singura organizaţie minoritară rămînea biserica rusă de rit vechi[1055]. Însă nici aceasta n-a fost tolerată de Bucureştiul oficial. Prin Decretul-lege Nr. 927/942 din 30 decembrie 1942 sediile bisericilor de rit vechi şi ale altor culte interzise în Basarabia şi Bucovina au fost închise[1056]. Credincioşilor le-a rămas să-şi satisfacă cerinţele confesionale în ilegalitate, călăuziţi în aceste condiţii de persoane categoric înverşunate împotriva ocupanţilor. La Orhei, de pildă, în fruntea baptiştilor se afla Grigore Popov, care, după informaţiile poliţiei, „era cunoscut prin sentimentele sale antiromâneşti"[1057].

Bulgarii. A treia, numeric, comunitate naţională, după moldoveni şi ucraineni, erau bulgarii. Potrivit evidenţei înfăptuite de autorităţile române, la 1 octombrie 1941 în Basarabia erau 177,6 mii de bulgari[1058], 8,2% din populaţia ţinutului. Mai mult de 90% de bulgari erau ţărani. La 15 august 1943 în oraşe locuiau doar 7931 de bulgari (2,9% din orăşeni)[1059]. Bulgarii, în componenţa cărora, din inerţie sau din ignoranţă, îi includeau şi pe găgăuzi, cum informa centrul SSI din Basarabia, se grupează „în Bugeac − adică în Basarabia propriu zisă − unde formează majoritatea populaţiei din localităţile Comrat, Bolgrad, Taraclia, Abaclia, Hasan-Batîr, Bulgărica, Ivanovca, Cot-Kitai şi Hasan-Kişlea"[1060]. Intelectualitatea bulgară era reprezentată de cîteva zeci de învăţători şi preoţi; erau şi vreo 5 medici. În satele bulgăreşti impozitele erau colectate de funcţionari bulgari, care însă aveau doar studii primare.

[1050] Ibid. F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 5.
[1051] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 112. Fila 35; F. 680. Inv. 1. D. 4233. Fila 444.
[1052] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 518.
[1053] ARSO. F. 2249. Inv. 1. D. 760. Fila 110.
[1054] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4482. Fila 407.
[1055] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4233. Fila 444.
[1056] Monitorul oficial. № 305 din 30 decembrie 1942. P. 68.
[1057] Ibid. D. 4489. Fila 594.
[1058] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 28.
[1059] Ibid. D. 520. Fila 86.
[1060] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4571. Fila 164.

În organele administrative bulgarii erau admişi doar în cazuri de strictă necesitate, în funcţiile de primari şi jandarmi. Ca şi faţă de alţi basarabeni, ocupanţii s-au răzbunat crunt pe bulgarii care au întîmpinat cu entuziasm Armata Roşie în iunie 1940. În iulie-august 1941 satele bulgăreşti au fost supuse unor răfuieli grozave. La 3 septembrie în satul Hadji Abdul (Suvorovo) din judeţul Ismail jandarmii români au împuşcat cinci tineri de 18-20 de ani, trei fiind bulgari[1061]. Pe ţăranii A. Papurov, I. Lambov şi N. Pascov jandarmii i-au prins, i-au bătut, apoi tribunalul militar i-a condamnat la diferite termene de puşcărie[1062]. Doar unora li se aduceau învinuiri concrete. Printre locuitorii oraşului Bolgrad, daţi în judecată în octombrie 1941, era şi Eugeniu Tarasevici, care a încercat să organizeze o grevă a lucrătorilor punctului agronomic, şi Ivan Sendinov, care în vremea Puterii sovietice „agita muncitorii împotriva statului român”[1063].

„Printr-un ordin special, − se menţiona în Memoriul Ministerului afacerilor externe al Bulgariei ambasadei române din Sofia din 21 iunie 1943, − a fost interzisă întrebuinţarea oricărei limbi, în afară de cea română, iar populaţia este constrînsă să predea toate materialele tipărite în limbile bulgară şi rusă. Imediat după publicarea ordinului au fost făcute percheziţii şi toate publicaţiile în aceste două limbi, inclusiv, Evanghelia şi Biblia, au fost confiscate. Numeroase persoane, care au dosit cărţi bulgăreşti, care încă nu fuseseră predate poliţiei, au fost jignite iar uneori chiar batjocorîte de către organele puterii”[1064].

Bulgarii îşi vedeau viitorul numai în legătură cu biruinţa Rusiei. În 1941 ei, ca şi ruşii, găgăuzii, ucrainenii, moldovenii, se menţiona în diferite rapoarte ale SSI, „destul de rece” au întîmpinat armatele române, mai apoi tot atît de rece reacţionau la ştirile despre ofensiva armatelor germane şi române. Bulgarii au avut o atitudine duşmănoasă faţă de partidele politice româneşti, erau indiferenţi faţă de evenimentele din Bucureşti. În semn de protest împotriva ocupanţilor, bulgarii demonstrativ vorbeau nu numai în limba bulgară, ci şi în cea rusă. În ciuda interdicţiei, raporta în martie 1942 prefectul judeţului Ismail, „aproape în toate locurile publice se întrebuinţează limbile rusă şi bulgară”[1065]. „Bulgarii şi găgăuzii, − a tras concluzia în iunie şeful poliţiei Basarabiei, − nutresc deschis sentimente antiromâneşti şi nădăjduiesc că bolşevicii o să revină”[1066]. În iulie 1942 SSI i-a pus pe bulgari alături de ruşi şi găgăuzi între cele mai duşmănoase autorităţilor româneşti minorităţi naţionale din Basarabia, care „cu răceală şi ironie” privesc acţiunile administraţiei îndreptate spre românizarea populaţiei[1067]. Nădejde de a fi ajutaţi de patria istorică bulgarii basarabeni nu aveau. Printre populaţia de origine etnică ucraineană şi bulgară, se arăta în documentele guvernămîntului pentru martie 1942, exista teama că la primăvară ei vor fi deportaţi[1068].

Administraţia îşi dădea seama că spiritul bulgarilor nu este înfrînt. Avînd în vedere ataşamentul puternic al bulgarilor faţă de ruşi, în noiembrie 1942 românii au încetat pregătirea premilitarilor bulgari, de altfel ca şi a tinerilor ruşi, ucraineni, găgăuzi[1069]. Pe bulgari, ca şi pe reprezentanţii altor minorităţi naţionale din Basarabia, mobilizaţi în armata română, comandamentul ei se ferea să-i trimită pe front. Minoritatea bulgară,

[1061] Советский Придунайский край (1940-1945 гг.). Док. и мат. Одесса. 1968. С. 186.
[1062] Поглубко К., Забунов И. Обновленная Твардица. С. 71.
[1063] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 366.
[1064] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 59. Fila 221.
[1065] Советский Придунайский край. С. 194.
[1066] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 949.
[1067] Ibid. D. 4481. Fila 453.
[1068] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 296.
[1069] Ibid. F. 1931. Inv. 1. D. 69. Fila 70; Молдавская ССР в Великой... Т. 2. С. 37.

constatau ocupanţii, e ostilă politicii de românizare. „Dacă situaţia le va permite, – avertiza în iulie 1942 şeful poliţiei din judeţul Ismail, – ei nu se vor reţine de a porni orice acţiune ce le-ar asigura păstrarea limbii bulgare şi răspîndirea culturii lor”[1070]. O lună mai tîrziu acest demnitar al poliţiei insista asupra neloialităţii bulgarilor, ca şi a ruşilor, ucrainenilor şi găgăuzilor, faţă de statul român: „Ei nutresc sentimente antiromâneşti şi, ofensînd cetăţenii români, vorbesc doar în limba bulgără sau rusă”[1071]. Această minoritate, avertiza în iulie 1942 prefectul judeţului Ismail, niciodată nu se va include sincer în ritmul vieţii noastre de stat[1072].

Nesupunerea politică a populaţiei bulgare împingea administraţia românească spre ideea obsedantă de o deporta din Basarabia. În iulie 1943, după sosirea lui I. Antonescu la Ismail şi Bolgrad, primarul Ismailului M. Pedecovici a trimis aparatului guvernămîntului raportul secret „Coloniştii bulgari în Basarabia”, în care a generalizat viziunea sa asupra „chestiunii bulgare”. Bulgarii afirma demnitarul, evidenţiind tezele principale, „în permanenţă ne-au urît şi ne urăsc. A gîndi altfel înseamnă a ne minţi... Mîne toţi aceşti colonişti bulgari, dacă vor avea vreo ocazie potrivită, se vor purta cu noi în aşa fel, că ceea s-a întîmplat în 1940 va fi floare la ureche. În aceste condiţii orice problemă are cîteva soluţii, dar în cazul de faţă există numai una, ca istoria să nu se mai repete. Cu ajutorul lui Dumnezeu şi al bravei noastre armate, dacă războiul va fi cîştigat, bulgarii trebuie toţi pînă la unul să fie definitiv duşi de aici, în caz contrar ei cu aceleaşi scopuri vor rămîne pentru a continua istoria lor naţională ca o primejdie serioasă şi permanentă în această parte a ţării noastre”. „Guvernămîntul” a susţinut propunerea de a deporta bulgarii. La 15 iulie locotenent-colonelul N. Iorga, funcţionar al „Guvernamintului Basarabiei”, a expediat raportul lui M. Pedecovici către CBBT[1073]. Spre norocul bulgarilor, guvernul lui I. Antonescu nu mai avea timp pentru realizarea unor astfel de propuneri.

Găgăuzii. Către sfîrşitul anului 1941 autorităţile române au luat la evidenţă în Basarabia 115,7 mii de găgăuzi[1074], 5,1% din populaţia guvernămîntului. În judeţul Tighina (Bender), unde locuiau 47,4 mii de găgăuzi, ei formau 17% din populaţie[1075]. Nu puţini găgăuzi locuiau în judeţele Cahul, Ismail, Akkerman. Numărul adevărat al găgăuzilor era oricum mai mare decît cel înregistrat de autorităţi, căci în situaţia de teroare mulţi găgăuzi, ca şi reprezentanţii altor minorităţi naţionale din Moldova ocupată, preferau să se dea drept „români”. Cum mărturisea prefectul judeţului Tighina, în situaţia cînd cota „românilor” fusese umflată în judeţ pînă la 59% (în realitate moldovenii aici formau doar vreo 30-40%), ceilalţi erau trecuţi la minorităţi naţionale[1076], adică erau ruşi, găgăuzi, bulgari, ucraineni. Peste 95% din găgăuzi erau ţărani. În Comrat găgăuzii alcătuiau 79% din populaţie[1077]. Numai 12,1 mii de găgăuzi erau orăşeni[1078]. În ajunul războiului 83% din locuitorii Comratului se îndeletniceau cu agricultura, în oraş fiind la evidenţă doar 229 de muncitori[1079]. Intelectualitatea găgăuză era alcătuită din vreo 20-30 de învăţători, medici, preoţi.

[1070] ANRM. F. 1931. Inv. 1. D. 4483. Fila 41.
[1071] Ibid. D. 4481. Fila 452.
[1072] Ibid. Fila 41.
[1073] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 59. Fila 305.
[1074] Ibid. D. 555. Fila 28.
[1075] Ibid. F. 112. Inv. 1. D. 689. Fila 31.
[1076] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 481. Fila 217; F. 680. Inv. 1. D. 4812. Fila 295.
[1077] Ibid. F. 1354. Inv. 2. D. 16. Fila 5.
[1078] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4666. Fila 457.
[1079] Ibid. F. 2948. Inv. 1. D. 32. Fila 7, 216, 219.

Bestialităţile săvîşite de către unităţile militare şi de jandarmeria românească în satele găgăuze au rămas pe totdeauna în memoria istorică a găgăuzilor. Bătăilor sălbatice, cum mărturisesc ţăranii, care au suferit ocupaţia, au fost supuşi aproape toţi bărbaţii maturi din localităţile găgăuze. Au fost bătuţi crunt nu numai cei învinuiţi de activitate politică, dar şi acei care erau departe de viaţa obştească. La Vulcăneşti au fost arestaţi, bătuţi crunt, apoi împuşcaţi cetăţenii S. Beda şi V. Caragheaur. Jandarmii au batjocorit familia lui S. Beda; din mare groază soţia lui Vasilisa s-a îmbolnăvit grav, iar fiică-sa de 15 ani, fiind violată, a murit.

În satul Congaz ocupanţii români au împuşcat membrii Sovietului local A. Mîrzu şi N. Homutov, învinuiţi de faptul că au organizat sătenii la săparea tranşeelor pentru Armata Roşie. Ivan Cara a fost împuşcat pentru că pînă la război a lucrat grăjdar la miliţie. În satul Gaidar soldaţii români l-au ucis pe preşedintele sovietului sătesc P. Bejenari şi pe ţăranii N. Bolgar şi S. Drăgan; în satul Cekur-Minjir l-au împuşcat pe T. Gaibu, preşedinte al sovietului sătesc, în Abaclia – pe locţiitorul preşedintelui I. Dadîca. În satul Colibaş au fost înhăţaţi şi bătuţi crunt deputatul Sovietului Suprem al Moldovei N. Ghenciu şi comsomolistul Pantelei Cioban; în urma torturilor ultimul a decedat[1080].

Sute de ţărani – participanţi la dezarmarea armatelor române în iunie 1940, slujbaşi sovietici şi pur şi simplu – bănuiţi, cetăţeni cu poziţii obşteşti active au fost supuşi torturilor, mulţi au fost băgaţi în puşcării. Practica sălbatică de a snopi în bătăi cetăţenii paşnici, legalizată în Basarabia şi în alte „guvernăminte", s-a păstrat pînă în ultimele zile ale ocupaţiei.

Dar rezistenţa morală a găgăuzilor n-a fost înfrîntă. „Găgăuzii, alcătuind majoritatea populaţiei Comratului, – raporta în vara 1942 poliţia, – sînt oameni răi, îndărătnici, care nu se supun autorităţilor"[1081]. Serviciul românesc de contraspionaj (SSI) vedea cauza nesupuşeniei găgăuzilor nu în psihologia lor naţională, dar în condiţiile de viaţă socială şi economică. „Venirea românilor i-a lipsit pe ţărani de roadele reformelor agrare sovietice, – se recunoştea în «Buletinul de contrainformaţii» al SSI, – cînd ţăranii au primit nadeluri, de aceea „minorităţile naţionale din sudul Basarabiei – găgăuzii, bulgarii, lipovenii – i-au întîlnit pe români cu răceală"[1082].

Chiar şi în cele mai dramatice pentru URSS perioade ale războiului minorităţile naţionale din Moldova ocupată nu pierdeau speranţa în biruinţa Uniunii Sovietice. „Bulgarii şi găgăuzii, – conchidea în iunie 1942 şeful poliţiei Basarabiei, – nutresc nevoalate simţăminte antiromâneşti şi nu pierd speranţa în venirea bolşevicilor"[1083]. În urma sabotării de către localnici, în ianuarie 1943 sărbătorirea românească la Comrat a trebuit s-o organizeze ofiţerii şi soldaţii batalionului dislocat în acest oraş[1084]. Avînd în vedere starea politico-morală a minorităţilor naţionale, ocupanţii în noiembrie 1942 au încetat pregătirea premilitarilor de origine slavonă şi găgăuză[1085]. Pe găgăuzi, ca şi pe alţi băştinaşi mobilizaţi în armata română, comandamentul se temea să-i trimită pe front.

[1080] Ibid. F. 1026. Inv. 2. D. 20. Fila 39, 43, 45, 94, 95; Молдавская ССР в Великой Отечественной ... Т. 2. С. 43-44.
[1081] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 453.
[1082] Ibid. Fila 868.
[1083] Ibid. D. 4480. Fila 949.
[1084] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 542. Fila 8.
[1085] Ibid. F. 1931. Inv. 1. D. 69. Fila 70; Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 37.

Planurile de deportare a minorităţilor naţionale. Soarta găgăuzilor, ca şi ucrainenilor, ruşilor, bulgarilor din Basarabia părea să fie pecetluită de „sarcina cardinală" a politicii româneşti ocupaţioniste, de orientarea Bucureştiului la românizarea totală a teritoriilor ocupate. Instructînd, la 3 iulie 1941, pe conducătorii administraţiei de ocupaţie Mihai Antonescu a cerut „curăţarea naţională generală a teritoriului recucerit"[1086]. Se avea în vedere deportarea nu numai a evreilor, dar şi a altor minorităţi naţionale din Basarabia. Dictatorul I. Antonescu, alegînd pe ucraineni drept a doua − după evrei − jertfă a genocidului, la 8 iulie s-a pronunţat „pentru migrarea forţată din [Basarabia şi Bucovina] a elementului ucrainean"[1087]. La 5 septembrie, la şedinţa guvernului el a declarat: „Purcedem la realizarea unei sarcini grandioase de curaţare totală [a Basarabiei] şi de evrei, şi de toţi cei care au pătruns pe pămîntul nostru, am în vedere pe ucraineni, greci, găgăuzi, evrei, care toţi pînă la unul treptat trebuie să fie evacuaţi". „Astfel, − continua «Conducătorul» a doua zi, − eu mă mişc înainte, în primul rînd, cu scopul rezolvării chestiunii slavone"[1088].

Prin ordinul Nr. 8542 din 14 septembrie 1941 I. Antonescu a dispus ca toată populaţia rusească a Basarabiei, laolaltă cu cei care au „slujit la bolşevici", adică lucrătorii instituţiilor de stat să fie considerată „suspectă"[1089]. Acesta era un semnal prevestitor de năpaste, deoarece mai înainte, la 17 iulie, fiind la Bălţi, „conducătorul" a ordonat: „Cei suspecţi şi cei care sînt împotriva noastră, trebuie nimiciţi"[1090]. Acest ordin se executa de către armată şi poliţie cu o nemaipomenită amploare. Dictatorul cerea de la administraţia de ocupaţie desfăşurarea unei propagande antiruseşti, întîi de toate[1091]. De acum în august 1941 împreună cu averile evreilor, autorităţile au luat la evidenţă întreprinderile aparţinînd altor „minoritari". Partea întreprinderilor reprezentanţilor minorităţilor naţionale s-a dovedit a fi mai mică decît totalitatea minorităţilor etnice în componenţa populaţiei şi alcătuia doar 30,4% (inclusiv 20,3% în judeţele din RSSM şi 63,7% în partea de sud, din Bugeac)[1092]. Bunăstarea ruşilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor a fost subminată încă în anii '20 − '30.

În noiembrie 1941 într-o convorbire cu Hitler, răspunzînd la declaraţia acestuia: „Misiunea mea, dacă voi reuşi, este să nimicesc slavii", viceprim-ministrul M. Antonescu a spus: „Numeroasa şi primitiva rasă slavă constituie pentru Europa nu o problemă politică sau spirituală, ci o gravă problemă biologică faţă de natalitatea europeană. Acestei probleme trebuie să i se găsească soluţii radicale şi serioase... Faţă de slavi trebuie să avem o poziţie fermă, de aceea orice împărţire, orice neutralizare sau ocupare de teritoriu slav sînt acte legitime". Acordul exprimat atît de clar de oaspetele român a entuziasmat fuhrerul. „Aveţi dreptate, − a continuat dînsul, − pe viitor în Europa trebuie să fie două rase: germană şi latină. Aceste două rase trebuie să lucreze împreună în Rusia, ca să micşoreze numărul slavilor. Faţă de Rusia nu putem aplica formule juridice sau politice, pentru că chestiunea rusă este mult mai periculoasă, decît se pare, de aceea trebuie să folosim mijloace colonizatoare şi biologice pentru nimicirea slavilor"[1093]. Acesta era o instrucţiune pentru satelit.

[1086] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 7.
[1087] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 35.
[1088] Назария С. История без мифов. С. 229.
[1089] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 73.
[1090] Ibid. С. 37.
[1091] Левит И.Э Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 287.
[1092] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 154.
[1093] Buzatu Gh. Mareşalul Antonescu în faţa istoriei. Culegere de documente. doc. 55. Iaşi, 1990. P. 301-302; Шевяков А.А. Экономическая и военно-политическая агрессия германского империализма в Румынии. Кишинев. 1963. С. 108, 109.

În iarna 1941/1942 Bucureştiul a precizat planurile de deportare a minorităţilor naţionale din Basarabia. În conformitate cu scrisoarea ministrului-secretar de stat pentru românizare din 11 decembrie 1941, se prevedea „strămutarea" găgăuzilor în Ucraina[1094]. Deportarea poporului găgăuz a fost corelată cu realizarea planurilor colonizatoare ale ocupanţilor. La 11 decembrie şeful departamentului românizare, colonizare şi inventariere de pe lîngă guvernul român, referindu-se la indicaţiile mareşalului I. Antonescu, a anunţat „guvernatorul Basarabiei", că, în principiu, a fost hotărîtă chestiunea „strămutării" găgăuzilor în Ucraina, iar în satele lor se prevede să fie mutaţi coloniştii români din Dobrogea de Sud, retrocedată Bulgariei în 1940, şi a aromânilor din Macedonia. Guvernatorului i s-a dat dispoziţia să planifice deportarea găgăuzilor şi să stabilească vremea desfăşurării acestei acţiuni, astfel ca să fie corelată mutarea lor cu campania de colonizare[1095], iar ultima cu semănatul de primăvară (1942).

La 26 februarie 1942 I. Antonescu a amintit la şedinţa guvernului despre necesitatea, după „înlăturarea" evreilor, de „a se izbăvi şi de alte minorităţi − ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi". Chestiunea de care minoritate ar trebui să se „izbăvească" în primul rînd încă nu se hotărîse, dar la aceeaşi şedinţă „conducătorul" a continuat: „Noi trebuie prin toate mijloacele disponibile să desfăşurăm propaganda antirusă"[1096]. Luînd cuvîntul, la 11 aprilie 1942, în faţa funcţionarilor români din Bălţi, el a declarat că „deportarea" evreilor constituie doar „începutul curăţirii naţionale generale a Basarabiei". Cînd va fi momentul oportun, a confirmat dînsul, minorităţile naţionale din Basarabia vor fi „înlăturate"[1097].

Deportarea, deşi în proporţii mai mici, continua. În primăvara 1942 şi-au desfăşurat lucrările comisiile de verificare a originalităţii etnice a locuitorilor ţinutului. Dat fiind că în procesul deportării şi nimicirii evreilor o mare parte din averile lor a fost însuşită de funcţionarii şi militarii români, nemaiajungînd în caznaua statului, s-a hotărît să se facă o inventariere prealabilă a proprietăţii minorităţilor. În pofida răspîndirii criptoetnicităţii, s-a stabilit că în guvernămînt locuiesc 702,1 mii de reprezentanţi ai minorităţilor naţionale[1098]; mai tîrziu în mai 1943, proprietatea lor a fost evaluată la 3809 de milioane de lei[1099].

Deportarea comunităţilor pravoslavnice minoritare putea genera în România probleme politice. În afară de aceasta, ea ar fi dezorganizat viaţa economică în Basarabia. Bucureştiul a recurs doar la deportări parţiale. În primăvara 1942 au fost predaţi autorităţilor germane de ocupaţie din Ucraina mai mult de 1400 de polonezi şi ucraineni, stabiliţi în sudul Basarabiei în 1940; au început pregătirile pentru deportarea a încă 6271 de polonezi şi 8589 de ucraineni[1100], ce locuiau, ca şi bulgarii, în Bugeac. În august 1942 I. Antonescu a dispus închiderea lor în lagărele de concentrare din „Transnistria"[1101]. În iunie, cum s-a arătat, a început deportarea în „Transnistria" a romilor din România. Către sfîrşitul anului 1942 în lagărele de concentrare de pe Bug au fost trimişi 8400 de ţigani din Moldova[1102].

[1094] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 264, 265;
[1095] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 96.
[1096] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 191.
[1097] Ibid. C. 265.
[1098] Ibid. C. 242.
[1099] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 520. Fila 86.
[1100] F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 26.
[1101] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 484. Fila 211.
[1102] Ibid. D. 489. Fila 505; D. 483. Fila 746.

Tot atunci, în vara aceluiaşi an, „problema minorităţilor etnice din sudul Basarabiei" a fost examinată de aparatul guvernului român; se lucra asupra planului de înlocuire a acestor minorităţi cu „elemente româneşti"[1103]. Împreună cu alţii urmau să fie deportaţi şi bulgarii, fiind slavi. Dar Bulgaria era aliată a României şi deci „acţiunea bulgară" nu putea să nu înrăutăţească relaţiile Sofiei cu Bucureştiul, şi aşa tensionate după retrocedarea de către România Bulgariei a Dobrogei de Sud, acaparată de regatul român în 1913, după al doilea război balcanic.

Cu toate acestea Centrul naţional de românizare şi Ministerul afacerilor externe ai României lucrau asupra planului de „evacuare" a populaţiei bulgare din sudul Basarabiei[1104]. Dar cea mai mare operaţiune de nimicire, pregătită de ocupanţii români, a fost „curăţarea" Bucovinei de elemente etnice străine. În noiembrie 1942, în toiul Bătăliei de la Stalingrad, Cabinetul pentru administrarea Basarabiei, Bucovinei şi a Transnistriei de pe lîngă guvernul României examina chestiunea expulzării din Bucovina a 457 de mii de ucraineni[1105].

Cu toate înfrîngerile agresorilor germano-români pe front, planurile de deportare rămîneau în vigoare şi la etapa a doua a războiului. La 12 decembrie 1942, cînd armatele române au fost decimate la Cotul Donului, şeful departamentului românizare şi colonizare al guvernului român i-a amintit „conducătorului" despre condiţia indispensabilă de desfăşurare a acţiunilor colonizatoare în Bucovina: „Din punctul de vedere al intereselor naţionale este necesar, în primul rînd, de a îndepărta populaţia ucraineană şi rusină", ca cea mai numeroasă. Era vorba de deportarea a 406500 de oameni[1106].

În răspunsul său la scrisoarea ministrului apărării C. Pantazi din 2 decembrie 1942 despre necesitatea de a ridica spiritul de luptă al celor de pe front, promiţîndu-le mari loturi de pămînt cavalerilor ordenului Mihai Viteazul, I. Antonescu a menţionat: „Dacă vom cîştiga războiul, noi vom evacua din Basarabia şi Bucovina pe toţi naţionalii străini şi atunci vom avea 700-800 de mii de hectare de pămînt, în afară de aceasta, 3 milioane de hectare în Transnistria"[1007]. Aşadar realizarea campaniei de deportare era pusă în dependenţă de rezultatul războiului.

Guvernatorul Gh. Alexianu propunea, ca de acum către primăvara 1943 să se încheie îndepărtarea „naţionalilor străini" din satele din preajma stîngii Nistrului, creînd astfel zone şi condiţii pentru primirea coloniştilor. Din ordinul dictatorului în aprilie din 6 sate din raionul Rîbniţa au fost alungate 515 familii de ucraineni, în total peste 3000 de oameni. Ei au fost trimişi în judeţul Oceacov, unde la acea dată fuseseră nimiciţi mii de evrei şi ţigani.

Permanentele verificări ale provenienţei etnice a fiecărui, luarea la evidenţă a proprietăţii minorităţilor naţionale, propaganda antislavonă le-au cultivat sentimentul peirii inevitabile. De acum în primăvara anului 1942 în Basarabia se răspîndeau zvonuri despre viitoarea deportare a minorităţilor peste Nistru, unde îi aşteaptă soarta evreilor şi precum că în locul lor în Moldova vor fi aduşi colonişti din România[1108]. „Majoritatea ucrainenilor locali, lipsiţi de cultură şi parţial denaţionalizaţi, ca şi a persoanelor de altă naţionalitate, − nota cu înfumurare şeful poliţiei din Chişinău, − de spaimă că vor

[1103] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Т. 2. В тылу врага. С. 570.
[1104] Ibid. C. 127.
[1105] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 490. Fila 174.
[1106] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 272.
[1007] Ibid. C. 273.
[1108] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4482. Fila 406-408.

fi supuşi unor acţiuni represive [eliberarea din funcţie, lipsirea de drepturi, strămutarea peste Nistru ş.a.] încercau să-şi ascundă originea etnică la completarea anchetelor de luare la evidenţă a populaţiei sau se eschivau de evidenţă, ceea ce a împiedicat recenzarea populaţiei locale"[1109].

La 5 octombrie 1942, cînd armatele germane au ajuns la Volga, şeful poliţiei Basarabiei a raportat Bucureştiului: „Chestura Chişinău şi poliţia din Bender constată îngrijorarea în legătură cu zvonurile răspîndite de persoane interesate, cum că pe toţi, împreună cu familiile, îi vor trimite peste Nistru... În ultima vreme comunitatea rusească locală este evident alarmată de teama că vor trimişi în „Transnistria". Atare dispoziţie a apărut mai ales în urma realizării unor măsuri ale autorităţilor, precum ar fi: inventarierea averii populaţiei ruseşti şi interzicerea, sub aplicarea pedepsei de a întrebuinţa limba rusă"[1110]. Folosirea limbii ruse era socotită de ocupanţii români act de împotrivire morală.

Siguranţa considera drept un succes al politicii ocupaţioniste faptul, menţionat în ianuarie 1943, că unii reprezentanţi ai minorităţilor naţionale se declarau moldoveni. „Din cauza, că nu demult s-a răspîndit zvonul, că minorităţile vor fi expulzate în Transnistria, s-a observat că foarte mulţi dintre ei încearcă să-şi demonstreze provenienţa lor moldovenească"[1111]. În urma mortalităţii înalte a populaţiei şi a răspîndirii criptoetnicităţii, numărul total al minorităţilor naţionale în Basarabia în doi ani de cotropire s-a micşorat cu aproape 10%. În august 1943 minoritarii alcătuiau 673,6 mii de oameni; cel mai mult a descrecut numărul ruşilor − cu 20%: de la 158,1 mii pînă la 132,8 mii de oameni[1112]. Astfel „problema" minorităţilor naţionale se părea că se rezolvă şi fără deportări. Excepţie făceau doar bulgarii. Aceştia, de asemenea, se temeau de deportări, dar nădăjduiau că vor fi expulzaţi nu în lagărele de concentrare de pe Bug, dar în Bulgaria. De aceea s-au numit „români" doar unii bulgari-colaboraţionişti.

Limba interzisă, îmbrăcămintea, încălţămintea… Ocrotirea comună a spaţiului de funcţionare a limbii ruse de acum în anii 1918-1940 exprima unitatea spirituală a poporelor Moldovei, a protestului comun împotriva românizării[1113]. Dar politica ocupaţionistă, marcată de nimicirea unor întregi comunităţi naţionale, de o teroare şi mai mare decît cea demonstrată la înăbuşirea răscoalelor din 1919 şi 1924, urmărea şi scopul de a strangula şi tradiţiile comportarii lingvistice basarabene.

Totuşi ocupanţii români au fost nevoiţi să ia în consideraţie situaţia lingvistică locală. În perioada 22 iunie − 22 iulie, cînd pe teritoriul Moldovei aveau loc lupte crîncene, secţia propagandă a statului major al armatei române a organizat 138 de emisiuni radiofonice, 21 de comentarii asupra unor evenimente, 117 apeluri, 257 de informaţii despre situaţia de pe front, 18 adresări către prizonieri − toate în limba rusă; au fost împrăştiate din avioane 10 titluri de foi volante în limba rusă şi şase în limba română. Pentru populaţia din „Transnistria" s-a tipărit în limbile română şi ucraineană „Dispoziţia Nr. 7"[1114]. Pe parcurs astfel de „dispoziţii" s-au tipărit în limbile română, germană şi rusă sau numai în două limbi − română şi rusă şi numai documentele din cancelaria guvernămîntului se alcătuiau numai în limba română.

[1109] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 4477. Fila 179.
[1110] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 125, 126.
[1111] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4485. Fila 555.
[1112] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 520. Fila 86.
[1113] Шорников П.М. Бессарабский фронт.
[1114] Moraru P. Serviciile secrete şi Basarabia (1918-1991). P. 23.

Ţinînd cont de componenţa naţională a populaţiei şi de situaţia lingvistică din „Transnistria”, ocupanţii s-au abţinut de a traduce în limba română presa periodică. Din 17 gazete şi reviste, ce s-au tipărit aici din noiembrie 1941 pînă în noiembrie 1943, 12 apăreau în limba rusă şi 5 − în limba română[1115]. În şcoli se admitea predarea în limbile rusă şi ucraineană, dar, concomitent, se desfăşurau pregătiri pentru românizarea procesului de învăţămînt. „În fiecare şcoală minoritară [cu predare în limbile rusă sau ucraineană], − raporta în februarie 1942 prefectul judeţului Dubăsari, − este numit un învăţător moldovean, pentru că, îndată ce elevii vor însuşi limba română, să putem preface aceste şcoli în româneşti”[1116].

În total în „Transnistria”, unde, potrivit datelor guvernămîntului, pînă la război funcţionau 152 de şcoli moldoveneşti, către vara 1942 erau la evidenţă de acim 293 de şcoli româneşti. În anul de învăţămînt şcoli româneşti au fost deschise în multe sate ucrainene, iar numărul acestora s-a majorat pînă la 379[1117]. În scopul românizării populaţiei adulte autorităţile române tot mai activ foloseau structurile bisericeşti, despre ce vom relata în continuare.

În Basarabia condiţiile de funcţionare ale limbii ruse, statornicite în anii ‘20 − ‘30 au fost înăsprite prin Decretul-lege Nr. 793 din 5 septembrie 1941 şi de regulile privind aplicarea lui, aprobate la 26 mai 1942. Ocupanţii n-au admis să se deschidă nici o şcoală cu predare în limba rusă, n-au îngăduit să se tipărească nici un ziar în rusă. La 5 noiembrie 1941 comandamentul armatelor române prin ordinul Nr. 5 a interzis să se vorbească în localuri publice „în limba duşmanului”, ameninţînd cu puşcăria. La 15 noiembrie prin dispoziţia specială Nr. 24 guvernatorul Basarabiei Voiculescu a interzis slujbaşilor şi comercianţilor să vorbească ruseşte. Documentul dispunea: „Se interzice funcţionarilor să vorbească în limba străină în orele de serviciu, cu excepţia cazurilor, prevăzute de lege şi de reguli. Se interzice lucrătorilor întreprinderilor de menire publică să vorbească limba străină în prezenţa publicului pe care îl deserveşte”.

Personalului întreprinderilor comerciale i s-a interzis să vorbească „limba străină” în vremea operaţiilor de vînzare-cumpărare, iar vînzătorilor ambulanţi să anunţe denumirea mărfii în „limba străină”. Cea mai idioată dispoziţie a fost: „Se interzice definitiv purtarea şepcilor ruseşti”. Pentru încălcarea acestei interdicţii se prevedea puşcărie pe 2 ani. Vinovatul putea fi amendat pînă la 2000 de lei (remunerarea pentru 3 luni a unui muncitor calificat); scopul expres era de a intimida funcţionarii, cu ameninţarea că cei vinovoaţi de „vorbire în limba străină” „nu vor putea deţine funcţii obşteşti” timp de 6 ani[1118]. Purtarea ciubotelor era considerată de ocupanţii români ca indice al sentimentelor proruse ale moldovenilor.

În Moldova ocupată politica de interdicţie a limbii ruse era susţinută şi de coloniştii români. Torentul de migraţie din 1940 şi deportarea persoanelor suspecte din punct de vedere politic, organizată de autorităţile sovietice la 15-18 iunie 1941 puţin i-a afectat pe imigranţii români de peste Prut, statorniciţi în Basarabia în anii ‘20 − ‘30. În august 1941 în Basarabia au fost luaţi la evidenţă 100,7 mii de oameni născuţi în „alte provincii ale României”. Majoritatea lor erau români şi trăiau, în cea mai mare parte la oraşe. La Chişinău ei alcătuiau 22%, la Bălţi − 26%, la Bender − 12% din populaţie[1119]. Pîr-

[1115] ARSO F. 2249. Inv. 1. D. 22. Fila 1.
[1116] Ibid. F. 2249. Inv. 3. D. D. 167. Fila 51.
[1117] Ibid. D. 171. Fila 1-3.
[1118] ANRM. F. 1354. Inv. 1. D. 280. Fila 284.
[1119] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 22, 25.

ghie de românizare era şi aparatul românesc de administraţie, format din regăţeni[1120]. „Un mare număr de funcţionari, învăţători, comercianţi din vechiul regat şi chiar din Transilvania, − se menţiona în darea de seamă a guvernământului Basarabia pentru 1942, − au fost aduşi în Basarabia pentru a completa cadrele aparatului de stat şi din comerţ”[1121]. În presa periodică Chişinăul era caracterizat ca oraş de funcţionari[1122]. Românii nu cunoşteau limba rusă, aveau predispoziţii soviniste şi urmăreau ca nu cumva să vorbească public localnicii în limba rusă.

Din punct de vedere politic comunitatea rusească din Moldova nu era omogenă. În decembrie 1941 şeful poliţiei Chişinăului Grigore Petreanu menţiona, că emigranţii ruşi, din care este alcătuită, de fapt, intelectualitatea rusă locală, n-au putut depăşi repulsia faţă de muncitori, meseriaşi, cuprinşi plenar de ideile comunismului, ei rămîn izolaţi de populaţia satelor ruseşti. De aceea ei nu s-au putut organiza într-o comunitate cu scopuri culturale, de binefacere, sportive[1123].

Unii foşti participanţi ai mişcării albgardiste îşi exprimau bucuria în legătură cu „înfrîngerea comunismului”[1124]. Ca să-i lipsească pe ruşi de puţinii lor intelectuali, autorităţile au organizat deportarea voalată a acestora. Funcţionarii ruşi, daţi afară din instituţiile de stat, au fost nevoiţi să părăsească Basarabia. După cum arăta inspectorul poliţiei din „provincie”, majoritatea din ei şi-au găsit de lucru în instituţiile „Transnistriei”[1125]. În Basarabia însă ei nu puteau împiedica politica de românizare chiar şi prin prezenţa lor.

Ocupanţii au întreprins acţiuni speciale în vederea subminării poziţiilor culturii ruse. Poliţia a confiscat de la populaţie toată literatura în limba rusă, inclusiv, ediţiile de pînă la revoluţie[1126]. La Chişinău au fost nimicite sau duse la Bucureşti 1200 de mii de volume − fondul de cărţi al Institutului de istorie, economie, limbă şi literatură din Moldova, conţinînd un număr mare de cărţi în limbile europene; la Tiraspol ocupanţii români au dat foc fondurilor bibliotecii orăşeneşti − 250000 de tomuri[1127], la Bălţi, potrivit informaţiilor poliţiei, au fost arse 15 vagoane de cărţi, confiscate de la populaţia din judeţ[1128]. Către mijlocul lunii august 1941 poliţia a confiscat de la populaţia oraşului Bender „o mulţime de biblioteci”[1129]. Guvernatorul C. Voiculescu a cerut să fie predate poliţiei discurile de patefon cu cîntece ruseşti, menţionînd în mod deosebit cîntecele din filmele „Весёлые ребята”, „Цирк”, „Дети капитана Гранта”[1130].

În campania de izgonire a limbii ruse şi-a adus contribuţia şi armata română. La 16 decembrie 1941 comandantul armatei de ocupaţie a Basarabiei generalul de divizie Vasile Atanasiu a emis dispoziţia Nr. 5 intitulată „Respectarea sentimentului naţional”, prin care interzicea populaţiei „să vorbească în limba duşmanilor noştri, precum şi oricare alte ieşiri împotriva limbii române”. Pentru întrebuinţarea în public a limbii ruse generalul ameninţa cu puşcărie de la 1 pînă la 4 ani şi cu o amendă de la 5000

[1120] Ibid. D. 517. Fila 9.
[1121] Ibid. D. 483. Fila 18.
[1122] Basarabia. 1942. 9 septembrie.
[1123] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6392. Fila 321.
[1124] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 497.
[1125] Ibid. D. 4485. Fila 194.
[1126] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 287.
[1127] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 200; Гратинич С.А. На левом берегу Днестра. С. 43.
[1128] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4485. Fila 471.
[1129] Ibid. F. 1354. Inv. 1. D. 284. Fila 68.
[1130] Ibid. F. 1658. Inv. 2. D. 4. Fila 293.

pînă la 50000 de lei şi alte pedepse[1131]. Jubileul de un an de la începutul războiului împotriva URSS generalul l-a marcat prin publicarea la 22 iunie 1942 a ordinului Nr. 6 − un cod de pedepse, prevăzute pentru diferite încălcări ale regimului de ocupaţie.

Pedepsele pentru folosirea în public a limbii ruse au fost înăsprite. „Vorbirea în localuri publice în limba duşmanului" se socotea ca manifestare a „nerespectului faţă de sentimentul naţional românesc". Pedeapsa pentru această crimă s-a mărit de la 2 la 3 ani de puşcărie, iar amenda s-a dublat: de la 50000 pînă la 100000 de lei[1132]. La începutul anului 1943 interzicerea întrebuinţării în public a limbii ruse a fost completată cu hotărîrea Nr. 9 a comandamentului corpului teritorial de armată. Persecuţiile lingvistice amplificau ura populaţiei faţă de ocupanţii români, dar, constata siguranţa, populaţia locală rusească n-a dat dovadă de şovinism antiromânesc[1133].

Tot pe deportare mizau ocupanţii şi la promovarea politicii de românizare „a populaţiei şi teritoriului" la răsărit de Nistru. La şedinţa guvernului din 26 februarie 1942 I. Antonescu şi-a exprimat hotărîrea de a expulza populaţia „naţional-străină", în scopul „românizării Transnistriei", şi din această regiune[1134]. Cum s-a menţionat, în teritoriile ocupate din stînga Nistrului au fost trimişi mai mulţi funcţionari români, dar şi din Basarabia, care cunoşteau limba rusă.

Însă moldovenii, incluşi în componenţa administraţiei „Transnistriei", puţin corespundeau scopurilor politicii de românizare. „Deşi ei, de obicei, nu manifestau simpatie faţă de ţarism, nici faţă de bolşevism, − scria istoricul american Alexandru Dallin, − aveau o atitudine caldă faţă de «ruşi», vorbeau limba lor, erau de părere că pentru a instaura o atmosferă împăciuitoare pe termen lung fără susţinerea populaţiei locale este imposibil"[1135]. Într-o situaţie complicată au nimerit funcţionarii ruşi din administraţia românească, veniţi din Basarabia în „Transnistria". Populaţia îi privea ca pe nişte trădători şi, cum informa siguranţa, avea o atitudine duşmănoasă faţă de ei[1136]. Cu toate acestea, ei nu impuneau localnicilor limba română.

Analiza politicii naţionale, a declaraţiilor dictatorului României şi ale altor demnitari din administraţia românească, precum şi a planurilor elaborate de CBBT şi de alte structuri guvernamentale ale Bucureştiului demonstrează hotărîrea ocupanţilor români de a se izbăvi într-un fel sau altul de ruşii, ucrainenii, găgăuzii din Moldova ocupată, din Bucovina şi din interfluviul Nistru-Bug. Totodată în teritoriile ocupate se desfăşura politica de românizare a populaţiei. Elementul de bază al acestei politici era interzicerea întrebuinţării publice a limbii ruse şi a limbilor celorlalte minorităţi naţionale. În cele din urmă, soarta slavilor şi a găgăuzilor din teritoriile ocupate de armatele române depindea de rezultatele Războiului al doilea mondial.

§ 5. Agresiunea bisericească

Concomitent cu teroarea şi propaganda naţionalistă Bucureştiul năzuia sa folosească, în scopul „neutralizării" politice a populaţiei din teritoriile ocupate şi structurile bisericeşti. Străduindu-se să prezinte războiul de cotropire drept o cruciadă în numele

[1131] Ibid. F. 171. Inv. 7. D. 61. Fila 306.
[1132] Basarabia. 1942. 22 iunie.
[1133] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4482. Fila 405.
[1134] Левит И.Э. Участие Румынии в агрессии против СССР. С. 242.
[1135] Dallin A. Odessa, 1941-1944. A case study of Soviet Territory under Foreign Rule. February 14, 1957. Santa Monica. California. P. 85.
[1136] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4663. Fila 159.

credinţei pravoslavnice, ocupanţii români opuneau ortodoxia patriotismului rusesc. Schema logică a acestui truc era simplă: prin identificarea ruşilor cu „bolşevicii" să instige moldovenii, ucrainenii şi chiar şi ruşii nu numai împotriva „regimului stalinist", dar şi împotriva Rusiei. Rezolvarea propagandistică a acestei sarcini revenea presei, şcolilor, administraţiei şi bisericii.

Anexarea repetată a Eparhiei Moldovei. Împreună cu armatele române a venit la Chişinău şi vicarul catedrei mitropolitane arhiereul român Efrem Enăchescu, acel care şi-a trădat turma în 1940. Hirotonisit în 1939 episcop de Tighina (Bender), dînsul a fost guvernator bisericesc al României în Basarabia pînă în iunie 1940, cînd a fugit în România. Includerea „eparhiei de Basarabia" sub omoforul Patriarhatului român în 1918-1940 a fost o acţiune necanonică, de aceea extinderea prerogativelor lui asupra parohiilor din Basarabia era o intervenţie repetată în teritoriul canonic bisericesc, aflat sub oblăduirea Bisericii Ortodoxe Ruse de cînd România nici în proect nu exista.

Întronarea lui Efrem la catedra mitropolitană a Moldovei a fost o altă gravă eroare politică a Bucureştiului. După mărturisirea preotului moldovean Varlaam (Chiriţă), Efrem s-a învrednicit de „neîncrederea şi răceala feţelor duhovniceşti", un fel de „popă tuns", cum ar scrie Ion Creangă, fiindcă „în mănăstiri proteja şi înainta potlogari înrăiţi"; enoriaşii îl numeau „Efreşca"[1137]. Acest ţîrcovnic românesc n-a avut vreo influenţă evlavioasă asupra celor păstoriţi, iar clerul moldovean l-a acceptat ca pe o slugă a puterii ocupanţioniste: resemnat şi distanţat.

Moştenirea luată în primire de Efrem era într-o stare jalnică. Către începutul anului 1940 în Basarabia funcţionau 938 de biserici şi 25 de mănăstiri. În cinci mănăstiri închise în toamna 1941 de autorităţile locale, călugării s-au întors. Ce-i drept în iunie-iulie 1941 aviaţia germană a distrus catedrala din Soroca, au fost avariate bisericile din suburbiile Bujeräuca şi Zastînca[1138], în timpul bombărdării Chişinăului de aviaţia germană şi a tirului artileriei germane şi române au suferit Catedrala mitropolitană şi cîteva biserici. În urma bombardamentelor au fost avariate zeci de biserici din alte oraşe şi sate. Guvernul român, intenţionînd să transforme biserica din Moldova ocupată în instrument al politicii sale ocupaţioniste, i-a venit în ajutor. Repararea a 287 de biserici a fost făcută folosind munca neremunerată, adică forţată, a populaţiei[1139]. Simbol al acestei campanii a devenit repararea Catedralei din Chişinău. Bani pentru această treabă plăcută lui Dumnezeu a dat, cică, din fondurile proprii, şi Guvernul român. Către vara 1943 în Basarabia activau 941 de biserici, se zideau încă 92[1140].

Avînd aproape o mie de parohii, dispunînd de moşii întinse, eparhia basarabeană era destul de bogată, prezentînd o gospodărie multiramurală. Mănăstirile Căpriana, Condriţa, Hîrbovăţ, Frumoasa, Dobriţa (satul Cotiujeni), Jabca şi Curchi aveau mori[1141]. Cu toate acestea, biserica era subvenţionată de stat. În 1941-1942 pentru repararea a 170 de obiecte − biserici, mănăstiri, case preoţeşti guvernămîntul Basarabiei a alocat 43,6 milioane de lei. Pentru 1943 în aceleaşi scopuri s-au alocat 26 de milioane de lei. Pentru cumpărarea odăjdiilor, a altor veşminte şi obiecte de rit, a cărţilor bisericeşti mitropolia în aceşti ani a primit 14 milioane de lei[1142]. Guvernămîntul a dat mitropoliei

[1137] Православие в Молдавии. Власть, церковь, верующие. 1940-1953. Том.1. Отв. ред., сост. и автор предисловия В. Пасат. Москва. РОССПЭН. 2009. С. 145, 146.
[1138] ANRM. F. 2071. Inv. 1. D. 408. Fila 1 verso.
[1139] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 520. Fila 280.
[1140] Ibid. D. 517. Fila 53.
[1141] Ibid. D. 810. Fila 45, 46, 48, 59.
[1142] Petrencu A. Basarabia în al doilea război mondial. PP.157, 158.

materiale de construcţie de 5 milioane de lei şi − special pentru activitatea de propagandă − încă 6 milioane. În anii 1941-1942 Mitropolia Basarabiei avea trei fabrici de lumînări, cele trei episcopii aveau cîte o tipografie, „fabrici" de prelucrare a lemnului şi ateliere pentru confecţionarea inventarului bisericesc[1143]. Condiţiile de muncă de la aceste întreprinderi generau protestele lucrătorilor[1144]. Sursă permanentă ale veniturilor bisericeşti era colectarea donaţiilor. Plus la acestea I. Antonescu a dispus în 1942 să fie transmise preoţilor o parte din averile evreilor nimiciţi[1145]. Toate acestea obligau slujitorii bisericeşti să sprijine politica ocupaţionistă românească.

Sarcinile înaintate de guvern mitropoliei Basarabiei erau multiple. În aprilie 1942 la Bălţi I. Antonescu a declarat: „Guvernul vede în biserică înainte de toate un organ al propagandei naţionale"[1146]. Aceasta însemna angajarea clerului în realizarea politicii de românizare a populaţiei Basarabiei, în primul rînd − la treaba de „reeducare naţională", în spiritul românismului, adică de prefacere a moldovenilor în „români". Preotul V. Ţepordei încerca să justifice chiar şi nimicirea evreilor. „Jidanii, − scria dînsul cu aroganţă, − niciodată nu ne-au iubit. Fiii lui Izrael au urît tot ce-i românesc. Este un adevăr, că ei urăsc tot în afară de rasa iudaică. Fiindcă la baza talmudului este ura şi răzbunarea. Dar o mai mare ură decît faţă de noi, românii, ei nu nutresc pentru alţii. Uneori chiar o mai mare ură decît faţă de germanii hitlerişti"[1147].

Prima acţiune a politicii bisericeşti a autorităţilor româneşti a fost înăbuşirea opoziţiei între clerici. Protoiereul Vladimir (Poleacov) a fost înlăturat de slujire în biserica Tuturor sfinţilor, unde era paroh[1148]. Preotul Nicolai (Climovici), revenit la Bălţi din România, fost persecutat în anii '30 pentru propaganda stilismului[1149], a căzut din nou sub supravegherea poliţiei, apoi a fost închis în lagărul de concentrare din Oneştii Noi[1150]; a ieşit la libertate numai după catastrofa regimului I. Antonescu. Un alt activist al Mişcării pentru slujire după stilul vechi, cunoscut încă din anii '30, preotul Vladimir Chiriţa s-a retras din slujbă. Feciorul său Mihail, de asemenea preot, temîndu-se de represiuni, a plecat în „Transnistria" în componenţa misiunii bisericeşti româneşti[1151]. Părtaşii stilului vechi de slujire dumnezească au fost izgoniţi în ilegalitate.

Altă sarcină a patriarhiei româneşti consta în românizara preoţilor din Moldova. Din 1042 de popi, ce slujeau în Basarabia în iunie 1940, doar unii au plecat în România. În august 1941 în Basarabia continuau să slujască 990 de preoţi. Formal autorităţile româneşti nu aveau încredere în aceşti funcţionari ca „rămaşi sub sovietici". În realitate ei erau neacceptaţi ca moldoveni, care nu împărtăşeau proiectul de statalitate naţional-românească[1152]. Însă Bucureştiului nu-i era convenabil din punct de vedere politic să

[1143] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 792.
[1144] În iunie 1942 lucrătoarele tipografiei eparhiale din Bălţi, ameninţând că vor face grevă, au impus episcopia să le majoreze salariul. // Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 111.
[1145] ANRM. F. 339. D. 2663. Fila 3.
[1146] Ibid. Fila 5 verso.
În acest context publicistul român Sabin Popescu-Lupu menţiona necesitatea creării conştiinţei naţionale a întregului popor moldovenesc al Basarabiei în spirit românesc. // Basarabia. 1942. 19 martie.
[1147] Raza. 1943. 13 iulie.
[1148] Флоринский Н. Памяти архиепископа Венедикта (Полякова). Кишинев, 2001. С. 10.
[1149] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 66. Fila 51.
[1150] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4233. Fila 444.
[1151] Православие в Молдавии. Власть, церковь, верующие. 1940-1953. Том.1. С. 188.
[1152] Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 266-294.

„justifice" epurarea etnică a preoţimii pe calea învinuirilor standarte de apartenenţă la bolşevism. Patriarhul a găsit o altă ieşire, care ar fi satisfăcut cerinţele politicii ocupaţioniste: 250 de preoţi cunoscători ai limbii vechi slavone, 50 de ieromonahi, 15 cîntăreţi, selectaţi în Basarabia, au fost trimişi în componenţa miciunii bisericii române în „Transnistria". Pe această cale Patriarhia Română, a găsit cadre pentru completarea misiunii sale din stînga Nistrului, a izgonit din Basarabia o parte din cei care ar fi încălcat interdicţia de a sluji în limba rusă şi a slobozit o pătrime din parohiile basarabene pentru a le preda popilor români. Cu toate că Efrem (Enăchescu) hirotonisea anevoios preoţi din localnici, către vara 1943 numărul popilor a crescut în eparhie pînă la 1196[1153]. „Regăţenii" formau în guvernămîntul Basarabia peste o treime din preoţi[1154]. Străini şi neagreaţi de mediul social local, popii români se comportau tot aşa de dezmăţat, ca şi funcţionarii civili. Mulţi din ei furau, minţeau, estorcau mită, preluau apucăturile standarde ale ocupanţilor militari şi civili: băteau, siluiau şi chiar jefuiau[1155], făcînd de ruşine Patriarhia Română în ochii populaţiei.

Benevol sau fiind constrînsă, majoritatea preoţilor participau la acţiunile politice organizate de ocupanţii români. Preoţii participau la strîngerea donaţiilor pentru nevoile armatei române, predau în şcoli învăţătura Domnului, intrau în componenţa „comitetelor" ce asigurau funcţionarea la sate a centrelor de propagandă numite „vetre de cultură". Către aprilie 1942 numărul acestor vetre de propagandă a românismului ajunsese în Basarabia pînă la 607[1156], dublînd numărul „vetrelor" din anii '30. După cum a constatat în august 1943 guvernatorul O. Stavrat, activitatea acestor centre de propagandă naţionalistă era asigurată în volum de 80% de popi[1157]. „Propaganda naţională, – confirmau prefecţii judeţelor, – se organizează prin vetrele de cultură şi sărbările şcolare de preoţi, învăţători, de organele administrative şi de alţi intelectuali de la sate"[1158]. Dispunînd de mijloace financiare, biserica a desfăşurat o largă activitate editorială. Fiecare episcopie edita propriul buletin, la Chişinău apăreau revistele „Luminătorul" şi „Misionarul", la Bălţi – „Biserica basarabeană", iar la Ismail – „Cuvîntul Adevărului". Pornind de la faptul, că preoţii se adresau maturilor, în planul influenţei ideologice asupra populaţiei biserica era pentru autorităţi un instrument mai însemnat decît şcoala.

Sarcina primordială a feţelor duhovniceşti era consfinţirea puterii româneşti în Moldova ocupată. Venind la Chişinău în iulie 1941, I. Antonescu a vizitat biserica Ciuflea. Ulterior la slujbele dumnezeieşti participau guvernatorul Basarabiei generalul C. Voiculescu, alţi funcţionari. La 7 septembrie 1941 preoţimea a jucat rolul principal în spectacolul propagandistic – reînhumarea la Cimitirul Armenesc din Chişinău a osămintelor celor 75 de cetăţeni împuşcaţi înainte de război. Eficienţa politică a acestor acţiuni a fost îndoielnică.

În legătură cu slujba dumnezeească de la Biserica Ciuflea cu participarea lui I. Antonescu, populaţia discuta nu acest eveniment, ci bătaia sălbatică aplicată de un ofiţer

[1153] Petrencu A. Basarabia în al doilea război mondial. PP. 157, 308.
[1154] Cifra este confirmată şi de alte date. Din cei 85 de preoţi, care slujeau către începutul anului 1944 în judeţul Cahul, 32 erau originari din „restul ţării", adică din România, 49 erau „basarabeni români", adică moldoveni şi doar 4 erau din minorităţile naţionale. // ANRM. F. 2067. Inv. 1. D. 210. Fila 75.
[1155] Ibid. F. 1520. Inv. 1. D. 50. Fila 306-308.
[1156] Petrencu A. Romania şi Basarabia în al doilea război mondial. P. 133.
[1157] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 52.
[1158] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 113. Fila 778.

român unui soldat din serviciul de gardă, „vinovat" de faptul că un cîne hoinar a trecut strada în faţa „conducătorului". Participanţii la reînhumare menţionau că slujba funerară a fost săvîrşită nu de un popă din Moldova, ci de mitropolitul Transilvaniei N. Bălan, iar jertfele bolşevicilor au fost îngropate în 13 morminte. Populaţia a uitat de aceste morminte. „Printre zeci de mii de intelectuali, salvaţi de robia bolşevică, − se revolta publicistul român S.M. Nica, − nu s-a aflat nici unul care să-şi amintească de cei căzuţi pentru neamul românesc... Printre sutele de duduie, salvate din mîinile libide ale leitenanţilor sovietici, nu s-a găsit nici una care să aprindă o candelă la aceste morminte uitate. Din sutele de preoţi, învăţători, profesori şi alţi oameni instruiţi nu s-a găsit nici unul, care ne-ar fi îndemnat să ne amintim de martirii neamului"[1159].

La 17 octombrie Efrem Enăchescu a săvîrşit la Catedrala din Chişinău o slujbă de mulţumire Domnului pentru ocuparea Odesei. A fost prezent guvernatorul, şefii de departamente din guvernămînt, funcţionari, militari. Primarul oraşului Anibal Dobjanski a ţinut un discurs. În timpul paradei militare arhiereul era la tribună alături de guvernator şi ofiţeri germani[1160]. Tot aşa au fost organizate şi slujbele bisericeşti în cinstea luării Sevastopolului, zilelor de naştere ale lui I. Antonescu, Mussolini, Hitler, aniversărilor întîia şi a doua de la începutul războiului împotriva Rusiei. La 27 martie 1943 cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la anexarea Basarabiei la România la slujba bisericească din Catedrala din Chişinău din nou a asistat „conducătorul"[1161]. Preoţimea participa activ la colectarea „donaţiilor" pentru nevoile armatei române: haine, lenjerie, pielicele, lînă, alimente, bani.

Biserica efectua şi supravegherea politică. La propunerea lui I. Antonescu în ajunul războiului organele SSI au creat echipe secrete de misionari completate cu preoţi, învăţători, medici chemate să facă „propagandă şi contrapropagandă" voalată, să depisteze duşmanii regimului. La fiecare întreprindere cu un număr de peste 200 lucrători trebuia să fie înrolat un „misionar". În vara anului 1941 în Basarabia au fost trimişi primii 56 de „misionari", în Bucovina de Nord − 19. Fiecare avea sarcina să recruteze informatori dintre oamenii de la faţa locului. În unele sate „misionarii" au organizat „întîlniri solemne" de către populaţie a unităţilor germane şi române, arderea în pieţe a cărţilor în limba rusă, declarate „materiale ale propagandei sovietice"[1162].

Pe lîngă Departamentul propagandă a guvernămîntului Basarabia a fost creat „Serviciul secret al misionarilor". Metodele lui de muncă se deosebeau de standardele activităţii siguranţei numai prin faptul că nu aresta şi supraveghea nu numai ţăranii, muncitorii, comercianţiaţii şi intelectualii locali, dar ţinea în cîmpul atenţiei şi funcţionarii[1163]. Unii preoţi trimeteau administarţiei note informative despre starea moral-politică a populaţiei, nu rareori şi denunţuri contra unor funcţionari care încălcau unele interdicţii, de pildă, vorbeau ruseşte. În baza înscrierilor în actele bisericeşti, poliţia română, cu ajutorul popilor, depista evreii creştinaţi[1164].

Pentru preoţii din Basarabia slujirea lui Dumnezeu tot mai mult se transforma în slujire regimului I. Antonescu. Societatea basarabeană nu manifesta nici un dram de stimă faţă de regimul românesc. Funcţionarii din administraţia ocupantă se căinau că

[1159] Raza. 1943. 6-13 iunie.
[1160] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4233. Fila 611.
[1161] Basarabia. 1942. 3 octombrie; 1944. 28 ianuarie.
[1162] Moraru P. Serviciile secrete şi Basarabia. P. 18-20.
[1163] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 10. Fila 112.
[1164] Raza. 1943. 27 februarie.

ţăranii moldoveni îi dispreţuiau. Serviciul de contraspionaj raporta, că o parte de populaţie socoate România „un fel de protectorat al Germaniei": pentru nelegiurile şi actele de banditism ale românilor populaţia se plîngea nemţilor. De altfel, şi funcţionarii români aveau teamă, că ţara lor va deveni un dominion al Germaniei[1165]. Întrebarea: cui totuşi trebuie să-i slujim − lui Dumnezeu sau autorităţilor de ocupaţie, în ce măsură trebuie să execute ordinele şi dispoziţiile ei sta în permanenţă în faţa fiecărui preot.

Avînd în vedere necesitatea „neutralizării" politice a ruşilor, bulgarilor, ucrainenilor, găgăuzilor şi a altor minorităţi pravoslavnice, la 20 septembrie 1941 guvernămîntul Basarabiei a dispus să se facă slujbe în bisericile parohiilor cu populaţie naţional-minoritară în limba acestor minorităţi, cu ,,respectarea legii despre minorităţi". În satele cu populaţie slavă s-a permis, ca o parte din slujbă să se facă în limba slavonă veche[1166]. Dar popii veniţi din România nu cunoşteau limba slavonă veche, aveau predispoziţii şoviniste şi n-au îngăduit slujbele în limba rusă. Aceşti venetici îşi vedeau misiunea principală în românizarea populaţiei. În iunie 1943 preotul din satul Buruieni din judeţul Hotin Vasile Maftei a publicat programul propriu de românizare a rusnacilor locali, care preferau nu limba locală (рідной русинской мове), ci limba literară ruse. Venind în contradicţie cu concepţiile „conducătorului", acest românizator în odăjdii de preot s-a pronunţat împotriva întrebuinţării în slujbe a limbii slavone vechi: „Veriga principală, − predica popa Maftei, − este şcoala. Dar care este rostul ei dacă limba străină izgonită din primărie şi şcoală îşi va găsi adăpost în Biserică?". Prioritatea şi avantajul bisericii la efectuarea românizării lingvistice el o vedea în faptul că întrebuinţarea limbii române în slujbele bisericeşti nu poate provoca nemulţumiri chiar şi în satele populate cu „cei mai fanatici ucraineni"[1167].

Epurarea etnică în stil românesc n-a atins tagma călugărească. Componenţa ei s-a păstrat, în fond, neschimbată. Dacă în anul 1940 s-au făcut călugări, adică au intrat în mănăstiri 33 de oameni, apoi în 1941 − 27, în 1942 – 39, în 1943 – 45, în 1944 − 50 de oameni. După naţionalitate aproape toţi călugării erau moldoveni; ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi erau cîte unul. În majoritatea lor călugării proveneau din ţărani. Potrivit datelor din 1948, ce reflectă şi situaţia din perioada de ocupaţie, doar un singur călugăr avea studii superioare, unul era cu studii medii bisericeşti, cu studii medii laice − 7, semialfabeţi − 1400, analfabeţi − 233.

Pornind de la această realitate, împuternicitul pentru treburile Bisericii Pravoslavnice Ruse în Moldova P. Romenskii i-a caracterizat pe călugării din Moldova ca pe nişte indivizi cu un grad inferior de cultură generală, fanatici religioşi[1168]. Călugării ştiau despre persecutarea ierarhilor, a clericilor, a Bisericii Ortodoxe din Rusia în general şi de aceea nu-i agreeau pe bolşevici. Provenitori din rîndurile ţărănimii, ei păstrau simpatiile tradiţionale faţă de ruşii pravoslavnici şi arătau o atitudine rece, ca faţă de străini nepoftiţi, faţă de reprezentanţii regimului românesc de ocupaţie. Călugării din n-au participat la promovarea politicii de românizare.

Străduindu-se să-şi subordoneze spiritual populaţia din teritoriile ocupate, biserica românească apela şi la metode de forţă. Represiunile împotriva disidenţilor se efectuau sub lozinca luptei cu sectarismul, încălcîndu-se Legea despre cultele religioase, adop-

[1165] История Бессарабии. Изд. 2-е. С. 235.
[1166] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 52. Fila 21.
[1167] Cetatea Hotinului. 1943. 6 iunie.
[1168] Пасат В. Указ. соч. С. 340.

tată în 1928 în România, care oferea libertatea conştiinţei şi a activităţii baptiştilor, evangheliştilor, adventiştilor[1169]. Dar dictatura nu dorea să accepte orice opoziţie, inclusiv spirituală. „Conducătorul" vedea în sectarism calea de la „revolta religioasă şi socială la cea politică". Scopul sectarismului, socotea I. Antonescu, este „subminarea temeliilor statului şi crearea anarhiei"[1170]. Faptul că baptiştii foloseau în slujbe cărţi din Biserica anglicană − biserica oficială a Marii Britanii, cu care Germania şi România erau în stare de război, imprima persecutării baptiştilor o anumita coloratură politică. Autorităţile îi considerau sectanţi şi pe moldovenii pravoslavnici − adepţi ai slujirii după stilul vechi, adică după calendarul iulian, şi pe lipoveni. O deosebită tensiune i-au imprimat luptei cu disidenţa motivele şoviniste. După cum se constata în „Buletinul de contrainformaţii" al Serviciul de contrainformaţii SSI pentru luna mai 1942, în anii '20 − '30 majoritatea sectelor au apărut în satele minorităţilor naţionale: rusinilor, ucrainenilor, bulgarilor, nemţilor etc."[1171]. Năzuind să corupă convingerile stiliştilor (adepţilor stilului vechi), ocupanţii au publicat o informaţie precum că Biserica Ortoxă Bulgară ar fi trecut la calendarul gregorian de slujire[1172].

Cu credincioşii care nu ascultau de ambiţiile clericilor bisericii române, autorităţile de ocupaţie se comportau ca şi cum aceştia ar fi criminali politici. În afară de aceasta, adepţii stilului vechi şi inochentiştii erau moldoveni tradiţionalişti, adică duşmani ai românizării, iar tolstoiştii, baptiştii, evangheliştii învătau tineretul să nu ia în mînă armele. Serviciul de contrainformaţii raporta că sectanţii critică puterea de stat şi clerul român, Sfîntul Sinod al Bisericii române, „tulburînd astfel populaţia". În Basarabia şi în Bucovina de Nord, menţiona în martie 1942 biroul de investigaţii a statului major general al armatei române, sectanţii refuză să execute obligaţiunile militare, duc o propagandă antimilitară şi chiar antireligioasă, îndreptată împotriva Bisericii române de stat[1173]. Predicele sectanţilor contraveneau intereselor regimului lui I. Antonescu. De aceea sectanţii, inclusiv moldovenii, erau străini ocupanţilor români, inclusiv în plan etnocultural. Din aceste motive persecuţiile disidenţilor erau sălbatice, avînd un caracter de masă. În decembrie 1941 „conducătorul" personal a ordonat închiderea în lagăre de concentrare a 38 de sectanţi depistaţi în satul Broşteni judeţul Bălţi[1174].

Axa politicii bisericeşti a Bucureştiului în Moldova era îndreptată împotriva adepţilor slujirii pe stilul vechi, după calendarul iulian. De acum în primul raport pentru august 1941 al serviciului de contrainformaţii se menţiona un puternic curent al „stiliştilor" în nordul republicii, îndeosebi la Bălţi[1175].

„Stilismul, − se menţiona în Buletinul serviciului de contrainformaţii din septembrie 1941, − continuă să aibă peste tot cel mai mare număr de adepţi"[1176]. Către sfîrşitul anului 1941 poliţia a luat la evidenţă în Basarabia 8000 de disidenţi, inclusiv, 2474 de

[1169] Павлова О.А. Эволюция религиозного сектантства в Молдавии. // Покровские чтения. Кн. 7. Бендеры. 2005. С. 34-37; Лагутин А.О. Деструктивизм «Церкви Свидетелей Иеговы» – угроза Православной Церкви и государству// Покровские чтения. Кн. 9. Тирасполь. 2007. С. 31-40.
[1170] ANRM. F. 339. Inv. 1. D. 2663. Fila 3, 5.
[1171] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 440.
[1172] Raza. 1942. 26 iulie – 2 august.
[1173] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 1010. Fila 3.
[1174] Ibid. D. 9. Fila 281.
[1175] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 458.
[1176] Ibid. D. 4481. Fila 865.

stilişti vechi, 5656 baptişti, 605 inochentişti, 535 de adventişti, 413 de evanghelişti, 237 de molocani ş.a.[1177]. În privinţa respectării de către moldoveni a tradiţiei pravoslavnice s-au făcut referiri la renaşterea unor mentalităţi păgîne. „Sărbătorile păgîne *Sînzîenile, Chirică Şchiopul, Toca, Mărina, Iulie Pălie, Pintilie Călătorul, Joile de la Paşti la Înălţare*, – raporta serviciul de contrainformaţii, – sînt motive de a sărbători după stilul vechi"[1178]. „În plan religios, – se constata în darea de seamă a inspectoratului regional de poliţie Chişinău pe august 1941, – cea mai stringentă problemă, care reprezintă o primejdie reală – aceasta e problema stilismului"[1179].

O deosebită atenţie acorda administraţia de ocupaţie ruşilor şi ucrainenilor. Aceştia se împotriveau politicii de interzicere a limbii ruse. Moldovenii, constata în decembrie 1942 siguranţa, de asemenea îşi motivau simpatiile pentru ruşi şi faţă de Rusia, că în URSS Bisericii deja i s-a acordat libertate, iar statul „are de acum un caracter naţional şi s-a introdus dreptul la mica proprietate"[1180]. De aceea deosebit de supărătoare pentru autorităţile române era funcţionarea bisericii ruseşti de credinţă veche. În 1942 au fost arestaţi sute de lipoveni. La insistenţa lui Efrem Enăchescu, la 11 ianuarie 1942, în ajunul Anului Nou, după stilul vechi, a fost arestat Mitropolitul Bisericii ruse de credinţă veche Tihon (Kacealkin)[1181]. Aceasta n-a făcut să scadă autoritatea mitropolitului. „Preoţii lipoveni, susţinuţi de mitropolitul Tihon, – raporta la Bucureşti în august 1942 Voiculescu, – au încercat să-i dezbată pe credincioşi din calea legităţii, folosind stilul vechi. Autorităţile dispun de scrisoarea scrisă de mîna mitropolitului, prin care el cheamă preoţii săi să facă slujbele după stilul vechi, cum fac toţi creştinii din vechiul regat şi din ţara noastra Românească". În regat şi în Bucovina lipovenii se ţin de stilul vechi. În Basarabia, sublinia guvernatorul, împotriva stiliştilor s-au luat „măsuri aspre"[1182].

Protestanţii bisericeşti erau băgaţi în puşcării, închişi în lagărele de concentrare, bătuţi, torturaţi, femeile erau violate, gospodăriile ţărăneşti – ruinate. La 14 octombrie 1941 jandarmii au împiedicat sărbătorirea după stilul vechi a sfintei sărbători Acoperămîntul Maicii Domnului (Pocroavele) în satele Trifăuţi şi Şeptelici judeţul Soroca[1183]. Curtea marţială din Cernăuţi de acum în ianuarie-februarie a condamnat 180 de sectanţi. Pedepsele de judecată erau cam tot atît de aspre, ca şi pentru participarea la lupta patriotică ilegalistă – 20 de ani de catorgă. La puşcăria din Cernăuţi în condiţii inumane, chinuiţi şi înfometaţi aşteptau „judecata" încă 500 de sectanţi[1184]. „Astăzi sîntem persecutaţi ca niciodată", – scriau membrii comunităţii baptiştilor din Bălţi în plîngerea trimisă lui I. Antonescu la 16 martie 1942.

Toate cele 30 de biserici ale baptiştilor din Basarabia, se preciza în scrisoare, au fost închise de autorităţile româneşti. În continuare se înşirau detalii îngrozitoare ale politicii religioase a ocupanţilor: în satul Cozulenii Noi din judeţul Bălţi jandarmii de trei ori au bătut pînă la sînge 7 ţărani baptişti, cerînd aducerea bisericii lor sub oblăduirea statului. În vremea arestării sergentul Dumitrescu a propus cîtorva femei baptiste să se culce cu el. Pe Eufrosinia Gavanziuc a încercat s-o violeze. Noaptea jandarmii

[1177] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 4, 747.
[1178] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 440.
[1179] Ibid. D. 4234. Fila 273.
[1180] Ibid. D. 7025. Fila 347.
[1181] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 13. Fila 255, 257.
[1182] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 457.
[1183] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 273.
[1184] Ibid. D. 1010. Fila 3.

au scos afară 7 membri ai familiei, i-au dus în cîmp să-i împuşte. Au tras pe deasupra capurilor. Apoi i-au dus la postul de jandarmi şi i-au bătut, i-au călcat în picioare. Apoi i-au eliberat, obligîndu-i să plătească 10000 de lei, sumă enormă pentru ţărani. Jandarmii Zmeu şi Agafiţă au bătut crunt ţăranii din satul Gaşpar. În satul Alexeevca pe baptişti i-au arestat împreună cu copiii, pe toţi i-au bătut, apoi i-au mînat pe ger 50 de kilometri pînă la Bălţi. Notarul (secretarul primăriei) din satul Ciuciuleni, judeţul Bălţi, l-a bătut pe presbiterul Serghei Valanciuc din satul Brejeni[1185]. În satele din judeţul Cahul copiii sectanţilor au fost botezaţi cu „ajutorul" jandarmilor[1186]. În iulie autorităţile au anunţat că sectanţii vor fi trimişi în lagărele de muncă forţată de pe Bug[1187]. Aceasta era o ameninţare cu moartea: mai înainte spre Bug au fost deportaţi evreii şi ţiganii şi nici unul nu s-a întors.

Amploarea teroarei săvîrşite la cerinţa autorităţilor bisericeşti a îngrijorat chiar şi comandamentul armatei. La 8 martie 1942 statul major a atenţionat departamentul cultelor şi artelor că în Basarabia şi în Bucovina „pînă în prezent au fost depistaţi 12500 de sectanţi şi în fiecare zi îi închid în puşcăriile din Cernăuţi în aşa număr, că peste un timp ei nu vor mai încăpea. Convingerea noastră constă în aceea că lupta pentru Hristos astăzi trebuie să se dea pe front, iar nu acasă, în închisori". În scopul potolirii sectanţilor statul major general recomanda să se recurgă la măsuri bisericeşti, iar pe activiştii împotrivirii religioase să nu-i putrezească în puşcării, ci să-i mobilizeze în armată.

Conducerea Ministerului culturii şi cultelor de asemenea era îngrijorată de urmările politice nefavorabile Bucureştilor ale represiunilor poliţiste împotriva sectanţilor. În raportul său către „conducător" ministrul adinterim Aurel Popa a făcut o declaraţie confuză: cică, sectanţii se întrunesc nelegal anume pentru aceea „ca să fie închişi, să devină mucenici şi astfel să intensifice şi mai mult propaganda printre adepţii lor". El a propus să controleze fiecare credincios în privinţa atitudinii lui faţă de Puterea sovietică, sectanţii arestaţi să fie eliberaţi şi trimişi pe front, iar casele de rugăciuni să fie închise[1188].

Afirmînd că „majoritatea sectanţilor sînt comunişti, care sub mască religioasă propagă idei comuniste", Efrem a cerut predarea lor judecăţii şi închiderea caselor de credinţă. Pentru că era vorba de nesupunere autorităţilor, protestatarii religioşi erau urmăriţi de siguranţă cu aceeaşi strictеţe, ca şi participanţii la mişcarea patriotică ilegalistă. La sfîrşit de iunie 1942 numărul sectanţilor luaţi la evidenţă de către poliţie a crescut pînă la 27830 de oameni[1189]. În iulie poliţia a continuat lupta cu „sectanţii", depistînd încă vreo 390 de lipoveni, 334 de molocani, 197 de creştini-evanghelişti. Despre depistarea lipovenilor poliţia raporta în aceiaşi termeni, ca şi despre urmărirea partizanilor: „În satele Drochia şi Parcani au fost descoperiţi şi daţi judecăţii grupe de inochentişti. La Cahul a fost descoperit un grup din 19 adventişti"[1190]. „Baptiştii, − raporta agentul siguranţei din Chişinău, − organizează întîlniri în casa comerciantei Ana Croitor (strada Unirii, 67) şi a învăţătoarei Eugenia Ghinţova (strada Alexandru Donici, 32)"[1191]. La

[1185] Ibid. Fila 19, 20.
[1186] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 4.
[1187] Raza. 1942. 28 iunie – 5 iulie.
[1188] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6986. Fila 44, 45.
[1189] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 4, 747.
[1190] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 281, 422.
[1191] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 6982. Fila 157.

16 decembrie 1942 poliţia a arestat 139 de inochentişti în plină adunare, inclusiv pe conducătorul lor Gheorghe Bojoga. Fiecare sectant a fost amendat[1192]. La 28 august 1943 au fost arestaţi participanţii altei adunări a inochentiştilor. Aceasta n-a intimidat membrii acestei şi ai altor secte.

După cum se menţiona oficial în „Sinteza informaţională internă" a serviciului de contrainformaţii pentru ianuarie 1943, membrii sectelor interzise, „ca şi mai înainte, ignoră preoţii, nu dau copiii la şcoala, fac propagandă anticreştină şi antipatriotică. Inochentiştii (în cea mai mare parte din judeţele Bălţi şi Soroca) se pronunţă deschis împotriva armelor şi împotriva războiului, iar care sînt chemaţi în Basarabia la pregătirea premilitară, refuză să ia în mînă armele". Represiunile au fost înăsprite. În martie 1943 în lagărul de concentrare Oneştii Noi au fost închişi 74 de adepţi ai slujirii după stilul vechi − „căpetinii ale răzvrătirii duhovniceşti"[1193], după părerea guvernatorului. Aceste măsuri, desigur, n-au contribuit la sporirea autorităţii morale a bisericii române.

Conştientizînd că pierde cel mai însemnat canal de influenţă ideologică asupra populaţiei Moldovei, Bucureştiul a încercat să liberalizeze, măcar în aparenţă politica sa. În iulie 1943 CBBT a reamintit „conducătorului", că dispoziţia „guvernămîntului Basarabiei" din 20 septembrie 1941 despre desfăşurarea slujbelor bisericeşti în bisericile din parohiile cu populaţie vorbitoare în limbile naţionale minoritare a fost anulată încă în aprilie 1942. Pentru reînceperea slujirii în limba rusă s-a pronunţat şi guvernatorul O. Stavrat. I. Antonescu a fost de acord: „Să reînceapă". „Noi nu putem să cerem un drept pentru românii asupriţi, − explica demagogic dictatorul, − şi a refuza acest drept minorităţilor de la noi". În continuare dînsul a stabilit limitele toleranţei lingvonaţionale în slujirea bisericească, menţionînd autohtonii Basarabiei şi Bucovinei: „Evanghelia şi o 1/2 de slujbă să fie în limba maternă acolo unde populaţia este mixtă. Într-o singură limbă unde credincioşii sînt rusini"[1194].

Însă inerţia aplicării forţei a precumpănit, reluarea slujbelor în limba slavonă veche nici de această dată n-a avut loc. Poliţia şi jandarmii continuau să persecute sectanţii şi adepţii slujirii după stilul vechi. În octombrie 1943 doi evanghelişti mobilizaţi în armata română Ioan Moghileanu din satul Răcăria judeţul Bălţi şi Ioan Apostoliuc din satul Frasin judeţul Soroca au fost condamnaţi la moarte: primul − pentru refuzul de a pleca pe front, al doilea − pentru refuzul de a trage în timpul exerciţiilor premilitare[1195]. Astfel s-a încheiat jocul de-a liberalizarea în politica bisericească din Moldova ocupată[1196].

„Transnistria": îmbisericire repetată sau renaştere ortodoxă? Spre deosebire de Basarabia şi Bucovina, în regiunea Odesa şi raioanele moldoveneşti din stînga Nistrului Bucureştiul niciodată (pînă în 1941) n-a exercitat puterea sa politică sau canonică. Jurisdicţia sa asupra acestor teritorii Biserica română şi-a impus-o în urma războiului de cotropite fără a se interesa de poziţia Patriarhiei Bisericii ruse, încălcînd tradiţia istorică, adică nelegitim din punctul de vedere al relaţiilor dintre state şi necanonic din punct de vedere bisericesc. Prin acest act agresiv, necanonic Biserica Ortodoxă română a fost un executant al politicii antonesciene. În august 1941 conducerea ei a

[1192] Ibid. D. 7025. Fila 347.
[1193] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 13. Fila 255, 257.
[1194] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 52. Fila 21.
[1195] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4661. Fila 174.
[1196] Шорников П. Церковная политика Румынии в Бессарабии (1941-1944). // Сохранение культурного наследия в странах Европы. Международная научная конференция. Кишинев, 25-26 сентября 2008 г. Chişinău. 2009. PP. 276-286.

trimis în „Transnistria” o misiune duhovnicească. I. Antonescu a dat indicaţii cum să se desfăşoare activitatea „misionară”, cum să fie recrutate cadrele de „misionari”.

Viaţa bisericească în spaţiul dintre Nistru şi Bug în deceniile precedente a fost în mare parte dezorganizată, aproape inexistentă. Din 891 de biserici existente în acest teritoriu în 1917, către toamna 1941 au rămas 363 de biserici închise, 269 avariate, 258 – complet distruse şi numai una funcţională. Ocupaţia româno-fascistă a început cu execuţii şi acte de genocid. În închisori şi lagăre de concentrare se chinuiau zeci de mii de condamnaţi. Populaţia „eliberată” avea de ales: moarte sau robie fără şanse la învăţătură şi prosperare socială. Ororile războiului, regimul sălbatic de ocupaţie au făcut să renască şi să ia amploare religiozitatea populaţiei. Arhimandritul român Antim (Nicu), ce slujea atunci în „Transnistria”, menţiona botezarea în masă a copiilor şi un număr mare de cununii. În vremea ocupaţiei în acest teritoriu au început să funcţioneze 12 mănăstiri şi vreo 500 de biserici. La data de 30 iunie 1942 aici slujeau 287 de preoţi, 18 diaconi şi 106 dascăli. Însuşi faptul deschiderii hramurilor mărturiseşte despre includerea în viaţa bisericească a sute de mii de credincioşi.

Restabilind structura bisericească, misiunea românească se străduia să contribuie la rezolvarea sarcinilor generale ale administarţiei de ocupaţie: neutralizarea ideologiei comuniste şi – în perspectivă – românizarea populaţiei „Transnistriei”. Şeful misiunii bisericeşti arhimandritul Iuliu (Scriban), rusofob recunoscut, fără a se trudi să asigure propagandistic acţiunile sale, a dispus ca slujbele să se facă după stilul nou, conform calendarului gregorian. Avînd în vedere lipsa de slujitori bisericeşti, sinodul românesc a dat dispoziţia să fie hirotonisiţi ruşi localnici, din persoanele cu anumită învăţătură. Dar preoţii ruşi, care slujiseră în „Transnistria”, mai tîrziu mărturiseau, că membrii misiunii româneşti îi suspectau de rusofilie, iar obţinerea slujbelor bisericeşti era însoţită de depăşirea numeroaselor piedici artificiale. În misiunea română domnea mituirea, extorcarea, dările de tot felul. Din cauza că slujirea dumnezeiască implica mituirea şi înjosirea, au fost puţini care au păşit pe această cale. Creînd artificial lipsa cadrelor duhovniceşti locale, administraţia de ocupaţie a folosit, în scopul românizării clerului, preoţii români, precum şi pe unii aduşi din Basarabia. Dar preoţi – cunoscători de limbă rusă erau puţini. Către toamna 1942 populaţia dintre Nistru şi Bug, depăşind 2,3 milioane de oameni, era slujită de numai 461 de preoţi, inclusiv 196 localnici şi 265 de popi trimişi încoace de Patriarhia Română.

În anii 1941-1943 în „Transnistria” au fost reparate 474 biserici; în afară de aceasta au fost deschise 119 case de rugăciuni. Aceasta a fost o acţiune politico-militară: la repararea a 19 hramuri au participat soldaţii români. O biserică pravoslavnică a fost reparată de soldaţii germani – catolici şi luterani. În multe locuri administraţia română dona pămînt bisericilor: cîte 10-15 hectare unei biserici. De la 1 martie 1942 pe lîngă Universitatea din Odesa s-au deschis cursuri pentru studenţii diferitelor facultăţi. Se planifica pe viitor instituirea la Odesa a unei facultăţi teologice. La 30 noiembrie 1942 la Dubăsari a fost deschis un seminar duhovnicesc. Rector a fost numit preotul român Dumitru Hristescu, aici au început să înveţe 80 de studenţi. Sarcina principală la care trebuia să-şi aducă obolul acest seminar era românizarea vieţii bisericeşti, iar – în perspectivă – şi românizarea populaţiei „Transnistriei”, de aceea predarea se făcea în limba română. Nu departe de Dubăsari, în satul Coşniţa, şi-a reînceput activitatea schitul Sf. Mihail[1197]. Din ianuarie 1943 la Odesa a început să activeze Seminarul duhovnicesc pravoslavnic cu predare în limba rusă. Asigurîndu-şi monopolul în viaţa biseri-

[1197] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 1054. Fila 125.

cească în spaţiul dintre Nistru şi Bug, Patriarhia Română a interzis activitatea aici, în Transnistria, a bisericilor ucrainene autonomă şi autocefală, care existau în zona germană de ocupaţie – în „reichscomissariatul Ucraina".

Acţiunile în vederea renaşterii vieţii bisericeşti ar fi putut asigura regimului lui I. Antonescu oarecare simpatii ale credincioşilor. Însă aceste măsuri se înfăptuiau în contextul politicii de teroare, de exploatare şi jefuire promovate cu o deosebită cruzime de ocupanţii români. Reconstruirea, repararea, zidirea şi deschiderea de noi biserici cereau mijloace financiare mari, pe care autorităţile le luau de la populaţie. În afară de aceasta „guvernământul Transnistria" oferea enoriaşilor credite speciale cu obligaţia să fie rambursate după deschiderea hramurilor. Populaţia, de regulă, în cadrul achitării obligaţiilor de muncă, participa la lucrările de reparaţie, la strîngerea mijloacelor pentru restabilirea lăcaşelor sfinte, însă nu există informaţii că credincioşii ar fi socotit un merit al lor politica ţîrcovnică românească. Populaţia vedea bine care este funcţia politică a structurilor bisericeşti ale administraţiei de ocupaţie.

Ca şi în Basarabia, administraţia de ocupaţie a „Transnistriei" vedea în biserică, întîi de toate un „organ al propagandei naţionale". Propaganda creştină, raporta guvernământul în CBBT, este contrapusă ideologiei comunismului în paginile gazetei „Гласул Ништрулуй", care a început să apară în octombrie 1941. Gazeta tipărea materiale în limba moldovenească cu caractere chirilice şi în limba rusă[1198]. Dorind să obţină ca populaţia să sprijine politica ocupanţionistă, conducătorii structurilor misionare şi administraţia românească „laică" organizau cursuri şi consfătuiri. Urmărind scopul de a cultiva credincioşilor stimă faţă de România şi faţă de regimul de ocupaţie, era folosită literatura religioasă, predicile, acţiunile de binefacere. În hramuri misionarii români impuneau enoriaşii să cumpere portretele dictatorilor fascişti Hitler, Antonescu, Mussolini, pe care îi lăudau şi îi proslăveau. Orice eveniment politic, dacă îngăduiau împrejurările, misionarii îl însoţeau cu slujbe religioase cu rugăminţi nelegiute către Domnul să-i ajute pe cotropitori.

Biserica românească – instrument de propagandă al regimului de ocupaţie, prăznuia ca pe nişte sărbători fiecare aniversare a invaziei Germaniei şi României asupra Uniunii Sovietice, zilele de ocupare a oraşelor sovietice, ziua de naştere a lui Hitler. Întru pomenirea soldaţilor români, morţi pe front, se organizau parastasuri solemne. Slujitorilor bisericii li s-a propus ca în toate hramurile duminica să se organizeze „lecturi morale şi religioase" cu proslăvirea ocupanţilor, numiţi „eliberatori". La Odesa, Tiraspol în toate bisericile se făceau slujbe solemne cu ocazia zilelor de naştere ale lui Antonescu, Hitler, guvernatorului Alexianu. În presa ocupaţionistă misionarii români şi sculele lor locale publicau materiale clevetitoare, nedemne pentru un slujitor bisericesc, în adresa Patriarhului Moscovei şi al Întregii Rusii Serghie, împotriva Sfîntului Sinod al Bisericii Pravoslavnice Ruseşti.

La Odesa, Tiraspol, Rîbniţa, Balta şi în alte localităţi au fost deschise „case ale culturii creştine" – un fel de cluburi bisericeşti, unde misionarii făceau adunări ale credincioşilor, predau lecţii, organizau serate cu cîntarea imnului românesc. Ei acordau o deosebită atenţie propagandei religioase în rîndurile muncitorilor, organizau lecţii la întreprinderi cu citire de versuri, cu cîntări şi muzică. În aceleaşi scopuri, de propagandă naţionalist-românească, misionarii foloseau radioul, filme, înscenări. La sate preoţii organizau „cercuri culturale".

[1198] Ibid. D. 518. Fila 185.

Misionarii români nu scăpau din vedere nici puşcăriile, lagărele de muncă forţată şi cele de concentrare, lagărele prizonierilor de război. Preoţi speciali „slujeu" deţinuţii fără a face măcar o mică încercare de a înlesni cumva regimul bestial, instaurat de ocupanţi pentru deţinuţii politici de la Puşcăria centrală din Tiraspol, la închisoarea din Rîbniţa. Misiunea ţîrcovnică românească avea la Odesa o editură şi o tipografie, care editau editau literatură propagandistică şi reviste antislavone.

Ocupanţii în odăjdii bisericeşti considerau drept un sector deosebit de important al activităţii lor influenţa asupra generaţiei în creştere. În şcoli dînşii lucrau atît cu elevii, cît şi cu învăţătorii. A fost introdusă predarea Sfintei Scripturi, orele căreia erau însoţite de citirea literaturii şoviniste româneşti, de învăţarea unor poezii şi cîntece naţionaliste româneşti. Biblioteca Catedrei de teologie de la Universitatea din Odesa conţinea mii de exemplare de cărţi româneşti cu conţinut profascist – antimoldovenesc, antislavon, antirus şi antiucrainean. Studenţii erau obligaţi sa frecventeze cursul de teologie citit de misionarul român arhimandritul Antonie Harghel. În vara anului 1942 pentru pedagogi au fost organizate cursuri teologice la Odesa, acestea erau frecventate de 200, iar la Tiraspol de 150 de învăţători.

Cu toate acestea, amploarea restabilirii structurii bisericeşti în „Transnistria" nu corespundea aşteptărilor Bucureştiului. Către toamna 1942 în „Transnistria" o biserică slujea pentru 6-7 sate. Pe de altă parte, misiunea bisericească română n-a rezolvat sarcinile politice puse în faţa ei. În noiembrie 1942 cînd armatele române au fost decimate la Cotul Donului, iar cele germane au fost încercuite la Stalingrad, Iuliu Scriban, care n-a reuşit să obţină stima şi încrederea clerului şi a enoriaşilor, a fost înlocuit cu Visarion (Puiu), moldovean, absolvent al Academiei Duhovniceşti din Kiev, bun cunoscător al limbilor slavona veche, ruse şi ucrainene, fost ierarh al Basarabiei şi mitropolit al Cernăuţiului.

Chiar la începutul războiului în Europa, la 14 septembrie 1939, mitropolitul i-a trimis o scrisoare lui I. Stalin, în care a încercat să-l convingă că persecutarea bisericii aduce daune URSS. „Era oare necesar, − întreba mitropolitul, − ca revoluţia să zdruncine biserica? Nu, aceasta a fost o greşeală a revoluţionarilor, care s-a soldat cu dezbinarea poporului. E timpul ca ea să fie corectată... Poate oare credinţa, religia să aducă folos Statului Rus? − Da, pentru că va contribui la împăciuirea statului, va accelera realizarea programului revoluţiei"[1199]. Scrisoarea a fost interceptată de siguranţă şi a stîrnit o reacţie confuză în cercurile bisericeşti, iar Visarion a fost lipsit de catedra mitropolitană. Dar argumentele lui l-au impresionat pe I. Antonescu; ei au făcut cunoştinţă, şi au continuat să contacteze şi după venirea generalului la putere. Visarion Puiu a fost trimis la Odesa la iniţiativa lui I. Antonescu. Visarion Puiu se folosea de posibilitatea de a se adresa personal „conducătorului", ceea ce îi îngăduia o anumită independenţă faţă de patriarhul Nicodim şi faţă de guvernatorul Gh. Alexianu.

Visarion Puiu a sosit la locul noului său serviciu la 6 decembrie 1942. Dînsul se simţea „reprezentant direct al conducătorului în Transnistria", de aceea privitor la rezolvarea unor probleme din viaţa bisericească nu se adresa patriarhului, ci direct lui I. Antonescu. „Cucerirea oricărui popor, − cugeta dînsul în scrisoarea sa către dictator din 5 ianuarie 1943, − începe cu armele, continuă prin administraţia dată lui, dar ea nu poate fi desăvîrşită altfel decît prin cucerirea spirituală"[1200]. Lipsa de slujitori ai bisericii,

[1199] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 5407. Fila 14.
[1200] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 1049. Fila 6.

arăta „cuceritorul" spiritual în continuare, împiedică dezvoltarea reţelei bisericeşti. După părerea lui V. Puiu „Transnistria" avea nevoie minimum de 2000 de preoţi[1201].

În scopul sporirii eficienţei administrării instituţiilor bisericeşti, şi a controlului asupra clerului, V. Puiu a împărţit „Transnistria" în trei eparhii: de Nord cu centrul la Tulcin, Centrală cu centrul la Balta şi de Sud cu centrul la Odesa. În fruntea eparhiei de Nord a fost pus arhimandritul Antim (Nica), în fruntea celei Centrale − episcopul Vasilie (Stan), eparhia de Sud a rămas sub conducerea lui Visarion. Patriarhul României Nicodim l-a desemnat „episcop de Odesa şi al întregii Transnistrii", dar Visarion în scrisorile sale către I. Antonescu se autointitula „mitropolit". Cei mai apropiaţi colaboratori ai săi erau 14 protopopi (blagocini).

Sprijinind politica de românizare a populaţiei „Transnistriei", Visarion totodată considera oportun din punct de vedere politic să modereze presiunile lingvopolitice. În „Transnistria", raporta el dictatorului la 10 mai 1943, există 607 parohii, inclusiv 62 cu populaţie moldovenească şi 98 cu populaţie mixtă, astfel trebuie de făcut slujbele în limba română numai în 160. Pentru celelalte 447 de parohii cu populaţie ucraineană, rusă şi bulgaro-ucraineană trebuie de căutat preoţi ce ar cunoaşte limba slavonă[1202].

Visarion nu împiedica slujbele în limba slavonă veche, nu rareori el însuşi slujea în limba rusă. Din slujitorii locali el îi favoriza pe acei, care în perioada sovietică aparţineau de biserica canonică, iar pe cei înoitori îi accepta în cler numai după rehirotonisire. Profitînd de împuternicirile date lui de „conducător", în februarie 1943 l-a informat despre reţinerea în masă de către întreprinzători şi administratori a salariilor muncitorilor. Această practică stîrneşte, scria ierarhul, nemulţumirea faţă de autorităţile româneşti. Ministrul Dănulescu, căruia dictatorul i-a poruncit să controleze semnalul, a fost de acord cu Visarion, raportînd „conducătorului" că în „Transnistria nu trebuie aplicate aceleaşi norme, ca în regat". Stăruindu-se să normalizeze relaţiile cu ruşii de credinţă veche, Visarion s-a adresat lui I. Antonescu cu rugămintea de a-l elibera pe mitropolitul de Belaia Criniţa Tihon (Cacealkin), ţinut sub strajă de poliţia română[1203]. Prin astfel de acţiuni mitropolitul Visarion a reuşit să cîştige într-o anumită măsură încrederea pravoslavnicilor ruşi şi ucraineni.

Această încredere nu se extindea şi asupra altor misionari români. Ceilalţi, cu excepţia celor din Basarabia, nu cunoşteau nici limba slavonă veche, nici limba rusă, şi credincioşii, inclusiv cei moldoveni, aproape că nu-i înţelegeau. Recrutînd cadrele de „misionari", guvernul lui I. Antonescu le-a dat anumite înlesniri. Clericii români veneau în „Transnistria" pe 6 luni, apoi erau înlocuiţi de alţi preoţi. În teritoriile ocupate ei primeau un salariu triplu, li se dădeau pachete cu obiecte şi cu alimente, ei puteau obţine bani de la populaţie pentru servicii bisericeşti. Popii români primeau cîte 600 de mărci RKKS pe lună, în timp ce preoţii localnici − moldovenii, ruşii, ucrainenii − doar 200. În afară de aceasta „misionarilor" li se păstra remunerarea la locurile de serviciu din „Regat". Nemulţumindu-se cu salariile considerabile, cu pachetele suplimentare, mulţi „misionari" se ocupau cu specula: cumpărau obiecte de aur, pietre scumpe, alte obiecte de valoare, fără ruşine extorcau bani de la enoriaşi. Pervertiţi de aflarea pe lîngă autorităţi, de regimul de muncă „pe schimburi", „misionarii" fumau în stradă, chefuiau în restaurante, fără frică de Dumnezeu şi fără teamă de autorităţi întreţineau relaţii intime cu femei.

[1201] Ibid. Fila 7, 8.
[1202] Ibid. D. 1054. Fila 459.
[1203] Ibid. D. 19. Fila 266, 267.

Libertate religioasă nu exista. Unii popi români erau informatori cu acte ai siguranţei sau al SSI, alţii denunţau din propria iniţiativă. Cu ajutorul lor către 1 august 1943 poliţia română a descoperit în interfluviul Bugo-Nistrean 4069 de disidenţi confesionali, inclusiv 2470 de evanghelişti, 588 de baptişti, 521 de ruşi de credinţă veche, 225 de adventişti, precum şi inochentişti ş.a[1204]. Enoriaşii aflau despre patrioţii arestaţi în urma denunţurilor şi altor fapte nedemne ale popilor. La sfîrşit de aprilie 1943 în vremea deportării a 3000 de ucraineni din raionul Rîbniţa, preotul român Calofeteanu, care a slujit în bisericile din satele Vadul Turcului, Beloci, a strîns de la cei osîndiţi la deportare covoare, plapume, şervete, perne şi alte obiecte şi 700 de mărci RKKS, promiţîndu-le că va obţine anularea ordinului de „evacuare". Cei jefuiţi au fost deportaţi. „Un astfel de comportament a lui Calofeteanu, − se constata în informaţia serviciului secret românesc, − a produs asupra localnicilor o impresie apăsătoare"[1205].

Apartenenţa la administraţia românească şi inechitatea socială au izolat misionarii de preoţii locali, de cei păstoriţi. În „Transnistria" ei se simţeau nişte străini − ceea ce şi erau în realitate − şi după dezastrul de la Cotul Donului, după catastrofa de la Stalingrad, sub diferite pretexte tot mai insistent se străduiau să revină înainte de termen în „regat". În martie-aprilie 1943 numărul „misionarilor" români în „Transnistria", cu toate că au mai venit din „Regat", s-a redus cu o treime, pînă la 182 de oameni.

Nu exista nici o posibilitate de a înlocui popii români cu preoţi locali. Moldovenii care nu prea înţelegeau limba română, din motive politice nu doreau să înveţe la seminarul duhovnicesc din Dubăsari, de aceea către toamna 1943 acolo studiau, ca şi mai înainte aceeaşi 82 de seminarişti. La Odesa „misionarii" n-au putut găsi doritori să obţină studii duhovniceşti în limba ucraineană, de aceea preoţii pentru bisericile din parohiile şi şcolile cu predare în limba ucraineană făceau şcoală în limba rusă[1206]. Din această cauză Visarion miza mai mult pe preoţi trimişi din dreapta Nistrului. La 20 mai Puiu i-a propus „conducătorului" să mobilizeze în Basarabia 165, iar în Moldova Carpato-Pruteană încă 65 de preoţi, cunoscători ai limbii slavone şi să-i trimită în „Transnistria". Demersul n-a avut vreun efect şi la 3 iunie 1943 el din nou s-a adresat „conducătorului" cu rugamintea să „declare mobilizarea preoţilor în Moldova [Pruto-Carpatică] şi Basarabia". Din 2000 de preoţi de care avem nevoie, repeta „mitropolitul", dispunem doar de o pătrime[1207].

Probabil, sub presiunea dictatorului, Patriarhia Română a luat anumite măsuri. De la 10 august pînă la 15 septembrie au sosit în „Transnistria" şi imediat au fost repartizaţi în parohii 57 de clerici români. Către octombrie 1943 numărul preoţilor localnici a crescut pînă la 213, iar numărul preoţilor români − pînă la 328[1208]. Ca şi mai înainte se miza numai pe clerul românesc. Năzuind să însufleţească echipa sa de păstori, la 15 octombrie 1943 Visarion i-a înaintat pentru decorare pe preotul Dumitru Cristescu, director al Seminarului duhovnicesc din Dubăsari, şi pe profesorul Ioan Grigoriu[1209], care au lucrat doar cîte un an în „Transnistria". Dar nici şeful misiunii bisericii române în regiune Visarion n-a putut stăvili destrămarea structurii bisericeşti de ocupaţie.

[1204] Ibid. D. 518. Fila 33.
[1205] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. Т. 2. С. 150.
[1206] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 1054. Fila 128, 130.
[1207] Ibid. Fila 454, 459.
[1208] Ibid. Fila 223, 124.
[1209] Ibid. D. 1055. Fila 149.

Pe măsură ce frontul se apropia, evadarea în masă a popilor români în „Regat" era de nestăpînit. Visarion le punea piedici, continua să insiste în faţa autorităţilor duhovniceşti şi laice din Bucureşti să trimită în „Transnistria" noi grupuri de preoţi. Toate aceste strădanii erau în zadar. Însuşi mitropolitul Visarion nu era împotrivă să abandoneze postul său de slujire cauzei românismului. În noiembrie 1943, cînd Armata Roşie a eliberat Kievul, Visarion s-a adresat către Ion Antonescu (nu către Patriarh) cu rugămintea să plece în România pentru tratament.

Cu toate că dovezi medicale mult îmbătrînitul mitropolit o fi avînd destule, dictatorul n-a reacţionat la încercarea lui Visarion de a părăsi Odesa. Visarion însă se grăbea. La 1 decembrie dînsul i-a expediat „conducătorului" o nouă scrisoare, în care a făcut bilanţul neîmbucurător al activităţii sale. Seminarul din Dubăsari şi-a încheiat existenţa, recunoştea dînsul, din cauza că „puţinii seminarişti, aleşi dintre diaconii şi cîntăreţii vechi, de frica revenirii bolşevicilor în Transnistria, au fugit pe la casele lor". Popii români în grupuri întregi înaintau cereri de „concediu" motivîndu-le cu agravarea sănătăţii soţiilor, copiilor şi altor rude. Ce-i rămînea mitropolitului să facă? „Consider mandatul meu de un an încheiat, pentru a nu-l continua în condiţii care m-ar compromite, pentru a nu ajunge comandant fără ofiţeri, fără armată, fără arme, rog întoarcerea mea în chilia mea de la mănăstirea Neamţ, unde aş putea să mă îngrijesc de sănătate şi de mîngîerea măcar a sufletului meu"[1210]. Dar l-au ajutat pe mitropolit să-şi încheie mandatul nu aceste mărturisiri, ci răuvoitorii săi din administraţia „Transnistriei" şi din ierarhia bisericii române.

Rezistenţa populaţiei a avut şi o latură religioasă. De acum în 1942, cînd, pentru a reanima activitatea mănăstirilor şi hramurilor din Transnistria au fost aduse lucruri bisericeşti româneşti, s-au auzit proteste din partea populaţiei slavone. S-au activizat sectele. Adventiştii din Basarabia, informa siguranţa, au stabilit legături cu adventistii din România. În toamna anului 1943 s-a aflat că un grup de adventişti din Bender, prin sectanţi-ofiţeri români, au intrat în contact cu prizonierii de război ruşi adventişti, închişi în lagărul din Sucleea[1211], probabil, acordîndu-le ajutor. Acţiunile mitropolitului Visarion în vederea normalizării relaţiilor cu enoriaşii şi, mai ales folosirea de către el a limbii ruse în predicile sale şi în contactele cu clerul şi credincioşii, anterior tolerate de autorităţile de ocupaţie laice şi cele bisericeşti, spre toamna 1943, cînd s-a arătat nemulţumirea dictatorului de totalurile activităţii politice ale mitropolitului, răuvoitorii au tratat întrega sa misiune, întregul său mandat ca nedorinţă de a considera sarcină primordială cauza românizării eparhiei Odesei.

În decembrie 1943 mitropolitul Visarion a fost rechemat din „Transnistria". Urmaşul său în scaunul de şef al misiunii bisericii române în regiune a devenit tînărul arhimandrit Antim (Nica), care a înăsprit orientarea spre românizarea vieţii bisericeşti dintre Nistru şi Bug. În februarie 1944 el a fost hirotonisit la Bucureşti „episcop al Ismailului şi al întregii Transnistrii", dar de acum spre sfîrşitul lunii ofensiva Armatei Roşii a constrîns misiunea bisericii române din „Transnistria" să fugă din Odesa la Tiraspol, apoi la Ismail. Laolaltă cu Antim s-au „evacuat" şi „misionarii" români.

Asupra orientărilor politice ale credincioşilor o influienţă tot mai însemnată exercita poziţia patriotică a Bisericii Pravoslavnice Ruse. „Fearele fasciste, − predica la 24 noiembrie 1941 mitropolitul Serghie, − sînt duşmani satanici ai credinţei şi creştinătă-

[1210] Ibid. D. 1054. Fila 160, 93-96.
[1211] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4666. Fila 477.

ţii. Oamenilor ruşi, toţi cei cărora li-i scumpă patria noastră, au acum un singur ţel – cu orice preţ să învingem duşmanul". În apelul din ianuarie 1942, întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Ruse s-a adresat locuitorilor din teritoriile ocupate, chemîndu-i să păstreze credinţă Patriei, să nu păşească pe calea trădării ei. La un an de la începerea Marelui Război pentru apărarea Patriei mitropolitul Serghie a emis două *poslanii* (mesaje) – una pentru moscoviţi, alta – pentru păstoriţii din întreaga Rusie. În poslania către întreaga biserică întîistătătorul ei demasca nazismul, care în scopuri propagandistice îşi asumaseră misiunea de apărător al Europei creştine de invazia comuniştilor.

În noiembrie şi decembrie mitropolitul a adresat apeluri către poporul român de aceeaşi credinţă, care a fost implicat în războiul împotriva URSS, chemîndu-l să rupă relaţiile de alianţă cu Germania fascistă. Astăzi noi, menţiona mitropolitul Serghie, nu numai credem, dar şi vedem în pastorala de Crăciun din 1943 că biruinţa a trecut vădit de partea noastră. Pastorala de Paşti din 1943 se încheia cu cuvintele: „Cu ajutorul lui Dumnezeu viteaza armată rusă va izgoni scîrnăvia fascistă din hotarele Patriei noastre".

În iunie 1943 mitropolitul Serghie a rugat binecuvîntarea lui Dumnezeu pentru continuarea „faptei patriotice eroice pe front şi în spatele frontului, să blagoslovească Domnul ca cel de-al treilea an al strădaniilor de război să devină pentru noi an de biruinţă". În emisiunile radio Moscova precumpăneau notele de atitudine respectuoasă faţă de biserică. Prin eter au fost lansate mesajele de salut ale ierarhilor bisericii comandantului Suprem al Forţelor armate ale URSS I. Stalin cu ocazia aniversării a 25-a a Revoluţiei din Octombrie, în legătură cu biruinţele Armatei Roşii. Numele sfinţilor cnezi Alexandru Nevskii, Dimitrie Donskoi, ale slăviţilor comandanţi de oşti Suvorov şi Kutuzov erau tot mai des pomenite de ierarhii Bisericii Pravoslavnice Ruse. Informaţiile despre normalizarea relaţiilor conducerii de stat cu Biserica pătrundeau şi în „Transnistria", reanimînd în conştiinţa ascultătorilor respectul şi simpatiile tradiţionale faţă de Rusia în noua sa formă de stat – URSS.

Desigur, nu toţi credeau în trăinicia noilor relaţii ale conducerii sovietice cu Biserica pravoslavnică. Temîndu-se de pedepsire pentru „colaborare cu duşmanul", din „Transnistria" s-au evacuat şi unii preoţi ruşi. Soarta lor a fost haină. La iniţiativa episcopului Antim, episcopia de Ismail a format o comisie pentru verificarea actelor preoţilor ruşi şi ucraineni veniţi din stînga Nistrului. Pe cei bănuiţi de nedorinţa de a româniza populaţia, comisia îi preda jandarmeriei pentru a-i trimite în lagărele de concentrare. Preoţii ruşi şi ucraineni nu erau admişi în parohii, lipsindu-i astfel de dreptul de a sluji şi a-şi obţine mijloace de existenţă[1212].

Activitatea Bisericii Ortodoxe române în Moldova şi Ucraina a fost îndreptată spre stabilirea controlului spiritual şi politic asupra populaţiei. Autorităţile de ocupaţie duceau lupta împotriva moldovenilor – adepţi ai slujirii bisericeşti după stilul vechi, a ruşilor de credinţă veche – lipovenilor, a altor disidenţi confesionali, prin folosirea forţei şi teroarei. Legăturile preoţilor cu administraţia de ocupaţie subminau prestigiul bisericii în ochii enoriaşilor, dar nu şi credinţa în Dumnezeu. „Îmbisericirea" repetată a maselor de credincioşi din „Transnistria" s-a înfăptuit nu datorită, dar în pofida politicii naţionalist-românizatoare a bisericii din România.

[1212] Шорников П. Православная церковь «Заднестровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. // Покровские чтения. Книга 8. Статьи и материалы. Тирасполь. 2006. С. 62-67; acelaşi autor: Румынская церковная миссия в „Заднестровье" (1941-1944). // Мысль [Кишинев]. 2006. № 4 (34). С. 84-87.

* * *

Politica ocupaţionistă a regimului lui I. Antonescu a fost una de teroare, exploatare şi jaf. Ea a fost îndreptată la folosirea resurselor economice şi umane ale RSS Moldoveneşti pentru necesităţile de război împotriva Naţiunilor Unite, întîi de toate împotriva Uniunii Sovietice. Orientarea spre înglobarea teritoriilor ocupate în componenţa Regatului român se înfăptuia pe calea epurărilor etnice: nimicirea evreilor şi romilor/ţigani, românizarea forţată a minorităţilor etnice, inclusiv a naţiunii majoritare RSSM – a moldovenilor.

Ruinarea economiei, regimul foametei, distrugerea sistemului de asistenţă medicală şi de securitate sanitară au provocat mortalitatea în masă a populaţiei, ce s-a soldat cu reducerea ei. O particularitate a politicii româneşti de ocupaţie a fost folosirea pe scară largă de către guvernul lui I. Antonescu a Bisericii Ortodoxe Române în campania naţionalist-totalitară de românizare a teritoriilor ocupate şi a populaţiei acestora.

Capitolul III. LUPTA POPULARĂ

La începutul războiului cea mai activă din puct de vedere politic, social şi economic parte a societăţii a fost recrutată în Armata Roşie sau s-a evacuat spre est. În primele luni ale ocupaţiei au fost ucişi sau aruncaţi în închisori şi lagăre de concentrare mii de oameni, capabili să organizeze mişcarea de rezistenţă împotriva regimului de ocupaţie. Populaţia era descurajată de insuccesul Armatei Roşii din perioada iniţială a războuiului şi îngrozită de teroarea politică şi genocidul evreilor. Anume în aceste condiţii în societatea moldovenească hotăra care factor va determina comportamentul ei politic: caracterul conştiinţei naţional-statale, interesele social-economice sau securitatea individuală?

§ 1. Rezistenţa politico-morală, etnoculturală şi spirituală

Indiferent de circumstanţele în care s-a pomenit populaţia din teritoriul ocupat, fiecare comunitate naţională a rămas fidelă identităţii sale naţionale, limbii materne, tradiţiilor religioase. Ocrotirea valorilor etnoculturale s-a dovedit a fi deosebit de actuală în Basarabia. Existenţă moldovenilor ca naţiune era negată de invadatori. Utilizarea publică a limbilor rusă, ucraineană, bulgară, găgăuză a fost interzisă încă în anul 1938, după instaurarea dictaturii regale în România. Regimul lui I. Antonescu a moştenit programul de românizare a „populaţiei şi a teritoriului" şi a înăsprit realizarea acestuia.

Populaţia, fără îndoială, era îngrozită de ocupaţie. „Trupele aliaţilor, – a recunoscut încă în luna august 1941 comisarul judeţului Bălţi Dumitru Agapie, – n-au fost întîmpinate cu manifestaţii publice"[1213] – precum şi cele româneşti. Fostul preşedinte al „Sfatului Ţării" Pan Halippa, sosit la Chişinău odată cu trupele române, a constatat că populaţia este înfricoşată, dar nu-şi manifestă nici într-un fel bucuria cu privire la revenirea românilor. Potrivit acestuia, în oraş rămaseră doar 10 mii de locuitori – în realitate erau de cinci ori mai mulţi – dar nici aceştia n-au îndrăznit să-şi părăsească casele. Parada unităţilor germane şi a celor române din 18 iulie s-a desfăşurat pe străzile pustii[1214].

„Majoritatea populaţiei urbane, şi îndeosebi a celei rurale – menţiona în «Sinteza informativă» pentru luna august 1941 siguranţa din Basarabia, – nu şi-a manifestat măcar într-o mică măsură bucuria sau recunoştinţa cu ocazia eliberării"[1215]. „Din discuţiile purtate cu ţăranii, – raporta pe data de 20 august comisarul judeţului Soroca, – se poate concluziona, că în perioada regimului sovietic ei n-au avut de suportat careva neplăceri, de aceea n-au ce imputa acestui regim"[1216]. În linii generale, a conchis inspectorul regional de poliţie, ţăranii care au fost deposedaţi de pămînturile date de ruşi nu se aşteaptă la nimic bun din partea autorităţilor române şi constituie cea mai numeroasă categorie a celor nemulţumiţi de noul regim[1217]. „Starea de spirit, – raporta siguranţa guvernatorului Basarabiei după părăsirea Odesei de către trupele sovietice, – pare a fi satisfăcătoare, totuşi majoritatea ţăranilor au devenit ostili"[1218] [faţă de România].

[1213] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 50.
[1214] Viaţa Basarabiei. 1941. № 6-7. P. 76.
[1215] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 89.
[1216] Ibid. Fila 59.
[1217] Ibid. Fila 89.
[1218] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 55.

„Muncitorii şi meseriaşii, – constata chestorul Chişinăului în luna noiembrie 1941, – sînt părtaşi ai regimului comunist”[1219]. Populaţia, cu mici excepţii, evita critica măsurilor luate de autorităţile sovietice, în virtutea necesităţilor de război, inclusiv expulzarea persoanelor suspecte din punct de vedere politic, paralizarea industriei şi a transportului. Evaluînd rezultatele politicii sovietice, colonelul Pavel Epure deja pe data de 1 decembrie 1941, înainte de contraofensiva Armatei Roşii de lîngă Moscova, concluziona: „Anul dominaţiei sovietice în Basarabia s-a răsfrînt negativ doar asupra intelectualilor, proprietarilor şi, în general, asupra persoanelor cu o situaţie materială bună. Restul populaţiei, inclusiv clasa muncitoare, micii funcţionari de la oraşe şi ţărănimea, care constituiau marea majoritate a acesteia, beneficiau de un regim mai puţin sever; ei au fost cei mai influenţaţi de propaganda sovietică, care a pătruns adînc în sufletele lor, în special a tinerilor. Aceştia nu-şi manifestă niciodată nemulţumirea faţă de modul în care erau trataţi de autorităţile sovietice provizorii din Basarabia, şi orice eveniment care este favorabil ruşilor doar îi bucură şi le întăreşte credinţa în victoria acestora”[1220].

Schimbările moral-politice produse în conştiinţa populaţiei din Basarabia în anul antebelic erau ireversibile. „În perioada dominaţiei sovietice, – nota SSI deja în luna august 1941, – proprietarii din Basarabia au dezvoltat un «complex al inferiorităţii»; iar printre funcţionari, dimpotrivă, a apărut spiritul de egalitate”. A dispărut servilismul. „Spiritul de egalitate, al «tovărăşiei», – menţiona serviciul de contrainformaţii, – se face simţit printre funcţionarii locali”[1221]. „Cea mai periculoasă categorie a populaţiei, – se menţiona în buletinul poliţiei din 1 martie 1942, – sînt foştii membri ai comsomolului. Aceşti tineri, educaţi în spiritul comunismului, în marea lor majoritate, au rămas fideli spiritual acestei organizaţii”[1222]. „În anul dominaţiei bolşevice, – recunoştea serviciul de propagandă al «guvernămîntului Basarabia» în luna iunie 1942, – au fost prejudiciate principiile de bază ale orînduirii noastre de stat: monarhia, biserica, cultura, proprietatea privată, armata şi metodele noastre de educaţie a tinerei generaţii”[1223].

Chiar şi în perioadele în care armata germană izbîndea pe cîmpul de luptă, populaţia nu credea că Rusia poate fi învinsă. În luna octombrie 1941, atunci cînd trupele sovietice s-au retras din Odesa şi Moldova a devenit teritoriu din spatele frontului inamic, poliţia română constata, că în timpul anchetelor şi a interogatoriilor cu privire la comportamentul consătenilor în perioada administraţiei sovietice, ţăranii refuzau categoric să depună mărturii în scris[1224], probabil, presupunînd că Puterea sovietică se va reîntoarce. În pofida succesului repurtat de trupele germane, raporta poliţia în vara lui 1942, în rîndurile muncitorilor şi a ţăranilor din Basarabia persistă credinţa că URSS va birui şi toate speranţele lor pentru o viaţă mai bună sînt legate de succesul „statului cu regim comunist”[1225], cu Rusia.

Din motive naţional-politice n-au susţinut puterea română nici cercurile economic prospere din care făceau parte ruşi, ucraineni, bulgari şi găgăuzi. „Actualmente, odată cu revenirea guvernării române în Basarabia, – se menţiona în buletinul de contrainformaţii întocmit de SSI pe luna iulie 1942, – minorităţile naţionale sînt, iarăşi, nemul-

[1219] Ibid. D. 4236. Fila 174.
[1220] Ibid. Fila 73, 74.
[1221] Ibid. D. 4490. Fila 654.
[1222] Ibid. D. 4489. Fila 593.
[1223] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 113.
[1224] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 273.
[1225] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 571. Fila 52.

ţumite... Aceste minorităţi sînt ruşii, ucrainenii, bulgarii şi găgăuzii. Ei încearcă, prin toate mijloacele, să-şi păstreze situaţia anterioară, nu binevoiesc să se asimileze elementului român, iar datorită comportamentului lor ei deja sînt promotori ai dezintegrării. Majoritatea membrilor grupurilor de partizani care operează în interesul Sovietelor în provincia noastră, fac parte anume din această categorie. Anume ei sînt cei care au propagat şi propagă în timpul prezent sectele religioase într-o manieră subversivă şi ostilă faţă de poporul român"[1226]. Identificarea de către autorii buletinului a regimului de ocupaţie cu poporul român pare incorectă, însă concluzia cu privire la dorinţa minorităţilor naţionale de a-şi păstra propria identitate culturală era evidentă.

Devotamentul populaţiei faţă de URSS şi-a găsit expresia şi în faptele, care puteau fi explicate doar prin ura faţă de invadatori. Pe data de 21 septembrie дф Chişinău, muncitorul C. Bacikovski a scos la balconul unei clădiri pustii de pe strada Ştefan cel Mare, № 2, o pancartă pe care o avea încă din 28 iunie 1940, pe care erau scrise cuvinte de mulţumire adresate guvernului sovietic pentru eliberarea Basarabiei de boierii români. Un alt muncitor din Chişinău, G. Kozacinskii, în ajunul zilei de 7 noiembrie 1941 a arborat pe una din clădiri drapelul roşu[1227]. În luna aprilie 1942 un drapel roşu a fost fixat pe poarta casei lui Semion Velev. Poliţia bănuia că acest lucru a fost făcut chiar de stăpînul casei[1228].

Ocupaţia şi elementele burgheze. Politica de formare a aparatului administrativ din „regăţeni", privilegiile acordate de către autorităţi antreprenorilor români, regimul de impozitare exagerat din Moldova ocupată şi vamele de pe Prut au provocat ostilitatea faţă de autorităţile române, ură chiar şi în cercurile burgheze. „Comercianţii locali, – raporta în luna decembrie 1941 chestorului Chişinăului, – sînt nemulţumiţi de măsurile guvernului în ceea ce priveşte deplasarea comercianţilor din Regat spre Basarabia". Această nemulţumire, avertiza el, încă nu s-a transformat într-un curent regional şi n-a provocat altercaţii cu funţionarii români, însă această stare de spirit este prezentă şi în rîndurile angajaţilor din Basarabia, care se consideră neglijaţi de statul Român[1229]. Populaţia, menţiona inspectorul regional de poliţie, nu priveşte cu ochi buni transferarea de către guvernul român a funcţionarilor şi conducătorilor din Regat în Basarabia, văzînd în aceasta o încercare de constrîngere a angajaţilor moldoveni autohtoni. Celor din urmă, presupuneau basarabenii, în mod intenţionat le „găseau" cusururi de ordin politic pentru a-i elibera din funcţie, astfel eliberînd locul pentru „regăţeni"[1230].

Autorităţile de ocupaţie erau sprijinite, în principiu, de imigranţii de peste Prut, înrădăcinaţi în Basarabia în anii '20-30. nu s-au evacuat în România în iunie 1940, însă unii dintre aceştia au fost supuşi expulzării de către Puterea sovieitcă la 15-18 iunie 1941 ca persoane suspecte din punct de vedere politic. Restul celor rămaşi erau înverşunaţi contra moldovenilor, care considerau că nu România, ci Rusia este statul lor. Numărul imigranţilor era considerabil şi locuiau compact în marile oraşe ale Moldovei. În august 1941 în Basarabia erau luaţi la evidenţă 100,7 mii de persoane care s-au născut în „alte provincii din România"; în Chişinău numărul acestora constituia 22%, la Bălţi – 26, iar la Bender – 12% din numărul total al populaţiei[1231].

[1226] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4483. Fila 407, 408.
[1227] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в войне против СССР. С. 357.
[1228] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 270.
[1229] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6392. Fila 264.
[1230] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4309. Fila 175.
[1231] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 22, 25.

Aparatul administrativ, de asemenea, trebuia să devină o pîrghie a românizării. Pentru realizarea acestui obiectiv, mai întîi de toate, s-a încercat formarea acestuia prin transferul în Moldova ocupată a funcţionarilor din România[1232]. „Un număr mare de funcţionari, profesori şi comercianţi din Vechiul Regat şi chiar din Transilvania, – se menţiona în raportul gubernial pentru anul 1942, – au sosit în Basarabia pentru completa cadrele din aparatul de stat şi din comerţ”[1233]. Ca urmare a fluxului de funcţionari români, Chişinăul a fost caracterizat în presă drept un oraş al funcţionarilor[1234]. După cum s-a menţionat, deja în anul 1941 în rîndurile preoţimii din Basarabia au fost incluşi sute de preoţi trimişi în ţinut din România. Avocaţii şi ziariştii, doar cu mici excepţii, de asemenea erau români de origine. Ei nu cunoşteau limba rusă, manifestau, de regulă, o atitudine şovină şi urmăreau ca moldovenii, ruşii şi ceilalţi băştinaşi să nu vorbească limba rusă.

Adepţi ai românizării – de conjunctură s-au sinceri, – existau şi printre funcţionarii autohtoni. În legătură cu „plebiscitul” preconizat pentru data de 9 noiembrie 1941 în cadrul căruia populaţia trebuia să se pronunţe dacă este mulţumită de politica lui I. Antonescu, comisarul judeţului Soroca raporta: „Majoritatea claselor intelectuale aprobă politica Domului Mareşal şi, fără îndoială, vor vota pozitiv, în schimb clasele de jos – muncitorii şi plugarii, – nici pînă la acest moment nu şi-au exprimat făţiş punctul de vedere”[1235]. Rezultatele „plebiscitului” au fost condiţionate de atmosfera de teroare, însă cercul compradorilor etnopolitici se îngusta, şi după cum s-a dovedit, nici aceştia nu inspirau autorităţilor române prea multă încredere.

Rezistenţa etnoculturală a moldovenilor. Primii care au înfruntat şocul ocupaţiei au fost muncitorii. Comisarul oraşului Bălţi, deja pe data de 7 august 1941, după împuşcarea în masă a evreilor, numea muncitorii „unica pătură socială, care îndrăzneşte să-şi manifeste nemulţumirea faţă de regimul instaurat”[1236]. Cu atît mai firească era rezistenţa poporului moldovenesc faţă de presiunea românizării în domeniul lingvistic şi cultural, deoarece moldovenii, inclusiv majoritatea intelectualităţii, efectiv nu cunoşteau normele lingvistice ale limbii române. Ţăranii nu citeau ziarele româneşti, nu ascultau radioul, iar graiul românesc îi auzeau doar de la jandarmi, perceptori, comercianţii, preoţi şi învăţători români. Între ţăranii şi muncitorii moldoveni şi funcţionarii administraţiei româneşti exista o înstrăinare nu doar politică şi socială, dar şi culturală. Poporul nu avea încredere în ei, nu-i respecta şi nu dorea să imite pronunţia românească, să împrumute cuvinte şi expresii româneşti. Moldovenii continuau să vorbească, să se roage şi să cînte moldoveneşte, să marcheze sărbătorile religioase pe stil vechi, iar bunicile să le povestească nepoţilor poveşti moldoveneşti despre Făt Frumos şi Ivan Turbincă. Ostilitatea populaţiei moldoveneşti faţă de „regăţeni”[1237], le explica superiorilor săi comisarul judeţului Tighina (Bender) în luma mai 1942, este provocată de faptul că „populaţia basarabeană a rămas totuşi străină pentru poporul român”[1238]. Autori-

[1232] Ibid. D. 517. Fila 9.
[1233] Ibid. D. 483. Fila 18.
[1234] Basarabia. 1942. 9 septembrie.
[1235] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 491.
[1236] Ibid. D. 4232. Fila 222.
[1237] Adică locuitorii Regatului, cum era numită România în anii ‘20-’30, în afară de teritoriile care au fost anexate după cel de-al doilea război balcanic (1913 г.) şi primul război mondial (1918 г.): Dobrogea de Sud, Transilvania, Basarabia, Bucovina de Nord, Banatul.
[1238] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4477. Fila 76.

tăţile române, însă, le cereau moldovenilor în mod repetat să-şi uite istoria naţională, tradiţiile moldoveneşti şi să se declare români.

Una dintre primele acţiuni de rezistenţă etnoculturală moldovenească a fost sabotarea românizării numelor de familie. La sfîrşitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea din componenţa norodului Moldovei făceau parte şi grupuri etnice impunătoare de ucraineni şi ruteni[1239]. Mulţi dintre ruşii şi ucrainenii care cunoşteau limba moldovenească se declarau „basarabeni". La începutul ocupaţiei s-a constatat că mai bine de 20% dintre moldoveni poartă nume de familie de origine slavă. Descoperind acest lucru, I. Antonescu a dat ordin „ca prin organele de resort să se aducă la cunoştinţa acestor persoane: sau ei devin români, sau ei sînt şi rămîn a fi de o altă naţionalitate, iar în cazul acesta şi atitudinea autorităţilor faţă de ei va fi corespunzătoare". Ordinul respectiv a fost emis în toiul campaniei de deportare a evreilor, după arestarea şi împuşcarea în masă a adepţilor Puterii sovietice şi conţinea o ameninţare fără echivoc. Cu toate acestea, el n-a provocat un flux de doritori de a-şi româniza numele de familie. Procedura de schimbare a numelui de familie se făcea contra plată (salariul unui muncitor pentru trei zile de muncă), însă poliţia a identificat adevărata cauză a nesupunerii moldovenilor. „Un obstacol în realizarea acestui scop, – se menţiona în memoriul MAI al României cu privire românizarea numelor de familie din 3 ianuarie 1942, – este, pe de o parte, faptul că mulţi dintre românii basarabeni nu cunosc legea, iar dacă o cunosc, încă nu s-au pătruns îndeajuns de spiritul naţional [românesc] pentru a obţine un nume de familie românesc, iar pe de altă parte, există teama că schimbarea numelui îi poate compromite"[1240].

I. Antonescu totuşi, considera că campania a eşuat din cauza sărăciei populaţiei. Pe data de 13 ianuarie 1942 dictatorul, prin-un decret special, a actualizat legea cu privire la românizarea numelor de familie din 8 aprilie 1936. Procedura se făcea gratis, însă semăna cu un act de capitulare morală a reclamantului. Primarii trebuiau să afişeze, timp de 15 zile, cererea solicitantului cu privire la românizarea numelui de familie la locul său de naştere şi de reşedinţă[1241]. Moldovenii sabotau şi în continuare politica de românizare a numelui de familie. „În Basarabia şi Bucovina, – constata din nou, în luna august 1942 şeful CBBT Ovidiu Vlădescu, – majoritatea populaţiei poartă nume de familie rusificate sau rutenizate"[1242].

Respectînd tradiţia moldovenească, moldovenii au sabotat, de asemenea, şi românizarea prenumelor. Lamentîndu-se cu privire la „neînţelegerea deplină" a programului de românizare generală de către populaţie, guvernatorul C. Voiculescu menţiona în iunie 1942 „anomalia", specifică „majorităţii familiilor pur moldoveneşti": „ Aceste tendinţe, – menţiona el în circulara din 6 iunie 1942, – se manifestă prin utilizarea prenumelor ruseşti de către elevi, salariaţi şi chiar de ţărani, care înlocuiesc prenumele pur româneşti cu echivalentele lor din limba rusă. Elevii, salariaţii şi unii ţărani continuă să-şi spună în loc de Dumitru, Vasile, Ion, Constantin, Mihai etc. – Mitia, Vasea, Vanea, Costea, Mişa şi a.m.d. Dar cel mai trist şi de neînţeles este faptul că această anormalitate se atestă şi în majoritatea famiilor pur moldoveneşti, care din motive neclare,

[1239] Vezi: Зеленчук В. С. Население Молдавии. Кишинев. 1973. С. 19-24; Суляк С.Г. Осколки Святой Руси. С. 96-122.
[1240] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 11. Fila 3
[1241] Monitorul oficial. N 294. 14 ianuarie 1942.
[1242] Ibid. Fila 160

utilizează cu insistenţă prenumele ruseşti, păstrînd astfel treaz şi în stare activă spiritul rusesc". Presupunînd că moldovenii nu se vor lăsa influenţaţi de retorica antirusească, guvernatorul a întreprins o manevră indirectă: a cerut învăţătorilor să înscrie în registre doar elevii cu prenume româneşti. „Se va refuza, – preîntîmpina acesta, – înscrierea în registrele de acte civile a copiilor moldoveni nou-născuţi cu prenume ruseşti"[1243].

O altă o manifestare a „spiritului rusesc" era, după părerea ocupanţilor, utilizarea de către moldoveni a unităţilor de măsură tradiţionale. Ţăranii şi comercianţii, raporta în luna august 1942 siguranţa, pretutindeni continuă să folosească în comerţ expresiile ruseşti „stacan", „deseatca", „funt", „pud"[1244].

Pentru şeful Serviciului Special de informaţii (SSI) din cadrul guvernului României Eugen Cristescu, era evident caracterul pur declarativ al autoidentificării române a moldovenilor. În scrisoarea adresată generalului C. Voiculescu el indica că este inoportună, din punct de vedere politic, stabilirea apartenenţei etnice reale a populaţiei. „Majoritatea populaţiei din Basarabia, – indica, în mod rezonabil, şeful SSI, – nu va putea demonstra cu acte originea lor pur românească pe parcursul [vieţii] a trei generaţii... Studierea arhivelor va diminua substanţial procentul românilor din Basarabia, fapt de care vor putea profita statele interesate pentru a-şi justifica pretenţiile teritoriale, făcînd referire la principiul apartenenţei etnice a populaţiei". O atenţie sporită din partea autorităţilot faţă de originea etnică a persoanelor care „vor dori să devină români", continua el, va cauza detriment intereselor românismului în Basarabia[1245]. Cu toate acestea, politica de oprimare etnică îşi urma cursul, funcţionarii români continuau să ceară moldovenilor românizarea numelor de familie şi a prenumelor acestora. În cadrul campaniei de „românizare a forţei de muncă" unor presiuni speciale au fost supuşi muncitorii. Aceştia erau ameninţaţi cu concedierea, în consecinţă fiind trimişi la muncă forţată. Despre conştiinţa naţională a muncitorilor moldoveni şi despre atitudinea acestora faţă de politica de românizare se poate judeca după următorul fapt: la începutul anului 1944 cei mai mulţi dintre aceştia aşa şi nu şi-au procurat certificate cu privire la originea etnică „română"[1255].

Calvarul ocupaţiei i-a apropiat pe intelectuali de poporul simplu, contactul cu cultura română le-a permis să aprecieze la justa valoare cultura moldovenească, iar comunicarea cu reprezentanţii administraţiei de ocupaţie i-a izbăvit de iluziile cu privire la spiritulitatea românească. Pe timp de război, nici măcar motivele sociale nu puteau să „justifice" renegarea naţională. Intelectualii, menţiona în luna mai 1942 guvernămîntul Basarabiei, rămîn în aşteptare[1256], abţinîndu-se de la colaborarea politică cu administraţia română. Mai mult ca atît, pe paginile ziarelor din Basarabia au fost publicate materiale, autorii cărora cu multă precauţie, dar în mod consecvent, apărau valorile naţionale moldoveneşti: limba moldovenească, conştiinţa naţională moldovenească, istoria Moldovei. Articolul, întitulat cu mîndrie „Eu sînt moldovean", deja la sfîrşitul anului 1941 a fost publicat de cineva care se ascundea sub pseudonimul semnificativ Filimon Şopoteanu-Delanistru. Operînd cu etnonimul „moldovean" şi „popor moldovenesc", menţionînd că moldovenii înţeleg limba română, el a subliniat că, în acelaşi timp, ei au

[1243] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 114
[1244] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4489. Fila 547.
[1245] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 19. Fila 85.
[1255] Basarabia. 1944. 27 ianuarie.
[1256] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 302.

propria lor conştiinţă naţională: Moldoveanul „ştia un singur lucru: ştia că este moldovean şi tot moldovean trebuie să moară". Meritul moldovenilor, credea autorul, constă în faptul că şi-au păstrat „cele mai de preţ lucruri: portul naţional, limba şi conştiinţa că sînt moldoveni... Ţăranii moldoveni ştiau: în România locuiesc români şi nu moldoveni. Moldovenii locuiesc doar în Basarabia"[1257].

O realitate rămînea a fi specificul limbii moldoveneşti. După părerea „călătorului" român Mihai Spiridonică în Basarabia, toată populaţia locală „ca urmare a încăpăţînării şi a indiferenţei" nu s-a ostenit să înveţe limba română. Neştiind că moldovenii pot respecta normele limbii moldoveneşti, dar nu a celei române, el blama: „Limba română este pervertită, supusă abuzurilor, ultragiată şi strangulată în cele mai elementare norme ortografice, gramaticale şi de pronunţie literară"[1258].

Teza potrivit căreia limba moldovenească este „limba română stîlcită" a fost combătută de regionaliştii moldoveni prin afirmaţia cu privire la melodicitatea graiului moldovenesc („dulce grai moldovenesc"). Învăţătorul moldovean N.V. Coban, a publicat o notă despre moldovenii din Crimeea, care au păstrat autenticitatea limbii moldoveneşti de la începutul sec. al XX-lea – „curată, fără incluziuni". Un moldovean venit din Crimeea, menţiona el, „vorbea o limbă moldovenească frumoasă şi curată pentru care majoritatea băştinaşilor l-ar fi învidiat"[1259]. Argumentarea ştiinţifică a suveranităţii lingvistice a limbii moldoveneşti a fost continuată de autorul „Monografiei judeţului Bălţi" Theodor Holban. Identificînd specificul lingvistic al Moldovei, el a alcătuit un dicţionar explicativ de cuvinte specifice din vocabularul moldovenilor din judeţul Bălţi şi care lipsesc în limba română[1260]. Revenind din „Transnistria" la Chişinău, arhimandritul Iuliu Scriban i-a criticat dur autorii ziarului „Basarabia" pentru limba lor română literară franţuzită, neînţeleasă de cititorul moldovean. „Voi ce vreţi? – îi întreba ierarhul, – Ca oamenii să vă citească cu dicţionarul în mînă?" Şi a adus un exemplu din experienţa proprie: un student moldovean descifra un text român recurgînd la dicţionarul româno-francez[1261].

Emilia Mircescu (probabil, este un pseudonim – *P.Ş)* a mers şi mai departe în afirmaţiile sale, argumentîndu-şi opinia potrivit căreia, limba română literară este, de fapt, limba moldovenească, denaturată de neologisme, pe care majoritatea populaţiei din Basarabia nu o cunoaşte: „Limba literară desprinsă de tradiţiile limbii populare, abstractă şi izolată, îşi pierde funcţionalitatea, devenind un instrument de care doar puţini se pot servi". Apreciind pozitiv mişcarea poporanistă, adepţii căreia în perioada de formare a limbii române din sec. al XIX-lea militau împotriva împrumuturilor, fără temei, a unităţilor lexicale franceze, dînsa şi-a exprimat opinia că anume limba moldovenească, care a reuşit să scape de presiunea „Şcolii Ardelene" de latinizare a limbii române, şi-a păstrat intactă comoara sa lingvistică. „Din acestă sursă pură, – a concluzionat ea, – va trebui să se inspire limba literară viitoare, pentru a căpăta aroma sipetelui strămoşesc cu zestre şi al gutuilor de pe fereastră" [1262].

În cele din urmă, criticul Nic. Păduraru a evidenţiat caracteristicile literaturii moldoveneşti din Basarabia care o diferenţiază de literatura din România: legăturile cu tradi-

[1257] Raza. 1941. 17-24 august.
[1258] Raza. 1942. 11 ianuarie
[1259] Raza. 1942. 3-10 mai.
[1260] Viaţa Basarabiei. 1943. N 3-4. P. 103-106.
[1261] Basarabia. 1943. 22 mai.
[1262] Basarabia.1942. 15 iulie.

ţiile liteturii ruse, fiind determinată de realismul şi de „particularismul" ei, caracterul, în esenţă, oriental al filosofiei acesteia, prezenţa în structurile literare moldoveneşti a elementelor neoclasiciste[1263]. Publicarea unor asemenea materiale în perioada de ocupaţie prezenta un act de curaj maxim.

Regionalismul basarabean. Susţinerea politicii de românizare de către o parte a intelectualilor moldoveni era pur declarativă. Deopotrivă cu ostilitatea demonstrativă faţă de „bolşevism", o particularitate specifică a acestor persoane era atitudinea rece şi distanţată faţă de România. Neîndrăznind să se opună deschis regimului antonescian, pe care îl serveau, ei totuşi, nu simţeau o legătură spirituală cu românii. Fiind moldoveni, ei încercau să impună punctul lor de vedere Bucureştiului şi militau pentru păstrarea identităţii culturale moldoveneşti pornind de la regionalismul basarabean.

Răspîndirea ideologiei românismului în spaţiul etnocultural moldovenesc i-a determinat chiar şi pe militanţii politici, care s-au compromis prin participarea la lichidarea Republicii Democratice Moldoveneşti în anul 1918, să stea la straja valorilor naţionale moldoveneşti. Fostul membru al „Sfatului Ţării" academicianul Ştefan Ciobanu în 1941 a publicat în limba franceză cartea „Basarabia. Populaţia. Istoria. Cultura", în care a argumentat consecvent legitimitatea folosirii etnonimelor „moldovean" şi „popor moldovenesc", a lingvonimului „limba moldovenească", a formelor „scriere moldovenească", „tradiţie moldovenească", a prezentat date care combat teza propagandistică cu privire la rusificarea moldovenilor în perioada imperiului Rus[1264].

Tradiţia „autohtonismului" cultural moldovenesc a fost continuată şi de un alt politician din 1918, Pantelimon Halippa. În revista sa „Viaţa Basarabiei" el, la fel ca şi în anii '30, puţin cîte puţin aducea argumente în favoarea specificităţii etnoculturale moldoveneşti. În perioada anilor 1941-1943, el a publicat, ediţie după ediţie, articole dedicate renaşterii naţionale moldoveneşti de la începutul sec. XX şi evenimentelor care au avut loc în perioada 1917-1918: memoriile istoricului şi literatorului moldovean Nicolae Popovschi „Din negura trecutului", pătrunse de nostalgia după vremurile de pînă la revoluţie, însemnările „primului naţionalist moldovean" Ion Pelivan, ale membrilor mişcării naţionale moldoveneşti de la începutul sec. XX Iulian Friptu, Alexandru Oatu, ş.a. Recurgînd la secvenţe din istoria neamului, autorii propagau etnonimul interzis „moldoveni" şi lingvonimul „limbă moldovenească", iar faptele prezentate de ei, demonstrau că moldovenii sînt un popor indigen, cu propria sa istorie, diferită de cea a românilor, cu o factură spirituală deosebită, cu conştiinţă naţională moldovenească.

Uneori, regionaliştii nu se mulţumeau să facă doar aluzii. „Basarabia, – declara, chiar din primul număr al ziarului său „Raza", Vasile Ţepordei, – avea propria sa istorie"[1265]. El a încurajat promovarea etnonimului „moldoveni" în cadrul „discuţiilor" cu privire la specificul şi semnificaţia termenului „basarabean" publicate în ziar. „Basarabean, – susţinea Ţepordei, – noi subînţelegem moldovean". Din raţionamentele lui, aluzive, inspirate din Esop, se putea deduce o atitudine de răzvrătire: moldovenii nu sînt români, ci un popor indigen cu o istorie, mentalitate şi cultură aparte, care se deosebesc de cele româneşti[1266]. Evidenţiind existenţa în Moldova a unei comunităţi teritoriale şi etnoculturale, diferite de cea română, autorii moldoveni utilizau, de asemenea, termenii „popor basarabean" şi „poporul Basarabiei".

[1263] Raza. 1942. 12-19 iulie.
[1264] Vezi: Ciobanu Şt. Basarabia: populatia, istoria, cultura. Chişinău. 1992.
[1265] Viata Basarabiei. 1941. N 1. PP. 34-37
[1266] Raza.1942. 26 iunie – 5 iulie.

Chiar şi în astfel de manifestări timide ale conştiinţei moldoveneşti ocupanţii au întrevăzut o ameninţare politică. La sfîrşitul anului 1941 în calitate de pedeapsă pentru „suspinele" emigranţilor moldoveni în legătură cu neacceptarea lor în administraţia de ocupaţie din Moldova, Antonescu a ordonat să fie sistată activitatea publicaţiilor „Basarabia" şi „Raza" pentru o perioadă de 10 zile „pentru apelul la lupta internă dintre fraţi". „Aduceţi la cunoştinţa acestui reporter, – indica el în rezoluţia de pe petiţia redactorului „Razei" V. Ţepordei, – prezentaţi-i date din care rezultă că articolul lui este tendenţios şi nefondat. Prezentaţi-i acestuia informaţiile SS (aici: serviciul secret – *P.Ş.*). Arătaţi-i numărul celor condamnaţi la moarte [moldoveni]. Arătaţi-i imixtiunea şi activitatea foştilor moldoveni în favoarea cauzei bolşevice. Prezentaţi-i date exacte. Întrebaţi-l, dacă acel care a fost văzut şi fotografiat la demonstraţii [în RSS Moldovenească], acel care a ţinut cuvîntări să fie consideraţi moldoveni, pot ei oare să facă parte din aparatul administrativ al statului naţional"[1267].

Angajatul lui Ţepordei olteneanul Sergiu Matei-Nica a publicat un denunţ la adresa redactorului. În articolul „Moartea regionalismului" el a dat vina pe regionalişti pentru lipsa de unitate spirituală dintre moldoveni şi români. El aprecia regionalismul ca fiind „pretenţii absurde de separare şi izolare" a Moldovei de România, care, spre regretul informatorului, sînt sprijinite de popor. Nu „bolşevicii", dar, cică, regionaliştii au provocat „răceala dintre populaţia română a Basarabiei şi spiritualitatea întregii ţări... La un moment dat, am constatat că a fi basarabean – nu înseamnă a fi român". „Vremea noastră, – a încheiat lugubru supraveghetorul ideologic – e vremea unificării naţionale... Eiberarea Basarabiei [este vorba despre ocupaţia din anul 1941 – P.Ş.] înseamnă moartea regionalismului. Instigatorii acestuia cu concepţiile lor învechite, astăzi n-au dreptul la opinie. Adevărata unitate spirituală doar acum se înfăptuieşte"[1268].

Publicarea unor asemenea sentinţe demonstra neîncrederea ocupanţilor faţă de sinceritatea conştiinţei româneşti a acoliţilor lor. Slugoii românismului au fost puşi la punct. În mai 1942 V. Ţepordei a fost acuzat de regionalism şi guvernatorul C. Voiculescu a ordonat să fie închis într-un lagăr de concentrare. Ţepordei a fugit la Bucureşti unde i s-a plîns lui I. Antonescu, asigurîndu-l că a fost interpretat în mod greşit, şi a jurat că nici el şi nici colaboratorii ziarului său nu sînt nici naţionalişti moldoveni, şi nici şovinişti antiromâni Demonstrîndu-şi loialitatea faţă de românism, redactorul amintea despre colaborarea sa cu Siguranţa şi cu serviciul de contrainformaţii SSI. „Conducătorul" a luat în considerare acest fapt şi totuşi a dat ordin ca activitatea celor două ziare să fie sistată pe o perioadă de zece zile „pentru instigare la vrajbă între fraţi"[1269]. Chiar şi Pan Halippa, ultimul preşedinte al „Sfatului Ţării", a fost nevoit să se îndreptăţească. „Deşi „Viaţa Basarabiei" tindea să-şi concentreze atenţia pe problemele provinciei dintre Prut şi Nistru, – ambiguu a explicat el în primul număr al revistei „Viaţa Basarabiei" din 1943, – ea nu urmărea scopurile regionalismului politic de izolare a moldovenilor basarabeni în hotarele înguste ale regiunii fără posibilitatea de a lua legătură cu fraţii din alte provincii"[1270]. Cu toate acestea, revista şi-a păstrat, în mare parte, politica sa editorială.

[1267] Cit. după: Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 165.
[1268] Raza.1942. 28 iunie-5 iulie.
[1269] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 1114. Fila 7-13; D. 1111. Fila 7-11; mai detaliat vezi: Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 287.
[1270] Viata Basarabiei. 1943. N1. P. 3.

O „tribună” de rezervă pentru regionaliştii moldoveni era „Basarabia literară”, editată în anii 1942-1943 la Bucureşti, ca supliment literar al săptămînalului „Basarabia”. Scopul ei, la fel ca şi acel al revistei „Viaţa Basarabiei”, era identificarea specificului cultural moldovenesc. În articolele polemice ale lui Petre Ionescu, V.I. Chicu, Ion Pillat, Gheorghe Bezviconi, ale „primului naţionalist moldovean” Ion Pelivan, ale lui Vasile Ţepordei şi ale altor autori „basarabismul”, în esenţă, semnifica moldovenismul, la argumentarea tezei cu privire la faptul că moldovenii au o istorie proprie, distinctă de cea a valahilor şi a românilor, o proprie o conştiinţă naţională, o factură spirituală, o cultură, un specific lingvistic separat[1271].

Regionalismul reprezenta în sine încercarea de a ocroti valorile etnoculturale moldoveneşti pe căi legale, verificate de tradiţionaliştii în anii ‘20-30. Apărarea identităţii naţionale, fie şi de către un grup de intelectuali moldoveni, care în mod declarativ se autoidentificau ,,români”, este o dovadă a faptului că poporul moldovenesc era unit în ceea ce priveşte atitudinea sa faţă de doctrina de românizare.

Regionalismul moldovenesc şi rezistenţa creştină. O consecinţă paradoxală a politicii de oprimare duhovnicească a fost activizarea în Basarabia a mişcării adepţilor serviciului divin pe stil vechi şi răspîndirea sectarismului. „Stilismul în Basarabia, Bucovina şi Transnistria, – raporta SSI în luna septembrie 1942, – continuă să aibă pretutindeni cei mai mulţi adepţi”. Clericii de stil vechi nu organizează manifestaţii de propagare a acestuia, însă ţăranii continuă să celebreze sărbătorile religioase conform stilului vechi[1272]. În Moldova, în special în judeţele Bălţi şi Soroca, s-a raspîndit influenţa sectei mileniştilor. Cauza acestui fenomen ofiţerii SSI o întrevedeau în orientarea ei antimilitaristă: „Doctrina acestei secte prevede nesupunerea faţă de autorităţi şi interdicţia de a purta armă”[1273], adică, refuzul de a-şi îndeplini serviciul în armata română.

N-au fost învinşi nici ceilalţi eterodocşi. „Deşi casele de rugăciuni, graţie eforturilor depuse de autorităţi, au fost închise, – raporta în ianuarie 1943 agentul SSI cu privire la situaţia din Chişinău, – sectanţii, doar formal convertiţi la Ortodoxie, îşi continuă activitatea, adunîndu-se în case particulare. Cea mai răspîndită sectă din Basarabia, care îşi desfăşoară activitatea şi are adepţi în majoritatea satelor cu o populaţie minoritară este secta baptiştilor”. În Bălţi aceasta era condusă de un oarecare Jurenco, iar în Akkerman de Mihail Arjint[1274]. În satul Hadjider din judeţul Akkerman, poliţia a capturat în timp ce se rugau 15 baptişti. O dovadă materială a activităţii lor „ilegale” a fost „Testamentul Nou” în limba rusă, descoperit în încăpere. Deşi arestaţii au refuzat să depună mărturii, arestările au continuat şi în august 1943, 21 de ţărani au fost prezentaţi instanţei de judecată[1275].

Regimul antonescian a avut un şir de funcţionari notorii veniţi din mediul bisericesc. Arhimandriţii Iuliu Scriban şi Vissarion Puiu au condus misiunea bisericească română în „Transnistria”, preotul Vasile Ţepordei edita ziarul radical de dreapta „Raza”, iar diaconul Sergiu Roşca – ziarul „Basarabia”. Declaraţiile lor publice erau expuse în spiritul politic învechit al „antibolşevismului”. Totuşi, politica de suprimare a antreprenoriatului local şi discriminarea funcţionarilor moldoveni a trezit nemulţumirea acestora.

[1271] Cimpoi M. O istorie deschisa a lieraturii romane din Basarabia. Editia a II, revazută şi adaugată. Chisinău. Arc. 1997. P. 326
[1272] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 69. Fila 251.
[1273] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 865.
[1274] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 6982. Fila 251.
[1275] Ibid. F. 1748. Inv. 3. D. 201. Fila 3, 9, 13, 59-76.

Declarîndu-se „români", regionaliştii propagau identitatea etnoculturală moldovenească şi aduceau ocupanţilor drept exemplu politica naţională a Rusiei ţariste. „Vechea boierime din Basarabia, – explica V. Ţepordei, – a fost înstrăinată [de ideea românizării], în mare parte, dacă nu etnic, atunci spiritual ea a fost cucerită de guvernarea de ieri"[1276].

Regionaliştii nu erau împotrivă să-şi facă jocul folosindu-se de problemele create autorităţilor române de mişcarea adepţilor stilului vechi. „Problema stilului în noua Basarabie, – menţiona, deja în august 1941 V. Ţepordei, – a fost întotdeauna o preocupare pentru cercurile conducătoare [ale României]. Aceasta a fost o problemă care a şi rămas nerezolvată pînă la sfîrşit. Statul a dat ordin de respectare a noului calendar, însă poporul din majoritatea satelor marchează sărbătorile religioase pe vechiul [stil]. Rusia Sovietică... imediat după invazia [în Basarabia în 1940] a dat ordin ca preoţii care au rămas să oficieze serviciile divine potrivit calendarului vechi. Masele au rămas la ideea că se poate sărbători pe stil vechi"[1277]. Această publicaţie era, de fapt, o promovare a ideii în cauză şi era destinată clericilor, susţinători ai oficierii serviciului divin în conformitate cu calendarul Iulian. Planul a reuşit. „Stiliştii, – menţiona deja în decembrie 1941 guvernatorul Basarabiei, – sînt susţinuţi de unii preoţi"[1278].

Revendicările sociale ale regionaliştilor. Regionaliştii moldoveni înaintau şi unele cerinţe de ordin social. Pe data de 17 mai 1942, la Adunarea Eparhială organizată în incinta Arhiepiscopiei, politica promovată de români în Basarabia a fost criticată de profesorul facultăţii de teologie Constantin Tomescu, preotul Pavel Guciujna şi alţi cuzişti. „Maniera discursurilor lor, – se menţiona în raportul poliţiei, – era frenetică şi protestatară, iar atmosfera pe care au creat-o aceştia era de club politic din timpurile de altădată". Clericii au ridicat întrebarea cu privire la restabilirea facultăţii de teologie din Chişinău, au cerut repartizarea în folosinţă temporară a unor terenuri pentru preoţi, revizuirea tarifelor pentru slujbele bisericeşti. Aceste revendicări, se menţiona în raport, au fost prezentate pentru a incita „spiritul regional basarabean"[1279].

Argumentînd revendicările funcţionarilor moldoveni cu privire la accesul lor în administraţia română, în luna iulie 1942 V. Ţepordei, revenit de la Bucuresti, şi S. Roşca au publicat materiale care demonstrau că Basarabia era administrată de veneticii de peste Prut, străini intereselor poporului moldovean, incompetenţi şi corupţi. Mai mult decît atît, Ţepordei reamintea Bucureştiului că moldovenii – sînt un popor distinct faţă de cel român, cu un caracter specific naţional. În articolul „Specificul basarabean" el explica: „În primul rînd basarabeanul, – subînţelegem moldovean.., – calitatea lui este modestia care, cîteodată, te indignează. Acesta nu are spiritul unui slav, care, uneori, este prea curajos... Moldoveanul este statornic şi conservativ. Moldoveanul, mai mult decît popoarele vecine, este legat de pămîntul pe care s-a născut. Poporul nostru nu trece, ca poporul rus, de la o extremitate la alta. Adică, nu poate azi să creadă în Dumnezeu pînă la sacrificiu, iar mîine să sară împotriva Lui cu toporul"[1280].

Utilizînd limbajul esopic, V. Ţepordei a repetat teza regionaliştilor din anii '20 – '30 cu privire la lipsa de principii morale a intelectualităţii române, amintind cuvintele ideologului regionalismului Costantin Stere. El identifica intelectualul tipic român cu acti-

[1276] Raza. 1942. 26 iulie-2 august.
[1277] Raza. 1941. 17-24 august.
[1278] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 273.
[1279] Ibid. Fila 302.
[1280] Raza. 1942. 12-19 iulie.

vistul care astăzi îl proslăveşte pe Mîntuitorul cu pumnul de fier, iar mîine poate brusc să se pătrundă de spiritul democraţiei şi să propăvăduiască pacea dintre popoare[1281]. Basarabia, susţinea într-un alt articol Ţepordei, a avut propria sa istorie, deosebită de cea română[1282]. În articolul „Aventurierii" V. Ţepordei i-a numit pe comercianţii români şacali, care au jefuit avuţiile „poporului basarabean"[1283].

Fronda redactorilor „Basarabiei" şi a „Razei" a fost remarcată de Bucureşti. Ministerul propagandei i-a acuzat de devotament faţă de regionalismul basarabean şi de încercarea de a renaşte mişcarea legionară, lichidată în ajunul războiului. „Menţionaţii, – se sublinia în documentul SSI, – revitalizează tema veche a regionalismului, indicînd, că la conducerea administraţiilor judeţene şi a guvernămîntului [Basarabiei] au fost puse persoane, de o altă origine decît cea basarabeană, provocînd sentimentul de frustrare în rîndul basarabenilor, care sînt conduşi şi jefuiţi de regăţenii din Vechiul regat, iar în Comitetul de Conducere al Basarabiei nu este prezent nici un basarabean"[1284]. Guvernatorul C. Voiculescu a dat indicaţii ca redactorul să fie înschis într-un lagăr de concentrare. Ţepordei a fugit la Bucureşti unde i s-a plîns lui I. Antonescu. Demonstrîndu-şi loialitatea faţă de românism, redactorul amintea despre colaborarea sa cu Siguranţa şi cu serviciul de contrainformaţii miltare[1285]. „Conducătorul" a luat în considerare acest fapt, totuşi a dat ordin ca activitatea celor două ziare să fie sistată pe o perioadă de zece zile „pentru instigare la vrajbă între fraţi". Ţinînd cont de pozitia dictatorului, autoritatile de ocupaţie n-au recurs la represalii[1286].

După nimicirea trupelor germane şi române la Stalingrad, guvernatorul C. Voiculescu a fost destituit. Succesorul său generalul Olimpiu Stavrat, căruia „conducătorul" i-a trasat sarcina de a „obţine încrederea poporului", a reluat publicarea „ziarului pentru popor" „Cuvînt moldovenesc" şi a promis să promoveze în organele de administraţie „elemente autohtone moldoveneşti"[1287]. Promisiunile nu se realizau şi regionaliştii au devenit iarăşi foarte activi. Condamnînd persecutarea adepţilor bisericii ortodoxe de stil vechi, preotul Nicolae Tomoilă generaliza: „Unirea spirituală nu se produce rapid"[1288].

Arhimandritul Iuliu Scriban, rechemat din Odesa, pleda în apărarea limbii moldoveneşti. În luna mai 1943 el, precum am menţionat mai sus, a criticat foarte dur redactorii ziarului „Basarabia" pentru limba lor neînţeleasă de cititorul moldovean. Arhiepiscopul cerea redactorilor ziarului să scrie în limba moldovenească tradiţională, în „limba vechilor cazanii" a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni şi a scriitorului clasic moldovean tradiţionalist Mihail Sadoveanu[1289]. Din raţionamentele cu privire la specificul lingvistic moldovenesc, reieşea că funcţionarii români erau absolut nepotriviţi pentru munca în Basarabia.

Colectînd materiale compomiţătoare la adresa regionaliştilor, siguranţa a intensificat urmărirea acestora. Poliţia a depistat că, diaconul Iordan Lupu, originar din satul Avdarma din judeţul Tighina, în anul 1940 a depus o cerere cu privire la aderarea sa la

[1281] Mai detaliat vezi: Шорников П, М. Молдавская самобытность. С. 243, 244.
[1282] Raza. 1942. 26 iulie-2 august.
[1283] Raza. 1943. 13 iunie.
[1284] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 865.
[1285] Ibid. D. 1111. Fila 7-11.
[1286] Mai detaliat vezi.: Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 287.
[1287] Cuvănt Moldovenesc. 1943. 18 aprilie.
[1288] Raza. 1943. 21-26 martie.
[1289] Basarabia. 1943. 22 mai.

partidul comunist. Fiind refuzat, el a părăsit ţara spre România şi în ianuarie 1941 a participat la rebeliunea „Gărzii de fier", în timpul căreia a şi fost rănit. Un an mai tîrziu el era în cautarea unei funcţii la locul de baştină. Comportamentul studentului-teolog Grigore Filip Lupu, fost preşedinte al „Centrului basarabean" de emigranţi din Bucureşti, a trezit suspiciunile poliţiei. El încerca să obţină permisiunea de a pleca în Ucraina în calitate de misionar[1290]. Din motive politice au fost puşi sub supravegeherea siguranţei şi foştii preoţi Ion Struc (Bălţi), Nicolae Mereacre (Costeşti), Ion Racu, Tudorache, Leonid Climov (Bălţi), Leonid Strîmbei (judeţul Chişinău), fostul diacon al bisericii sf. Alexandru Nevschii din Chişinău Ion Brighidău[1291] şi alţii.

Informaţiile potrivit cărora situaţia Bisericii Ortodoxe suferă modificări ajungeau şi în Moldova. Reglementarea relaţiei dintre Biserică şi Stat în URSS, în fond, elimina conflictul dintre Ortodoxie şi orientarea răsăriteană a moldovenilor, întărea devotamentul lor faţă de Statul Rus, parte componentă a tradiţiei lor istorice.. „Numirea în fruntea Bisericii Ortodoxe a unui patriarh rus şi libertatea cultelor, declarate de Stalin, – raporta în septembrie 1943 comisarul judeţului Tighina (Bender), încercînd să ghicească ce-şi doreau superiorii săi, – sînt considerate drept o manevră sovietică".

Totuşi, alţi funcţionari ai administraţiei de ocupaţie apreciau mai adecvat situaţia. „Prin farsa lichidării Cominternului dar, mai ales, restabilirea în drepturi a Bisericii, – se menţiona în „Buletinul serviciului de contrainformaţii" al SSI pentru septembrie, – Rusia Sovietică a reuşit să adoarmă vigilenţa multora şi, cîte puţin, să revigoreze în sufletele minorităţilor naţionale speranţa că Rusia va reveni la spiritul naţional creştin din perioada fostului imperiu ţarist"[1292]. Şi moldovenii sperau acelaş lucru. Indiferent de apartenenţa etnică, se sublinia în „Buletinul" SSI luna octombrie, ţăranii şi muncitorii dau crezare emisiunilor radiofonice sovietice[1293].

Majoritatea populaţiei Moldovei se bucura de victoriile Armatei Roşii. Solidaritatea patriotică devenea mai strînsă, propaganda regimului Antonescu îşi pierdea eficacitatea. Odată cu creşterea speranţei în victoria URSS, îşi pierdea din actualitate, în mare măsură, rezistenţa religioasă. După bătălia de la Stalingrad, siguranţa indicînd o creştere a actelor de sabotaj şi intensificarea propagandei prosovietice, remarca şi activitatea scăzută a sectanţilor[1294]. Către vara anului 1943 numărul acestora în Basarabia, chipurile, ar fi scăzut pînă la 5763 de persoane[1295].

Apărarea spaţiului de funcţionare al limbii ruse. Cum s-a menţionat, pentru majoritatea moldovenilor limba rusă era ori limba lor maternă ori cea de-a doua limbă în care aceştia puteau comunica fluent. Drept elemente foarte duşmănoase politicii de românizare, ocupanţii îi considerau pe ruşii aflaţi în imposibilitatea de a renunţa la utilizarea limbii materne. Minoritatea rusă, într-adevăr, a opus rezistenţă acerbă împotriva ocupanţilor, inclusiv în domeniul etnocultural. În raportul pentru noiembrie 1941, cînd agresorii credeau că aproape au cîştigat războiul, comisarul Basarabiei Pavel Epure menţiona: „Minoritatea rusă este rece şi indiferentă faţă de acţiunile de românizare a vieţii din această provincie, cu excepţia albgardiştilor şi a celor care, din anumite motive politice, au avut de suferit în perioada regimului sovietic; majoritatea ru-

[1290] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 864.
[1291] Ibid. Fila 864, 865.
[1292] Ibid. D. 4672. Fila 179, 260.
[1293] Ibid. D. 4661. Fila 83.
[1294] Ibid. Fila 331.
[1295] Petrencu A. Op. cit. P. 157.

şilor opun rezistenţă pasivă împotriva integrării lor în ritmul de românizare a provinciei (întreţin relaţii sociale numai cu conaţionalii, comunică în limba rusă, au o atitudine expectativă faţă de război, stau deoparte de instituţiile şi comitetele pentru românizare ş.a.m.d.)”[1296].

Poliţia încerca să explice manifestările de rezistenţă etnoculturală prin simpatiile clasei muncitoare faţă de „comunism”. „Ca o amintire despre trecut, – citim în raportul inspectorului regional Chişinău pentru decembrie 1941, – ei nu pot uita limba rusă, în care comunică de fiecare dată cînd se iveşte ocazia”[1297]. „Ei îşi exprimă devotamentul faţă de regimul sovietic, în timpul căruia muncitorii şi meşteşugarii se bucurau de toate drepturile şi privilegiile, – menţiona în iunie 1942 chestorul Chişinăului, – utilizînd limba rusă în public şi, aproape întotdeauna, – în cadrul familiei”[1298]. Însă, interdicţia de a întrebuinţa limba rusă nu era respectată nici de persoanele care făceau parte din rîndul claseor avute ale populaţiei. Aceştia asociau limba rusă cu anii de pînă la revoluţie, pe care burghezia, conform datelor poliţiei secrete, îi păstra în memorie ca „pe o perioadă a belşugului, a onoarei şi a civilizaţiei”[1299]. În limba rusă, menţiona în decembrie 1941 chestorul Chişinăului Gr. Petreanu, se comunică şi în „cercurile politice antisovietice” ale oraşului[1300]. „Războiul, purtat de germani şi aliaţii acestora, – se constata în cercetarea Siguranţei cu privire la comportamentul foştilor albgardişti, – ei consideră că nu este îndreptat împotriva regimului, dar război pentru exterminarea poporului slav”[1301]. Nici ei nu-şi doreau cucerirea URSS de către germani. În cercul lor foştii albgardişti îşi exprimau speranţa pentru „reorganizarea statului rus”[1302].

Contraofensiva Armatei Roşii de lîngă Moscova a înviorat starea de spirit a majorităţii populaţiei. În februarie 1942 poliţia a remarcat o tendinţă spre solidaritate naţională printre ruşii din Moldova. Ei comunicau în limba rusă în mod public, deoarece considerau că comit o „acţiune de luptă împotriva deznaţionalizării şi a descompunerii poporului rus”[1303]. Limba rusă răsuna mai tare şi în locurile publice. „Un număr mare de angajaţi şi de locuitori, – menţiona siguranţa, – vorbesc limba rusă. În pieţele din oraşe, în sediile instituţiilor publice se aude doar rusa. Mulţi dintre acei care comunică în limba rusă, explică aceasta prin faptul că nu cunosc limba română, ceea ce nu poate fi verosimil, avînd în vedere că au trăit un sfert de secol printre români [de fapt moldoveni – *P.Ş.*]. Din partea multora dintre ei se poate sesiza rea-voinţă şi încăpăţînare. Această situaţie este aproape comună pentru toate oraşele din Sudul Basarabiei”[1304]. Aceeaşi situaţie era şi în Bender, unde ruşii, potrivit datelor comisarului Andrei Duca, constituiau 60% din totalul populaţiei[1305]. Locuitorii oraşului, raporta el în luna aprilie 1942, nu ţin cont de dispoziţia № 5, care interzice comunicarea în limba rusă, dar mai menţiona, că acest lucru se datorează faptului că majoritatea lor nu cunosc limba română[1306].

[1296] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6392. Fila 266.
[1297] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 409.
[1298] Ibid. D. 4483. Fila 276.
[1299] Ibid. D. 4480. Fila 147.
[1300] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 6392. Fila 443.
[1301] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4489. Fila 572.
[1302] Ibid. D. 4671. Fila 164.
[1303] Ibid. D. 4489. Fila 355.
[1304] Ibid. D. 4480. Fila 450.
[1305] Ibid. F. 112. Inv. 1. D. 694. Fila 44.
[1306] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4477. Fila 144.

În luna aprilie 1942 guvernatorul C. Voiculescu recunoştea că dispoziţia № 24 emisă de dînsul, cu privire la interzicerea comunicării în limba rusă este ignorată chiar de funcţionarii moldoveni. „Încetul cu încetul, – dezvăluia generalul, – a fost reluat vechiul sistem de excludere din circuit a limbii române de către funcţionarii de stat născuţi în Basarabia, utilizarea limbii ruse devine, din nou, o obişnuinţă. În sălile şi în birourile instituţiilor mereu se aude vorbă rusească... Pe străzi, în magazine, în locurile publice predomină limba rusă. Cel mai regretabil este faptul că au fost constatate cazuri în care preoţii cedează insistenţelor credincioşilor şi oficiază serviciul divin în limba rusă". Calificînd acest fenomen ca o „renaştere a spiritului rus", C. Voiculescu şi-a încheiat circulara cu o ameninţare: „Funcţionarii care se fac vinovaţi de aceasta vor fi pedepsiţi, chiar şi cu destituirea din funcţie, iar persoanele fizice trebuiesc predate curţii marţiale"[1307].

Limba rusă era utilizată şi în biserică. „În judeţele cu o populaţie preponderent minoritară, – menţiona guvernatorul în aprilie 1942, – limba română este înlocuită cu cea rusă atît în biserici, cît şi în administraţia publică şi cea privată. Pe data de 15 aprilie guvernămîntul a interzis, în mod repetat[1308], utilizarea limbii ruse în „comunicarea cu autorităţile", adică în comunicarea oficială. Reieşind din această dispoziţie Episcopia a ajuns la concluzia că utilizarea limbii ruse este interzisă şi în activitatea bisericească[1309]. Odată cu aceasta, limba rusă a încetat oficial să mai funcţioneze în cadrul serviciului divin. În limba rusă însă, continuau să propovăduiască preoţii de rit vechi. Protoiereul Vladimir (Poliacov), în mod clandestin, oficia ritualurile religioase prin casele din Chşinău, iar serviciul divin era oficiat de acesta în limba rusă la vila de pe şoseaua Costiujeni № 45, în care a fost amenajată o biserică casnică clandestină[1310]. Caracterizînd atitudinea moldovenilor faţă de ruşi, de limba şi de cultura rusă, pe data de 17 iunie 1942 şeful Cabinetului militar al guvernămîntului Basarabiei locotenent-colonelul Nicolae Iorga constata: „Marea majoritate a basarabenilor simte o nostalgie autentică pentru „ruşii de altădată" şi eu presupun, ba chiar afirm, că pentru neamul românesc rusismul este la fel de periculos ca şi bolşevismul"[1311].

Atitudinea atît de loială a moldovenilor faţă de limba rusă era un factor al legăturii morale strînse dintre etniile conlocuitoare din Moldova. Comportamentul minorităţii ruse, a recunoscut inspectorul regional de poliţie Chişinău, colonelul Pavel Epure, „nu prezintă nici un fel de conotaţii şovine"[1312]. Faptul că politica de românizare nu este susţinută nici de clasele avute, presupunea şeful de poliţie, a redus şansele de succes ale aceastei politici. „Lupta împotriva elementelor ostile românilor, – concluziona el în luna mai, – va fi foarte dificilă, întrucît în rîndurile acestor elemente, – minoritare şi înstrăinate de neam [românesc], – sînt foarte multe persoane care aparţin clasei privilegiate, capabili şi cu un grad foarte mare de autoritate"[1313].

[1307] Ibid. F. 1423. Inv. 1. D. 237. Fila 69.
[1308] Mai detaliat despre condiţiile funcţionării limbii ruse pe teritoriul Moldovei în perioada de ocupaţie germano-română din anii 1941-1944 vezi: Шорников П.М. Сопротивление политике запрета русского языка в годы фашистской оккупации Молдавии (1941-1944 гг.). // История СССР. 1991. N 5. С. 166-170; de acelaşi autor: Молдавская самобытность. Тирасполь. 2007. С. 289-291.
[1309] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 52. Fila 21.
[1310] Иеромонах Иосиф (Павлинчук). Указ. соч. С. 113.
[1311] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 24.
[1312] Ibid. Fila 203.
[1313] Ibid. D. 4480. Fila 147.

Persecutatea limbii ruse a sporit tendinţele rusofile în rîndul moldovenilor. Cei mai aprigi în manifestările lor erau tinerii. În noaptea spre 8 februarie 1942, în apartamentul elevului Ion Molcaviu din Chişinău s-au adunat 47 de elevi din liceele Alecu Russo, B.-P. Haşdeu, „Regina Maria" şi din liceul de Comerţ pentru femei. Ei comunicau în limba rusă, cîntau cîntece ruseşti[1314]. Cineva i-a denunţat la poliţie. În urma anchetei, siguranţa a constatat că „atît activitatea lor şcolară cît şi viaţa privată este pătrunsă de cultul rusofil (ei poartă costume ruseşti deosebite, cizme lungi s.a.m.d), comunică în limba rusă, menţin legături strînse cu persoane de origine rusă, creînd astfel o atmosferă de rusofilie, nefavorabilă încercărilor depuse de corpul profesoral de a insufla elevilor unitate spirituală şi o educaţie patriotică în spiritul românismului"[1315].

Supravegherea tinerilor s-a intensificat. Seratele la care se vorbeşte în limba rusă, se interpretează cîntece ruseşti şi se discută despre evenimentele care au loc pe front, raporta în aprilie 1942 reşedinţa SSI din Basarabia sînt organizate de către foşti membri ai comsomolului. „În oraşul Chişinău, – menţiona serviciul de contrainformaţii, – asemenea serate au loc în apartamentele Sofiei Emilianova, Cecan Nicolae, Tafratov Ştefan. Acolo nu doar se cîntă şi se vorbeşte în limba rusă, dar sînt purtate şi discuţii politice cu caracter subversiv". Adesea, se sublinia în document, în urma unor asemenea discuţii în rîndul tinerilor sînt create organizaţiile clandestine. În raportul poliţiei cu privire la aceste serate a fost indicat numele găgăuzului Valentin Stefoglu. Fiind membru al grupului ilegalist de tineret din Ismail, el deja era în atenţia poliţiei secrete[1316]. V. Stefoglu a fost arestat pe dosarul organizaţiei ilegaliste din Cahul şi condamnat la muncă silnică.

În februarie 1942 poliţia a operat în Chişinău arestări în masă a persoanelor care comunicau public în limba rusă. „În aceste zile, – anunţa servil V. Ţepordei în ziarul «Basarabia», – am primit o ştire îmbucurătoare, şi dacă aceasta nu ar fi venit ne-am fi simţit insultaţi. Este vorba despre arestarea în Chişinău a unui şir de persoane care au încălcat ordinul... cu privire la interzicerea comunicării în limba rusă în stradă şi în magazine. Continuînd să punem în aplicare ordinul comandantului corpului 3 Armată, vom realiza miracole: aceasta este o dovadă de curaj românesc"[1317]. Ca urmare a raziilor desfăşurate de poliţie în Bender timp de o lună, din 20 mai pînă pe 20 iunie 1942, au fost arestaţi şi judecaţi 108 persoane căroroa li se „incrimina" faptul că vorbeau ruseşte în locurile publice[1318]. Aceste arestări, însă, n-au dus la rezultate semnificative. „În general, – raporta la Bucureşti comisarul regional al poliţiei, – în rîndul minorităţilor se face vizibilă indignarea şi nemulţumirea de faptul că autorităţile române au recurs la măsuri energice pentru chemarea în instanţă de judecată a celora care, în orice împrejurare, vorbesc limba rusă"[1319].

Continuînd practica poliţienească din perioada interbelică[1320], ocupanţii au pus în funcţiune şi „armamentul" organizatoric. Pe data de 17 ianuarie 1942, organizînd la

[1314] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4489. Fila 355.
[1315] Ibid. Fila 739.
[1316] Ibid. D. 4477. Fila 636.
[1317] Cit. după: Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. С. 180.
[1318] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 569.
[1319] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6392. Fila 454.
[1320] În acea perioadă administraţia română din Basarabia cu ajutorul literaţilor români a editat un şir de reviste, care aveau ca scop suprimarea mişcării iniţiate de regionaliştii basarabeni. Mai detaliat vezi: Шорников П.М. Молдавская самобытность. С. 257, 258.

Chişinău reuniunea refugiaţilor din Transilvania, siguranţa a încercat să reînvie filiala din Basarabia a societăţii „Astra”, concepută pentru a promova românizarea provinciilor, anexate de România în anul 1918[1321]. Însă transilvănenii erau izolaţi de mediul social local. De aceea, în scopul luptei „împotriva limbajului utilizat de inamic” în mai 1942 din rîndul funcţionarilor români şi moldoveni a fost constituită „societatea” „Graiul nostru”. Din asociaţie făceau parte angajaţi ai tribunalului judeţean, preoţi români, soţiile funcţionarilor români. Nominal, în fruntea asociaţiei a fost numită directoarea liceului Eparhial pentru fete Elena Alistar-Romanescu. În presă în numele „societăţii” publica pensionarul, fostul profesor de limbă română Iorgu (Gheorghe) Tudor. Şef de-facto al organizaţiei, era comisarul Siguranţei Simion Moraru. În toamna anului 1941 el a condus ancheta pe dosarul grupurilor ilegaliste din Chişinău şi a torturat inculpaţii cu mîinile proprii[1322].

E. Alistar a făcut un apel către populaţie să renunţe la „obiceiul de a vorbi limba inamicului, cu care România poartă război”, cel puţin în stradă, ameninţîndu-i pe cei care nu se vor supune că „pot fi luaţi drept spioni de către acei ce nu cunosc limba rusă cu desăvîrşire”[1323]. Ocupanţii şi acoliţii acestora nu dispuneau de argumente ponderabile pentru a putea influenţa opinia moldovenilor şi a celorlalţi localnici. Sabotarea lingvistică putea fi explicată doar prin motive de ordin politic. Utilizarea limbii ruse, afirma cu temei jurnalistul român S. Popescu-Lupu, demonstrează că moldovenii n-au o conştiinţă naţională română[1324]. De aceeaşi părere s-a dovedit a fi şi Elena Alistar. Ea era de părerea că nu se cuvine să se vorbească limba rusă în public deoarece acest lucru generează neîncrederea „regăţenilor” faţă de moldoveni, iar ostaşii români, în drumul lor spre front auzind vorbă rusească pe străzile Chişinăului se revoltau: „Aceştia sînt ruşi, de ce nu sînt trimişi în lagăre?”[1325]. Românizarea – înlocuirea limbii ruse cu cea română, – afirma preotul Vasile Maftei din judeţul Hotin, – este necesară deoarece această regiune este înstrăinată spiritual de România”[1326].

În vara anului 1942, cînd trupele germane declanşase ofensiva pe sectorul de sud al frontului, manifestările şovine antiruse din partea coloniştilor şi funcţionarilor români s-au intensificat. În orăşelul Făleşti un profesor „regăţean” şi-a denunţat vecinii moldoveni pentru că interpretaseră cîntecul „Catiuşa”; „inculpaţii” au fost trimişi în judecată. În atelierul de reparaţii, deschis în baza uzinei constructoare de motoare, maistrul-turnător din Iaşi Ion Gheorghiu pentru fiecare cuvînt rostit în limba rusă îşi lovea muncitorii cu hîrleţul. Într-o cîrciumă, el a înjunghiat grav pe localnicul Serghei Voitişin, pentru faptul că acesta a vorbit în limba rusă în prezenţa sa. Şi, în cele din urmă, în luna iulie 1942, depistînd că administratorul întreprinderii Petru Perciun întrebuinţează limba rusă, Gheorghiu s-a năpustit şi asupra acestuia. Întîmpinînd rezistenţă, el a declarat la poliţie că administratorul încalcă dispoziţia № 5 şi a obţinut demiterea acestuia[1327]. Comisarul or. Bălţi Dumitru Agapie vedea un pericol politic în faptul că prizonierii de război, folosiţi la diverse munci prin oraş, comunică cu populaţia în limba rusă, iar serile cîntă împreună cîntece ruseşti. Localnicii, raporta şeful poliţiei, se adu-

[1321] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4478. Fila 118.
[1322] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 11. Fila 119, 151.
[1323] Basarabia. 1942. 1 martie.
[1324] Basarabia. 1942. 24 februarie.
[1325] Basarabia. 1942. 1 martie.
[1326] Cetatea Hotinului. 1943. 6 iunie.
[1327] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4488. Fila 572.

nă lîngă lagăr şi ascultă cîntece ruseşti „din curiozitate sau dintr-o evidentă plăcere”[1328]. La 30 august 1942 un pluton de poliţie, chemat la faţa locului, a dispersat mulţimea care asculta corul[1329]. D. Agapie a reuşit să obţină transferarea lagărului în România.

Comunicarea în limba rusă era apreciată de poliţie drept o dovadă a simpatiilor prosovietice. „Din punct de vedere a intereselor de securitate naţională, – raporta informatorul Siguranţei din Chişinău, – provoacă suspiciuni Deli Olga; ea a fost văzută printre muncitorii depozitului de fructe al lui Cazacu, unde se vorbea şi se cînta în limba rusă. Tot în acest depozit au fost desenate ciocanul şi secera sovietică, iar de asupra erau scrise cuvintele „proletari, din toate ţările, uniţi-vă”... N-a fost stabilit care muncitor anume cînta în limba rusă”[1330]. Pentru faptul că „vorbeau limba rusă în mediul lor”, au fost trimişi în judecată un şir de muncitori de la întreprinderile din Chişinău, care au participat la grevele din luna august 1942[1331].

Represiunile n-au afectat comportamentul lingvistic al muncitorilor. La Bursa locurilor de muncă, menţiona Iorgu Tudor într-un denunţ tipărit, se adună grupuri de muncitori, care vorbesc „aproape exclusiv limba rusă. Unii vorbesc în şoaptă, alţii strigă în limba sovietică cît îi ţine gura... Şi asta în pofida riscului de a fi pedepsiţi în conformitate cu ordinul corpului de armată!”[1332]. Regimul lingvistic instaurat cu forţa era încălcat şi de persoanele care cunoşteau bine limba română şi nu manifestau o deosebită înclinare spre bolşevism, şi anume angajaţii moldoveni. „Idealurile românismului, se lamenta în paginile ziarului «Basarabia» Sabin Popescu-Lupu, pentru cei mai mulţi dintre ei sînt străine. Riscînd să rămînă, cel puţin, fără mijloace de existenţă, aceşti angajaţi susţineau discuţiile în limba rusă, inclusiv în prezenţa colegilor lor români, creînd pentru aceştia din urmă „o atmosferă morală insuportabilă”[1333].

Temîndu-se să nu fie deportaţi, mulţi dintre ruşi şi ucraineni şi-au făcut rost de documente cu privire la originea etnică „română”. Însă în viaţa cotidiană ei continuau să comunice în limba rusă. Deşi, potrivit datelor oficiale, în 1942-1943 ruşii constituiau doar 11% din numărul total al locuitorilor or. Chişinău[1334], majoritatea populaţiei urbane continua să vorbească în limba rusă. Prin utilizarea limbii ruse, afirma poliţia, în rîndul populaţiei „este menţinut spiritul prosovietic”[1335]. De aceea represiunile căpătau un caracter mai larg şi deveneau mai feroce. În toamna anului 1942 pentru încălcarea ordinului № 6 au fost chemaţi în faţa Curţii Marţiale chişinăuienii Iacov Cravcenco, Alexandru Ghetmanski, Savelii Gaidaşov, Iacov Laptev, Feodosia Fiodorova, Gheorghii Iaşciuc[1336]. Locuitorul or. Orhei, modovanul Alexei Păpuşoi a fost condamnat la trei luni de închisoare corecţională şi a fost amendat cu 200 de lei. Pentru „infracţiuni” similare au fost trimişi în faţa Curţii Marţiale găgăuzul Fiodor Ganguti din

[1328] Ibid. F. 1520. Inv. 6. D. 79. Fila 56, 61, 74.
[1329] Ibid. F. 679. Inv. 1. D. 7397. Fila 1.
[1330] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 77397. Fila 1.
[1331] Ibid. D. 4481. Fila 408.
[1332] Basarabia. 1942. 28 septembrie.
[1333] Basarabia. 1942. 19 noiembrie.
[1334] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 29.
Potrivit datelor prezentate de poliţie, la finele anului 1941 în Chişinău din numărul total de 53 de mii de locuitori, mai mult de 30 de mii erau moldoveni, 11 mii români, 5,9 mii ruşi, 1,7 mii ucraineni. Din numărul total de 18 mii de persoane care locuiau în or. Bălţi, 11,5 mii erau moldoveni şi români, 2955 ucraineni, 2358 ruşi, 884 polonezi.
[1335] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4666. Fila 473.
[1336] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне … Т. 2. С. 126.

Comrat, ucraineanul Trofim Darciuc şi germanul basarabean Fiodor Schultz din Chişinău; Tribunalul Militar din Chişinău i-a condamnat pe ruşii Leonid şi Mihail Belostov, Maria Epifanova, Ana Vorobiova, pe moldovenii Iulian Bogdan, Elena Bursuc, Gheorghe Tunică, Ilie Tricolici, pe bulgarul Vasilie Peicov. Moldoveanul Serghei Poiată a fost condamnat la munca silnică pentru faptul că cînta cîntece ruseşti[1337]. Prefectura judeţului Tighina i-a pedepsit pe cei arestaţi pentru utilizarea limbii ruse în mod public, încă înaintea instanţei de judecată, luînd decizia să fie mînati pînă la Chişinău pe jos, unde trebuia să aibă loc şedinţa Tribunalului[1338].

Pentru „insultarea naţiunii române", care se exprima prin comunicarea în limba rusă, sute de moldoveni au fost răsplătiţi cu bătaia sau cu închisoarea. Din aceleaşi motive au fost condamnaţi la închisoare pe diferite termene sau aruncaţi în lagărul de concentrare din Oneştii Noi Alexei Păpuşoi din Orhei, Afanasie Hristici, Grigorii Strungaru şi Alexei Iftode din Soroca, chişinăuienii Nicolae Velea, Iuliana Bogdan, Elena Bursuc, Gheorghe Tunic, Ilie Tricolici şi mulţi alţii. Serghei Poiată a fost condamnat pentru faptul că cînta cîntece ruseşti[1339]. Însă majoritatea represiunilor aveau loc în mod extrajudiciar. Agenţii Siguranţei mergeau în locurile aglomerate, ascultau atent conversaţiile şi primii începeau discuţia în limba rusă, iar acel care scotea un cuvînt în limba rusă, era snopit, chiar pe loc, în bataie[1340]. Însă, represiunile n-au avut un impact semnificativ asupra comportamentul lingvistic al populaţiei.

Distrugerea armatelor fasciste la Stalingrad, a fost o confirmare că speranţa patrioţilor în ceea ce priveşte victoria Armatei Roşii este reală. Poliţia a remarcat că în Basarabia „interesul" pentru românizarea numelor de familie este în scădere, iar scindarea elementelor antisovieitice, de pe o parte şi minorităţile naţionale şi muncitorii, pe de alrtă parte devine mai profundă[1341]. Rezistenţa opusă politicii ocupanţilor, din care făcea parte şi interzicerea utilizării limbii ruse s-a intensificat. Pe data de 4 februarie 1943, după două zile de la capitularea trupelor germane în Stalingrad, prefectura judeţeană Tighina (Bender) s-a văzut impusă să pună în discuţie „problema" „cu privire la utilizarea publică a limbii ruse"[1342]. Convingerea că războiul purtat împotriva URSS de Germania şi aliaţii acesteia, – este un război de exterminare a slavilor, era răspîndită în cadrul tuturor păturilor sociale. Acest lucru, menţiona siguranţa, contribuie la consolidarea solidarităţii minorităţilor slave din Basarabia[1343].

Ruşii, recunoştea inspectorul regional de poliţie, constituie doar o parte din totalul acelora care încălcă dispoziţia cu privire la interzicerea utilizării limbii ruse: „Minorităţile locale, în special ruşii, de fiecare dată cînd sînt convinse că nu vor fi prinse de autorităţile statului, comunică în limba rusă"[1344]. În luna martie 1943 el a remarcat intensificarea atitudinii ostile a minorităţii ruse din Basarabia faţă de autorităţile române şi numeroasele încălcări ale ordinii instaurate de către aceasta[1345]. În mod special erau indignaţii ocupanţii de „rusofilia" moldovenilor. Referindu-se la moldoveni, ziaristul

[1337] Ibid. C. 146, 147.
[1338] ANRM. F. 2894. Inv. 1. D. 112. Fila 104.
[1339] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... T. 2. C. 146, 147, 288; ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4658. Fila 487.
[1340] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4612. Fila 110.
[1341] Ibid. D. 4662. Fila 11.
[1342] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 112. Fila 104.
[1343] Ibid. D. 4488. Fila 572.
[1344] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4663. Fila 210.
[1345] Ibid. D. 4658. Fila 72.

român cerea să fie pedepsiţi toţi acei care încalcă regimul lingvistic „indiferent de sîngele care le curge prin vine”[1346].

Populaţia riposta tot mai categoric faţă de violenţa lingvistică. „În pofida numeroaselor ordine ale Corpului 3 Armată, care interziceau, prin ameninţarea cu pedeapsa, utilizarea în Basarabia a limbii ruse, – raporta pe data de 24 iulie 1943 serviciul SSI, – procentul populaţiei, şi chiar al funcţionarilor de stat, care continuă să vorbească limba rusă în stradă şi în cadrul instituţilor, rămîne a fi foarte ridicat”[1347]. În vara anului 1943 siguranţa şi-a îndreptat atenţia asupra situaţiei din cadrul primăriei Chişinău. Din cei 521 de funcţionari 122 erau ruşi şi reprezentanţi ai altor popoare slave, iar restul, cu excepţia celor treizeci de administratori, erau moldoveni. Dar şi aici, raporta un agent al siguranţei, 75% dintre funcţionari încalcă interdicţia de a vorbi în limba rusă, inclusiv în prezenţa colegilor români. Cei din urmă, neînţelegînd „limba inamicului”, aveau sentimentul că se află „într-un alt stat”[1348], ceea ce, de fapt, era adevărat.

Despre situaţia din Bender, unde ruşii alcătuiau majoritatea populaţiei, siguranţa raporta: „Populaţia rusă, în pofida acţiunilor drastice întreprinse, în orice împrejurări vorbeşte doar în limba rusă”[1349]. În raportul pentru luna iulie 1943 utilizarea limbii materne, din nou, a fost apreciată drept dovadă a atitudinii ostile a minorităţii ruse faţă de regimul de ocupaţie: „a) Ruşii. Marea lor majoritate sînt simpatizanţi ai comunismului, urmăresc cu mult interes succesele înregistrate de trupele sovietice pe frontul de Est. Cu orice ocazie îşi manifestă nemulţumirea faţă de conducerea statului [Român]. Ca încălcare a interdicţiei de a utiliza limba rusă în public, se utilizează limba rusă, în special în sudul Basarabiei. Ruşii albi, puţini la număr, sînt loiali Statului Român”[1350], dar şi aceştia încălcă interdicţia de a vorbi în limba rusă. Pentru faptul că „vorbea public în limba inamicului”, a fost adus în faţa instanţei de judecată din Chişinău, fostul emigrant, profesorul universitar de muzică V.A. Bulîcev.

Existenţa unui inamic comun, speranţele comune pentru victoria Rusiei, conştiinţa unui destin comun uneau spiritual întregul popor, consolidau în Basarabia atmosfera de solidaritate etnică. Cu orice ocazie, moldovenii îşi demonstrau simpatia pentru ruşi, pentru limba rusă şi pentru Rusia. Literatorul român Sergiu Popescu-Lupu, vizitînd în luna septembrie 1943 Bursa de muncă din Chişinău, menţiona cu furie, că atunci cînd cineva începea să vorbească în limba rusă, muncitorii moldoveni „treceau la limba rusă cu entuziasm”[1351]. Cu dragă inimă, menţiona poliţia, vorbeau cu orăşenii în limba rusă şi ţăranii veniţi la piaţa din Chişinău[1352].

La fabrica de zahăr, denunţa în luna iunie 1943 un agent al siguranţei din or. Bălţi, „este utilizată aproape exclusiv limba rusă, deoarece majoritatea lucrătorilor aparţin minorităţilor naţionale şi nu cunosc bine limba română”[1353]. Însă în limba rusă continuau să comunice şi moldovenii. În pofida acţiunilor întreprinse, recunoştea în luna iunie 1943 unul din colaboratorii ziarului „Raza”, la Bursa de muncă din Chişinău,

[1346] Raza. 1943. 11-18 aprilie.
[1347] Cit. după: Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. С. 180.
[1348] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4657. Fila 207
[1349] Ibid. D. 4663. Fila 152.
[1350] Ibid. D. 4672. Fila 63.
[1351] Cuvînt Moldovenesc. 1943. 3-10 septembrie.
[1352] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 454.
[1353] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4657. Fila 269.

muncitorii, inclusiv cei moldoveni, comunicau „aproape numai în limba rusă", în plus, o făceau demonstrativ, „strigau, cît îi ţinea gura, în limba sovietică"[1354].

Limba rusă a devenit în Basarabia un cod al rezistenţei spirituale, iar utilizarea acesteia – o formă de protest împotriva românizării. Contrar interdicţiilor şi ameninţărilor ocupanţilor, moldovenii utilizau limba rusă în comunicarea interetnică. Nu existau nici un fel de neînţelegeri de natură lingvistică dintre moldoveni, pe de o parte, şi ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi – pe de altă parte. Deşi în suburbiile Chişinăului, potrivit notei prefectului judeţului A. Mocanu, prevala „elementul român – moldovenii"[1355], ţăranii care soseau la piaţa din oraş, comunicau mai mult în limba rusă[1356].

Poliţia putea remarca relaţiile bune dintre moldoveni şi minorităţile naţionale pretutindeni, inclusiv în Bender, unde majoritatea ruşilor nu cunoşteau limba română[1357]. „În oraşe, – a concluzionat echipa specială a Siguranţei, trimisă în Basarabia din Bucureşti, – rusofilia se menţine graţie caracterului cosmopolit al populaţiei urbane, unde moldovenii sînt în minoritate. Manifestările minorităţilor întru susţinerea rusofiliei sînt numeroase şi variate. Minorităţile etnice menţin tradiţiile ruseşti şi modul de gîndire şi nutresc sentimente de ură faţă de tot ce este românesc"[1358].

Cu toate acestea, funcţionarii români care locuiau în Basarabia, presupuneau că pentru încălcarea în masă a interdicţiei de a vorbi în limba rusă sînt de vină anume moldovenii. Ei cereau să fie pedepsiţi fără milă toţi acei care încalcă regimul lingvistic indiferent de etnie[1359]. „În Chişinău, – se sufoca I. Tudor, – nu încetează să răsune limba rusă: pe străzi, în tramvaie şi chiar în sălile instituţilor; chişinăuienii continuă să-şi educe copii într-un spirit străin de cel românesc". El a mai cerut autorităţilor să înăsprească măsurile împotriva celor care încalcă ordinele de interdicţie a limbii ruse[1360].

În regiunile populate dens de minorităţile naţionale, limba rusă era utilizată foarte activ. „La sudul Basarabiei, unde predomină elementul minoritar, – se menţiona în «Sinteza informativă internă» a SSI pentru luna iulie 1942, – populaţia rămîne indiferentă faţă de manifestările noastre naţionale... În pofida tuturor dispoziţiilor în ceea ce priveşte comunicarea doar în limba română, se atestă, că aceste elemente minoritare, în orice situaţie utilizează limba rusă sau cea bulgară"[1361]. Populaţia bulgară, raporta şeful echipei speciale a siguranţei, trimisă în Basarabia în septembrie 1943 în legătură cu aruncarea în aer a două corăbii române pe Dunăre, discută acest eveniment cu bucurie.

În Bolgrad bulgarii stau sub inscripţiile „Vorbiţi numai româneşte!", atîrnate în locurile publice, discută doar în limba bulgară sau rusă, convingîndu-se reciproc că trupele bolşevice curînd se vor reîntoarce în Basarabia[1362]. În august 1943 guvernatorul Basarabiei O. Stavrat a recunoscut, în esenţă, eşecul politicii de interdicţie a limbii ruse. Printre sarcinile prioritare ale politicii promovate de ocupanţi el a numit soluţionarea „problemei" minorităţilor naţionale din Basarabia[1363]. În esenţă, aceasta însemna deportarea. Dar frontul se apropia şi odată cu el şi răsplata pentru crimele comise.

[1354] Raza. 1943. 6-13 iunie.
[1355] ANRM. F. 339. Inv. 1. D. 2779. Fila 19.
[1356] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 454.
[1357] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4236. Fila 15.
[1358] Ibid. D. 4615. Fila 2, 3.
[1359] Cuvînt Moldovenesc. 1943. 3-10 octombrie.
[1360] Cuvînt Moldovenesc. 1943. 3-10 octombrie.
[1361] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4662. Fila 196.
[1362] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4672. Fila 92.
[1363] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 78.

În iarna anului 1943/44 muncitorii şi ţăranii din Basarabia au sporit sabotarea activităţilor economice ale invadatorilor; tineretul se eschiva de la mobilizarea în armata română; a început lupta de partizani. Cu toate acestea, pînă în ultimele zile ale ocupaţiei, autorităţile române continuau să considere utilizarea limbii ruse ca o manifestare a nesupunerii. Loialitatea populaţiei ruse faţă de tradiţiile culturale a Basarabiei, susţinerea de către celelalte comunităţi naţionale şi, în special, a moldovenilor, au permis ca, şi în perioada ocupaţiei, limba rusă să-şi păstreze, în mare măsură, funcţia de limbă de comunicare ineretnică.

Încercările cotropitorilor de a suprima conştiinţa naţională moldovenească, identitatea etnoculturală a moldovenilor au eşuat. Utilizarea publică a limbii ruse în Basarabia era, de asemenea, o formă a rezistenţei politico-morale şi social-culturale a populaţiei polietnice a regiunii. Apărarea spaţiului funcţional al limbii ruse a devenit în Moldova o chestiune comună pentru toate comunităţile naţionale. Deopotrivă cu ruşii, limba rusă era utilizată şi de ucraineni, bulgari, moldoveni, găgăuzi. Ura faţă de politica lingvistică promovată de autorităţile române era răspîndită nu doar în rîndurile muncitorilor şi ţăranilor, a tineretului, dar şi în sînul funcţionarilor. Încercările ocupanţilor de a interzice întrebuinţarea ei în public, a devenit încă un factor provocator al rezistenţei populaţiei faţă de regimul de ocupaţie.

§ 2. Mişcarea ilegalistă

Chiar de la începutul ocupaţiei administraţia română a avut parte de complici. Un delegat al Siguranţei, sosit la Chişinău împreună cu trupele, a reuţit să organizeze din aceste elemente „garda civilă pentru menţinerea siguranţei publice”[1364]. O parte a populaţiei, raporta în luna septembrie 1941 centrul basarabean al SSI, „este întotdeauna gata să denunţe orice activitate suspectă”[1365]. Controlul poliţienesc era eficient în sate, datorită reîntoarcerii jandarmilor, care cunoşteau personal aproape pe fiecare locuitor adult. Cu toate acestea, majoritatea populaţiei continua să considere că ţara lor nu este România. În Moldova – spre deosebire de Ucraina de Vest, republicile baltice, unele regiuni ale Federaţiei Ruse, – elementele antisovietice n-au format împreună cu ocupanţii vreo unitate mixtă, pentru lupta comună împotriva Armatei Roşii. În acelaşi timp, mai multe grupuri patriotice au început executarea însărcinărilor primite.

Activitatea grupurilor ilegaliste, create în ajunul retragerii Armatei Roşii. Printre primii a intrat în luptă detaşamentul de partizani condus de A.N. Romanenco, un inginer din Chişinău, care a trecut o pregătire de scurtă durată în cadrul şcolii de diversionişti. Detaşamentul şi-a rezervat armament şi materiale într-un depozit din pădurea de lîngă satul Voinova din raionul Orhei. În sat, în casa vărului comandantului, a fost dislocat statul-major al detaşamentului. Aici, în afară de A.N. Romanenco se mai aflau şi partizanii Vasilii Savca, Iacov Mendelson şi Grigorii Vazanov. Din detaşament făcea parte şi avocatul Baruh Averbuh care locuia în Chişinău.

Judecînd după memoriile vărului comandantului, „detaşamentul opera pe lîngă linia de cale ferată. Unul din membrii detaşamentului a ucis 4 nemţi în patrulare. Pe drumul de la Bravicea au reţinut pentru cîteva ore înauntarea coloanei germane şi au arun-

[1364] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4484. Fila 11.
[1365] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 112. Fila 104.

cat în aer un tanc"[1366]. Aceasta s-a întîmplat pe data de 14 iulie 1941. Un grup de partizani, din care făceau parte Maxim Hangan, Iordan Bălănuţa, Boris Ghelbert şi Mihail Laizerovici a fost trimis în direcţia satului Pituşca, raionul Călăraşi cu misiunea de a arunca în aer podurile şi a incendia grînele. Foarte probabil că anume acest grup a aruncat în aer podul de cale ferată de la staţia Bucovăţ[1367].

Nu aveau linişte ocupanţii nici în or. Bălţi. „În noaptea de 11 spre 12 iulie, raporta la Berlin comandantul grupului operativ D al SS, – în Bălţi s-a tras asupra unui automobil militar german. Drept răspuns poliţia română a executat 10 ostatici şi a anunţat public despre acest lucru. În seara zilei de 15 iulie s-a tras, din nou, asupra unui vehicul militar german, drept răsplată – aceeaşi soartă pentru alţi 20 de ostatici. În noaptea de 15 spre 16 iulie 4 genişti germani au fost ucişi tăindu-li-se beregata"[1368]. Pe data de 14 iulie la staţia Răuţel de lîngă Bălţi au apărut foi volante, care instigau populaţia „la nesupunerea faţă de autorităţile române şi la unire cu Sovietele". Drept răspuns, deasupra satelor din judeţ, din avioane germane, au fost aruncate foi volante în limba română şi rusă în care populaţia era avertizată că „sîngele ostaşilor români şi germani, împuşcaţi de după colţ, va fi răzbunat fără milă"[1369]. Cu toate acestea, în noaptea spre 31 iulie în Bălţi a fost săvîrşit un atac asupra gărzii atelierului mecanic mobil al armatei române, iar pe 13 august în curtea fabricii de zahăr a fost ars un camion militar.

Pe data de 19 iulie 1941 un convoi al trupelor române care înainta spre Cahul, a fost mitraliat de foştii ostaşi ai miliţiei populare Ia. Maximenco şi M. Bloşenco. Chiar în oraş Vasilii Cojocaru, Ivan Romanenco şi Nicolae Cravciuc au confiscat armamentul de la doi ostaşi germani. Două puşti au constituit trofeul acestora[1370]. „Pe data de 22 iulie, la ora 20, – se comunica în anunţul poliţiei din 24 iulie – în apropiere de Lipovanca bandiţii au atacat o patrulă a armatei Marii Germanii, au deposedat-o de armament şi au bătut-o. Poliţia investighează cazul, vinovaţii vor fi împuşcaţi. Începînd cu ziua de azi, deplasarea prin oraş, mai tîrziu de ora 20, va fi interzisă. Cei, care vor încălca ordinul, vor fi executaţi"[1371].

În Chişinău, una dintre primele operaţiuni de luptă a fost executată de Valerian Tricolici. În timpul raidurilor avioanelor sovietice V.V. Tricolici a aruncat o grenadă spre bateria antiaeriană din parcul Puşkin. Membrii grupului N. Griţco şi N. Căruntu la staţia Revaca au aruncat în aer un pod de cale ferată, au incendiat un rezervor cu combustibil, răspîndeau foi volante cu caracter patriotic. La staţia Visterniceni ilegaliştii grupului N. Griţco şi F. Căruntu au demontat terasamentul de cale ferată, în consecinţă, un tren românesc a deraiat. Tot ei au deteriorat legatura telefonică a comenduirii de pe strada Doina dintre statul major al corpului de armată român şi unităţile acestuia. Ilegalistul A.G. Caidaş, în curtea casei sale, propaga idei cu caracter patriotic. Membrii grupului au pus sub supraveghere activitatea aerodromului militar german de la periferia Chişinăului, din Schinoasa[1372].

[1366] Ibid. D. 4481. Fila 853.
[1367] Ibid. Fila 24.
[1368] Круглов А. Без жалости и сомнения. P. 11.
[1369] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 29, 30.
[1370] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 267.
[1371] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 213.
[1372] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1005. Fila 9, 17, 98.

Pe 8 august la marginea pădurii din satul Caracuşeni a fost nimicită patrula secţiei de jandarmi din Briceni. La sfîrşitul lunii partizanii, – posibil, Nicolai Kalaşnikov din Bender şi locuitorul satului Dunduc Mihail Cernoluţchii, – pe drumul Chişinău-Bender au tras focuri de armă asupra coloanei armatei române[1373]. Pe 3 septembrie Biroul sovietic de informare comunica despre atacul partizanilor asupra unui convoi de maşini inamice în zona dintre Prut şi Nistru, în rezultatul căruia au fost incendiate mai multe autocamioane, au fost nimiciţi pînă la 80 de ostaşi şi ofiţeri inamici. În noaptea spre 20 septembrie s-au tras focuri de armă asupra unui tren militar la intrarea în staţia de cale ferată Alexandreni. În Chişinău, în suburbia Buiucani, „persoane neidentificate" de două ori, pe 18 şi pe 26 septembrie, au tras asupra gărzii cazarmei trupelor române. „Atacul – se menţiona în denunţul poliţiei, – a fost precedat de emiterea semnalelor din direcţia străzii Valea Dicescu".

Pe data de 30 septembrie la staţia suburbană Pămînteni, în apropiere de Bălţi, patrioţii au incendiat 200 de stîlpi de telegraf pregătiţi pentru a fi expediaţi. Focul s-a extins asupra unui depozit cu armament din apropiere, detonînd 2 lăzi cu muniţie. La începutul lunii octombrie un grup înarmat compus din 6-7 persoane a atacat un grup de soldaţi români, rănîndu-l pe unul dintre aceştia[1374]. Cu succes şi-a început lupta armată în raionul Tiraspol un grup de partizani din 5 persoane, condus de partizanul războiului civil S.I. Mîndru şi creat de comitetul raional de partid din localnicii satului Dubovo. Partizanii au organizat un şir de acte de sabotaj în regiunea Tiraspolului şi în raionul Krasnookneansk din regiunea Odesa, instigau populaţia la acte de sabotaj[1375]. Astfel, în pofida faptului că acţiunile militare se desfăşurau nu în favoarea URSS, patrioţii n-au cedat în faţa regimului de ocupaţie.

Comandamentul armatei române era îngrijorat de situaţia creată în spatele frontului. Deja pe data de 26 iulie 1941 garnizoanele au primit ordin să expună în toate localităţile anunţuri cu privire la măsurile de pedeapsă ce vor fi aplicate faţă de persoanele care „adăpostesc la ei sau au ajutat la ascunderea paraşutiştilor". Pe data de 28 iulie comandantul Armatei a 4-a, generalul Ciupercă, a semnat un ordin prin care cerea, ameninţîndu-i cu moartea pe cei rămaşi pentru munca ilegalistă să se predea în timp de 24 de ore[1376].

La 4 august 1941 şeful statului major al armatei a 4-a generalul Palanjanu, a expediat în adresa organelor de poliţie şi a trupelor o circulară în care specifica: „În spatele frontului se află un număr mare de agenţi comunişti, care atacă convoaiele şi pe unii militari în parte, dar şi grupurile mici de ostaşi. Vă rugăm să binevoiţi a lua măsuri imediate pentru reţinerea pe sectorul ocupat de trupele Dumneavoastră, a celor numiţi mai sus, dar şi a persoanelor la care aceştia se adăpostesc". Trei zile mai tîrziu, Palanjanu a ordonat „să fie luate măsuri drastice în ceea ce priveşte verificarea minuţioasă a satelor şi a pădurilor din partea locului cu scopul arestării persoanelor suspecte şi executarea autorilor atacurilor comise asupra convoaielor şi a forţelor armate. În cursul cercetării care se va desfăşura, trebuie să fie identificaţi şi tăinuitorii"[1378].

[1373] Vezi подробнее: Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 67.
[1374] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 213, 214.
[1375] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 159. Fila 1.
[1376] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 327.
[1378] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 214-217.

Însă, partizanii nu operau doar în regiunea Odesei. În majoritatea punctelor ocupate, – constata şeful adjunct al satului major al armatei române generalul Mazarini, – grupuri de localnici, simpatizanţi ai sovietelor, luptă împotriva armatei române, organizează tulburări în masă şi acte de sabotaj. Grupurile atacă trupele necombatante, trag asupra coloanelor de militari, capturează cercetaşii, extermină grupurile mici de ostaşi. Toate acestea sporesc pierderile deja semnificative ale trupelor noastre"[1379]. Pentru lupta contra partizanilor au fost create echipe speciale de poliţişti şi jandarmi. În zonele împădurite şi în preajma unor obiecte militare de transportare importante, – în Călăraşi şi lîngă podurile de peste Nistru din Bender, Rezina, Şoldăneşti şi Criuleni, – au fost dislocate „unităţi auxiliare pentru siguranţa teritorială". Pentru predarea fiecărui partizan se promiteau premii băneşti în sumă de la 10 pînă la 25 mii de lei, poprietăţi funciare ş.a.[1380]

Teroarea politică a căpătat amploare. Pe data de 26 iulie 1941 în satul Stepanovca din raionul Olăneşti au fost arestaţi 11 ostaşi ai batalionului de exterminare, rămaşi în spatele frontului inamic pentru desfăşurarea operaţiunilor cu caracter subversiv. Pe data de 1 august ei au fost împuşcaţi în apropiere de satul Răscăieţi[1381]. În august 1941 au fost arestaţi şi executaţi de către detaşamentul de represalii german secretarul organizaţiei ilegalistee de partid din Grigoriopol N.G. Dudnic şi ilegalistul I.I. Taran, comuniştii V.V. Jelezco şi R.G. Tocarenco rămaşi pentru organizarea luptei clandestine. P.M. Topor, rămas să conducă organizaţia ilegalistă din Tiraspol, a fost arestat de către Jandarmeria română şi închis în lagărul pentru prizonierii de război. După eliberare, el s-a retras în regiunea Kirovograd, unde nimeni nu îl cunoştea. În luna noiembrie au fost executaţi V.F. Beznosiuc şi P.E. Bairac, rămaşi pentru munca ilegală în Tiraspol. A.C. Perekrestov, pînă la război – şef al serviciului de pompieri al întreprinderii de vinificaţie şi membru al comitetului orăşenesc al PC(b)U din Tiraspol, – a fost arestat în primele zile de ocupaţie.

Ocupanţii intenţionau să înăbuşe lupta populară într-un mod barbar – să arunce vina pentru acţiunile partizanilor asupra întregului popor. Pe data de 1 iulie 1941 organele represive române au expediat o circulară privind luarea de ostatici din rîndul „evreilor şi a comuniştilor" şi despre „executarea imediată a acestora în cazul în care se va produce o răscoală sau un act de terorism"[1382].

Pe data de 30 august, drept „pedeapsă" pentru atacul săvîrşit de către partizani asupra unui convoi militar român au fost împuşcaţi 85 de ostatici înhăţaţi din 17 sate situate de-a lungul drumului Chişinău-Bender: Broasca, Sîngera, staţia Mereni, Chetrosu-Bîc, Chetrosu-Neamţ, Todireşti, Chirca, Ţînţăreni, Socoleni, Soprania, Albeniţa, Anenii Noi, Anenii Vechi, Bulboaca, Roşcana, Gavrileşti şi Calfa, fiind, chipurile, „suspectaţi că erau partizani sovietici"[1383]. La Bălţi, învinuind partizanii precum că au atacat unităţile lor militare, ocupanţii, drept răzbunare, au efectuat o serie de executări prin împuşcare a evreilor[1384].

Caracterul public al masacrelor comise împotriva evreilor, era o dovadă a intenţiilor ocupanţilor de a-i intimida şi pe moldoveni, ruşi, precum şi pe ceilalţi locuitori ai

[1379] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 330, 331.
[1380] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 217.
[1381] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 190. Fila 5.
[1382] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 157.
[1383] Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 243.
[1384] Ibid. С. 237, 577; Шорников П.М. Цена войны. С. 136.

Moldovei[1385]. În luna iulie 1941, după cum a depistat siguranţa, ţăranii I.A. Doroşchevici şi C.I. Pereu din Dolna, au transmis comandatului unui regiment al Diviziei 95 moldoveneşti A.I. Vruţchii informaţii despre inamic, care au permis înfrîngerea celor două regimente ale armatei române. Pe data de 15 aprilie 1942, din ordinul lui I. Antonescu, ţăranii au fost executaţi public în satul natal. „Cadavrele, – a ordonat guvernatorul, – să fie expuse pentru ca pedeapsa acestor ticăloşi să fie un exemplu pentru ceilalţi". La locul execuţiei au fost aduşi cu forţa şi locuitorii satelor vecine Micleuşeni şi Guzun. Condamnaţii se purtau cu demnitate, ca nişte persoane ce şi-au îndeplinit datoria lor patriotică. Ivan Doroşchevi a ţinut un mic discurs înainte de a fi executat, în care şi-a exprimat convingerea că el şi tovarăşii săi au făcut ceea ce trebuiau să facă şi că nu regretă în această privinţă[1386]. Aceasta însă, n-a dus la intimidarea populaţiei – rezultatul scontat de către ocupanţi. În anul 1944 ţăranii din partea locului au venit în ajutorul partizanilor.

Însă în anul 1941, situaţia era diferită. Comuniştii rămaşi în libertate, afirma nu fără temei în raportul pentru luna august 1941 comisarul Basarabiei Pavel Epure, „sînt dezorientaţi şi paralizaţi"[1387]. În cercetarea Siguranţei „Ce împiedică activitatea subversivă în Basarabia?", alcătuită în septembrie, se menţiona despre demoralizarea populaţiei, care era cauzată, în mare măsură, de ştirile cu privire la înfrîngerea trupelor sovietice venite de pe front şi mai puţin de represiunile autorităţilor române. Persoanele care au fost lăsate pentru „activitatea subversivă", se menţiona în cercetare, nu ţin legătură unii cu alţii, şi sînt lipsite de mijloace de transmitere a informaţiei. Aceste persoane, de asemenea, sînt demoralizate. „Unii dintre agenţii sovietici rămaşi, – continuau autorii, – au mărturisit despre însărcinările primite, alţii au adoptat o atitudine pasivă şi precaută"[1388].

Au fost înregistrate cazuri de trădare. Complicii ocupanţilor l-au reţinut şi l-au predat poliţiei pe unul din membrii grupului lui A.N. Romanenco. Pe data de 21 iulie au fost capturaţi şi alţi partizani. Ei n-au dat depoziţii cu privire la acţiunile de luptă ale detaşamentului şi relaţiile acestuia cu Chişinăul. În timpul percheziţiei însă, jandarmii au găsit la ei armament şi explozibil; pe 12 august partizanii au fost executaţi[1389]. Peste două săptămîini după ocuparea oraşului de către trupele germano-române, au fost arestaţi, fiind cunoscuţi ca activişti sovietici, muncitorii fabricii de încălţăminte la care au lucrat pe timpul puterii sovieitce, V.V. Tricolici, A.G. Caidaş şi alţi cîţiva membri ai grupului ilegalist. În pofida maltratărilor, ei nu şi-au recunoscut participarea la acţiunile ilegaliste. Dar, la Chişinău a revenit un fost membru al grupului Marcov, căzut în încercuirea de lîngă Nipru. Aflînd că tovarăşii săi au fost arestaţi, el s-a predat poliţiei şi i-a denunţat pe toţi acei pe care îi cunoştea[1390]. Organizaţiile de tineret au fost denunţate de fostul vînzător la bufetul din incinta NKVD al RSSM Litviniuc, numit agent de legătură al ilegaliştilor; după cum s-a dovedit, pînă în 1940 el şi-a satisfăcut serviciul în cadrul Jandarmeriei române. Au fost capturaţi 27 de patrioţi, în mîinile Siguranţei

[1385] Холокост на территории СССР. Энциклопедия. С. 239, 284, 285.
[1386] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 108, 109.
[1387] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 96.
[1388] Ibid. D. 4481. Fila 853.
[1389] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1011. Fila 11, 14, 15.
[1390] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. В тылу врага. С. 220. История Молдавской ССР. Кишинев. Штиинца. 1984. С. 79.

au ajuns 25 kg de explozibil, 5 puşti, grenade şi cartuşe[1391]. 17 ilegalisti asupra cărora, în timpul percheziţiei, s-a găsit armament, au fost condamnaţi la moarte prin moarte. Însă 10 din cei arestaţi, inclusiv Caidaş, în pofida torturilor, n-au mărturisit nimic, au rămas în viaţă[1392].

Pe data de 2 octombrie 1941 au început arestările muncitorilor – membri ai organizaţiei ilegaliste, conduse de Nichifor Grițco. Deşi fiecare dintre ei a fost asigurat cu o armă, în mîinile poliţiei române au ajuns doar 50 de grenade, locul de păstrare al acestora fiindu-le indicat de un trădător. Au fost arestaţi, de asemenea, 11 muncitori, care la începutul războiului făceau parte din grupul de exterminare al radiocentrului din Chişinău, 11 muncitori-ilegalişti din cadrul depoului de tramvaie[1393]. Fiind capturaţi, nici unul dintre muncitorii-ilegalişti ai fabricii de încălţăminte „28 Iunie", n-a depus depoziţii substanţiale, însă conducătorii acestora erau cunoscuţi siguranţei ca adversari ai regimului de ocupaţie încă din anii '30. Nici unul dintre cei arestaţi nu-şi ascundea ura faţă de cotropitori şi toţi au fost condamnaţi la moarte. Potrivit relatărilor martorilor ei „mergeau liniştiţi spre locul de execuţie, o parte dintre ei cîntau cîntece revoluţionare". Cozma Melnicov înainte de execuţie le-a strigat călăilor: „Trăiască Puterea sovietică! Noi vom muri, însă vor veni alţii şi voi veţi fi nimiciţi!"[1394]. În satul Budeşti a fost capturat şi supus torturii un alt veteran al mişcării ilegaliste basarabene din anii '30 Şoil Rabinovici. Despre comportamentul acestuia în timpul interogatoriului poliţia raporta: „Refuză să depună mărturii în formă scrisă, verbal însă declară că, indiferent de modificările survenite în cursul războiului, Uniunea Sovietică va ieşi învingătoare... El refuză să mărturisească despre misiunea primită din partea Sovietelor"[1395].

Ca urmare a nerespectării regulilor de conspiraţie, a suferit un fiasco şi grupul condus de fraţii Gheorghii şi Serghei Besedin. Membrul grupului Vasile Rotari, intenţionînd să atragă în lupta ilegalistă pe unul dintre cunoscuţii săi, încă înainte de retragerea trupelor sovietice i-a povestit acestuia despre grupare, obiectivele, efectivul şi dotarea acesteia cu armament. Însă această cunoştinţă s-a dovedit a fi o rudă a comisarului siguranţei Angelescu. În luna august, la sosirea comisarului în Chişinău, Rotari a fost arestat. Ştiind că ceilalţi membri ai grupului au părăsit deja oraşul, el a indicat atît numele de familie cît şi adresele acestora. Însă, fraţii Besedin şi Sizov, trecînd linia frontului, au fost instruiţi în şcoala de paraşutare şi desantare. Pe data de 28 august, în componenţa unui grup din 10 persoane, ei au fost paraşutaţi în regiunea Odesei de unde s-au întors la Chişinău. Rudele i-au avertizat pe fraţii Besedin că sînt căutaţi de Siguranţă, însă ei au neglijat această informaţie şi au continuat să-şi execute misiunea. Pe data de 8 octombrie 1941 fraţii Besedin şi alţi paraşutişti, – Mihail Sizov, Efim Iovu, Ivan Zadorojnîi, Serghei Ostapov, Pavel Mihailicenco, Nicolae Bulaş, Alexei Patlajoglu, Dmitrii Polişciuc şi radiotelegrafista Irina Vasilache, – au fost arestaţi. Paraşutiştii au suportat torturile şi nu au indicat locul, unde au ascuns armamentului şi radioemiţătorul, nu şi-au denunţat ajutoarele, tergiversînd astfel ancheta. În luna iulie 1942, ei totuşi, au fost împuşcaţi. Trei dintre condamnaţi au fost aduşi la locul execuţiei pe tărgi; Irina Vasilache, violată de anchetatori, era gravidă[1396].

[1391] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 271.
[1392] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С.
[1393] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 9. Fila 7.
[1394] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 225.
[1395] Ibid. C. 226.
[1396] Arhiva SIS RM. D. 3531. Fila 66. D. 45. T. 1. Fila 243.

În fruntea unui grup ilegalist din Bender a fost numit băştinaşul satului Tatarbunar din judeţul Akkerman Anatolii Petrovici Procopeţ. În anii războiului civil a condus un detaşament de partizani, mai tîrziu un batalion al brigăzii de cavalerie a lui G.I. Kotovskii. Astfel, Procopeţ avea experienţă în activitatea politică şi abilităţi de organizator. Înainte de război el a fost numit preşedinte suplinitor al Consiliului satului de feroviari – Homuteanovca. Cu toate acestea, Procopeţ care împlinise deja 50 de ani s-a inclus în activitatea ilegalistă. Adjuncţii săi au fost numiţi ostaşul batalionului de exterminare, trecut peste linia frontului din Odesa de către statul major al armatei de coastă, comunistul Feodor Dobriţa şi „nepartiincul" Ivan Streleţ. Primind de la organele NKVD al RSSM armament, A. Procopeţ şi I. Streleţ l-au dosit într-un ascunziş din pădurea Hîrbovăţ. Însă, în luna octombrie 1941 I. Streleţ a trădat grupul poliţiei. A.P. Procopeţ, F.M. Dobriţa şi trei doamne, proprietare ale apartamentelor conspirative, au fost reţinute. În mîinile jandarmilor, de asemenea, au ajuns 40 kg de material explozibil. Însă, inculpaţii n-au depus mărturii cu privire la activitatea lor ilegalistă. Siguranţa n-a reuşit să găsească 6 puşti, 2 puşti-mitralieră, trădătorul neştiind locul de tăinuire a acestora[1397], iar unii dintre ilegalişti au reuşit să scape de detenţie. Salvîndu-le viaţa camarazilor săi arestaţi, A.P. Procopeţ a luat toată „vina" asupra sa. Pe data de 6 mai 1942 el a fost executat prin împuşcare. F.M. Dobriţa a fost condamnat la muncă silnică pe viaţă[1398].

Foştii ostaşi ai batalionului de exterminare din Bender P. Ciumacenco, N. Streleţ, I. Tcaci, A. Atamaniuc, A. Cogan, N. Bobrov, S. Kalaşnikov în frunte cu fostul secretar al Comitetului comsomolist clandestin din judeţul Bender Nicolae Kalaşnikov au trecut cu succes linia frontului şi au revenit în oraşul natal. Acolo însă, erau deja căutaţi de poliţie. Membrii grupului au fost capturaţi, supuşi maltratărilor, dar n-au mărturisit nimic despre însărcinarea primită şi în primăvara anului 1942 au fost eliberaţi. Dar, fiind supravegheaţi de poliţie, aceştia s-au văzut nevoiţi să-şi întrerupă activitatea pentru o perioadă; doi dintre membrii grupului, în general, au refuzat să mai participe la activitatea ilegalistă[1399]. Conducătorul celei de-a treia grupări, organizate la Bender I.D. Litvinov, depistînd că ceilalţi membri nu merită încredere, a întrerupt orice legătură cu aceştia şi şi-a redus activitatea la la propaganda orală.

În luna octombrie 1941, grupul de ilegalişti format din locuitorii satului bulgăresc Chiriutnea (Corten) a fost trădat de unul dintre membrii acestuia, care n-a rezistat presiunilor de ordin psihologic. El i-a denunţat pe tovarăşii săi, indiciîndu-le jandarmilor şi locul în care era ascuns armamentul. Membrii grupului S.V. Malcov, I.I. Barbarov, A.G. Manaf, I.V. Obretionov şi I.Z. Gurgurov au fost arestaţi. Liderul grupului S.V. Malcov, la fel ca şi ilegalistul din Bender A. I. Procopeţ, şi-a luat „vina" asupra sa astfel, salvîndu-le viaţa tovarăşilor săi. El, însă, a fost condamnat la moarte şi executat[1400]. În condiţii neelucidate – probabil, în timpul unei lupte, – a fost nimicit tot grupul de partizani din raionul Tiraspol condus de S.I. Mîndru.

În toamna anului 1941, atacurile armate asupra trupelor de ocupaţie au încetat, şi la 1 noiembrie siguranţa a putut raporta: „Nu putem vorbi despre o mişcare comunistă unificată şi bine dirijată"[1401]. Însă, propaganda patriotică patriotică continua. Bombar-

[1397] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 271-273.
[1398] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. С. 254, 255, 580.
[1399] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1011. Fila 14, 15, 33, 35.
[1400] Новаков С.З., Червенков Н.Н. Прошлое и настоящее села Кирютня. С. 33.
[1401] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4234. Fila 540.

darea de către aviaţia sovietică a obiectivelor militare şi de transport de pe teritoriul Moldovei, menţiona poliţia politică, trezea neîncrederea populaţiei faţă de rezistenţa militară a trupelor germane şi române. Armata Roşie, susţineau adepţii sovietelor, este puternică, iar retragerea ei nu este decît o manevră strategică[1402]. Afişele şi anunţurile autorităţilor române, raporta poliţia, „sînt sistematic distruse de către elementele comuniste". „În general, – se menţiona în raport, – se creează impresia că acţiunile de distrugere a afişelor poartă un caracter organizat, deoarece ele sînt comise în nopţile cînd afişele au fost poaspăt încleiate". Pe data de 28 noiembrie „Guvernămîntul Basarabiei" a atras atenţia poliţiei asupra faptului că „unii vînzători din chioşcurile de ziare boicotează ziarul «Basarabia», informînd în mod greşit cititorii cu privire la apariţia acestuia, ascund exemplarele disponibile pentru vînzare, de asemenea, ascund afişele care sînt expediate regulat împreună cu pachetele de ziare, poliţia trebuie să ia măsuri de contracarare a acestei practici, deoarece boicotul menţionat mai sus împiedică activitatea Ministerului propagandei"[1403].

Una dintre metodele de „promovare a ideilor comuniste în cel mai subtil mod", se menţiona în raportul Siguranţei chişinăuiene din 3 iunie 1942, era difuzarea ziarelor şi a literaturii sovietice, care au fost tipărite în limba moldovenească pînă la război, în calitate de hîrtie pentru ambalarea mărfurilor. Prin această metodă, bunăoară, a fost răspîndită fotografia cu imaginea unui stăpîn înconjurat de zeci de muncitori zdrenţăroşi care stăteau cu mîinile întinse, cerşind de la el mărirea salariului. „S-a observat, – se spunea în încheierea documentului, – că în astfel de hîrtie sînt ambalate mărfurile procurate de populaţia simplă sau de militari, nu şi cele ale intelectualilor"[1404].

Populaţia nu s-a lăsat intimidată de teroare iar condiţiile pentru desfăşurarea rezistenţei au rămas favorabile.

Formarea grupurilor ilegaliste noi în prima perioadă a Marelui Război pentru Apărarea Patriei. În anii 1941-1942 din spatele frontului sovietic au fost întreprinse mai multe încercări de a lua legătura cu ilegaliştii rămaşi în Moldova. În apropiere de Soroca, Bălţi, Chişinău, Ungheni, Bender, Sipoteni, Făleşti, Cahul au fost paraşutate grupuri de partizani. Agenţii de legătură primeau, de asemenea, însărcinări de recunoaştere şi cu caracter subversiv[1405]. Serviciul român de contraspionaj menţiona „fanatismul cu care ei încearcă să realizeze însărcinările primite"[1406]. Cu toate acestea, din cauza instruirii insuficiente a paraşutiştilor şi a situaţiei militaro-politice nefavorabile din Moldova, nici unul dintre grupuri n-a reuşit să-şi îndeplinească misiunea. Serviciile represive ale inamicului credeau că lipsa liderilor cu experienţă politică dobîndită în perioada 1918-1940, va împiedica desfăşurarea luptei patriotice. „Deoarece n-a fost înfiinţat un organ bine structurat de mari proporţii, – menţiona siguranţa din Chişinău în luna decembrie 1941, – pînă în prezent, mişcarea comunistă nu s-a manifestat în oraş prin demonstraţii de stradă, revolte şi distribuirea materialelor subversive, nu s-a transformat într-o luptă deschisă; întreaga activitate subversivă a acestei mişcări, cu mici excepţii, s-a manifestat prin acte de terorism şi sabotaj"[1407].

[1402] Ibid. Fila 55.
[1403] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой... С. 223.
[1404] Ibid.
[1405] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4309. Fila 147; vezi de asemenea: Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 227, 228.
[1406] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 9. Fila 42.
[1407] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 257.

Ocupanţii se temeau de creşterea rezistenţei în masă a populaţiei. „În ultima perioadă, – se menţiona în raportul Siguranţei pentru luna decembrie 1941, – se atestă un reviriment total al activităţii comuniste spre tactica de propagandă în masă; acest lucru indică faptul că etapa de centralizare în care, se pare, s-a aflat mişcarea comunistă, a fost depăşită iar acum cadrele de conducere sînt pregătite să iasă din ilegalitatea adîncă şi să reînnoiască activitatea comunistă cu dezbaterea problemelor sociale de maximă actualitate”[1408]. Intensificarea propagandei patriotice a fost apreciată de poliţie ca o etapă iniţială de implementare a organizaţiilor comuniste clandestine.

În Chişinău, se ralata în continuare, „în rîndurile muncitorilor, în special în timpul întîlnirilor întîmplătoare de la la colţ de stradă sau în drum spre serviciu, ori la burse sînt propagate lozincile partidului comunist. Sub pretextul unor discuţii sau a unor comentarii cu privire la evenimentele actuale, anumite persoane propagă lozincile comuniste şi încearcă să creeze condiţii pentru inrolarea în rîndurile mişcării comuniste a şomerilor sau a celor nemulţumiţi, pregătind astfel terenul pentru regruparea şi restabilirea cadrelor în scopul unei manifestări comune”[1409]. Propaganda „comunistă”, – de fapt, patriotică prosovietică, – era difuzată pretutindeni: la bursele de muncă, pe străzi, în pieţe şi chiar în instituţiile administraţiei de ocupaţie[1410].

La modul practic, de organizarea mişcării ilegaliste s-au ocupat patrioţii, care în mare parte, nu erau membri ai Partidului comunist. În satul Beleavinţi din raionul Briceni grupul ilegalist de tineret a fost înfiinţat de către secretarul organizaţiei comsomoliste Maria Reabaia; patrioţii emiteau foi volante. Grupul a fost deconspirat şi membrii acestuia M.P. Reabaia, fostul preşedinte al sovietului sătesc Berlinţî V.I. Elenciuc, ilegaliştii I.A. Oraşciuc, V.P. Luchian, D.F. Gherştega au fost împuşcaţi în pădurea de lîngă comuna Caracuşeni[1411].

Alt grup patriotic a luat fiinţă în toamna anului 1941 în centrul raional Sîngerei. Din grup făceau parte Vasile Jurjiu, Mihail şi Ion Machiev, Mihail Corman, Dumitru Andriuţă. Scopul acestuia era propaganda şi colectarea armamentului; odată cu apropierea liniei frontului, ilegaliştii intenţionau să atace trupele germano-române. Într-o noapte de septembrie 1941, membrii grupului, atacînd o patrulă de jandarmi, au obţinut primul lor armament – 2 revolvere şi o carabină[1412]. Pe cîmpurile de luptă ei au mai găsit 18 revolvere şi 5 puşti[1413]. Fostul colaborator al comitetului raional al comsomolului I.N. Deşovîi, a încercat să organizeze un grup ilegalist în Dubăsari. Fiind denunţat, a fost arestat de către membrii echipei SS şi supus maltrătărilor, însă n-a recunoscut nimic şi după simularea execuţiei prin spînzurare a fost eliberat[1414].

Organizaţia cu ramificaţii în satele Nicolaevca, Cuhureşti, Văscăuţi şi Cunicea a fost înfiinţată de ascultătorul cursurilor de drept S.I. Gulevatîi. Grupul aduna armament şi date cu privire la starea morală a populaţiei[1415]. Încercări de autoapărare au fost întreprinse şi de evrei. Pe data de 6 iulie 1941, atunci cînd după retragerea trupelor sovietice din Briceni, mulţimea s-a năpustit cu pumnii asupra trecătorilor evrei şi a

[1408] Ibid. C. 258.
[1409] Ibid.
[1410] Ibid. C. 258, 262.
[1411] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 247, 248, 579.
[1412] Левит И.Э. Указ. соч. С. 357.
[1413] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1033. Fila 2.
[1414] Vezi: Гратинич С., Шорников П. Время выбрало их. // Молодежь Молдавии. 1987. 24 марта.
[1415] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 276, 277.

vandalizat magazinele evreilor, din rîndul tinerilor evrei a fost creat un detaşament de autoapărare. Pogromul a fost oprit, însă pe data de 22 iulie toţi cei 47 de membri ai detaşamentului au fost împuşcaţi de către trupele române[1416]. În primele zile ale ocupaţiei s-au organizat într-un grup patriotic locuitorii satului Şapte Bani evreii comsomolişti Ş.M. Coifman, H.A. Mordari, M.A. Mordari şi moldovenii F.F. Strungari, D.S. Dovgari, I.I. Goda şi alţii. Pe data de 6 iulie F. Strungari şi fraţii Mordari au împuşcat un ostaş german din una dintre puştile dobîndite. Ei au fost capturaţi de către ocupanţi şi împuşcaţi în pădurea de lîngă Petruşeni. Cu toate acestea, I.I. Goda în timpul executării lucrărilor de drum a mai dobîndit încă o puşcă din care a tras asupra escortei; el, de asemenea, a fost capturat şi împuşcat[1417].

O organizaţie ilegalistă activă a fost înfiinţată în Cahul de către comitetul din care făceau parte învăţătorul Mihail Krasnov[1418], dar şi comsomoliştii Pavel Polivod (fost ostaş al miliţiei populare), Timofei Morozov şi Anastasia Seminenco[1419]. La începutul lunii septembrie 1941, în apartamentul lui A. Seminenco a avut loc şedinţa comitetului în cadrul căreia s-a discutat programul de acţiuni şi au fost repartizate sarcinile. Organizaţia, conform programului stipulat, trebuiea să colecteze armament, să se pregătească pentru acţiuni subversive şi de sabotaj, să nimicească depozitele de muniţii, să distrugă podurile, să provoace deraierea trenurilor. Nucleul de bază al organizaţiei îl constituiau ostaşii miliţiei populare, care în perioada iunie-iulie 1941 au participat la luptele de la frontieră. La cea de-a doua şedinţă a comitetului a fost aprobat textul foilor volante, în care se dezvăluia esenţa războiului şi se făcea un apel către populaţie să saboteze acţiunile regimului de ocupaţie. După şedinţă cîteva zeci de foi volante scrise de mînă, au fost distribuite în Cahul şi în satele învecinate[1420].

Alte două grupuri de tineret s-au format în Cahul, în centul cărora s-au aflat tînărul ţăran Nicolae Cravciuc şi învăţătoarea Eudochia Panciuc[1421]. În satul Găvănoasa, a fost organizat un grup de patrioţi de către elevul găgăuz Valentin Stefoglu şi învăţătorul bulgar Alexandru Culacsîz. La sfîrşitul lunii septembrie comitetul din Cahul a strîns laolaltă grupurile patriotice din Cahul dar şi din satele Găvănoasa, Copceac, Moscovei, Musaitu. Din detaliile achiziţionate de M. Krasnov din oraşul Galaţi, ilegalistul Pavel Caimacan a asamblat un aparat de radio.

Membrii organizaţiei au putut să asculte radioemisiunile transmise de la Moscova şi să răspîndească în rîndul populaţiei şi chiar a ostaşilor români informaţiile cu privire la situaţia de pe front, elaborau şi distribuiau foi volante. Ilegaliştii îi asigurau cu îmbrăcăminte şi hrană pe prizonierii sovietici evadaţi. Demontînd linia de cale ferată de

[1416] Назария С. Холокост: страницы истории. С. 93.
[1417] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 674. Fila 14.
[1418] Tatăl lui M.I. Crasnov, bulgar de naţionalitate, fost ofiţer al Armatei Albe conduse de A.I. Denikin, în anul 1940 a fost arestat şi, se pare, a murit în detenţie. Cu toate acestea, M.I. Crasnov a activat în calitate de învăţător la şcoala din satul Zîrneşti, judeţul Cahul. // Латьева Л. Орлы остаются в небе. Кишинев. 1971.
[1419] Poliţia română a acumulat următoarele date cu privire la activitatea profesională a ilegaliştilor: „Rechulskii Tănase, 32 ani, pescar; Maximenko Achim, 39 ani, pescar; Polivod Pavel, 21 ani, cizmar; Cravcenco Ivan, 34 ani, pescar; Maravela Dmitrii, 20 ani, muncitor; Satohin Semion, 24 ani, covrigar…" „Cravciuc Nicolai, 20 ani, plugar; Dolgov Savin, 17 ani, tîmplar; Cojocaru Vasile, 19 лет, cizmar; Sivacov Ivan, 17 ani, ucenic-mecanizator în agricultură; Gorbunov Fiodor, 19 ani, croitor; Nicolaev Ştefan, 19 ani, lăcătuş; Tutu Constantin, 25 ani, plugar; Malahov Marc, 27 ani". // Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 581.
[1420] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 266.
[1421] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 937.

la staţia Greceni, au provocat deraierea locomotivei şi a unui vagon[1422]. Intenţionînd să treacă la lupta armată, ei au făcut rost de o mitralieră, 14 puşti, 63 de grenade, 3 benzi de mitralieră, 560 de cartuşe[1423].

În scopul identificării ilegaliştilor poliţia a recurs la infiltrarea unui grup de provocatori. În acelaşi timp s-au început căutările a 20 de foşti ostaşi ai miliţiei populare. O parte dintre aceştia – I. Maximenco, I. Cravcenco, I. Polivod, I. Colodeev, D. Maravela, Dm. Leviţchii, – erau membri ai organizaţiei ilegaliste. Pe data de 2 martie 1942 au început arestările. În total, au fost capturate 47 de persoane. În pofida torturilor, ilegaliştii arestaţi n-au dat depoziţii cu privire la însărcinările primite, la activitatea şi la relaţiile pe care le avea organizaţia. Acest grup, se raporta de la reşedinţa SSI din Basarabia, „este devotat idealurilor comuniste pînă la abnegaţie, refuză să facă declaraţii cu privire la activitatea sa şi nu divulgă numele celorlalţi partizanii rămaşi în libertate. Ei preferă să moară, pentru ca cei rămaşi în viaţă să continuie această luptă”[1424].

Nimeni n-a trădat-o pe Eudochia Panciuc, o participantă activă a organizaţiei. Ilegaliştii însă, nu aveau experienţă în ale conspiraţiei. Cu ajutorul provocatorilor siguranţa a aflat că arestaţii aveau ca scop „să arunce în aer clădirile de interes public, demontarea căilor ferate, distrugerea construcţiilor social-utile precum: podurile de peste lacurile din localitate şi podul de peste Prut pe autostrada Cahul-Oancea. Penru realizarea acestor acţiuni teroriste şi pentru a obţine explozibilul şi armamentul necesar ei intenţionau să atace patrulele de militari separate, să provoace deraierea garniturii militare încărcate cu muniţii sau... să facă rost de materialul necesar din depozite”[1425].

În aprilie 1942, în timpul anchetei, ilegaliştii au pus la cale evadarea din închisoarea de a Chişinău. Aceasta însă, nu s-a realizat deoarece gardianul Grigorii Costriţchii, care trebuia să-i ajute, a fost arestat. Unul dintre ilegalişti Ivan Sivacov, care avea 16 ani a fost ucis de gardieni în timp ce încerca să evadeze. Un alt gardian, românul Ion Manole, i-a comunicat lui Mihail Krasnov numele provocatorilor care operau printre prizonieri. Acest lucru le-a permis arestaţilor să pună la cale un alt plan de evadare. „În noaptea spre 5 iulie 1942, – raporta la Bucureşti guvernatorul C. Voiculescu, – din închisoarea militară de la Chişinău au încercat să evadeze 11 condamnaţi la moarte. Fiind descoperiţi, doar 5 dintre aceştia au reuşit să se ascundă, dintre care 2 au fost capturaţi”[1426]. Printre cei evadaţi erau şi cahulenii I. Maximenco şi I. Kravcenko[1427]. Aceştia, de asemenea, au fost capturaţi.

Pe data de 14 iulie 1942 curtea marţială a corpului 3 Armată român a pronunţat sentinţa în cazul organizaţiei ilegaliste din Cahul. Mihail Krasnov şi membrii comitetului Pavel Polivod, Timofei Morozov, Vasile Cojocaru şi Nicolai Kravciuc au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare, unsprezece membri ai organizaţiei au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă, iar alţi 30 au fost condamnaţi la închisoare pe diferite termene. Împreună cu aceştia au fost condamnaţi şi gardienii care au încercat să le uşureze situaţia – G. Kostriţchii şi I. Manole. Pentru lupta împotriva trupelor române de asemenea,

---

[1422] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 267.
[1423] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 224.
[1424] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 370.
[1425] Cit. după: Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 225.
[1426] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 406.
[1427] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 839.

au fost condamnaţi la moarte I. Maximenco, I. Kolodeev şi I. Kravcenco, iar D. Maravela – la muncă silnică pe viaţă. Patru ilegalişti au reuşit să scape de condamnare din lipsa de probe – de fapt datorită stoicismului lor şi al tovarăşilor lor. În acelaşi timp, au fost condamnaţi la închisoare 7 suspecţi care nu erau membri ai organizaţiei, dat fiind faptul că n-au putut rezista torturilor şi au depus mărturii false, autodenunţîndu-se.

În noaptea spre 22 septembrie cahulenii M. Krasnov, V. Cojocaru, P. Polivod, N. Kravciuc T. Morozov, I. Kolodeev, I. Kravcenco, I. Maximenco şi paraşutistul originar din satul Nişcani Petru Ghinculov care erau condamnaţi la moarte, dar şi condamnatul la închisoare Feodor Maximenco, încă o dată au evadat din închisoarea militară de la Chişinău. Ocupanţii însă, au reuşit să dea semnalul de alarmă şi au organizat o razie. Doar I. Kravcenco şi I. Maximenco au reuşit să se ascundă[1428]. Condamnaţii la moarte, inclusiv conducătorul organizaţiei ilegaliste din Cahul M. Krasnov, au fost capturaţi şi împuşcaţi[1429]. În detenţie a murit şi ilegalista Anastasia Siminenco[1430].

Încercări de a forma mişcarea ilegalistă conform algoritmului clasic bolşevic – comitetul de partid la care sînt afiliate organizaţiile de nivel local, formate, în mare parte, din patrioţii fără de partid, – au fost întreprinse pe malul de est al Nistrului. Cel mai bine s-a reuşit formarea reţelei de organizaţii ilegaliste în raionul Camenca, în care locuiau 183 de comunişti, aproximativ o cincime din totalul membrilor PC(b) din Moldova, rămaşi în republica ocupată[1431]. Bazele organizaţiei ilegaliste au fost puse atît de comunişti, cît şi de patrioţii fără de partid. Deja în octombrie 1941 zootehnicianul comunis M.L. Scriţchii şi profesorul fără de partid V.N. Tcacenco au instalat aparatul de radio în cabinetul de fizică al şcolii pentru ucraineni din Camenca. Acolo M.L. Scriţchii, V.N. Tcacenco, dar şi muncitorul fabricii de unt E.R. Mazur, un marinar al Flotei Mării Negre evadat din prizonierat; învăţătorul din satul Severinovca M.I. Popovskii şi A.R. Samonii, fostul ajutor al procurorului raional, se intîlneau pentru audierea în comun a radioemisiunilor de la Moscova. Ei răspîndeau în rîndul populaţiei ştirile cu privire la desfăşurarea războiului, alegînd persoanele potrivite pentru organizarea activităţii ilegaliste. Primele foi volante au fost scrise de mînă.

Prezentîndu-se drept vînzător de albii, venea la Camenca în zilele de piaţă fostul preşedinte al Sovietului sătesc Hrustovaia Ia.M. Kucerov. El a participat la revoluţie şi la războiul civil, din 1924 era membru al PC(b)U, iar în iulie 1941 a primit misiunea de a organiza în raion activitatea ilegalistă. I.M. Kucerov a stabilit legătura cu M.L. Scriţchii, V.N. Tcacenco, M.I. Popovschi, A.R. Samonii şi F.C. Demeţchii. El le-a dat acestora însărcinarea să extindă propaganda patriotică. Prin ruinele clădirii Comitetului Executiv Camenca ilegaliştii au găsit o maşină de scris. Claviatura era deteriorată, lipseau cîteva litere, dar M.L. Scriţchii a început să tipărească la maşină foile volante, adăugînd de mînă literele care lipseau.

Un alt grup ilegalist a fost format în satele Caterinovca şi Raşcov condus de M.F. Maximovici. Acesta, de asemenea, avea un aparat de radio. Fiind în căutarea sursei de alimentare pentru aparat, ilegaliştii au luat legătura cu camarazii din Camenca de la care au şi primit baterii. La sfîrşitul anului 1941 în cadrul grupurilor ilegaliste activau pînă la 20 de patrioţi. În luna februarie 1942 ei au organizat o şedinţă la care a fost ales comitetul raional de partid. Secretar al organizaţiei de partid a fost ales I.M. Kucerov.

[1428] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 581.
[1429] Ibid. C. 581.
[1430] Ibid. C. 268.
[1431] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1019. Fila 9.

La sugestia acestuia, pe data de 4 mai 1942, a fost creat comitetul organizaţiei clandestine de partid al raionului Camenca. În funcţia de secretar al comitetului raional ilegalist a fost ales I.M. Kucerov, M.L. Scriţkii a fost numit adjunctul său, şef al secţiei militare a fost numit A.P. Samonii, secţia propagandă şi agitaţie politică a fost condusă de M.I. Popovski, în funcţia de secretar tehnic a fost aprobat V.N. Tcacenco. În scopul creării unor noi grupuri ilegaliste, membrii comitetului şi-au divizat responsabilităţile pentru selectarea membrilor din rîndul sătenilor. I.M. Kucerov era responsabil pentru munca desfăşurată în satele Hrustovaia şi Bolohani, M.I. Popovschi – în Severinovca, V.N. Tcacenco – în Alexeevca, Stroeşti, Podoima; A.R. Samonii – în satele Ocniţa, Hruşca, Alexandrovca, Camenca; M.L. Scriţchii – în Raşcov, Caterinovca, Camenca.

Procesul-verbal al şedinţei prezenta în sine un document ideologic şi programatic în care era inclus şi textul jurămîntului, iar membrii comitetului, derogînd de la regulile de conspiraţie, l-au semnat. „Noi, comuniştii şi bolşevicii fără de partid ai Moldovei Sovietice, – era scris în protocol, – avem scopul de a organiza lupta de partizani şi împreună cu Armata Roşie să izgonim cotropitorii fascişti de pe teritoriul Patriei noastre socialiste... Nu există asemenea forţe, care ar înfrînge dragostea noastră pentru Măreaţa a noastră Patrie Socialistă... Prin semnarea acestui document, jurăm Patriei, Comitetului Central al PC (b) şi tovarăşului Stalin personal, că noi, comuniştii şi bolşevicii fără de partid ai Moldovei, nu ne vom cruţa forţele, sîngele şi dacă va fi necesar şi viaţa pentru o victorie completă asupra duşmanului... Încălcarea acestui jurămînt va însemna o trădare, pentru care fiecare membru al comitetului va răspunde cu viaţa”[1432].

I.A. Kucerov cerea de la membrii comitetului respectarea regulilor de cospiraţie, verificarea prealabilă a viitorilor ilegalişti încredinţîndu-le acestora unele însărcinări simple. Cu toate acestea, mişcarea ilegalistă se dezvolta rapid. Pe data de 9 iunie 1942 comitetul a constatat că există organizaţii de bază în Camenca şi în 13 sate din raion, iar numărul total al ilegaliştilor este de 63 de persoane. Principiul partinic de recrutare a fost respins. Din organizaţia ilegalistă făceau parte 38 comunişti, 18 membri ai comsomolului şi 7 persoane fără de partid. Este semnificativ faptul că printre conducătorii organizaţiilor de bază, deopotrivă cu comuniştii V.P. Bondarciuc, S.V. Voleanskhi, I.A. Vagaliuc, erau şi comsomoliştii A.G. Borş, P.D. Drojdei, A.A. Mihailovski şi N.A. Ivanoc, M.F. Maximovici şi alţii fără de partid.

O atenţie deosebită ilegaliştii acordau propagandei patriotice şi organizării actelor de sabotaj îndreptate împotriva acţiunilor întreprinse de autorităţile române. Prin ruinele clădirii tipografiei raionale ei au reuşit să găsească clişee cu portretele lui Lenin şi Stalin, dar şi fonturi. Din luna mai 1942 şi pînă în mai 1943 comitetul tipărea lunar cîte o foaie volantă. În foile volante erau incluse informaţiile cu privire la situaţia de pe front şi îndrumările privind lupta împotriva cotropitorilor.

„Tovarăşi! – se spunea în una dintre foile volante, tipărite în primăvara anului 1943, – aventura lui Hitler de a cuceri Stalingradul şi de a izola Caucazul a suferit un fiasco... În Stalingrad ei au pierdut 330000 soldaţi şi şi ofiţeri... Nu vă uitaţi datoria faţă de Patrie... Ajutaţi Armata Roşie să nimicească cît mai repede fasciştii. Nimiciţi depozitele militare, de cereale, dobitoacele, liniile cale ferată”.

La răspîndirea foilor volante în raionul Camenca şi în alte raioane ale Molodovei şi Ucrainei erau implicaţi 52 de ilegalişti, cu toate acestea, n-au avut loc scurgeri de informaţii şi organizaţia, în pofida arestărilor despre care vom scrie mai jos, a activat pî-

[1432] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 14-16.

nă la eliberarea republicii. Comitetul ilegalist, avînd în vedere amploarea pe care a avut-o rezistenţa neînarmată, a reuşit să cuprindă majoritatea populaţiei din raionul Camenca. Însuşi faptul apariţiei foilor volante, ridica moralul populaţiei. În vara anului 1943 ilegaliştii din Camenca, au identificat la Odesa o sursă de aprovizionare a tipografiei clandestine cu hîrtie şi au început a difuza foi volante de 3-4 ori pe lună[1433].

Din toamna lui 1941 a început să se formeze grupul ilegalist din Rîbniţa. Bazele acestuia au fost puse de muncitorul unui atelier de montaj Z.A. Klişevschi. El a asamblat un aparat de radio şi a început recepţionarea radioemisiunilor difuzate de la Moscova. În jurul lui s-au reunit comuniştii A.I. Balan, care pînă la război a fost director de şcoală în satul Popenchi, şi I. Pogrebneac[1434]. În acelaşi mod a fost înfiinţat grupul patriotic din satul Jura, în care aparatul de radio a fost asamblat de C.I. Vasilenco. Împreună cu el ascultau radioemisiunile şi răspîndeau în rîndul populaţiei informaţiile cu privire la situaţia de pe front consătenii săi Josan şi Sîtnic[1435]. „Radiotehnicianul Klişevschii, – îşi amintea după război A.I. Balan, – a instalat în apartamentul meu un aparat de radio. Am început să recepţionăm comunicatele biroului Sovietic de informaţii. Informaţia era notată cu exactitate, copiată de mai multe ori şi prin diferite mijloace difuzată în rîndul populaţiei. După comunicate şi materiale veneau din satele Jura, Colbasna, Andreevca, Ghidirim şi altele... Propaganda ipocrită germană era combătută de informaţiile sovietice veridice cu privire la situaţia de pe fronturi". În acest proces de lucru s-a format şi activul mişcării ilegaliste. Grupului de ilegalişti li s-au alăturat originarul satului Ofatinţi, fostul secretar al comitetului comsomolist raional Străşeni I.I. Derevici şi fostul comandant adjunct al batalionului de exterminare V.I. Rîbalco, care se ascundea la rudele din satul Popenchi după ce a evadat din prizonierat[1436].

În raionul Grigoriopol organizaţia ilegalistă a fost condusă de de A.G. Gorohov, fost miliţian. El a aderat la PC(b)U cînd îşi satisfăcea serviciul militar şi puţini din raion cunoşteau despre apartenenţa lui politică. El a stabilit legătură cu V.F. Poleaniţîn, pe care îl cunoştea din perioada cînd colaborau în cadrul Comitetului Executiv raional, cu comuniştii T.A. Ostapenco, D.M. Sestrin şi cu directorul cinematografului G.G. Stolbin.

În primăvara anului 1942 ei au înfiinţat în Grigoriopol un grup clandestin de partid. A fost stabilită legătura cu alte două grupuri de ilegalişti, marea majoritate a cărora erau persoane fără de partid. Însă, la începutul lunii septembrie 1942, A.G. Gorohov şi un alt fost miliţian au fost capturaţi de către detaşamentul „de autoapărare" al satului german Colosova pentru faptul, că la începutul anilor '30 au participat la deschiaburirea localnicilor germani. Timp de trei zile ei au fost maltrataţi şi umiliţi, însă A.G. Gorohov n-a dat depoziţii cu privire la activitatea ilegalistă. Pe data de 8 septembrie el a fost împuşcat. Arestarea şi moartea lui A.G. Gorohov i-a determinat pe ilegalişti să devină mai circumspecţi, însă ei nu doar şi-au continuat propaganda orală, dar şi răspîndirea foilor volante scrise de mînă. Conducător al organizaţiei a fost ales V.F. Poleaniţîn[1437].

În iarna anului 1941-1942. I.N. Deşovîi, revenindu-şi după torturile îndurate în timpul primei arestări, a luat legătura cu alţi cîţiva patrioţi, locuitori ai or. Dubăsari. La adunarea de constituire, care s-a desfăşurat în luna februarie 1942, au participat candidatul PC(b)U care a scăpat din captivitate I.V. Sokolinikov, I.N. Deşovîi, comsomo-

[1433] Ibid. C. 19.
[1434] AOSPRM. F. 58. Inv. 1. D. 563. Fila 47.
[1435] Ibid. Fila 60.
[1436] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 30-32.
[1437] AOSPRM. F. 58. Inv. 1. D. 563. C. 54.

liştii – fostul preşedinte al Sovietului din satul Boldureşti (raionul Nisporeni) D.I. Nadvodskii şi A.M. Julavschii. În calitate de conducător al grupului numit „Pentru Patrie" a fost ales I.N. Deşovîi. În curînd grupului i s-a alaturat V.D. Abraş, fost miliţian. Toţi membrii grupului încă de la începutul războiului au luptat pe front, iar unul dintre aceştia cunoştea principiile lucrului operativ.

Grupul avea o persoană de încredere în cadrul poliţiei – Dumitru Muntean. Prin intermediul acestuia ilegaliştii aveau posibilitatea să afle anticipat despre pregătirea de către ocupanţi a raziilor şi a percheziţiilor, să identifice provocatorii. Julavskii s-a angajat la primăria din satul Molovata, în care exista un aparat de radio. În baza informaţiilor radiodifuziunii sovietice, ilegaliştii alcătuiau textul foilor volante pe care îl scriau de mînă, iar apoi le răspîndeau în piaţă. Pregătindu-se pentru lupta înarmată, ilegaliştii cercetau depozitele de combustibil şi muniţii, acumulau armament. Pînă în primăvara anului 1943 grupul făcuse rost deja de 15 puşti, aproximativ 300 de cartuşe pentru acestea, trei revolvere şi o grenadă[1438]. Însă, la începutul lunii martie în satul Iagorlîc la margine de drum ocupaţii au descoperit depozitul de armament şi muniţii. În urma anchetei gruparea ilegalistă, condusă de primarul satului a fost deconspirată[1439].

Fostul secretar al organizaţiei comsomoliste a Sloboziei Chiril Ţurcan a înfiinţat un grup de tineri patrioţi. În luna octombrie 1941 din el făceau parte P.M. Muntean, G.N. Ţurcan, C.P. Ţurcan, S.C. Panfilov şi V.F. Balan. Ei chemau sătenii să se eschiveze de la prestaţia în muncă, să nu mai ofere produse alimentare pentru armata română. Pînă în luna februarie 1942 grupului li s-au alăturat patrioţii din satele Sucleia, Caragaş, Hlinaia şi Cioburciu; numărul total al ilegaliştilor era de 24 de persoane.

Din componenţa grupului făceau parte şi ostaşi ai Armatei Roşii evadaţi din prizonierat. A fost stabilită legătura cu ilegaliştii din Odesa. Pregătindu-se pentru lupta armată, membrii grupului au făcut rost de 2 mitraliere, 9 puşti şi o armă de vînătoare. Ilegaliştii din Slobozia au ucis trei jandarmi şi doi trădători – complici de-ai ocupanţilor. Pe data de 4 septembrie, încercînd să împiedice scoaterea pîini din raion, Chiril Ţurcan, Gavriil Ţurcan şi Petru Muntean au împuşcat un funcţionar român. Ocupanţii au efectuat percheziţii în rîndul „persoanelor suspecte" şi au găsit armamentul ascuns[1440]. S-au început arestările.

Au fost formate grupuri clandestine şi în Tiraspol, unde din luna august 1941 pînă în luna noiembrie 1942 era localizată administraţia de ocupaţie a „Transnistriei" şi statele majore ale serviciilor represive inamice. În suburbia Sucleia, comandamentul român a plasat cel mai mare lagăr de prizonieri de război din regiune, în care erau deţinuţi mai mult de 5000 de ostaşi şi ofiţeri ai Armatei Roşii, căzuţi prizonieri în timpul luptelor de pe Nistru şi în timpul apărării Odesei. În clădirea creşei № 16 din piaţa Borodino ocupanţii au plasat închisoarea Centrală.

Numărul total al deţinuţilor ajungea la 1500 de persoane. Majoritatea acestora erau partizani şi ilegaliştii din Moldova şi din regiunile limitrofe ale Ucrainei, care urmau să fie împuşcaţi, dar şi acei care au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă sau la închisoare pentru 15-20 de ani. În oraş existau şi alte locuri de detenţie. Captivii nu erau doar torturaţi. Ei erau teribil de înfometaţi, erau deţinuţi în condiţii extrem de insalubre. Însă, despre faptul că garda română putea fi uşor mituită s-a aflat în oraş din prime-

[1438] Ibid. D. 1013. Fila 15-18.
[1439] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. С. 302.
[1440] AOSPRM. F. 58. Inv. 1. D. 164. Fila 6-8. D. 1014. Fila 16, 17, 30, 44, 54.

le zile ale ocupaţiei. În Tiraspol, din toamna anului 1941, s-a început formarea unei reţele de grupuri patriotice, care aveau ca scop să ajute prizonierii şi deţinuţii.

La începutul anului 1942, tinerele V.G. Cernova, T.N. Costiuc, L.I. Scoc, T.I. Tcacenco[1441] au organizat în oraş colectarea de produse alimentare pentru prizonierii de război şi pentru prepararea bucatelor calde. În jurul acestui comitet neobişnuit s-a constituit un activ alcătuit din fetele şi doamnele: A. Tcacenco, T.M. Scoc, Z. Garnicenco, O.M. Rudenco, C. Cernova, M. Caplun, A. Grigoraşcenco, O. Rudneva, V.Z. Lozinscaia, Z. Calinicenco şi multe altele. Fiind mituiţi, gardienii români permiteau intrarea căruţei cu produse alimentare pe teritoriul închisorii. Odată cu hrana prizonierilor li se transmiteau şi informaţii. Într-un mod similar acţiona şi grupul ilegalist al lui P. G. Grunert, din care făceau parte şi soţia lui P.G. Grunert, Z.V. Privalovici, P.T. Slobodean (Nicolaiciuc), L.M. Şvedova (Grişco). De la începutul anului 1942 aceştia colectau de la populaţie îmbrăcăminte, bani, încălţăminte, pîine şi le transmiteau prizonierilor de război şi deţinuţilor[1442].

Contabilul uzinei „Khirov" G.I. Budac în anii războiului civil a luptat în brigada lui G.I. Kotovskii. În timpul ocupaţiei el s-a angajat la o brutărie română, care era condusă de ilegalistul S.M. Volcov. Aceştia reuşeau să economisească o parte din făina şi uleiul folosite la pregătirea pîinii şi aprovizionau cu produse alimentare, bani şi acte false prizonierii şi deţinuţii evadaţi. Patrioţii au profitat de faptul că autorităţile române eliberau pe prizonierii de război moldoveni care se aflau în lagăre. În perioada 1942-1944 Budac şi soţia acestuia Marta au răscumpărat 11 prizonieri de război din mai multe lagăre. O rudă îndepărtată de-a lui G.I. Budac, învăţătorul P.I. Druţă din satul Slobozia, elibera prizonierilor de război ruşi şi ucraineni certificate fictive prin care se confirma că aceştia s-au născut în Slobozia; „documentele" se autentificau cu ştampila colhozului[1443].

Zinaida Ceban a înfiinţat o organizaţie cu un spectru de sarcini mai larg. În luna iunie 1941 ea din proprie iniţiativă s-a înrolat în Armata Roşie, însă a căzut în prizonierat. La începutul anului 1942, evadînd din lagăr, ea a revenit la Tiraspol. Tatăl el – muncitor, partizan al războiului civil Nicolai Vasilievici Ceban şi fratele ei Victor, precum şi învăţătorul M.T. Bondari, casnica A.P. Savcenco, eleva T.S. Buncicrovscaia, discutau despre situaţia de pe front, cîntau cîntece sovietice. În apartamentul domnişoarei T.S. Bunducicovscaia erau cazaţi militari germani.

Datorită aparatului de radio pe care îl aveau aceştia, Tatiana asculta şi înregistra buletinele Biroului Sovietic de informaţii. Utilizînd aceste date, ilegaliştii redactau şi răspîndeau prin oraş foi volante scrise de mînă. Victor Ceban a intrat în slujbă la atelierele de cale ferată, unde erau reparate vagoanele. Acolo el tăia furtunurile de frînă, turna nisip în cutiile de unsoare ale vagoanelor, număra garniturile de tren care treceau şi toate aceste informaţii le transmitea surorii sale. Apoi Victor a făcut cunoştinţă cu ostaşul român Nicolăescu, care le-a ajutat ilegaliştilor să facă legătura cu deţinuţii din închisoarea Centrală. Zinainda s-a angajat în calitate de femeie de serviciu la prefectură. Datorită acestui serviciu ea putea să facă rost de formulare pentru paşapoarte.

[1441] După război fetele s-au căsătorit şi în materialele de arhivă figurează sub familie dublă: V.G. Caplieva-Cernova, T.N. Colesnikova-Costiuc, L.I. Lebedeva-Scoc, T.I. Casianova-Tcacenco.
[1442] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1007. Fila 1, 2.
[1443] Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. С. 52-54.

Ilegaliştii completau aceste „documente” şi le distribuiau prizonierilor evadaţi[1444]. Conform instrucţiunilor primite de la Zinaida, prietena acesteia Maria Bondari s-a angajat la postul de radio german care funcţiona în or. Tiraspol[1445].

Grupurile ilegaliste conduse de I.T. Goncearenco şi E.A. Scassa, înfiinţate în Tiraspol, de mai bine de doi ani au răspîndit foile volante redactate în baza buletinelor Biroului Sovietic de informaţii. În Tiraspol mai activa şi organizaţia ilegalistă de pioneri, din care făceau parte surorile Nadejda şi Liubovi Kolesnicenko, Galina Splavişevscaia, Fenea Soloviova, Alexandra Berdicevscaia şi Maria Scopenco. În anul 1942, atunci cînd grupul şi-a început activitatea patriotică, cea mai mare dintre ele avea doar 17 ani iar cea mai mică – 11 ani. Membrele grupului alcătuiau, copiau cu litere de tipar şi lipeau prin tot oraşul foi volante prin care chemau populaţia la lupta împotriva cotropitorilor germano-români, la sabotarea ordinelor emise de administraţia română[1446].

În raioanele basarabene mişcarea ilegalistă era formată, în fond, din persoane care anterior nu au fost membri ai organizaţiilor comuniste. Primii membri ai grupului ilegalist de tineret din oraşul Soroca au fost elevii liceului agricol din Soroca Ivan Ganea, Gheorghii Bulat, Alexandru Cumpătă, Leonid Joian şi Valentin Şleagun. În anul 1942 ei au început propaganda patriotică, pentru ce a şi fost prins de poliţie I. Ganea şi supus interogărilor „tendenţioase”. El n-a recunoscut nimic şi a fost eliberat. Temîndu-se însă să nu fie arestat, a plecat în sat.

Revenind în Soroca după cîteva luni, chema tineretul împotriva plecării acestora la muncă în Germania şi iarăşi a nimerit în vizorul poliţiei. A fost exclus din liceu pentru deţinerea literaturii cu caracter politic. Ganea, împreună cu elevii Voiţehovici, Vrajman şi Bulat se adunau în apartamentul celui din urmă, ascultau la radio buletinele informative cu privire la situaţia de pe fronturi şi răspîndeau informaţia în rîndul elevilor. În scopul conspiraţiei membrii organizaţiei au fost divizaţi în grupuri mai mici, conduse de Vladimir Voiţehovici, Valentin Şleagun şi Ivan Vrajman. În toamna anului 1942, ilegaliştii au organizat o adunare generală la care Gheorghe Bulat a fost ales conducător şi au fost formulate următoarele obiective ale organizaţiei:

„a) a desfăşurara propaganda antifascistă în rîndul populaţiei şi a tineretului studios cu scopul de a inspira încrederea în victoria Armatei Roşii;

b) a răspîndi foi volante cu mesajele Biroului sovietic de informaţii;

c) a aduna în jurul său şi a atrage noi membri din rîndul tineretului;

d) a lupta împotriva Gărzii de Fier, iar odată cu apropierea unităţilor Armatei Roşii să-i le acorde ajutor prin acţiuni armate împotriva forţelor de ocupaţie”[1447].

În **Chişinău** primii care au reluat activitatea ilegalistă au fost patrioţii care se străduiau să ajute prizonierilor de război sovietici. În luna ianuarie 1942, serviciul de contraspionaj al Corpului 3 Armată a atras atenţia poliţiei din Chişinău asupra faptului că „Fiodor Sluhov, care în anii ’30 a participat activ în cadrul organizaţiei Ajutorul roşu internaţional (MOPR), colectează de la populaţie bani pentru necesităţile prizonierilor de război ruşi şi, în paralel cu aceasta, propagă ideile comuniste, spunînd că Armata Sovietică a recucerit aproximativ jumătate din teritoriile pierdute şi că în curînd comunismul va învinge”[1448].

[1444] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 752. Fila 2, 3, 27, 30; vezi de asemenea: Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. С. 20-30.
[1445] Ломанченко Г., Феч Ю. Указ. соч. С. 29.
[1446] Ibid. C. 30-39.
[1447] AOSPRM. F. 58. Inv. 1. D. 559. Fila 4.
[1448] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 259, 581.

În luna mai 1942 grupul patriotic ilegalist din care făceau parte muncitorii V.G. Gorbatcov, P.G. Guşan, T.L. Stucalov, a fost creat de lăcătuşul din Chişinău Nicolai Baciu. Mai tîrziu la aceştia au aderat F.H. Dumbi, A.G. Jignea, P.I. Omeliancenco şi I.S. Ţurcan. În vara anului 1942 a început formarea grupului ilegalist de tineret „Steaua Roşie" condusă de electricianul Veniamin Rîbaci. Din el făceau parte elevii şi tinerii specialişti A. Marjin, G. Gasner, V. Marjina, N. Neverov, L. Titova, D. Bedrosov şi P. Stulovskii. Ilegaliştii au făcut rost de un aparat de radio pe care l-au instalat într-o casă pustie de pe strada Kirov, 60, în care se adunau pentru audierea radioemisiunilor transmise de radiodifuziunea de la Moscova şi răspîndeau în rîndul populaţiei informaţiile cu privire la situaţia de pe front[1449].

Intensificarea mişcării ilegaliste cu centrul la Chişinău este strîns legată de activitatea lui Iosif Bartodzy. Numele său adevărat – Raul Veltman. S-a născut în anul 1911 în comuna Margina din judeţul Alba-Iulia, evreu de naţionalitate. Pentru a scăpa de persecuţiile naţionale, şi-a schimbat numele şi prenumele tipic celor maghiare: Valtenvar Rezso. A absolvit Universitatea Tehnică din Budapesta. Revenind în România, a devenit membru al partidului comunist. A condus mişcarea ilegalistă în oraşele Cluj, Satul Mare, Prahova şi Bucureşti. Pe data de 23 iunie 1940, cu cinci zile înainte de reunirea Basarabiei cu Rusia, a venit la Chişinău sub numele de Veltynvar. La începutul Marelui Război pentru Aspărarea Patriei s-a înrolat în batalionul de exterminare. A fost uşor rănit, a participat la săparea tranşeelor lîngă Odesa, a fost luat prizonier. Cunoscînd dialectul transilvănean al limbii române, s-a prezentat drept „jerfă a bolşevicilor". A fost eliberat şi la sfîrşitul anului 1941 a revenit la Chişinău[1450].

La acel moment primul val al teroarei trecuse deja. Iosif Bartodzy se dădea drept refugiat din Transilvania, a făcut rost de documente corespunzătoare şi a devenit antreprenor în domeniul construcţiilor. Această activitate îi permitea să viziteze şi alte oraşe şi sate. În luna septembrie 1942, I. Bartodzy a zădărnicit o campanie de propagandă organizată de ocupanţi, în paralel realizînd o operaţiune financiară în spiritul comercianţilor şi a funcţionarilor români, care invadaseră Chişinăul. Ioşka Bartodzy, se specifica în hotărîrea № 351 din 29 septembrie 1942 emisă deguvernatorul Basarabiei C. Voiculescu, „a semnat un contract pentru executarea executarea lucrărilor în vederea amenajării unei expoziţii a Basarabiei în parcul public şi a primit o plată în avans în sumă de 85000 lei. Acesta însă, nu se prezintă pentru a executa lucrările respective, sabotînd astfel etapa finală de pregătire a expoziţiei". Deschiderea expoziţiei a fost compromisă. Actele de sabotaj erau pedepsite cu executarea prin împuşcare. Însă banii au dispărut, inculpatul era ardelean, fapt care, după părerea poliţiei, îl punea la adăpost de orice suspiciune cu privire la sabotarea premeditată cu implicaţii politice. Guvernatorul a ordonat ca I. Bartodzy să fie închis în lagărul de la Oneştii Noi pentru 45 de zile[1451].

Deoarece efectivul primar al grupurilor patriotice se afla sub supravegherea poliţiei, organizaţia ilegalistă din Bender întîmpina mari dificultăţi. Însă, în anul 1942 a fost format un nou activ. Din acesta făceau parte Valerii Fiodorov, Mihail Ratuşnîi şi fostul secretar al organizaţiei comsomoliste din satul Căinari Vladimir Lungu. V.F. Fiodorov încă din anii 1939-1940 era membru al organizaţiei comsomoliste ilegaliste din

[1449] Лисецкий А.М., Сытник М.К. Кишинэул ын аний Марелуй рэзбой. П. 89, 98, 99.
[1450] ANRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1022. Fila 1-5.
[1451] Ibid. Fila 23; vezi de asemenea: Шорников П. Миссия Иосифа Бартодзи. // Еврейское местечко. 2009. № 29. 31 июля.

Basarabia şi avea experienţă în activitatea conspirativă. Pînă în iarna anului 1941 el a trebuit să se asundă prin cîmpuri şi prin satele Fîrlădeni, Geamăna şi Ciobanovca. Iarna a revenit în Bender şi s-a angajat la serviciu, cînta într-un restaurant. În vara anului 1942 a fost arestat, fiind suspectat de colaborare cu mişcarea ilegalistă, apoi eliberat. În luna noiembrie a fost mobilizat în armata română. Însă în noiembrie 1943 a evadat din unitate, a revenit la Bender unde a stabilit legătura cu N.F. Kalaşnikov.

Mihail Ratuşnîi, lăsat de către Serviciul Securităţii de Stat al RSSM pentru activitatea ilegalistă, provoca deranjamentul sistemului de legătură dintre unităţile militare române, propaga ideile patriotice. În anul 1942, în timpul unei percheziţii jandarmii au găsit la el acasă cărţi sovietice. Ratuşnîi a fost arestat şi deţinut în captivitate 3 luni. După eliberare a trecut în ilegalitate. Vladimir Lungu, cînd a început războiul de abia împlinise 17 ani şi locuia cu părinţii în Căinari.

În vara anului 1941 el s-a înrolat în batalionul de exterminare. În primele zile ale ocupaţiei, cînd au început arestările activiştilor sovietici, V.N. Lungu s-a mutat la bunicul său în Bender, apoi la moşul din suburbia Borisovca. Fuga s-a dovedit a fi la momentul oportun: peste două zile a fost arestat tatăl său, Nicolai Lungu. În luna septembrie 1941 Vladimir a revenit în Căinari şi a fost arestat. Dar valul de teroare oarbă era în descreştere şi el a rămas în viaţă. Pînă în luna februarie 1942 a fost deţinut în închisoarea Centrală din Chişinău, apoi – pentru propagandă sovietica – a fost condamnat la trei ani de închisoare[1452]. În detenţie Lungu a făcut cunoştinţă cu Nicolai Klaşnikov.

Pe data de 1 mai, reieşind din considerente propagandistice, autorităţile române au eliberat un grup de tineri înainte de termen. Familia Lungu s-a mutat cu traiul din Căinari în Bender, unde Vladimir s-a aranjat ca ucenic la un zugrav. În timp ce lucra la repararea spitalului unde erau trataţi militarii români răniţi, el afla de la aceştia despre rezistenţa trupelor sovietice, despre vrajba dintre germani şi români şi transmitea această informaţie cunoscuţilor săi.

Membrii organizaţiei condusă de N.F. Kalaşnikov care lucrau la calea ferată, turnau nisip în cutiile de unsoare ale vagoanelor, scoteau din funcţiune instalaţiile de comunicare şi de transmisiune electrică. Prin intermediul Lidiei Lungu, sora lui Vladimir, ilegaliştii îi ajutau pe prizonierii sovietici. Însă tineretul pretindea realizarea diversiunilor. „În anul 1942, – îşi amintea ilegalistul I.D. Tcaci, – eu m-am angajat să lucrez la podul [de peste Nistru], pentru a identifica căile de acces spre el cu scopul de a-l arunca în aer. M-am întîlnit cu Kalaşnikov. El mi-a dat însărcinarea să cercetez regiunea, să propag ideile comuniste în rîndul populaţiei şi să atrag noi cadre, spunînd că în timpul cel mai apropiat vom acţiona... Eu am început pregătirea tinerilor noi-veniţi. Dar în timpul instruirii auzeam de la aceştia că nu avem armament, ei spuneau că noi chiar şi acum am fi putut lupta împotriva nemţilor. Ei toţi erau patrioţi ai Puterii sovietice. Eu i-am spus lui Kalaşnikov că noi, cu orice preţ, trebuie să facem rost de armament, dacă vrem ca oamenii să ne urmeze, dar Kalaşnikov mi-a răspuns că pentru început avem puţin armament. Frontul se apropia tot mai mult, totuşi de cîte ori mă întîlneam cu comandantul, [lui] de fiecare dată îi spuneam că trebuie să trecem la executarea misiunii, dar el tot mă liniştea, spunînd că în curînd vom începe: «Eu, în calitate de comandant ştiu ce fac, voi trebuie să fiţi la ordinele mele»”[1453].

[1452] Лунгу В. За отчий край. // Коммунисты вспоминают… С. 96.
[1453] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 157. Fila 41-43.

În satul Balan din raionul Rîşcani la sfîrşitul lunii august 1941, au revenit după o încercare nereuşită de a se evacua, comsomoliştii A.A. Reaboi, F.A. Criţchii, I.D. Guţul, N.E. Coropatiuc, P.M. Pogorelovschii, B.I. Golic. Împreună cu consătenii M.I. Guţul şi I.V. Straticiuc, care li s-au alăturat ei a înfiinţat un grup ilegalist şi au început propaganda patriotică. Liderul grupului A.A. Reaboi, plasat de poliţie în categoria „persoanelor suspecte", în noiembrie 1941 a fost închis într-un lagăr de concentrare. În aprilie 1942 a fost eliberat, iar în luna iunie a fost lipsit de cetăţenie română. Aceasta însemna că el, în orice moment, poate fi închis într-un lagăr de concentrare fără a se clarifica responsabilitatea „personală", ca fiind „supus sovietic". Cu toate acestea, grupul, utilizînd aparatul de radio pe care îl deţinea primarul satului, recepţiona buletinele informative cu privire la situaţia de pe front, redacta foi volante, făcea agitaţie politică pe cale orală[1454].

La începutul anului 1942 un grup ilegalist a fost înfiinţat, de asemenea, în satul bulgar Parcani, situat între Tiraspol şi Bender. Din acesta făceau parte învăţătorul comunist V.C. Peltec, comsomoliştii G.A. Verbanov, F.A. Anghelov, I.I. Stepanov, E.P. Peltec, F.I. Verbanov şi I.P. Cimili[1455]. Sub conducerea comsomolistului V.N. Gavriş, participant la mişcarea de eliberare din anii '30, eliberat din închisoarea de la Iaşi, în raionul Ungheni a fost creat un grup patriotic din 11 persoane. Membrii acestuia făceau agitaţie politico-patriotică, ajutau prizonierii sovietici evadaţi, colectau de la populaţie mijloace pentru ajutorarea deţinuţilor politici din închisoarea Tîrgu-Jiu[1456].

Un grup patriotic din 10 persoane a fost format în satul de lipoveni (credincioşi de rit vechi) Dunduc (Mirnoe) din raionul Anenii-Noi. Liderul acestuia M.M. Cernoluţchii a stabilit legătura cu N.F. Kalaşnikov şi patrioţii care locuiau în satele Batîc şi Ciobanovca. Ilegaliştii chemau ţăranii să saboteze corvoadele şi alte munci forţate, deşurubau şinele de pe calea ferată Chişinău-Bender, au demontat două poduri de cale ferată mici şi au provocat un accident feroviar pe transonul Căuşeni-Chircăieşti, sistînd circulaţia pentru o săptămînă. În luna august 1942 membrii grupului au incendiat recolta strînsă în stoguri de pe sute de hectare care aparţineau unui moşier român din satul Chetrosu-Neamţ. O mare rezonanţă în rîndul populaţiei a avut-o omorul şefului postului de jandarmi din satul Larga[1457].

Au opus rezistenţă şi deţinuţii din ghetouri. Apelînd la experienţa acumulată de germani în Polonia, ocupanţii au creat în ghetourile de la Bălţi, Chişinău şi Rîbniţa organe de autoadministrare – Judenrate. Însă, în Moldova această practică s-a dovedit a fi defectuoasă. Pe data de 15 iulie 1941 Judenratul ghetoului din Bălţi a primit ordinul ofiţerului einsatzgruppei căpitanul Prast „să alcătuiască o listă din 20 de evrei-comunişti pentru a fi executaţi". Deşi Prast i-a avertizat că în cazul unui refuz, „un anumit număr de evrei, inclusiv membrii comitetului, vor fi executaţi", toţi cei 12 membri ai Judenrate, intelectuali evrei renumiţi în Bălţi – Iosif Broitman, Baruh Blanc, Bernard Valter (preşedinte, pînă în luna iunie 1940 a condus Camerca de Comerţ din Bălţi), Leibiş Golovatîi, Şimon Grinberg, Saşa Diagot, Abram Grips, Suhăr Roitman, Iancheli

[1454] Ibid. D. 674. Fila 14, 29, 30, 31.
[1455] Ibid. D. 1030. Fila 8, 9.
[1456] Ibid. D. 709. Fila 5, 6.
[1457] Матвеева В. Отряд Михаила Чернолуцкого. // Во имя Отчизны. Материалы научно-практической конференции «Победа СССР в Великой Отечественной войне и современность». Тирасполь. 2006. С. 62-64.

Tenenboim, Simer Citerman, Ayzic Şeterman, Şmerel Şoihet, – au refuzat să comită actul de trădare. Înţelegînd că au ales moartea, ei i-au adus la cunoştinţă lui Prast că „refuză să comită o astfel de josnicie". Toţi membrii Judenrate au fost arestaţi. În lagărul înfiinţat în curtea băncii „Moldova" membrii acestuia au fost supuşi abuzurilor, care erau fotografiate de cineva din SS-sişti. În aceeaşi seară membrii Judenrate şi alţi zece evrei au fost împuşcaţi. Datorită legăturilor sale în administraţia română Bernard Valter a reuşit să scape de o asemenea soartă. Dumitru Agapie l-a înduplecat pe căpitanul Prast şi l-a scos pe preşedintele Judenrate din mormîntul deja pregătit[1458].

Pentru ca acest act plin de abnegaţie al intelectualilor evrei să nu servească drept exemplu pentru restul populaţiei, şeful poliţiei române a încercat să secretizeze acest act de rezistenţă morală. În „Declaraţia № 2" el comunica despre executarea celor 20 de ostatici, dar despre faptul că printre aceştia se aflau şi membrii Judenrate el n-a spus nimic. În darea de seamă din 17 iulie, menţionînd că iniţiativa de execuţie aparţine nemţilor şi a fost executată de către aceştia, el raporta: „Din ordinul comandamentului militar german, la ora 23 au fost împuşcaţi, de către plutonul de pedeapsă german, 66 de evrei, dintre care 20 de ostatici"[1459].

Deţinuţii ghetoului din Chişinău erau înfricoşaţi nu doar de execuţii în masă, ci şi de zvonurile cu privire la „strămutarea" în lagărele de concentrare din Transnistria. Evreii înstăriţi, care deţineau valută străină şi bijuterii, încercau să mituiască funcţionarii români şi germani cu scopul de a se strămuta în România. Funcţionarii, primeau darurile după care, de regulă, îi dădeau pe mîna autorităţilor. Dar au existat şi cazuri cînd promisiunile erau respectate. Compozitorul moldovean Eugen Coca, falsificînd certificatul de botez al ginerelui său Emmanuil Prinţevschi, a obţinut eliberarea acestuia din ghetou[1460]. Ilegaliştii ghetoului au încercat să împiedice deportarea peste Nistru a evreilor din Moldova.

În luna septembrie 1941 preşedintele adjunct al Judenrate, avocatul A. Şapiro, – desigur, cu acordul lui Ş. Gutman-Landau, – ilegal, în uniformă de ofiţer român, s-a deplasat la Bucureşti pentru a purta tratative cu conducerea comunităţii evreieşti din România. Unele relaţii ale grupului ilegalist din ghetou au ajuns în atenţia serviciului militar de contraspionaj. Şeful Statului major general al armatei române, generalul I. Ştefflea menţiona în memoriul adresat Prezidiumului Consiliului de miniştri al României: „În Chişinău, pe strada regele Ferdinand №39, locuieşte o evreică, căsătorită cu un creştin, casa acesteia fiind o verigă de legătură dintre ghetou şi lumea exterioară"[1461].

Se pare că, acesta nu era singurul canal de legătură. Despre soarta confraţilor moldoveni în capitala română se afla foarte repede. Pe data de 11 octombrie 1941 Wilhelm Filderman, fostul preşedinte al Uniunii Evreilor din România, dizolvat pînă la acel moment, i-a adresat lui I. Antonescu o scrisoare prin care protesta împotriva deportării din Chişinău a 1500 de evrei, desfăşurată pe data de 8 octombrie şi i-a cerut dictatorului să fie primit în audienţă. În aceeaşi zi şi rabinul Comunităţii evreieşti din Bucureşti A. Shafran i-a expediat „guvernatorului" o scrisoare similară şi a fost primit în

[1458] Бондарь Л., Гортолум И. Майн Штэтл Бэлц: от истоков к Катастрофе. // Conferinta stiintifica internationala „65 de ani ai verdictului Tribunalului de la Nurnberg: învăţaminte pentru Europa contemporană". Chisinău. 2012. P. 94, 95.
[1459] Холокост на территории СССР. С. 75, 76.
[1460] ANRM. F. 679. Inv. 1. D. 6923. Fila 55-57.
[1461] Холокост на территории СССР. С. 204.

audienţă. „Acesta, – îşi amintea rabinul, – doar mă ţintea cu privirea cînd fierbinte cînd rece ca ghiaţa şi mi-a declarat că evreii şi-au meritat soarta. Chipul lui devenea cînd stacojiu, cînd galben ca ceara şi semăna cu un animal sălbatic, gata să mă rupă în bucăţi". N-a dat roade nici conversaţia lui A. Shafran cu Maria Antonescu, soţia mareşalului.

Pe data de 19 octombrie W. Filderman totuşi i-a adresat lui I. Antonescu un recurs argumentat, din punct de vedere juridic. Făcînd trimitere la dispoziţiile Decretului-lege № 793 din 3 septembrie 1941, semnat chiar de „conducător", cu privire la reglementarea cetăţeniei locuitorilor Basarabiei şi Bucovinei, el cerea ca aceste dispoziţii să fie valabile şi pentru evreii care locuiesc în aceste regiuni. El i-a mai reamintit „guvernatorului" despre decizia aprobată de vice-premierul Mihai Antonescu în care se stipula că intelectualii, meşteşugarii, comercianţii, antreprenorii şi proprietarii evrei să nu fie deportaţi, deoarece sînt necesari economiei naţionale[1462].

Răspunsul dictatorului adresat lui W. Filderman a fost publicat în ziarele bucureştene pe data de 26 octombrie. Ca o „justificare" a deportării unei întregi comunităţi naţionale I. Antonescu s-a referit din nou, într-o manieră propagandistică, la purtarea „antiromânească" a evreilor din Basarabia şi Bucovina din luna iunie 1940. „Dumneavoastră puteţi explica, – întreba, într-o manieră demagogică, organizatorul genocidului, – de ce în timpul ofensivei trupelelor noastre au fost luaţi de noi în prizonierat copii evrei de 14-15 ani care aveau buzunarele pline cu grenade? Aceasta este o manifestare a sentimentului de ură dusă pînă la nebunie, pe care evreii Dumneavoastră îl au faţă de poporul nostru, binevoitor şi ospitalier, care astăzi însă, luptă pentru drepturile sale. Evreii Dumneavoastră, devenind comisari sovietici sub pretextul unei terori de neînchipuit îndeamnă trupele sovietice la apărarea Odesei, la o luptă lipsită de sens, doar pentru a ne provoca pierderi maxime... Apare întrebarea, de unde atîta ură din partea unor evrei ruşi cu care noi nu avem nimic de împărţit? Dar această ură comună, este ura Dumneavoastră"[1463].

Încercarea de a explica stoicismul Armatei Roşii, care îşi apăra Patria, prin influenţa evreiască era ridicolă. Dar felul în care Ion Antonescu subînţelegea răspunsurile la întrebările sale absurde, le oferea evreilor din Basarabia, Bucovina şi Transnistria puţine şanse la viaţă. Ca urmare a demersurilor sale, W. Filderman a fost deportat în Transnistria. Însă, canalele ilegaliste de legătură s-au păstrat. Ucrainencile Ecaterina Boicenco şi Maria Ilcenco au pus la punct trecerea ilegală a evreilor ghetoului din Chişinău în România[1464].

Spre deosebire de cea chişinăuiană, „autoconducerea" evreiască a ghetoului din Rîbniţa este caracterizată negativ de întemniţaţii care au supravieţuit[1465]. Semănînd ură în rîndul deţinuţilor, aceasta a scindat evreii în „locali" şi „basarabeni". Cei din urmă venind pe etape, erau gată să dea orice pentru un pahar cu apă, o bucată de pîine pentru copii. Aceştia erau anunţaţi: cei care vor plăti pentru familia sa (bani, bijuterii), vor fi transferaţi în ghetou, ceea ce le oferea o şansă de supravieţuire. O parte din mijloacele obţinute în acest fel erau pentru mituirea funcţionarilor români. În cea mai dificilă situaţie se aflau prizonierii evrei, foşti ostaşi ai Armatei Roşii: pe aceştia Judenrate nici nu încerca să-i salveze. Dar şi în ghetou a fost organizat un grup ilegalist condus

[1462] Documente. Comisia internationala pentru Studierea Holocaustului. P. 533.
[1463] Назария С. Холокост. С. 163, 164.
[1464] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4229. Fila 24.
[1465] Холокост на территории СССР. С. 882.

de deţinutul cu numele Steinberg. Comsomolistul N.L. Duvidzon a condus în ghetou organizaţia comsomolistă ilegalistă de bază. În primăvara anului 1942 Steinberg şi alţi participanţi ai războiului civil – A.L. Slepoi, M.V. Akkerman, B. Petler, – au luat legătura cu ilegaliştii din oraşul Rîbniţa.

De la orăşenii A.S. Marcenco, I.A. Stah, N. Adrianova şi P. Orlovschii Nicolai Duvidzon primea foi volante şi mesajele transmise de Biroul sovietic de informaţii. Ilegaliştii ghetoului au reuşit să facă legătura şi cu grupul clandestin de la staţia Slobodca, la care, prin „canalele" ilegaliştilor, ajungeau ziarele sovietice şi foile volante. Ilegaliştii le distribuiau în rîndul deţinuţilor ghetoului. Informaţiile privind situaţia de pe fronturile sovietice era răspîndită în secret de către deţinuta Fainzilber. Ea traducea conţinutul ziarelor române în limba rusă, făcînd, totodată, concluzii critice faţă de cele citite.

Scopul principal al organizaţiei ilegaliste, presupunea Steinberg, era organizarea actelor de sabotaj. La indicaţia lui, în ghetou a fost format un grup de hamali, care lucrau la staţia de cale ferată Rîbniţa la încărcarea grîului şi a sării care erau trimise apoi în România şi Germania. În timp ce încărcau, aceştia spărgeau podeaua vagoanelor, iar odată cu grîul încărcau şi pietre, împiedicau transportarea produselor alimentare spre România şi pentru necesităţile trupelori române[1466].

Membrii grupului ilegalist din Parcani răspîndeau în rîndul ţăranilor informaţia cu privire la situaţia de pe front, chemau la sabotarea acţiunilor întreprinse de administraţia de ocupaţie, organizau colectarea de produse alimentare şi haine pe care le transmiteau prizonierilor de război. De cîteva ori ilegaliştii le-au indicat avioanelor sovietice care survolau zona, cu ajutorul rachetelor de semnalizare, ţinta pentru bombardare – podul de cale ferată de peste Nistru[1467].

O vastă reţea de organizaţii ilegaliste s-a dezvoltat în Bugeak. În Bolgrad, în sudul Moldovei, a fost înfiinţată cea mai mare organizaţie de bază, din care făceau parte bulgari V. Arnautov, V. Gheorghiev, I. Gusev, V. Dimov, V. Dobrev, A. Ivanov, V. Karakulacov, D. Kasap, I. Kolev şi alţii. În toamna anului 1942 între ele a fost deja stabilită legătura politică. Vasilii Karadjov care, de asemenea, era membru al acestui grup, a înfiinţat în Bolgrad o organizaţie ilegalistă de tineret, Alexandr Ivanov a organizat un grup patriotic din rîndul locuitorilor satului Cervonoarmeiskoe, Ivan Kolev – un fost angajat al Comitetului raional Bolgrad al comsomolului, a organizat un grup ilegalist în satul Vladiceni. La baştina lui Hristo Botev, în satul Zadunaevka (raionul Arciz) activa grupul ilegalist, care avea legături cu Bolgradul, condus de I. Todorov, M. Doncev şi G. Stoianuov. Grupuri patriotice activau, de asemenea, în satele Cubei, Ciişia, Vaisal, Cişmeaua-Văruită, populate preponderent de bulgari.

Numărul total al membrilor care făceau parte din aceste grupuri, era de peste 120 de persoane. Aceştia propagau ideile patriotice, organizau sabotarea acţiunilor întreprinse de autorităţile române. În satul Cubei, în care ocupanţii deţineau în lagăr 800 de prizonieri de război, ţăranii, riscîndu-şi viaţa, le transmiteau acestora produse alimentare şi haine, iar la începutul anului 1942 au organizat evadarea a 70 de ostaşi. Cinci dintre aceştia, o lungă perioadă de timp, au stat ascunşi la ţăranul M.D. Cojuhari. În satul Zadunaevca, fiind denunţati, au fost arestaţi ilegaliştii Dancev, Todorov şi Stoianov. În pofida torturii, ei nu au recunoscut că desfăşoară „o activitate antiromânească"

[1466] Лагутин А. Подполье в Рыбницком гетто. // Еврейское местечко. 2005. № 17(86).
[1467] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Т. 2. С. 286, 446.

şi nu şi-au trădat tovarăşii. Ilegaliştii F. Baianov, D. Vacarencov, M. Liţkan, P. Petrov, P. Stoianov, M. Taşev şi A. Rotari, care au scăpat de arest, au continuat lupta patriotică[1468]. Şi la Izmail a fost înfiinţată o organizaţie ilegalistă de tineret multietnică. În luna mai 1942, cînd organizaţia a fost deconspirată, bulgarul Boris Feltev şi găgăuzca Tamara Mumjieva au primit cea mai severă sentinţă – munca silnică pe viaţă[1469].

Astfel, mişcarea ilegalistă patriotică s-a desfăşurat în Moldova deja în prima perioadă a Marelui Război pentru Apărarea Patriei, cea mai dificilă pentru URSS. Nimicirea grupurilor ilegaliste era apreciată, chiar şi de agenţii serviciilor represive, doar ca nişte succese tactice, care nu pot combate valul de rezistenţă în masă. Sarcinile de bază ale organizaţiilor ilegale, concluziona SSI pe data de 30 iunie 1942, sînt selectarea, verificarea şi recrutarea noilor membri, propaganda în favoarea Puterii sovietice, dobîndirea de armament şi explozibil[1470]. Deja în acel moment ocupanţii aveau temeri că lupta de partizani poate fi declanşată în orice clipă.

Lupta patriotico-ilegalistă din Moldova după cotitura radicală a războiului. Distrugerea armatelor germane şi române lîngă Stalingrad şi contraofensiva Armatei Roşii au ridicat moralul populaţiei. Radiodifuziunea Moscovei a început să joace un rol mobilizator tot mai evident. „Se creează impresia, – se menţiona în raportul inspectorului regional de poliţie Chişinău din 31 mai 1943, – că, în ultimul timp, elementele comuniste şi-au intensificat activitatea. În lipsa Centrului [ilegal] în Basarabia, aceştia sînt ghidaţi şi chemaţi la acţiuni de către Moscova prin intermediul posturilor de radio sovietice şi prin adresările aruncate din avioane”[1471]. Centrul ilegalist de pe teritoriul republicii a fost înlocuit.

Anul 1943 s-a remarcat prin radicalizarea luptei patriotice. Pe parcursul anului în Moldova sau format mai bine de 30 de organizaţii şi grupuri clandestine. Acţiuni de luptă pregăteau comitetele ilegaliste de la Rîbniţa şi Camenca, organizaţia ilegalistă a lui P.E. Kustov de la Tiraspol, organizaţia de la Grigoriopol condusă de V.F. Poleaniţîn. Organizaţia „OBUS” de la Donduşeni, grupul de tineri din satul Blijnii Hutor de lîngă Tiraspol, grupul din satul Parcani (lider – V.C. Peltec), organizaţia de la Dubăsari „Pentru Patrie”, grupul condus de Vasile Jurjiu din satul Sîngerei şi alte cîteva grupuri, colectau armamentul şi se pregăteau să treacă la lupta de partizani. Alte grupuri patriotice făceau agitaţie politică şi propagandă: informau populaţia despre situaţia de pe front, chemau la sabotarea diverselor măsuri întreprinse de autorităţile române. Zeci de grupuri patriotice acordau ajutor prizonierilor de război sovietici: transmiteau acestora produse alimentare şi haine, organizau evadarea lor, adăposteau fugarii. Această

[1468] Бачински А., Дихан М. Истински другари. Одеса. Маяк. 1969. С. 185. История городов и сел Украинской ССР. В 26 томах. Одесская область. Киев. 1978. С. 207. Caracterizînd participarea bulgarilor din Moldova şi Ucraina în lupta patriotico-clandestină, vom menţiona că Nicolai Ivanovici Staşkov, bulgar din satul Marinovca din raionul Biliaivka, regiunea Odesa, a condus comitetul clandestin regional Dniepropetrovsk al partidului Comunist. În luna iulie 1942, a fost capturat de ghestapou şi în luna ianuarie 1943 a fost împuşcat. A fost decorat post-mortem cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice. // Дихан М. Николай Иванович Сташков (Безсмъртният секретар на обкома). // ВИС. 1969. № 2. С. 81-89; Политов З. Секретарь подпольного обкома. Москва. 1970; Киссе А. Возрождение болгар Украины. Одесса. 2006. С. 152.

[1469] Советский Придунайский край. С. 200.

[1470] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4477. Fila 938.

[1471] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Сборник документов и материалов в двух томах. Т. 2. С. 310.

activitate, care a salvat de la moarte mii de ostaşi sovietici, era considerată de ei drept una de caritate şi doar după izgonirea invadatorilor aceasta a fost calificată ca o activitate ilegalistă atunci cînd era, printre altele, menţionată.

La începuitul anului 1943 în centrul raional Dubăsari, un orăşel cu o populaţie mai puţin de 6 mii de locuitori (inclusiv suburbiile), activau trei grupuri de patrioţi sovietici. Membrii grupului „Pentru Patrie", condus de Ilia Deşovîi, considerau aruncarea în aer a podului de peste Nistru drept unul dintre obiectivele prioritare ale grupului. Însă, pînă la realizarea acestei diversiuni, ei au întreprins un şir de alte operaţiuni destul de reuşite. La începutul anului 1943 membrii grupului I.V. Sokolnikov şi I.B. Makarenko au tăiat 7 stîlpi de telegraf de pe traseele Dubăsari-Kotovsk şi Dubăsari-Rîbniţa, au rupt cablurile şi le-au împrăştiat în cîmp. Un alt ilegalist, Dmitrii Nadvodschi, a ucis în apropierea satului Kalinovca dou ofiţeri români, deposedîndu-i de arme şi uniformă. Apoi, patrioţii au împuşcat patru militari inamici, deposedîndu-i, aşijderea, de armament[1472]. Însă, următoarea operaţiune de dobîndire a armamentului, întreprinsă într-o noapte de iarnă de la începutul anului 1943, în cazarma batalionului român de construcţii, a eşuat. După ce D.I. Nadvodschi, I.V. Socolnicov şi I.M. Julavski au tăiat sîrma ghimpată şi au intrat pe teritoriul cazarmei, au fost observaţi de santinelă şi s-a început un schimb de focuri. Garnizoana din Dubăsari a fost imediat alertată, ocupanţii organizînd în oraş razii şi percheziţii. Grupul şi-a întrerupt pentru o perioadă activitatea de luptă, stabilind, în acest răstimp, legături cu alte organizaţii patriotice. Au reuşit să stabilească o astfel de legătură chiar în Dubăsari. În martie 1943, grupul „Pentru Patrie" a fuzionat cu organizaţia ilegalistă din Dubăsari, care era mult mai numeroasă, condusă de ofiţerul Armatei Roşii, directorul fabricii de unt şi caşcaval M.I. Kulikov[1473].

Organizaţia lui M.I. Kulikov, pregătindu-se pentru lupta de partizani, era peocupată de dobîndirea armamentului. În pădurea de lîngă Iosipovka din raionul Frunze, regiunea Odesa, şi în pădurea de lîngă Lunga în apropiere de Dubăsari ilegaliştii au ascuns armamentul şi uniformele. Organizaţia lui Kulikov aproviziona partizanii din pădurea de lîngă Iosipovka cu produse alimentare. Kulikov recruta viitorii partizani din or. Dubăsari şi din satele raionului. „Mi s-a explicat, – îşi aduce aminte după război I.N. Deşovîi, – că la momentul oportun noi va trebui să mergem în pădurea de lîngă Iosipovca din raionul Frunze, unde ne vom înarma şi vom începe de acolo lupta de partizani. În pădure era locul lor de concentrare şi tot acolo ei îşi păstrau armamentul...". În organizaţie însă, s-a infiltrat un provocator şi în luna mai 1943, în ajunul plecării ilegaliştilor în pădure, organizaţia a fost deconspirată. Conducătorii şi unii dintre membrii activi ai acesteia au fost capturaţi de către jandarmi[1474]. Trădătorul nu cunoştea numele tuturor ilegaliştilor şi n-a putut numi nici locurile de concentrare ale partizanilor. În încercarea de a obţine aceste informaţii, jandarmii au torturat arestaţii cu electricitate, i-au lovit cu vergi de fier peste tălpî, dar nu au reuşit să obţină mărturiile necesare.

După arestarea lui I.N. Deşovîi conducerea grupului „Pentru Patrie" a preluat-o Dmitrii Nadvodskii. Încercînd să le creeze un alibi celor arestaţi, pe data de 30 august 1943 patrioţii au tras focuri de armă asupra santinelei române care păzea podul de peste Nistru de la Criuleni[1475]. Peste o lună, grupul de sabotori din care făceau parte D.I.

[1472] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 85.
[1473] Ibid. С. 72-74, 86.
[1474] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1013. Fila 54-58.
[1475] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 326.

Nadvodski, I.V. Macarenco şi încă un ilegalist, au comis un nou atac asupra santinelei podului. Acesta a avut loc în perioada luminoasă a zilei, în speranţa că odată cu iminenta lăsare a amurgului, ocupanţii nu vor putea organiza urmărirea lor. „În seara zilei de 28 septembrie a.c. la ora 20.30, – citim în raportul poliţiei, – santinela, care stătea la paza podului din partea Transnistriei, a observat 3 persoane care s-au apropiat la 5 metri de pod. Cînd au fost strigaţi, aceştia au tras o împuşcătură în santinelă şi au dispărut”[1476].

Fratele liderului grupului, Ivan Nadvodski presupunea că Dmitrii planifica să arunce în aer podul însă, „n-a reuşit s-o facă deoarece a fost descoperit de santinelă. S-a produs un schimb de focuri – fratele şi camarazii săi s-au văzut nevoiţi să se ascundă”[1477]. Însă, pentru aruncarea podului în aer este nevoie de explozibil, iar santinela n-a observat la atacatori nici o încărcătură. Aceste două operaţiuni, probabil, au fost realizate în scopul de a demonstra ocupanţilor „nevinovăţia” lui M.I. Kulicov şi a altor ilegalişti din Dubăsari care în acele zile erau judecaţi de tribunalul român.

Calculul a fost bine gîndit. I.V. Socolnicov şi I.V. Macarenco au fost eliberaţi din lipsă de probe. Mihail Kulikov şi ceilalţi inculpaţi, în pofida torturilor, nu au recunoscut nimic şi nu au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare ci, la muncă silnică pe viaţă. Cu mita trasmisă prin intermediul soţiei ilegalistului, s-a reuşit eliberarea lui Deşovîi care, în urma torturilor, se afla în pragul morţii. Camarazii au făcut rost de medicamente, au organizat tratamentul acestuia şi el a rămas în viaţă. „Eu începusem să merg, – îşi amintea I.N. Deşovîi, – de la început am lucrat ca cizmar, am început [iarăşi] să mă implic în activitatea ilegalistă”[1478].

Nu mai puţin periculoasă decît activitatea politico-organizatorică şi diversiunile, s-a dovedit a fi activitatea ilegalistă de propagandă. Cinci „încercuiţi” – comandanţi inferiori ai Armatei Roşii, care se ascundeau în Dubăsari, sub conducerea sublocotenentului N.D. Golub şi-au reunit forţele şi de la începutul anului 1943 ascultau emisiunile sovietice de radio răspîndind în rîndul populaţiei informaţiile cu privire la situaţia de pe front. În toamna anului 1943, după arestarea lui Kulikov, Deşovîi şi altor patrioţi, unul din ei n-a rezistat presiunii psihologice şi i-a denunţat pe tovarăşii săi. Membrii grupului au fost închişi în penitenciarul de la Tiraspol[1479].

Organizaţia ilegalistă din Tiraspol, creată de Procofii Efimovici Kustov, planifica o răscoală pe malul stîng al Nistrului. Existau şi cadrele necesare pentru conducerea acţiunilor armate. Însuşi Kustov, încă în anii războiului civil a fost comandantul unui regiment al Armatei Roşii, un alt membru al organizaţiei – căpitanul N.I. Şarov, în anul 1941 a fost comandant adjunct al unui regiment de artilerie, iar în Tiraspol şi în satele din vecinătate se ascundeau sute de „încercuiţi” şi prizonieri evadaţi, care aveau experienţa frontului şi erau gată de luptă. Aceştia trebuiau identificaţi şi trebuia să li se cîştige încrederea. La începutul anului 1942, Kustov a venit la fostul director al bazei „Zagotskot” E.I. Vîhristenco, prezentîndu-se drept colonel al Armatei Roşii şi l-a înştiinţat că fiul său cel mai mare, Pavel Vîhristenco, căpitan de marină, este mort, iar ceilalţi doi mezini comunişti, luptă pe front. Pe E.I. Vîhristenco, care lucra în acea perioadă în calitatea de harabagiu, Kustov l-a rugat să-i ajute la identificarea şi atragerea în activitatea ilegalistă a persoanelor cu predispoziţii patriotice[1480].

[1476] Ibid. C. 335.
[1477] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1013. Fila 21, 129.
[1478] Ibid. Fila 76.
[1479] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 337, 338.
[1480] Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. С. 45, 46.

În mediul ilegalist Kustov, utilizînd numele cunoscutului haiduc din Podolia, îşi spunea „colonelul Karmeliuk”. Adjunctul său C.I. Vozniuk a participat la războiul de iarnă cu Finlanda, după care a luptat pe fronturile MRPAP. În toamna anului 1942, el a căzut prizonier la nemţi, dar a reuşit să evadeze, croindu-şi drum spre satul natal. Grupul a început formarea unei reţele de celule ilegaliste în judeţul Tiraspol. La sfîrşitul lui 1943 conducerea acestuia a selectat 15 persoane de încredere din satele Ternovca, Slaveanoserbka, Vladimirovka, Parkani, Platovka, Trofimovka, Pavlovka, Velikoploskoe, au luat legătura cu organizaţia ilegalistă din Grigoriopol.

Din organizaţia condusă de Kustov făceau parte administratorii întreprinderilor din Tiraspol: şeful fabricii de prelucrare a untului Filip Turceaninov, şeful morii Kislenko, şeful fabicii de pîine Serghei Volkov. Cu ajutorul acestora, ilegaliştii aprovizionau cu produse alimentare şi tutun partizanii (agentul de legătură era locutorul satului Platovka Nichifor Nichitin), prizonierii de război deţinuţi în lagărul de la Sucleia şi deţinuţii închisorii Centrale din piaţa Borodino; de asemenea, transmiteau deţinuţilor bani şi îmbrăcăminte. Ilegaliştii informau prizonierii şi deţinuţii din lagărele şi închisorile din Tiraspol despre situaţia de pe front. Erau şi cazuri de răscumpărare a prizonierilor, au fost organizate, de asemenea, cîteva evadări reuşite din lagărul de la Sucleia. Organizaţia aproviziona cu produse alimentare şi îmbrăcăminte pe prizonierii de război evadaţi, pe alte persoane care erau persecutate de ocupanţi. O parte dintre fugari erau ascunşi de ilegalişti în cariera de piatră de lîngă satul Bîcioc[1481]. Membrul organizaţiei Serghei Pavlin din satul Vladimirovca, asigura ilegaliştii cu documente şi certificate false[1482]. Organizaţia, de asemenea, avea legături cu unii locuitori din satul Cernomin, regiunea Viniţa[1483]. Organizaţia stabilea legături cu ostaşii sovietici paraşutaţi, colecta armament, informa populaţia cu privire la situaţia de pe front[1484].

Pregătind baza pentru formarea unui detaşament de partizani, ilegaliştii transportau armamentul pe calea apei la cariera de piatră de lîngă satul Bîcioc. Locuitorul satului Slavianoserbka V.F. Garkavenko a făcut rost de cîteva carabine cu cartuşe şi le-a transmis lui C.I. Vozniuk. Ilegaliştii tiraspoleni E.I. Vîhristenko şi G.F. Zincenko s-au deplasat în satul Trofimovka din regiunea Odesa şi, îşi aminteşte unul dintre participanţii la acele evenimente, împreună cu ilegaliştii locali „am mers în pădurea de lîngă Tumanskaya Guta, unde paraşutişii sovietici ascundeau armamentul, iar de acolo din pădure îl transportam cu o căruţă cu fundul dublu” spre cariera de piatră de lîngă satul Bîcioc[1485]. În luna decembrie 1943 grupul de luptă compus din N.I. Şarov, C.I. Vozniuk, E.I. Vîhristenko, G.F. Zincenko şi S.I. Pavlin a aruncat în aer cîteva vagoane cu muniţii la periferia din partea de nord-est a Tiraspolului. Ilegaliştii au încercat, de asemenea, să arunce în aer podul peste Nistru[1486]. Ilegaliştii au stins lampa de semnalizare de pe ţeava de la cazangeria uzinei „Pavel Tcacenko”, în consecinţă, un avion german de transport cu patru motoare, care trăgea la aterizare un planor de transport, s-a izbit de ţeavă şi s-a prăbuşit. La staţia de cale ferată din Tiraspol ilegalistul din Grigoriopol Fiodor Ulianov împreună cu un partizan necunoscut din Tiraspol au incendiat în anul 1943 un depozit de produse alimentare[1487].

[1481] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1027. Fila 11.
[1482] Ibid. C. 41, 46, 47.
[1483] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 71-73.
[1484] Ibid. C. 543, 544.
[1485] Ibid. Fila 14, 121.
[1486] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 78.
[1487] Ломанченко Г., Феч Ю. Указ. соч. С. 47, 68.

P.E. Kustov a pregătit, de asemenea, o operaţiune de importanţă strategică. Presupunînd că I. Antonescu va veni la Tiraspol şi va vizita ferma care-i poartă numele, liderul organizaţiei s-a angajat la fermă în calitate de paznic, unde a şi plasat o bombă de avion. Ilegaliştii presupuneau că nimicirea dictatorului şi aruncarea în aer a podului de peste Nistru, ar trebui să servească drept semnal pentru declanşarea unei răscoale[1488]. Organizaţia avea legături extinse, şi „ar fi putut să aducă beneficii reale Sovietelor, dacă activitatea acesteia nu ar fi fost paralizată la timp”[1489], a recunoscut ulterior siguranţa. „Conducătorul” într-adevăr, a vizitat Tiraspolul şi ferma ce-i purta numele. Atentatul n-a fost realizat doar datorită faptului că înainte de vizita acestuia, paza a alungat toţi muncitorii de pe teritoriul fermei şi Kustov n-a avut posibilitatea să includă curentul declanşînd, astfel, explozia bombei.

În vara anului 1943, după victoriile repurtate de Armata Roşie în bătălia de la Kursk, s-a intensificat activitatea organizaţiei ilegaliste din Grigoriopol – organizaţia „bătrînilor” condusă de V.F. Poleaniţîn. La fel ca şi ilegaliştii tiraspoleni şi cei din Grigoriopol intenţionau, în momentul retragerii trupelor de ocupanţie, să pornească în oraş o răscoală. Ei planificau aruncarea în aer a sediului Siguranţei, a podului plutitor de peste Nistru, eliberarea prizonierilor de război, înfrîngerea garnizoanei române. Patrioţii au reuşit să facă rost de cîteva mitraliere, puşti, revolvere, grenade şi cartuşe[1490]. Fiica liderului organizaţiei Vera Poleaniţîna a fost trimisă în regiunea Jitomir. Acolo ea a găsit unul dintre detaşamentele unităţii I Moldoveneşti de partizani. Primind instrucţiunile comisarului detaşamentului V.V. Svaricevski, Vera a revenit în Grigoriopol[1491]. Ulterior, ea a fost persoana de legătură dintre tatăl său şi membrul organizaţiei ilegaliste de la Tiraspol S.M. Volcov[1492].

La iniţiativa comsomoliştilor I.A. Afanasiev şi G.C. Lanski, în luna martie 1943 în Grigoriopol s-a început organizarea unui grup ilegalist de tineret –. „Organizaţia de rezistenţă împotriva fascismului”. Să conducă cu acesta, tinerii patrioţi l-au rugat pe cel care ştia arta militară – locotenentul trupelor de grăniceri N.G. Rîcikov, care evadase din prizonierat şi se ascundea în Grigoriopol. În scopul conspirativităţii, Rîcikov a propus ca ilegaliştii să fie împărţiţi în grupuri a cîte 8-10 persoane fiecare. În total au fost create şapte grupuri, conduse de I. Afanasiev, G. Lanskii, V. Socolov, B. Arsenenko, I. Socolov, D. Kosîrev şi D. Sitric[1493].

Încercînd să compromită exportul recoltei, în luna septembrie 1943, ilegaliştii din Grigoriopol de două ori au desşurubat şinele de cale ferată cu ecartamentul îngust[1494]. Pe data de 1 noiembrie, ilegaliştii Poleaniţîn şi Ulianov, au incendiat clădirea Comitetului Executiv al raionului Grigoriopol în care se afla spitalul militar german. Ulianov, cum sa mai spus, a incendiat, de asemenea, depozitul de la staţia de cale ferată din Tiraspol. În luna ianuarie 1944 ilegaliştii, încălcînd regulile de conspiraţie, au convocat adunarea generală la care au examinat componenţa detaşamentului de partizani; comandant a fost aprobat V.F. Poleaniţîn[1495]. Avînd la dispoziţia sa un autoturism, V.F. Po-

[1488] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 225, 226.
[1489] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1027. Fila 121.
[1490] Ibid. Fila 4, 5.
[1491] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 55.
[1492] Ломанченко Г., Феч Ю. Указ. соч. С. 50.
[1493] Arhiva SIS. D. 7003. Fila 17.
[1494] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 55.
[1495] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 151. Fila 34.

leaniţîn transporta prizonierii care erau trimişi prin intermediul Verei în Grigoriopol de către membrii organizaţiei lui P.E. Kustov. Ilegaliştii din Grigoriopol acordau fugarilor ajutor material şi „înlesneau deplasarea lor pînă la locul de destinaţie”[1496], în direcţia frontului sau spre nordul Ucrainei, în regiunile, unde activau partizanii.

Prezentîndu-se drept prizonieri evadaţi, în organizaţiile ilegaliste din Tiraspol şi Grigoriopol s-au infiltrat agenţi provocatori ai SSI. Pe data de 18 ianuarie 1944 în Grigoriopol au fost arestaţi V. Poleaniţîn şi G. Stolbin, iar pe data de 21 ianuarie – ceilalţi ilegalişti. Ei au fost bătuţi cu cruzime, au fost ţinuţi fără apă şi hrană timp de 8 zile; pe data de 1 martie arestaţii au fost trimişi în Dubăsari. Acolo, pe doi dintre ei, V. Poleaniţîn şi T. Ostapenco, care avea legături cu ilegaliştii tiraspoleni, jandarmii i-au torturat cu şocuri electice. Fiodor Ulianov, care a fost bătut cu bîta la tălpi, a devenit infirm: i-au fost sfîşiate tendoanele picioarelor astfel, încît a rămas imobilizat pentru totdeauna. Pe data de 8 martie ilegaliştii din Grigoriopol au fost transferaţi la Tiraspol şi închişi în penitenciarul Central[1497]. În lunile februarie-martie 1944 a fost deconspirată şi organizaţia condusă de P.E. Kustov. Pe data de 6 sau 7 martie 1944 la Zinaida Cioban şi la tatăl acesteia a venit o persoană care s-a prezentat drept paraşutist sovietic. Discuţia a durat mai bine de o oră. În noaptea spre 10 martie toţi membrii grupului ilegalist au fost capturaţi de jandarmi.

Cei 18 membri arestaţi ai organizaţiei lui P.E. Kustov, nu au fost închişi în penitenciarul Central, dar în penitenciarul curţii marţiale. Interogatoriile erau efectuate de anchetatorul Siguranţei Madan. Arestaţii, mărturiseşte Boris Zincenco, fiul şi nepotul a doi dintre martiri, „erau ţinuţi pentru cîteva ore într-o apă rece ca gheaţa, li se introduceau ace sub unghii, li se trecea curent prin vene şi limbă, cu uşa li se rupeau articulaţiile, erau plasaţi în butoaie pline cu ţinte... Mai mult ca atît, multe dintre aceste torturi erau executate în prezenţa bunicului, apoi invers – bunicul era torturat în prezenţa tatălui său, încerchînd astfel să afle informaţiile de care aveau nevoie. După spusele tatălui, oamenii au suportat chinuri groaznice, însă au manifestat fermitate. Întrucît arestaţii nu au depus mărturii substanţiale, membrii organizaţiei N.I. Şarov, S.I. Voronov, V.A. Pliseţchii, N. Soligor, N.V. Nichitin, P.E. Bondari, R.M. Tomaşevskaia şi I.M. Zamkova au scăpat de arest[1498].

Deţinuţii din penitenciarul curţii marţiale au întreprins mai multe tentative de evadare. Printre acei care au reuşit să scape au fost S.I. Pavlin şi Victor Cioban, fratele Zinaidei Cioban[1499]. Cu cîteva zile înainte de eliberarea Tiraspolului, 16 membri din cei 18 arestaţi ai organizaţiei patriotice condusă de P.E. Kustov au fost împuşcaţi în grădina gospodăriei instituţiei de învăţămînt[1500]. În noaptea spre 1 aprilie 1944 au fost împuşcaţi şi ilegaliştii din Grigoriopol.

O altă soartă a avut-o organizaţia clandestină din Rîbniţa. La 5 mai 1943 trei comunişti au convocat o adunare, care s-a desfăşurat în conformitate cu procedurile stabilite de Statutul PC(b)U; a fost creat comitetul ilegalist din Rîbniţa. Secretar a fost ales V.I. Rîbalco, iar în calitate de membri ai acestuia – A.I. Balan şi I.I. Direvici. Încălcînd regulile de conspiraţie, participanţii la adunare au întocmit un proces verbal

[1496] Ломанченко Г., Феч Ю. Указ. соч. С. 51.
[1497] Ibid. C. 25, 51, 67.
[1498] Ibid. C. 41.
[1499] Ibid. C. 36.
[1500] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 79, 80.

în care au înregistrat deciziile adoptate: „Să fie analizate minuţios persoanele în scopul atragerii în organizaţia ilegalistă a celor mai înflăcăraţi patrioţi”.

Pe data de 27 mai, în componenţa comitetului au mai fost înscrişi doi comunişti – fostul şef al serviciului de pompieri al oraşului A.S. Plugari şi I.S. Celpan, fost contabil al secţiei funciare a raionului Rîbniţa. Comitetul avea drept scop organizarea acţiunilor de sabotare a activităţilor economice şi de mobilizare ale ocupanţilor. „Toată activitatea propagandistică, – se menţiona în raportul comitetului ilegalist din Rîbniţa, – avea scopul de a sabota toate acţiunile întreprinse de cotropitorii româno-germani”. I.S. Celpan a primit instrucţiunea de a desfăşura agitaţie politică în satele Andreevca şi Buschi, A.I. Balan – în satele Erjovo (Haraba) şi Colbasna, I.I. Derevici – în Ofatinţi, A.S. Plugaru – în Popenchi. La şedinţa care a avut loc pe data de 8 iunie, membrii comitetului au raportat că legătura cu satele a fost stabilită şi au numit persoanele de legătură din fiecare sat. Ulterior, comitetul şi-a desemnat reprezenţanţii şi propagandiştii responsabili pentru satele Andreevca, Beloci, Molochişul Mare, Popenchi, Vărăncău, Jura, Colbasna, Buschi, Ofatinţi, Erjovo, Ghidirim, Mocra, Stanislavca, Alexandrovca, Zăzuleni şi orăselul Progres. În total, din organizaţie făceau parte 29 de comunişti şi 37 de persoane fără de partid[1501].

Prin intermediul lui A.I. Balan comitetul din Rîbniţa a făcut legătura cu ilegaliştii din Camenca, de la care primeau foi volante şi asigurau răspîndirea lor. În cadrul şedinţelor erau aprobate textele propriilor foi volante, în care erau incluse şi adresările către ostaşii români cu apelul de a nu lupta împotriva Armatei Roşii şi de predare benevolă. Pe data de 13 iulie 1943 comitetul ilegalist, la fel ca şi comitetul raional al partidului din perioada anterioară războiului, a pus în discuţie problema „Cu privire la campania de recoltare a cerealelor”. Pentru ca ocupanţilor să le rămînă cît mai puţine grîne, s-a decis să se facă un apel către toţi colhoznicii, îndemnîndu-i să saboteze procesul de recoltare, să deterioreze tehnica agricolă, să împiedice treieratul cerealelor, să tăinuiască recolta. Toamna, cînd autorităţile române, prevăzînd că vor fi în curînd izgonite, au încercat să împiedice campania de semănare a grînelor de toamnă, exportînd din raion grînele preconizate pentru însămînţare şi utilajele agricole, comitetul a trimis prin sate agitatori care chemau populaţia la tăinuirea grînelor şi la executarea lucrărilor de însămînţarte. Agitaţia a avut un efect pozitiv. În anul 1944, în raionul Rîbniţa, au fost însămînţate cu grîu de toamnă 11 188 de hectare, iar 1292 de hectare au fost însămînţate cu secară de iarnă[1502], ceea ce constituia aproximativ 90% din totalul lanurilor cu semănături de toamnă din perioada de pînă la război.

Şi-au continuat activitatea şi ilegaliştii din ghetoul din Rîbniţa. Odată ocupanţii au adunat în piaţa publică tot tineretul din ghetou. Autorităţile române i-au ordonat „primarului” ghetoului să selecteze 100 de bărbaţi pentru a fi expediaţi în lagărul de concentrare Varvarovca. Din acel grup făceau parte tineri din Basarabia, inclusiv cîţiva ilegalişti. Peste cîteva luni ilegalistul M. Murahver a reuşit să evadeze din acel lagăr de concentrare. El a revenit la Rîbniţa şi a relatat despre regimul instaurat în lagărul de la Varvarovca, mult mai crunt decît cel din ghetou, despre împuşcarea în masă a deţinuţilor. Conducătorul celulei ilegaliste Steinberg, a dat indicaţii membrilor organizaţiei să găsească mijloacele necesare pentru salvarea celor trimişi în lagărul de concentrare. Ilegaliştii au reuşit să colecteze banii şi cu ajutorul intermediarilor, au negociat cu jandar-

[1501] Ibid. C. 32, 33.
[1502] Ibid. C. 35, 36.

mii şi „primarul” ghetoului. Astfel s-a reuşit să se transfere din Varvarovca în Rîbniţa 33 de tineri salvîndu-le, astfel, viaţa. Pe data de 20 martie 1944, cînd ocupanţii au executat prin împuşcare deţinuţii penitenciarului din Rîbniţa, ilegaliştii i-au adăpostit pe doi dintre cei 8 evadaţi, care erau condamnaţi la moarte – comunişti români. Pe data de 30 martie trupele sovietice au eliberat oraşul şi membrii activi al grupului ilegal din ghetou – Akkerman, Slepoi, Murahver şi alţii – au plecat pe front[1503].

În toamna anului 1943 s-a intensificat activitatea ilegalistă în Bender. În luna noiembrie, dezertînd din armata română, în care a fost mobilizat primăvara, a revenit Valerii Ivanov, membrul grupului condus de N.F. Kalaşnikov. Pe data de 20 noiembrie la o întrunire la care au participat Ivanov, Ratuşnîi şi Kalaşnikov, a fost elaborat planul viitoarelor acţiuni ale grupului ilegalist. Kalaşnikov a alcătuit programul organizaţiei ilegaliste, care prevedea repartizarea responsabilităţilor membrilor comitetului pentru toate domeniile de activitate ale acestuia. Pentru activitatea militară – care consta în dobîndirea de armament, nimicirea ofiţerilor superiori ai armatei române şi a militarilor germani, – era responsabil însuşi Kalaşnikcov. Organizarea lucrului politic, – procurarea aparatului de radio, recepţionarea buletinelor transmise de Biroul sovietic de informaţii şi răspîndirea informaţiei cu privire la situaţia de pe front prin intermediul discuţiilor şi a foilor volante, – i-a fost încredinţată lui Ratuşnîi. Şi, în cele din urmă, selectarea persoanelor demne de încredere şi implicarea acestora în organizaţia ilegalistă, i-au fost încredinţate lui Ivanov. Sarcina de bază a organizaţiei, credea Ivanov, constă în unirea tuturor patrioţilor[1504].

Kalaşnikov de cîteva ori a reuşit să se tocmească cu militarii români. Pentru a face rost de armament, ilegaliştii au reuşit să atragă şeful pazei al unui depozit militar, pe caporalul-magaziner al aceluiaşi depozit, pe un alt caporal din serviciul de pază al unui alt depozit, pe doi soldaţi români din alte unităţi şi, probabil, alţi cîţiva militari români, care aveau posibilitate să facă rost de armament. Odată Kalaşnikov a comis o greşeală care a avut consecinţe fatale. Făcînd cunoştinţă cu asistenta medicală Nina Gesberg, el i-a dat de înţeles despre posibilitatea de a achiziţiona armament de la militarii români răniţi aduşi de pe front. Însă asistenta medicală s-a dovedit a fi agent al Siguranţei. Pe data de 29 decembrie au fost arestaţi Nicolae Kalaşnikov şi Vladimir Lungu. În timpul percheziţiei efectuate în apartamentul lui Kalaşnikov, agenţii Siguranţei au descoperit un şir de materiale scrise care demonstrau participarea lui la activitatea ilegalistă, inclusiv planul de lucru al organizaţiei şi un revolver cu cartuşe. Cercul lui de prieteni era cunoscut de către poliţie. Pe data de 3 ianuarie 1944, în Bender au început arestările membrilor organizaţiei[1505].

În total au fost capturaţi 35 de ilegalişti. Aceştia au fost aruncţi în subsolul poliţiei militare din Chişinău. Ancheta era condusă de cunoscutul în Chişinău schingiuitor, anchetatorul militar Luca Popescu. În special, Nicolae Kalaşnikov a fost torturat cu o cruzime inumană. Arestaţii nu au dat depoziţii cu privire la activitatea lor ilegalistă, cu toate acestea, fiind ghidat de „conştiinţa naţională” tribunalul militar a pronunţat 25 de condamnări la moarte. Însă, Armata Roşie se apropia de hotarele României şi funcţionarii procuraturii, temîndu-se de răspundere, nu se grăbeau să execute sentinţele. Această împrejurare le-a salvat viaţa celor ce erau condamnaţi la moarte[1506].

[1503] Лагутин А. Подполье в Рыбницком гетто. // Еврейское местечко. 2005. № 17(86).
[1504] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 151. Fila 47, 48.
[1505] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 588, 589.
[1506] Лунгу В. За отчий край. Указ. соч. С. 103, 104.

Organizaţia din Bender continua să activeze chiar şi atunci cînd membrii acesteia se aflau în detenţie. În penitenciarul din Chişinău membrii ei au făcut parte din „comuna penitenciară", înfiinţată de Stepan Grecov, un comunist comndamnat la moarte. Sprijinind tinerii moral, Grecov purta cu ei discuţii pe probleme legate de istoria mişcării comuniste şi despre viaţa internaţională. Membrii „comunei penitenciare" împărţeau între ei pachetele cu produse alimentare primite din afară. Legăturile conspirative cu cei din libertate au fost stabilite chiar şi atunci cînd ilegaliştii din Bender au fost transferaţi în închisoarea Aiud din România, cunoscută prin regimul său feroce. Acolo Vl. Lungu l-a întîlnit pe ilegalistul cahulean Alexandru Kulacsîz, cu care a făcut cunoştinţă în penitenciarul din Chişinău încă în anul 1942. Prin intermediul lui A. Kulacsîz el a reuşit să facă legătura cu comuniştii români şi să organizeze transmiterea pachetelor cu produse alimentare pentru tovarăşii săi. Membrii organizaţiei din Bender au supravieţuit în închisoare şi au fost eliberaţi în august 1944[1507].

Organizaţia ilegalistă „SEDNO" („Şapte noiembrie") a fost înfiinţată, încă pe data de 7 noiembrie 1941, de către opt locuitori ai satului Sauca din raionul Otaci. Însă, iniţiatorul acesteia C.F. Mihalco, din iulie 1941 s-a aflat sub strajă ca activist sovietic în Jandarmeria din Briceni, iar apoi a centrului judeţean Soroca, în curînd a fost iarăşi arestat şi pe parcursul a 6 luni şi-a ispăşit pedeapsa în lagărul de la Olăneşti şi apoi încă două luni – în închisoarea din Chişinău. Şi alţi membri au grupului au fost persecutaţi, astfel încît acesta şi-a reluat activitatea de-abia în februarie 1943. Organizaţia şi-a mutat centrul activităţii sale în centrul raional Otaci şi şi-a schimbat denumirea în „Organizaţia luptătorilor pentru succesul Sovietelor" („OBUS"). Din OBUS făceau parte celulele de partizani din satele Arioneşti, Briceni, Vălcineţ, Codreni, Calaraşovca, Mereşeuca, Rudi, Unguri. Au fost create şi grupuri de tineret, care erau conduse de către membrii organizaţiei comsomoliste S.G. Martîniuc (în satul Sauca) şi Ana Rusnac. Ilegaliştii au făcut rost de un aparat de radio, de un hectograf, au achiziţionat o parte din utilajul tipografic. Ilegaliştii au înfiinţat, de asemenea, un fond pentru ajutorarea cetăţenilor represaţi şi a familiilor lor, colectînd de la populaţie şi distribuind victimelor mai mult de 200 mii de lei[1508].

Au fost realizate un şir de acte de sabotaj. În vara anului 1943 muncitorul ilegalist P.F. Leurda a scos din funcţiune 30 de secerătoare noi, aduse la staţia Vălcineţ pentru a fi trimise în România. Pregătindu-se să arunce în aer podul de peste Nistru din Otaci, ilegaliştii M.A. Sorbalo şi D.I. Popovici, mobilizaţi de către ocupanţi pentru apărarea construcţiei respective, au întocmit un plan al acestuia. Un alt membru al „OBUS", S. Oloinic din satul Arioneşti, cu banii primiţi de la organizaţie, a procurat, de la soldaţii români, care lucrau în cariera de piatră, explozibil. Însă, cantitatea de trotil de care a putut face rost era insuficientă pentru aruncarea în aer a podului şi planul de sabotare n-a fost pus în aplicare[1509].

Pe data de 22 februarie 1944 la staţia Vălcineţ a sosit un tren cu muniţii. Într-o noapte, neştiind cum să utilizeze explozibilul, ilegaliştii Leurda şi Vituşinskii, au introdus printre traversele de pe podul de cale ferată o tijă metalică, care trebuia să provoace deraierea trenului. Traversa s-a rupt, tija s-a îndoiat iar trenul a trecut mai departe. Dar jandarmii au observat tentativa de sabotaj şi au întărit paza liniei de cale ferată. Mai

[1507] Ibid. C. 104, 105.
[1508] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 623. Fila 17, 24, 26.
[1509] Ibid. Fila 27, 28.

tîrziu, cînd Vituşinskii a plecat, din nou, să cerceteze într-o zonă interzisă, el a fost arestat şi trimis sub escortă la Chişinău. La Siguranţă el a fost supus unui interogatoriu, fiind bătut cu cruzime, însă n-a mărturisit nimic şi a fost eliberat[1510].

În august 1943, conducerea „OBUS", încălcînd regulile de conspiraţie, a organizat o reuniune a reprezentanţilor celulelor acesteia. La ea au participat aproximativ 30 de persoane. S-a decis crearea unităţilor de legătură, de diversionişti şi grupurile de luptă. Pe data de 15 februarie 1944, conducerea organizaţiei a desfăşurat o alarmă de instrucţie, chemînd de prin sate în Otaci aproximativ 40 de ilegalişti. S-au prezentaţi toţi cei chemaţi. Ei au primit sarcina să facă rost de armament, muniţii şi echipament militar şi să se pregătească pentru o acţiune armată; aceasta era preconizată pentru sfîrşitul lunii aprilie 1944. Ilegaliştii au ales locurile pentru aterizarea paraşutiştilor Armatei Roşii, au pregătit adăposturile pentru paraşutişti, efectuau supravegherea obiectivelor militare inamice, dereglaul liniile de comunicare ale acestuia[1511].

Două grupuri ilegaliste au fost înfiinţate în anul 1943 în oraşul Soroca. Una dintre acestea, din care făceau parte 20 de persoane, în special muncitori şi ţărani locuitori ai suburbiilor, era condusă de fostul colaborator al miliţiei sovietice G.I. Gumennîi. Cea de-a doua grupare era formată din 14 tineri şi era condusă de elevul liceului agricol din Soroca G.M. Bulat. Ambele grupuri făceau propagandă patriotică, răspîndeau informaţiile cu privire la victoriile repurtate de Armata Roşie. Grupul lui Gheorghii Gumennîi se pregătea pentru lupta de partizani, membrii acesteia făceau rost de armament şi îl studiau. Însă aceştia nu cunoşteau regulile de conspiraţie şi activitatea lor a atras atenţia ocupanţilor. Din august 1943, grupul s-a aflat sub controlul serviciului român de contrainformaţii. Potrivit datelor prezentate de SSI, grupul condus de Gumennîi intenţiona să acorde ajutor Armatei Roşii atunci cînd aceasta se va apropia de Moldova, dacă va apărea necesitatea – să adăpostească paraşutiştii sovietici, „să le acorde ajutor şi să obţină informaţii, dar şi să atace organele locale" ale administraţiei de ocupaţie. Grupul colecta armament şi recruta ajutoare prin satele judeţului Soroca. La 1 octombrie 1943 grupul condus de Gumennîi „se afla într-o astfel de situaţie:

1. În satul Floreşti organizaţia era condusă de Curca Gheorghe, care are în subordinea sa 6 partizani şi 8 puşti ruseşti.
2. În satul Cuhureşti a fost recrutat Badică Efim, sînt 6 partizani şi 18-20 de puşti, un depozit cu o mitralieră de asalt pentru 50 de cartuşe şi alt armament de fabricaţie sovietică. Depozitul este situat în pădurea de lîngă [satul] Poiana-Cunicea.
3. În satul Ciripcău a fost recrutat Toachi Efim, care deţine o puşcă şi un pistol.
4. În satul Chirilovca a fost recrutat Şahid Gavriil, are 7 partizani, o puşcă şi un pistol.
5. În satul Vapniarka a fost recrutat Matveev Gheorghii, sînt 7 persoane şi o puşcă.
6. În satul Erjniţa a fost recrutat Meşcov Timofei, 6 partizani, o puşcă şi un pistol.
7. În satul Rubleniţa a fost recrutat Sus Nicolae, sînt 5 membri [ai grupului clandestin] şi o puşcă.
8. În satul Voloave a fost recrutat Dubolaru Trofim, este o puşcă.
9. În satul Zastînca a fost recrutat Mîţu Serafim.
10. În or. Soroca a fost recrutat Ivancenco Nicolai, fost profesor al liceului tehnic care, după eliberarea Basarabiei (adică ocupaţiei din 1941–*P.Ş.*), n-a fost angajat ca urmare a activităţii sale ostile [pentru România] şi fratele acestuia Ivancenco Ivan, ambii locuiesc în vecinătate cu Gumennîi.

[1510] Ibid. Fila 28, 29.
[1511] Ibid. Fila 28-31.

În or. Soroca Gumennîi, de asemenea, l-a recrutat pe Kovalschi Anatolie care posedă o pușcă, pe elevii Voiţehovici Slavic şi Iuric”[1512].

Membrii grupului condus de Iurie Bulat, a constatat siguranţa, „în anii 1940-41 au studiat armamentul şi ştiu cum să-l folosească, doar că nu-l au”. Dubii cu privire la voinţa tinerilor patrioţi de a lupta de partea Armatei Roşii, colaboratorii siguranţei nu aveau: „în cazul în care aceştia vor face rost de armament, o să înceapă să atace poliţia, de la care vor sustrage atîta armament de cît au nevoie”[1513].

În dorinţa de a identifica cît mai mulţi patrioţi, serviciile represive nu se grăbeau să lichideze cele două grupuri. Între timp, la începutul anului 1944, cele două grupuri au fuzionat pentru a crea organizaţia ilegalistă din Soroca. Din obiectivele acesteia făceau parte activitatea propagandistică, cu scopul de a insufla populaţiei încrederea în Armata Roşie, distribuirea foilor volante cu comunicatele Biroului sovietic de informaţii, atragerea tinerilor în organizaţie şi acordarea de ajutor trupelor sovietice prin acţiunile armate împotriva autorităţilor române[1514]. Pe data de 9 februarie, cînd organizaţia a început să reprezinte o ameninţare directă pentru autorităţile de ocupaţie, poliţia a recurs la arestarea membrilor acesteia.

Pe data de 5 noiembrie 1943, ilegaliştii din satul Sîngereii Vechi, conduşi de Vasile Jurjiu, au difuzat foile volante cu apelul către moldovenii mobilizaţi în armata română, să-şi îndrepte armele împotriva ocupanţilor. În noaptea de 14 noiembrie, patrioţii au lipit în sat un număr mare de foi volante, în care, după cum menţiona poliţia, „locuitorii înstăriţi erau ameninţaţi, iar cei săraci erau prezentaţi drept nişte muritori de foame, fiind chemaţi la revoltă”.

Probabil, la acel moment patrioţii erau deja în vizorul siguranţei. În timpul percheziţiilor efectuate după acest episod, la domiciliul lui Mihail Jurjiu a fost găsit un pistol german şi materiale pentru confecţionarea foilor volante. În februarie 1944, tribunalul militar român l-a condamnat pe V. Jurjiu la moarte, dar şi această sentinţă, la fel ca şi multe alte sentinţe de condamnare la moarte pronunţate de judecătoriile române în ajunul falimentului regimului antonescian, n-a fost executată. Ilegaliştii au supravieţuit deţenţiei din închisoarea Aiud şi în luna august 1944 au fost eliberaţi[1515].

Membrii grupului din Ungheni, condus de V.N. Gavriş ajutau ostaşii şi comandanţii Armatei Roşii fugiţi din captivitate să-şi găsească un adăpost. Ilegaliştii ofereau evadaţilor îmbrăcăminte, acte false, îi instruiau cum să-şi croiască drum prin Moldova în direcţia frontului. Ilegalistul Anatolii Danilov, care lucra în primăria satului Cetireni, a reuşit să facă rost de 200 de formulare de identitate curate cu ştampilă. Documentele false pentru prizonierii de război sovietici care au reuşit să evadeze în timpul exploziei podului de cale ferată de peste Prut de la Ungheni, erau confecţionate în casa Elenei Osipovna Sugak din satul Buzduganii de Sus. Această activitate era asigurată de ilegalistul Petru Polişciuc.

Membrii grupului Cornel Casapciuc, Mihail Viscun, Spiridon Gavrişev şi Petru Circov adăposteau prizonierii evadaţi pe la ţăranii din satele din vecinătate şi asigurau securitatea acestora. Ilegaliştii plăteau cotizaţiile de membru, iar mijloacele acumulate erau utilizate pentru ajutorarea deţinuţilor aflaţi în penitenciarele din România. În luna

[1512] Ibid. Fila 81, 82.
[1513] Ibid. Fila 93.
[1514] Ibid. Fila 34.
[1515] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 350, 586.

noiembrie 1943, în pădurea de lîngă Buzduganii de Sus, ilegaliştii şi deţinuţii au organizat o întrunire, la care au discutat modalităţile de procurare a armamentului şi despre trecerea liniei frontului.

Şi alte grupuri patriotice aveau ca activitate de bază susţinerea deţinuţilor şi a prizonierilor de război. În Tiraspol se ascundea „încercuitul" N.S. Cernobai. El a adunat un grup din care făceau parte muncitorii A.S. Stencovski, I.I. Sergheev, T. Stratulat, casnicele Tatiana Gluşcenco, Faina Iaroşenco şi Fenia Iaroşciuc. Femeile, întîmpinau prizonierii de război întorşi de la muncă lîngă lagărul din Sucleea, transmiţîndu-le hrană, îmbrăcăminte şi acte false. Dacă cineva reuşea să distragă atenţia escortei, patrioţii ajutau prizonierul să evadeze, îl asigurau cu haine civile, îl hrăneau, apoi, oferindu-i adeverinţele necesare, îl scoteau din Tiraspol şi îl trimiteau în direcţia frontului. Grupul condus de N.S. Cernobai a eliberat astfel cinci prizonieri de război. În Tiraspol, o astfel de activitate practicau grupurile ilegaliste conduse de V.G. Cernova, Z.I. Manico-Macarova, G.C. Grunert, în Bender – grupurile lui V.F. Ivanov, N.P. Marandici şi N.F. Kalaşnikov – pînă a fi arestată.

Locul în care trăiau, fiind ascunşi de populaţie, în anii de ocupaţie cîţiva zeci de ostaşi ai Armatei Roşii – localnici, „încercuiţi" şi prizonieri evadaţi, – era satul Blijnii Hutor de lîngă Tiraspol. Sub influenţa foştilor ostaşi ai Armatei Roşii, care aveau experienţă de front, tinerii din sat au creat un grup armat condus de Grigorii Liubenco. Din componenţa acestuia făceau parte localnicii satului Blijnii Hutor Alexandru Druzi, Ivan Tertilov, Ivan Klocikov, Alexandr Şuleac, Piotr Şuleac dar şi „încercuiţii" locotenentul Nicolai Ivanov, sublocotenentul Nicolai Kovalciuk, ostaşii Dmitrii Polegaev, Nicolai Chiricenco, Ivan Ţîbulenco, Ivan Doţenco, fostul ostaş din miliţia populară Igor Mostobaev. Ivan Tertilov a făcut rost de un aparat de radio şi a început să răspîndească în rîndul locuitorilor informaţiile cu privire la situaţia de pe front.

Despre existenţa în satul Blijnii Hutor a unui grup patriotic au aflat liderii organizaţiei din Tiraspol V. Panin şi M. Sosidico. Sarcina de a stabili legătura cu aceasta M. Socidici i-a încredinţat-o unui locuitor al satului Blijnii Hutor, comsomolistului M. Topor. Misiunea a fost realizată. Ilegaliştii din Blijnii Hutor au început să primească din oraş şi să distribuie în sat foile volante imprimate tipografic, comunicatele Biroului sovietic de informaţii, exemplare ale ziarului „Pravda". Ilegaliştii P. Şuleac şi I. Tertilov, furişîndu-se noaptea în cariera de piatră, au turnat nisip în cutiile de unsoare ale vagoanelor, pînă nu au fost observaţi de patrula română care a deschis foc asupra lor. După aceasta autorităţile române nu au întărit securitatea materialului rulant. Mai devreme, ilegaliştii au ucis în cariera de piatră un soldat german. Poliţia a considerat că este un sinucigaş, însă activitatea patrioţilor a atras atenţia unui complice al ocupanţilor – tizul conducătorului. În noiembrie 1943, trădătorul a fost prins în momentul în care urmărea o adunare a grupului, şi G.Liubenco l-a împuşcat. Investigînd „dispariţia" informatorului, poliţia a început arestările membrilor grupului. Pînă la sfîrşitul anului 1943 au fost capturaţi 13 dintre cei 20 de membri ai acestuia[1516]. Apoi, au fost arestaţi M. Sosidico şi A. Topor.

Fiind informaţi despre arestări, V. Panin, D. Butuc şi A. Petrovscaia s-au ascuns în satul Sucleia. Încercînd să le ofere tovarăşilor aflaţi în detenţie un alibi, ei continuau să redacteze foi volante şi prin intermediul mamei lui D. Butuc le transmiteau celor de la

[1516] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1029. Fila 17, 92; Коммунистическое подполье Молдавии. С. 92.

Tiraspol. Unul dintre cei arestaţi n-a rezistat torturii şi a depus mărturii. V. Panin şi D. Butuc au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare, în contumacie. Totuşi, la începutul anului 1944 poliţia i-a arestat pe A. Petrovscaia, pe ilegaliştii D. Butuc, A. Reazanţeva, S. Ghizmaer, I. Ţaţkin, N. Cuzmenco. Ei au fost torturaţi în cel mai groaznic mod, pe N. Cuzmenco călăii siguranţei l-au torturat-o în timpul interogatoriului pînă la moarte. S. Ghizmaer a fost împuşcat. A. Reazanţeva şi I. Ţaţkin, rezistînd eroic la tortura din timpul interogatoriului, nu au mărturisit nimic şi au fost eliberaţi. M. Sosidico a reuşit să evadeze[1517].

Grupul patriotic din satul Parcani, condus de V.C. Peltec şi-a continuat activitatea de propagandă şi agitaţie politică. În luna februarie 1944, un membru al acesteia – G.A. Verbanov, a stabilit legătura cu grupul ilegalist din satul Velikoploskoe (comandant G.E. Goluşko), care avea legături cu partizanii. La întoarcerea lui Verbanov din Velikoploskoe ilegaliştii au organizat în casa lui V.C. Peltec din Parcani o adunare la care s-a decis înfiinţarea unui grup armat de partizani. În calitate de comandant a fost ales Verbanov, şef al statului-major – Peltec. La adunare s-a decis să fie aruncat în aer arcul din centrul satului, perturbînd astfel traficul de pe podul de cale ferată de peste Nistru, să se continuie agitaţia politică în rîndul populaţiei şi să se procure armament. Din Velikoploskoe grupul a primit 4 puşti şi o mitralieră de fabricaţie cehă. Pînă la începutul lunii martie 1944 grupul din Parcani avea un efectiv de 24 de luptători. Grupul le-a transmis partizanilor informaţii valoroase cu privire la deplasarea pe cale ferată a trupelor inamice[1518].

Partizanii le-au dat indicaţii membrilor grupului să pregătească operaţiunea de explodare a podului de peste Nistru, promiţîndu-le explozibil şi specialişti. Ilegaliştii din Parcani au făcut cercetări la faţa locului. Apropiindu-se de pod, ei au stabilit locul în care se putea pune explozibilul. Despre aceasta s-a raportat statului major al detaşamentului „G.I. Kotovskii". Însă, la acel moment partizanii nu aveau explozibilul necesar şi planul n-a fost pus în aplicare. Apoi, în mîinile ocupanţilor au ajuns nişte documente care aparţineau ilegaliştilor. La mijlocul lunii martie 1944, majoritatea membrilor grupului au fost capturaţi de către poliţia română[1519].

Din cele 60 de organizaţii şi grupuri patriotice ilegaliste, care activau în Moldova în perioada de ocupaţie germano-română, doar una a încercat să-şi extindă activitatea pe întreg teritoriul Basarabiei. Aceasta a fost numită de către istoricii PCM „Organizaţia interraională din Chişinău". Organizaţia a fost creată pe etape. În februarie 1943, un membru al organizaţiei comsomoliste ilegaliste din anii '30, fost student al institutului agricol din Chişinău Nicolai Doraş, un elev al colegiului de viticultură şi vinificaţie Dmitrii Moscaliuc, administratorul fabricii de textile Iohim Epure, fratele acestuia Mihail Epure şi muncitorul Mihail Rufulea, cunoscînd soarta tragică pe care au avut-o membrii altor grupuri ilegaliste, au înfiinţat o nouă organizaţie calandestină. În satele Jora de Sus, Jora de Jos, Lopatna, Hîjdieni, Berezlogi din judeţul Orhei propaganda patriotică era petrecută de Macar Savciuc, Maxim Savin şi alţii. Dmitrii Moscaliuc, orginarul satului Bulăieşti, a stabilit legătura cu aceştia. Aşişderea altor grupuri clandestine, membrii organizaţiei din Chişinău au făcut rost de un aparat de radio şi

[1517] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 587.
[1518] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1030. Fila 16, 17; Коммунистическое подполье Молдавии. С. 68, 69.
[1519] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1030. Fila 19.

răspîndeau în rîndul populaţiei informaţiile cu privire la situaţia de pe front. Valul de propagandă „defetistă” a alarmat autoritpţile de ocupaţie. La 23 iunie 1943 centrul SSI din Chişinău a arestat 323 de persoane, care erau suspectate de „activitatea comunistă”[1520], însă, în urma acestei operaţiuni, nici un grup ilegalist n-a fost descoperit.

În luna septembrie 1943, Maria Şapovalova, participanta grupului condus de N.V. Doraş şi D.I. Moscaliuc, a făcut cunoştinţă cu membrul Partidului comunist Român, menţionat anterior, Iosif Bartodzy. Acesta, îşi aducea aminte după război Maria Şapovalova, „era un om educat, inteligent, un excelent organizator, un ilegalist înăscut, neînfricat, capabil să-i mobilizeze pe toţi camarazii săi, însufleţindu-i la luptă contra cotropitorilor; el credea cu tărie în victoria URSS”. Prin intermediul Mariei Şapovalova, I. Bartodzy a făcut cunoştinţă cu Doraş, Moscaliuc şi alţi membrii ai celor două grupuri. Pe data de 28 septembrie 1943 în casa Agripinei Gheorghiţă (stradela Ostapov, 24) a avut loc o şedinţă de organizare, la care a fost creat comitetul chişinăuian ilegalist din care făceau parte Bartodzy (secretar), Doraş, Moscaliuc, Şapovalova şi alţi ilegalişti. Sarcina sa prioritară Comitetul considera crearea unor celule ilegaliste atît în Chişinău, cît şi în judeţe. Ilegaliştii intenţionau, odată cu apropierea frontului, să organizeze o răscoală, acaparînd podul de cale ferată şi instutuţiile cele mai importante. Pentru a împiedica scoaterea din ţară a valorilor materiale, ilegaliştii intenţionau să arunce în aer podul de cale ferată de peste Prut din Ungheni.

Pentru deplasările în scopul organizării activităţii clandestine şi pentru achiziţionarea de armament era nevoie de bani. În casieria organizaţiei erau 150 de mii de lei. Cea mai mare parte a banilor, 85 de mii de lei, au fost depuşi de Iosif Bartodzy, pentru care acesta a plătit cu detenţia în lagărul de concentrare. Ilegaliştii au procurat un aparat de radio şi trei şapirografe necesare pentru editarea foilor volante. „În afară de propaganda comunistă din Basarabia, – se menţiona în documentele siguranţei, – sus-numitul (Batrotzy) instruia membrii comitetului şi punea în sarcina celulelor dobîndirea de armament, pentru a îngreuia retragerea trupelor germano-române, de asemenea, le-a dat indicaţii ca pentru misiunea specială de aruncare în aer a podului de cale ferată de lîngă Ungheni să fie alese persoanele cărora, la momentul potrivit, li se va pune la dispoziţie explozibilul”[1521].

Fiind un conspirator experimentat, I. Batrodzy îi infroma despre acţiunile sale, chiar şi pe membrii comitetului, doar în măsura în care aceasta era necesar pentru activitatea lor clandestină. În încercarea de a restabili legătura cu conducerea comuniştilor români, el de două ori, în 1941 şi în 1943, s-a deplasat la Bucureşti dar fără nici un rezultat[1522]. El s-a îngrijit să facă rost de explozibil însă, fără a spune cuiva despre acest lucru. „Sub conducerea lui Bartodzy, – relata după război un ofiţer al serviciului de contrainformaţii român, pomenindu-se însuşi pus sub urmărire penală, – a fost construit, cu mari încălcări, grajdul pentru vaci de pe teritoriul şcolii agricole din Cucuruzeni”. Invocînd „necesităţile de construcţie”, antreprenorul, de două ori, a primit dinamită de la departamentul industriei miniere din cadrul „guvernămîntului Basarabiei”. În total el a primit 25 de kilograme de dinamită, 75 de capse şi 67,5 metri de cablu. S-a mai practicat şi „împrumutarea” explozibilului care n-a fost reflectată în acte. Ulterior, la depozitul departamentului industiei miniere a fost depistat un „deficit

[1520] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 158.
[1521] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 49, 50.
[1522] ANRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1022. Fila 3.

semnificativ" de dinamită. Bartodzy, a conchis în mod justificat serviciul de contrainformaţii, a luat dinamita pentru scopurile sale diversioniste[1523].

În perioada octombrie-noiembrie 1943 Comitetul chişinăuian a stabilit relaţii cu grupurile patriotice din satele Bulăieşti, Mîrzaci, Mîrzeşti, Hîrtopul Mare, Hîrtopul Mic. N.V. Doraş a înfiinţat o celulă ilegalistă în satul Boşcana. La cea de-a doua şedinţă a comitetului care s-a desfăşurat pe data de 18 octombrie 1943 în apartamentul lui Mihail Epure, Nicolai Doraş şi Dmitrii Moscaliuc au prezentat raportul cu privire la acţiunile realizate. Iohim Epure a fost ales în calitate de membru al comitetului. Pe data de 3 noiembrie 1943 comitetul i-a desemnat responsabili pe Nicolai Doraş şi Iohim Epure pentru redactarea unei foi volate care să conţină un apel către tineret de a se împotrivi mobilizării în armata română.

Foaia volantă întitulată „Scînteia", a fost multiplicată la şapirograf într-un tiraj de 1200 de exemplare şi distribuită în Chişinău şi în localităţile rurale[1524]. Totodată, Bartodzy n-a uitat să îndrepte siguranţa pe o pistă greşintă. Redactînd foaia volantă scrisă de moldoveni, el a introdus în textul acesteia şi particularităţi ale stilului de limbă ardelean. Foaia volantă au concluzionat anchetatorii Siguranţei, a fost tipărită la Iaşi, şi adusă în Chişinău prin intermediul curierului Partidului comunist din România. Cinci brigăzi ale poliţiei politice din Chişinău şi din Iaşi, lăsînd deoparte anchetarea dosarelor reale, şi-au canalizat eforturile în vederea descoperirii contactelor stabilite de către comuniştii români în Basarabia.

Conducătorul ilegaliştilor organiza personal distribuirea foilor volante. „Odată, – relata în memoriile sale ilegalista Lidia Cohana-Sadîkina, – unul dintre ilegalişti, probabil, se îmbolnăvise. Bartodzy m-a rugat atunci să distribui foile volante în regiunea străzii Munceşti. Eu am căzut de acord. Se întîmpla aceasta în anul 1943, toamna devreme... Bartodzy mi-a fixat întîlnire nu departe de gara feroviară. Acolo, lîngă gară, în întuneric, el mi-a făcut cunoştinţă cu doi tineri, a căror nume şi prenume nu-mi sînt cunoscute. Cu un pachet burduşit cu foi volante am luat-o la fugă pe strada Munceşti în direcţia satului Băcioi. În noaptea cu lună plină, am început să încleiem foile volante pe pereţii caselor, pe garduri, le aruncam prin curţile caselor. Am încheiat misiunea în, aproximativ, două ore.., după care am dispărut în întuneric"[1525]. Unul dintre tinerii care răspîndea foile volante era P. Guşan, un membrul al grupului condus de N.G. Baciu.

Pe data de 11 noiembrie 1943, guvernămîntul Basarabiei a primit de la Bucureşti ordinul cu privire la desfăşurarea]n regiune a „Operaţiunii 1111". Aceasta prevedea evacuarea în România a utilajului industrial, a tehnicii agricole, a produselor alimentare, a vitelor, recrutarea persoanelor de vîrsta respectivă[1526]. Ilegaliştii au răspuns la acest ordin prin răspîndirea a două foi volante, în care chemau muncitorii şi ţăranii să nu permită distrugerea fabricilor şi uzinelor, să se împotrivească evacuării forţate, să împiedice furtul bovinelor şi evacuarea maşinelor şi a utilajului în România şi Germania[1527]. Ilegaliştii au obţinut informaţii despre conţinutul documentului secret. La următoarea şedinţă a comitetului, membrii organizaţiei au primit însărcinarea să ducă lucrul de lămurile cu ostaşii armatei române. Întrucît Dmitrii Moscaliuc era ameninţat cu mobili-

[1523] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4770. Fila 45.
[1524] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. Т. 2. С. 340, 341.
[1525] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 49.
[1526] Mai detaliat vezi: Шорников П.М. Цена войны. С. 55-62.
[1527] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 48.

zarea în armata română, s-a decis ca Nicolae Doraş să fie agent de legătură cu conducătorii celulelor ilegaliste cu care acesta colabora.

Executînd această decizie, Doraş şi Moscaliuc în aceeaşi zi s-au deplasat în satele judeţului Orhei. Acolo, fiind ajutaţi de ilegaliştii Mihail Savciuc din satul Bulăieşti şi Maxim Savin din satul Jora de Sus, au înfiinţat încă vreo cîteva celule ilegaliste. Pentru alegerea persoanelor de conducere, pe data de 29 octombrie 1943 Doraş şi Moscaliuc au convocat în satul Bulăieşti o şedinţă a la care a fost ales comitetul ilegalist al satului: Savciuc (secretarul comitetului), Savin, Dmitrii Doroş, Gheorghe Chişlari, Stepan Pleşco şi Grigorii Smochin. Munca de organizare a continuat.

În lunile decembrie 1943 – ianurie 1944 au fost înfiinţate celulele ilegaliste în satele Cojuşna de lîngă Chişinău şi Lopatna din judeţul Orhei. Pînă la începutul lui 1944 comitetul din Chişinău dirija cu cinci grupuri urbane şi 13 rurale. În total, după cum afirma I. Bartodzy după război, din organizaţie făceau parte aproximativ 500 de membri.

Pentru „comisia de partizani" a Institutului de istorie al partidului din cadrul CC al PCRM, condusă de fostul şef al serviciului de informaţii al unuia dintre detaşamentele unităţii II Moldoveneşti de partizani D.D. Elin, o dovadă concludentă de participare a uneia sau alteia persoane în lupta patriotică, era existenţa documentelor cu privire la arestarea acesteia de către siguranţă. Însă, nu toţi ilegaliştii şi partizanii, din fericire, au fost arestaţi. În plus, la sfîrşitul războiului, mulţi dintre aceştia au pierit luptînd pe front. Dar şi mai mulţi dintre participanţii la lupta ilegalistă au considerat că este umilitor pentru ei să demonstreze ceva funcţionarilor ştiinţei de partid. Prin urmare, doar 75 de membri ai organizaţiei ilegaliste interraionale din Chişinău au fost recunoscuţi oficial ca ilegalişti şi 19 ca persoane care cunoşteau despre existenţa acesteia şi „sprijineau activitatea organizaţiei". Componenţa organizaţiei era în concordanţă cu structura naţională a populaţiei din zona centrală a Moldovei. Din aceasta făceau parte 59 de moldoveni, 20 de ucraineni, 13 ruşi, 2 evrei. Este reprezentativă şi componenta socială a organizaţiei: 34 ţărani, 27 muncitori, 24 funcţionari, casnice şi alte categorii[1528].

Existenţa unei organizaţii extinse se afla sub ameninţare. Bartodzy considera că începutul arestărilor are legătură cu faptul că pe data de 5 ianuarie 1944, în timp ce încerca să achiziţioneze armament, a fost capturat membrul comitetului ilegalist Iohim Epure. „Fiind bătut cu cruzime, – menţiona Bartodzy în anul 1948, – el a mărturisit că face parte din organizaţie. În ziua următoare am fost arestat eu şi alţi membri ai organizaţiei, în total 46 de persoane". De fapt, patrioţii au fost trădaţi de provocatorul siguranţei Lazăr Macedon, care s-a infiltrat în organizaţie, prezentîndu-se drept un prizonier evadat. Cu toate acestea, în linii mari, poliţia acţiona orbeşte, înşfăcînd zeci de „suspecţi". Au fost arestate aproximativ 100 de persoane. Comisarii siguranţei Moraru şi Gheorghiu, torturau anchetaţii cu bestialitate.

Deosebit de crunt a fost torturat conducătorul organizaţiei de către anchetatorul serviciului SSI A. Macrinici, care şi-a modificat numele de familie slav în unul tipic românesc – Marinescu. „Eu, – îşi amintea I. Bartodzy după război, – am fost închis într-un subsol rece şi întunecos în care am stat 6 zile pe aşa-numita „dietă sărată". Toţi arestaţii care se aflau pe o astfel de dietă, erau hrăniţi cu mîncare sărată excesiv, preparată special pentru ei, şi le se dădea apă sărată. Eu eram teribil de însetat şi sufeream groaznic... În timpul interogatoriului, Macrinici mă lovea cu un baston de cauciuc şi, în urma loviturilor aplicate, tot corpul mi s-a acoperit de echimoze şi vînătăi. Cînd

[1528] Ibid. C. 46.

obosea, Macrinici mă dădea pe mîna unui alt colaborator de poliţie, care continua să mă bată şi îmi cerea să-i denunţ pe toţi membrii organizaţiei. Deseori Macrinici mă bătea cu bastonul peste degetele de la mîini care erau ţinute de colaboratorii de poliţie prezenţi la interogatoriu"[1529]. Cea mai grea tortură suportata de ilegalist a fost „scaunul electric". Ca urmare a torturii cu utilizarea şocului electiric, Iosif Bartodzy, un bărbat sănătos de 32 de ani, a devenit invalid.

Acest coşmar a durat 35 de zile, însă depoziţii care ar fi provocat noi arestări sau ar fi complicat situaţia camarazilor capturaţi de poliţie Bartodzy n-a dat. Cu toate acestea, el înţelegea că ar putea fi torturat pînă la moarte. De aceea, la unul dintre interogatorii el a făcut aluzie la deplasările sale spre Bucureşti, întreprinse în scopul stabilirii relaţiilor cu conducerea comuniştilor români, şi a inventat existenţa unui comitet regional basarabean ilegalist al Partidului comunist din România. Anchetatorii au dat crezare „mărturiilor" lui. Siguranţa, raporta în februarie 1944 inspectorul regional de poliţie Chişinău colonelul Alfred Paximade, are nevoie de Bartodzy, „pentru a stabili relaţiile sale cu Comitetul Central al PCR din Bucureşti şi identificarea membrilor comitetului regional basarabean al PC". Interogatoriile şi schinjiuirile au încetat.

Au dat dovadă de bărbăţie şi ceilalţi ilegalişti arestaţi. Majoritatea lor arestaţi nu şi-au recunoscut apartenenţa la organizaţie, iar acei a căror participare în lupta ilegalistă a fost deja stabilită în cadrul anchetei, nu au depus mărturii care ar demonstra vinovăţia tovarăşilor lor. A dat rezultate şi tactica lui Bartodzy – a nu lăsa probe scrise. Deşi în timpul percheziţiilor, de la arestaţi, au fost confiscate 15 pachete, care conţineau documente şi diverse materiale şi însemnări, date cu privire la faptul că siguranţa a utilizat aceste materiale în interesul anchetei nu există. Dintre cele cinci celule ilegaliste existente în Chişinău, poliţia a identificat doar trei, din cele 13 rurale – doar cinci: în satele Bulăieşti, Boşcana, Cojuşna, Mîrzaci şi Jora de Sus.

În cele din urmă, în faţa instanţei de judecată au fost aduse 42 de persoane, mai puţin de jumătate din totalul persoanelor capturate de poliţia română în dosarul Organizaţiei interraionale Chişinău. Unul dintre cei arestaţi, cizmarul Alexandru Cristea, a reuşit să evadeze. În luna aprilie 1944, el a înfiinţat un grup armat de partizani din care făceau parte 5 persoane. Aschunzîndu-se într-un adăpost subteran în suburbia capitalei Valea Dicescu, membrii acesteia ieşeau „la vînătoare" doar noaptea, deposedînd jandarmii români de armament de care, considerau ei, vor avea nevoie în momentul izbucnirii răscoalei. Însă, în luna iunie, în urma unui denunţ, a fost capturat şi acest grup[1530].

Ilegaliştii au fost judecaţi de tribunalul militar în perioada 4-6 martie 1944. Iosif Bartodzy a fost declarat vinovat de înfiinţarea organizaţiei ilegaliste, de multiplicarea şi răspîndirea foilor volante. Dat fiind faptul că el n-a depus mărturii cu privire la organizarea acţiunilor de sabotare, necesare instanţei de judecată pentru pronunţarea sentinţei capitale, această acuzaţie nu i-a fost adusă. Însă, justiţia română n-a acţionat în conformitate cu legea, dar, invocînd „conştiinţa naţională", l-a condamnat pe I. Bartodzy şi încă pe alţi 10 ilegalişti la moarte, iar pe ceilalţi 27 – la muncă silnică pe diferite termene[1531].

[1529] ANRM. F. 3280. Inv. 1. D. 1022. Fila 5.

[1530] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 50, 51.

[1531] Autorităţile sovietice care au examinat activitatea organizaţiei interraionale din Chişinău, au conchis: „În pofida torturilor crunte, patrioţii arestaţi de siguranţă, nu i-au denunţat pe ceilalţi membri ai organizaţiei, în rezultat „multe celule nu au fost deconspirate de serviciile punitive". Pe data de 6 martie 1944, de tribunalul militar român au fost condamnaţi

Membrul comitetului Mihail Rufulea şi alţi trei ilegalişti care nu au recunoscut nimic dar totuşi au fost chemaţi în instanţă, nu au fost condamnaţi. Acest succes, de asemenea, le aparţinea atît lor cît şi camarazilor lor. Dar, odată cu ilegaliştii au fost condamnate alte 10 persoane care nu făceau parte din organizaţie: fiind bătuţi şi schingiuţi de către anchetatorii români aceştia s-au autocalomniat. Alexandru Cristea şi membrii grupului său, ascunzînd armamentul, au reuşit să scape de condamnarea la moarte ca partizani. La începutul lunii august aceştia au fost condamnaţi la 5 ani de muncă silnică ca persoane ce s-au opus mobilizării în armata română.

Ilegaliştii rămaşi în libertate, activau în continuare. Fiodor Mereuţa şi alţi patrioţi, care lucrau în depoul de tramvaie din Chişinău, de nenumărate ori au întrerupt alimentarea reţelei cu energie electrică, împiedicînd astfel ieşirea pe linie a tramvaielor. Astfel, ei reţineau începutul zilei de lucru a întreprinderilor şi a instituţiilor administraţiei de ocupaţie. Lucrătorii atelierelor de reparaţii auto Timofei Midrigan şi Serghei Taratunskii „reparau" maşinile aduse de pe front astfel încît acestea, în curînd, iarăşi se defectau. Ilegalista din satul Cojuşna Ana Sava-Zaltur, aflîndu-se în Chişinău, a fixat la intrarea în piaţa centrală de pe strada Armenească, lozinca sovietică „Proletari din toate tările, uniţi-vă!". De altfel, recunoştea siguranţa, propaganda „antiromânească" se desfăşura pretutindeni în Moldova. Patrioţii au reuşit să prevină destrămarea completă a organizaţiei.

Siguranţa şi în continuare avea nevoie ca I. Bartodzy să fie ţinut în viaţă – pentru a identifica contactele sale de la Bucureşti. Prin urmare, executarea sentinţei de condamnare la moarte n-a fost pusă în aplicare. Din închisoarea centrală din Chişinău el a fost transferat la penitenciarul din Aiud, România. Tot acolo au fost aduşi şi alţi tineri ilegalişti. Femeile au fost trimise în penitenciarul din oraşul Caransebeş. Aflîndu-se în penitenciarul de la Aiud, I. Bartodzy a stabilit legătura cu membrii MOPR (organizaţia Ajutorul roşu internaţional) şi a organizat aprovizionarea camarazilor săi cu produse alimentare şi tutun. La sfîrşitul lunii august 1944, după răsturnarea regimului Antonescu, membrii condamnaţi au fost eliberaţi[1532]. Organizaţia interraională din Chişinău, n-a reuşit să organizeze o răscoală în capitala ţării. Însă, membrii acesteia au contribuit la lupta patriotică şi au ieşit învingători din confruntarea cu organele de anchetă.

Se pregăteau să dea la Chişinău o lovitură ocupanţilor din spate şi membrii organizaţiei de tineret „Steaua Roşie". În noaptea spre 9 septembrie 1943 Veniamin Rîbceak şi Gheorghii Gasner au arborat pe clădirea Bursei de muncă din strada Ştefan cel Mare, 61, un drapel roşu cu dimensiunea de 80x60 centimentri. Pe pînza roşie ilegalista Valentina Marjină a brodat cu aţă albă literele „URSS". Temîndu-se că drapelul este minat, ocupanţii l-au dat jos de pe clădirea bursei tocmai la ora 9 dimineaţa, după ce acesta a fost văzut de mii de trecători şi de muncitorii veniţi în căutare de lucru. V. Rîbceak, G. Gasner şi Adam Marjină, aflîndu-se în mulţimea care venise la Bursă,

---

la moarte R. Veltynvar (I. Bartodzy), M. Şapovalova, N. Doroş, D. Moscaliuc. D. Moscaliuc, I. Epure. P. Guşan, E. Milco, V. Straista, G. Baciu, V. Gorbatcov, F. Mereuţa; la 20 de ani de detenţie: M. Savin, M. Epure, A. Guţu, I. Doraş, G. Sîrghii, I. Petica; la 15 ani – T. Stucalov, M. Chelaru, N. Sipoteanu, D. Smochina, D. Doraş, M. Sainciuc, E. Cotorobai, F. Dumbi, A. Jignea, A. Gheorghiţa; la 10 ani – A. Miliutin, S. Pleşca, E. Munteanu, D. Zadraşcu, G. Chişlaru, E. Radu; la 7 ani – T. Midrigan, E. Teleş; la 5 ani – H. Straista, A. Cristea, A.Zaltur; la 3 ani – I- Ţurcanu, I. Russu, N. Savin, G. Mîndrescu. // Vezi: Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Т. 2. С. 589.

[1532] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 51.

au comentat apariţia drapelului. Acest fapt a fost observat de către agenţii siguranţei. Ilegaliştii au fost arestaţi şi supuşi unui interogatoriu crunt. Deşi nu au mărturisit nimic, aceştia au fost închişi în lagărul de muncă corecţională din Oneştii Noi în baza învinuirii comune „pentru activitatea comunistă". Camarazii au evadat din lagăr, însă doar V. Rîbceak a reuşit să se ascundă. G. Gasner a fost capturat şi adus înapoi în lagăr, iar A. Marjină a fost întemniţat în închisoarea Centrală Chişinău.

V. Rîbceak a revenit la Chişinău şi s-a adăpostit în partea de jos a oraşului la prietenul său Petru Postolachi. Fiind ajutat de acesta, conducătorul grupului „Steaua Roşie" a făcut legătura cu un alt grup ilegalist. În apartamentul lui Petru Capraş acesta s-a întîlnit cu Vladimir Chiperi, Alexei Vasiliu şi cu alţi patrioţi. Aceştia au devenit membri ai grupului „Steaua Roşie" şi au semnat jurmămîntul. Astfel, V. Rîbceak a înfiinţat o nouă subdiviziune a organizaţiei ilegaliste. Între timp, în decembrie 1943 Adam Marjină a reuşit să evadeze din închisoare. El a preluat conducerea grupului ilegalist de tineret din partea de sus a Chişinăului din care făceau parte Alexei Vasiliu şi un grup de fete: sora sa Valentina Marjină, Liudmila Titova, Agnesa Bogdanova, Tamara Postorova, Aculina Stepanova şi altele.

Făcînd rost de un aparat de radio şi o maşină de scris, patrioţii tipăreau şi răspîndeau foi volante cu conţinut patriotic, în care erau prezentate informaţile cu privire la victoriile repurtate de Armata Roşie pe front. Pregătindu-se să atace cu grenade cuiburile de mitralieră instalate în oraş de-a lungul rîului Bîc de către trupele germane, ei adunau armament. Dintr-o fîntîna secată din curtea spitalului orăşenesc № 1 Petru Capraş şi Ivan Scvorţov au scos o mitralieră şi două discuri de cartuşe care au fost ascunse acolo de un necunoscut. Într-o casă părăsită ilegaliştii au găsit o carabină şi o ladă cu cartuşe care aparţineau, probabil, unui alt grup ilegalist.

Într-o noapte ploioasă Valentin Chiperi şi Petru Postoronca au sustras două lăzi de cartuşe şi carabina santinelei din depozitul militar, situat în parcul Catedralei. Cu ajutorul lui Nicolae Popa, care avea 12 ani, aceştia au „împrumutat" revolverul de la un ofiţer român. În luna aprilie 1944 Veniamin Rîbceak, Petru Postoronca, Alexei Vasiliu şi Valentin Chiperi, au căpătat două mitraliere, trei carabine, 10 grenade şi muniţie de la vlasoviştii care însoţea convoiul cu armament. Armamentul obţinut era păstrat de Petru Capraş şi Petru Postoronca. Ultimul, fiind deţinător al titlului „ţintaş de elită", îşi instruia camarazii cum să mînuiască arma. Ziua de 1 mai 1944 Rîbceak, Marjină şi Neverov au marcat-o arborînd un drapel roşu pe cupola Catedralei din Chişinău[1533].

În vara anului 1944, cînd Chişinăul a fost invadat de trupele fasciste, ilegaliştii defectau sistematic linia telefonică a acestora. La aceste operaţiuni au participat şi fetele – Ludmila Titova, Valentina Marjină, Agnesa Stepanova. Ultima, a tăiat 27 linii telefonice, inclusiv, de patru ori, – cablurile de legătură dintre Statul major al trupelor germane şi unităţile aflate pe linia frontului. V. Rîbceak a încercat să ia legătura cu partizanii, dar n-a reuşit. Ilegaliştii acordau ajutor soldaţilor sovietici evadaţi din prizonierat.

Anume de această situaţie s-a folosit siguranţa pentru a infiltra un agent în componenţa organizaţiei. Aceasta s-a întîmplat în luna iulie 1944. În ultimele săptămîini ale ocupaţiei „Steaua roşie" a fost deconspirată. Arestările au început cu 22 de zile înainte de eliberarea Chişinăului. În noaptea de 2 august, jandarmii au înconjurat casa în care se afla V. Rîbceak şi membrii organizaţiei D. Bedrosov şi P. Stulovskii. Camarazii s-

[1533] Лисецкий А.М., Сытник М.К. Op. cit. P. 101.

au ascuns în vie, sperînd să se alăture partizanilor. V. Rîbceac, care anterior s-a aflat în arestul poliţiei române, a preferat să se împuşte decît să fie arestat şi torturat[1534].

Au fost capturaţi 8 din cei 20 de membri ai organizaţiei – A.I. Marjină, A.V. Vasiliu, D.F. Bedrosov, V.M. Chiperi, V.I. Marjină, P.O. Stulovskii, L.I. Titova, A.E. Stepanova, precum şi familiile acestora – în calitate de ostatici. „În timpul arestului, – raporta vag şeful siguranţei, – au fost descoperite mitraliere, carabine, grenade, revolvere, cartuşe". Petru Postoronca a reuşit să scape şi poliţia n-a găsit armamentul ascuns de acesta. Arestaţii au fost torturaţi cu cruzime însă fără vreun rezultat; alte arestări nu au mai fost operate. Pe data de 22 august, aceştia au fost trimişi la închisoarea din oraşul românesc Galaţi, de unde au fost eliberaţi de Armata Roşie[1535].

În primăvara anului 1944, la Chişinău, ajutorul acordat prizonierilor de război purta un caracter sistematic şi era organizat pe scară atît de largă, încît poliţia suspecta implicarea organizaţiilor ilegaliste în aceste activităţi. „Dispunem de informaţia, – raporta serviciului de contraspionaj al Armatei a 3-a române, şeful legiunii de jandarmi al judeţului Chişinău, – potrivit căreia elemente suspecte din Chişinău, prin intermediul organizaţiei de femei, acordă ajutor prizonierilor de război ruşi şi celor răniţi, aducîndu-le coşuri pline cu pîine şi multe alte produse alimentare sub pretextul unor acte de caritate. Pe data de 13 mai, un număr mare de femei au venit cu gamele cu mîncare caldă şi coşuri cu pîine în lagărul pentru prizonierii de război situat peste drum de penitenciar. În procesul investigaţiei s-a constatat, că o femeie era împuternicită să cumpere din piaţă produsele neceare pentru a fi ulterior preparate; aşa cum era ziua de sîmbătă, acestea au spus că dau de pomană. Pe data de 14 mai, aceleaşi femei, cu coşurile pline cu pîine, stăteau la intersecţia din apropierea lagărului şi aruncau pîine prizonierilor de război care stăteau afară. La prînz, femeile au hotărît să pregătească o masă caldă pentru prizonierii sovietici răniţi şi cumpărînd pentru acest scop un ceaun mare, au pregătit mîncarea în casa № 29 din strada Bertelot, în curte. Presupunem că organizaţia comunistă locală, folosindu-se de Crucea Roşie, acordă ajutor prizonierilor de război şi răniţilor din lagăre"[1536].

Ajutorul acordat prizonierilor este o dovadă în plus a spiritului patriotic manifestat de populaţia Moldovei în perioada de ocupaţie.

Operaţiunile militare ale ilegalităţii. Revolta în închisoarea de la Tiraspol. Experienţa operaţiunilor de luptă desfăşurate de organizaţiile ilegaliste în anul 1941 a demonstrat, că ocupanţii se folosesc de acestea drept pretext pentru organizarea represiunilor în masă. Era evident că războiul de gherilă ar trebui să înceapă în momentul în care frontul se va apropia de Moldova, iar duşmanul va fi dezorganizat şi incapabil de a realiza operaţiuni represive pe scară largă. În acest scop patrioţii făceau rost de arme, adăposteau prizonierii evadaţi care aveau experienţă de luptă şi de conducere, urmăreau dislocările şi starea moral-politică a trupelor inamice.

Comitetul ilegalist din Camenca (secretar – I.A. Kucerov), deja pe data de 9 ianuarie 1943, analizînd succesele Armatei Roşii de lîngă Stalingrad a pus în discuţie problema cu privire la „selectarea cadrelor pentru detaşamentul de partizani"[1537]. Pentru a doua oară subiectul cu privire la desfăşurarea luptei armate a fost pus în discuţie pe

[1534] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 470.
[1535] Лисецкий А.М., Сытник М.К. Op. cit. P. 99-105.
[1536] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4809. Fila 139.
[1537] AOSPRM. F. 3280. Inv. 1. D. 160. Fila 89.

data de 11 august în cadrul consfătuirii care a avut loc în pădurea Lipki, la care au participat 42 de reprezentanţi ai ilegaliştilor din raioanele Camenca şi Rîbniţa ale Moldovei şi din raioanele Crîjopol şi Balta ale Ucrainei. În cadrul acestei adunări s-a decis formarea unui detaşament de partizani. În calitate de comandant al acestuia a fost ales E.R. Mazur, iar adjuntul său – conducătorul biroului militar al organizaţiei ilegaliste din Camenca A.R. Samonii. Detaşamentul trebuia să fie alcătuit din patru grupuri de sine stătătoare, conduse de Mazur, Samonii şi de ilegaliştii Popovskhii şi Gavrisevici. Pentru început trebuiau să facă rost de armament. În pădure s-a adăpostit doar grupul condus de M.I. Popovskii. Pe 18 octombrie, la baza acestuia de lîngă satul Bodeni, a fost adus utilajul unei tipografii ilegaliste şi un aparat de radio, necesare pentru editarea foilor volante[1538].

Iniţial, grupul condus de M.I. Popovskii avea în dotare o puşcă, un revolver şi 10 grenade. Exploziv în general nu avea. Cu toate acestea, la începutul lunii octombrie 1943 partizanii au încercat să organizeze pe calea ferată un act de sabotaj. Popovskii, revenind în satul de baştină Severinovca, a confecţionat un instrument pentru extragerea crampoanelor cu care erau fixate pe traverse şinele de cale ferată, a făcut rost de cheile necesare pentru deşurubarea şinelor. Dar, cînd au ieşit pe calea ferată, partizanii au fost observaţi de serviciul de pază care a tras focuri de armă asupra lor; partizanul I.F. Ocnean a fost rănit. Pe data de 11 octombrie 1943, asigurîndu-şi paza, partizanii totuşi au demontat şinele de cale ferată. În urma acestei acţiuni a avut loc deraierea drezinei cu un vagon în care se aflau poliţişti români[1539]. Pe data de 15 noiembrie 1943 partizanii, în frunte cu Popovskii, au demontat calea ferată pe tronsonul Krîjopol-Rudniţa şi au provocat deraierea unui tren militar: locomotiva, 18 vagoane şi 9 platforme cu încărcătură de război[1540]. Cîteva zile mai tîrziu, lîngă satul Bodeni, partizanii au atacat un convoi românesc care transporta cereale, gonind escorta acestuia şi deposedînd-o de 6 puşti cu cartuşe.

Ocupanţii au operat arestări. De rînd cu ceilalţi „suspecţi" a fost capturat şi conducătorul organizaţiei I.A. Kucerov. El n-a depus mărturii cu privire la activitatea ilegalistă şi organizaţia n-a fost deconspirată. Nu peste mult timp, M.I. Popovskii a aflat că D.I. Vereikin, locuitorul satului Rotari dispune de armament, lăsat în anul 1941 de către autorităţile sovietice pentru detaşamentul de partizani. De la acesta Popovskii şi partizanii I.I. Doţenko şi E.A. Verşigora au primit 3 puşti şi 6 grenade. I.F. Ocnean a făcut rost de cartuşe pentru puştile respective. Apoi, lîngă satul Bodeni, partizanii au atacat un convoi românesc încărcat cu grîne, deposedînd poliţia locală de 6 puşti şi muniţie. În luna decembrie 1943 – ianuarie 1944 grupul condus de Popovskii a întreprins o serie de operaţiuni militare. În pădurea de lîngă localitatea Pesceanka pe tronsonul Pesceanca-Camenca M. Popovskhi împreună cu partizanii E. Baliţchii şi I. Ochean au aruncat cu grenade şi sticle umplute cu benzină, după care au tras focuri de armă într-o maşină germană cu şenile, nimicind patru soldaţi. Însă, în acel moment la locul ciocnirii au mai venit încă două maşini cu soldaţi germani. În schimbul de focuri care a urmat M. Popovskii a fost rănit. Partizanii au profitat de întuneric şi s-au întors la bază.

În pofida faptului că comandantul era rănit, grupul şi-a continuat activitatea diversionistă. În zonele Severinovka – Zagnitkov şi Hrustovaia – Pesceanca partizanii au

[1538] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 24.
[1539] Ibid.
[1540] Ibid.

rupt legătura telefonică, iar tronsonul Camenca – Pesceanca I. Ochean şi N. Şevciuc au tăiat 11 stîlpi şi firele telefonice, apoi, agăţîndu-le de sanie, le-au împăştiat prin cîmp. La începutul anului 1944, partizanii au blocat linia de cale ferată îngustă, împiedicînd ocupanţii să scoată din ţară grînele şi alte produse agricole aduse în Camenca din localităţile din preajma. Pe şosea au fost pregătite cîteva ambuscade[1541]. Ulterior, partizanii au incendiat stogurile de cereale netreierate din satul Ocniţa, au tăiat liniile de comunicare, au doborît mai mulţi stîlpi de telefonie.

Punînd în aplicare decizia luată în cadrul consfătuirii care a avut loc în pădurea Lipki, în toamna anului 1943, comitetul ilegalist din Rîbniţa, de asemenea, a format un grup de luptă cu un efectiv de pînă la 20 de persoane. Partizanii au depus jurămîntul în apartamentul lui Anatol Balan – unul dintre membrii comitetului. În calitate de comandant al grupului a fost ales un căpitan al Armatei Roşii evadat din prizonierat – S.M. Grişcenco. La începutul lunei martie 1944, organizaţia dispunea de 38 de puşti şi 12 mitraliere precum şi de voluntari care, la momentul oportun, erau gata să ia arma în mîini. Pe data de 11 martie pe teritoriul raionului Rîbniţa a fost paraşutat un grup de recunoaştere al frontului 2 Ucrainean din care făceau parte locotenentul M.E. Rîbak şi radiotelegrafista N.G. Zaharova. Potrivit indicaţiilor primite de la V.I. Rîbalko, membrul comitetului A.S. Plugari a condus cercetaşii cu radioemiţătorul pînă la Rîbniţa. Ilegaliştii i-au asigurat cu paşapoarte române şi i-au ajutat la colectarea de informaţii[1542]. În ajunul retragerii inamicului grupurile de luptă ale organizaţiei ilegaliste din Rîbniţa, în frunte cu S. Leascovschii şi N. Liubanschii au ucis în luptă 17 soldaţi germani şi au capturat 11 militari români. Un alt grup de patrioţi, în frunte cu Anatol Balan, a deminat la staţia de cale ferată Rîbniţa 13 vagoane de muniţie şi mine, 8 vagoane-cisterne cu benzină, 17 vagoane cu obiecte de valoare provenite din jaf. Trei ilegalişti, conduşi de A. Balan au capturat un ofiţer de legătură german care avea asupra sa documente de valoare şi l-au predat serviciului de informaţii al trupelor sovietice[1543].

După cum s-a menţionat, D.I. Nadvodschii şi alţi membri ai organizaţiei „Pentru Patrie" din Dubăsari, făcînd rost de arme, încă la începutul anului 1943 au ucis şase militari ale inamicului şi au atacat cazarma trupelor române. Odată cu apropierea frontului D.I. Nadvodschii a format un grup de luptă din care făceau parte ilegaliştii I.V. Socolinicov, I.V. Macarenco, V.D. Abraş, A.N. Mironenco. Fratele liderului Ivan Nadvodschii a fost ales agent de legătură. Grupul a ucis în Dubăsari cîţiva ofiţeri şi soldaţi inamici. În luna martie 1944 ilegaliştii, aflînd că ocupanţii vor să conducă din Rîbniţa spre Dubăsari un convoi de prizonieri, au decis să organizeze o ambuscadă la răscrucea drumurilor Dubăsari-Rîbniţa-Roghi şi să ascundă prizonierii în carierele de lîngă satul Molovata. Ilegalistul A.M. Julavski a primit indicaţia să verifice minele de piatră, să facă rost de produse alimentare pentru prizonierii eliberaţi şi să selecteze din satul Molovata cîteva fete, membre a organizaţiei de comsomol, care să acorde ajutor medical celor bolnavi şi răniţi şi să prepare hrana. Julavschii a realizat toate sarcinile care i-au fost încredinţate. La ora stabilită, grupul, înarmat cu revolvere şi grenade, s-a adunat în pădurice Dumbrava Marinei, unde au observat o baterie germană din trei tunuri trase de cai, pe care au atacat-o cu grenade. Însă, la momentul ieşirii grupului la traseul principal de lîngă satul Roghi, coloana prizonierilor deja trecuse. În aceeaşi noapte, lîngă satul Goian, grupul de partizani a aruncat în aer două automobile germane.

[1541] Ibid. C. 25, 26.
[1542] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 409.
[1543] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Первая часть. С. 233.

Revenind la Dubăsari, ilegaliştii au decis să arunce în aer podul de la Criuleni, pe unde plecau spre vest trupele şi tehnica de luptă a inamicului. La miezul nopţii, D.I. Nadvodschii, I.V. Socolnicov şi I.V. Macarenco s-au furişat pînă la pod şi l-au minat. Dat fiind faptul că ei aveau insuficient material exploziv, a fost deteriorată doar intrarea pe pod. Infanteria continua să plece, însă retragerea tehnicii a fost sistată. La intrarea pe pod s-a aliniat un convoi de camioane militare precum şi 9 tancuri germane. Înţelegînd că drumul de retragere este impracticabil, tanchiştii şi-au incendiat vehiculele de luptă[1544]. În esenţă, trei diversionişti au nimicit tehnica de luptă a rămăşiţelor unui batalion de tancuri ale inamicului. În zorii zilei de 10 aprilie, în suburbia Dubăsarilor Bolşoi Fontan, a intrat un grup de recunoaştere al trupelor sovietice. Ilegalistul A.N. Mironenco a condus grupul, furişindu-se prin grădinile de zarzavat, spre locul de amplasare al unei subunutăţi germane. Cercetaşii au deschis focul şi a nimicit o parte dintre soldaţi inamicului, iar ceilaţi au fost luaţi prizonieri. La această luptă a participat şi Mironenco. În aceeaşi zi oraşul Dubăsari a fost eliberat. Ilegaliştii au mers să lupte în rîndurile Armatei Roşii[1545].

Retragerea ocupanţilor din oraşul natal au grăbit şi ilegaliştii din Grigoriopol. În luna ianuarie, cînd în oraş au început arestările, membrul organizaţiei T.M. Danilov, ofiţer al Armatei Roşii, s-a ascuns în cariera de piatră de lîngă satul Bîcioc. El a reuşit să facă rost de două lăzi cu puşti şi să organizeze un grup de partizani cu un efectiv de 20 de luptători. La începutul lunii aprilie partizanii au atacat piloţii germani încartiruiţi în Grigoriopol. În schimbul de focuri, Danilov a fost grav rănit şi conducerea detaşamentului a fost preluată de partizanului războiului civil T.N. Puşcarenco. Pe data de 12 aprilie partizanii, în miezul zilei, cu focuri de armă şi strigînd „Ura!", au atacat paza podului plutitor de peste Nistru. Crezînd că e o subunitate de avangardă ale Armatei Roşii, garnizoana germană a dat bir cu fugiţii[1546].

La începutul anului 1944, cînd a avut loc arestarea ilegaliştilor din Bender, grupul patriotic din satul Dunduc (Mirnoe) s-a retras în pădurea Scroafei. Partizanilor, care erau conduşi de Mihail Cernouţki li s-au alăturat cîţiva prizonieri de război evadaţi – ostaşi cu experienţă de front, şi grupul a activat cu succes pînă la eliberarea raionului. Într-una dintre ciocnirile cu inamicul partizanul Nicolai Coleada, în pofida faptului că era rănit, a sprijinit cu focuri de mitralieră retragerea camarazilor săi, iar cînd i-au mai rămas doar cîteva cartuşe, acesta s-a împuşcat[1547].

În condiţii extrem de dificile a activat grupul ilegalist din închisoarea Centrală din Tiraspol. Ocupanţii au plasat penitenciarul în clădirea creşei №16 din piaţa Borodino. Celulele erau umplute pînă la refuz, numărul total de deţinuţi ajungea pînă la 1500 de persoane. Majoritatea acestora erau partizani şi ilegalişti din Tiraspol, Grigoriopol, Dubăsari, din regiunile limitrofe ale Ucrainei, condamnaţi la muncă silnică pe viaţă sau la închisoare pentru 15-20 de ani, dar şi cei condamnaţi la moarte. La etajul doi al clădirii, într-o cameră de tortură special echipată, erau schingiuiţi anchetaţii, deţinuţii erau bătuţi de temniceri în mod constant. Prizonierii mureau de foame, dat fiind faptul că raţia zilnică era compusă din 200 de grame de mămăligă şi „supa" din varză muce-

[1544] Феномен Приднестровья. Изд. 2-е. Тирасполь. РИО ПГУ. 2003. С. 88.
[1545] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 87-89.
[1546] История Приднестровской Молдавской Республики. Том2. Первая часть. С. 233.
[1547] Матвеева В. Отряд Михаила Чернолуцкого. // Во имя Отчизны. Материалы научно-практической конференции «Победа СССР в Великой Отечественной войне и современность». Тирасполь. 2006. С. 64.

găită. Ziua, se putea şedea pe podea doar pe rînd, noaptea era imposibl să te întorci pe cealaltă parte, fără a deranja vecinii.

În pofida regimului inuman, în vara anului 1943 deţinuţii au înfiinţat un comitet ilegalist din care făceau parte 9 persoane. Printre ele era un membru al organizaţiei ilegaliste din Camenca N.I. Ivanov, medicul penitenciarului S.V. Beleţkii, preşedintele Consiliului orăşenesc Jmerînka I.A. Crivenciuc, ilegaliştii din Jitomir A.S. Kudelciuc, I.I. Nazarenco, V.I. Liharev şi alţi patrioţi. N.I. Malinskhii, un ilegalist din Şargorod, care la începutul războiului a fost comisar al unei unităţi de artilerie, a devenit membru activ al organizaţiei. Pomenindu-se la începutul războiului în încercuire, el a devenit conducătorul unei organizaţii ilegaliste din Viniţa[1548].

Comitetul ilegalist avea ca scop organizarea revoltei şi evadarea în masă. Comitetul avea reprezentanţii săi în fiecare celulă. Mai mult ca atît, fiecare grup de ilegalişti aduşi în închisoare dintr-un raion sau altul îşi avea reprezentantul său în comitet. Prin intermediul angajaţilor civili ai închisorii, dar şi a lui S.V. Beleţkii, care avea dreptul, fiind escortat de jandarmi, să iasă în oraş pentru a procura medicamente din farmacie. Prin intermediul şefei de farmacie P.F. Borisova-Şutt şi a dentistului L.I. Volodavscaia-Grinţer, Beleţkii a luat legătura cu patrioţii din oraş, punînd la punct primirea buletinelor Biroului Sovietic de informaţii şi acordarea de către aceştia a sprijinului material. Un loc pentru întîlnirile conspirative era magazinul în care lucra în calitate de vînzător I.F. Tocarev, un fost ostaş al brigăzii conduse de G.I. Kotovskhi. De la acesta ilegaliştii primeau medicamente, bani, arme (cîteva pistoale) şi ferăstraie pentru tăierea gratiilor pe care le transmiteau deţinuţilor. Ivan Grigoraşcenco, un angajat al fermei „Antonescu", a ajutat la evadarea mai multor deţinuţi, repartizaţi să muncească la ferma respectivă. Doi tineri deţinuţi I. Sibilev şi P. Nichiforov au fost răscumpăraţi de la gardienii români de către mama lui I.F. Tocarev.

Comitetul a sabotat încercarea de recrutare a deţinuţilor în „armata" lui Vlasov, iar în luna august 1943 şi pe data de 2 septembrie a organizat două evadări în grup. În primul caz din închisoare au evadat 8 deţinuţi, care anterior au acceptat să fie înrolaţi în „armata" lui Vlasov, iar în al doilea – 16 paraşutişti şi partizani condamnaţi la moarte[1549]. Una din aceste evadări, mărturisea I. Sibilev, a fost organizată cu ajutorul santinelei ce fusese mituite şi care a deschis porţile în direcţia satului Blijnii Hutor. Însă, santinela din turnul de pază a deschis focul asupra fugarilor, mulţi au fost ucişi pe loc[1550]. Deţinuta din Tiraspol Maria Melnic a mărturisit încă despre o evadare:"... Îmi amintesc că atunci cînd am fost scoşi cu toţii în curte, trei bărbaţi au rupt-o la fugă spre punctul de control doborînd santinela la pămînt, i-au spart capul cu o sticlă şi au fugit printr-o altă curte spre Nistru. Pe unul dintre aceştia l-am văzut atunci cînd trupele noastre i-au izgonit pe ocupanţii germani. Era din oraşul Rîbniţa. [În închisoarea din Tiraspol] au fost deţinuţi soţia sa, mama ei, tatăl şi fratele său. Toţi au fost executaţi,

[1548] A. Sozykin, autorul articolului «Гимн непокоренных» (Красная звезда. 1965. 22 января), printre membrii comitetului clandestin de partid din Tiraspol i-a numit pe locuitorii or. Vinniţa I. Crivenciuc, A. Cudelciuc, D. Pancenco şi pe militarii: fostul adjunct al şefului secţiei operative al armatei a 26-a A.A. Almashev, instructor politic V. Cernenco, capturat în toamna anului 1943 în timp ce încerca să arunce în aer o locomotivă de la staţia Bîrzula, locotenentul-major V. Perov şi moscovitul N. Samsonov. // Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. Т. 2. С. 575.

[1549] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 225.

[1550] Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. С. 127, 128.

doar el a rămas în viaţă. El mi-a spus că se ascundea în pădurea de lîngă Chiţcani şi împuşca nemţii dintr-o mitralieră”[1551].

O încercare eroică de evadare au întreprins în luna august 1943 şapte ilegalişti din oraşul Tulcin, condamnaţi la moarte. „Celula condamnaţilor la moarte, – îşi aducea aminte liderul grupului clandestin din Jmerinka Iusup Ibraghimov, – era la etajul trei, unde se aflau, de asemenea, ostaşii români condamnaţi. Noi ne aflam la etajul doi, tot pe acest etaj se afla şi cancelaria închisorii pentru ofiţerii români arestaţi... La etajul inferior se aflau celulele pentru femei şi paza închisorii. Celulele în care erau deţinuţi românii nu se închideau peste noapte... Şi, într-o noapte, sub un pretext oarecare, condamnaţii la moarte au cerut să li se deschisă uşa celulelor şi s-au năpustit asupra gardienilor. Un tovarăş, care nu avea ambele picioare [el se deplasa cu ajutorul protezelor], înarmat cu o zăbrea smulsă din gratiile de la fereastră, strigînd tare „pojar”, direcţiona în jos deţinuţii români ieşiţi afară din celule, care, alergînd, strigau în limba română să nu fie împuşcaţi, [însă] gardienii, în panică, trăgeau focuri de armă asupra acestora. Astfel, toţi condamnaţii la moarte au ieşit în curte, au doborît paza de la poarta închisorii şi au ieşit în stradă... N-a putut evada doar acel ce era fără picioare. Numai el s-a întors în celulă. Evadaţii au fost reţinuţi în timp de 24 de ore, doi dintre aceştia au fost răniţi în timpul reţinerii”[1552]. Ilegaliştii, se menţiona în raportul SSI din 17 septembrie 1943, înfiinţează „în lagărele prizonierilor de război grupuri de partizani, chiar în interiorul lagărelor, cu scopul de a-i pregăti pentru o revoltă, atunci cînd biroul organizaţiei de bază va ordona acest lucru” [1553].

Independent de „filiera Beleţkii” în Tiraspol a fost creat un grup de tineret care colecta produse alimentare pentru deţinuţi şi prizonieri de război. Dîndu-se drept soţii şi logodnice ale deţinuţilor, multe tiraspolence transmiteau produse alimentare în închisoarea din piaţa Borodino. Zoia Maniko, una dintre participantele acestui grup, a fost rugată de prietenul său Leonid Belkin (Gavrilov), deţinut în închisoarea din Tiraspol, să organizeze aprovizionarea deţinuţilor cu hrană şi lenjerie curată. Împreună cu prietenele sale V. Cernova, T. Tcacenco, T. Costiuc, L. Scoc, Zoia transmitea pe furiş nu doar hrană şi tutun, dar şi scrisorile din partea rudelor deţinuţilor şi informaţiile cu privire la situaţia de pe fronturi. Odată Leonid i-a cerut Zoiei să-l ajute să organizeze o evadare. Ea trebuia să mituiască santinela şi să distrugă registrul de evidenţă a persoanelor ce vizitau deţinuţii. Mai mult ca atît, Leonid i-a cerut să-i transmită un cuţit, o frînghie şi o garafă din sticlă groasă.

Frontul era tot mai aproape. Pe data de 30 martie 1944, autorităţile române au transmis închisoarea în gestiunea detaşamentului german de represalii. Germanii au încetat să mai scoată deţinuţii la muncă, la plimbare, să-i mai hrănească şi să primească din afară pachetele cu provizii. Pe data de 31 marti, membrii detaşamentului de represalii au început execuţiile în masă a deţinuţilor. Toţi cei care nu se puteau deplasa sau împotrivi, erau împuşcaţi direct în celulă. Ceilalţi, erau urcaţi în maşini şi duşi în afara „Cazarmelor albe”. Acolo, condamnaţii la moarte erau forţaţi să se dezbrace în pielea goală, în rugul aprins în faţa şirului de deţinuţi erau arse actele de identitate ale aces-

[1551] Ibid. C. 114.
[1552] Ibid. C. 107, 108. În luna septembrie 1943, un grup mare de deţinuţi au evadat din închisoarea de la Rîbniţa. Unul dintre evadaţii care s-au salvat a fost partizanul din Vinniţa N. P . Lanoveţ. // Ibid. C. 111.
[1553] Cit. după: История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 225.

tora, apoi erau executaţi – cîte 150-200 de persoane zilnic. În total, de la sfîrşitul lunii martie şi pînă la începutul lunii aprilie 1944, au fost executaţi 500 de deţinuţi ai închisorii din piaţa Borodino.

Printre aceştia au fost şi conducătorii organizaţiilor patriotico-ilegaliste P.E. Kustov, Z.N. Cioban (Tiraspol), M.I. Kulicov, N.D. Molcianov, N.D. Golub (Dubăsari), V.F. Palianiţîn, G.G. Stolbin, G.N. Lanskii (Grigoriopol), comisarul detaşamentului de partizani „G.I. Kotovskii" – P.I. Ivanciuc, comandanţii şi comisarii grupurilor de partizani A. Reşetnic (satul Trofimovca), S. Nebogatîi (Ploscoe), G. Verbanov şi V. Peltec (Parcani), S. Socolov (Gruşka), ilegaliştii G. Vitica, C. Bişleaga, I. Zandelov (Mălăieşti), N. Kovalciuc, D. Podlegaev, I. Mastobaev (Blijnii Hutor), partizanca Daşa Diacenco, deputatul sovietului sătesc Ternovka M.M. Calendji, maiorul Armatei Roşii Siviriucov, ilegalistele din Kotovsk Vera Bondarenco şi Tosea Paraşciuc. Ulterior, rudele au identificat corpurile neînsufleţite ale lui I.G. Plămădeală şi I.G. Guţu, capturaţi de jandarmi la întoarcerea lor din pădure, unde au fost să le transmită partizanilor produse alimentare. Moldovenii N.G. Guţu, C.I. Ţarus, G.H. Guţu, M.C. Brumar, M.I. Guţu, I.V. Golubenco, F.G. Plămădeală, A.A. Cristea, au fost executaţi pentru refuzul de a se înrola în armata română[1554].

Însă, ocupanţii nu au reuşit să omoare toţi deţinuţii. În primele zile ale lunii aprilie Zoia Manico şi Valentina Cernova le-au transmis deţinuţilor cîteva sticle cu lapte şi pîine în care era ascuns un cuţit. Spre seara zilei de 4 aprilie în închisoare mai rămăseseră doar 260 de deţinuţi şi temnicerii i-au adunat pe toţi într-o singură încăpere. Încă ziua a început un viscol puternic, călăii erau obosiţi, de asemenea, era vlăguită şi paza internă a închisorii. Soarta le oferea deţinuţilor o ultimă şansă. Conducatorii organizaţiei ilegaliste I.A. Krivenciuc şi N.I. Malinskii la acea perioadă fuseseră deja executaţi, însă Ivanov, Kudelciuc, Nazarenco, Liharev şi alţi membri ai Comitetului au decis să organizeze evadarea în masă. Responsabil de aceasta a fost numit Nichita Ivanov. Deţinuţii, cunoscuînd Tiraspolul, le-au explicat camarazilor cum să părăsească oraşul cu un risc minimal. A fost întocmită o schemă a împrejurimilor Tiraspolului, pe care au studiat-o toţi deţinuţii. În noaptea spre 5 aprilie ilegaliştii au încercat să facă o mică deschizătură pe acoperiş însă, au alarmat paza externă a închisorii. S-a găsit şi o persoană total demoralizată care a făcut gălăgie, dar a fost neutralizată. Atunci cînd în celulă a intrat un gardian, deţinuţii l-au lovit cu o sticlă în cap, anihilîndu-l. Apoi, au forţat uşa celulei, au nimicit paza internă a închisorii şi deposedîndu-i de armament au încins o luptă.

Gardienii au fost luaţi prin surprindere. Confrom informaţiilor colectate de serviciile Armatei Roşii, „santinela germană s-a pierdut cu firea, s-a iscat panica şi cele, aproximativ 230 de persoane rămase au evadat, iar vreo 20 de persoane au fost împuşcate de nemţi"[1555]. Ocupanţii au atacat în curînd clădirea închisorii din exterior. Prin tirurile de foc ale gărzii exterioare, majoritatea deţinuţilor, aruncînd pe sărma ghimpată sacourile şi flanelele, au reuşit să treceacă de gard şi au dispărut în spatele caselor cartierului „Kirpicinaia Slobodka". Împuşcăturile şi strigătele au iscat panică în rîndul trupelor germane din autostradă. Aceştia au deschis focul la întimplare, automobilele intrau în coloanele de trupă, provocînd multe victime. Familiarizarea cu schema împrejurimilor or. Tiraspol, a menţionat ulterior un ilegalist din Jmerînka care evadaseră,

[1554] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 576.
[1555] Ibid. С. 197.

i-a ajutat pe fugari să iasă din zona de pericol. În pofida faptului că mulţi dintre participanii la revoltă au fost ucişi, aceasta a fost una de succes. Mulţi dintre deţinuţi au reuşit să părăsească oraşul sau să se adăpostească temporar la locuitorii din Tiraspol.

Unul dintre eroii care a salvat condamnaţii a fost locuitorul satului Nezavertailovca F.E. Boico. Deţinuţii evadaţi Belkin, Şuvalov şi Kiriliuc s-au ascuns în podul casei Tamarei Tcacenco din Tiraspol. Apoi, ei au fost duşi în livezile sovhozului „M.V. Frunze" unde s-au ascuns în gropile făcute pentru stingerea varului. Tiraspolenii Constantin şi Vanea Grigoraşenco aprovizionau evadaţii cu hrană şi îmbrăcăminte şi aceştia s-au aflat acolo pînă pe data de 12 aprilie 1944, cînd în oraş au intrat trupele sovietice. Fugarii au mai fost adăpostiţi de localnicii din satele Blijnii Hutor, Parcani, Vladimirovca, Grebeniki, Slaveanoserbka, astfel aceştia au reuşit să scape cu viaţă[1556].

Istoria închisorii Centrale din Tiraspol rămîne a fi nu doar o filă tragică dar şi una de eroism în istoria Moldovei din perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei, iar revolta din 5 aprilie – dovadă a capacităţii de rezistenţă a spiritului uman.

Oraşele Moldovei au fost invadate de trupele germane şi române, bărbaţii apţi de muncă erau folosiţi de ocupanţi la săparea tranşeelor. „Prezenţa trupelor în toate centrele ţinutului şi impunerea constantă a populaţiei la activităţie de folos obştesc, – se menţiona în raportul poliţiei din luna mai 1944, – nu le permite muncitorilor de a se organiza şi îi împiedică să pună la cale operaţiunile de sabotaj"[1557].

Ilegaliştii Moldovei nu au reuşit să ridice o răscoală în spatele inamicului. Însă, mişcarea ilegalistă a jucat un rol important în mobilizarea politică a populaţiei şi la desfăşurarea în Moldova a rezistenţei în masă.

§ 3. Sabotarea

Pentru a caracteriza orientarea statală a unui popor, cel mai reprezentativ este comportamentul celor mai largi mase − ale ţărănimii, ale muncitorilor, ale păturilor medii de orăşeni. Anume comportamentul faţă de politica ocupaţionistă a autorităţilor trebuia să joace rolul hotărîtor la obţinerea succesului sau eşuarea încercărilor ocupanţilor de a pune în serviciul lor şi de a folosi în război resursele economice şi umane în teritoriul ocupat.

Războiul căilor ferate. Calea ferată era folosită de comandamentul armatelor germane şi româneşti pentru aprovizionare, iar de guvernul României − pentru a căra peste Prut „capturile". La 17 iulie 1941, sosind la Bălţi, I. Antonescu a ordonat ca drumurile din Basarabia să fie restabilite „cu ajutorul populaţiei". Cei care se vor eschiva de la munci, potrivit ordinului Conducătorului, trebuiau împuşcaţi pe loc[1558]. Evaluînd proporţiile distrugerilor căilor ferate şi contînd pe întrebuinţarea în masă a muncii forţate a populaţiei locale, la 22 iulie conducerea căilor ferate româneşti a raportat despre posibilitatea de a restabili funcţionarea lor, pe magistralele principale ale Basarabiei, în timp de 10 zile, către 2 august 1941[1559].

[1556] Новоселов М. В фашистском застенке не смирились советские патриоты. // Коммунистическое подполье Молдавии. С. 103-114.
[1557] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4812. Fila 322.
[1558] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 37.
[1559] ANRM. F. 1931. Inv. 2. D. 68. Fila 167.

Dar muncitorii şi ţăranii din Moldova nu vroiau să „ajute" nemţilor şi românilor în războiul lor împotriva Rusiei. Din primele zile a ocupaţiei cotropitorii s-au ciocnit de sabotarea în masă a populaţiei, îndeosebi a muncitorilor. Către 1 august 1941 din cei mai mult de 2000 de muncitori şi funcţionari, angajaţi la staţia de cale ferată Chişinău în ajunul războiului, poliţia a putut depista doar 149 de muncitori necalificaţi: acari, manevranţi de vagoane, cuplori, cantonieri, paznici; din cei 1500 de lucrători ai nodului de cale ferată Bălţi au găsit doar 124. Mulţi dintre ei erau de vîrstă înaintă şi deci, practic, inapţi de muncă. La Bender căutarea a muncitorilor calificaţi-feroviari n-a dat nici un rezultat; la început poliţia a raportat, că în oraş, în general, „nu au rămas maiştri-feroviari localnici", pentru că toţi muncitorii „au fugit cu bolşevicii"[1560]. În realitate, în aceste trei oraşe, la acel moment, şi în satele din preajmă se ascundeau mai bine de o mie de muncitori feroviari.

La 2 august, convingîndu-se că măsurile întreprinse au eşuat, conducerea căilor ferate române l-a destituit pe colonelul Orzeanu, numit mai înainte şef al căilor ferate din Basarabia. Termenul de restabilire a mişcării, stabilit la 22 iulie, pe direcţiile Ungheni-Bender, Ungheni-Bălţi-Rezina şi Reni-Bender, a fost prelungit pînă la 8 august[1561]. Jandarmii scoteau mii de ţărani cu căruţe la restabilirea căilor ferate. Funcţionarii români peste tot menţionau tendinţa locuitorilor de „a se eschiva de la executarea poruncilor româneşti"[1562]. Oamenii, pur şi simplu, nu lucrau. Astfel, şi al doilea termen de „normalizare" a mişcării pe căile ferate, de asemenea, a fost încălcat.

La restabilirea obiectelor principale ale căilor ferate, întîi de toate, a podurilor, distruse în timpul retragerii trupelor sovietice, au fost concentrate unităţi militare române specializate şi brigăzi de muncitori din România. La Ungheni la restabilirea obiectelor de transport lucrau două batalioane româneşti: de geniu şi de feroviari[1563], la construirea podului de cale ferată de la Bender au fost mobilizaţi 700 de soldaţi româneşti şi 150 de muncitori din România[1564]; podul pentru autovehicule peste Nistru de la Dubăsari a fost construit de soldaţii batalionului românesc de geniu[1565].

Dar serviciile româneşti au fost nevoite să efectueze operaţii de reparaţii la 150 de staţii de cale ferată din Basarabia. Încă vreo 15 staţii de cale ferată cu totul distruse de aviaţia germană şi română, trebuiau construite de iznoavă[1566]. De aceea ocupanţii nu puteau renunţă la forţa de muncă locală. „Rechiziţionarea" ţăranilor şi muncitorilor la munci forţate continua fără întreruperi. La construirea podului de cale ferată de la Bender jandarmii au mînat 1300 de lucrători din satele vecine; iar la Dubăsari au trimis 1000 de ţărani cu căruţe[1567]. Mii de locuitori au fost „rechiziţionaţi" la munci silnice de restabilire a căilor ferate, la repararea şi construirea gărilor.

Dar muncitorii şi ţăranii continuau sabotarea. În iulie-octombrie 1941 pe direcţiile Ungheni-Bender şi Ungheni-Bălţi-Rezina ţăranii moldoveni, iar pe direcţiile Reni-Bender – moldovenii, găgăuzii şi bulgarii au blocat reluarea mişcării pe calea ferată, acordînd un ajutor real armatelor sovietice, mai ales, apărătorilor Odesei. În rezultatul

[1560] Ibid. D. 114. Fila 1. D. 98. Fila 713.
[1561] Ibid. D. 98. Fila 606 verso.
[1562] Ibid. D. 68. Fila 168.
[1563] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4232. Fila 12.
[1564] Guvernămantul Transnistriei. Cronica săptămanală. 1942. № 1. P. 9.
[1565] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 10. Fila 552, 574.
[1566] Ibid. D. 8. Fila 489.
[1567] Guvernămantul Transnistriei. Cronica săptămanală. 1942. № 1. P. 9.

sabotării, toate termenele de „normalizare” a circulaţiei pe calea ferată au fost încălcate. În martie 1942 într-un text cu scopuri de propagandă, „conducătorul” a declarat că 1360 de kilometri de căi ferate din Basarabia au fost readuse la funcţionare normală către 29 august 1941[1568]. În realitate, lucrătorii căilor ferate române, la acest moment, au reuşit „să împingă” din Iaşi spre Chişinău doar primul eşalon.

Pînă la 16 octombrie 1941, cînd evacuarea oştirilor sovietice din Odesa s-a încheiat, duşmanul, adică comandamentul românesc, n-a putut trimite spre front, prin Moldova, nici un eşalon. Circulaţia pe direcţia Reni-Chişinău a fost restabilită abia la 6 octombrie, iar pe tronsonul Chişinău-Bender şi mai tîrziu[1569]. La mijloc de octombrie 1941 continuau să rămînă paralizate nodul de cale ferată Bender, precum şi segmentele de cale ferată Bender-Bulboaca, Bender-Căuşani, Tiraspol-Razdelnaia, Bălţi-Rezina, Rîbniţa-Slobodca şi alte tronsoane[1570]. Abia în februarie 1942 a reînceput circulaţia pe segmentul România-staţia Rogojeni (traseul Bălţi-Rezina)[1571], abia în iulie 1942 a fost dat în exploatare tronsonul Rogojeni-Lipiceni (53,5 km) pe direcţia Bălţi-Rezina. Pentru restabilirea circulaţiei directe pe această linie rămînea de reparat încă segmentul Lipiceni-Rezina de o lungime de 8,9 km[1572]. Linia Tiraspol-Razdelnaia a fost restabilită către 1 noiembrie 1941, iar calea ferată de la Razdelnaia pînă la Odesa-abia la 22 iunie 1942[1573]. Pentru comparare vom menţiona: în august-septembrie 1944 distrugerile căilor ferate au fost incomparabil mai mari (pe o distanţă de 200 km ocupanţii înainte de a se căra au demontat şi au dus în România şinele). Însă calea era strict necesară Armatei Roşii. Şi aceeaşi oameni-împreună cu soldaţii sovietici din trupele de feroviari au asigurat restabilirea circulaţiei în timp de două săptămîini[1574].

Din cele 14 poduri peste Prut (10 pentru autotransport şi 4 pentru transportul feroviar) au fost restabilite pentru folosire vremelnică sau reconstruite de unităţile militare româneşti şi de muncitori din România către început de decembrie 1941 numai 9. În ce priveşte restabilirea podurilor peste Nistru ocupanţii s-au ciocnit de consecintele sabotării muncilor obligatorii de către ţărani şi muncitori. Podul de cale ferată peste Nistru de la Bender, ce se construia sub controlul „ministrului de stat” al Germaniei în România Pflaumer, a Marelui stat major al armatei române şi al guvernatorilor Basarabiei şi al „Transnistriei”, a fost dat în exploatare abia la jumătate de an de la începutul construcţiei – 21 februarie 1942. Podul peste Nistru de la Otaci a fost construit către sfîrşit de iunie[1575], iar cel de la Criuleni – şi mai tîrziu, în toamna lui 1942[1576].

Obiectele restabilite de ocupanţi au început să fie atacate de diversionişti. La 29 septembrie 1941 patrioţi au dat foc atelierelor de la staţia de cale ferată din Ungheni[1577]. O zi mai tîrziu la staţia de cale ferată Pămînteni din Bălţi „un grup de persoane necunoscute” au dat foc la o stivă din 200 de stîlpi de telegraf, pregătită pentru transportare.

[1568] ANRM. F. 1894. Inv. 1. D. 8. Fila 489.
[1569] ANRM. F. F. 1931. Inv. 1. D. 69. Fila 98, 606 verso; F. 680. Inv. 1. D. 4233. Fila 532.
[1570] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 529. Fila 93, 94.
[1571] Ibid. D. 483. Fila 133.
[1572] Ibid. Fila 412.
[1573] Ibid. D. 518. Fila 330.
[1574] Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 96-98.
[1575] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 529. Fila 94.
[1576] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 10. Fila 574.
[1577] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4233. Fila 14.

Pojarul a cuprins şi depozitul de muniţii, au detonat două lăzi cu cartuşe. La 6 octombrie 1941 la staţia Sipoteni acarul I. Răileanu a făcut să se ciocnească două eşaloane, după aceea a dispărut. Au fost distruse 6 vagoane cu echipament militar, au fost ucişi 5 şi răniţi 8 soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului. Accidente, care nu puteau fi categorisite „pricini naturale", aveau loc şi pe alte segmente ale căilor fierate. La 10 octombrie guvernatorul C. Voiculescu raporta Bucurestiului: „Fiind informat despre numărul mare de catastrofe pe căile ferate (ciocniri de garnituri, deraieri ş.a.) pe teritoriul Basarabiei şi fiindcă există pericolul că este vorba de acte de sabotare, am dispus să se facă anchetări". Poliţiei i s-a ordonat să supravegheze cu mai multă atenţie muncitorii, mai ales de la nodurile de cale ferată Bender şi Basarabeasca, să informeze operativ „despre dispoziţiile ostile şi sentimentele antiromâneşti" cu scopul de „a anticipa posibilele cazuri de terorism şi sabotare"[1578].

În ciuda acestor indicaţii, anume la Bender patrioţii au efectuat două diversiuni, care pot fi socotite printre cele mai rezultative, organizate de ilegalitate în anii Marelui Război pentru apărarea Patriei. La 27 februarie 1942 la staţia de cale ferată s-a dat foc unui vagon cu materiale lubrifiante destinate armatei germane. „Incendiul, – se menţiona în raportul procurorului-delegat, sosit la Bender pentru anchetarea cazului, – s-a răspîndit cu o iuţeală uimitoare". În pofida sosirii pompierilor germani şi români din Tiraspol şi Bender, cu toate silinţele lor de a stinge pojarul, focarul a fost localizat abia cinci ore mai tîrziu, după ce toată benzina şi uleiul s-au mistuit în flăcări. Au fost nimicite de pojar 8000 de kilograme de ulei special pentru arme automate şi 8 butoaie de petrol. A doua zi, la 28 februarie, la 300 m de staţia de cale ferată, patrioţii au dat foc depozitului de materiale petroliere pentru armata germană. „În ziua de 28 februarie, la ora 14 şi 50 de minute, – raporta poliţia oraşului Bender la 18 martie 1942, – a izbucnit un incendiu la depozitul de combustibil al armatei germane de lîngă staţia de cale ferată, la 300 m spre sud de calea ferată. Au fost nimicite 4000 de butoaie de benzină cu o capacitate de 200 l fiecare, 6000 l de uleiuri pentru avioane, 13 vagoane-cisterne, de asemenea au ars acoperişurile a 7 case de lîngă depozit; au fost cauzate daune de circa 500000 de lei. Cauzele precise ale incendiului nu s-au putut stabili, rămîne de presupus că este implicată o mînă criminală"[1579].

Despre pojarul aprins de grupul lui Mihail Cernoluţkii împreună cu ilegaliştii din Bender la sectorul de mărfuri al staţiei de cale ferată Bender, se menţionează în materialele despre activitatea organizaţiei ilegaliste din satul Dunduc[1580]. Însă, după cum a stabilit siguranţa, după primul pojar a dispărut din unitatea sa un caporal al armatei române. Vina pentru a doua diversiune procurorul-delegat românesc a încercat s-o dea pe seama nemţilor, mai precis asupra unui prizonier sovietic, care, lucrînd sub supravegherea santinelei româneşti, a aruncat un muc de ţigară[1581]. Există şi o altă versiune. În februarie 1942, îşi amintea după război muncitorul-feroviar Piotr Tocarev, la staţia Bender au fost aduse din România cinci eşaloane cu benzină pentru front. Butoaiele au fost depozitate la staţie. P.Tocarev, un tînăr de 17 ani şi „deadea Vasea", muncitor în etate, le-a aprins cu un smoc de vată mocnindă. „Focul abia se încingea, cînd noi eram

[1578] Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 213, 230.
[1579] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. Т. 2. С. 263.
[1580] Ibid. C. 431.
[1581] ANRM. F. 173. Inv. 2. D. 589. Fila 30, 30 verso.

la un loc ferit de primejdie, − preciza P. Tocarev. − Nemţii şi românii s-au alarmat, dar era prea tîrziu, pojarul se încinse aşa de tare, că butoaiele săreau la 20 − 30 de metri, explodînd... A ars toată benzina... Era o adevărată canonadă... Mai tîrziu am aflat că «deadea Vasea» a schimbat macazul chiar la intrarea în dreapta în gară şi două garnituri s-au ciocnit aşa de tare, că n-a rămas întreg nici un vagon, locomotivele s-au boţit, ca smocurile de fîn"[1582]. Tehnologia aprinderii este realistă iar descrierea pojarului corespunde datelor poliţiei. Cu toate acestea problema cine a organizat această diversiune − cea mai mare din perioada de ocupaţie a Moldovei, rămîne discutabilă.

La staţia de cale ferată Basarabeasca de asemenea a avut loc un accident ce ar putea avea o coloratură politică. La 2 mai 1942 acolo a deraiat trenul personal al lui I. Antonescu. Accidentul s-a întîmplat din cauza reparării necalitative a căii fierate, adică fiind cosecinţă a sabotării[1583]. Încercări de diversiuni şi sabotări la calea ferată au fost întreprinse şi în judeţul Soroca. Deraieri suspecte, potrivit comunicărilor poliţiei, au avut loc pe multe segmente ale căii ferate.

Accidentele la căile ferate s-au înteţit în vara anului 1942, cînd trupele germane înaintau spre Stalingrad. La 26 iulie patrioţii au organizat ciocnirea a două eşaloane la staţia de cale ferată Redeni[1584], iar în prima decadă a lui august la staţiile Etulia şi Ungheni[1585]. În noaptea spre 7 august la staţia Chişinău a avut loc ciocnirea unui tren german cu o garnitură de marfă: trei vagoane româneşti au fost distruse, trei vagoane nemţeşti au deraiat[1586]. La 26 august între staţiile Etulia şi Vulcăneşti patrioţii au dat foc la un pod de cale ferată cu o lungime de 14 m, iar la 28 august între staţiile Chircăieşti şi Hadjimus au aprins două vagoane cu furaj, au ars, de asemenea, cîteva mitraliere şi echipament militar[1587]. La 20 septembrie la staţia Corneşti pe linia secundară, unde staţiona o garnitură de marfă a fost îndreptat trenul cu care soldaţi şi ofiţeri germani plecau în concediu. În urma ciocnirii au deraiat locomotiva şi trei vagoane[1588]. În satul Parcani patrioţii au întreprins cîteva încercări de a defecta liniile de cale ferată ce legau Tiraspolul cu Benderul[1589]. „Elementele teroriste, − conchidea la 15 septembrie şeful poliţiei Basarabiei, − năzuiesc să comită astfel de acte, care ar paraliza transportările pe căile ferate sau, cel puţin, ar împiedica acestea"[1590].

Sabotarea producerii industriale. Grevele. După stabilirea regimului de ocupaţie muncitorii continuau acţiunile de paralizare a industriei. La Bender ei au dat foc celor mai mari combinate de morărit din oraş „Progresul" şi „Blanc". La Chişinău în noaptea spre 23 august 1941 a fost aprinsă fabrica de săpun, care a început să lucreze pentru nevoile armatei române[1591]. În noaptea spre 31 iulie 1941 la Bălţi s-au tras focuri de armă asupra pazei unui atelier militar[1592]. Muncitorii au pătruns în întreprinderile ce staţionau, scoteau uneltele, demontau liniile de producere, doseau detalii. Considerînd

[1582] Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. С. 128, 129.
[1583] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4482. Fila 681.
[1584] Ibid. D. 4483. Fila 135.
[1585] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 262, 263.
[1586] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 102.
[1587] Ibid. Fila 839; Елин Д. Партизаны Молдавии. С. 41.
[1588] Левит И.Э. Указ. соч. С. 363.
[1589] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 289.
[1590] Левит И.Э. Указ. соч. С. 363.
[1591] Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 229.
[1592] Ibid. С. 213.

că nemţii şi românii totuşi se vor căra de aici, la Chişinău muncitorii au îngropat utilajul fabricii de teracotă, deteriorată în vremea bombardărilor de la începutul războiului[1593]. Populaţia, menţiona la 11 decembrie 1941 într-o scrisoare către I. Antonescu guvernatorul „Transnistriei", pretutindeni au extras din fabrici şi uzine detaliile deficitare: curelile de transmisie, filtrele de la fabricile de zahăr, componente importante ale unor maşini-unelte[1594]. Astfel de acţiuni ale patrioţilor creau piedici suplimentare autorităţilor de ocupaţie în încercările lor de a pune în funţiune întreprinderile.

Împotrivirea a împiedicat autorităţilor româneşti la statornicirea unui regim forţat în activitatea de muncă. Populaţia de la sate şi oraşe a fost alarmată de campania de luare la evidenţă a locuitorilor, începută în august 1941, în procesul căreia autorităţile de ocupaţie stabileau numărul trăitorilor, sexul, vîrsta, apartenenţa naţională şi confesională a băştinaşilor. Temîndu-se de deportarea peste Nistru, o parte din ruşi şi ucraineni şi alte persoane ce aparţineau altor minorităţi naţionale, se declarau „români", cu toată primejdia de a fi lipsiţi de dreptul de a primi raţia de alimente şi chiar de a fi băgaţi în puşcărie pentru declararea de date false. În septembrie 1941, cînd autorităţile româneşti au început să ia la evidenţă muncitorii şi meseriaşii[1595], aceste categorii de lucrători au refuzat să-şi declare calităţile, de teamă că ar fi putut fi „rechiziţionaţi" şi trimişi la întreprinderile ce funcţionau pentru nevoile frontului − posibil chiar în Germania sau România. Au refuzat să-şi declare profesia şi îndeletnicirile vreo 60% din muncitori şi meseriaşi. În Basarabia, unde, potrivit datelor guvernămîntului, adunate către începutul lui 1943, existau vreo 14000 de meseriaşi şi muncitori industriali[1596], în 1941 de aceştia au stat la evidenţă doar 6061 de persoane[1597]. Mai bine de o treime de muncitori, care, totuşi, s-au prezentat la înregistrare, nu şi-au divulgat calificarea de producere. Conform datelor guvernămîntului, au refuzat să se prezinte la înregistrare 30-40% de muncitori şi meseriaşi[1598]. După cum s-a menţionat, către sfîrşitul anului 1941 autorităţile româneşti au luat la evidenţă în Basarabia, 3,1 mii de învăţători[1599]. În realitate numărul acestora, cum s-a stabilit în vara anului 1943, depăşea 5,7 mii[1600]. Astfel, înregistrarea a fost sabotată de aproape o jumătate din învăţători.

Înăsprirea regimului de ocupaţie a constrîns pe muncitori, într-un fel sau altul, să se legalizeze. În noiembrie 1941 chestorul Chişinăului a raportat instanţelor, că muncitorii din oraş s-au angajat la întreprinderi ori au fost trimişi la munci forţate[1601]. Ocupanţii aveau nevoie acută de ingineri şi tehnicieni capabili să restabilească procesul de producere. La 6 august 1941 C. Voiculescu a raportat CBBT, că pentru punerea în funcţiune a întreprinderilor din Basarabia este nevoie de specialişti şi de capital[1602]. Guvernatorul a invitat din România un grup de ingineri şi tehnicieni, a poruncit să se trimită peste 500 de invitaţii meseriaşilor din România, a dispus să fie depistaţi specialiştii tehnicieni printre prizonieri şi deţinuţii ghetourilor. Cu toate acestea, se men-

[1593] История Молдавской ССР. Т. 2. Кишинев. 1968. С. 448.
[1594] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 528. Fila 6.
[1595] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 73.
[1596] Cuvănt Moldovenesc. 1943. 14 martie.
[1597] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 37, 86.
[1598] Ibid. D. 532. Fila 6.
[1599] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 47.
[1600] Ibid. D. 551. Fila 18.
[1601] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4659. Fila 281.
[1602] Ibid. D. 555. Fila 178.

ţiona în raportul guvernămîntului de la 20 octombrie 1941, muncile de reparaţie la întreprinderile deteriorate, laolaltă cu posibilitatea minimă a capacităţilor de producţie a atelierelor de prelucrare a metalului într-o măsură şi mai mare erau frînate de lipsa lucrătorilor calificaţi[1603]. Ultima împrejurare în mare parte era condiţionată de nedorinţa muncitorilor de a se angaja la întreprinderile „rechiziţionate" de autorităţile române.

Oficial arătînd loialitate regimului ocupanţionist, muncitorii nu aveau de gînd să slujească docil România. La întreprinderile „rechiziţionate" de ocupanţi au început diversiunile. La 15 noiembrie 1941, persoane rămase necunoscute au lăsat să curgă toată rezerva de combustibil necesar staţiei electrice din Soroca, lăsînd fără energie electrică întreprinderile locale şi instituţiile de ocupaţie[1604]. În satul Peresecina raionul Orhei la 29 octombrie cineva a dat foc uleiniţei „rechiziţionate" de autoritîţile româneşti şi morii recent cumpărate de un proprietar român[1605].

Distrugerea concomitentă a două întreprinderi presupune existenta unui grup de activişti ilegalişti, însă poliţia n-a putut da de urmele sabotorilor. La 31 octombrie a fost aprins depozitul de combustibil al staţiei electrice comunale din Bălţi. Cu toate că au fost chemaţi soldaţi români ca să stingă pojarul, 20 de butoaie de motorină au fost nimicite[1606]. În ianuarie 1942 specialiştii români au instalat la tipografia Nr. 3 din Chişinău utilaj nou, dar defectarea lui permanentă de către lucrătorii poligrafişti a făcut ca ea să nu funcţioneze. În iulie în clădirea păzită au pătruns „persoane neidentificate" şi în cunoştinţă de cauză au demontat maşina de tipărit şi au sustras o parte din hîrtie[1607]. În noaptea spre 19 august 1942 a izbucnit un pojar la depozitul de produse petroliere din Soroca[1608].

Muncile de reparare la atelierele căilor fierate din „Transnistria", se căina guvernatorul, costă mult mai scump decît în România. Cauza era „productivitatea muncii foarte scăzută a personalului local, a inginerilor şi maiştrilor, foarte slab pregătiţi profesional"[1609]. Muncitorul de la Fabrica de produse de panificaţie din Tiraspol F. Meleşco lucra la brutăria, ce aproviziona cu pîne unităţile româneşti. În primăvara anului 1942, cînd, în timpul revărsării, apele Nistrului au ajuns pînă la brutărie, dînsul a spart cu lomul podeaua de ciment, apa a pătruns în întreprindere şi brutăria a încetat să funcţioneze. F. Meleşco s-a angajat la lucru în calitate de mecanic la staţia electrică, care aproviziona cu energie fabrica de conserve, atelierele de reparaţie auto, poşta, telegraful, instituţiile de ocupaţie. Lucrătorul a avariat motorul Diesel al blocului de generare a energiei de 300 cai-putere. Vinovaţii n-au fost descoperiţi, dar autorităţile româneşti, tehnicienii au început să supravegheze mai cu băgare de samă muncitorii, şi în decembrie 1943, cînd Meleşco a încercat să organizeze o nouă avarie, el a fost arestat. Tovarăşii l-au salvat de împuşcare, mituind şeful poliţiei: 10 litri de vin, 3 kilograme de cîrnaţ, 3 găini şi 60 de mărci ocupanţioniste[1610].

Jertfind salariul şi riscînd să fie închişi în lagărul de concentrare, muncitorii au împiedicat punerea în funcţiune a zeci de fabrici şi uzine. Sabotarea muncitorilor de la

[1603] Ibid. D. 519. Fila 207.
[1604] Ibid. D. 4325. Fila 30.
[1605] Ibid. F. 2069. Inv. 1. D. 68. Fila 45.
[1606] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4325. Fila 40.
[1607] Basarabia. 1942.24 iulie.
[1608] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 101.
[1609] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 339.
[1610] Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. С. 94, 95.

atelierele mecanice a împiedicat repararea tehnicii agricole, punerea în funcţiune a întreprinderilor ce staţionau. Cea mai mare întreprindere de prelucrare a metalului din Basarabia era uzina de motoare din Bălţi. În lipsa muncitorilor calificaţi, autorităţile române de ocupaţie au putut, pe baza ei, să înjghebe doar un atelier mecanic. Dar şi posibilităţile acestuia, recunoştea administraţia românească, au putut fi exploatate doar în volum de 25%[1611]. Din 823 de întreprinderi, „rechiziţionate" în Basarabia, către 1 martie 1942 s-a reuşit să fie puse în funcţiune doar 173. Încă 477 de întreprinderi parţial demontate sau deteriorate la începutul războiului, aşa şi nu au mai ajuns la starea de funcţionare, iar 173 de întreprinderi, capturate în bună stare, staţionau din cauza lipsei de muncitori calificaţi[1612]. Abia după un an, după începerea lucrărilor de restabilire, în august 1942, a fost pusă în funcţiune Tipografia din Chişinău. Dar şi după aceasta ea, ca şi tipografiile din Tiraspol şi Bălţi, funcţionau atît de neregulat încît nu puteau asigura tipărirea gazetelor cotidiene. Organele de presă ale guvernămintelor – gazetele „Basarabia" şi „Transnistria" – autorităţile erau nevoite să le tipărească la Bucureşti[1613]. Totodată, întreprinzătorii din Basarabia, nedispunînd de mijloace financiare, dar neîmpiedicaţi de sabotări, au reuşit să pună în funcţiune 509 întreprinderi[1614].

De greutăţi şi mai mari s-au ciocnit încercările de a reîncepe producerea industrială la răsărit de Nistru. „Lucrătorii, − recunoştea în septembrie 1942 guvernatorul „Transnistriei", − făceau tot posibilul că să se eschiveze de la lucru"[1615]. În condiţiile de lipsă a cadrelor de muncitori, ocupanţii şi aici completau personalul întreprinderilor industriale cu ţărani mobilizaţi, lipsiţi chiar şi de dreptul de a se pronunţa privitor la îmbunătăţirea condiţiilor de muncă. Însă şocul primelor luni de ocupaţie se domolea. Analizînd situaţia din „Transnistria", şeful CBBT E. Cristescu menţiona faptul, că sabotarea are loc în temei „la întreprinderile ce lucrează exclusiv pentru armată". Nesupunerea muncitorilor dînsul considera cauza principală a staţionărilor muncii la fabrici şi uzine. Pe muncitori şeful serviciului de contrainformaţii îi socotea atît de „suspecţi", încît aceştia în general nu ar trebui folosiţi la întreprinderile ce lucrează exclusiv pentru armată[1616]. Încercările autorităţilor româneşti de a pune în funcţiune industria Moldovei de acum în perioadă „blitzkriegului" au eşuat.

Au avut loc şi manifestări deschise de protest. Pentru „acte de sabotaj a lucrărilor de importanţă militară" în noiembrie 1941 au fost aduşi la curtea marţială muncitorii de la căile fierate din Comrat: Dumitru, Fiodor şi Andrei Verbanov, Petru Vlah, Ivan Bolgar şi Stepan Topal, care au refuzat să muncească pentru o remuneraţie, care nu-i aranja[1617]. La 16 martie 1942, ajunşi la disperare din cauza muncilor forţate, locuitorii oraşului Soroca s-au adunat în piaţa din faţa primăriei, cerînd de la autorităţile române curmarea samavolniciei[1618]. În vara anului 1942 lupta economică a muncitorilor avea un caracter sistematic. La 12 iunie la staţia Comrat un grup de lucrători de la serviciul căii ferate, cărora nu li s-a achitat plata pentru muncile efectuate anterior, au refuzat să înceapă noile lucrări; un alt grup de muncitori a părăsit lucrul fără nici o explicaţie.

[1611] ANRM. F. 1925. Inv. 1. D. 1. Fila 33.
[1612] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 519. Fila 147.
[1613] Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР… С. 71.
[1614] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 224.
[1615] Ibid. D. 484. Fila 150.
[1616] Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 295, 296.
[1617] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4237. Fila 456.
[1618] Ibid. D. 4237. Fila 42.

Deşi pentru aşa ceva ei puteau fi închişi în lagăre de concentrare, la 1 iulie muncitorii din nou au refuzat să înceapă lucrările. Reprezentanţii lor Fiodor Bogdanov şi Haralambie Todorov au cerut de la administraţie majorarea remunerării cu 80% . Funcţionarii români au însuşit o parte din plata muncii lucrătorilor şi se temeau ca conflictul să ia amploare. Considerînd că muncitorii nu vor cuteza să meargă la acţiuni ce ar fi putut calificate ca „sabotare" administraţia a căzut de acord să majoreze remunerarea numai cu 20%. Muncitorii însă au refuzat această pomană şi au părăsit depoul.

Deşi cauzele sociale ale conflictului erau evidente, în condiţiile de ocupaţie greva avea, totodată, şi o dimensiune politică, ea putea fi calificată drept act de nesupunere politică. Ocupanţii au hotărît să-i pună la punct pe muncitori. Fiodor Bogdanov şi Haralambie Todorov, apoi şi alţi grevişti au fost arestaţi, fiind învinuiţi de sabotare a muncilor de importanţă militară. La 24 iulie participanţii la grevă F. Bogdanov, H. Todorov, P. Stoicov, F. Hristev, Gh. Sîrbu, Z. Papazoglu, D. Milev, F. Mihailov, N. Naciuc, V. Babaraica, Gh. Ghercioglu, F. Cîlcic, Gh. Stoicov şi N. Cheloglu, precum şi lucrătorii de la staţia de cale ferată Dezghinja Gh. Gheorghiev şi M. Dermenji, bănuiţi că ar fi aţîţătorii şi iniţiatorii grevei, au fost închişi în puşcăria din Chişinău, apoi deferiţi judecăţii[1619].

Intenţionînd să organizeze un proces demonstrativ, poliţia a anunţat despre grevă în presă, a desfăşurat căutările organizatorilor din culise şi acumularea de materiale „compromiţătoare" despre comporatamentul participanţilor la grevă în vremea Puterii sovietice. Efectul a fost invers celui aşteptat. Ieşirea muncitorilor, poziţia lor temerară întru apărarea propriilor interese au îmbărbătat populaţia. Greviştii au fost susţinuţi de compasiunea pămîntenilor. Populaţia discuta cu entuziazm desfăşurarea grevei şi refuza să divulge informaţii despre trecutul participanţilor. Siguranţa a aflat numai că înainte de 28 iunie 1940 F. Bogdanov şi H. Todorov „simpatizau celor de stînga", iar în anul antebelic Bogdanov a lucrat brigadir. Între grevişti a fost depistat şi un fost combatant al unui batalion de vînători[1620]. Însă în vremea procesului toţi arestaţii au demonstrat că greva a fost provocată de condiţiile de muncă insuportabile. Procesul politic n-a avut loc. Chiar şi curtea marţială n-a pronunţat vreo decizie pe dosarul greviştelor. Totuşi conducătorii grevei F. Bogdanov şi H. Todorov au fost jertfe ale unei „anchetări" crunte de mai multe luni, fiind eliberaţi abia în februarie 1943[1621].

Teama că protestele s-ar putea transforma într-o manifestare politică de amploare reţinea pe ocupanţi de a aplica împotriva greviştilor măsuri extreme. În martie 1942 poliţia judeţului Soroca, motivînd că funcţionarii, prin atitudinea lor „ofensatoare şi arogantă" faţă de populaţie, provoacă proteste, a recomandat să fie urgent reglementate prestaţiile de muncă[1622]. Inspectorul poliţiei regionale menţiona cu îngrijorare, în iulie, cu privire la conflictul cu administraţia depoului de tramvaie din Chişinău, că muncitorii şi-au întărit cerinţele economice cu „numeroase acte de sabotaj". Aceasta, după părerea poliţiei, nu numai că a adus detriment material Statului românesc, dar şi a creat „precedente periculoase"[1623].

[1619] Ibid. D. 4480. Fila 572, 573. D. 4669. Fila 129; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 251, 278, 279, 582; Шорников П.М. Из истории борьбы рабочих Молдавии. // Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. 1984. № 2. С. 17-21.
[1620] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4480. Fila 572.
[1621] Ibid. D. 4669. Fila 129.
[1622] Ibid. D. 4489. Fila 779.
[1623] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 280.

Fiecare ieşire colectivă a muncitorilor atrăgea atenţia poliţiei politice. La început de iulie 1942, cînd muncitorii atelierului mecanic al Direcţiei generale a căilor fierate au depus o scrisoare colectivă, prin care cereau majorarea plăţii muncii, situaţia lor a fost examinată de un ofiţer de la statul major al armatei române, iar siguranţa a studiat dosarul, căutînd vreun dedesubt politic. Militarii însă au găsit cerinţele muncitorilor întemeiate, iar poliţia n-a putut demonstra caracterul politic al grevei[1624]. Cînd la Chişinău 100 de muncitori de la şantierele de construcţii au cerut să li se achite remunerarea la termenul cuvenit, autorităţile româneşti de ocupaţie au executat fără a crîcni[1625]. În august hamalii de la staţia de cale ferată Chişinău, cerînd majorarea taxelor tarifare, nu numai că au stopat lucrările, dar au împiedicat întreprinzătorul destinatar să angajeze alţi hamali[1626]. La Bălţi intendenţa română a executat operativ cerinţa de a majora plata muncii înaintată de 29 de lucrători ai morii din subordinea organelor militare[1627]. La 29 iulie agentul secret a „turnat" trei lucrătoare de la depozitul de tutun fermentat, care instigau pe colegele lor să ceară marirea plăţii muncii[1628], dar denunţul n-a avut efect: nimeni n-a fost arestat.

Ca şi la Comrat, Chişinău, Bălţi, greve ale muncitorilor au avut loc şi în sudul Basarabiei: Izmail, Akkerman, Reni. La ele au participat muncitori de toate naţionalităţile. Despre meseriaşii şi muncitorii moldoveni poliţia raporta, că prin atitudinea lor faţă de autorităţile române ei nu se deosebesc prin nimic de meşterii şi de lucrătorii de provenienţă etnică „minoritară"[1629], adică de ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi. Făcînd totalurile primului an de ocupaţie, guvernatorul C. Voiculescu raporta CBBT, că, în pofida regimului militar de ocupaţie şi a legilor ce interzic grevele, în Basarabia în această perioadă au avut loc 7 conflicte colective şi 159 de conflicte de muncă individuale, la care au participat 2000 de lucrători. Imposibilitatea de a înlocui muncitorii calificaţi constrîngea autorităţile, cointeresate în funcţionarea întreprinderilor, să se abţină în majoritatea cazurilor de a recurge la represiuni. Conflictele, se arăta în raportul guvernatorului, au fost aplanate prin compromis[1630].

În Transnistria orice dialog al muncitorilor cu ocupanţii era imposibil şi greve n-au fost semnalate, dar sabotările au luat o astfel de amploare, că în mai 1942 guvernămîntul a fost nevoit să majoreze muncitorilor plata muncii din start cu 100%, adică s-o dubleze[1631]. În toamna aceluiaşi an au fost mărite preţurile la întreprinderile de prelucrare a metalului din Basarabia[1632]. De la 1 aprilie 1943 la Odesa şi la Tiraspol funcţionarilor locali, tuturor angajaţilor din nou li s-a mărit salariul cu 50%, de Paşti muncitorii au primit indemnizaţii în bani şi produse[1633]. Cu toate acestea, lucrătorii localnici cîştigau de 4 ori mai puţin decît cei delegaţi din „regat"[1634]. Sînt cunoscute şi unele succese particulare ale muncitorilor.

[1624] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4314. Fila 50, 59.
[1625] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 389.
[1626] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4314. Fila 26 verso.
[1627] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 290.
[1628] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4314. Fila 51.
[1629] Ibid. D. 4483. Fila 40.
[1630] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 799.
[1631] Ibid. D. 8. Fila 102.
[1632] Basarabia. 1942. 2 octombrie.
[1633] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 59. Fila 211.
[1634] Ломанченко Г., Феч Ю. На смерть ради жизни. С. 94.

La staţiile de cale ferată Chişinău şi Străşeni hamalii au obţinut majorarea taxelor tarifare, iar la Bălţi femeile linotipiste de la Tipografia eparhială, ameninţînd cu încetarea lucrului, au obţinut mărirea remuneraţiei[1635]. În toate cazurile situaţia materială a muncitorilor era extrem de grea. Dar aveau o anumită semnificaţie şi rezultatele moral-politice ale grevelor: desfăşurarea şi amploarea lor a confirmat posibilitatea de împotrivire deschisă regimului de ocupaţie. În decembrie 1942 statul-major al armatei române a constatat „scăderea disciplinei de muncă" chiar şi la întreprinderile militare. Mai mulţi muncitori, se menţiona în scrisoarea circulară trimisă organelor româneşti de ocupaţie ale Basarabiei, lipsesc la locurile de muncă, iar ceilalţi lucrează de mîntuială. O astfel de atitudine faţă de muncă s-a constatat numai la întreprinderile conduse de administraţia de ocupaţie. Statul-major al armatei române îşi exprima îngrijorarea în legătură cu faptul, că „scade evident productivitatea fabricilor ce lucrează în interesele economiei naţionale şi pentru aprovizionarea armatei"[1636]. Nici abuzurile, nici desele cedări n-au asigurat ocupanţilor români folosirea eficientă a forţei de muncă.

Sabotarea de către muncitori a lipsit pe ocupanţii români de posibilitatea, de a exploata eficient cele mai importante ramuri ale industriei Moldovei şi cele mai trebuincioase pentru aprovizionarea armatei române: de extracţie a uleiurilor vegetale, a zahărului, de producere a alcoolului, precum şi fabricile de conserve din fructe şi legume. Fabricile de extracţie a uleiului staţionau cîte 30-60% din timpul de lucru. Din iulie 1941 pînă la 5 iunie 1943 Fabrica de uleiuri din Chişinău a lucrat doar 369 de zile, Fabrica de uleiuri Nr. 2 din Bălţi – 314 zile, Fabrica Nr. 1 – 274; Fabrica din Rezina – 202, iar Fabrica din Otaci, transmisă de către autorităţile de ocupaţie întreprinzătorului român Vintilă Candiani, a lucrat de tot doar 173 de zile[1637]. Producţia industriei uleiurilor nu depăşea nici a patra parte a volumului de pînă la război. În timp ce producerea uleiului vegetal în Moldova în 1940, cînd procesul de producere era doar la început, alcătuia 14000 de tone, din momentul ocupaţiei pînă la 30 octombrie 1942 aici s-au produs în total 8380 de tone de ulei[1638].

Deşi capacităţile de producere numai ale Fabricii de alcool din Chişinău permiteau să se producă 150 de tone de alcool, la 7 întreprinderi de acelaşi gen din Moldova s-au produs, în aceeaşi perioadă de timp, abia 406 tone de producţie de calitate dubioasă. Fabrica de alcool din Tiraspol cu o capacitate de producţie de 200 de tone de alcool pe lună, într-un an şi jumătate de exploatare în condiţiile regimului de ocupaţie românesc a produs doar 88,5 tone de „alcool" de 30-40% de concentraţie[1639]. Ocupanţii în genere n-au putut pune în funcţiune Fabrica de alcool din Grigoriopol.

În primul an de ocupaţie n-a fost pusă în funcţiune nici o fabrică de conserve din Moldova. Roada de legume şi fructe a fost folosită pentru necesităţi locale, iar cea mai mare parte s-a pierdut. Cea mai mare reuşită în stradaniile de a restabili volumul producţiei industriale, după cum se constata în darea de seamă a guvernămîntului Transnistria pe doi ani, a fost punerea în funcţiune a Fabricii de conserve „1 mai" din Tiraspol, care era în ajunul războiului cea mai mare fabrică de acest fel din URSS[1640].

[1635] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 548.
[1636] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4314. Fila 122-124.
[1637] Ibid. F. 171. Inv. 6. D. 76. Fila 18, 46, 77, 102.
[1638] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 542. Fila 42, 133, 288, 336.
[1639] Ibid. F. 1497. Inv. 1. D. 6. Fila 14.
[1640] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 91.

În realitate, la Fabrica „1 mai" în 1942 s-au prelucrat doar 165,5 de tone de materie primă, ceea ce alcătuia doar 0,6% din producţia anului 1940[1641]. În toamna anului 1942 fabrica din satul Coşniţa a dat 224 de tone de producţie – mai puţin de o pătrime din cantitatea de producţie livrată în 1940. Şi mai mică a fost eficienţa exploatării întreprinderilor de aceeaşi capacitate din Dubăsari şi Rîbniţa. În septembrie 1942 la fabrica din satul Coşniţa a sosit o echipă de anchetă a gestapo-ului. Cum s-a stabilit, vreo 4500 de borcane de conserve, produse la această fabrică, au fost trimise de administraţia românească pentru nevoile armatei germane. Fiind consumate, conservele de la Coşniţa, produse sub supravegherea ocupanţilor români, au provocat îmbolnăvirea în masă de dizenterie a soldaţilor germani din divizia de elită de puşcaşi de munte „Edelweis", care asaltau trecătorile caucaziene. Gestapoviştii au interogat şi bătut muncitorii, silindu-i să degusteze producţia fabricii, dar vinovaţii de infectarea conservelor cu agenţi patogeni de dizenterie n-au fost găsiţi.

Exemplu de sabotare bine organizată poate servi «repararea» fabricilor de zahăr din Bălţi şi Rîbniţa. Ambele întreprinderi au fost uşor avariate în iulie 1941: a fost demontat utilajul electrotehnic şi dosite cîteva blocuri energetice. În septembrie comisia din experţi români a constatat că Fabrica de zahăr din Bălţi poate fi pusă în funcţiune în două luni, către începutul sezonului de fabricare a zahărului[1642].

Pentru desfăşurarea lucrărilor de reparaţie la fiecare din aceste fabrici au fost mobilizaţi cîte vreo 200 de lucrători. De „repararea" fabricii din Rîbniţa era responsabil inginerul Pavlov; director al Fabricii de zahăr din Bălţi a fost numit Grigore Cazacliu, fostul rezident regal al „ţinutului Nistru". Pavlov dirija sabotarea, iar Cazacliu a încercat să intimideze muncitorii. Dar rezultatul a fost deopotrivă. Pe parcursul a doi ani roada de sfeclă de zahăr s-a pierdut ori a fost folosită ca furaj pentru animale, fiindcă transportarea ei la distanţe mari nu este cu putinţă. Ambele fabrici au fost date în exploatare în noiembrie 1943, cu zile numărate pînă la momentul, cînd autorităţile de ocupaţie au primit de la Bucureşti ordin de demontare a utilajului. Ocupanţii români n-au putut obţine la aceste fabrici nici măcar un kilogram de zahăr. La 31 decembrie 1943 la Turnu Severin, în România, a fost expediată cea mai mare parte a utilajului Fabricii de zahăr din Rîbniţa[1643]. Fabrica de zahăr din Rîbniţa a fost unica din cele 11 fabrici de acest profil din „Transnistria", pe care ocupanţii n-au reuşit s-o pună în funcţiune.

Cotropirea însemna şi lichidarea reformei agrare din 1940-1941; 40% din ţărani au fost lipsiţi de loturile, primite în timpul Puterii sovietice şi de roada crescută pe aceste pămînturi[1644]. De acum la 11 august 1941 la şedinţa CBBT s-a discutat chestiunea cu privire la conflictele între proprietarii loturilor de pămînt, naţionalizate de Puterea sovietică. Roada însă a fost bună şi cu toate că mergea războiul, în pofida lipsei braţelor de muncă şi a tehnicii, ea a fost recoltată.

Despre situaţia în agricultură din zonele de la răsărit de Nistru, autorităţile româneşti de ocupaţie raportau: „Toţi conducătorii de colhozuri şi sovhozuri au plecat cu armatele sovietice, luînd cea mai mare parte de inventar activ şi pasiv, iar ceea ce a mai rămas a fost nimicit şi dosit de localnici"[1645]. Însă în pofida războiului, roada

[1641] Ibid. F. 1497. Inv. 1. D. 5. Fila 17, 18.
[1642] Ibid. F. 1917. Inv. 1. D. 11. Fila 23. D. 100. Fila 13.
[1643] Ibid. F. 1553. Inv. 1. D. 3. Fila 3, 43, 160.
[1644] Левит И. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 279.
[1645] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 66.

anului 1941 în „Transnistria" a fost strînsă, potrivit estimărilor guvernămîntului, în volum de 90%[1646]. Dar de acum în timpul semănatului de toamnă s-a arătat năzuinţa ţăranilor de a limita producţia agricolă la volumul necesităţilor proprii. Însămînţarea de toamna în Basarabia a fost îndeplinită numai la 40% faţă de suprafaţa planificată de autorităţile româneşti[1647]. Au fost semănate în total 470000 de hectare, dar însămînţarea a fost necalitativă. În lunile de iarnă au îngheţat 140,5 mii de hectare de grîu de toamnă[1648], aproape o treime din suprafaţa semănată. Administraţia de ocupaţie explica aceste pierderi prin sabotarea ţăranilor, iar sabotarea era socotită ca urmare a agitaţiei ilegaliştilor[1649].

Sabotarea semănatului de primăvară din 1942 a avut un caracter de masă. Din 2060 de mii de hectare, planificate pentru a fi însemînţate cu grîu şi secară în Basarabia, la 31 mai 1942 erau semănate doar 560,3 de mii de hectare, adică 27% de tot. În judeţul Bălţi planul de însămînţare a fost îndeplinit numai cu 15,7%, în judeţul Soroca s-au semănat numai 18% din suprafaţa planificată, în judeţele Lăpuşna (Chişinău) şi Tighina (Bender) − numai 20%, în judeţul Orhei − 13%, în judeţul Cahul − 32%[1650].

Toamna ţărănii au sabotat semănatul grîului. La 31 octombrie, cînd perioada de vegetare e pe sfîrşite, în Basarabia erau semănate doar 3% din suprafeţele rezervate pentru culturile de toamnă[1651]. Pentru ca mai uşor să se eschiveze de muncile cîmpului şi de lucrările dictate de necesităţi militare, afirma guvernatorul C. Voiculescu, ţăranii, în detrimentul propriilor nevoi materiale, tăiau şi vindeau animalele de tracţiune[1652].

Se sabota recoltarea roadei. În ianuarie 1943 au rămas în cîmp, nerecoltate, lanuri întinse de păpuşoi şi de alte culturi[1653]. În „Transnistria" în 1942 însămînţarea culturilor de toamnă a început cu întîrziere şi conform datelor guvernămîntului, s-a îndeplinit numai cu 40%[1654]. În darea de samă a guvernămîntului pe luna iulie se menţiona că planul semănatului de primăvară s-a îndeplinit numai cu 60-80% şi din nou această situaţie se explica drept o urmare a propagandei ilegaliste, „din care cauză ţăranii au răspuns cu nedorinţă şi nepasare la chemarea de a reîncepe lucrările agricole"[1655]. Ţăranii au sabotat şi chemarea de a bloca cerealele pentru necesităţile armatei române. „ţăranii, − raporta siguranţa, − au răspuns la această cerinţă prin dosirea grîului, care pe ascuns îl aduceau din cîmp acasă, mulţumindu-se cu o primă scuturare a boabelor din spice, în loc să fie treierate"[1656].

Populaţia se eschiva cu îndărătnicie de la muncile silnice. Se poate afirma, − se menţiona în trecerea în revistă a poliţiei „Munca de folos obştesc", prezentată guvernatorului Basarabiei în ianuarie 1943, − că ea (munca silnică) este executată numai în

[1646] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 67.
[1647] Гратинич С.А. Фашистский оккупационный режим и борьба трудящихся Левобережной Молдавии и смежных районов Украины против немецко-румынских захватчиков (август 1941-апрель 1944 г.). Автореф. диссертации. Кишинев. 1981. С. 15.
[1648] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 373.
[1649] Левит И. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 364.
[1650] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 281.
[1651] Ibid. F. 120. Inv. 1. D. 894. Fila 16, 22.
[1652] Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г. С. 231.
[1653] Туфар Н. Бойцы подполья. С. 75.
[1654] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 518. Fila 67.
[1655] Левит И. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 364.
[1656] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4481. Fila 451.

urma presiunilor poliţiei. Aproape în fiecare seară vin cereri de la primării, prin care se cere de a scoate zeci şi sute de căruţe la lucrări de şosea, diferite munci de construcţie şi reparare a clădirilor, sectoarelor de importanta obştească şi militară. În legătură cu aceasta menţionăm că scoaterea cu sila a oamenilor şi căruţelor se execută de către poliţie numai noaptea, ca să-i silească pe oameni să lucreze pe parcursul zilei"[1657].

Intensificarea sabotării după cotitura radicală în război. În toamna anului 1942 în mediul populaţiei sporea siguranţa că o cotitură radicală în mersul războiului se va produce în timpul apropiat. În octombrie poliţia politică constata că în Basarabia foştii membri ai Sovietelor „terorizează" pe acoliţii autorităţilor de ocupaţie, ameninţîndu-i cu revenirea ruşilor[1658]. Ilegalitatea a trasat canalele de răspîndire a ştirilor despre evenimentele de pe front. De acum în 1942 poliţia îi socotea pe muncitori ca pe nişte surse principale de zvonuri „defetiste", care tulburau populaţia sătească[1659]. În „Sinteza informativă internă" a inspectoratului regional de poliţie Chişinău, alcătuită la 4 februarie 1943, se menţiona, că populaţia de acum ştie de capitularea armatei a 6-a germane la Stalingrad şi că în mediul muncitorilor şi al ţăranilor „domneşte o bucurie de nedescris" provocată de biruinţa ruşilor[1660]. O echipă specială de poliţişti din România în februarie 1943 a tras concluzia că un rol deosebit la răspîndirea ştirilor despre biruinţele Armatei Roşii îl joacă personalul căilor fierate[1661].

Avîntul spiritual s-a manifestat şi în activizarea sabotării. La 5 februarie 1943 la staţia de cale ferată Chişinău din nou a deraiat un eşalon militar german. La 27 martie maşinistul a curăţat cuptorul locomotivei în aşa fel, că cărbunii arzînd au aprins podul de peste Nistru la Bender[1662]. La 5 aprilie 1943 pe tronsonul Abaclia − Culma trenul rapid cu funcţionari şi militari români s-a ciocnit cu un cuplu din două locomotive. Două locomotive şi un vagon de serviciu au fost distruse. În august patrioţii au săpat temelia bolţii podului de cale ferată la staţia Culma. La 1 noiembrie 1943 la staţia de cale ferată Bender patrioţii au turnat nisip în bucşele unui vagon dintr-o garnitură germană. Între staţiile Tiraspol şi Razdelnaia vagonul s-a aprins şi pojarul a cuprins întreaga garnitură: toate cele 15 vagoane au explodat. La 5 noiembrie 1943 lîngă Comrat au fost decupaţi 70 m de cablu de telegraf; la 7 noiembrie, chipurile, din „negligenţa" muncitorilor, la staţia Bender a deraiat o locomotivă. La 18 noiembrie la staţia Zaim un tren marfar s-a ciocnit cu 4 vagoane încărcate cu grîu, „uitate" de feroviari pe linia principală. La 22 noiembrie la staţia Basarabeasca o locomotivă de manevră s-a ciocnit cu un tren venind din România. La 16 decembrie la Comrat s-a aprins un depozit, aparţinînd unui întreprinzător român[1663]. Numai întîmplarea a ajutat jandarmilor să-i prindă pe trei prieteni–muncitori de 18 ani: pe bulgarul Hristofor Uzun, găgăuzul Fiodor Gagauz şi pe moldoveanul Nicolai Ciobanu, care decupau ţevile de frînare la trenurile militare[1664].

[1657] Ibid. D. 4488. Fila 555.
[1658] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 498. Fila 138-141.
[1659] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 483. Fila 688.
[1660] Ibid. D. 4486. Fila 321.
[1661] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4673. Fila 2.
[1662] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 223.
[1663] ANRM. F. 1520. Inv. 1. D. 67. Fila 29; vezi de asemenea: Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 363; Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 72; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 402, 608.
[1664] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4659. Fila 250.

Dat fiind că despre alcătuirea şi rutele trenurilor „speciale", de care se foloseau miniştrii româneşti şi însuşi „conducătorul", muncitorii căilor fierate erau informaţi din timp, călătoriile cu astfel de trenuri erau riscante. La 3 ianuarie 1944 trenul special rapid în mare viteză se apropia de staţia de cale ferată Tiraspol dinspre Razdelnaia. Aici persoane neidentificate au schimbat macazul, îndreptînd rapidul special pe calea, pe care se îndrepta spre răsărit un eşalon german. În urma ciocnirii, vagoanele au fost aruncate pe linii, circulaţia fiind întreruptă timp de 11 ore[1665].

O asemenea diversiune a organizat la staţia de cale ferată Cuciurgan acarul Ilie Floca. La 4 martie dînsul în plină viteză a îndreptat pe linie moartă un tren special cu cinovnici ai administraţiei româneşti, ce fugeau din Odesa. S-au distrus 7 vagoane, de sub vagoanele sparte, de sub sfărmături au fost extraşi 60 de funcţionari ucişi şi răniţi. Patriotul a reuşit să fugă. Încă o astfel de catastrofă a avut loc la 13 februarie 1944 la staţia Sipoteni[1666]. Sabotarea de către muncitori a dezorganizat funcţionarea staţiei Basarabeasca. În 1942 aici se alcătuiau şi se trimeteau în diferite direcţii cîte 20-25 de garnituri în 24 de ore. Dar către octombrie 1943 muncitorii au organizat în aşa mod „reparaţia" încît numărul locomotivelor trimise pe linie s-a micşorat de două ori, pînă la 10-15. Locomotivele „reparate" părăseau depoul, ieşeau pe linie, dar la 5-6 km de staţie se opreau, nefiind în stare să tragă garnitura. Întoarcerea lor în depou cerea timp, iar calea ferată rămînea blocată.

Un detriment esenţial cauzau ocupanţilor pojarurile la depozitele căilor ferate. La 12 mai 1943 la staţia de cale ferată Tiraspol concomitent s-au aprins trei depozite cu produse alimentare pentru armatele române. Cu toate eforturile pompierilor germani şi români, au fost nimicite, fiind mistuite de flăcări 68 de tone de unt, 60 de tone de produse făinoase, 8,5 tone de fructe uscate, 250 de tone de fasole, 300 de tone de grîu, trei vagoane cu echipament militar şi multe altele; suma bunurilor pierdute depăşea 45 de milioane de lei[1667]. De fapt, a fost nimicită raţia pentru o lună a unei divizii întregi. La 1 iunie, ora 14, clăbuci de fum au învăluit staţia de cale ferată Bulboaca. Acolo patrioţii au dat foc concomitent la trei depozite de cereale, inclusiv depozitului societăţii germane pe acţiuni „Solagra". Diversioniştii, care erau, cel puţin, trei, n-au fost depistaţi; de aceste trei incendii a fost învinuită o fetiţă de 8 ani, fiica unui acar[1668].

Sabotarea organizată la întreprinderile industriale devenea tot mai inventivă. Lucrătorii tipografiei din Tiraspol la porunca ilegalistului V. Panin au defectat caracterele latineşti, împiedicînd astfel tipărirea gazetelor ocupanţilor români. În atelierul auto, deschis pe lîngă uzina „S.M. Kirov" din Tiraspol, lucra socotitor ilegalistul E. Scas, iar lăcătuş electrician – tovarăşul său P. Burenco. Ei alcătuiau şi multiplicau foi volante, în care expuneau conţinutul ştirilor Biroului sovietic de informaţii, pe care le răspîndeau în oraş. Conţinutul foilor volante era expus altor muncitori. Aceasta încuraja pe muncitori la acte de sabotaj. În atelier nu o dată se defectau strungurile şi maşinile, iar transportul auto „reparat" în scurt timp se întorcea pentru o nouă „reparaţie". Administraţia românească de ocupaţie îşi dădea seama că acestea sînt acte de sabotare, dar nu putea prinde pe sabotori asupra faptului[1669].

[1665] Ibid. D. 4655. Fila 295.
[1666] Ibid. D. 4811. Fila 24.
[1667] Ibid. D. 4662. Fila 76.
[1668] Ibid. F. 1520. Inv. 1. D. 67. Fila 58.
[1669] Ibid. Fila 100.

Brigada muncitorilor de la atelierul de reparaţii, condusă de lăcătuşul Serghei Belov a defectat 20 de automobile, pregătite spre a fi trimise pe front. Administratorii ilegalişti ai întreprinderilor adunau mijloace pentru a acorda ajutor prizonierilor şi deţinuţilor din Închisoarea centrală şi din alte locuri de detenţie. Şeful fabricii de pîne S. Volcov punea la dispoziţia ilegalităţii pîne, conducătorul morii S. Teslenco îi ajuta cu bani şi făină, şeful întreprinderii de extracţie a uleiului F. Turceaninov îi ajuta cu bani şi ulei vegetal. Conducătorul organizaţiei ilegaliste din Dubăsari M. Culicov, administrator al fabricii de unt şi brînzeturi, aproviziona cu produse alimentare pe partizanii din raionul Frunze al Ucrainei.Participantul organizaţiei ilegaliste din Camenca S. Voleanskii, administrator al fabricii de unt şi brînzeturi, a organizat fabricarea untului după două tehnologii. O parte din producţie destinată pentru aprovizionarea armatelor germane şi româneşti repede se altera. Producţia de bună calitate ilegaliştii o vindeau populaţiei, iar banii acumulaţi îi foloseau pentru obţinerea hîrtiei, armelor, pentru alte nevoi ale organizaţiei, îi distribueau familiilor soldaţilor din Armata Roşie[1670].

Funcţionarea întreprinderilor şi a instituţiilor era zădărnicită de diversiunile asupra liniilor energiei electrice. În împrejurimile Tiraspolului în iulie 1943 patrioţii nu numai decupau şi luau cu sine cablurile, dar şi retezau pilonii[1671]. La 16 aprilie pe linia Tiraspol – Caragaş au fost decupate 200 m de cablu de aramă, iar în satul Sucleia – 150 m. Cablurile erau decupate şi dosite şi în oraşul Tiraspol. „Dacă nu se va pune capăt furturilor cablului, – raporta administratorul Staţiei termo-electrice Tiraspol, – staţia electrică nu va putea asigura distribuirea energiei electrice în tot oraşul”[1672] . La 8 februarie 1944 la trei kilometri de Comrat, pe drumul spre satul Vişnevca au fost decupate şi dosite 75 m de cablu telefonic, iar la 6 km de oraş – încă 150 m[1673].

Muncitorii au cerut majorarea plăţii muncii şi asigurarea raţiei de pîne, protestau împotriva pedepselor corporale şi deţinerii în carcer pentru încălcările disciplinei de muncă, împotriva lezării dreptului lor la o zi de odihnă. Şi întreprinzătorii aveau de furcă cu muncitorii protestatari. În atare situaţii proprietarii se adresau după ajutor către administraţia de ocupaţie, recurgînd la denunţuri politice.

În iunie 1943 Societatea micilor industriaşi din Chişinău, unde „dictau” refugiaţii din Ardeal, a cerut închiderea bursei muncii, pe motiv că acolo „muncitorii nu se tocmesc numai asupra plăţii muncii”, dar pun la cale şi alte afaceri şi comunică între ei „aproape numai ruseşte”, iar atitudinea lor faţă de autorităţile româneşti este „suspectă”[1674]. Cerinţele lor sociale muncitorii şi le sprijineau cu acţiuni organizate, inclusiv acte de sabotare. „În pofida împrejurării că oficial nu există vreo organizaţie muncitorească, – menţiona inspectoratul de poliţie Chişinău în 1943, – totuşi cu orice ocazie de lezare a intereselor lor, ei (muncitorii) le apără prin proteste colective, prin părăsirea în mod organizat a locurilor de muncă etc.”[1675]. Şeful poliţiei Basarabiei califica ieşirile greviste ale muncitorilor ca o metodă de pregătire a acţiunilor de răzvrătire, „în

[1670] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 23, 76, 86.
[1671] ANRM. F. 2072. Inv. 1. D. 20. Fila 119.
[1672] Ibid. D. 92. Fila 107; Гратинич С.А. На левом берегу Днестра. С. 120, 121.
[1673] ANRM. F. 1520. Inv. 1. D. 67. Fila 29; vezi de asemenea: Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. С. 363; Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс... С. 72; Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 402, 608.
[1674] Raza. 1943. 4-11 iulie.
[1675] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 582, 583.

caz de ofensivă a Armatei sovietice". La 1 decembrie 1943 comandantul unui detaşament special de siguranţă trimis din Bucureşti constata, că în condiţiile conflictelor de muncă populaţia este chemată să nu plătească impozitele, să nu execute prestaţiile de muncă, să se eschiveze de la serviciul în armata română, la sabotaj[1676].

Autorităţile române se temeau de răscoale. În cazul apropierii frontului, preîntîmpina administraţia în august 1943 chestorul Chişinăului, muncitorii „se pot alătura" trupelor sovietice. Aceeaşi caracterizare a stării moral-politice a muncitorilor o făcea în noiembrie şeful poliţiei Basarabiei, insistînd din nou asupra duşmăniei lor adînci faţă de autorităţile ocupaţioniste. Intenţionînd să minimizeze protestele sociale, în toamna lui 1943 autorităţile româneşti au majorat puţin remunerarea muncitorilor, în primul rînd a celor calificaţi. Cu toate acestea, muncitorii nu s-au dezbinat. La sfîrşitul anului 1943 – începutul lui 1944 în depoul căii fierate şi cel al tramvaielor din Chişinău, la tipografie, la brutării, la fabrica de alcool şi la alte întreprinderi din oraş au avut loc ieşiri ale lucrătorilor cu revendicări de ordin social-economic[1677].

Sabotarea a dezorganizat funcţionarea celor mai importante întreprinderi. S-a redus producerea uleiului vegetal. Dacă în primul cvartal al anului 1943 s-au produs 1586 de tone, în al doilea – 1190 de tone, în al treilea, cu toate că erau rezerve din roada nouă de răsărită, s-a produs numai 810 de tone, de două ori mai puţin decît în primul trimestru. Din cauza că producerea alcoolului s-a redus pînă la o cantitate ridicolă de 20-30 de litri într-un schimb, în primăvara anului 1943 ocupanţii au închis fabricile de alcool din Tiraspol şi din Grigoriopol. Către toamnă au încetat să mai funcţioneze 6 fabrici de alcool din Chişinău şi din judeţul Lăpuşna[1678].

Înţelegînd, că ocupanţii vor captura roada, ţăranii năzuiau să reducă producţia agricolă la volumul necesităţilor proprii.De aceea sabotarea muncilor de cîmp căpătase un caracter aproape general. În septembrie 1942 populaţia Comratului s-a opus mobilizării la muncile cîmpului. Iniţiatorii acestor acţiuni Fiodor Ganguti şi Alexandru Chiose chemau tovarăşii nu numai să se eschiveze de la munci, dar – în semn de protest politic – să vorbească în public rusește[1679]. Planul de însămînţare a culturilor de toamnă pe anul 1942, stabilit de autorităţile româneşti, a fost îndeplinit cu 72%[1680]. Toamna în cîmp a rămas o parte însemnată de roadă nerecoltată – de păpuşoi, răsărită, cartofi. În judeţul Cahul planul de semănare a sfeclei a fost împlinit numai cu 15-20%[1681]. La Taraclia planul de însămînţare a culturilor de toamnă, fixat pe anul 1942 a fost împlinit cu 72%[1682]. Toamna a rămas în cîmp, nerecoltată, o mare parte din roada de păpuşoi, răsărită, cartofi. În judeţul Cahul planul de însămînţare a sfeclei a fost împlinit numai cu 15-20%. Viile în mare parte au rămas neîngropate, adică au fost lăsate să înghețe[1683].

În 1943 ţăranii au ignorat cerinţele ocupanţilor de a desfăşura semănatul de toamnă. Pentru refuzul de a executa muncile agricole forţate, în septembrie numai în satele Beiuş, Borogani, Capaclia, Iargora şi Lărguţa cuceritorii au arestat şi au închis în lagă-

[1676] Ibid. C. 280, 348.
[1677] Ibid. C. 583.
[1678] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 542. Fila 42, 133, 231, 288, 336; F. 1552. Inv. 1. D. 3. Fila 20-23; F. 1497. Inv. 1. D. 6. Fila 14.
[1679] Ibid. D. 4488. Fila 183, 667. D. 4477. Fila 180;
[1680] Ibid. F. 1354. Inv. 2. D. 16. Fila 5.
[1681] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4485. Fila 52.
[1682] Ibid. F. 1354. Inv. 2. D. 16. Fila 5.
[1683] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4485. Fila 52.

rul de concentrare din Fridenstal vreo 400 de ţărani moldoveni, bulgari şi găgăuzi[1684]. Cu toate acestea, sabotarea continua. Dar la început de noiembrie, cînd unităţile Armatei Roşii au eliberat Kievul, ţăranii s-au încredinţat că eliberarea lor va avea loc în timpul apropiat şi în cîteva zile, cîte mai rămăsese pînă la încheierea perioadei de vegetaţie, au semănat pentru roada anului 1944, 85% din suprafeţele, rezervate de autorităţi pentru grîu de toamnă şi 76% din pămînturile lăsate pentru secară[1685]. Ţărănimea se eschiva sî achite impozitele în natură. Aplichînd violenţa, recurgînd la ameninţări şi rechiziţionări, în trei ani autorităţile de ocupaţie româneşti au cărat din Moldova 417,7 mii de tone de pîne. Această cantitate era nu cu mult mai mare decît cea dată de ţărani cu titlu de impozit (356 de mii de tone) în 1940. După izgonirea „eliberatorilor" români, ţăranii numai din roada anului 1944 au dat pentru nevoile Armatei Roşii şi ale populaţiei 480,6 mii de tone[1686]. Astfel, Moldova n-a devenit nici sursă de materie primă pentru economia României, nici bază de aprovizionare alimentară pentru armata ei.

Avînd în vedere pregătirea teatrului de operaţiuni militare, în iarna 1943/1944 ocupanţii au început în Basarabia repararea drumurilor pietruite. Pentru repararea drumului Bolgrad-Comrat ei au planificat să mobilizeze fără remunerare 12000 de ţărani cu căruţe. Dar unităţile militare şi jandarmii au reuşit să scoată la lucru doar a şaptea parte din contingentul prevăzut − 1759 de oameni. În locul a 500-1000 de căruţe, care vroiau să le mobilizeze la Congaz, soldaţii români au putut să strîngă doar 15 oameni cu căruţe; la Beşalma − 73, la Cazaclia − 171, la Chirsova − 37, la Cairaclia − 57, la Balabani − 2, în satul Oituz − 3. „Oamenii, mai ales din satele româneşti (vorba e, desigur, de satele moldoveneşti − P.Ş.), − menţiona delegatul Marelui stat major locotenent-colonelul Gh. Manoliu, care a inspectat construirea drumurilor, − sînt extrem de înrăiţi şi leneşi. Noaptea ei fug de acasă, iar dimineaţa (cînd vin după dînşii jandarmii) nici un bărbat nu găseşti în sat, în afară de cei şchiopi, invalizi şi orbi". Aceste concluzii vizau 18 sate, populate de moldoveni, găgăuzi, bulgari: Borogani, Cociulia, Şamalia, Cania, Porumbeşti, Cazangic, Toceni, Sărăţica Nouă, Leova, Hănăseni, Tigheci, Coporani, Filipeni, Sărăteni, Iargora, Pleşeni, Comrat, Cantemir[1687].

Ţăranii, totuşi mobilizaţi, se eschivau de la lucru. Gh. Manoliu a conturat un tablou convingător al sabotării de masă. Fiecare ţăran, arăta dînsul în raport, era obligat, conform prestaţiei de muncă, să care cu o căruţă de doi cai 35 m³ de pietriş, cu o căruţă de un cal − 18. Însă „din rapoartele tuturor conducătorilor proceselor de muncă şi din observările proprii, − constata ofiţerul Marelui stat major, − se încheagă concluzia generală, că numai unele persoane aparte, achitînd prestaţia, îndeplinesc normele stabilite, ceilalţi o fac parţial, ce variază de la 5 pînă la 50% din sarcină... Unii lucrători, venind pe şantier, se duc după pietriş şi pleacă cu căruţa încărcată; alţii năzuiesc să chilungească toate zilele de prestaţie fără să-şi facă norma. Încarcă o cantitate mizeră de material de construcţie, ridicol de mică: 1-1,5 m³ într-o căruţă sau vin la lucru cu căruţa stricată ori nepregătită pentru a căra pietriş, prundiş sau nisip, din care pricină nu-şi face norma; scoşi din sat de jandarmi, pe drum fug de sub escortă şi nu vin la lucru ş.a.m.d, etc". Acei care nu fugeau, sabotau lucrul chiar în faţa „jandarmilor care

[1684] Ibid. D. 4599. Fila 133. D. 4722. Fila 153.
[1685] Ibid. F. 112. Inv. 1. D. 689. Fila 31.
[1686] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 214-216; vezi mai detaliat: Шорников П.М. Цена войны. С. 76, 130.
[1687] Ibid. F. 2063. Inv. 1. D. 244. Fila 143.

îi supravegheau”[1688]. Către martie 1944 segmentele rutiere Comrat-Prut şi Sadacla-Cimişlia-Hînceşti, care în vara 1944 urmau să devină artere principale din spatele armatei a 6-a germane, erau reparate numai a zecea parte din volumul prevăzut[1689].

Însufleţînd poporul, ilegaliştii răspîndeau în mediul populaţiei ştiri despre biruinţele Armatei Roşii. După distrugerea trupelor germane la Stalingrad, primăria satului Tvardiţa raporta că „majoritatea locuitorilor a început să se eschiveze de la prestaţiile de muncă, ascunzînd caii şi căruţele”[1690]. Cufundarea în Dunăre a două corăbii româneşti a provocat în septembrie 1943 o bucurie neobişnuită populaţiei din Basarabia. „După actele de sabotaj comise împotriva navigaţiei pe Dunăre pe direcţia Galaţ – Chilia şi după retragerea germanilor pe frontul de Est, – se menţiona în raportul serviciului de contrainformaţii, – în unele localităţi, mai ales la Bolgrad, cu o populaţie de 90% de bulgari, băştinaşii exprimă bucurie deschisă, discutînd chestiuni politice pe străzi şi în localuri publice în limbile rusă şi bulgară, chiar sub ordinile afişate *Vorbiţi numai româneşte*!, convinghînd unul pe altul că armatele bolşevice în scurt timp vor reveni în Basarabia”. Poliţia a luat sub supraveghere locuitorii Bolgradului Mihail Fiodorov, Leonid Verbanov, Ivan Slivinskii şi Gheorghe Papazov, bănuiţi de propagandă „comunistă”[1691]. Invinuiţi că fac propagandă „comunistă”, locuitorii din satul Tvardiţa Alexandru Papurov, Ilie Popov şi Dănilă Belcevicin au fost deferiţi la curtea marţială. Dar cu astfel de acţiuni propaganda ilegalistă nu putea fi stopată.

La 8 februarie 1944 guvernatorul Basarabiei Olimpiu Stavrat a menţionat „nesupunerea tacită a populaţiei, exprimată prin eschivarea de la rechiziţii, de la prestaţiile de muncă, de la achitarea impozitelor etc”[1692]. Un nou aspect al împotrivirii au devenit actele de sabotare ale elementelor de conjunctură, care alcătuiau nivelul inferior al administraţiei româneşti. „În ultimul timp, – se menţiona în scrisoarea circulară a lui O. Stavrat din 8 februarie 1944, – s-a stabilit că un şir de funcţionari, în temei primarii satelor, cer să fie demisionaţi din posturile pe care le deţin sau refuză să-şi facă datoria de functionari ai statului, cînd li se cere acest lucru. S-a observat de asemenea că organele administrative de la faţa locului sînt pasive şi – ceea ce este mai important – sînt lipsile de autoritate”[1693]. Cu toate acestea, ocupanţii români mai aveau încă posibilităţi pentru a realiza sarcina principală – jefuirea teritoriilor ocupate.

§ 4. „Operaţiunea 1111”. Zădărnicirea mobilizării în armata română

Un aspect important al politicii de ocupaţie îl prezintă campania de jefuire a economiei ţinutului, nimicirea sau strămutarea resurselor umane, distrugerea fondului locativ, destrămarea sistemului de comunicaţii, a infrastructurii sociale.

Burghezia românească se grăbea să tragă foloase din aventura militară a lui Ion Antonescu. De acum în septembrie/octombrie 1941, cînd trupele române se înecau în propriul sînge în preajma Odesei, întreprinzătorii şmecheri pe preţ de metal uzat au „cumpărat” şi au cărat în România utilajul fabricilor de vinuri din Chişinău, a fabricii de grăsimi topite „Stearin” şi al altor întreprinderi. Rolul principal în această operaţiune de pricopsire pe contul RSS Moldoveneşti l-a jucat societatea „Reşiţa”. Generalul

[1688] Ibid. Fila 25.
[1689] Ibid. Fila 24.
[1690] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 298.
[1691] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4672. Fila 92.
[1692] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 181.
[1693] Ibid. С. 181.

C. Voiculescu, guvernator al Basarabiei, de acum la 15 decembrie 1941 raporta CBBT: „Colectorii de metal uzat au luat din clădirile şi întreprinderile avariate sau distruse, pentru topire la uzinele metalurgice «Reşiţa», toate obiectele de metal: maşini, acoperişuri, detalii de maşini, fontă bune de restabilit”[1694]. În realitate, era vorba de jefuirea utilajului în folosinţă. Luînd blocuri energetice, demontînd liniile de producere, ocupanţii români de acum către sfîrşitul anului 1941 au majorat numărul întreprinderilor „distruse în vremea operaţiunilor de război” pînă la 145. Acestea au fost, în temei, mari fabrici şi uzine, ce constituiau 50% din fondul industrial de bază al Basarabiei[1695].

Conducătorul nu modera poftele burgheziei române. La 13 noiembrie 1941 el a ordonat să se scoată din „Transnistria” şi să fie transportate în România toate întreprinderile, care la faţa locului nu sînt strict necesare pentru aprovizionarea armatei şi a administraţiei de ocupaţie[1696]. Eşuarea *blitzkrieg*-ului a dictat schimbări operative în politica ocupaţionistă a României. La 3 decembrie 1941 guvernul a creat „Serviciul de capturi Odesa”. La 23 ianuarie 1942 a urmat dispoziţia panicardă a lui I. Antonescu de a căra din Transnistria, Basarabia şi Bucovina în România toate rezervele de cereale, cu excepţia celor necesare pentru aprovizionarea armatei[1697]. Trebuiau cărate în România şi seminţele eterouleioase, întîi de toate răsărita.

Şeful Departamentului pentru „românizare” a guvernămîntului Basarabia Dumitru Giurgiuveanu, responsabil de capturarea de către Regatul român a întreprinderilor industriale, a raportat CBBT, că pentru transportarea uleiului vegetal în România este nevoie de cinci ori mai puţin transport decît pentru transportarea răsăritei[1698]. Trebuia de pus în funcţiune fabricile de ulei. Au început să lucreze două din cele 3 (cele mai mari) fabrici de uleiuri vegetale din Bălţi, a început reparaţia fabricilor de zahăr din Bălţi şi Rîbniţa. Dar pentru iniţiativa ce contravenea intereselor întreprinzătorilor români, D. Giurgiuvean a fost destituit şi închis în lagărul de concentrare de la Oneştii Noi. În România a fost cărat utilajul fabricilor de vinuri din raionul Grigoriopol; un şir de întreprinderi din judeţele Rîbniţa, Dubăsari şi Tiraspol au fost incluse în lista fabricilor şi uzinelor care urmau să fie „transferate” în România în primul rînd.

Încercările administraţiei de ocupaţie de a reanima procesul de producere n-a încetinit căratul utilajului industrial în România. În atmosfera nesigură, provocată de nimicirea armatelor germano-fasciste lîngă Moscova în iarna 1941-1942, întreprinzătorii români, mituind funcţionarii din administraţia ocupantă, au obţinut să fie incluse în categoria celor „distruse” mai mult de 30 de fabrici şi uzine din Basarabia[1699]. Utilajul lor a fost cumpărat pe preţ de metal uzat şi transportat în România. Printre altele, a fost cărat peste Prut utilajul fabricii de tutun din Chişinău, a Fabricii de ulei din Călăraş. În vara anului 1942, în ajunul culesului poamei şi a prelucrării ei, a fost dus în România utilajul Fabricilor de vinuri din Tiraspol, a vestitului sovhoz „A.I. Micoian” (raionul Camenca), a intreprinderilor de vinificaţie din Glinaia, Rezeni, Leontievo[1700]. Din regiunea Bugo-Nistreană au fost duse în România 50000 de tone de „fier uzat”[1701].

[1694] Ibid. C. 545.
[1695] Buletinul oficial al provinciei Basarabia. 1942. № 7. P. 76.
[1696] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 574. Fila 259.
[1697] Молдавская ССР в Великой Отечественной… Т. 2. С. 100.
[1698] ANRM F.706. Inv. 1. D. 633. Fila 250, 251.
[1699] Ibid. D. 517. Fila 41. D. 519. Fila 206.
[1700] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 517. Fila 41. D. 519. Fila 206.
[1701] Econimia română. Buletinul Ministerului Economiei naţionale, publicat de Oficiul de studii Bucureşti. 1943. № 2-3. P. 75.

Cotitura radicală în război n-a îndemnat Bucureştiul să se domolească în pragul răsplatei, ci, din contra, l-a împins la intensificarea jefuirii. În ianuarie 1943 la Chişinău, Cernăuţi şi Odesa ş-au desfăşurat activitatea instituţiile specializate de jefuire – „Birouri de capturi”[1702]. La 4 februarie, la două zile după capitularea trupelor germane la Stalingrad, guvernul român a luat în dezbatere chestiuni privind „evacuarea Transnistriei”, ca cea mai dezvoltată din punct de vedere economic din cele trei guvernăminte, şi cea mai apropiată de front. Campania de jefuire a fost planificată ca o operaţiune comună a armatei şi a administraţiei româneşti de ocupaţie a Basarabiei, Transnistriei şi Bucovinei. Însă guvernul a stabilit, că marele stat major este „singurul organ care emite ordine”[1703] cu privire la pregătirea şi desfăşurarea evacuării. De demontarea întreprinderilor era responsabil „serviciul militar de capturi”. Colonelul Mosiu de la marele stat major a fost însărcinat să coordoneze activitatea de evacuare a organelor militare şi civile în vederea pregătirii şi realizării „operaţiunii 1111-B” în Basarabia. La înfăptuirea ei a fost implicată şi Uniuna industriaşilor din România. La 21 ianuarie 1943 Departamentul românizării şi colonizării a guvernământului Basarabia a adoptat Hotărîrea cu privire la accelerarea vînzării întreprinzătorilor români a proprietăţii „românizate” de statul român în teritoriile ocupate[1704].

Frontul era încă departe şi jefuirea s-a dovedit a fi prematură şi negîndită. Zădărnicind semănatul de primăvară, ocupanţii de acum în ianuarie 1943 au dus din „Transnistria” în cîmpia dunăreană 2505 de tractoare. Se prevedea strămutarea forţată în România a personalului tehnic: 400 de ingeneri, şefi de ateliere, maiştri, mecanici, precum şi – în campania de însămînţare – a 1000 de tractorişti[1705]. Jefuirea tehnicii şi transportarea ei în România s-a soldat cu pierderi mari în producţia agricolă din regiunea Bugo-Nistreană. Presupunînd că odată cu apropierea frontului administraţia de ocupaţie va reduce preţurile iniţiale la utilaj – şi aşa foarte mici – întreprinzătorii români se tîrguiau cu înverşunare, dădeau mită funcţionarilor, dar tărăgănau achiziţionarea.

Calculele CBBT privind vînzarea întreprinderilor din teritoriile ocupate proprietarilor români nu s-au îndreptăţit. Către mijlocul lui aprilie în „Transnistria”, unde se aflau mii de întreprinderi, s-a început demontarea doar a 8 fabrici şi uzine[1706]. Sprijinul armatei române a contribuit la desfăşurarea operativă a campaniei de jefuire. Muncitorii povesteau că la uzina mecanică „S.M. Kirov” din Tiraspol au venit „militari români, circa o sută de inşi cu ofiţeri, camioane şi au început a căra la staţia de cale ferată rezervele de fontă turnată, cărînd-o toată, vreo 450-470 de tone le-au încărcat în vagoane şi le-au trimis în România”[1707].

După Stalingrad nu mai credeau în biruinţa Germaniei chiar şi persoanele cele mai apropiate de dictator. Gh. Alexianu a propus camuflarea jafului. „Dacă întreaga lume va afla cîte fabrici am dus noi de aici, cîte vite am trimis noi în ţară, – mărturisea guvernatorul Transnistriei într-un raport pe numele dictatorului, – apoi cîndva toată această [jefuire] se va întoarce împotriva ţării”, adică împotriva României. Din interese de conspiraţie guvernatorul a propus să fie anulate „formalităţile” de frontieră de la

[1702] Левит И.Э. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску. С. 164, 165.
[1703] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 182.
[1704] Левит. И. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску. С. 169.
[1705] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 180.
[1706] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 890. Fila 32, 33.
[1707] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 574.

Prut[1708]. I. Antonescu, care nutrea aceleaşi gînduri, a acceptat. După înfrîngerea armatelor germane în bătălia de la Kursk, dictatorul a ordonat luarea la evidenţă la hotarul de pe Prut a bunurilor jefuite şi cărate din teritoriile ocupate, iar documentele stocate la vamă, în care erau fixate bunurile duse în România – să fie distruse[1709]. De la guvernatori el cerea „să ia cît mai mult, dar să nu lase nici un document, astfel ca mîne ruşii să nu poată să le scoată şi să ni le prezinte la masa rotundă”[1710].

Demontarea utilajului industrial a fost accelerată. La 13 iunie 1943 Gh. Alexianu şi-a exprimat satisfacţia de ritmul „evacuării”[1711]. Procesul jefuirii s-a intensificat şi în interfluviul Nistru-Prut. Se demonta şi se trimetea peste Prut chiar utilajul întreprinderilor care funcţionau. De acum în primăvara 1943 suma costului total al utilajului industrial folosit în Basarabia s-a redus cu 11%[1712]. În septembrie-octombrie cu titlul de metal uzat au fost expediate în România încă 50 de vagoane de utilaj industrial şi maşini agricole[1713]. Nemulţumindu-se cu aceasta ocupanţii le-au permis să care peste Prut întreprinderi nu numai proprietarilor, ci şi arendaşilor[1714].

Campania de jefuire a căpătat un caracter total în toamna anului 1943. Scopul ei de acum nu mai era „întărirea” industriei româneşti, ci pustiirea teritoriilor Moldovei şi ale Ucrainei, pierderea cărora a devenit inevitabilă. La 22 septembrie 1943, cînd armatele sovietice au ieşit la Nipru, guvernul român a adoptat o hotărîre cu privire la o cît mai posibilă încheiere a jefuirii rapide a economiei teritoriilor ocupate[1715]. Colectorilor de „metal uzat” li s-au dat frîu liber. La 21 octombrie CBBT a trimis guvernămintelor dispoziţia, potrivit căreia societatea „Reşiţa” era împuternicită să colecteze „metal uzat” la „întreprinderile distruse” şi la cele care staţionează[1716]. De fapt aceasta a fost o licenţă de a jefui şi căra utilajul în folosinţă. După această dispoziţie la uzina mecanică „S.M. Kirov” din Tiraspol ocupanţii au demontat şi cărat strungurile, blocurile energetice, motoarele şi alt utilaj[1717]. La 4 noiembrie 8 vagoane cu utilaj industrial au fost trimise din Tiraspol, dar nu la topire la uzinele „Reşiţa”, ci la Turnu Severin[1718].

Guvernatorul Transnistriei Gh.Alexian-a încercat să înfiripeze un sistem de jefuire la comandă. La 2 noiembrie dînsul a raportat „conducătorului”, că după fiecare judeţ din „Transnistria” a fost întărit un judeţ sau chiar două din Regat. Prefecţii judeţelor regăţene au fost împuterniciţi să ceară de la administraţia de ocupaţie să le trimită întreprinderi de profilul respectiv în dependenţă de necesităţile locale. Guvernatorul promitea să asigure judeţele româneşti cu întreprinderi alimentare, de reparaţie, cu tehnică agricolă. Potrivit schemei guvernatorului, bunurile tehnico-economice din judeţul Tiraspol puteau fi trimise judeţilor româneşti Ilfov şi Ialomiţa, cele din Dubăsari − judeţului Timiş, cele din Rîbniţa − judeţelor Vlaşca şi Dîmboviţa, cele din Movilău − judeţului Mehedinţi[1719].

[1708] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 890. Fila 5.
[1709] Ibid. D. 809. Fila 8, 9.
[1710] Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 204.
[1711] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 890. Fila 4.
[1712] История народного хозяйства Молдавской ССР. 1917-1959 гг. С. 199.
[1713] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 542. Fila 79-81.
[1714] Cuvînt Moldovenesc. 1943. 5-12 septembrie.
[1715] Афтенюк А., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч., С. 203.
[1716] ANRM. F. 1658. Inv. 1. D. 2. Fila 14.
[1717] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 574.
[1718] ANRM. F. 1658. Inv. 1. D. 2. Fila 7.
[1719] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 545. Fila 79-81, 100-103.

Cu toate că nu ajungeau vagoane pentru asigurarea transporturilor militare, conducerea căilor fierate româneşti a sclipuit ceva vagoane pentru a căra în România utilaj şi tehnică jefuite în Moldova. Campania de jefuire a dezorganizat şi mai mult viaţa economică. Comerţul şi activitatea de întreprinzători, se menţiona în darea de seamă a guvernatorului pentru decembrie 1943, „sînt paralizate în urma evenimentelor de pe front şi a acţiunilor partizanilor. Producerea a scăzut în urma evacuării multor întreprinderi peste Prut”[1720].

Bucureştiul a ignorat realitatea crudă, că jefuirea totală a industriei aduce populaţia din teritoriile ocupate în pragul pierii. La 11 noiembrie 1943, la cinci zile după eliberarea Kievului, CBBT a expediat guvernămintelor instrucţia specială Nr. 660500 care dispunea: „Să fie transportată în România toată industria, toată averea, toate bunurile mobile şi imobile, tot ce este legat de viaţa materială, astfel ca inamicul să găsească un teritoriu pustiu, ca să fie nevoit să aducă din spatele frontului toate cele necesare pentru operaţiunile militare”[1721].

La 20 noiembrie guvernul român şi Marele stat major al armatei române au trimis instrucţiuni cu privire la înfăptuirea „Operaţiunii 1111” autorităţilor de ocupaţie a Basarabiei[1722]. Zece zile mai tîrziu a urmat dispoziţia de a transmite societăţii „Reşiţa” nu numai a metalului uzat, dar şi a utilajului în folosinţă, ceea ce era numai o legalizare a practicii existente[1723]. Administraţia de ocupaţie expedia utilaj şi tehnică agricolă la comanda prefecţilor din Regat[1724]. Înfăptuirea acestor măsuri a făcut ca producţia să scadă la un nivel mai jos decît cel necesar pentru supravieţuirea populaţiei. Scăderea catastrofală a volumului cerealelor măcinate şi a producerii uleiurilor vegetale semnaliza apariţia premizelor foametei[1725].

Transportarea în România a utilajului unor întregi întreprinderi şi a tehnicii agricole punea pe ordinea de zi şi chestiunea evacuării specialiştilor şi funcţionarilor. La 17 noiembrie guvernul român a examinat această chestiune şi a hotărît ca nici într-un caz să nu se dea drumul moldovenilor de peste Nistru în România, adică în dreapta Prutului. În ţinutul Nistru-Bug, unde în instituţiile, organizaţiile româneşti, întîi de toate, la căile fierate, lucrau 29,1 de mii de muncitori locali, guvernul, „după o selecţie cu totul deosebită”, a dat voie să fie evacuaţi în România vreo 5-6 mii de ruşi – tehnicieni, medici, învăţători şi alţi specialişti. În scopul redresării potenţialului demografic al României se presupunea şi evacuarea copiilor. „Dacă vor, – se dea de înţeles în dispoziţia către ministrul afacerilor interne, – pot fi aduşi din Transnistria vreo 20-30 mii de copii”. Se presupunea că vor fi trimişi la lucru pe moşii[1726].

Pe primarii şi poliţiştii, care puteau fi pedepsiţi pentru colaborare cu ocupanţii, guvernul i-au lăsat în voia soartei. Administraţia germană de ocupaţie din Ucraina de asemenea nu s-a grăbit să salveze pe slugile sale din localnici. La 21 februarie 1944 reprezentantul administraţiei germane generalul Auleb i-a comunicat guvernatorului Basarabiei despre intenţia comandamentului german de a evacua din Ucraina vreo

[1720] Ibid. D. 540. Fila 15.
[1721] Ibid. D. 516. Fila 18; Гратинич С.А. На левом берегу Днестра. С. 147.
[1722] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2.190.
[1723] ANRM. F. 1558. Inv. 1. D. 2. Fila 6.
[1724] Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 135.
[1725] Ibid. C. 49, 50.
[1726] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 545. Fila 36-138.

70000 de persoane de tot[1727]. Aceştia erau, în temei, colonişti nemţi. În martie – aprilie coloane întregi de aceşti bejenari au trecut prin Moldova. Independent de cotele, stabilite de guvernul român, din raioanele din stînga Nistrului au fost duşi în Germania vreo 10000 de nemţi, inclusiv 7493 de nemţi din raionul Grigoriopol[1728]. Cu evacuarea acestui grup etnic, Hitler a lichidat diaspora germană din regiunea Nistru-Bug.

În Basarabia, menţiona guvernatorul O. Stavrat, la momentul primirii ordinului de desfăşurare a „Operaţiunii 1111" „campania de evacuare era complet pregătită"[1729]. Guvernămîntul dispunea de schemele proprii în această privinţă. La 27 noiembrie guvernatorul a expediat o instrucţiune, în care se stabilea ordinea în care trebuia să fie cărate utilajul şi întreprinderile. Ocupanţii români nu doreau evacuarea în masă a populaţiei Basarabiei şi Bucovinei. Guvernatorul a dat ordin ca listele funcţionarilor evacuaţi să fie făcute în taină. La 21 ianuarie 1944 Consiliul de securitate internă de pe lîngă „conducător" a interzis categoric evacuarea în România a populaţiei din Basarabia şi Bucovina[1730]. La 18 februarie O. Stavrat a interzis să treacă cineva din Basarabia peste Prut, în afară de funcţionarii, specialiştii şi pensionarii statului român. Doar doctorii, învăţătorii şi preoţii trebuiau evacuaţi, plecarea lor fiind sub controlul poliţiei.

Cea mai mare problemă pentru ocupanţi o constituia folosirea în interese militare a resurselor umane ale Moldovei. La momentul năvălirii asupra URSS în armata română erau înrolaţi 7,8 mii de basarabeni, mobilizaţi înainte de 28 iunie 1940. Deoarece nu avea încredere politică într-înşii, comandamentul considera că ei puteau fi folosiţi în unităţile de deservire şi în cele de ocupaţie. Către sfîrşitul anului 1941, luînd la evidenţă în Basarabia ocupată 84,8 de mii de tineri în vîrstă de 17-21 de ani[1731], administraţia românească de ocupaţie îi folosea ca pe o forţă de muncă neremunerată. După catastrofa de la Stalingrad 8,8 mii de tineri, a zecea parte din acest contingent, au fost totuşi mobilizaţi. La 27 martie 1943 1000 de premilitari au fost încolonaţi în centrul Chişinăului în faţa clădirii episcopiei. I. Antonescu avea de gînd să-i inspecteze. Însă în ultimul moment „conducătorul" n-a riscat să apară în faţa formaţiei moldovene. Propunerea unui grup de colaboraţionişti de a forma din moldovenii din „Transnistria" un „corp de voluntari" pentru luptă cu Armata Roşie a fost considerată de guvernatorul Gh. Alexianu ca provocatoare. El îşi dădea seama care-i starea moral-politică adevărată a populaţiei moldoveneşti, iar pe iniţiatori a poruncit să fie expulzaţi în Basarabia[1732].

În ajunul eliberării RSS Moldoveneşti Marele stat-major al armatei române, cu scopul de a lipsi Armata Roşie de posibilitatea de completare a rîndurilor sale, a ordonat „evacuarea" din Basarabia a premilitarilor şi a barbaţilor la vîrsta de recrutare. La 10 ianuarie 1944 prin ordinul circular Nr. 70.804/944 MSM a cerut administraţiei de ocupaţie de urgenţă, pînă la 19 ianuarie, să evacueze premilitarii, care urmau să fie înrolaţi în 1945-1948, rezerviştii în etate şi pe tinerii de 16-20 de ani[1733]. Totodată în regiune s-a desfăşurat mobilizarea în armata română. Concomitent cu căratul în România a utilajului întreprinderilor, în mod forţat erau trimişi peste Prut ţăranii şi

[1727] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4666. Fila 636.
[1728] Государственный архив Одесской области. F. 2249. Inv. 1. D. 760. Fila 88.
[1729] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… T. 2. C. 191.
[1730] ANRM. F. 2067. Inv. 1. D. 210. Fila 3.
[1731] Ibid. D. 495. Fila 11.
[1732] Ibid. F. 706. Inv. 1. D. 837. Fila 910-913.
[1733] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4666. Fila 572.

muncitorii declaraţi „mobilizaţi” sau „rechiziţionaţi”. Ocupanţii intenţionau să trimită din Basarabia peste Prut 250000 de bărbaţi[1734].

Ilegalitatea chema populaţia să se împotrivească jefuirii şi mobilizărilor. Ilegaliştii din Camenca au tipărit într-un tiraj de masă şi au răspîndit o foaie volantă, în care se înştiinţa: „Armata germană în Caucaz este nimicită. Duşmanul se retrage în panică. Nu daţi duşmanilor pîne, vite, haine. Distrugeţi podurile, legătura. Moarte ocupanţilor germani! Toţi la luptă cu fascismul!”[1735]. „Tovarăşi muncitori şi ţărani ai Basarabiei, – se spunea în foaia volantă a ilegaliştilor din Chişinău, emisă în octombrie 1943, – ofensiva Armatei Roşii a făcut haos în toată armata fascistă. Armata Roşie este în ofensivă, în fiecare zi eliberînd noi teritorii. Tovarăşi! Peste tot de unde se retrag armatele fasciste, ocupanţii jefuiesc şi iau cu sila averea oamenilor. Regiuni întregi din stînga Nistrului sînt pustiite. Au dus în România oi, vaci, cai, porci, chiar şi păsări de casă au luat din orgăzile oamenilor, au încărcat vagoane întregi şi le-au dus în România, iar din România în Germania. Tovarăşi, armata fascistă nimiceşte totul în calea ei. Populaţia este alungată sau lăsată pe drumuri fără căpătîi, fără adăpost, fără ajutor. Mii de femei şi copii mor de foame şi nevoi pe drumuri. Tovarăşi basarabeni.., nu daţi vitele şi oile voastre în cirezi şi turme, pentru că armata română are ordine să le ia de-a dreptul din cîmp. Ţineţi vitele acasă şi nu daţi voie ca armata ocupantă să vi le ia. Nu vindeţi pînea. Tovarăşi muncitori de la uzine, fabrici şi ateliere, nu lăsaţi ca fabricile să fie minate, nu lăsaţi să se care maşinile de la uzine şi fabrici”. Exprimînd atitudinea populaţiei faţă de funcţionarii româneşti, ilegaliştii îi preveneau de responsabilitatea ce-i aşteaptă: „Tovarăşi muncitori şi ţărani, noi vedem cum funcţionarii, veniţi din România cu o legăturică subsuoară, astăzi cară cu vagoanele lucrurile furate. Îi sfătuim pe toţi care pleacă în România sau în alte părţi, să se ducă aşa cum au venit, să binevoiască să lase pe loc bunurile şi averea Basarabiei, pentru că noi ştim cum şi cu ce au venit; cum şi oriunde s-or duce, noi îi vom găsi şi-i vom judeca după meritele şi faptele lor”[1736].

Această chemare a fost auzită de patrioţii, care nu făceau parte din ilegalitate. În noaptea spre 28 noiembrie 1943 muncitorii chişinăuieni Trofim Răileanu, Elena Răileanu, Nicolai Negribeţkii şi Efim Terteac pe motiv că au organizat o serată, au convocat o adunare a tineretului, la care i-au chemat pe flăcăi să se eschiveze de mobilizare în armata română şi de la „evacuarea” forţată în România, au vorbit despre metodele de împotrivire jefuirii bunurilor materiale[1737].

Patrioţii au adoptat şi unele măsuri organizatorice de zădărnicire a campaniei de jefuire. În noaptea spre 6 septembrie 1943 ilegaliştii din Grigoriopol au desşurubat 20 de metri de şine de la calea ferată pe tronsonul Grigoriopol – Tiraspol, pe care autorităţile româneşti de ocupaţie cărau pînea din raion. Pe aceeaşi linie ilegalistul Kirianov din Mălăieşti a aruncat în aer podul[1738]. La 15 noiembrie, cum s-a menţionat, grupul de diversionişti al organizaţiei ilegaliste din Camenca au demontat şinele de cale ferată pe tronsonul Crîjopol – Rudniţa şi au deraiat o locomotivă, 18 vagoane şi 9 platforme cu materiale militare; circulaţia a fost blocată pe o săptămîna[1739]. Pe tronsonul Redeni – Corneşti şi sub podul de la staţia de cale ferată Calfa patrioţii au pus mine, iar

[1734] Ibid. F. 2067. Inv. 1. D. 210. Fila 327.
[1735] Елин Д. Партизаны Молдавии. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1974. С. 146.
[1736] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 340, 341.
[1737] Ibid. C. 362; ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4662. Fila 220, 222 verso, 268.
[1738] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 55.
[1739] Ibid. C. 24.

între staţiile Dondușeni şi Rediu Mare au demontat calea ferată[1740]. Organizaţia ilegalistă, condusă de P. Custov, a încercat să arunce în aer podul de peste Nistru. Ilegaliştii din satul Parcani de cîteva ori au încercat să arunce în aer tunelul de sub cale şi să zădărnicească circulaţia pe linia de cale ferată Odesa − Chişinău. Liniile de legătură telefonică rămîneau obiecte de diversiuni permanente organizate de patrioţi[1741].

Ilegaliştii din Rîbniţa aplicau o metodă destul de eficientă de sabotare. Ca să zădărnicească ducerea vitelor în România, comitetul ilegalist Rîbniţa a poruncit membrului organizaţiei, doctorului veterinar să imite şi să facă alarmă cum că sînt simptome clare de apariţie a unor boli epidemice la vite, ceea ce a necesitat organizarea de carantine în locuri îndepărtate de Nistru. În urma acţiunilor organizate de ilegaliști a fost zădărnicită scoaterea din raion a 3500 de cai, 979 de capete de vite mari cornute, a 1500 de oi. De asemenea au fost blocate încercările de a jefui şi a căra în România a utilajului fabricii de unt şi brînzeturi, a 20 de tractoare, a aparaturii de cinema şi a unui şir de filme. Acestea din urmă au fost dosite de ilegalistul Z. Clişcevskii. Un evident succes al organizaţiei ilegaliste a fost păstrarea utilajului de la majoritatea întreprinderilor din Rîbniţa. Îndată după eliberare, în aprilie 1944, au reînceput lucrul morile, uleiniţele, reţeaua de apă potabilă; la întreprinderea „Sahcameni" a început extragerea mecanizată a pietrei[1742].

Executanţii unui şir de acţiuni împotriva jefuitorilor rămîn necunoscuţi. În satul Otaci anumite persoane, neidentificate de poliţia românească, au dat foc fabricii de unt[1743]. La plenara CC al PC(b) al Moldovei, care a avut loc la Soroca în iunie 1944, s-a menţionat că la Bălţi „muncitorii uzinei de construcţie a maşinilor, de la fabricile de zahăr, de unt Nr. 1 şi 2 au manifestat devotament exemplar Patriei noastre; riscându-şi viaţa, se străduiau pe toate căile să zădărnicească jefuirea întreprinderilor, ca utilajul să nu fie cărat, dar să fie păstrat"[1744]. Dar cine anume au săvîrşit aceste acte, cine concret a demonstrat acest devotament organele de partid n-au constatat.

Diversiunea partizanilor, care la 24 martie 1944 au demontat linia de cale ferată la staţia Mărăndeni, a făcut să deraeze un tren, blocînd circulaţia pe cîteva zile, a salvat utilajul întreprinderilor din Bălţi, care nu a mai fost dus în România[1745]. Administratorul fabricii de zahăr din Rezina Pavlov, care doi ani în şir a condus acţiunile de sabotare, n-a putut zădărnici demontarea utilajului întreprinderii. Însă dînsul, împreună cu 6 muncitori, a alcătuit un act-registru unde a fost fixată nomenclatura tuturor componentelor şi blocurilor, detaliilor jefuite, indicîndu-se numărul celor 18 vagoane în care a fost încărcată şi dusă în România tehnica respectivă[1746]. După căderea regimului I. Antonescu acest act-registru, din cîte putem înţelege, a fost transmis Comisiei sovietice de control în România. Utilajul a revenit la Rîbniţa, a fost montat în ritm rapid şi de acum în 1945 fabrica a început a da producţie.

Ocupanţii, drapîndu-şi banditismul politic şi economic cu lozinci „creştineşti", au avut grijă şi de jefuirea bunurilor bisericeşti. Instrucţiunea privind evacuarea, elaborată de guvernămîntul Basarabia întru executarea instrucţiunii Nr. 660500, cuprindea şi pun-

[1740] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 342, 343.
[1741] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 226.
[1742] Коммунистическое подполье Молдавии. С. 36.
[1743] История народного хозяйства Молдавской ССР (1917-1958 гг.). С. 200.
[1744] Социалистическая индустриализация и развитие рабочего класса. С. 117.
[1745] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 222; Т. 1. С. 367.
[1746] ANRM. F. 1553. Inv. 1. D. 3. Fila 3, 43, 160.

ctul „Biserica” − adevărată îndrumare de jecmănire, în care slujitorii sînt puşi în rînd cu policandrele, sfeşnicele şi alte lucruri. Acest „punct” stabilea: „Se evacuiază preoţii, dascălii cu familiile lor. Precum şi lucrurile de preţ, întîi de toate cele confecţionate din materiale preţioase, cărţile bisericeşti, începînd cu cele care au valoare istorică”[1747]. Aceste indicaţii se executau cu stricteţe.

„Ocupanţii româno-germani, − constata după eliberarea Chişinăului general-maiorul Anoşin, − retrăgîndu-se din oraş, au jefuit vestita catedrală din Chişinău... Starostele comunităţii bisericeşti David Corostoianov, care a slujit la catedrală 40 de ani, a declarat că românii şi nemţii au furat din hram toate lucrurile scumpe, inclusiv marea cruce de argint, cupa de argint, alte obiecte de aur şi de argint, odăjdii de brocart ale preoţilor, au jecmănit şi au dus cu dînşii un mare complet de evanghelii în ferecături de argint, au scos monturile de argint de la icoane, au jupuiat şi au revopsit frescele pictate de zugravul rus Zorin”[1748]. De la mănăstirea Noul Neamţ (Chiţcani) au jefuit şi au dus la mănăstirea Căldăruş (lîngă Bucureşti) icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni de la Noul Neamţ cu ferecătură de aur şi cu pietre scumpe, ce costa în 1940 120 de milioane de ruble, montura ei, cusută cu aur şi pietre scumpe de 50 de milioane de ruble; alte 73 de icoane, odăjdii arhiereşti, alte obiecte de mare valoare istorică şi materială[1749].

Şi din alte mănăstiri şi biserici au fost jecmănite şi duse în România obiecte bisericeşti, odăjdii ale preoţilor, cărţi de slujbă. Valori bisericeşti dintr-un şir de sate din nordul Moldovei au fost furate şi duse în satul Olteni (comuna Bujoreni, judeţul Vîlcea) din România. În 1945 reprezentanţii sovietici au descoperit acolo un chiot argintat, un potir de argint cu chenar de aur diferite obiecte de argint, furate din biserica din satul Plopi; din biserica din satul Mîndîc a fost furată şi dusă în România o veche evanghelie în limba slavonă cu ramă de argint, o carte în limba moldovenească cu caractere chirilice − *Învăţăturile lui Simion*, episcop de Salonik; din biserica din satul Ţarigrad au fost furate de ocupanţi şi duse în România un chiot de argint cu chenar de aur în formă de biserică cu cinci cupole, o cruce de argint cu suport, două complete de veşminte preoţeşti, unul cusut cu fir de aur, altul − cu fire de argint; din biserica din satul Grinăuţi au fost furate şi duse în România un potir de argint, o cruce de argint, alte lucruri de valoare[1750]. Armatele române şi germane au jefuit rezervele de cereale ale mănăstirilor, alte produse alimentare.

Ţăranii, cum puteau, se împotriveau rechiziţionării, adică jecmănirii vitelor, se străduiau să dosească roada; muncitorii sabotau demontarea utilajului... Dar, cu toate acestea în iarna 1943-1944 ocupanţii au mînat în România zeci de mii de capete de vite mari cornute, de oi; au cărat aproape toate întreprinderile mari şi mijlocii, inclusiv mori, uleiniţe, trebuincioase pentru asigurarea populaţiei[1751]. La 1 iunie 1944 guvernămîntul Basarabiei a raportat că tot ce urma sa fie „evacuat”, conform „Operaţiunii 1111-B”, cu excepţia judeţelor Bălţi şi Soroca, de unde ocupanţii au fost izgoniţi, s-a cărat în România aproape tot.

[1747] Ibid. F. 2067. Inv. 1. D. 210. Fila 2.
[1748] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941-1945. Т. 1. На фронтах войны и в советском тылу. Кишинев. 1975. С. 463.
[1749] Иеромонах Ириней (Тафуня). История Свято-Вознесенского Ново-Нямецкого Кицканского монастыря. Ново-Нямецкий монастырь. 2004. С. 83, 84. Bunurile materiale n-au fost restutuite mănăstirii Chiţcani pînă în prezent.
[1750] ANRM. F. 1577. Inv. 4. D. 64. Fila 4-6.
[1751] История народного хозяйства Молдавской ССР (1917-1958 гг.). С. 210, 211; Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 47-50, 81, 82.

„Au fost evacuate, − se arăta în raport, − familiile funcţionarilor, arhivele, documentaţia şi obiectele de preţ din toate instituţiile". Au fost cărate „toate întreprinderile industriale, cu excepţia celor din judeţele Bălţi şi Soroca, de unde s-a dovedit să se care doar o parte din atelierele mecanice. Din toată producţia agricolă disponibilă a fost transportată aproape 40%, este un procent însemnat, dacă vom avea în vedere că păpuşoiul aproape că nu poate fi cărat pentru că este încă umed. Din cereale s-a cărat de fapt vreo 55%. Partea de producţie agricolă rămasă în Basarabia este repartizată aproape deopotrivă pe tot teritoriul ţinutului, şi se achiziţionează în prezent de organele de intendenţă ale armatei. A fost cărat în întregime inventarul viu şi mort al şcolilor agricole şi al gospodăriilor de stat. A fost cărate cărţile scumpe din şcoli, utilajul laboratoarelor. Toate spitalele au fost evacuate[1752]. Aceasta înseamnă că populaţia Moldovei, „fraţii basarabeni" completamente au fost lăsaţi fără ocrotire medicală[1753].

Funcţionarii de asemenea s-au supus şi au executat ordinul de evacuare. Dar încercarea de a mîna în România bărbaţii la vîrsta înrolării şi tineretul şi, mai ales, mobilizarea în armata română s-au ciocnit de o împotrivire dîrză. La 23 martie 1944 generalul O. Stavrat în ordinul său privind desfăşurarea etapei a doua a „Operaţiunii 1111" în judeţele Bălţi şi Orhei a fost nevoit să ceară din nou „evacuarea" contingentului de premilitari (1942-1946)[1754].

Dar în aceste zile în raioanele de răsărit şi de nord ale Moldovei patrundeau unităţile Armatei Roşii. Administraţia de ocupaţie îşi rărise rîndurile în urma evadării funcţiionarilor în România. Astfel că de îndeplinirea ordinului de „evacuare" a premilitarilor şi de „mobilizare" a rezerviştilor n-avea cine să răspundă. În mai 1944 armatele germane şi-au mobilizat rezervele şi frontul s-a stabilit vremelnic pe linia Nistru-Dubăsari-Orhei-Corneşti. In judeţele de centru şi de sud ale Moldovei armata română şi poliţia au întreprins razii de masă asupra celor care se eschivau de la „mobilizare". Cu toate aceste acţiuni, ocupanţii au reuşit „să prindă cu arcanul la oaste" la sfîrşit de mai mai puţin de jumătate din contingentul celor care erau sorţiţi să se „evacueze" cu sila. „Din rapoartele primite despre situaţia cum a răspuns populaţia Basarabiei la chemarea de a apăra ţara, – nu fără ironie raporta la 1 iunie O. Stavrat, − reiese: s-au prezentat la punctul de mobilizare de bună voie de la 2 pînă la 10%; au fost prinşi de jandarmi şi trimişi în unităţi 36-38%; din premilitari s-au prezentat şi au fost trimişi peste Prut de la 20 pînă la 30%; au fost prinşi şi trimişi de jandarmi de la 40 pînă la 50%; la rechiziţie s-au prezentat 40-45%; au fost rechizionaţi cu forţa de jandarmi 30-35%"[1755].

Bărbaţii, flăcăii din Basarabia prinşi astfel, erau duşi în România sub escorta jandarmilor, ca nişte deţinuţi. Nici ei, nici soldaţii moldoveni, mobilizaţi anterior în armata română, nu vroiau să lupte împotriva Armatei Roşii. În august 1944, după ce trupele sovietice au realizat Operaţiunea Iaşi-Chişinău, 14 100 moldoveni s-au predat. Prin ordinul generalului F.I. Tolbuhin ei au fost eliberaţi, iar apoi recrutaţi în Armata Roşie. Aproape toţi moldovenii, rămaşi în armata română, după trecerea României de partea coaliţiei antihitleriste, au depus cereri de a fi înrolaţi în Armata Roşie[1756]. În loialitatea lor faţă de Uniunea Sovietică nu se îndoia chiar nici I.V. Stalin. Nedorind

[1752] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 191.
[1753] Шорников П.М. Цена войны. С. 61, 62.
[1754] ANRM. F. 2067. Inv. 1. D. 210. Fila 327.
[1755] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 192, 193.
[1756] Caşu I. „Politica naţională" în Moldova Sovietică (1944-1989). Chişinău. 2000. P. 128.

însă să slăbească armata, care a devenit aliată, Comandantul Suprem a depus rezoluţia: „Avem nevoie de oamenii noştri şi în armata română”.

Forţele patriotice au reuşit să zădărnicească folosirea de către ocupanţi a resurselor umane ale Moldovei. Încercarea de a duce în România bărbaţi de vîrsta recrutării – 250000 de oameni – a eşuat[1757]. Ei au putut include în componenţa armatelor române doar a zecea parte din contingentul planificat. După eliberarea RSS Moldoveneşti, în rîndurile Armatei Roşii s-au înrolat 256,8 mii de mii de locuitori ai Moldovei[1758]. Încă vreo 36000 au completat unităţiile frontului de muncă. Aşadar, dacă punem la socoteală pe cei mobilizaţi la începutul războiului, mai mult de 90% din contingentul de recrutare din Moldova au luptat în componenţa Forţelor Armate ale URSS. Mincitorii moldoveni, duşi în România odată cu utilajul, de acum în primăvara anului 1944 au început să se întoarcă în Moldova ilegal[1759].

Şi numărul bejenarilor a fost mic. Către sfîrşit de mai 1944 în România se aflau 19370 de bejenari din Basarabia, dar la biroul refugiatilor s-au înregistrat numai 13463 din aceştia, ceilalţi fiind români, care şi-au găsit adăpost la rude sau aveau peste Prut spaţiu locativ. Ce-i drept, în vara anului 1944, în urma unor razii şi „rechiziţii” a forţelor de muncă şi altor măsuri, autorităţile de ocupaţie au reuşit să majoreze numărul celor „evacuaţi” în România pînă la vreo 50000 de oameni[1760].

Ocupanţii români, au reuşit în temei, să înfăptuiască „Operaţiunea 1111”. Fondurile de bază ale industriei Moldovei au fost cărate în România, agricultura a fost ruinată. „Operaţiunea 1111” – acţiune de jefuire totală după scopul ei, a fost, totodată, şi una de genocid, îndreptat împotriva populaţiei Moldovei, întîi de toate, împotriva **majorităţii etnice – împotriva moldovenilor**. Ruinarea economiei a provocat foametea şi răspîndirea, în urma subnutriţiei, a bolilor sociale. Dar ocupanţii n-au reuşit să mobilizeze, să pună sub arme şi să îndrepte împotriva URSS resursele umane ale Moldovei.

Lupta patriotică în Moldova a traversat două perioade de radicalizare: după biruinţa Armatei Roşii lîngă Moscova şi după marea bătălie de la Stalingrad, în desfăşurarea căreia a pierit armata a 6-a germană şi au fost decimate trupele române, care au găsit ceea ce au căutat în stepele de la Cotul Donului. Ştiririle tot mai dese că „vin sovieticii” însufleţeu muncitorii şi majoritatea ţăranilor şi acţionau demoralizator asupra administraţiei româneşti de ocupaţie, asupra slugilor colaboraţioniste ale acestora. Astfel, s-au creat condiţii mai favorabile pentru desfăşurarea mişcării populare de rezistenţă.

§ 5. Moldova în ajunul eliberării. Partizanii

La 5 martie 1944 a declanşat Operaţiunea ofensivă Umani-Botoşani, desfăşurată de Frontul al doilea Ucrainean. Oştirile lui dispuneau de 480000 de soldaţi şi ofiţeri, de 6700 de tunuri şi aruncătoare de mine de un calibru de 76 de milimetri şi mai mult, de 670 de tancuri şi de artilerie autopropulsată, de 551 de avioane. Frontul al doilea Ucrainean avea în faţa trupe germane în număr de 260000 de soldaţi şi ofiţeri, aceştia erau sprijiniţi de vreo 3000 de tunuri şi aruncătoare de mine de un calibru mare, de 700 de tancuri şi de vreo 500 de avioane. Astfel, deşi forţele erau aproximativ egale în

[1757] Шорников П.М. Цена войны. С. 58.
[1758] История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. С. 240.
[1759] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 192.
[1760] ANRM. F. 1577. Inv. 4. D. 18. Fila 99, 100.

plan tehnic, trupele sovietice de 1,8 ori le depăşeau numeric pe cele ale duşmanului. Cum a demonstrat experienţa războiului, în condiţiile unui astfel de coraport de forţe, germanii, partea defensivă, aveau posibilităţi destule de a respinge ofensiva. Însă comandantul Frontului al doilea Ucrainean, mareşalul Uniunii Sovietice I.S. Konev şi şeful statului major al ftontului general-colonelul M.V. Zaharov, concentrînd pe direcţiile de spargere pînă la 50% din efectivul de luptă, mai bine de 70% de artilerie şi 90% de tancuri, au spart apărarea duşmană chiar în prima zi de ofensivă. La 10 martie trupele frontului au eliberat oraşul Umani, la 16 martie − nodul de cale ferată Vapnearca, la 17 martie au ajuns la hotarele Moldovei. În aceeaşi zi unităţile armatei a doua de tancuri sub comanda general-locotenentului S.I. Bogdanov au început traversarea Nistrului pe la Iampol[1761]. Încă pînă la începutul acestei operaţiuni trupele române şi germane au purces la distrugerea totală a infrastructurii de transport, a spaţiului locativ, a obiectelor industriale din Moldova.

Politica pămîntului pîrjolit. Nimicirea totală a industriei, a spaţiului locativ şi a infrastructurii de transport a fost planificată din timp şi urmărea scopul de a provoca pieirea în masă a populaţiei. Una din cele mai mari diversiuni ale ocupanţilor români a fost nimicirea spaţiului locativ. În vara anului 1944 cotropitorii au aruncat în aer 100 din cele mai mari clădiri din Tiraspol, un şir de obiecte de infrastructură din nordul Moldovei. Din 11640 de case de locuit, care erau la Chişinău la început de război, în iunie-iulie 1941 au suferit doar 239[1762]. Ulterior ocupanţii, folosind munca populaţiei şi a prizonierilor, către sfîrşitul lui februarie 1944, au năruit 7000 de case. Despre aceasta, ca despre o mare reuşită a administraţiei sale a comunicat presei primarul oraşului, colonelul în retragere Anibal Dobjanski[1763]. Cu toate acestea, în oraş continuau să funcţioneze staţia electrică, conducta de apă, circulau tramvaiele.

La distrugerea Chişinăului şi-au adus contribuţia şi aliaţii. În aprilie 1944 aviaţia engleză a bombardat oraşul. „La început, − mărturiseau locuitorii oraşului, − avioanele de bombardament au survolat oraşul din vest spre est, apoi, coborînd şi întorcîndu-se în spaţiul de deasupra aeroportului de astăzi şi a staţiei Revaca, au luat-o înapoi şi în zbor razant, fără nici o piedică au bombardat aproape fiecare casă. Clădirile de pe strada centrală au fost toate distruse". Au fost bombardate clădirile de la catedrală pînă la gară: străzile Alexandrov, Şmidt, Armeană, Harlampie, centrul istoric al oraşului. Populaţia a socotit această faptă a aliaţilor drept o acţiune barbară, fiind total nemotivată din punct de vedere militar[1764]. Poate că prin acest act barbar englezii ar fi vrut să demonstreze Moscovei că socot Moldova teritoriu care nu intra în componenţa URSS, ci „provincie românească"? La 5 iunie aviaţia SUA a bombardat cu succes obiectele căii ferate din Chişinău: au fost nimicite 14 eşaloane ale duşmanului. Dar au căzut bombe şi asupra caselor de locuit. În urma bombardamentului american au fost distruse 229 de case, 156 au fost avariate, au pierit vreo 200 de locuitori[1765].

[1761] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 296, 297.
[1762] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 555. Fila 10, 17.
[1763] Basarabia. 1944. 28 februarie.
[1764] Абакумова Н., Гарусова О. Кишинев – 1941 год. В поисках исторической правды. // Материалы международной научной конференции «Интерпретации различных аспектов второй мировой и Великой Отечественной войны в современной восточноевропейской историографии». Кишинев, 21-22 мая 2010. Кишинев. 2010. С. 109, 110; Русское слово. 2010. № 16(277), 30 апреля.
[1765] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4809. Fila 83.

Distrugerea oraşului Chişinău a fost încheiată de armata a 6-a germană. După cum raporta Bucureştiului la 29 mai Centrul din Basarabia al Serviciului Secret de Informaţii, unităţile germane au nimicit la Chişinău 248 de case. Încă vreo 500 de case din partea de jos a oraşului, din preajma rîului Bîc, germanii le-au dărîmat în iulie – august 1944, folosind piatra la fortificaţii[1766]. Comandantul german al Chişinăului generalul Stanislaus von Deviz-Krebs a dat dispoziţia să fie alcătuită lista obiectelor din oraş care urmau să fie distruse. La 22-24 august unitatea de geniu sub comanda ober-locotenentului Heinz Klik a nimicit un mare număr de case, precum şi clădiri ale întreprinderilor industriale. În anii de război în total au fost nimicite în Chişinău 9388 de clădiri[1767], 76% din fondul locativ al oraşului. Mai bine de 90% din distrugerile Chişinăului revin pe seama acţiunilor administraţiei româneşti de ocupaţie şi ale unităţilor armatei germane.

La Tiraspol unităţile armatei române şi ale celei germane au aruncat în aer, au incendiat uzinele „1 mai", „Pavel Tcacenco", Centrala termoelectrică, centrul medical, institutul agricol, teatrului orăşenesc, nodul de cale ferată, elevatorul, gospodăria comunală[1768]. În martie 1944 cotropitorii au izgonit populaţia din Bender. Soldaţii români au luat mobila şi alte bunuri, iar nemţii au dat foc şi au aruncat în aer casele de locuit. Oraşul Bender a fost distrus în proporţie de 80%, Ungheni – de 73%, Orhei – de 71%, Bălţi – de 50%, Tiraspol – de 40%[1769].

Distrugerile săvîrşite de ocupanţi la căile fierate au depăşit multiplu acţiunile de paralizare din iulie 1941. Au fost demontate şi duse în România şinele de pe 200 de kilometri (din cele 840 de kilometri existente în Moldova) de căi fierate, au fost explodate 170 de poduri, inclusiv podurile de peste Nistru de la Rîbniţa şi Bender, au fost distruse 1000 de macazuri, 5 depouri de locomotive[1770], sistemul de aprovizionare cu apă a căilor fierate, de semnalizare şi comunicare.

Distrugerea sistemului de securitate sanitară urmărea scopul de a provoca epidemii de masă. Unităţile româneşti, administraţia românească de ocupaţie au distrus clădirile a 350 (din 427 existente în Moldova) de instituţii preventiv-curative. Bolnavii de febră tifoidă, izolaţi în cîteva barăci speciale la Chişinău şi Comrat, au fost lăsaţi în grija rudelor. Barăcile n-au fost arse, ca şi inventarul de altfel, conform regulilor de securitate sanitară, şi săracii locuituri au dus pe la case păturile, mobilierul. „Lichidarea de către ocupanţii români a spitalelor de boli contagioase, lăsarea pe la casele lor a bolnavilor de tifos exantematic, – menţiona în 1946 doctorul epidemiolog F. Barinskii de la Ministerul de ocrotire a sănătăţii al URSS, – au fost pricinile principale ale îngrozitoarei epidemii de tifos exantematic din republică"[1771]. La Chişinău, Tiraspol, Bender, Rîbniţa, Bălţi ocupanţii sileau prizonierii să scoată din pămînt ţevile, distrugînd astfel sistemul de aprovizionare cu apă, iar la Tiraspol au deteriorat reţeaua de canalizare; aceasta a agravat şi mai mult situaţia sanitară. Au fost distruse de asemenea 25 de staţii electrice[1772] comunale (din cele 27 existente), necesare, printre altele, pentru aprovizionarea populaţiei oraşelor cu apă.

[1766] Ibid. D. 4812. Fila 156.
[1767] Кишинев. Энциклопедия. Кишинев. Картя Молдовеняскэ. 1984. С. 35.
[1768] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне … Т. 2. С. 457, 464.
[1769] Афтенюк С., Елин. Д., Коренв А., Левит И. Указ. соч. С. 379; Баталова Е.В. Забота Коммунистической партии о развитии здравоохранения Молдавии. С. 15.
[1770] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 211.
[1771] ANRM. F. 3090. Inv. 1. D. 3. Fila 53.
[1772] Ibid. F. 3002. Inv. 3. D. 3. Fila 41 verso.

Securitatea sanitară în mare măsură era primejduită şi de strămutările populaţiei. Către început de mai 1944 Armata Roşie a eliberat raioanele de răsărit şi de miazănoapte ale republicii cu o populaţie de 1165 de mii de oameni[1773]. Frontul se întindea pe 16 din 33 de raioane eliberate. Către sfîrşit de iunie unităţile militare româneşti şi germane au mînat în Chişinăul ruinat pe locuitorii din 20 de sate din preajma frontului din raioanele Criuleni, Străşeni, Dubăsari. „Aceşti oameni sînt lipsiţi de hrană, îmbrăcăminte şi încălţăminte", − raporta poliţia. Invazia populaţiei fără căpătîi a provocat epidemia de tifos exantematic, ce s-a soldat cu „numeroase victime în rîndurile populaţiei"[1774]. După izgonirea populaţiei din sate, ocupanţii români cărau averea lor, rezervele alimentare, ruinîndu-le gospodăriile. În raioanele din preajma frontului – Bender, Olăneşti şi Bulboaca ocupanţii au ars 25 de sate, iar în raionul Vadul lui Vodă au dat foc la 2287 de case cu acareturi[1775]. Aproape în întregime au fost distruse localităţile Leova, Cornești, Valea lui Vlad[1776].

Ruinarea economiei şi strămutarea în masă a populaţiei făceau să ia proporţii şi mai mari debandada din spatele frontului armatelor germano-româneşti, contribuind la radicalizarea rezistenţei populare. În Moldova ocupată de români şi germani s-a instaurat o situaţie de nesupunere generală, pe care inspectorul regional de poliţie Chişinău a calificat-o drept „climat favorabil pentru desfăşurarea activităţii comuniste"[1777]. Astfel numeau ocupanţii lupta patriotică.

Desfăşurarea luptei de partizani. La începutul anului 1944 în raioanele moldoveneşti din stînga Nistrului şi în cele vecine din Ucraina activau 30 de detaşamente de partizani, enumerînd circa 2000 de combatanţi înarmaţi. În raioanele păduroase din nordul „Transnistriei" administraţia românească de ocupaţie a fost lichidată. În raionul Tiraspol în ianuarie 1944 au fost paraşutaţi 8 soldaţi din unităţi de debarcare sub comanda participantului la războiul civil S.D. Avteniev, originar din satul Stroinţi, raionul Rîbniţa. Însuşi comandantul şi trei luptători au aterizat pe loturile satului Ploscoe, Avteniev vătămîndu-şi un picior. L-a adăpostit preotul de credinţă veche Serghei Colesnicov, iar preuteasa i-a acordat ajutor medical. Grupul lui S.Avteniev a format un detaşament din 70 de partizani, avînd o rezervă de voluntari din vreo 200 de oameni. În februarie – martie 1944 luptătorii din acest detaşament au deraiat un eşalon, au distrus aparatura de bord a unui avion german, care a aterizat forţat, au nimicit 2 tanchete, 4 automobile, 2 depozite, 93 de soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului, au zădărnicit jefuirea a 600 de capete de vite. Radiotelegrafista M.Socolova transmitea informaţiile acumulate de partizani despre duşman, indica repere pentru avioanele sovietice de bombardament. Ilegaliştii din Rîbniţa V. Rîbalco, A. Plugari, S. Grişcenco ş.a. au ajutat grupului de cercetaşi conduşi de locotenentul M. Rîbac să se legalizeze, îi aduceau ştiri despre transportul duşman pe calea ferată.

În raionul Anenii Noi activa detaşamentul de partizani sub comanda lui Mihail Cernoluţkii. În ianuarie 1944, cînd la Bender erau arestaţi ilegaliştii, cu acest detaşament s-a unit o jumătate din membrii grupurilor patriotice ale lui Marandici şi Şestocenco. Participantul mişcării ilegaliste din Basarabia Vasile Demian a organizat la Şerpeni un

[1773] Ibid. F. 3021. Inv. 5. D. 27. Fila 4.
[1774] Ibid. F. 680. Inv. 1. D. 4812. Fila 321, 210, 402.
[1775] Афтенюк С., Елин. Д., Коренв А., Левит И. Указ. соч. С. 379; Баталова Е.В. Забота Коммунистической партии о развитии здравоохранения Молдавии. С. 15.
[1776] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 231.
[1777] Ibid. С. 406.

grup înarmat. Au dobîndit arme şi locuitorii satelor Logăneşti, Ulmu, Stolniceni. Pavel Popovici şi invalidul din primul război mondial Ion Grosu au organizat un detaşament de partizani din 33 de oameni în satul Condriţa. În pădurile de la nord-vest de Chişinău din noiembrie 1943 activa sub comanda lui Pavlov un detaşament de partizani format din localnici şi din prizonieri evadaţi. În primăvara anului 1944 Pavlov a căzut în luptă, dar detaşamentul şi-a continuat misiunea pînă la izgonirea ocupanţilor. 22 de soldaţi sovietici, evadaţi din prizonierat au format un detaşament de partizani în raionul Nisporeni. Însă aceşti partizani erau prost înarmaţi, nu aveau comunicare radiotelegrafică cu statele majore ale mişcărilor de partizani, de aceea nu puteau primi ajutor pe calea aerului, nu puteau acumula informaţii în interesul Armatei Roşii. Pe de altă parte, partizanii locali nu aveau comandanţi experimentaţi[1778].

Statul-major al mişcării de partizani din Ucraina a pus unui şir de detaşamente şi grupuri de partizani sarcina de a pătrunde în Moldova. La 10 februarie 1944 din regiunea Odesa prin raionul Tiraspol, apoi în codrii Orheiului a trecut detaşamentul „Moarte ocupanţilor fascişti!". Completîndu-şi rîndurile cu voluntari din populaţia locală, detaşamentul şi-a dublat componenţa[1779]. Detaşamentul de partizani format lîngă Jitomir a pătruns în Moldova şi a participat la eliberarea oraşului Soroca, a satelor Soloneţ, Unchiteşti ş.a. Cînd partizanii au ajuns în preajma satului Cotiujeni, jandarmii români ţineau sub strajă în ograda postului 150 de ţărani, sorţiţi a fi mînaţi în România. Partizanii i-au eliberat, apoi au aruncat în aer podurile de lîngă satele Unchiteşti şi Gura Camencii, deraind un eşalon german[1780]. În martie în Moldova activau în spatele frontului duşman detaşamentul de partizani „Pentru Moldova Sovietică!" (comandant A. Varfolomeev) şi un şir de grupuri de partizani. Către mijlocul lunii martie în teritoriul Moldovei activau peste 20 de detaşamente de partizani. Multe din ele dispuneau de radioemiţătoare[1781].

Detaşamentul cu un activ de 64 de combatanţi sub comanda lui Mihail Strucacev, traversînd Nistrul, a pătruns în Soroca, a izgonit poliţia apoi a capturat convoiul duşman alcătuit din 10 camioane, din peste 300 de căruţe cu muniţii, proviant şi echipament militar. La 18 martie, cînd o unitate din armata a 5-a de gardă de tancuri a ieşit la Nistru în această zonă şi s-a oprit din lipsă de combustibil, partizanii au descoperit la un depozit din Soroca 18 butoaie de motorină şi le-au trecut pe celălalt mal al Nistrului. Mai sus, pe Nistru, în zona orăşelului Otaci, detaşamentul de partizani sub comanda lui M. Tuguşev au ocupat un cap de pod pe malul de vest al rîului, acordînd ajutor unităţilor armatei a 40-a la traversare. În vremea luptei pentru eliberarea orăşelului Otaci participanţii organizaţiei ilegaliste OBUS au decupat linia telefonică de comunicare a baterielor de aruncătoare de mine cu punctul de reperare şi cu statul-major al duşmanului. Dirijarea tirului a fost dereglată şi duşmanul a părăsit poziţiile. La 20 martie 1944, străbătînd tirul de îngrădire al duşmanului, detaşamentul de partizani „Moldova Sovietică" sub comanda lui Ia. Muhin a pătruns în Camenca. CC al PC(b)M i-a poruncit lui Ia.Muhin să restabilească administraţia locală, predînd comanda detaşamentului lui A. Smirnov[1782].

[1778] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 154, 155, 160, 161, 174.
[1779] Ibid. C. 160, 161.
[1780] Фуртунэ В. Унул дин бравий рэзбунэторь. // Молдова сочиалистэ. 1985. 24 аугуст.
[1781] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 160, 161; История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 227.
[1782] Елин Д.Д. Указ. соч. С. 166, 167.

Situaţia din preajma liniei frontului devenea tot mai tensionată. Aviaţia germană bombarda armatele sovietice, care forţau Nistrul pe direcţiile Soroca şi Otaci. Numai la 21 martie aviaţia germană a săvîrşit pînă la 600 de raiduri de bombardare. Era de aşteptat o contraofensivă a duşmanului. Dar la staţia de cale ferată partizanii au descoperit 10000 de tone de cereale. De la un prizonier partizanii au aflat că mai jos, pe Nistru, în satele Podoima şi Podoimiţa un batalion german de infanterie a primit ordin să dea foc depozitelor. Socotind că în scurtă vreme vor sosi unităţile Armatei Roşii, partizanii au hotărît să salveze pînea. Timp de patru zile 120 de partizani şi 46 de voluntari din Camenca au purtat lupte cu unităţile armatei regulate germane. La 23 martie, cînd nemţii au pătruns totuşi în staţie şi au dat foc depozitelor, la marginea Camencii a apărut un tanc din grupul de avangardă al corpului de tancuri al general-locotenentului Chiricenco. Partizanii, susţinuţi de tanchişti, au atacat duşmanul. Aruncînd în aer o locomotivă la staţie, nemţii s-au retras, depozitele au fost salvate. La 24 martie în Camenca au intrat unităţi ale Armatei Roşii.

La 26 martie partizanii detaşamentului „Moldova Sovietică" au trecut de partea dreaptă a Nistrului, pe un parom construit de locuitorii din satul Stroinţi. Au eliberat satul Tarasova, luînd în stăpînire un cap de pod. Dimineaţa duşmanul, cu un efectiv de un batalion de infanterie, sprijinit de 8 tancuri a atacat partizanii. Relieful împiedica duşmanul să folosească tancurile. 4 tancuri au explodat, nimerind pe un cîmp minat din timp de genistul Iurie Farberov; infanteria rezista cu greu tirului partizanilor şi lupta a ţinut o zi întreagă. Spre seară cele 4 tancuri rămase ale duşmanului şi-au consumat rezerva de combustibil şi de proiectile şi echipajele le-au incendiat. Batalionul german a bătut în retragere. Cu această luptă partizanii au înlesnit traversarea Nistrului a diviziei a 5-a aeropurtată.

Odihnindu-se în satul Tarasova, partizanii au luat-o în jos pe Nistru şi, după cîteva ciocniri cu ariergardele duşmanului, au pătruns în centrul raional Rezina. Aici ei au capturat un depozit de muniţii, unde se păstrau 80000 de cartuşe, 200 de proiectile, 4000 de mine. În noaptea de 5 aprilie detaşamentul s-a îndreptat spre centrul judeţean Orhei, dar la marginea acestui oraş a fost întîmpinat cu tiruri de mitraliere şi a fost nevoit să se retragă. La ora 19.00 în aceeaşi zi un grup de partizani sub comanda lui Iurie Farberov a ocupat trei case de la marginea oraşului, iar la ora 23, cînd s-au apropiat trei tancuri sovietice, grupul a încercat să intre în oraş. Însă duşmanul a aruncat în luptă 4 tancuri grele „tigru" şi două tancuri sovietice au fost distruse. La 6 aprilie, cînd au început ofensiva unităţile regulate ale armatei sovietice, partizanii printre primii au pătruns în oraşul Orhei.

Detaşamentul de partizani „Moldova Sovietică", acţionînd, de la 18 martie pînă la 15 aprilie pe teritoriul RSS Moldoveneşti, conform datelor lui Ia. Muhin, oricum aproximative, a scos din luptă 577 de soldaţi şi ofiţeri români şi germani. În luptele cu detaşamentul de partizani duşmanul a pierdut 12 tancuri, două autoblindate, 44 de camioane; partizanii au capturat 109 arme, inclusiv 22 de mitraliere, alte trofeie. 5 combatanţi au căzut în lupte, 15 au fost răniţi. În afară de acestea, o călăuză, un localnic care i-a îndrumat pe partizani spre Orhei, de asemenea a căzut în luptă[1783]. Chiar dacă pierderile duşmanului sînt umflate, mai ales, în ceea ce priveşte numărul soldaţilor şi ofiţerilor nimiciţi, acţiunile detaşamentului pot fi considerate ca reuşite[r].

[1783] История Приднестровской Молдавской Республики. Т. 2. Ч. 1. С. 299; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 431-436, 533.

[r] Nota redactorului ştiinţific: În principiu pretutindeni, informaţiile partizanilor despre pierderile pricinuite inamicului necesită precizări suplimentare.

Alte grupuri de partizani au ieşit la linia de cale ferată Bălţi-Ungheni, ce lega nordul Moldovei cu România. La 24 martie unu din aceste grupuri a demontat calea la staţia Mărăndeni. Locomotiva ce venea în urma eşalonului blocat pe linie, a deraiat. Această operaţiune a zădărnicit căratul în România a utilajului unor întreprinderi din Bălţi. Însă a doua zi la staţie a sosit un eşalon german. Naziştii au înconjurat satul vecin Hiliuţi, au împuşcat 12 ostatici, au dat foc la 73 gospodării − mai bine de jumătate de sat. Punînd ţăranii în vizorul mitralierelor, naziştii au cerut informaţii despre partizani. Sătenii tăceau. Această scenă observa un partizan rănit, ce se ascundea în castelul de apă. Vrînd să evite împuşcarea în masă a ţăranilor, el a ieşit în piaţă şi a declarat duşmanilor: „Trageţi în mine, pe ei eliberaţi-i. Ei nu sînt vinovaţi". Naziştii l-au înhăţat pe partizan, iar 123 de locuitori au fost încărcaţi în vagoane cu destinaţia Iaşi. În august 1944 ei au fost eliberaţi de Armata Roşie[1784].

Organizarea luptei de partizani în Moldova era o sarcină a Secţiei Moldoveneşti a Statului major ucrainean al Mişcării de partizani. Reprezentant al Secţiei Moldoveneşti a SMUMP de pe lîngă Consiliul Militar al Frontului 3 Ucrainean era adjunctul şefului guvernului al RSS Moldoveneşti C.I. Ţurcan, iar şef al secţiei operative a statului major, era Ia.I. Şamis, deputat în Sovietul Suprem al RSSM[1785]. Cu participarea lor, la 14 ianuarie 1944 în pădurea Căpriana, la nord-vest de Chişinău, au fost paraşutate grupurile de partizani sub comanda locotenenţilor A. Strogov, A. Macarenco şi I. Cecetkin − în total 25 de ostaşi. Comandanţii aveau experienţă de luptă în spatele duşmanului, grupurile aveau radioemiţătoare şi rezerve de arme. Ele aveau sarcina de a forma detaşamente de partizani şi „de a desfăşura activitatea de luptă şi diversionistă" pe calea ferată Chişinău-Iaşi.

Începutul activităţii lor în spatele duşmanului a fost tragic. În timpul aterizării doi subalterni ai lui Strogov au pierit, s-a defectat radioemiţătorul grupului lui A. Macarenco. Ocupanţii au observat zborul avionului şi momentul paraşutării şi la 16 ianuarie 80 de jandarmi din batalionul operativ special au început a cerceta în lung şi în lat pădurea din preajma satului Ulmu. Urmele pe omăt şi cînii de vînătoare i-au adus pe jandarmi la locul de popas al partizanilor la doi kilometri de satul Scoreni. În luptă a căzut locotenentul A. Strogov[1786]. Ceilalţi au reuşit să se apere şi să scape de urmărire. Dînşii au avut noroc de ajutor. Soţia pădurarului unui canton din pădurea Căpriana Elena Macarevici i-a adăpostit pe paraşutişti, i-a hrănit. Tot ea şi fratele ei Pavel Cibotaru, ţăran din satul Căpriana, precum şi Ivan Suman din Străşeni, le aduceau diferite ştiri. Casa lui Vasile Buruiană din Străşeni a devenit loc de întîlnire conspirativă pentru grupul lui Andrei Macarenco[1787].

Guvernatorul Basarabiei O. Stavrat a publicat un anunţ prin care înştiinţa populaţia despre aterizarea unui grup de paraşutişti şi a cerut să informeze autorităţile despre apariţia persoanelor înarmate. Comanda operaţiunii militare (contra paraşutistilor) a luat-o asupra sa şeful jandarmeriei din Basarabia colonelul T. Meculescu[1788]. Continuînd căutările în pădurea Căpriana, la 19 ianuarie lîngă căsuţa pădurarului Obădăria, jandar-

[1784] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 222, 223. Potrivit altei surse, au fost mînaţi la munci silnice 176 de locuitori din s. Hiliuţi. // Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 164, 165.
[1785] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 291, 439, 590.
[1786] Ibid. С. 387-390.
[1787] Ibid. С. 392.
[1788] Ibid. С. 391.

mii s-au ciocnit cu un grup din 14 paraşutişti. „La 19 ianuarie, ora 3 de zi, − radiotelegrafia statului major Ivan Cecetkin, − am nimiret într-o razie din 60 de jandarmi. Am intrat în luptă". Au fost ucişi trei jandarmi, trei au fost răniţi. Au fost răniţi şi doi partizani, dar jandarmii despre aceasta n-au aflat. „Pierderile paraşutiştilor nu ne sînt cunoscute, − se constata în buletinul jandarmeriei din 20 ianuarie, − pentru că nu am putut pătrunde în lagărul lor".

Jandarmii au încredinţat superiorii că ambele grupuri sînt încercuite: în ajutorul detaşamentului de represalii au fost trimişi încă 50 de jandarmi. În aceeaşi zi pentru controlarea pădurii Ulmu au fost trimişi vreo 500 de soldaţi şi ofiţeri din garnizoana Chişinău. Forţele duşmanului trebuiau răzleţite. Comandantul detaşamentului „Biruinţa" A. Macarenco a trimis la calea ferată un grup din 4 ostaşi. La 23 ianuarie în casa pădurarului de lîngă satul Ulmu grupul a nimerit în ambuscadă. Partizanii s-au apărat pînă la ultimul cartuş. Şeful statului major al detaşamentului, moldoveanul Dănilă Goga, partizanii Alexandru Darkin şi Vladimir Gladkii au căzut în luptă, unul a fost luat prizonier. Jertfindu-se, ei şi-au salvat tovarăşii. Cînd s-a intensificat tirul reciproc şi în toiul focului s-au băgat, la ordin, alte grupuri de jandarmi, Macarenco şi Cecetkin au scos din încercuire pe ceilalţi partizani. Ambele grupuri, despărţindu-se au trecut calea ferată şi s-au adîncit în codrii Orheiului. De la 15 pînă la 21 ianuarie grupul lui Macarenco s-a concentrat asupra activităţii de recunoaştere, adunînd şi transmiţînd statului major al Frontului 3 Ucrainean informaţii despre situaţia în Moldova[1789].

Jandarmii au fost nevoiţi să reînceapă operaţiunea militară. Două săptămîini în şir pe urmele paraşutiştilor mergeau unităţi speciale − două companii de vînători de munte, antrenate pentru lupta cu partizanii. Acestea, probabil, pentru a le susţine avîntul de luptă, erau însoţite de o baterie de artilerie, de o companie de mitraliori şi de aruncători de mine, alte companii care împreună ar fi putut lupta cu un regiment întreg. Unităţile de jandarmi făceau razii în sate, interogau sătenii. Avînd o experienţă amară în contractele cu ocupanţii, ţăranii nu spuneau nimic despre paraşutişti.

La 25 ianuarie grupul lui Fiodor Abramitov, care l-a înlocuit pe locotenentul A. Strogov căzut în luptă, a mas la mănăstirea Hîncu. Călugării i-au primit creştineşte pe paraşutişti, i-au hrănit, i-au încălzit, le-au dat merinde. Dar, totuşi, anumite ştiri despre faptul, că paraşutiştii s-au oprit la această mănăstire au ajuns la urechile duşmanului şi jandarmii au putut stabili ruta lor. Colonelul Meculescu a alcătuit din jandarmi grupuri de „vînători" din cîte 6 persoane şi le-a îndreptat în diferite direcţii. La 28 ianuarie un asemenea grup a dat de urmele partizanilor în pădurea din apropierea mănăstirii Curchi. Spre mănăstire a fost trimisă rezerva de jandarmi. A doua zi în pădurea de la Lucaşeuca, la 5 kilometri de mănăstirea Curchi, jandarmii i-au surprins pe partizani. După un schimb de focuri, partizanii au luat-o spre satul Ivancea. Dar jandarmii au intuit că paraşutiştii se îndreaptă spre Nistru[1790].

La 30 ianuarie colonelul T. Meculescu a raportat Bucureştiului, că partizanii sînt de toţi şapte, printre care şi o femeie, care e rănită. Cu toate acestea, şeful jandarmilor a pregătit o nouă operaţiune cu mobilizarea posturilor din circumscripţia teritorială de jandarmi Orhei şi a grupurilor operative de jandarmi. A doua zi patru partizani − grupul lui A. Macarenco − a fost încercuit la doi kilometri de Ivancea, în conacul boieresc al lui Ograsarov, şi a dat lupta. Comisarul detaşamentului Beleţkii, fiind rănit a

[1789] Ibid. C. 388, 389, 590.
[1790] Ibid. C. 591.

dat ordin camarazilor săi să se retragă. Dînsul, acoperind retragerea, a fost lovit mortal de gloante, dar grupul a reuşit să iasă din încercuire[1791]. Cîteva zile jandarmii în zadar au cercetat pădurea în lung şi în lat, căutîndu-i pe partizani prin sate. La 3 februarie dînşii au dat de urmele lui Andrei Macarenco, a telegrafistei Mironov şi ale partizanului Biriucenco, adăpostiţi într-un carieră de piatră la un kilometru vest de satul Butuceni. Temîndu-se să atace, jandarmii au chemat din Chişinău o echipă de vînători de munte, înarmaţi cu automate şi grenade, chiar şi o companie de aruncători de mine. Însă partizanii, fără zăbavă, au nimicit patru jandarmi şi s-au îndreptat spre Orhei, unde erau concentrate unităţi româneşti. Jandarmii nu şi-au închipuit o aşa manevră şi din nou au pierdut urmele acestui grup[1792].

Cîteva unităţi de jandarmi erau pe urmele grupului lui Ivan Cecetkin. La 25 ianuarie partizanii, schimbînd brusc direcţia de marş, au trecut rîuşorul Bîc între satele Corneşti şi Negreşti, dezorientînd pe urmăritori. Dar rezervele de muniţii şi de hrană erau pe sfîrşite. Făcînd un popas de o zi, comandantul a lăsat camarazii să se odihnească, apoi au examinat situaţia. Pentru a ieşi din zonele de razii, partizanii au recurs la un pas curajos: I. Cecetkin, P. Gluşici, P. Cernîi, V. Baicov şi S. Primac, îngropînd armele, s-au prezentat la poliţia din Orhei, dîndu-se drept „muncitori ucraineni", deportaţi de nemţi din Balta la Rîbniţa. Dînşii au prezentat documentele respective, date de autorităţile germane de ocupaţie. Jandarmii din Orhei, sub escortă, i-au trimis pe „muncitori" la Rîbniţa, iar jandarmeria din Rîbniţa, verificînd actele, le-a dat drumul. I. Cecetkin şi tovarăşii săi au continuat lupta de partizani în regiunea Odesa pînă la izgonirea ocupanţilor. Doi membri ai grupului Cecetkin, L. Radcenco şi V. Zaicenco, au încercat să treacă Nistrul cu arma în mînă. Dar la 2 februarie, cînd au încercat să traverseze rîul, au fost capturaţi de grănicerii români[1793].

Atrăgînd asupra sa sute de jandarmi şi soldaţi, încă vreo zece zile a luptat în codrii Orheiului grupul lui Fiodor Abramitov. La 10 februarie 1944 partizanii, extenuaţi de urmăriri continue au dat ultima luptă. Jandarmii avînd arme, aveau prioritate tactico-tehnică asupra partizanilor, care erau înarmaţi cu automate PPŞ – arme de luptă corp la corp. Către seară inspectorul jandarmeriei regionale a telegrafiat la Bucureşti, că în aceeaşi zi, „la ora 12 în pădurea dintre satele Lucaşeuca şi Selişte a avut loc o luptă cu 5 partizani. Rezultatul: trei paraşutişti au fost ucişi, inclusiv o femeie. Au fost capturate un radioemiţător, 2 automate şi alte materiale". Au căzut în luptă partizanii Fiodor Litvinenco, Petru Cneş şi Elena Levina. Cheltuind toate cartuşele, extenuat de foame şi insomnie a doua zi, a căzut în mîinile jandarmilor Fiodor Abramitov; după două zile jandarmii l-au prins pe un alt ostaş din acest grup – Iacob Poplavskii. La 11 februarie o companie de jandarmi din nou au ajuns grupul Macarenco, Mironov şi Biriucenco. Partizanii au luptat pînă la ultimul cartuş. Fiind grav răniţi, au căzut prizonieri[1794].

În noaptea spre 21 februarie 1944, cînd companiile de represalii continuau căutarea partizanilor în codrii Orheiului, în pădurea de la Ivancea a fost paraşutat un detaşament din 12 ostaşi sub comanda lui T. Prochin, pregătit şi echipat de statul major al Frontului 3 Ucrainean. El avea sarcina să organizeze diversiuni la calea ferată Ungheni – Chişinău, să aprovizioneze cu muniţii şi alimente grupurile lui I. Cecetkin, F. Abra-

[1791] Ibid.
[1792] Ibid. C. 591, 592.
[1793] Ibid.
[1794] Ibid. C. 592.

mitov şi A. Macarenco. Detaşamentul a pornit spre nord. Însă jandarmii, aflînd de aterizarea paraşutiştilor, au controlat pădurea şi la 24 februarie la miazănoapte de Ivancea au dat de 4 partizani din componenţa grupurilor paraşutate anterior. În urma unui, schimb de focuri, unul din partizani a murit, iar trei, dintre care doi erau răniţi, au fost luaţi prizonieri[1795]. Două zile mai tîrziu jandarmii au dat de urmele, în pădurea Seliştii, detaşamentului lui Prochin. În luptă au căzut doi partizani, jandarmii au pierdut şapte oameni. La 27 februarie colonelul T. Meculescu, sosit la faţa locului, a condus personal operaţiunea de căutare a partizanilor. Ajutaţi de cîni, companiile de jandarmi au depistat locul unde se aflau T. Prochin, comisarul detaşamentului I. Belenco împreună cu patru partizani. Lupta în care au căzut toţi cei şase partizani, inclusiv radiotelegrafista Olga Stepanova şi sora de caritate Maria Bela, a durat trei ore. Olga Stepanova a luptat pînă la ultimul cartuş, apoi a nimicit radioemiţătorul şi cînd s-au apropiat de ea jandarmii, a scos siguranţa grenadei, care a explodat în mîinile sale[1796]. Trei partizani din detaşamentul lui Prochin au reuşit să iaşa din încercuire.

În ajunul acestei lupte, în noaptea spre 27 februarie în pădurea din satul Lucaşeuca, în preajma mănăstirii Curchi, în judeţul Orhei, a aterizat încă un detaşament, pregătit de statul major al mişcării de partizani de pe lîngă Consiliul militar al Frontului 3 Ucrainean. Ca şi detaşamentul lui T. Prochin, era alcătuit din 12 partizani. Comandant era A. Lisiţin. Una din sarcinile acestui detaşament era să acorde ajutor grupului lui T. Prochin, dar, stînd de vorbă cu pădurarul, partizanii au aflat soarta tragică a acestui grup şi în aceeaşi zi au radiotelegrafiat despre această pierdere statului major al mişcării de partizani. Faptul că în zona aterizării se aflau unităţi destul de numeroase de jandarmi a permis duşmanului să captureze echipamentul detaşamentului şi să organizeze de îndată urmărirea lui. La ora zece dimineaţa doi partizani trimişi în căutarea baloatelor cu muniţii şi alimente paraşutate, s-au ciocnit cu jandarmii la doi kilometri de pădurea Curchi. La cererea de a se preda, partizanii au deschis foc din automate, aruncînd grenade în jandarmi. Însă ambii partizani au căzut în luptă.

La 2 martie în pădure, la 5 kilometri de Lucaşeuca, jandarmii din nou au împresurat pe partizani. Radiograma trimisă statului major la începutul luptei a fost ultima: împreună cu cei patru partizani a căzut în luptă şi radiotelegrafista Ana Erşova. Cinci partizani, îngropînd radioemiţătorul şi armamentul în plus, au reuşit să iasă din încercuire. Însă în satul Răciula grupul, în urma trădării, a căzut în capcană şi a pierdut încă trei ostaşi în rezultatul ciocnirii cu jandarmii. Doi partizani au trecut Nistrul, dar la 9 martie au fost înhăţaţi de ocupanţi lîngă satul Mănăstiri din raionul Rîbniţa[1797].

Paraşutiştii n-au reuşit să se stabilească durabil în codrii Orheiului, dar timp de o lună şi jumătate au ţinut în stare de alertă, hărţuind forţe duşmane de proporţiile unui regiment, însufleţind nădejdile populaţiei. „Toţi membrii detaşamentului, − recunoştea cu mîhnire colonelul T. Meculescu în raportul de încheiere a operaţiunii, − mînuiesc la perfecţie armele. Pregătirea de luptă, spiritul de luptători şi de sacrificiu sînt excelente”. Şeful jandarmilor îşi dădea seama să paraşutarea grupurilor de partizani semnaliza doar începutul ofensivei viitoare. Dînsul constata, de tot alarmat, „echiparea paraşutiştilor cu cele mai moderne tipuri de arme şi mijloace de luptă, furia care ei au manifestat-o în luptele cu jandarmii”. În aşteptarea unor noi paraşutări din alte detaşamente,

[1795] Ibid. C. 401, 593.
[1796] Ibid. C. 401, 593; Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 290.
[1797] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 404, 405, 594.

Meculescu cerea să i se trimită în ajutor unităţi speciale de luptă cu paraşutiştii[1798]. Pavel Epure, inspectorul regional de poliţie Chişinău, prevenea Bucureştiul despre realitatea, că comandamentul sovietic năzuieşte să creeze în Basarabia „organizaţii puternice, care, la momentul corespunzător, ar putea declanşa operaţiuni largi.., pregătind pe această cale acţiuni masive în vederea subminării securităţii unităţilor armatelor româno-germane din această zonă”[1799].

Dramatică a fost soarta detaşamentului de partizani de sub comanda lui S. Avteniev. La 12-15 martie unităţi româneşti şi o zonderkomandă germană în componenţa a 240 de esesişti au blocat pădurea de la Osipovo, unde se aflau bazele detaşamentului de partizani „G.I. Kotovskii” şi a partizanilor locali. Organizînd razii în satele din împrejurime, jandarmii şi esesoviştii au reţinut 35 de partizani şi ţărani, care îi adăposteau. Comandantul detaşamentului de partizani din Osipovo N. Orlic şi comisarul Ia. Levcenco au fost blocaţi şi, nevrînd să se predea, s-au împuşcat, cîţiva partizani au căzut în luptă. Dar nucleul detaşamentuli „G.I. Kotovskii” a reuşit să iasă din încercuire.

La sfîrşit de martie partizanii au început operaţiunile de luptă. Ei au decupat segmentul de teleradiocomunicare a statului major a unităţii militare duşmane din Tiraspol cu unităţile militare aflate pe linia întîi. La 3 aprilie au aruncat în aer patru camioane cu muniţii pe drumul Tiraspol − Pavlovca, iar a doua zi 6 partizani sub comanda lui S. Avteniev au atacat o unitate din 18 soldaţi germani. 12 duşmani au fost ucişi, partizanii au capturat 2 mitraliere uşoare, 4 automate şi 6 arme. Dar comandantul detaşamentului a fost rănit la mînă[1800].

Statul-major al mişcării de partizani de pe lîngă comandamentul Frontului 3 Ucrainean încerca să creeze noi focare de luptă în Moldova. În noaptea spre 17 martie în zona satelor Bravicea şi Seseni a fost paraşutat un grup din 11 partizani sub comanda jurnalistului Mihail Smelevskii. La 27 martie, tot aici, a fost paraşutat un grup din 6 ostaşi sub comanda lui I. Lîsov. Completîndu-şi rîndurile cu voluntari din localnici, ambele grupuri au format detaşamentele „Jurnalistul” şi „M.V. Frunze”. Acţionînd din ambuscade, de la 28 martie pînă la 2 aprilie partizanii au nimicit 12 soldaţi ai duşmanului, la 4 aprilie a nimicit, pe drumul Ţîgăneşti − Oneşti, o caravană, la 5 aprilie au aruncat în aer podul de lîngă satul Frumoasa şi un camion german cu muniţii.

Însă ceva mai spre răsărit, în valea rîuşorului Cula duşmanul a dovedit să pregătească o zonă de apărare şi să adune aici unităţi suplimentare. La 16 aprilie detaşamentele de partizani au fost blocate în pădurea de la Bravicea de o unitate din 500 de soldaţi din efectivul diviziei a 106-a germane. Duşmanii erau dotaţi cu 24 de mitraliere şi un aruncător de mine, deschizînd un foc nimicitor. Cu toate acestea lupta a continuat cîteva ore. Partizanii au scos din luptă vreo 100 de duşmani, însă şi ei au suferit pierderi: au căzut în luptă comisarul detaşamentului de partizani „M.V. Frunze” N. Tetianco şi 10 voluntari veniţi în detaşament nu demult. Asigurînd retragerea detaşamentului, au căzut în luptă M. Smelevskii şi comisarul detaşamentului de partizani „Jurnalistul” F. Isaichin. Ivan Lîsov a reuşit să scoată detaşamentele din încercuire. Organizînd la 19-30 aprilie cîteva ambuscade la drumuri, detaşamentul de partizani „M.V. Frunze” a nimicit 24 de

[1798] Ibid. C. 402.
F. Abramitov, A. Macarenco şi alţi partizani, capturaţi în timpul raziei de iarnă, au rămas în viaţă. În august 1944, cînd regimul Antonescu a fost răsturnat, ei au fost eliberaţi, închizîndu-i în camere pe temniceri.
[1799] Ibid. C. 407.
[1800] Ibid. C. 446-449.

duşmani. Dar, în vederea ofensivei inerente, concentrarea trupelor duşmane în Moldova sporea, şi în noaptea spre 30 aprilie 27 de partizani au trecut linia frontului[1801].

Cu toate acestea, lupta de partizani în Codrii Moldovei continua. De acum la 19 martie de pe aerodromul Melitopol a decolat şi şi-a luat zborul spre vest un avion de transport, avînd la bord 10 partizani sub comanda locotenentului inferior din unităţile NKVD Evghenii Petrov, grup pregătit şi echipat de statul major al mişcării de partizani de pe lîngă Consiliul Militar al Frontului 3 Ucrainean. Grupul avea sarcina de a forma un detaşament de partizani. Grupul lui E. Petrov a fost paraşutat în raionul Călăraşi.

Un balot cu muniţii a căzut în satul Sadova. Ocupanţii au priceput că prin apropiere a fost paraşutat un desant sovietic şi au organizat căutarea paraşutiştilor. Unul din paraşutişti, Pavel Marinovskii, originar din satul Goleşti raionul Străşeni, aterizînd, şi-a vătămat un picior. Descoperit de jandarmi lîngă satul Lozova, partizanul cîteva ore, de unul singur, a luptat nimicind sau rănind 15 jandarmi şi ofiţeri ai acestora. Cheltuind cartuşele, Marinovskii, rănit de trei ori, a pierit, explodînd grenada, ce avea asupra sa[1802]. O săptămîna mai tîrziu, venind în recunoaştere în satul Sadova, au nimerit într-o ambuscadă a jandarmilor şi au fost ucişi şeful statului-major al viitorului detaşament M. Serdiuc şi cercetaşul P. Zubov[1803].

A suferit pierderi şi grupul din opt ostaşi sub comanda căpitanului Gheorghii Posadov, pregătită de statul major al Mişcării de partizani de pe lîngă Consiliul Militar al Frontului 3 Ucrainean, aeropurtată două zile mai tîrziu din Crivoi Rog şi paraşutată în pădurea de lîngă satul Sipoteni. Radiotelegrafista Iadviga Burcovscaia, o poloneză de 18 ani din regiunea Jitomir, la aterizare şi-a frînt piciorul. Camarazii au adăpostit-o în satul Peticeni. Dar cineva a trădat-o jandarmilor, care au înhăţat-o. Iadviga Burcovscaia, care avea experienţă de luptă de partizani în locurile natale, a refuzat să răspundă la întrebări. „Am venit aici la porunca guvernului, despre care nu pot vorbi". – A declarat fata. Interogarea a durat toată noaptea, dar paraşutista n-a mărturisit nimic. A doua zi jandarmii au pus-o în faţa plutonului de execuţie. După prima împuşcătură în piept fata a rămas vie şi jandarmul Radu din satul Horodişte a omorît-o cu o rafală de automat în cap[1804].

Majoritatea moldovenilor erau de partea sovieticilor. Mulţi aveau bărbăţia de a ajuta partizanii. Pe Gheorghe Posadov şi pe alţi cinci paraşutişti i-a adăpostit pădurarul din Lozova Teofan Lozovan. În timpul raziei, pentru a distrage atenţia jandarmilor de la podul casei, unde se aflau partizanii, dînsul aprins un acaret din ogradă. Ţăranul din satul Volcineţ Petrea Curmei, cu sprijinul consătenilor a adăpostit radiotelegrafiştii Iurie Timofeev şi Petru Sergheev. În jurul lor s-a strîns un grup de tineri avîntaţi pentru lupte. Ei s-au alăturat grupului lui Gh. Posadov. După cîteva ciocnirii cu ocupanţii, Posadov cu trei partizani au venit în satul Cristeşti, unde s-au adresat fostului preşedinte al sovietului sătesc Gh. Bocşăneanu. Acela le-a făcut legătură cu alţi oameni de încredere.

Gh. Posadov s-a dovedit a fi un bun cunoscător al psihologiei maselor. Însoţit de trei partizani şi un ţăran-călăuză, el a venit în satul Spărieţi şi faţă de lume, public a împuşcat doi jandarmi. Apoi, îmbrăcînd uniforma subofiţerului de jandarmi, s-a dus în

[1801] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 290; vezi de asemenea: Цопа Т. «Журналист» приземляется в Кодрах. // Легендарный штурм. Документальные повести, рассказ. Кишинев. Литература артистикэ. 1984. С. 201-214.
[1802] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 290, 291.
[1803] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 609, 610.
[1804] Ibid. С. 534, 609.

satul Logăneşti. Ţăranilor care s-au adunat să-l asculte pe partizan, căpitanul le-a spus: „Frontul în curînd va fi aici. Trebuie ajutat!”. 23 de ţărani au răspuns la chemarea lui, scoţînd din ascunzişuri armele dosite, s-a găsit chiar şi o mitralieră germană. Detaşamentul, care şi-a luat numele eroului războiului civil Nicolai Şciors, cu un efectiv de 29 de ostaşi, avea baza sa la mănăstirea Hîncu[1805]. Apoi partizanii au distrus posturile de jandarmi din satele Iurceni şi Bobeica, au organizat şi alte acţiuni. Către 12 aprilie în detaşament erau 34 de partizani înarmaţi[1806].

Către această vreme la grupul lui Petrov s-au alăturat cîţiva ţărani, care n-au vrut să se înroleze în armata română şi dînsul de acum avea sub comandă 11 ostaşi. În aceeaşi zi partizanii lui Posadov şi Petrov s-au întîlnit la cordonul pădurarului Petru Nicolăescu din Lozova. Din cei 46 de ostaşi ai ambelor detaşamente aveau arme numai 27, dar dispuneau de 2 mitraliere. Detaşamentele au hotărît să acţioneze în comun.

La 13 aprilie cercetaşii au informat că dinspre satul Ciuciuleni spre Lozova se mişcă un convoi din cam la vreo 150 de căruţe, 100 de cavalerişti şi trei sute de soldaţi de infanterie. Gh. Posadov şi E. Petrov au organizat o ambuscadă la marginea pădurii, la 5 kilometri sud de Lozovo. Partizanii au lăsat cavaleria să treacă înainte. Apoi lăsînd infanteria să se apropie la vreo 100-200 de metri au deschis focul. O parte din infanterişti au fugit în pădure, cealaltă parte s-a ascuns în convoi. A fugit în pădure şi o parte din cavalerişti, dar majoritatea a luat-o în goană spre Lozova. Partizanii strigînd „ura” au atacat convoiul. Cărutaşii au încercat să cîrnească căruţele şi să fugă. Dar, stabilind mitraliera pe un dîmb, locotenentul N. Dimitriuc trăgea în nemţii care încercau să fugă cu căruţele. Succesul a fost deplin, dar o grea pierdere au suferit şi partizanii: a fost rănit Gh. Posadov. Rana s-a dovedit a fi mortală[1807]. Căpitanul se bucura de o mare stimă la partizani. „Noi toţi plîngeam”, – recunoştea mai tîrziu participantul la această luptă Gheorghe Bocşăneanu[1808]. Cu trofee bogate partizanii cu se adînciseră în pădure.

Cavalerştii germani puteau să se întoarcă. Partizanii l-au culcat pe comandantul rănit într-o căruţă cu fîn, au strîns vreo 25 de arme, au luat cîteva căruţe cu muniţii, cu grenade, cu echipament militar şi au părăsit cîmpul de luptă. În aceeaşi zi radiotelegrafista Prascovia Tihonova a transmis statului major al Mişcării de partizani raportul lui E. Petrov despre operaţiune. În această luptă, raporta comandantul detaşamentului, partizanii au nimicit 165 de soldaţi şi ofiţeri[1809], au fost scoşi din luptă vreo 80 de cai, au fost nimicite 18 căruţe cu muniţii şi echipament militar. Ştirea despre ambuscada organizată de partizanii moldoveni a nimerit în comunicatul Biroului Sovietic de informaţii, dar din cauza numărului mic de arme capturate, datele cu privire la pierderile duşmanului au fost considerate la statul major majorate. „Detaşamentele de partizani ce activează în raioanele de miazări ale RSS Moldoveneşti, – comunica dictorul, – dezorganizează spatele armatelor româno-germane. Partizanii minează drumurile şi din ambuscade nimicesc convoiurile duşmane şi forţa umană. Numai la 9 şi 10 aprilie partizanii sovietici au aruncat în aer 2 tancuri, 16 autocamioane şi cîteva căruţe. Un grup de partizani la 14 aprilie 1944 au atacat un mare convoi al duşmanului, ce se îndrepta spre

[1805] Жунгиету Е. Фолклор молдовеняск дин периоада Марелуй рэзбой пентру апэраря Патрией. Кишинэу. Штиинца. 1972. П. 159.
[1806] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 277.
[1807] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 534, 535.
[1808] Жунгиету Е. Op. cit. P. 159.
[1809] Fostul partizan G. Bocşăneanu încă în anii ’60, pînă la publicarea documentelor, a apreciat termenul duşmanului în felul următor: „Ucişi – 80 de oameni, răniţi – aproximativ 90”. // Жунгиету Е. Op. cit. P.159.

linia frontului. În urma unei lupte aprige convoiul a fost nimicit. Au fost uciși 60 de hitlerişti. A fost capturată o mulţime de muniţii". Retragerea de pe cîmpul de luptă a fost înfăptuită la timp. Teofan Lozovan i-a comunicat lui E. Petrov, că cavaleriştii germani, înţelegînd, că numărul partizanilor nu este mare, s-au întors la locul de luptă, de unde au fugit. Luîndu-şi răniţii, nemţii au transformat şcoala din Lozova în spital militar, ocupînd în acest scop şi cîteva case ale localnicilor. Cadavrele celor uciși le-au transportat într-o direcţie necunoscută.

La 15 aprilie statul-major al mişcării de partizani de pe lîngă Consiliul Militar al Frontului 3 Ucrainean a ordonat lui E. Petrov să ia asupra sa comanda ambelor detaşamente de partizani. Partizanii din detaşamentul „N. Şciors" au fost incluşi în componenţa detaşamentului numit „F. Dzerjinskii". Atacul contra unei unităţi de front a duşmanului ziua în amiaza mare a demonstrat forţa partizanilor şi a stimulat avîntul patriotic al populaţiei. În detaşamentul unit s-au înrolat 25 de locuitori din Cristeşti, 25 de ţărani din satul Cîrlani, 12 din satul Nimoreni. La o lună de la lupta pomenită efectivul detaşamentului „F. Dzerjinskii" a ajuns la 231 de partizani[1810].

Ţăranii vedeau în partizani pe apărătorii lor şi li se adresau după ajutor. La 27 aprilie şeful statului major al detaşamentului locotenentului A. Galkin, care se afla cu un grup de partizani in ambuscadă la 8 kilometri de satul Ciorăşti, a fost informat de locuitorii satului Sadova că românii şi nemţii au luat de la ţărani vitele şi le mînă pe acelaşi drum. Partizanii au încercuit convoiul, au luat prizonieri 8 soldaţi germani şi un ofiţer român, au dezarmat şi au lăsat în libertate 4 soldaţi români. Vitele luate de români şi nemţi au fost întoarse stăpînilor[1811].

Grupul patriotic din satul Condriţa, condus de invalidul primului război mondial Ion Grosu şi de flăcăul de 18 ani Pavel Popovici, a nimicit un grup din 6 jefuitori români, apoi şi doi nemţi. În vremea atacului asupra primului grup, ce chefuia în casa Parascoviei Zagoreanu s-au tras focuri de armă, dar jandarmii n-au aflat despre acest atac al partizanilor. La mănăstirea din Condriţa şi-a găsit adăpost un grup de cercetaşi sovietici sub comanda ofiţerului Boris Coleadenco. La 27 aprilie, cînd în Condriţa în trei camioane a sosit o echipă germană din 11 soldaţi cu un ofiţer, paraşutiştii de acum erau plecaţi. Soldaţii germani au prădat rezervele de alimente ale mănăstirii şi partizanii au hotărît să-i nimicească. Partizanul Vasile Sîrbian a venit la mănăstire, a văzut cîţi nemţi sînt de toţi şi cu ce sînt înarmaţi. Pavel Popovici a organizat o ambuscadă chiar în sat. Cînd primul camion cu intendenţi şi cu rezervele mănăstireşti trecea podul peste rîuleţ, partizanii au deschis foc din matralieră şi din arme. Ofiţerul şi zece soldaţi ai duşmanului au fost uciși. Dar cînd Pavel Popovici a ieşit din ascunziş, soldatul supravieţuitor l-a împuşcat şi a dispărut.

La 29 aprilie satul Condriţa a fost încercuit de o companie germană de pedeapsă. Pe bărbaţi i-au mînat în sala de trapeză a mănăstirii şi i-au supus unor chinuri îngrozitoare: îi înhăţau cîte pe unul şi-i puneau să calce desculţ pe o placă de fier încinsă. Călăii au reuşit să scoată de la ţărani numele organizatorului detaşamentului I. Grosu, al partizanilor S. Zacuţel şi Z. Galin, al agenţilor de legătură ai partizanilor Elena Sîrbian şi L. Daşchevici, care era bolnav de tifos. Aceştia au fost prinşi şi împuşcaţi[1812].

[1810] Ibid. C. 333.
[1811] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 535.
[1812] Ibid. C. 203, 204; Шорников П. Кондрица, 1944. // Советская Молдавия. 1973. 24 августа; acelaşi autor: Неизвестный из 1944 года. // Молодежь Молдавии. 1975. 15

Flăcăoanul de 16 ani Anton Daşchevici, care, la porunca părintelui, căra partizanilor din detaşamentul „F. Dzerjinskii" produse cu căruţa, a rezistat bătailor precum şi deţinerii timp de două săptămîini în subsolul postului de jandarmi din satul Ulmu, pînă la genunchi în apă. Tînărul partizan n-a trădat pe nimeni şi, în cele din urmă, a fost lăsat în libertate. Detaşamentul din Condriţa şi-a păstrat efectivul, susţinerea consătenilor şi reţeaua de legătură. După moartea lui P. Popovici comanda detaşamentului şi-a luat-o asupra sa fostul prizonier Semionov. Cînd şi el a căzut în luptă, partizanii au adus corpul lui neînsufleţit şi l-au înmormîntat în Condriţa.

Razia de la Condriţa a fost doar un început al operatiunii de represalii. La 30 aprilie unităţile armatei române – circa un regiment – susţinute de baterii de aruncătoare de mine, au pornit cercetarea la metru patrat a pădurii Căpriana. Conducerea detaşamentului de partizani „F. Dzerjinskii", aflînd despre concentrarea unităţilor româneşti, a intuit planul acestora. Tactica elaborată de partizanii din Belorusia, aprobată în regiunile păduroase ale Rusiei şi Ucrainei, recomanda în caz de ameninţare de atac ale unor unităţi numeroase ale duşmanului, retragerea în alte zone păduroase întinse. În pădurile nu prea mari ale Moldovei era greu să te ascunzi fără urme. De aceea partizanii au hotărît să primească lupta. La ora 12 de zi, la 8 kilometri sud-vest de satul Căpriana detaşamentele de partizani au întîmpinat unităţile româneşti de represalii cu foc din toate armele şi de mitraliere. Atacul a fost respins. Dar salvele aruncătoarelor de mine i-au constrîns pe partizani să se retragă în desişul pădurii, organizînd o nouă poziţie de apărare. La ora 15 duşmanii în lanţ de atac din nou s-au apropiat de poziţiile partizanilor, dar au fost întîlniţi de un tir puternic şi s-au retras. De-a lungul zilei duşmanul, după estimările lui E. Petrov, a pierdut vreo 130 de soldaţi şi ofiţeri, morţi şi răniţi. Partizanii au pierdut în luptă trei ostaşi, alţii trei au dispărut fără veste[1813]. Operaţiunea de pedepsire a partizanilor din pădurea Căpriana a eşuat.

Judecînd după datele de arhivă disponibile, în ianuarie – aprilie 1944 pe teritoriul RSS Moldoveneşti acţionau 18 detaşamente de partizani şi un şir de grupuri de recunoaştere şi diversioniste. În realitate au fost mai multe. Au luptat şi grupuri de partizani locali. Ele au la activul lor multe diversiuni şi atacuri asupra jandarmilor. Mărturiile despre lupta lor se păstrează în tradiţia populară[1814]. De tot în acest răstimp – cîteva luni – partizanii Moldovei au deraiat 7 eşaloane militare, au aruncat în aer 2 poduri, au nimicit aproape 3000 de soldaţi şi ofiţeri ai inamicului, 16 tancuri şi blindate, 86 de camioane şi mai mult de 400 de căruţe cu muniţii, echipament militar şi alimente[1815]. În zona Codrilor – în raioanele Străşeni, Nisporeni, Călăraşi, Kotovsk, Orhei – s-a constituit un focar al mişcării de partizani, pe care duşmanul n-a fost în stare să-l lichideze.

Războiul din Codri. Vara anului 1944. Comandamentul german a transferat în RSSM şase divizii, care luptase în regiunea cursului de jos al Bugului[1816]. Cu toate acestea, după 20 martie, unităţile Frontului al 2-lea Ucrainean au eliberat oraşul Bălţi şi tot nordul Moldovei. La 26 martie de-a lungul a 85 de kilometri a fost restabilită graniţa Uniunii RSS pe Prut. Comandantul Suprem al forţelor armate ale Uniunii RSS a men-

---

ноября; acelaşi autor: Дело было в Кондрице. // Молодежь Молдавии. 1975. 5 декабря; acelaşi autor: Памяти Павла Поповича. // Штиинца. 1984. 6 декабря.

[1813] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 535, 536.

[1814] Жунгиету Е. Op. cit. P. 155-157.

[1815] Елин Д. Указ. соч. С. 173; Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 291.

[1816] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 302.

ţionat acest succes într-un ordin special al Mareşalului Uniunii Sovietice I.S. Konev: „În luptele pentru forţarea Nistrului, eliberarea oraşului şi nodului de cale ferată Bălţi şi pentru ieşire la graniţa de stat s-au distins unităţile general-locotenentului Coroteev, general-locotenentului Trofimenco, general-locotenentului Jmacenco, general-locotenentului Managarov, general-locotenentului Galanin; tanchiştii general-locotenentului Bogdanov, mareşalului unităţilor blindate Rotmistrov, general-locotenentului Cravcenco, artileriştii general-locotenentului Fomin; aviatorii general-colonelului Goriunov şi geniştii colonelului Glezer, colonelului Ponimaş, colonelului Malov, colonelului Petrov". Unui şir de unităţi, ce s-au manifestat în lupte, li s-a conferit titlul „Nistrene"[1817]. Serviciul de pază a hotarului a fost reluat de regimentul 24 de grăniceri, care la 22 iunie 1941 primul a suportat năvălirea româno-germană.

Trupele Frontului 3 Ucrainean au ieşit la Nistru. În noaptea spre 12 aprilie unităţile armatei a 37-a au atacat Tiraspolul. Lupte deosebit de crîncene s-au încins în cartierele din preajma fabricii de conserve şi în centrul oraşului. În toiul luptei ostaşii regimentului 595 de puşcaşi a arborat pe clădirea teatrului orăşenesc drapelul roşu. Traversînd din mers Nistrul, unităţile armatei sovietice în aceeaşi zi au eliberat satele Chiţcani şi Copanca, iar a doua zi – satul Varniţa. La 12 aprilie, la ora 12, unităţile armatei a 57-a, în iureş, zăpăcind duşmanul, au forţat Nistru în preajma localităţilor Butor (malul stîng) − Şerpeni (malul drept). Astfel a fost creat capul de pod Şerpeni. Un rol deosebit în desfăşurarea operaţiunilor următoare ale frontului l-a jucat capul de pod Chiţcani[1818]. Dar în procesul luptelor duşmanul şi-a întărit poziţiile, aruncînd în aceste zone noi forţe puternice. Reanimat, grupul de armate româno-germane „Ucraina de Sud" a îngrădit calea Armatei Roşii către zonele petroliere ale României. Poziţia centrală a frontului româno-german, proeminenţa Chişinău, o ocupa armata a 6-a germană, nimicită la Stalingrad, dar „renăscută" pe frontul din RSSM. În aprilie − început de mai frontul s-a stabilizat pe Nistru, de la Marea Neagră pînă la Dubăsari şi în continuare − pe linia Dubăsari-Orhei − la nord de Corneşti. La 6 mai unităţile armate ale Frontului 3 Ucrainean au stat în defensivă. Pregătirea unei noi ofensive impunea îmfăptuirea unor măsuri de proporţie, inclusiv de subminare a spatelui frontului duşman.

Pe întreaga întindere a frontului luptele de poziţii au continuat de la 19 mai pînă la 19 august 1944. În mai ocupanţii germano-români continuau operaţiunile de pedepsire a partizanilor din Codri. La 29 mai unităţile regimentului 39 de infanterie al armatei române, unităţi ale armatei germane şi un detaşament de jandarmi români au desfăşurat în pădurea de lîngă satul Ciuciuleni o nouă razie. Ocupanţii n-au găsit vreun partizan, dar, în schimb, au prins 111 bărbaţi care au dezertat din armata română ori s-au eschivat de mobilizare[1819]. La 9 mai o răfuială sălbatică au comis esesoviştii în satul Mînzăteşti raionul Ungheni. Bănuind pe ţărani că ar susţine legături cu partizanii, au dat foc la 3 case, încuind familiile în ele; au îngropat de vii şi au împuşcat 30 de oameni. Astfel de răfuieli ocupanţii germano-români au săvîrşit în satele Stolniceni, Cristeşti şi în altele. În vremea raziilor jandarmii mînau înaintea lor oameni paşnici, ştiind că partizanii nu vor trage în ţărani − consătenii lor[1820]. În timpul raziilor în pădurile de langă satele Ivancea, Corneşti, Kotovsk/Hînceşti şi Micăuţi, întreprinse de unităţile armatei a

[1817] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 330, 331.
[1818] Афтенюк С., Елин. Д., Коренв А., Левит И. Указ. соч. С. 305.
[1819] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 440.
[1820] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 342.

6-a germane, numai în perioada de la 1 pînă la 12 iunie 1944 au fost ucişi 20 şi reţinuţi 780 de locuitori paşnici[1821].

Ocolind ciocnirile frontale, partizanii acţionau din ambuscade. La 13 mai, la 4 kilometri nord-vest de satul Văsieni un pluton de partizani din detaşamentul „F. Dzerjinskii" a nimicit o coloană germană din 12 camioane. Apoi cercetaşii partizani au aflat că în satul Bobeica se găseşte statul major al jandarmeriei româneşti şi depozite cu armament şi muniţii. Era în sat şi o garnizoană germană − 85 de soldaţi şi ofiţeri, precum şi o subunitate a armatei române. La ora 2 noaptea spre 15 mai o companie de partizani sub comanda locotenentului A. Galkin a deschis foc asupra acestora din toate armele, a aruncat grenade în sediul statului major al jandarmeriei şi în casele în care se oploşiseră nemţii. În urma luptei nocturne duşmanul a pierdut 75 de jandarmi şi soldaţi, partizanii au aruncat în aer depozitul cu armament[1822]. Sibunitatea românească, după cum au şi presupus partizanii, nu s-a implicat în luptă. La 20 mai, la 2 kilometri de satul Ulmu, 12 partizani sub comanda lui A. Dumca au atacat din ambuscadă un convoi nemţesc cu muniţii şi alimente. În toiul luptei duşmanului i-a venit ajutor, şi partizanii pentru a ocoli încercuirea, s-au retras în pădure.

Partizanii împiedicau transportarea materialelor de construcţie − a lemnului, necesar lucrărilor de fortificaţii. La 25 mai, cînd un grup de partizani, conduşi de Vasile Rîcov a atacat un convoi din 30 de căruţe cu bîrne, ocupanţii au pierdut 12 soldaţi şi 3 ofiţeri. Comandantul german al satului Lozova, responsabil de transportarea materialelor de construcţie (lemnului) s-a grăbit la locul luptei cu o rezervă din 40 de soldaţi şi ofiţeri. Partizanii i-au întîmpinat cu un tir aprig din ambuscada de la marginea pădurii. Comendantul, patru unter-ofiţeri şi opt soldaţi au fost ucişi. Pe altă cale partizanii au zădărnicit fortificarea liniei de apărare în preajma Cahulului, unde autorităţile române au mînat cîteva mii de oameni. Partizanii slovaci din detaşamentul „M.V. Frunze" Ian Croşlac şi Ludvic Laucic au intrat în legătură cu paza alcătuită din slovaci şi cehi, obţinînd „neutralitatea" acestora. Cu acordul tacit al pazei, populaţia mobilizată la muncă forţată s-a risipit[1823].

De acum la începutul verii partizanii au izgonit administraţia de ocupaţie din majoritatea satelor din zona Codrilor. La 24 mai partizanii au tras focuri asupra unei coloane nemţeşti în pădurea Teiu din apropierea satului Văsieni. La 27 mai partizanii au pus pe fugă o patrulă din zece jandarmi lîngă satul Căpriana, împuşcînd 2 subofiţeri şi rănind încă doi; a doua zi au aruncat grenade în postul de jandarmi din satul Dahnovici[1824]. „În împrejurimile satului Ciuciuleni, − se menţiona în informaţia autorităţilor româneşti din 2 iunie 1944, − acţionează detaşamente de partizani din vreo 400-500 de oameni. Jandarmii cu ajutorul soldaţilor germani au încercat să-i nimicească, dar fără succes, din cauza că partizanii îi depăşesc numeric. Este nevoie de a dispune de unităţi ale armatei regulate pentru luptele cu partizanii, deoarece jandarmii nu sînt în stare să reziste asemenea lupte".

Comandamentul trupelor germane constata, că în zona Codrilor mai mult nu există administraţie românească. „Masivul silvic, ce cuprinde satele Vărzăreştii Vechi, Ciuciuleni, Săcăreni, Boghiceni, Mlădineşti, Paşcani, Pereni, Nisporeni, Şişcani, Drăguşenii Noi, Bolţun, Cristeşti, Iurceni, Micleuşeni şi Dolna, − se menţiona în jurnalul opera-

[1821] Ibid. C. 333.
[1822] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 536, 537.
[1823] Ibid. C. 537; Елин Д.Д. Указ. соч. С. 195-197.
[1824] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 450, 451.

ţiunilor de luptă al armatei a 6-a germane pe 5 iulie 1944, – la momentul actual este cel mai primejdios raion, asemănător unui adevărat front, pentru că acolo s-au concentrat paraşutişti, potrivit unelor ştiri – sînt peste 500. Unele sate, de pildă, Iurceni, Cristeşti, Bolţun, astăzi sînt părăsite de administratorii români, care nu îndrăznesc să apară acolo, pentru că acele locuri sînt adevărate focare de partizani"[1825].

Mulţi ţărani tindeau să participe la lupte. Către 16 iunie detaşamentul de partizani „F. Dzerjinskii" avea în rîndurile sale 430 de ostaşi[1826]. Era limpede că sporirea numărului de ostaşi era limitată din cauza aprovizionării cu produse alimentare, aceasta, totodată, împiedicînd şi posibilităţile de manevră. Dar subdivizarea acestui detaşament era zădărnicită de lipsa de cadre de comandanţi experimentaţi.

Intensificarea războiului de partizani provoca concentrarea în zona Codrilor a noilor unităţi ale duşmanului, care trebuiau luate de pe front. Pentru statele majore ale unităţilor Armatei Roşii prezentau interes şi informaţiile despre duşman, dobîndite de partizani. Statele-majore ale Mişcării de partizani de pe lîngă Consiliile militare ale Frontului 2 şi 3 Ucrainene, Secţia Moldovenească a Statului major al Mişcării de partizani din Ucraina tot mai operativ, hotărît şi bine calculat tactic contribuiau la desfăşurarea mişcării de partizani. Aceste structuri au purces la formarea, echiparea şi paraşutarea în spatele duşmanului a unor grupe de organizatori ai mişcării de partizani. Grupele erau alcătuite din 7-11 ostaşi – partizani experimentaţi, dar şi din voluntari tineri; erau dotaţi cu arme automate şi cu radioemiţătoare. În fruntea lor erau comandanţi-ofiţeri, care aveau experienţă de luptă în detaşamente de partizani. La 1 iunie lîngă satul Spărieţi a aterizat un grup de ostaşi sub comanda locotenentlui Ivan Ivanov; la 5 iunie în apropiere de Nisporeni a aterizat grupul lui Ivan Tiucanico; la 7 iunie în raionul Kotovsk (Hînceşti) – grupurile lui Alexei Costelov şi al lui Victor Alexandrov. La 27 iunie în preajma satului Caracui au fost paraşutate grupurile lui Ilie Leasoţkii. În ultimele zile de iunie – început de iulie în aceste raioane au fost paraşutate grupele lui Leonid Direaev, Maxud Jemaducov, Ivan Reşetneac, Alexei Gurov, Grigore Almazov şi detaşamentul de partizani din 50 de ostaşi sub comanda lui Vasile Şpac[1827].

În iunie 1944 a fost transferată din Kiev la Soroca Secţia Moldovenească a Statului major al Mişcării de partizani din Ucraina. Secţia era condusă de colonelul Iacov Muhin, care a început a forma detaşamente din cîte 20-25 de ostaşi, atrăgînd pe foştii partizani din raioanele eliberate ale Moldovei şi voluntari tineri. La 23 iunie în apropiere de satele Mitropolit şi Munteni, la ordinul lui Muhin, a fost paraşutat un detaşament din 26 de ostaşi sub comanda căpitanului de rangul 2 Alexandru Obuşinskii, iar la 24 iulie la staţia Mihailovca, raionul Cimişlia, au aterizat 23 de partizani sub comanda lui Pavel Bordov. La 2 august la baza detaşamentului lui Al. Obuşinskii a sosit detaşamentul lui Ia. Bovin din 23 de partizani; la 4 august în raionul Nisporeni au fost paraşutaţi 23 de partizani ai detaşamentului lui Mihail Cervonnîi. În sfîrşit, la 11 august, la 11 kilometri nord-vest de Cahul, iar la 13 august – la 18 kilometri la răsărit de acest oraş au fost paraşutaţi 37 de partizani din detaşamentele comandate de Ilie Nujin şi Ivan Anisimov. La 31 iulie a trecut din România în RSSM detaşamentul lui Serghei Şevcenco[1828] din 12 de partizani.

[1825] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 336.
[1826] Ibid. C. 333.
[1827] Ibid. C. 333, 334.
[1828] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 176, 177.

Grupele paraşutate în scurt timp îşi sporeau rîndurile. Detaşamentului lui M. Jemaducov s-au alăturat 5 grupuri de partizani dintre localnici, în total 60 de oameni, inclusiv 48 înarmaţi[1829]. Un grup de ţărani, ce se eschivau de mobilizare în armata română, din satul Sarata-Mereşeni în frunte cu Vasile Polotaico, l-a adăpostit pe A. Costelov, care şi-a vătămat piciorul la aterizare, i-a căutat pe ceilalţi paraşutişti şi astfel a pus baza detaşamentului de partizani „Pentru onoarea Patriei". Către momentul unirii cu unităţile Armatei Roşii detaşamentul avea în rîndurile sale 78 de ostaşi. Grupului de cercetaşi-diversionişti al lui V. Alexandrov i-au ajutat să se adune 17 partizani localnici, ce activau împreună din 9 martie 1944, dar care nu aveau comandant, precum şi tineri neînarmaţi care se eschivau de mobilizare în armata română. Şi unii, şi alţii constituiau nucleul detaşamentului „M. Kutuzov" cu un efectiv de 51 partizani[1830].

Numărul mare de voluntari l-a constrîns pe Evghenii Petrov, comandantul detaşamentului „F. Dzerjinskii", să-şi corecteze volumul şi sarcinile sale. Menţinerea contactelor cu populaţia, organizarea activităţii de recunoaştere, aprovizionarea cu produse alimentare − în toate acestea dînsul era ajutat de partizanii detaşamentului din Condriţa. La 19 iunie de partizani din Condriţa, care şi-a pierdut în lupte comandantul, a fost transferat în detaşamentul „M. Kalinin" sub comanda lui I. Ivanov. Alte grupe organizatorice, care dispuneau de legături trainice cu populaţia din sate au format în zona Codrilor 15 detaşamente de partizani şi trei grupuri de cercetaşi − diversionişti, cuprinzînd în rîndurile lor şi pe voluntarii localnici. Aceste formaţiuni susţineau în permanenţă legătura radiotelegrafică cu statele majore ale mişcării de partizani de pe lîngă consiliile militare ale Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene şi cu Secţia Moldovenească a Statului major al Mişcării de partizani din Ucraina. Ele primeau pe calea aerului armament, echipament, medicamente.

Dar nu toate detaşamentele de partizani aveau radioemiţătoare şi deci legătură cu centrele de comandă. În raionul Anenii Noi continua să activeze detaşamentul de partizani al lui M. Cernoluţkii. Încă un detaşament sub comanda locotenentului E. Iarmîcov, aviator sovietic care a evadat din prizonierat, s-a format în primăvara anului 1944 în Codrii Orheiului. Ţăranul Alexei Atamaniuc din satul Ivancea era agent de legătura al lui E. Iarmîcov. La mijloc de mai 1944 partizanii au nimicit un convoi german, ce se îndrepta din satul Rîşcova spre Ivancea. Acţiona însă şi agentura duşmanului. La 25 mai gestapoul armatei a 6-a germane a arestat 29 de basarabeni, care au fugit din armata română. În pădurea Rîşcova, după cum au aflat gestapoviştii, se ascundeau 3 grupe a cîte 20 de oameni fiecare, dar care dispuneau doar de 21 de arme. Ţăranii arestaţi asigurau aprovizionarea partizanilor cu produse alimentare[1831].

Este caracteristică alegerea denumirii detaşamentelor. Deosebit de populară era pentru partizanii Moldovei personalitatea revoluţionarului basarabean Gr. Kotovskii. După eliberarea Tiraspolului − a judeţului şi a oraşului, − unde activa detaşamentul „G.I. Kotovskii" sub comanda lui S. Avteniev, în Codri au apărut două detaşamente cu numele eroului războiului civil − sub comanda lui A. Obuşinskii, trimis în raionul Cimişlia de Secţia Moldovenească a Statului-major al Mişcării de partizani din Ucraina, şi sub comanda lui I. Tiucanico, pregătit de statul major al mişcării de partizani de pe lîngă Consiliul militar al Frontului 2 Ucrainean şi paraşutat în raionul Nisporeni. Mai înainte nu-

[1829] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 491, 492.
[1830] Ibid. С. 606, 608.
[1831] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 600, 601, 453.

mele „G.I. Kotovskii” îl purta un detaşament ce lupta în componenţa Unităţii 1 Moldoveneşti de trupe. Un detaşament de partizani ce activa în raionul Nisporeni purta numele „Serghei Lazo”, moldovean ce a condus în anii războiului civil lupta de partizani împotriva intervenţilor japonezi în Extremul Orient. M. I. Kutuzov, numele căruia îl purta detaşamentul sub comanda lui V. Alexandrov, a fost nu numai biruitorul lui Napoleon. În anii 1811-1812 armatele ruseşti sub comanda lui au zdrobit oştile otomane la Dunăre, semnătura lui stă sub textul Tratatului de pace de la Bucureşti din 16 mai 1812, conform căruia regiunea dintre Prut şi Nistru a fost alipită Imperiului rus. Denumirea „În onoarea Patriei” o purta detaşamentul sub comanda lui A. Costelov conform hotărîrii adunării generale a partizanilor[1832]. Două detaşamente de partizani − sub comanda lui I. Ivanov şi a lui L. Direaev purtau numele lui M.I. Kalinin. Detaşamentele de partizani ale lui Mihail Cernoluţkii, E. Iarmîcov, cel din Condriţa a lui I. Grosu şi M. Popovici n-a avut vreo denumire oficială.

În iunie grupele recent paraşutate, luau cunoştinţă de zonele de activitate, organizau munca de cercetare, îşi completau rîndurile. Primeau cu plăcere în componenţa lor pe prizonierii evadaţi, care aveau experienţă de luptă pe front. Însă, potrivit datelor siguranţei, majoritatea ostaşilor detaşamentelor de partizani erau moldoveni, care s-au eschivat de mobilizare sau au dezertaţi din armata română[1833]. Operaţiuni de luptă ducea, în temei, detaşamentul „F.Dzerjinskii”. La 3 iunie 12 partizani din acest detaşament ziua în amiaza mare au atacat la 8 kilometri de nord-vest de satul Kotovskoe o autocoloană germană din 9 maşini. 3 camioane cu muniţii au fost nimicite, iar două cisterne cu combustibil au fost arse. În luptă au fost ucişi 10 soldaţi şi 3 ofiţeri ai duşmanului, alţi 8 soldaţi au fost răniţi. La 18 iunie, observînd o intensificare a mişcării tancurilor şi infanteriei pe drumul Lozova-Nisporeni, 4 partizani sub comanda şefului grupului de cercetaşi locotenentul superior Ţagolov au minat şi au aruncat în aer podul de beton de 20 de metri peste rîuşorul Bîcovăţ. Circulaţia a fost blocată pe 6 zile. Au fost atacate posturi de jandarmi, convoiuri de autotransport, îndeosebi pe drumurile ce legau Chişinăul cu România, acţiuni care nu au fost fixate în dările de samă ale detaşamentelor de partizani[1834]. Probabil, atare acţiuni au fost săvîrţite de grupurile localnice de partizani.

Estimînd forţele partizanilor, la 7 iunie 1944 comandamentul german a transferat în satul Cîrlani, la 18 kilometri sud-vest de Străşeni, batalionul 465 de pază special cu sarcina „de a potoli această zonă de partizani”[1835]. În satele mari au fost instalate „feld-posturi” − suunităţi ale gestapoului. Comandamentul român a trimis în zona Codrilor batalioanele 3 şi 4 operative de jandarmi şi alte unităţi specializate cu misiune de luptă cu partizanii şi a întărit posturile de jandarmi. Dar toate acestea n-au împiedicat intensificarea luptei partizanilor cu ocupanţii. Detaşamentul de partizani „M.I. Kutuzov” de la 13 iunie pînă la 25 august a efectuat mai mult de 20 de operaţiuni, preponderent ambuscade şi diversiuni pe drumurile din preajma centrului raional Kotovskoe (Hînceşti), a satelor Mereşeni, Sarata-Mereşeni, Logăneşti, Spărieţi, Rezeni, Ivanovca, Pervomaiscoe. La 17 august, cu trei zile înainte de începerea ofensivei Armatei Roşii, partizanii detaşamentului, nimicind paza germană, au aruncat în aer un pod de lemn peste rîul Nîrnova de lîngă satul Ivanovca[1836].

[1832] Ibid. C. 603, 608, 609.
[1833] Ibid. C. 463.
[1834] Ibid. C. 454, 455, 537, 538.
[1835] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 335.
[1836] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 514-516.

În noaptea de 16 spre 17 iunie 8 partizani din detaşamentul lui I. Ivanov sub comanda adjunctului comandantului Miroşkin, stabilind că la Ciuciuleni au venit 120 de nemţi şi 60 de români, au atacat unitatea germană încolonată la marginea satului. Avînd pierderi şi, probabil, suprapreţuind forţele partizanilor, duşmanii au părăsit satul. În noaptea de 24 iunie partizanii au aruncat în aer un pod de lemn de 30 de metri peste rîuşorul Nîrnova; circulaţia pe acest drum a fost întreruptă pe 15 zile. În aceeaşi noapte partizanii au aruncat în aer podul de cale ferată peste rîuşorul Bîcovăţ la 4 kilometri de satul Dolna[1837]. Acţiunile partizanilor au zădărnicit încercările ocupanţilor de a demonta şi a duce în România sau de a distruge calea ferată Chişinău − Corneşti. La 27 iunie partizanii au nimicit postul de jandarmii din satul Micleuşeni. La 29 iunie un grup din 6 partizani a atacat din ambuscadă un convoi german. 26 de nemţi au fost răniţi sau ucişi, partizanii capturînd 12 arme[1838].

La sfîrşit de iunie comandamentul armatei a 6-a germane a declanşat o operaţie de proporţii împotriva partizanilor din pădurile Căpriana şi Condriţa. Unităţile corpului 7 armată au blocat întregul masiv forestier de la Chişinău pînă la Călăraşi şi satul Sipoteni. Inamicul a aflat cam pe unde se află bazele detaşamentelor de partizani ale lui E. Petrov, I. Ivanov şi V. Şpac. La 28 iunie detaşamentele sub comanda lui V. Şpac şi A. Costelov au respins două atacuri ale unor numeroase forţe ale duşmanului. În luptă au căzut radiotelegrafista Vera Cudreavţev şi alţi patru partizani.

La 29 iunie cercetaşii partizani au raportat despre concentrarea unităţilor duşmanului în apropierea satelor Căpriana, Ulmu, Horodca, Cîrlani, Ciuciuleni, Drăguşenii Noi şi Lozova. Partizanii au transmis această ştire la statul major. Noaptea aviaţia sovietică a bombardat această concentrare a duşmanului. Semnalizatorii partizani indicau cu rachete reperele pentru aviatori, iar ambuscadele partizanilor nimiceau cu focuri de arme şi mitraliere duşmanii în panică. Au fost nimiciţi vreo 100 de soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului. S-au deosebit în această luptă comandantul grupului de cercetaşi din detaşamentul de partizani „F. Dzerjinskii" Cazbec Ţagoev şi mitraliorii Dîreaga şi Erşov, partizanii din detaşamentul lui V. Şpac: Frolov, Daneca, Minici[1839]. Duşmanul a fost nevoit să renunţe la operaţiunea de pedepsire.

Însă în dimineaţa zilei de 5 iulie, după un tir de artilerie de o oră, grupul de şoc în frunte cu comandantul regimentului 41 motorizat din divizia a 10-a a wermacht-ului colonelul Sheffel cu sprijinul cîtorva blindate, a pătruns în pădurea Căpriana. Comandanţii partizanilor au stabilit sectoarele de luptă pentru fiecare companie, fiecare pluton; rezervele de hrană şi muniţiile au fost puse pe cai. Intenţia lui E. Petrov era ca să se menţină pînă în noapte, ca apoi să treacă în alte păduri. Partizanii i-au întîmpinat pe duşmani cu un tir dens de focuri trase din toate armele în dotare, doborînd vreo 80 de soldaţi şi ofiţeri.

Vrînd să încercuiască partizanii, comandamentul german a transferat forţe suplimentare în 30 de camioane. Partizanii s-au împărţit în grupuri de luptă, strecurîndu-se în sectoarele lăsate de duşman. Dar un grup de 70 de partizani a nimerit în încercuire. Comisarul detaşamentului „F. Dzerjinskii" S. Gurov strigînd „Ura!", s-a năpustit asupra duşmanului, însufleţind partizanii care s-au avîntat după dînsul. Nimicind servanţii a două mitraliere şi zeci de soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului, partizanii au spart încercuirea. Cu

[1837] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 336.
[1838] Ibid. С. 518.
[1839] Елин Д.Д. Указ. соч. С. 193, 194.

venirea nopţii, unităţile germane s-au retras pe poziţiile iniţiale, iar partizanii au pregătit o nouă linie de apărare[1840]. Detaşamentul s-a păstrat ca unitate de luptă.

La 6 iulie unităţile de şoc ale lui Sheffel continuau să umble prin pădure, dar au pierdut urmele partizanilor. Văzînd că operaţiunea eşuează, comandamentul german la 7 iulie a mai format un grup de şoc în frunte cu comandantul regimentului 20 motorizat de infanterie colonelul Gerold şi a schimbat tactica. Soldaţii duşmani în grupuri de cîte 50 au început din nou să cerceteze pădurea, ca să afle locurile unde s-au stabilit partizanii. La rîndul său E. Petrov a trimis 12 grupe de cercetaşi cu sarcina de a afla unde şi cum s-au poziţionat duşmanii, să vadă, care ar fi locurile slabe în linia lor de blocare. Cercetaşii Stahov şi Cocoş au întîlnit un astfel de grup în pădurea de lîngă satul Cîrlani şi au fost descoperiţi. În schimbul de focuri primul a căzut Stahov. Cocoş s-a apărat, trăgînd din automat cît i-au ajuns cartuşe dar a căzut atunci cînd se pregătea să arunce o grenadă[1841]. O parte din partizani s-a împrăştiat prin sate. Majoritatea s-au ascuns în păduri. 20 de partizani au fost prinşi de duşmani[1842].

Dar, de fapt, „razia generală" a ocupanţilor germani împotriva partizanilor a eşuat: operaţiunile de luptă împotriva ocupanţilor germano-români continuau. Toate detaşamentele au ieşit din încercuire, provocînd duşmanilor pierderi sensibile. „Trecerea în revistă a activităţii partizanilor de la 1 pînă la 10 iulie 1944, – se menţionează în jurnalul acţiunilor de luptă ale armatei a 6-a germane, – arată o creştere în continuare a activităţii detaşamentelor de partizani. Centrul mişcării de partizani, ca şi mai înainte, se află în masivul forestier de la vest de Chişinău"[1843].

Detaşamentele care n-au nimerit în zona „raziei generale" continuau acţiunile de luptă. La 25 iunie 5 partizani din detaşamentul „Pentru onoarea Patriei", dislocat în pădurile de la vest de Kotovsk (Hînceşti), organizînd o ambuscadă la drumul Mereşeni-Sarata-Mereşeni, au nimicit un automobil cu doi ofiţeri germani. La 2 iulie partizanii aceluiaşi detaşament au atacat din ambuscade coloane ale duşmanului la drumurile Kotovsk-Cărpineni şi Kotovsk-Lăpuşna. A doua zi la drumul Chişinău-Kotovsk 6 partizani în frunte cu diversionistul Serghei Maiorov au nimicit un camion cu 25 de tanchişti germani în marş spre front. Însă duşmanul reperase de acum baza partizanilor şi a pregătit lovitura de pedeapsă. În noaptea spre 5 iulie un trădător i-a îndreptat pe duşmani – o unitate SS de pînă la un batalion – spre lagărul partizanilor. La bază se aflau vreo 30 de partizani. Deschizînd foc asupra atacanţilor, santinelele au reţinut năvălirea duşmanilor. Au căzut în luptă partizanii F. Vasiliev, M. Vorburi şi N. Posturov. Pe radiotelegrafista Elena Novic a doua zi au prins-o jandarmii, avînd asupra ei radioemiţătorul. Dar majoritatea partizanilor, nimicind vreo 25 de esesişti s-au salvat. De acum la 8 iulie ostaşii din acest detaşament au reluat acţiunile diversioniste pe drumurile de la vest de Kotovsk[1844].

Într-un mod oricum neobişnuit şi-a început activitatea de luptă detaşamentul de partizani sub comanda lui I. Tiucanico. Avînd informaţii că în casa boierului din satul Şişcani se pregăteşte un bal al ofiţerilor, în seara zilei de 1 iulie 10 partizani în frunte cu comandantul detaşamentului au înconjurat casa şi au tras focuri de automate. Au fost

[1840] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 611. Елин Д.Д. Указ. соч. С. 182.
[1841] Ibid. C. 538.
[1842] Moraru P. Armata lui Stalin vazută de romani. P. 286.
[1843] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 335, 336.
[1844] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 522, 523.

ucişi 8 ofiţeri şi 4 unter-ofiţeri ai duşmanului. La 4-13 iulie partizanii au săvărşit încă patru atacuri asupra duşmanului. Cel mai rezultativ a fost ambuscada pregătită la 5 iulie la drumul Şendreni-Selişte. În schimbul de focuri cu o unitate românească din 15 soldaţi, partizanii au ucis un ofiţer, pe şeful postului de jandarmi şi doi soldaţi: ceilalţi au reuşit să fugă. Pribluind care vor fi acţiunile de răspuns ale duşmanului, partizanii n-au părăsit locul ambuscadei.

Două ore mai tîrziu de locul ambuscadei s-a apropiat o companie de nemţi, care, de asemenea, a nimerit sub tirul partizanilor. După estimările lui I. Tiucanico, în această luptă au pierit 58 de nemţi. Despre pierderile serioase suferite de duşmani au mărturisit chiar ocupanţii. De la 17 pînă la 27 iulie detaşamentul „G.I. Kotovskii" a fost blocat într-o pădure, la 10 kilometri sud-est de satul Nisporeni, fiind nevoit să se retragă de urmăritori în regim de luptă[1845].

Se perfecţiona şi arta de luptă a partizanilor. La 27 iulie în apropierea satului Hîrtop duşmanii au observat deplasarea detaşamentului de partizani al lui P. Bordov. Acoperind retragerea camarazilor, mitraliorul Stepan Ţurcan din satul Climăuţi judeţul Soroca, cheltuind toate muniţiile, a fost încercuit. Trăgînd din pistol, ostaşul a răzbătut la ai săi. În timpul raziei din 7 august grupul de partizani sub comanda lui Ia. Ovseanicov a nimicit în pădurea de lîngă Kotovsk o unitate întreagă a duşmanului − 39 de soldaţi şi ofiţeri. Cinci din aceştia, în procesul luptei, i-a nimicit S. Ţurcan personal. Partizanii au capturat 37 de arme, o mitralieră, 4700 de cartuşe şi 83 de grenade. Un alt partizan din acest detaşament, R. Doroganici din satul Molochişul Mare a participat la o diversiune la calea ferată şi în vremea luptei personal a nimicit 13 duşmani.

La 4 august 8 partizani din detaşamentul „M. Kutuzov", nimerind în ambuscadă, au intrat în luptă cu 60 de soldaţi germani. Partizanul Gr. Malîşev, rănit la picioare şi înconjurat de duşmani, s-a apărat 4 ore în şir, apoi şi-a tras un glonte în inimă. Partizanii detaşamentului lui L. Direaev, Ian Croşlac şi Ludvic Laucic, cunoscînd limba germană, acumulau informaţii despre duşman, participau la operaţii de luptă. La 15 august comisarul detaşamentului de partizani M. Ponomarenco l-a caracterizat astfel pe unul din aceşti luptători: „Laucic este un minunat tovarăş de luptă, un cercetaş priceput, un brav comandant, dînsul, curajos, fără frică, primul se angajează la executarea sarcinilor de luptă, are la activul său de luptă zeci de soldaţi duşmani şi jandarmi doborîţi"[1846].

Populaţia avea o ură deosebită faţă de jandarmi. Mai fiecare amintire a ţăranilor moldoveni din anii de ocupaţie, din 1918-1940 şi din 1941-1944 este o relatare cu detalii îngrozitoare despre bestialităţile, silniciile şi jafurile săvîrşite de jandarmii români. Omorau în bătăi pe părinţi în ochii copiilor, pe copii în ochii părinţilor. În primăvara − vara anului 1944 în satul Cristeşti din raionul Nisporeni în zile diferite jandarmii au înhăţat 16 partizani, care veneau să-şi vadă familiile, şi i-au împuşcat[1847]. Pe soţia partizanului Gheorghe Bocşăneanu jandarmii au bătut-o cu ciomege la tălpi pînă şi-a pierdut conştiinţa; femeia a rămas invalidă. În satul Moleşti jandarmii în fiecare zi interogau şi băteau soţiile partizanilor şi ţăranilor, care se ascundeau de mobilizare în

[1845] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 528, 529.
Ştirile despre „balul", care trebuia să aibă loc, I. Tiucanco le-a primit, probabil, chiar de la moşierul Chiril Guciujna. Nici pe dînsul, nici moşia şi nici automobilul din curte partizanii nu le-au atins. // Жунгиету Е. Op. cit. P. 156.
[1846] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 346-349; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 605.
[1847] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 205.

armata română. Pe ciobanul Vasile Munteanu, agent de legătură al partizanilor, jandarmii l-au legat cu funii, chinuindu-l pînă carnea nu cădea de pe oase[1848]. Dacă jandarmii prindeau vreun partizan − îl băteau pînă la moarte. De aceea jandarmii români nu se puteau aştepta nici la cea mai mică îndurare.

Aflînd că jandarmii din garnizoana satului Ulmu în fiecare zi stau la pîndă lîngă satul Horodca, detaşamentul lui V. Şpac au organizat o contraambuscadă, nimicind 9 călăi. Partizanii detaşamentului sub comanda lui I. Ivanov la 5 august au nimicit 6 şi au rănit 16 soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului lîngă satul Dahnovici, care erau în marş spre ambuscadă; iar la 7 august, ieşind în spatele ambuscadei jandarmilor româneşti, au ucis încă 6 ocupanţi[1849]. La 26 iulie, cînd jandarmii români au organizat o razie în pădure, A. Obuşinskii cu un grup de partizani a pătruns în satul Moleşti şi au stat în ambuscadă chiar în ograda postului de jandarmi. În scurtă vreme în ogradă au intrat 15 jandarmi în căruţe. Cînd 9 din ei au ieşit să se spele, şeful cercetaşilor detaşamentului G. Farberov a dat comanda şi partizanii au deschis foc. Apoi au pătruns în clădire, au împuşcat şeful de post şi doi jandarmi, iar pe trei i-au luat prizonieri.

În această luptă s-au deosebit partizanii Nicolai Bogomolov şi Dumitru Pînzari, un băstinaş, iniţiatorul acestei operaţiuni[1850]. La 30 iulie A. Obuşinskii şi 6 partizani din detaşamentul său au intrat în luptă cu 12 jandarmi din satul Iurievca. 9 jandarmi au fost ucişi, partizanii au capturat arme şi documente. În această încleştare şi-a pierdut viaţa partizanul Ivan Ţurcan. În aceeaşi zi partizanii au atacat jandarmii din satul Ioneasca Nouă. La 10 august partizanii din acest detaşament au nimicit 3 jandarmi în satul Prisaca, dar a fost grav rănit partizanul Ivan Cîrpa. Camarazii l-au înmormîntat cu onoruri cuvenite sub geana pădurii Caracui[1851]. În satul Obileni partizanul Petru Verdeş, care a venit acasă să se odihnească a fost înştiinţat de un consătean că nemţii pun la cale executarea unui grup de ţărani. Partizanul a dat buzna în casa, unde cinau cei patru duşmani din compania de represalii şi i-a împuşcat din automat. Sortiţii la moarte au fost salvaţi[1852]. La 16 august detaşamentul de partizani sub comanda lui I. Nujin a nimicit comendatura germană din satul Bujor. Comendantul a fost ucis[1853].

O primejdie aparte prezentau pentru partizani unităţile speciale ale duşmanului. Încercînd să-i comptomită, se menţiona într-un raport al unui detaşament, duşmanul a creat „în pădurile Kotovskului un detaşament-bandă de pseudopartizani, în care s-au adunat nemţi şi trădători ai poporului nostru, cu sarcina de a prinde prin păduri partizani adevăraţi, pe prizonierii ce se ascundeau prin păduri, paraşutişti şi pe dezertorii din armatele română şi germană. O asemenea bandă din vreo 40 de inşi năvălea în satele din preajma pădurilor, se declara „partizani" şi se deda la silnicii şi jafuri.

Detaşamentul de partizani demasca această bandă, arăta populaţiei faţa ei adevărată şi scopurile duşmănoase şi recîştiga încrederea faţă de paraşutişti şi faţă de partizanii adevăraţi care aveau bazele lor în păduri. Comandamentul detaşamentului „F. Dzerjinskii" a format un grup special, care a dat de urmele unui astfel de „detaşament" şi l-a zdrobit. Cum au mărturisit prizonierii, numai un singur feldpost a creat vreo 13 pseu-

[1848] Жунгиету Е. Op. cit. P.156.
[1849] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 185, 186.
[1850] Ibid. Указ. соч. С. 200.
[1851] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 498, 499.
[1852] Жунгиету Е. Op. cit. P. 156.
[1853] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 494.

dogrupe de pseudopartizani cîte 10-12 inşi fiecare. Feldposturile pregăteau şi paraşutau în detaşamentele de partizani agenţii lor[1854].

Cu toate strădaniile ocupanţilor de a înăbuşi mişcarea de partizani, aceasta nu le-a reuşit. Potrivit comunicatului operativ al secţiei de contrainformaţii a statului major al armatei a 3-a române, pe parcursul lunii iulie 1944, unităţile armatei germane au luat prizonieri peste 30 de partizani. Numărul partizanilor căzuţi în luptă agenţii serviciului de contrainformaţii îl estimau vag: „circa 50-60". Datele privind pierderile partizanilor par a fi majorate de circa patru ori, deoarece printre trofeele capturate de duşmani erau enumerate numai 3 mitraliere şi 15 automate, dar ceea este deosebit de însemnat − n-a fost lichidat nici un detaşament[1855].

Cele mai mari daune au adus duşmanului diversiunile la căile de comunicare. La 26 iulie diversioniştii Ovseanicov, Camîşnîi şi Beleca din detaşamentul de partizani al lui P. Bordov au deraiat un eşalon cu muniţii pe tronsonul Sagaidac-Zloti. A fost distrusă locomotiva şi 6 vagoane, circulaţia a fost stopată pe 24 de ore. A doua zi, noaptea, patru partizani în frunte cu G. Farberov, şeful cercetaşilor din detaşamentul lui A. Obuşinskii, la cîţiva kilometri de la locul diversiunii, organizate de grupul lui Ovseanicov, au deraiat o locomotivă şi patru vagoane cu trupă. Circulaţia a fost întreruptă pentru 15 ore. La 30 iulie, abia dovedise duşmanul să restabilească circulaţia, că la cîţiva kilometri de la staţia de cale ferată Sagaidac diversioniştii din acelaşi detaşament sub comanda lui P. Şeenco au aruncat în aer un eşalon cu tehnică militară. Din nou a fost distrusă o locomotivă şi 6 vagoane, circulaţia a fost întreruptă pentru aproape 24 de ore.

La 5 august la 3,5 kilometri de staţia de cale ferată Zloţi aceeaşi grupă a deraiat un eşalon cu militari. După socotelile comandantului, au pierit vreo 70 de nemţi[1856]. La început de august au fost săvîrşite acte de sabotaj la staţia de cale ferată Comrat, cum raporta poliţia, „în temei, la vagoanele-cisterne". Poliţia îi bănuia pe muncitorii feroviari[1857]. În urma scoaterii din funcţiune a căilor ferate, − de acum la 2 august, trăgea concluzia comandamentul german, − evacuarea răniţilor în timpul operaţiunilor mari de defensivă se va ciocni de mari greutăţi[1858]. Tot mai problematică devenea pentru ocupanţi folosirea şoselelor şi a drumurilor nepietruite. Fiecare detaşament zi şi noapte trimetea grupuri dotate cu mitraliere, automate, pentru a organiza ambuscade şi diversiuni pe drumuri. La 5 august 11 partizani din detaşamentul lui I. Tiucanico au nimicit pe drumul Pîrjolteni-Călăraşi un convoi din 50 de căruţe. Au fost nimiciţi 2 ofiţeri şi 30 de soldaţi ai duşmanului[1859].

Dispunînd de legătură radiotelegrafică, partizanii transmiteau statelor majore ale Frontului 2 şi Frontului 3 Ucrainene informaţii despre numărul de unităţi ale duşmanului, despre cantitatea şi genul de armament, despre starea morală şi redislocările unităţilor româneşti şi germane, despre locurile unde se aflau statele majore, aerodromurile, unele mari depozite. În timp de o lună şi jumătate de lupte în Codri numai detaşamentele de partizani sub comanda lui L. Direaev, M. Jemaducov şi N. Leasoţkii au transmis peste 100 de informaţii.

[1854] Ibid. C. 187.
[1855] ANRM. F. 2313. Inv. 2. D. 20. Fila 18.
[1856] Ibid. C. 474; Елин Д.Д. Указ. соч. С. 204.
[1857] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 473.
[1858] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 337.
[1859] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 2. С. 529.

Călăuzindu-se de coordonatele stabilite şi transmise de cercetaşii detaşamentului de partizani sub comanda lui A. Obuşinskii, aviaţia sovietică a nimicit vreo 200 de camioane şi cîteva mii de soldaţi şi ofiţeri ale duşmanului. „Datele cercetaşilor partizani, – menţiona în raportul său şeful reprezentanţei operative a statului-major al Mişcării de partizani din Ucraina pe lîngă Consiliul militar al Frontului 3 Ucrainean, – ne-au fost de mare ajutor în desfăşurarea ofensivei unităţilor frontului”[1860].

Existenţa şi funcţionarea sistemului de comunicare cu spatele frontului sovietic avea pentru partizani o mare însemnătate moral-psihologică. Dar cu alimente, armament şi muniţii partizanii erau nevoiţi să se asigure singuri. De toate acestea ei făceau rost în lupte şi pe baza materialelor capturate. Posibilităţile de aprovizionare pe calea aerului erau foarte modeste. În noaptea spre 18 iunie detaşamentului de partizani sub comanda lui I. Ivanov i-au fost paraşutate 20 de automate, 50 de kg de material exploziv, 17000 de cartuşe, 50 de grenade, medicamente. Detaşamentul „F. Dzerjinskii” a primit 4 mitraliere, 25 de automate, 30 de arme, 10 pistole, 125 de kg de material exploziv, 50000 de cartuşe, 5 complete de baterii acumulatoare pentru radioemiţătoare, medicamente. La 15 iulie detaşamentelor de partizani „Pentru onoarea Patriei” şi „M.I. Kutuzov” de asemenea le-au fost transmise mitraliere, automate, material exploziv, grenade, cartuşe, elemente de alimentare a radioemiţătoarelor. La 28 iulie partide de armament şi muniţii au fost paraşutate detaşamentelor de partizani „F. Dzerjinskii”, „Pentru onoarea Patriei”, „M.I. Kutuzov”, de asemenea şi grupurilor de cercetaşi – diversionişti sub comanda lui G. Almazov şi A. Gurov. La 9 august a fost paraşutată ultima partidă de materiale pentru partizani – detaşamentelor lui A. Costelov şi P. Bordov, grupului lui G. Almazov[1861]. Ţînînd cont de volumul aprovizionării din spatele frontului sovietic şi de proporţiile luptei de partizani în Moldova, trebuie să recunoaştem că mişcarea de partizani era pentru comandamentul Armatei Roşii o formă de luptă armată extrem de eficientă.

Sute de ţărani colectau pentru partizani informaţii, aprovizionau detaşamentele cu produse de hrană, adăposteau şi lecuiau pe cei răniţi. Ţăranul din satul Sadova Ivan Buzdugan, care nu făcea parte din detaşamentul de partizani „F. Dzerjinskii”, participa la operaţiunile militare ale partizanilor şi la 30 aprilie a căzut în luptă. Consăteanul său Fiodor Tighinean, cercetaş din vremea primului război mondial, împreună cu feciorul său executa sarcini de recunoaştere a partizanilor. Ţăranii din satul Sadova, cu îngăduinţa primarului Gheorghe Vulpe au ascuns de jandarmi pe membrii grupului de partizani al lui E. Petrov, pe locotenentul A. Galkin şi pe sora de caritate Olga Luchianova. A. Galkin a organizat un grup de luptă din tineri, care s-a răfuit cu cîţiva jefuitori germani. Dispariţia aceastora a fost observată. Germanii au adus cîteva tunuri şi au ameninţat sătenii că vor trage în Sadova, dacă nu vor fi predaţi partizanii.

Pericolul era real. Pentru că ţăranii n-au ieşit la fortificarea poziţiilor de luptă, nemţii au tras salve de artilerie şi au bombardat satele Jevreni, Răculeşti şi Bălăşeşti, 130 de locuitori au fost ucişi sau răniţi; au fost distruse peste 200 de case[1862]. Însă preotul din sat s-a dus l-a nemţi, încredinţîndu-i că locuitorii din Sadova nu au legături cu partizanii. La fel a procedat şi primarul, agent de legătură al detaşamentului de partizani „F. Dzerjinskii”, convingîndu-i pe jandarmii români. Jandarmii s-au mulţumit cu

[1860] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 194.
[1861] Ibid. С. 193.
[1862] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 277.

jaful. În vremea percheziţiilor a fost înhăţat doar partizanul Lungu, participantul la lupta din 12 aprilie. Jandarmii l-au dus în satul Reciula, l-au aruncat într-o temniţă amenajată pentru torturi, unde l-au chinuit pînă a murit. Dar pe A. Galkin şi O. Luchianova ţăranii din Sadova, ascunzîndu-i dintr-o casă în alta, i-au salvat[1863].

Ajutoare de nădejde aveau partizanii şi în alte sate. Locuitorul din satul Sarata – Mereşeni Eremei Cugurluian din porunca lui P. Bordov, urmărea toate ce se întîmplau în satele din apropierea Chişinăului. În satul său a organizat coacerea pînii pentru partizani, colectarea de produse alimentare pentru un întreg detaşament de partizani. A. Apanasenco, ţăran de 69 de ani din satul Iurievca, a adăpostit 12 soldaţi evadaţi din prizonierat, apoi grupul de desant al lui L. Direaev. Mai tîrziu A. Apanasenco a amenajat un adăpost unde ocrotea pe paraşutiştii răniţi P. Lujanskii şi cehul Ludvic Laucic din detaşamentul de partizani sub comanda lui A. Obuşinskii. Bătrînul ţăran, suspectat de jandarmi, a fost reţinut şi bătut sălbatic, dar nu i-a trădat pe cei răniţi. Două ţărance tinere din acest sat îndeplineau sarcini de recunoaştere ale lui L.Direaev. În detaşamentul de partizani „S. Lazo" ţăranca din satul Chetroşenii Noi Valentina Varlamova aducea apă, produse, informaţii despre duşman. Ea a fost arestată de jandarmi, dar a rezistat torturilor. Ofensiva armatelor sovietice i-a salvat viaţa[1864]. Sarcini de recunoaştere, date de A. Obuşinskii, au executat locuitorii satului Iurievca N. Sazonov şi T. Alexeev; în satul Cighirleni urmăreau mişcările duşmanului, colectînd informaţii pentru partizani, E. Erezan şi R. Pînzov; în satul Lipoveni din raionul Cimişlia – V. Usatîi, Gh. Casap, F. Lotco[1865].

Slujeau cu abnegaţie partizanilor pădurarul codrului Băbăneasa de lîngă satul Bolceni A.Manic şi membrii familiei sale – fiica Dorina, feciorul Fiodor, nepoţii Nicolai şi Simion, precum şi mama, soţia şi socrul. Ei îndeplineu funcţiile de călăuze, cercetaşi, aprovizionau partizanii cu produse alimentare; prin casa pădurarului au trecut zeci de voluntari, căutînd legătură cu partizanii. Din însărcinarea lui V. Alexandrov, A. Manic a transmis jandarmilor, că în pădure au apărut partizani în uniformă nemţească. Poliţia a întreprins o verificare totală a documentelor a tuturor soldaţilor şi ofiţerilor, care treceau prin Hînceşti (Kotovsk), tărăgănînd mişcarea lor. Spre sfîrşit de iulie ocupanţii l-au bănuit pe A. Manic că ar avea legături cu partizanii. Au organizat lînga ograda lui o capcană, apoi au împuşcat fiica, feciorul şi pe mama lui. Pe A. Manic şi pe soţia lui i-au arestat mai tîrziu, torturîndu-i[1866], dar ofensiva armatei sovietice le-a salvat viaţa. Adăpostea partizani şi pădurarul D. Certescu din satul Baurci-Tatar. Văzînd că este urmărit de jandarmi, pădurarul a dispărut. Aducea partizanilor produse şi ştiri despre duşman ţaranul în etate din acelaşi sat C. Denea[1867].

Avînd susţinerea populaţiei, partizanii acţionau tot mai îndrăzneţ. „În perioada de dare de samă, – se menţiona în «Informaţia privind activitatea partizanilor de la 1 pînă la 10 august 1944», alcătuită la statul major al armatei a 6-a germane, – s-au constatat numeroase cazuri de atac de către partizani a unor soldaţi români şi germani. Comandamentul duşman aprecia rezultatele operaţiunilor, efectuate contra partizanilor, ca destul de modeste. „Dintre operaţiunile desfăşurate de noi împotriva partizanilor, – se

[1863] Посадовский рубеж. // Русское слово. 2005. № 9 (101). Май.
[1864] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 178, 179.
[1865] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 553.
[1866] Елин Д.Д. Партизаны Молдавии. С. 178, 179.
[1867] Молдавская ССР в Великой Отечественной... Т. 2. С. 553.

consemna în Jurnalul acţiunilor de luptă a armatei a 6-a germane pentru 19 august 1944, – se cuvine să menţionăm «curăţarea» pădurii în perioada de la 5 pînă la 7 august de pe ambele părţi ale drumului Lăpuşna-Hînceşti, într-o zonă extrem de inundată de partizani". Au fost supuse „curăţirii" pădurile de pe marginile drumurilor Bîcovăţ-Nisporeni, Lozova-Kotovsk, Chişinău-Kotovsk-Cimişlia, Chişinău-Rezeni-Cimişlia, Kotovsk-Leova.

Masivul silvic de la vest de Kotovsk, unde activa detaşamentul „Pentru onoarea Patriei", la 7-10 august a fost blocat de numeroase unităţi de infanterie, sprijinite de tancuri şi artilerie. În pofida acestei situaţii, la 7 şi 9 august grupele de şoc ale detaşamentului de partizani au aruncat în aer pe drumul Kotovsk-Cimişlia două camioane cu muniţii, unul cu militari. La 11 august grupul de cercetaşi-diversionişti al lui A. Gurov a aruncat în aer pe drumul Kotovsk-Sarata-Galbenă trei camioane cu infanterie. Unităţile participante la razie au pierdut 65 de soldaţi ucişi şi răniţi. De la 5 pînă la 15 august numai detaşamentul de partizani al lui I. Ivanov a nimicit peste 200 de ocupanţi[1868].

La 15 august 1944 incapacitatea unităţilor româneşti şi germane de a-şi asigura securitatea comunicaţiilor a devenit evidentă, cînd detaşamentele de partizani aproape în întreaga componenţă au ieşit la drumuri, minîndu-le, atacînd coloanele duşmane, nimicind convoiurile. În noaptea spre 18 august grupul de diversionişti al lui I. Gorbacenco din detaşamentul „I. Alioşin" a deraiat la staţia de cale ferată Zloti un eşalon cu tehnică de război; diversioniştii din detaşamentul „Pentru onoarea Patriei" sub comanda lui S.Maiorov au aruncat în aer încă un eşalon la staţia de cale ferată Cărbuna, iar grupul de diversionişti a lui S. Ivanov din detaşamentul de partizani al lui V. Şpac – un alt eşalon. Într-o singură noapte duşmanul a pierdut 3 locomotive, 52 de vagoane şi platforme. Este şi mai important faptul că în momentul cînd calea ferată era deosebit de necesară duşmanului, anume atunci circulaţia pe această arteră a fost blocată pentru 24 de ore aproape[1869].

Din păcate, acţiunile de luptă ale partizanilor nu s-au soldat fără pierderi. La 12 august la 12 km sud de staţia de cale ferată Iargora ocupanţii au reuşit să încercuiască 8 partizani în frunte cu comandantul detaşamentului „M.V. Frunze", veteranul primei Unităţi Moldoveneşti şi al detaşamentului „Moldova Sovietică" Ivan Anisimov. În luptă au căzut partizanii A. Losenea şi Iurie Ghamaleiev, a fost grav rănit comandantul detaşamentului. Anisimov a ordonat camarazilor să se strecoare printre vii, iar el, sîngerînd, a continuat lupta. Cînd s-au terminat cartuşele, a aruncat în duşmani cinci grenade, a tras cîteva focuri din pistol, ultimul glonte folosindu-l pentru sine.

La 22 august în împrejurări asemănătoare, acoperind retragerea camarazilor, a căzut în luptă şeful statului major al detaşamentului de partizani „M.V. Frunze" G. Fedoruc. Apărîndu-se pînă la ultima posibilitate, şi-au dat viaţa cercetaşul detaşamentului „K. Voroşilov" Macar Gura, oştaşul detaşamentului de partizani „G.I. Kotovskii" F. Jignea, alţi tovarăşi de luptă, patrioţi ai Moldovei[1870].

La momentul declanşării ofensivei unităţilor Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene în raioanele ocupate ale Moldovei luptau 18 detaşamente de partizani şi trei grupuri de cerce-

[1868] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 336, 337, 345; Елин Д.Д. Указ. соч. С. 205, 206.
[1869] Елин Д.Д. Указ. соч. С. 207.
[1870] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 348, 349; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 508.

taşi-diversionişti numărînd în total peste 1300 de combatanţi. Aceştia erau comandaţi de ofiţeri experimentaţi, curajoşi şi cu iniţiativă. Partizanii Moldovei sustrăgeau asupra lor forte însemnate ale duşmanului, pricinuindu-i pierderi mari. Făcînd bilanţul expediţiilor de represalii întreprinse de la 1 iunie pînă 19 august 1944, comandamentul armatei a 6-a germane recunoştea, că „la vest de Chişinău, din cauza existenţei aici a unor întinse masive silvice, treptat s-a constituit un centru al activităţii de partizani. Basarabia cu grupuri eterogene de populaţie, a devenit un teren favorabil pentru spionaj, precum şi pentru organizarea de noi detaşamente de partizani, care, în pofida tuturor silinţelor autorităţilor româneşti, continuau să domine situaţia". Pădurile de-a lungul drumului Lăpuşna-Hînceşti, constatau strategii germani, constituiau „o zonă îmbîcsită extrem de partizani"[1871]. Dar ora astrală a partizanilor Moldovei era înainte.

§ 6. Operaţiunea Iaşi-Chişinău

În manualele de istorie şi în istoriografia oficială a Republicii Moldova *Operaţiunea Iaşi-Chişinău* este tabuizată. Cauza principală constă în nedorinţa Bucureştiului de aşi aminti despre finalul ruşinos al războiului antisovietic (antimoldovenesc, antiucrainean, antirus), iar a ţărilor din „Vechea Europă", legate de biruinţa comună în „războiul rece", – de a include evenimentele anilor 1939-1945 în arsenalul mijloacelor chemate să contribuie la integrarea europeană[1872]. Evenimentele din 20-29 august 1944 sînt trecute sub tăcere sau tratate de pe poziţiile intereselor *a lá I. Antonescu* şi de autorii care scriu în albia „istoriei românilor". Ce evenimente au avut loc în acele zile pe pămîntul Moldovei?

Pregătirea ofensivei. După cum s-a menţionat mai înainte, în martie 1944 trupele sovietice au ocupat pe malul drept al Nistrului capuri de pod lîngă satele Chiţcani şi Varniţa şi s-au întărit pe capul de pod de la Şerpeni − poziţii prielnice pentru ofensiva spre Chişinău. Linia frontului se întindea de la Marea Neagră − pe Nistru pînă la Dubăsari şi mai departe spre nord-vest pînă la localitatea Cornești şi apoi, trecînd graniţa, pe la nord de Iaşi. General-colonelul Hans (Johannes) Friessner, numit comandant al grupului de armate germano-române „Ucraina de Sud", a observat că linia de contur a frontului, pe care trebuia să-l apere, era asemănătoare cu linia de contur a frontului, ce se stabilise la Stalingrad, în ajunul ofensivei sovietice din noiembrie 1942. Confruntînd situaţia reală cu conturul ei pe hartă, generalul Friessner i-a propus lui Hitler să retragă unităţile de pe proeminenţa Chişinău, dar n-a fost înţeles[1873].

Pentru o nouă ofensivă de proporţii unităţile sovietice nu dispuneau de resursele necesare: aveau nevoie de odihnă şi de forţe suplimentare. Din ordinul Comandantului Suprem, la 6 mai 1944 armatele lui I.S. Konev au staţionat pe poziţii de defensivă. Forţele principale ale aviaţiei Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene au fost transferate în Polonia, pentru acoperirea capului de pod Sandomir. Dar atenţia duşmanului trebuia sustra-

[1871] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 345.
[1872] Едемский А.Б. К проблеме амбициозной задачи создания единого общеевропейского учебника по истории Европы: как в нем будут представлены Вторя мировая война и роль СССР в победе над нацизмом. // Вторая мировая и Великая Отечественная войны в учебниках истории стран СНГ и ЕС: проблемы, подходы, интерпретации. Материалы международной конференции (Москва, 8-9 апреля 2010 года). М., 2010. С. 162.
[1873] http:// militera.lib.ru/memo/german/friessner/01.html.

să de la alte sectoare ale frontului sovieto-german şi comandamentul Frontului 3 Ucrainean a imitat concentrarea unităţilor pe sectorul Dubăsari-Grigoriopol-Taşlîc. Inamicul a înghiţit nada: a crezut că ofensiva spre Chişinău va porni de aici. Pentru lichidarea capului de pod Şerpeni, a fost format grupul operativ al generalului Otto von Knobelsdorf, general cu experienţă amară, participant al luptelor de la Stalingrad. În componenţa acestui grup operativ au fost incluse 3 divizii de infanterie, o divizie de unităţi aeropurtate, 3 divizii de tancuri, 3 grupuri fiecare cu efective de o divizie, două brigăzi de artilerie de asalt, un grup special al generalului Schmidt şi alte unităţi. Acţiunile lor erau asigurate de forţe puternice de aviaţie.

Corpul de armată sub comanda generalului Morozov din componenţa armatei a 8-a a generalului V. Ciuicov s-a stabilit pe poziţii de luptă la Şerpeni la 7 mai 1944. Unităţile de pe capul de pod nu aveau îndeajuns muniţii, tehnică, mijloace de luptă antitanc, acoperire aeriană. Contraofensiva întreprinsă de trupele germane la 10 mai, i-a prins pe neaşteptate. În lupte grele unităţile lui Morozov au reţinut capul de pod, dar au suferit pierderi mari. La 14 mai unităţile istovite şi rărite au fost înlocuite de corpul de gardă 34 al armatei a 5-a sub comanda generalului N. Berzarin. Luptele s-au încins cu o nouă intensitate. La 18 mai duşmanul, pierzînd în lupte cea mai mare parte din tancuri şi de infanterie, a întrerupt atacurile. Operaţiunea Şerpeni inamicul a considerat-o drept o nereuşită: generalul Knobelsdorf n-a fost distins cu vreo decoraţie. Capul de pod şi în continuare a ţinut concentrate asupra sa forţe însemnate ale armatei a 6-a germane. Pe platoul dintre Şerpeni şi Chişinău unităţile germane au fortificat patru linii de apărare. Încă o linie de apărare a fost creată chiar în oraş, de-a lungul rîului Bîc. Pentru aceasta nemţii au demolat în oraş vreo 500 de case[1874]. Cel mai important este, că, pornind de la iluzia că ofensiva spre Chişinău va porni anume de la Şerpeni, duşmanul şi-a redislocat forţele principale ale armatei a 6-a germane anume pe această direcţie.

Pregătirea ofensivei comune a Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene cerea în prealabil dotarea unităţilor cu vreo 100 de mii de vagoane cu tehnică, muniţii şi echipament. În primăvara 1944 unităţile româno-germane au distrus toată infrastructura de comunicare, întîi de toate − căile ferate, conform programului ocupanţilor − „pămînt pîrjolit". Serviciul sovietic al transporturilor militare şi al unităţilor de geniu a trebuit să restabilească ecartamentul larg al liniilor de cale ferată, să reconstruiască podurile aruncate în aer, să zidească clădiri, să restabilească structura internă a gărilor[1875]. În cît timp se puteau realiza toate acestea?

În iulie 1941, cînd geniştii şi feroviarii sovietici au scos din funcţiune doar o parte mică din obiectele căilor ferate, reparaţia lor s-a întins pe mai multe luni. Podul peste Nistru de la Rîbniţa a fost restabilit abia în decembrie 1941, iar podul de la Bender − abia la 21 februarie 1942[1876].

Distrugerile din primăvara anului 1944 au fost incomparabil mai mari, dar Armata Roşie a fost ajutată de populaţie. În primăvară, pe drumuri desfundate mii de voluntari duceau proiectile pe poziţii, evacuau răniţii. Ţăranii dădeau tot ce aveau, ca să asigure ostaşii sovietici cu hrană. În unităţile Armatei Roşii s-au înrolat 192 000 de premilitari din Moldova. 30000 de ţărani au ieşit la construcţia căilor ferate, încă vreo 5000 ridicau din temelii podul de la Rîbniţa. Podul a fost dat în exploatare la 24 mai.

[1874] ANRM. F. 680. Inv. 1. D. 4812. Fila 156.
[1875] Ковалев И.В. Транспорт в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. М., 1982. С. 289-291.
[1876] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 529. Fila 94.

Destul de rapid trudeau şi unităţile căilor ferate. Către 10 iulie au fost readuse la ecartament larg unional 660 de kilometri de cale ferată, au fost restabilite 6 puncte de aprovizionare cu apă, 50 de construcţii speciale, 200 de kilometri de telecomunicaţii. Către sfîrşit de iulie 1944 în raioanele eliberate ale Moldovei au fost readuse la stare de funcţionare 750 de kilometri de căi fierate şi construite din nou 58 de poduri. De asemenea au fost pietruite sau reparate capital 300 de kilometri de şosele. Muncitorii din Bălţi, Ocniţa şi Tiraspol reparau tehnica avariată[1877]. Căile de aprovizionare a unităţilor Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene au fost asigurate. Săvîrşind aceste fapte cu adevărat eroice de restabilire, unităţile de căi ferate ale Armatei Roşii şi populaţia Moldovei au adus contribuţia lor în biruinţele din august al aceluiaşi an.

La început de mai 1944 comandant al Frontului 2 Ucrainean, în locul lui I.S. Konev, numit comandant al Frontului 1 Ucrainean, a devenit generalul R.I. Malinovskii, care luptase pe pămînturile Moldovei în 1941. În locul lui, comandandant al Frontului 3 Ucrainean a fost numit generalul F.I. Tolbuhin. Ei, precum şi şefii statelor-majore ale fronturilor generalii S. Biriuzov şi M. Zaharov, au purces la elaborarea planurilor de ofensivă. Ideea generală a operaţiunii era simplă. Ofensiva spre Chişinău de pe capul de pod Şerpeni permitea spintecarea frontului inamic, dar anume pe această direcţie nemţii aşteptau înaintarea armatelor sovietice.

Comandamentul sovietic însă a preferat să atace din flancuri, unde erau în apărare unităţi româneşti, mai puţin capabile de luptă decît cele germane. A fost adoptată hotărîrea că Frontul 2 Ucrainean îşi concentrează lovitura principală pe direcţia nord-vest de Iaşi, iar Frontul 3 Ucrainean atacă de pe capul de pod Chiţcani. Acest cap de pod se afla la joncţiunea poziţiilor armatei a 6-a germane şi armatei a 3-a româneşti. Unităţile sovietice aveau sarcina să nimicească diviziile româneşti din calea lor, apoi, atacînd pe direcţiile oraşelor Huşi, Vaslui şi Fălciu, să încercuiască şi să distrugă armata a 6-a germană, apoi în marş forţat să pătrundă în interiorul României. Flota sovietică de război din Marea Neagră avea ordin să susţină acţiunile Frontului 3 Ucrainean.

Ideea se rezuma la faptul ca nu doar să prindă inamicul într-un „sac" asemănător celui de la Cannae, ci să-i facă mai mult − un al doilea Stalingrad. „Planul strategic al operaţiunii, elaborat pe baza propunerilor comandamentelor fronturilor, − conchid cercetătorii, − se deosebea printr-o strictă consecvenţă în atingerea scopului final şi prin fermitate categorică. Scopul cel mai apropiat a fost încercuirea şi zdrobirea forţelor principale ale duşmanului − a unităţilor grupului de armate „Ucraina de Sud", să le împiedice retragerea şi stabilizarea pe poziţiile bine fortificate de la vest de Prut şi Siret. Rezolvarea cu succes a acestei sarcini asigura încheierea eliberarii RSS Moldoveneşti. Ofensiva armatelor sovietice în zonele centrale ale României excludea posibilitatea Regatului român să continue războiul de partea Germaniei fasciste. Prin teritoriul României pentru oştirile sovietice se deschideau cele mai scurte căi spre hotarele Bulgariei şi Iugoslaviei, precum şi ieşirea în Cîmpia maghiară"[1878].

Inamicul trebuia indus în eroare. „Era deosebit de important, − menţiona generalul S.M. Ştemenco, în 1944 − şef al Direcţiei operative a Statului major al Armatei Roşii, − să-i impui inamicul deştept şi experimentat să aştepte ofensiva noastră anume pe direcţia Chişinău". Cu acest scop unităţile sovietice cu deosebită dîrzenie apărau capurile de poduri, iar serviciile de contrainformaţii declanşaseră zeci de emiteri radioteleg-

[1877] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 213.
[1878] Освобождение Юго-Восточной и Центральной Европы. 1944-1945. М. 1970. С. 59.

rafice false. „Noi am obţinut acest efect, − constata generalul. − Timpul a arătat: şiretul Friessner multă vreme a crezut că comandamentul sovietic nici într-un caz nu-i va da lovitura principală în alt loc”[1879] Armata a 5-a a generalului N. Berzarin în mod făţiş pregătea ofensiva de pe capul de pod Şerpeni. O concentrare falsă de unităţi cu înfrigurare se desfăşura la nord de Orhei şi la flancul drept al Frontului 2 Ucrainean. „Rezultatele activităţii de recunoaştere a aviaţiei noastre, − recunoştea comandantul german, − în general au fost nesemnificative pînă în ultimele zile din ajunul ofensivei... Dat fiind că ruşii puteau foarte bine camufla astfel de acţiuni, agentura noastră de recunoaştere putea oferi informaţiile necesare doar cu mare întîrziere”[1880].

La 6 iunie 1944 la nordul Franţei a fost deschis, în sfîrşit, Cel de-al doilea Front.

Armatele sovietice de tancuri se aflau la flancul de sud al frontului sovieto-german şi inamicul aştepta lovitura din zona de nord de Chişinău[1881] de aceea n-a făcut vreo încercare de a transfera careva trupe din Moldova şi România în Normandia. La 23 iunie a început ofensiva sovietică în Belorusia (Operaţiunea „Bagration”), iar la 13 iulie Armata Roşie a pornit ofensiva contra grupului de armate germane „Ucraina de Nord”. Încercînd să reţină sub controlul său Polonia, comandamentul german a transferat din România si Moldova în Belorusia şi Ucraina de Vest 12 divizii, inclusiv 6 de tancuri şi una motorizată. Cu toate acestea, grupul de armate „Ucraina de Sud” încă mai conţinea 47 de divizii, inclusiv 25 germane. Aceste mari unităţi de trupe aveau efectivul de 640000 de soldaţi şi ofiţeri, 7600 de tunuri şi aruncătoare de mine de calibrul mare, 400 de tancuri şi tunuri de asalt, 810 avioane. În total acest grup de armate ale inamicului enumera aproape 500000 de soldaţi şi ofiţeri germani şi 450000 de soldaţi şi ofiţeri români.

Unităţile germane şi româneşti aveau experienţă de luptă şi se sprijineau de un sistem eşalonat de fortificaţii de cîmp. General-colonelul Friessner, numit comandant la 25 iulie, după atentatul asupra lui Hitler, avea o faimă de conducător de oşti chibzuit şi experimentat şi, după cum au arătat evenimentele, era un nazist fidel. Pe frontul de 600 de kilometri din Carpaţi pînă la Marea Neagră a fost amenajat un puternic şi eşalonat sistem de apărare. Această linie de apărare avea în adîncime pînă la 80 km[1882]. În afară de aceasta duşmanul dispunea de rezerve considerabile: în România se aflau mai mult de 1100 mii de soldati înarmati[1883]. Comandamentul trupelor germane şi române aştepta ofensiva sovietică cu siguranţă în puterile sale[1884].

Marele cartier general al Comandamentului Suprem a reuşit însă să creeze o superioritate de forţe pe direcţiile decisive ale ofensivei. Forţa de luptă a Fronturilor 2 şi 3 Ucrainean a atins cifra de 930000 de soldaţi şi ofiţeri. Aceştia aveau în dotare 16000 de tunuri şi aruncătoare de mine, 1870 de tancuri şi artilerie autopropulsată, 1760 de avioane de luptă[1885]. Superioritatea sovietice în forţă vie era neînsemnată, dar depăşea duşmanul la capitolul armament. Raportul de forţe era următorul: soldaţi şi ofiţeri 1,2:1,

[1879] http:// militera.lib.ru/memo/russian/shtemenko/21.html.
[1880] Фриснер Г. Проигранные сражения. М., Воениздат. 1966. С. 67.
[1881] Штеменко С.М. Генеральный штаб в годы. М., 1968. С. 234, 239.
[1882] Самсонов А.М. Крах фашистской агрессии. 1939-1945. Исторический очерк. Москва. Наука. 1975. С. 488, 489.
[1883] http:// www.armyacademy.ro/e-learning/working/capitol_8.html.
[1884] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. С. 356.
[1885] Самсонов А.М. Указ. соч. С. 489.

artilerie − 1,3:1, tancuri şi artilerie autopropulsată − 1,4:1, mitraliere − 1:1, aruncătoare de mine − 1,9:1, avioane − 3:1. În legătură cu superioritatea neînsemnată, necesară pentru succesul ofensivei, pe direcţiile loviturilor principale s-a hotărît să se concentreze unităţi de pe sectoarele pasive ale ambelor Fronturi. Era o hotărîre riscantă. Astfel, în zona capului de pod Chiţcani s-a stabilit următorul raport de forţe: soldaţi şi ofiţeri − 6:1, artilerie de cîmp − 5,5:1, tancuri şi artilerie autopropulsată − 5,4:1, mitraliere − 4,3:1, aruncătoare de mine − 6,7:1, avioane − 3:1 în favoarea armatelor sovietice. Merită să menţionăm şi împrejurarea că în unităţile de puşcaşi pînă la 80% de ostaşi erau înrolaţi din cei recrutaţi din regiunile Ucrainei, eliberate în primăvara anului 1944, şi vreo 20000 de recruţi din Moldova. Aceştia mai trebuiau încă instruiţi şi deprinşi cu arta militară. Dar tinerii recruţi au trăit sub ocupaţie şi urau cotropitorii. În luptele de importanţă locală, în contactele cu soldaţii experimentaţi, tinerii ostaşi căpătau experienţă de luptă. Acţiunile celor două fronturi erau coordonate de mareşalul Uniunii Sovietice S.C. Timoşenko.

Concentrarea unităţilor şi a tehnicii de luptă pe teren la locurile de spargere a frontului comandamentul o făcea cu mare discreţie şi, în temei, nemijlocit în ajunul ofensivei. La capul de pod Chiţcani şi la nord-vest de Iaşi au fost dislocate peste 70% din forţele şi mijloacele de luptă ale Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene. Densitatea artileriei la sectoarele de spargere a frontului era de 240, chiar pînă la 280 de tunuri şi aruncătoare de mine la un kilometri de front.

Cu trei zile înainte de ofensivă comandamentul german a zăpsit că lovitura se va produce nu din zona Şerpeni şi a Orheiului, ci la flancurile armatei a 6-a germane[1886]. La consfătuirea, la care românii n-au fost chemaţi şi care a avut loc la statul major al grupului de armate „Ucraina de Sud” la 19 august, toţi participanţii, chipurile „ar fi ştiut cu toată claritatea că cel tîrziu la 20 august trebuie aşteptată o mare ofensivă a ruşior”[1887]. A fost chiar examinat un plan de retragere a grupului de armate „Ucraina de Sud”, numit „varianta Ursul”. Dar comandamentul sovietic n-a lăsat inamicului timp nici măcar pentru fugă.

20 august: spargerea apărării inamicului. La 20 august unităţile ambelor fronturi au început ofensiva cu o puternică canonadă de artilerie. Participantul acelor evenimente generalul A.C. Blajei ne-a lăsat o descriere cvazipoetică a ofensivei de pe capul de pod Chiţcani: „Ácele ceasului s-au întîlnit la cifra 8. – Foc! În puternica simfonie s-a contopit bubuitul tunurilor. Se zguduia şi se învolbura pămîntul. Cerul era săgetat de traseele proiectilelor reactive. Fontane de fum suriu, de colb şi pietre au izbucnit ca un perete deasupra apărării duşmanului, au închis orizontul, au întunecat soarele, cu vuet s-au repezit avioanele netezind întăriturile duşmanului... Şi-au început «muzica» aruncătoarele de mine... După salvele «catiuşelor» deasupra cîmpului învăluit de fum a răsunat corul din mii de glasuri: «Ura!». Spre liniile apărării duşmane s-a revărsat un torent de oameni, tancuri, camioane”[1888]. „Dis-de-dimineaţă la 20 august, − mărturisea şi H. Friessner, − bubuitul salvelor a mii de tunuri a anunţat începutul bătăliei hotărîtoare pentru România. După o nemaipomenit de puternică canonadă de artilerie de o oră şi jumătate, infanteria sovietică, susţinută de tancuri, a trecut în ofensivă, la început

[1886] Ibid. C. 490, 491.
[1887] Фриснер Г. Указ. соч. С. 72.
[1888] http:// militera.lib.ru/memo/russian/blazhey_ak/04.html

în zona Iaşilor, iar mai apoi şi pe sectorul nistrean al frontului”[1889]. Aviaţia de bombardament şi de asalt bombarda şi ataca fără întrerupere fortificaţiile şi poziţiile artileriei inamicului. Sistemul de foc al unităţilor germane şi româneşti a fost dezorganizat. Deja în prima zi de ofensivă duşmanul a pierdut 9 divizii.

Spărgînd frontul germano-român la sud de Bender, unităţile Frontului 3 Ucrainean au nimicit rezervele operative ale inamicului aruncate pentru blocarea ofensivei şi, în iureş, fără grijă pentru flancuri, continuau înaintarea pe direcţia vest. Sprijinind ofensiva, armatele a 5-a şi a 17-a aeriene, comandate de generalii S. Goriunov şi V. Sudeţ, au obţinut dominarea absolută a spaţiului aerian. La 25 august tancurile sovietice şi infanteria motorizată s-au apropiat de Comrat, unde se afla statul-major al armatei a 6-a germane; armata a 3-a românească a fost izolată de armata a 6-a germană. Unităţile Frontului 2 Ucrainean de acum la 21 august au ocupat zonele fortificate Iaşi şi Tîrgu Frumos, iar armata a 6-a de tancuri a general-locotenentului A. Kravcenko, alte unităţi ale frontului, avînd cîmp liber de acţiune operativă, au luat-o spre Sud, ajungînd la 22 august la Vaslui. Inamicul cu forţele a trei divizii, inclusiv divizia românească de tancuri „România Mare”, a intreprins o contraofensivă; unităţile sovietice au fost reţinute pentru 24 de ore. Însă aceasta deloc n-a schimbat situaţia. Spargerea frontului germano-român la vest de Iaşi şi înaintarea armatelor sovietice spre sud, recunoştea Friessner, a blocat calea spre retragerea unităţilor armatei a 6-a germane. A apărut primejdia încercuirii armatei a 4-a române. Deja la 21 august I. Friessner a ordonat retragerea unităţilor armatei a 6-a germane. A doua zi OKH a ordonat retragerea întregului grup de armate „Ucraina de Sud”[1890]. Dar era tîrziu.

Primele au ieşit la Prut unităţile motorizate ale corpului al 7-lea de armată al Frontului 3 Ucrainean. La 23 august la ora 13-00 brigada a 63-a motorizată din componenţa acestui corp de armată a pătruns în satul Leuşeni, nimicind spatele diviziilor de infanterie 115, 302, 14, 306 şi 307 ale armatei a 6-a germane. Luînd mulţi prizonieri, au ocupat malul Prutului pe sectorul Leuşeni-Nemţeni. Brigada a 16-a motorizată, nimicind duşmanii pe sectorul Sarata Galbenă-Cărpineni-Lăpuşna, a tăiat calea de retragerea unităţilor germane, ce se ascundeau în pădurile de la răsărit de Lăpuşna[1891].

În aceeaşi zi brigada de gardă a 36-a de tancuri a ocupat trecerea peste Prut la nord de Leova. În zona de ofensivă a Frontului 2 Ucrainean la malul de vest al Prutului au ieşit brigăzile 110 şi 170 ale corpului 18 de tancuri sub comanda general-maiorului V. Polozcov. Aceste unităţi au stabilit legătura cu tanchiştii Frontului 3 Ucrainean şi au încheiat lanţul de încercuire a 18 divizii germane[1892]. „În rezultatul a patru zile de lupte, – i-a raportat la ora 23.30 Comandantului Suprem I.V. Stalin mareşalul S.C. Timoşenko, – unităţile Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene au încheiat încercuirea grupului chişinăuian al duşmanului”. Prima etapă a operaţiunii strategice s-a încheiat.

Lăsînd pentru lichidarea grupului duşman încercuit 34 de divizii, comandamentul sovietic a îndreptat în adîncul României 50 de divizii. În primele 24 de ore frontul a înaintat spre vest cu 80-100 de kilometri. Viteza ofensivei sovietice era de 40-45 de kilometri în 24 de ore, cu fiecare zi şansele de salvare a celor încercuiţi se micşorau.

[1889] Фриснер Г. Указ. соч. С. 72.
[1890] Ibid. С. 75, 105.
[1891] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 591.
[1892] История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг. В 6-и т. Т. 4. М., 1962. С. 271.

Comandamentul german conştientiza această situaţie. „De la 20 august 1944, − nota în «Jurnalul acţiunilor de luptă» şeful statului-major al armatei a 6-a germane Valter Gelmut, − a început o nouă etapă a acestui mare război. Şi aici, ca şi lîngă Stalingrad, armata a 6-a s-a aflat în centrul evenimentelor istoriei universale... După spargerea de către ruşi a frontului la miazăzi de Tiraspol şi lîngă Iaşi, evenimentele s-au desfăşurat cu o astfel de viteză, pe care nimeni niciodată n-a putut-o aştepta”[1893].

Nu arestarea lui I. Antonescu a asigurat biruinţa Armatei Roşii în desfăşurarea operaţiunii Iaşi-Chişinău, ci zdrobirea armatelor germane şi române (unicul sprijin al regimului prohitlerist) a creat condiţii pentru răsturnarea lui. Această realitate o recunosc şi radicalii de dreapta din România, care-i apără pe români şi pe regele Mihai de învinuirile de trădare. „Bătălia Iaşi-Chişinău, − citim în sinteza «Istoria Basarabiei», − a deschis Armatei Roşii calea spre Porţile Moldovei şi mai departe spre drumurile ce asigurau pătrunderea în Balcani. În aceste condiţii a avut loc lovitura de stat de la 23 august 1944”[1894].

„Situaţia militară grea de pe frontul Tîrgu Neamţ-Paşcani-Tîrgu Frumos-Iaşi-Chişinău-Tighina, concretizează nişte autori pe internet în informaţia provocatoare „70 de ani de la eliberarea Basarabiei”, „a îndemnat forţele democratice ale României să înlăture guvernul Antonescu şi să propună armistiţiu cu Naţiunile Unite, reprezentate de Uniunea Sovietică”[1895].

Înfrîngerea întotdeauna este orfană sau anonimă. Memoraliştilor şi istoricilor germani le place sa lămurească zdrobirea armatei a 6-a germane în urma operaţiunii militare sovietice Iaşi-Chişinău, afirmînd că cauza principală ar fi trădarea românilor[r]. În realitate nici o „deschidere” de catre români a frontului de la "Poarta Iasiului" la 20 august 1944 nu a avut loc, trupele române au fost zdrobite. Soarta grupului de armate germano-române „Ucraina de Sud”, deci şi a României, după cum se ştie, a fost hotărîtă de oştirile sovietice înainte de lovitura de palat de la Bucureşti. Destinul României, întîi de toate a camarilei prohitleriste, a fost hotărît la 21 august 1944, în momentul cînd general-colonelul I. Friessner a dat armatelor sale ordin de retrajere. În legătură cu ieşirea unităţilor sovietice la Comrat şi cu alte evenimente de la 22 august, unde se afla statul major al armatei a 6-a germane, I. Friessner constata: „Aşadar, întregul nostru plan operativ a fost spulberat de inamic”.

Regele Mihai a anunţat arestarea guvernului I. Antonescu în noaptea de 23 spre 24 august, „după ora 22”. România a declarat război Germaniei abia la 25 august. Conştientizînd că teza sa cum că lovitura de palat de la Bucureşti ar fi jucat rolul hotărîtor la zdrobirea unităţilor sale este mai mult decît şubredă, I. Friessner a încercat să lărgească cadrul cronologic al „trădării româneşti”. „Tot mai des veneau informaţii, − afirmă dînsul în memoriile sale, − că trupele române pierd capacitatea de luptă nu numai în situaţiile extreme, care puteau fi explicate în anumite împrejurări, dar şi în cazuri

[1893] http:// militera.lib.ru/memo/russian/blazhey_ak/04.html.
[1894] Istoria Basarabiei. De la inceputuri pînă in 1994. P. 338.
[1895] http:// www.husi.info/70-de-ani-de-la-eliberarea-basarabiei/.
[r] Nota redactorului ştiinţific: România a trădat, trădarea fiind o caracteristică tradiţională a clasei dominante/conducătoare a acestei ţări: l-au trădat pe Ştefan al III-lea cel Mare îndată după ce marele voievod moldovan îi cocoţa pe tronul Ungrovlahiei/Valahiei; au trădat în 1711; au trădat Antanta la Focşani în 1917, ca mai apoi să trădeze în 1918 Blocul central; şi-a trădat aliata sa Rusia şi chiar a năvălit asupra ei în ianuarie 1918; şi-a trădat patronii-garanţi (Franţa, Marea Britanie), dîndu-se cu naziştii, apoi i-a trădat şi pe aceştia.

nici pe departe fără soluţii, îngăduie inamicului să pătrundă pe poziţiile lor şi chiar fug de pe cîmpul de luptă pînă a fi atacaţi de duşman". Generalul german înşiră numeroase cazuri de lipsă de dîrzenie a unităţilor româneşti, iar pe comandanţii români i-a învinuit de „sabotare a luptei împotriva ruşilor"[1896], fără a explica acest comportament.

La 22 august, nota Friessner, I. Antonescu încă mai declara despre hotărîrea sa de a continua războiul de partea Germaniei şi „storcea din poporul român tot ce-i posibil pentru a menţine frontul"[1897]. În realitate dictatorul român presupunea că va ţine frontul doar cu forţele nemţilor. În aceeaşi zi şi I. Antonescu a ordonat armatelor sale să se retragă la vest de Prut[1898]. Părăsindu-şi unităţile, care fugeau care şi încotro, primul a executat ordinul „conducătorului" generalul Petre Dumitrescu, comandantul armatei a 3-a româneşti şi al grupului de armate "General Dumitrescu"..

N-au demonstrat dîrzenie de teutoni nici nemţii. Părăsindu-şi unităţile, a evadat comandantul armatei a 6-a generalul Fretter-Piko. După cum mărturisea I. Friessner, în sectorul de ofensivă al armatei a 6-a de tancuri a generalului Kravcenko „a început un haos nemaipomenit nu numai în rîndurile unităţilor române, dar şi ale celor germane. „Fiind presate de armatele sovietice, care înaintau vertiginos spre vest, se rostogoleau în învălmăşeală prin trecătorile sud-vestice ale Carpaţilor părţi răzleţite ale diferitor divizii, companii de aprovizionare, de deservire a aerodromurilor, multe alte mici unităţi"[1899]. Cît ar fi de straniu, existenţa în circuitul ştiinţific a acestor şi a altor fapte concrete şi bine documentate, nu împiedică la umflarea mitului despre cuţitul românesc, înfipt în spatele germanilor – lovitură „perfidă", prezentată ca factor „decisiv" al victoriei Armatei Roşii în operaţiunea glorioasă Iaşi-Chişinău.

Acţiunile partizanilor moldoveni. În continuare vom examina subiectul Operaţiunii Iaşi-Chişinău sub aspectul participării populaţiei Moldovei în Marele Război pentru apărarea Patriei, pe care istoricii îl pomenesc ocazional. În primăvara şi vara anului 1944 printre cei 1300 de luptători din detaşamentele de partizani din Moldova erau doar vreo 20 de ofiţeri. Majoritatea erau mobilizaţi în vreme de război – cu o minimă pregătire teoretică, dar cu o bogată experienţă de luptă. Au condus detaşamente de partizani din Moldova căpitanul de marină A. Obuşinskii, care şi-a pierdut o mînă în luptele de pe Marea Neagră, căpitanii de infanterie G. Posadov şi de aviaţie E. Iarmîcov, locotenenţii A. Costelov, V. Alexandrov, I. Tiucanico, L. Direaev, M. Jemaducov, N. Leasoţkii, I. Nujin, A. Şevcenco. Au comandat detaşamente de partizani jurnalistul M. Smelevskii, V. Şpac, P. Bordov, I. Anisimov, I. Bovin, M. Kuznețov, tînărul ţăran M. Cernoluţkii şi chişinăuianul P. Popovici, care au fost „practicieni" ai luptei de partizani. Locotenentul de miliţie E. Petrov a fost comandantul celui mai numeros detaşament de partizani din Moldova.

Aveau anumită experienţă de luptă şi ostaşii unităţilor de desant paraşutaţi în codrii Moldovei, şi partizanii din foşti prizonieri. Majoritatea însă a ostaşilor din toate detaşamentele de partizani erau ţărani tineri, care trebuiau să cunoască azbuca militară nemijlocit în operaţiunile de luptă. În dimineaţa zilei de 20 august statele majore ale Mişcării de partizani au anunţat detaşamentele radiotelegrafic despre declanşarea ofensivei, înaintîndu-le sarcini concrete: să împiedice retragerea unităţilor inamicului, jefuirea bunurilor materiale, deportarea populaţiei.

[1896] Фриснер Г. Указ. соч. С. 85, 86.
[1897] Ibid. C. 80.
[1898] Moraru P. Serviciile secrete şi Basarabia. Dictionar 1918-1991. P. 34.
[1899] Фриснер Г. Указ. соч. С. 84, 85.

Partizanii aşteptau ofensiva, de aceea comandanţii lor din timp şi-au schiţat planurile de acţiuni. Detaşamentul lui P. Bordov în acea zi a nimicit lîngă Lăpuşna o coloană din 17 camioane. La staţia de cale ferată Zloţi partizanii din detaşamentul lui V. Şpac au deraiat un eşalon. Grupul de diversionişti al lui I. Picuzo din detaşamentul sub comanda lui I. Nujin, aruncînd în aer un eşalon cu muniţii pe tronsonul Comrat- Prut, a blocat circulaţia pe calea ferată. Geniştii au restabilit drumul, dar la 21 august partizanii au organizat o altă catastrofă, iar la 22 august − a treia. De data aceasta pe tronsonul Beiuş-Dezghinja ei au aruncat în aer o locomotivă şi şapte vagoane, au ucis 75 şi au rănit 95 de soldaţi şi ofiţeri ai inamicului. Acţiunile partizanilor la vest de Comrat, la staţiile de cale ferată Abaclia şi Basarabeasca au zădărnicit transportarea materialelor de război în zilele de lupte hotărîtoare pe front. La Comrat, la staţiile de cale ferată Basarabeasca şi Abaclia inamicul a fost nevoit să lase 10 locomotive şi vreo 500 de vagoane cu materiale de război şi combustibil. La staţia de cale ferată Comrat au rămas blocate 18 eşaloane cu tehnică, muniţii şi cu bunuri materiale jefuite.

La 21 august detaşamentul de partizani „Pentru onoarea Patriei" sub comanda lui A. Costelov a nimicit pe sectorul Stolniceni − Lăpuşna un convoi din 110 căruţe, păzite de 60 de cavalerişti. La 22 august partizanii detaşamentului lui I. Nujin au atacat o coloană de unităţi germane lîngă satul Cociulia, la vest de Comrat, iar lîngă satul Lărguţa au nimicit un convoi din 200 de căruţe. La 23 august acest detaşament a atacat lîngă satul Iargora o coloană a statului major al armatei a 6-a germane, ce se retrăgea din Comrat, şi doar lipsa armelor grele a împiedicat pe partizani să nimicească această coloană bine păzită[1900].

În raionul Anenii Noi (la nord de oraşul Bender) partizanii din detaşamentul sub comanda lui M. Cernoluţkii, cercetînd din timp terenul minat de inamic, a ajutat tanchiştii şi infanteria Frontului 3 Ucrainean să ocolească aceste zone periculoase[1901]. În noaptea de 23 august partizanii detaşamentului „S. Lazo" sub comanda lui M. Kuzneţov, „înlăturînd" paza, au aruncat în aer un pod de beton lîngă satul Dolna. Dimineaţa, căutînd ocoliri, coloanele de camioane ale inamicului au luat-o pe drumuri de pădure. Organizînd cîteva ambuscade între satele Bursuc şi Cristeşti, partizanii au nimicit sau au luat prizonieri vreo sută de soldaţi şi ofiţeri nemţi şi români. La 4 kilometri de satul Nisporenip au aruncat în aer un depozit de muniţii, provocînd mare panică. Detaşamentul sub comanda lui I. Ivanov la 23 august a nimicit lîngă satul Bolţun coloana unui batalion al inamicului. La 24 august, descoperind lîngă satul Spărieţi 5 tunuri, ce trăgeau focuri asupra unităţilor sovietice, un grup de partizani sub comanda lui I. Ivanov a atacat bateria. Artileriştii au luat-o la fugă, iar tunurile şi rezervele de proiectile au fost capturate de partizani. Detaşamentul a luat şi vreo 150 de prizonieri. În aceeaşi zi la marginea pădurii de lîngă satul Sarata-Mereşeni partizanii au atacat cu grenade o baterie din 4 tunuri de calibrul mare[1902].

Detaşamentul de partizani al lui A. Obuşinskii patru zile în şir a nimicit convoiurile inamicului în preajma satului Mitropolit. Însă la 24 august un grup de partizani sub comanda lui G. Hramov, şeful statului-major al detaşamentului, punînd mine, n-a

[1900] История и культура гагаузов. Очерки. Кишинэу-Комрат. 2006. С. 341.
[1901] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 345, 346; Елин Д.Д. Указ. соч. С. 208, 209; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 495, 608, 611, 545; Т. 1. С. 431, 590.
[1902] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 346, 347.

observat o tanchetă şi o autoblindată din coada coloanei germane. Coloana inamică de infanterie, apropiindu-se de ambuscadă a fost întîmpinată de partizani cu rafalele a două mitraliere. Infanteria s-a risipit. Dar contra partizanilor, vărsînd o ploaie de gloante, înainta o maşină blindată. G. Hramov şi trei partizani au fost răniţi. Maşina blindată a explodat pe o mină, dar echipajul continua să tragă din mitralieră. Partizanii au reuşit totuşi să iasă din luptă în mod organizat şi să-şi salveze răniţii. Acoperind retragerea camarazilor, s-a evidenţiat mitraliorul Ştefan Porumba[1903].

La 20-22 august în aceeaşi zonă detaşamentele de partizani de sub comanda lui L. Direaev, M. Jemaducov, N. Leasoţkii şi A. Şevcenco au nimicit trei convoaie mari ale inamicului, iar la 23-24 august în general au blocat circulaţia pe drumul dintre satele Mitropolit şi Lipoveni. Respingînd atacurile inamicului, partizanii acestor detaşamente au scos din luptă trei tancuri, 1 autoblindată, au nimicit 250 şi au făcut prizonieri vreo 600 de soldaţi şi ofiţeri. Un tanc a fost scos din functie de o grenadă aruncată de cehul Ian Croşlac. Guvernul Sovietic l-a decorat cu ordenul Steaua Roşie, iar în patria sa el a devenit Erou al Cehoslovaciei[1904].

În mai-august 1944 partizanii Moldovei au nimicit peste 11000 de soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului, au deraiat 13 eşaloane militare, au aruncat în aer 9 poduri, au nimicit 25 de tancuri şi autoblindate, vreo 400 de camioane[1905]. 4500 de soldaţi şi ofiţeri ai inamicului partizanii i-au făcut prizonieri şi i-au predat unităţilor regulate ale Armatei Roşii. În esenţă, partizanii au nimicit o întreagă divizie a inamicilui.

Zdrobirea. În noaptea de 23 august gruparea chişinăuiană al inamicului a început să părăsească poziţiile ocupate. Descoperind această încercare a duşmanului de a fugi nepedepsit, unităţile armatei a 5-a de şoc sub comanda general-locotenentului N. Berzarin, ocolind sectoarele minate şi călcînd unităţile de ariergardă, au început urmărirea. Către sfîrşitul zilei unităţi ale diviziilor sub comanda generalilor V. Socolov, A. Dorofeev şi D. Sîzranov prin lupte continue au pătruns în Chişinău. Din direcţia Orheiului înaintau diviziile de infanterie de sub comanda generalului M. Seriughin şi a colonelului G. Şostaţkii, din satul Doroţcoe, de-a dreptul prin cîmpii, ataca divizia de infanterie a colonelului S. Tomicenco. Chişinăul era încleştat de unităţi sovietice dinspre nord-est şi dinspre sud.

Oraşul ardea, bubuiau explozii; din ordinul comandandului german Stanislaus von Denitz-Krebs, echipa geniştilor a ober-locotenentului Heintz Klik distrugea cele mai mari clădiri şi obiecte economice. După o luptă de trei ore, se menţionează în informaţia de luptă, divizia generalului M. Seriughin a ocupat staţiile de cale ferată Visterniceni şi Petricani, a forţat rîul Bîc şi către ora 23 a ocupat satele Durleşti şi Buiucani, iar un regiment a ieşit la marginea sud-vestică a oraşului. Acţionînd în comun cu divizia 94 de gardă, unităţile generalului M. Seriughin către ora 24, în temei, au curăţit Chişinăul de duşman. Schimburi de focuri însă au continuat şi noaptea. Eliberarea Chişinăului s-a săvîrşit în dimineaţa zilei de 24 august 1944[1906]. Văzînd că sînt încercuiţi şi că nu mai pot conta pe nici un ajutor, cele aproape 12000 de soldaţi şi ofiţeri germani blocaţi în capitala Moldovei, au depus armele.

[1903] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. 2. С. 501.
[1904] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 349.
[1905] Ясско-Кишиневские Канны (Под. ред. Р. Малиновского). Москва. 1964. С. 157.
[1906] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне… Т. 1. С. 436, 590, 591.

La vest de Chişinău, în zona satelor Lăpuşna, Stolniceni, Costeşti, Rezeni, Caracui, armatele sovietice au încercuit resturile a 12 divizii germane. În coloane din cîteva mii de soldaţi şi ofiţeri, susţinute de artilerie şi tancuri, inamicul a încercat să străbată în direcţia sud-vest. Pe cîmpurile de la nord de Leova luptele s-au transformat în căsăpire a duşmanilor atacanţi, care, în panică, rîvneau să fugă peste Prut. „Hitleriştii, − îşi amintea comandantul bateriei de artilerie V. Sehin, − dădeau buzna în turme, înnebuniţi, dezorientaţi, în totală dezordine. Îmi amintesc un caz. Asupra poziţiilor de foc ale bateriei mele înfipte de-a curmezişul unui drum de ţară, ce întretăia o vale largă, s-a năpustit divizia a 285-a germană, încercînd să iasă din încercuire... De la o distantă de 200 de mezri toate tunurile şi patru mitraliere de trofeu «MG-12», pe care, de asemenea le aveam în dotare, au deschis un foc nimicitor asupra coloanei ce puhoia. Duşmanul s-a văzut surprins totalmente. În această luptă, de fapt un măcel, bateria a nimicit vreo 700 de soldaţi şi ofiţeri ai inamicului, 228 au fost făcuţi prizonieri, inclusiv comandantul diviziei”[1907]. Mii de soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului, năvălind năuciţi în Prut, s-au înecat în apele lui. Cadavrele celor înecaţi formau zăpoare pe Prut[1908].

Dorind să oprească vărsarea de sînge, comandantul Frontului 3 Ucrainean generalul F. Tolbuhin a propus comandamentului unităţilor duşmane încercuite să depună armele, să capituleze. Tuturor care se vor preda, li se garanta viaţa, securitatea, alimentarea, inviolabilitatea averii personale, iar celor răniţi − asistenţa medicală. Condiţiile capitulării au fost transmise de parlamentari (dar şi prin radio, prin intermediul instalaţiilor megafonice) comandanţilor unităţilor încercuite. În pofida caracterului uman al condiţiilor capitulării, naziştii le-au respins.

Însă în dimineaţa zilei de 27 august, cînd termenul capitulării a expirat, iar unităţile sovietice au reînceput ofensiva, o parte din trupele duşmane au început să se predea coloane întregi. În sudul Basarabiei paraşutînd desanturi la gurile Dunării, forţele flotei Mării Negre şi ale Frontului 3 Ucrainean au tăiat calea de retragere a armatei a 3-a româneşti. La 25 august unităţile armatei române au capitulat în regiunea localităţilor Tatarbunar, Bairamcea, Budachi[1909]. La 26 august 5 divizii româneşti în componenţă deplină s-au predat unităţilor Frontului 2 Ucrainean. La 30 august oştirile sovietice au intrat în Bucureşti. Unităţile germane, care au reuşit să se strecoare pe malul de vest al Prutului, au fost nimicite în apropierea oraşelor Huşi şi Bacău la 2-3 septembrie 1944.

Biruinţa obţinută în Operaţiunea Iaşi-Chişinău a prăbuşit flancul stîng al Frontului sovieto-german şi i-a deschis Armatei Roşii calea spre Balcani. Această biruinţă a îngăduit să se zmulgă din ghearele regimurilor pronaziste popoarele României şi Bulgariei şi a creat condiţii pentru ca noile cercuri conducătoare din aceste ţări să adere la Coaliţia antihitleristă. Ea a constrîns comandamentul german să-şi retragă unităţile din Grecia, Albania şi Bulgaria.

La 25 august 1944 România a declarat război Germaniei, iar la 9 septembrie a fost doborît regimul profascist din Bulgaria şi unităţile sovietice au stabilit legături nemijlocite cu partizanii iugoslavi, eliberînd la 20 octombrie Belgradul. Pentru Hitler Balcanii au fost pierduţi, armatele Frontului 2 şi 3 Ucrainene au pătruns în Ungaria.

[1907] http:// www.weltkrieg.ru/battles/122--1944-.html.
[1908] Moraru A. Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria. P. 387.
[1909] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Указ. соч. С. 366-368.

În cadrul Operaţiunii Iaşi-Chişinău inamicul a suferit pierderi enorme. Din 341 de mii de soldaţi şi ofiţeri ai armatei a 6-a germane, 256 de mii de soldaţi şi ofiţeri au pierit sau au fost făcuţi prizonieri[1910]. Au reuşit să treacă Carpaţii doar 6 divizii hărţuite ale armatei a 8 germane, care n-au fost încercuite. Unităţile noi, create pe baza acestor divizii din soldaţi şi ofiţeri istoviţi moral şi fizic la limită, n-au fost suficiente pentru comandamentul german nici măcar pentru a bloca trecătorile din Carpaţi. La 5 septembrie 1944, aflîndu-se de acum în Transilvania de Nord, comandamentul grupului de armate „Ucraina de Sud" a constatat că unităţile încercuite ale armatei a 6-a germane sînt pierdute definitiv şi că această zdrobire constituie cea mai mare catastrofă pe care a suferit-o vreodată un grup de armate[1911 r].

Deosibit de bizară este statistica pierderilor armatei române. Potrivit informaţiei oficiale „Războiul României pentru restabilirea integrităţii naţionale (1941-1945)" în războiul de cotropire, „statistica" pierderilor româneşti „ştie" numai de soldaţi (fără ofiţeri?) morţi 8305; 24989 răniţi, şi 153883 „dispăruţi sau prizonieri"[1912]. La 17 august 2011 a fost publicat un text cu pretenţii la ironie întitulat „Stalin şi poporul rus libertate ne-au adus", semnat de 2830 de persoane. Acest pseudomanifest are deviza „Putem ierta, dar nu uita". Pentru zdrobirea armatelor cotropitoare nici Rusia, nici Moldova, nici Ucraina nu au nevoie de iertare, dar textul conţine comparaţii şi date statistice:

„Nu doar o data, istoricii nostri si istorici occidentali, mai putin cei sovietici, au considerat ca efectele loviturii de stat de la 23 august 1944 au constituit pentru Wehrmacht o infrangere mai severa decat cea de la Stalingrad. Perfect adevarat, din punctul acesta de vedere nu este nimic de obiectat. Numai ca, in conformitate cu statisticile Marelui Stat Major, acelasi eveniment a provocat si Armatei Romane pierderi in oameni si material militar considerabil mai mari decat cele pe care le indurase in batalia din Cotul Donului, parte integranta din ansamblul operatiunilor de la Stalingrad. Dispunem de o asemenea statistica si, cu cifrele la vedere, putem proceda la comparatiile de rigoare. De la 1 noiembrie la 31 decembrie 1942, perioada celor mai dure confruntari cu sovieticii de pe frontul din Cotul Donului, Armata romana a inregistrat 353 ofiteri, 203 subofiteri si 6680 soldati morti in lupta, 994 ofiteri, 582 subofiteri si 30175 soldati raniti in lupta si 1829 ofiteri, 1567 subofiteri si 66959 soldati disparuti, in marea lor majoritate cazuti in prizonierat sovietic.

Mult mai ridicate au fost pierderile Armatei romane din perioada 1 iunie – 31 august 1944, cu precizarea ca intre 1 iunie si 19 august, data declansarii ofensivei sovietice, frontul din Moldova si Basarabia de Sud a fost stationar si nu s-au purtat lupte cat de cat semnificative. Efectiv, de data aceasta a fost vorba de pierderi insumand 509 ofiteri, 472 subofiteri si 10262 soldati morti, 1255 ofiteri, 993 subofiteri si 33317 soldati raniti si 2628 ofiteri, 2817 subofiteri si 171243 soldati disparuti, in mare majoritate capturati de sovietici dupa ce regele proclamase la radio un armistitiu inexistent. Dupa

[1910] Ibid. C. 368.
[1911] Фриснер Г. Указ.соч. С. 103.
[r] Nota redactorului ştiinţific: Cea mai catastrofală pentru nemţi a fost ofensiva trupelor sovietice în Belarus, în decursul căreia gruparea de trupe germane „Centru" a fost distrusă completamente. În două luni ale verii anului 1944 armatele conduse de Jukov şi Rokossovskii au înaintat cu 600 km, ajungând la râul Vistula şi distrugând cca 60 de divizii germane, captivând şi nimicind 680 de mii de soldaţi şi ofiţeri. // Mai detaliat vezi: Nazaria S. O istorie contra miturilor. P. 419.
[1912] http:// www.armyacademy.ro/e-learning/working/capitol_8.html.

cum vedem, la toate categoriile cifrele pierderilor din 12 zile din august 1944 sînt net superioare celor din noiembrie-decembrie 1942, daca nu chiar duble."[1913].

Aşadar, 11243 de soldaţi şi ofiţeri români au fost ucişi − pentru că numai despre ei s-a dovedit să se completeze documentele respective în prima zi ale ofensivei sovietice, iar 176668 s-au pierdut fără veste, adică au fost ucişi sau au căzut prizonieri. Răspuns la întrebarea despre numărul prizonierilor găsim în internet − articolul „Războiul României pentru integritatea naţională (1941-1945)". Chiar după declaraţia regelui Mihai la radio, afirmă autorii articolului, „ruşii continuau operaţiunile împotriva armatelor române, luînd în prizonierat toate unităţile române din Moldova şi Basarabia, pe care le-au ajuns din urmă. Această soartă au avut-o, trecînd prin lagărele de prizonieri de război din Rusia, 114000 de militari români apţi încă de luptă"[1914].

Afirmarea cum că „ruşii" i-au bătut prea tare pe viitorii aliaţi este ridicolă: a nimici agresorii este o datorie a oricărei armate. Nu provoacă compasiune şi suferinţele din lagăre ale foştilor ocupanţi: zeci de mii dintre ei meritau o pedeapsă mult mai aspră. A fost o greşeală a conducerii Uniunii RSS că n-a format din prizonierii români vreo zece divizii. Ele puteau fi trimise pe front − să lupte cu nemţii şi mai ales cu ungurii. Pe noi însă, aici şi acum, ne interesează pierderile româneşti suferite în Operaţiunea Iaşi-Chişinău. Cifra reprodusă − 11243 de soldaţi români ucişi trebuie completată cu diferenţa dintre 176000 şi 114000. Numărul total al soldaţilor şi ofiţerilor români căzuţi în Operaţiunea Iaşi-Chişinău constituie 73900 de oameni. Aşadar, în Operaţiunea Iaşi-Chişinău trupele sovietice au nimicit ori au luat prizonieri 50% din efectivul armat al inamicului.

Pierderile Armatei Roşii în operaţiunea Iaşi-Chişinău au constituit 13197 de morţi şi pierduţi fără urmă (1% din efectivul ambelor fronturi) şi 53933 de răniţi, ceea ce prezintă un preţ foarte mic pentru biruinţa într-o operaţiune cu participarea uni grup de armate cu un efectiv de circa un milion de luptători. Zdrobirea fulgerătoare − în 8 zile! − a grupului de armate al inamicului a demonstrat superioritatea strategică şi tactică a Armatei Roşii, a iscuşintei de luptă, a armamentului în dotare, a spiritului patriotic al soldaţilor şi ofiţerilor sovietici. Comandamentul sovietic a ales cu pricepere direcţia loviturilor şi a planificat ofensiva cu multă iscusinţă. Concentrarea maximă a forţelor şi mijloacelor a fost efectuată în scurt timp şi în taină[r].

Operaţiunea Iaşi-Chişinău rămîne un exemplu de utilizare cu maximă eficienţă a unităţilor mobile − de tancuri, infanterie motorizată, de interacţiune a forţelor terestre cu aviaţia şi flota, a coordonării acţiunilor de front cu cele ale partizanilor. Ea a intrat în istoria artei militare drept una din cele mai rezultative operaţiuni ofensive din cel de-Al doilea război mondial, una din loviturile strategice care definitiv a spulberat mitul despre invincibilitatea armatei germane. Această operaţiune − una din cele mai mari bătălii din sec. al XX-lea − s-a desfăşurat pe pămîntul Moldovei cu participarea poporului ei.

[1913] http:// www.preferatele.com/docs/istorie/5/stalin-si-poporul-ru24.php.
[1914] http:// www.armyacademy.ro/e-learning/working/capitol_8.html.
[r] Nota redactorului ştiinţific: Critica falsificărilor şi mistificărilor operaţiunii Iaşi-Chişinău în istoriografia românistă contemporană vezi: Назария С.М., Поливцев В.Н. Глупость или невежество? Ясско-Кишинёвская операция и её интерпретации в современной румынской историографии. // Родина. 2010, № 11. С. 144-147; Nazaria S. O istorie contra miturilor. P. 424-428.

Capitolul IV. ÎN COMPONENŢA ARMATEI ROŞII

§ 1. Divizia a 95-a Moldovenească: participarea la apărarea Chişinăului, Odesei, Sevastopolului

Cu toate că pe parcursul Marelui Război pentru apărarea Patriei Moldova i-a oferit Armatei Roşii un efectiv suficient pentru o unitate de trupe pentru un front întreg, preponderent din băştinaşii republicii au fost formate numai două unităţi. Una din ele a fost Divizia a 95-a de infanterie, aproape oficial numită Moldovenească. În 1925 ea a fost formată ca o unitate teritorială din efectivele diviziilor de infanterie *Sivaş* şi *Perecop*. Însă divizia se completa, în temei, din premilitari din RASSM şi partea moldovenilor din componenţa ei devenea tot mai însemnată.

Dislocată în apropiere de graniţă, Divizia a 95-a Moldovenească era o unitate bine închegată cu un efectiv complet. În vremea războiului sovieto-finlandez din 1939-1940 divizia a participat la operaţiunile din raioanele nordice şi centrale ale Careliei, acumulînd experienţă de luptă. După încheierea războiului de iarnă divizia a revenit la locul ei de dislocaţie permanentă şi la 28 iunie, alături de alte unităţi ale Districtului militar Odesa, a trecut pe teritoriul Basarabiei.

Către începutul războiului în componenţa diviziei (comandant general-maiorul A. Pastrevici, şef al statului major – colonelul M. Socolov) intrau regimentele 90, 161 şi 241 de puşcaşi şi unităţi de susţinere, sarcina cărora era apărarea graniţei de stat pe un sector de 115 kilometri de la satul Petreşti pînă la orăşelul Leova. În caz de război, Divizia a 95-a Moldovenească avea ordin să zădărnicească ocuparea de către inamic a capitalei Moldovei. Comandamentul Armatei Roşii conştientiza că războiul e inevitabil, iar comandamentul diviziei ştia despre concentrarea pe malul de west al Prutului a două divizii româneşti. În preziua de 22 iunie 1941 două regimente ale diviziei a 95-a se aflau în tabere de cîmp în apropierea graniţei, iar al treilea lîngă Lăpuşna. „Nu se poate spune, − îşi amintea fostul şef al secţiei operative al statului major al diviziei colonelul V. Saharov, – că pentru mine şi pentru tovarăşii mei războiul s-a început cu totul pe neaşteptate. În ultimele săptămîini multe lucruri confirmau probabilitatea conflictului". La ora 2 noaptea comandamentul diviziei a primit ordin de la districtul militar Odesa de pregătire de luptă[1915]. După semnalul de alarmă, subunităţile diviziei a 95-a au părăsit cazarmele din Chişinău şi taberele de vară, de aceea loviturile de la ora 4 ale aviaţiei române şi germane asupra acestor obiecte nu au cauzat pierderi de efectiv. Chiar în prima zi a războiului unităţile diviziei au ocupat poziţiile pe sectoarele de graniţă prevăzute şi, alături de grăniceri, au ţinut piept atacurilor năvălitorilor. Cronica evenimentelor merită atenţie.

Apărarea Moldovei. 22 iunie. La ora 6 şi 30 de minute dimineaţa duşmanii forţează Prutul lîngă satul Cotu Morii. Compania locotenentului Ileaşcenco din regimentul 161 de infanterie atacă din marş şi către ora 9 şi 20 de minute inamicul este respins peste Prut. În vremea aceasta grănicerii îl informează pe comandantul regimentului 161 S. Serebrov că un batalion al inamicului care a trecut Prutul cu cinci kilometri mai sus, a încercuit un grup de grăniceri. Locţiitorul comandantului de regiment căpitanul S. Bîstrov cu două compani de puşcaşi şi un pluton de tancuri au barat calea batalionului spre răsărit. Compania lui Ileaşcenco îi taie calea de retragere spre Prut. Batali-

[1915] http:// lib.rus.ec/b/367734/read.

onul român este susţinut de artileria de pe malul vestic al Prutului, dar bateria de tunuri grele comandată de locotenentul superior Halamendîc nimiceşte artileria românească şi mijloacele de traversare a rîului. Apoi artileriştii Diviziei Moldoveneşti îndreaptă tirul asupra lanţurilor duşmanilor în atac. O parte din batalionul românesc încearcă să străbată spre Cotu Morii, dar nimereşte sub focul companiei lui Ileaşcenco. Soldaţii români încearcă să se adăpostească într-un loc mlăştinos. Ostaşii diviziei a 95-a continuă luptă şi o parte din cei încercuiţi se predau. S-a stabilit că acesta era un batalion de recunoaştere mixt, alcătuit din români şi germani.

Regimentul 241 sub comanda participantului la războiul civil din Spania P. Novicov bara direcţia Iaşi-Chişinău. Toate încercările inamicului de a trece Prutul unităţile regimentului le-au respins. Segmentul neacoperit de 20 de kilometri dintre regimentele 161 şi 241 l-a luat sub apărare un detaşament de cavalerie format la propunerea lui P. Novicov. În dimineaţa zilei de 22 iunie în satul Medeleni, la nord de Ungheni, a pătruns o unitate a diviziei a 198-a germane de infanterie. Soldaţii germani pe loc s-au pornit să jefuiască populaţia. Nu departe se afla o companie a regimentului 241. Sub comanda adjutantului batalionului căpitanului P. Barataşvili compania a atacat duşmanul. Retrăgîndu-se peste Prut, subunitatea germană a suferit pierderi mari.

La 26 iunie inamicul a forţat Prutul pe sectorul regimentului 161, dar artileriştii diviziei a 95-a au nimicit podul plutitor în momentul, cînd îl traversa o companie de motociclişti. Către dimineaţă, blocînd din trei parţi capul de pod al duşmanului, unul din batalioanele regimentului continua lupta. Suferind pierderi, unităţile române s-au retras pe malul vestic al Prutului. Încercarea de a forţa Prutul în acest sector s-a repetat şi a doua zi şi din nou a fost zădărnicită de unităţile diviziei a 95-a. În noaptea spre 29 iunie o unitate germană a încercat să treacă Prutul lîngă localitatea Ţuţora, folosind fragmentele podului distrus. Aceste acţiuni ale duşmanului au fost observate de mitraliorul regimentului 241 Ivan Maiboroda. Cînd fasciştii erau la mijlocul rîului, el a deschis un foc bine chitit. Traversarea a fost zădărnicită. Pînă la 1 iulie pe sectorul de apărare al diviziei a 95-a duşmanul n-a reuşit nicăieri să se întărească pe malul estic al Prutului.

Pînă la 3 iulie divizia a ţinut apărarea pe Prut, apoi a fost retrasă pe linia de apărare Pîrliţa-Leova. Împotriva regimentului 241 acţionau unităţile diviziilor 170 şi 50 germane de infanterie, spaţiul aerian era dominat de bombardierele de picaj „Junkers", care se străduiau să nimicească artileria. Regimentul 161 era atacat de două divizii româneşti – a 15-a şi a 11-a de infanterie. În dimineaţa zilei de 5 iulie, după un puternic tir de artilerie, duşmanul a traversat Prutul şi a pornit înaintarea pe direcţia Lăpuşna. Cîteva companii ale regimentului 161, completate cu recruţi din Basarabia, care încă nu trecuseră şcoala armatei sovietice, au început să se retragă fără ordin. Au fost întorşi pe poziţii fără aplicarea unor pedepse. Dar la 7 iulie situaţia s-a agravat. În preajma Lăpuşnei trei regimente româneşti, sprijinite de tancuri, au învăluit regimentul 161. Alte două regimente româneşti înaintau de la Cărpineni spre satul Sarata Galbenă, amenintînd să încercuiască regimentul. Regimentul 161 a ocupat poziţii la răsărit de Hînceşti (Kotovsc).

De-a lungul căii ferate Pîrliţa-Chişinău înaintau unităţile germane. Către mijlocul zilei regimentul 241 a oprit ofensiva duşmanului la vest de Călăraşi. Regimentul 90 de infanterie, retrăgîndu-se din satele Nisporeni şi Vărzăreşti, a oprit unităţile româneşti lîngă satul Micleuşeni, unde, cu ajutorul populaţiei, au fost pregătite de cu vreme linii de apărare. Comandamentul regimentului, cum s-a arătat, a primit de la ţăranii din satele Dolna şi Micleuşeni ştiri că unităţile româneşti, pribluind că sovieticii fug, îna-

intează ignorînd măsurile cuvenite de siguranţă. La 8 iulie regimentul 241 au primit ordin de a nimici duşmanul, care înaintează pe drumul Nisporeni-Bîcovăţ. Forţele principale ale regimentului luptau la periferia Călăraşului, de aceea pentru înfăptuirea contraloviturii au fost grupaţi doar vreo 320 de soldaţi şi ofiţeri, un divizion de autoblindate şi artilerie. Comandant al acestor forţe a fost numit maiorul Valentin Vruţkii.

În aceeaşi seară el a organizat o ambuscadă, a lăsat coloana românească, alcătuită din artilerie, camioane şi căruţe să se adîncească în valea dintre Micleuşeni şi Dolna şi după aceea a ordonat deschiderea focului. Autoblindatele batalionului de recunoaştere sub comanda locotenentului Mihail Cotenco au nimicit focarele de împotrivire ale inamicului, plutonul de cavalerie sub comanda locotenentului S. Iampolskii a pus pe fugă escadronul românesc. Locotenentul Nichifor Cudreavţev din satul lipovenesc Ploscoe, ce intra în componenţa RASS Moldoveneşti, împreună cu trei soldaţi din plutonul său, au atacat o întreagă companie a duşmanului, de fapt distrugînd-o, dar el a căzut în luptă. Apoi ostaşii diviziei Moldoveneşti au trecut la atac. „Lovitura unităţilor roşii, − recunoştea un colonel român căzut prizonier, − a fost pregătită ideal, a acţionat năucitor asupra unităţilor noastre şi a provocat o mare panică. De acum după cîteva minute de la începutul luptei eu am înţeles că zdrobirea unităţilor noastre este inevitabilă. Era imposibil să te orientezi în această învălmăşeală, provocată de spaimă. Mi s-a părut că am nimerit într-o încercuire distrugătoare din partea unor forţe colosale ale Armatei Roşii. Abia mai tîrziu am aflat că cele trei regimente ale noastre au fost zdrobite de o singură unitate. Ce rămînea de făcut? Eu doar am dovedit de două ori să ordon divizionului". În rezultatul operaţiunii au fost decimate regimentele 67 de infanterie şi 63 de artilerie ale armatei române; pierderile definitive ale inamicului au atins cifra de 500 de soldaţi şi ofiţeri, 180 de militari români au căzut prizonieri. Grupul lui V. Vruţkii a capturat 40 de tunuri, 70 de camioane, 4 automobile, vreo 1000 de cai, un mare număr de arme, documente ale Marelui stat major şi tot convoiul cu muniţii şi echipament[1916].

Comandantul armatei a 9-a a Frontului de Sud a menţionat succesul obţinut de divizia a 95-a la 8 iulie. Această reuşită a fost apreciată şi de guvernul URSS. Locotenentul N. Cudreavţev a fost unul dintre primii, care, în perioada Războiului pentru apărarea Patriei, la 27 iulie a devenit Erou al Uniunii Sovietice. El este înmormîntat pe Aleea Slavei din Odesa. Valentin Vruţkii în august a fost rănit şi evacuat, dar în vara 1942, fiind în grad de colonel comandant de divizie, s-a distins în luptele pentru apărarea Caucazului, de asemenea, devenind Erou al Uniunii Sovietice.

Succesul trebuia dezvoltat. În noaptea de 9 spre 10 iulie o parte din forţele regimentului 161 sub comanda colonelului S. Serebrov, după un marş de 20 de kilometri, a atacat un regiment românesc, care ocupase Lăpuşna. „Atacul nostru a fost atît de neaşteptat, − îşi amintea colonelul, − că soldaţii duşmani numai în izmene ţîşneau din case şi se ascundeau în păpuşoaie, iar unii se predau. În rezultatul atacului a fost nimicit un batalion de infanterie, au fost făcuţi prizonieri la vreo două companii de soldaţi şi 8 ofiţeri, o baterie de artilerie şi o subunitate de aruncătoare de mine"[1917].

A doua coloană a regimentului 161 n-a dovedit să vină către momentul atacului şi statul major a regimentului românesc a reuşit să scape. Cu toate acestea, succesul era incontestabil şi el a ridicat moralul de luptă al ostaşilor diviziei. Totuşi superioritatea

[1916] Афтенюк С., Елин. Д., Коренев А., Левит И. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. С. 111.
[1917] http:// oldstory.info/index.php?/topic.

inamicului în forţe şi mijloace era covîrşitoare. La 15 iulie divizia a 95-a a ocupat poziţii în apropierea Chişinăului pe linia Paşcani-Micăuţi-Bîcovăţ-Manoileşti, dar i s-a dat ordin să se retragă peste Nistru şi în noaptea de 20 iulie divizia a trecut rîul, luînd sub apărarea sa sectorul Grigoriopol-Tiraspol. Aici se afla raionul fortificat Tiraspol, erau cazemate, artilerie puternică. Dar sectorul de apărare al diviziei Moldoveneşti de la Tiraspol pînă la Grigoriopol, avînd în vedere şi coturile Nistrului, alcătuia aproape 70 de kilometri; pentru o divizie frontul era prea extins. Ce-i drept, regimentele diviziei aveau pisibilitatea de a interacţiona cu regimentul de artilerie şi cu batalionul de mitraliere ale raionului fortificat Tiraspol. Divizia a fost completată cu un regiment de artilerie, cu unul de obuziere şi cu două divizioane din alt regiment de artilerie. În divizie s-au înrolat o mie de recruţi, mobilizaţi în zilele acelea din Moldova; aceştia, ne avînd experienţa necesară de luptă, de aceea comandamentul Diviziei Moldoveneşti îi ţinea în rezervă. La 28 iulie divizia a 95-a a fost transferată din armata a 9-a în Armata de coastă (Приморская), ceea ce a determinat soarta ei de mai departe.

La 25 iulie la nord de Grigoriopol Nistrul afost forţat de două divizii germane de infanterie. La 28 iulie în satul Şibca, la 30 de kilometri de Nistru, s-a stabilit punctul de comandă al Diviziei Moldoveneşti. Unităţile germane, care înaintau spre Şibca, au fost oprite de detaşamentul motorizat sub comanda lui M. Dolghii. La 27 iulie comandantul armatei a 9-a generalul Ia.G. Cerevicenco a dat ordin să fie restabilit frontul pe Nistru printr-o lovitură a diviziei 30 şi cu o parte din forţe ale diviziei 95. În dimineaţa zilei de 29 iulie regimentele 241 şi 90 au pornit ofensiva pe direcţia Dubăsari, dar fără succes. Duşmanul continua înaintarea spre răsărit. La 30 iulie au fost incluse în luptă divizia a 72-a germană şi noi unităţi româneşti, însă atacurile lor au fost respinse. Regimentul 241 sub comanda colonelului P. Novicov şi-a menţinut poziţiile.

Luptau cu dîrzenie şi artileriştii raionului fortificat Tiraspol. La 30 iulie nemţii, susţinuţi de aviaţie, au atacat bateria locotenentului superior Tihon Diucari. Ofiţerul a dat ordin să fie scoase tunurile pe poziţii de tragere directă. Bateria lovea în fascişti cu proiectile şrapnel. Divizionul de artilerie comandat de locotenentului Crîjco cu salvele sale a zădărnicit ofensiva unui regiment de infanterie, nimicind aproape o treime din forţele lui. La 31 iulie unităţile Diviziei a 95-a Moldoveneşti cu eforturi supaomeneşti respingeau atacurile inamicului. În regimentul 90 rămăsese doar 350 de ostaşi apţi de luptă, în alte două regimente ale diviziei − cîte 500 şi 200 de oameni. Spre seara zilei de 31 iulie duşmanul a ocolit flancul drept al celor două divizii; apăruse primejdia încercuirii. La 3 august a fost respinsă încercarea inamicului de a forţa Nistrul la Şerpeni. Tirul de artilerie al divizionului sub comanda căpitanului N. Şarov a nimicit un grup de soldaţi şi tehnica duşmanului, ce se buluceau pe mal.

La 1 august infanteria germană a ocolit companiile regimentului 90, care apărau Şibca, unde încă se mai afla punctul de comandă al diviziei 95. „În Şibca a intrat duşmanul”, − atît a dovedit să transmită la statul-major al corpului de armată maiorul Paznicov: spre casa unde se afla nodul de legătură de acum alergau soldaţii inamicului. Din partea de sud a satului se vedea cum nemţii mişună prin sat. Comandantul divizionului antitanc căpitanul V. Barcovskii a întors bateriile sale. În apropiere de acum căpeau poiectile germane, dar artileriştii trăgeau metodic, cu sînge rece asupra blindatelor şi infanteriei inamicului. Duşmanul suferea pierderi şi n-a putut ocupa tot satul. Statul major al armatei a 9-a s-a retras în cătumul Temuş.

A doua zi batalionul maiorului Vruţkii respingea atacurile unui regiment german de acum la marginea Temuşului. Apoi acolo au venit o unitate de artilerie antiaeriană cu

mitralierele stabilite pe camioane. Două camioane în plină viteză au intrat în Temuş de acum ocupat de nemţi şi, trăgînd din toate mitralierele, au trecut pe strada principală a cătunului, apoi tot aşa au făcut, întorcîndu-se. Ostaşii de la antiaeriene au rămas nevătămaţi, iar pe nemţi i-au băgat în panică.

Opt zile de luptă pe malul răsăritean al Nistrului au istovit unităţile germane şi române, pătrunse aici. Se presupunea că pe malul răsăritean al Nistrului au trecut unităţi ale inamicului în număr poate mai mult de o divizie. Comandamentele armatelor a 9-a şi De coastă au hotărît să lichideze capul de pod al duşmanului pe sectorul Dubăsari-Grigoriopol-Carmanovo. A fost format un grup de şoc din cele mai experimentate unităţi: batalionul 3 al regimentului 161, două batalioane de recunoaştere (din diviziile a 95-a şi a 25-a). S-au strîns 1500 de puşcaşi susţinuţi de patru tunuri antitanc. Tancuri nu aveau. Cu toate acestea, în noaptea de 5 august grupul sub comanda căpitanului Ivan Cisteacov, comandant al subdiviziunii de recunoaştere a Diviziei Moldoveneşti, a înaintat circa 5-6 km. Dar dimineaţa grupul a fost atacat de infanteria şi aviaţia germană. S-a stabilit că împotriva diviziei a 95-a luptă diviziile a 50-a şi a 70-a germane de infanterie, divizia a 5-a românească de infanterie, o brigadă românească de tancuri şi una de cavalerie. În condiţiile coraportului dat de forţe nu avea rost să continue ofensiva. Grupul de şoc a revenit la linia de apărare Şibca- Temuş-Grigoriopol. Luptele crîncene au durat pînă la sfîrşitul zilei de 5 august.

La 5 august comandantul corpului de armată a dat ordin de trecere în apărare. Însă inamicul în aceeaşi zi a străpuns apărarea pe sectorul regimentului 90. Pentru a evita încercuirea altor unităţi, în noaptea de 6 august divizia a început retragerea, intenţionînd să se stabilească pe linia de apărare Ploscoe-Mălăieşti-Crasnaia Gorca. Dar la 7 august comandantul diviziei a primit ordin să părăsească raionul fortificat Tiraspol, luînd tot armamentul. După trei zile, divizia a ocupat linia de apărare Jerebcovo-Mihailopol-Catarjino-Razdelinaia[1918]. Începuse apărarea Odesei. La 10 august comandant al diviziei a fost numit generalul V. Vorobiev, participant la războiul civil.

Apărarea Odesei. Oraşul a fost atacat de un grup de armate româno-germane cu un efectiv din aproape 300000 de soldaţi şi ofiţeri. Direcţia principală a ofensivei lor – calea ferată Razdelinaia-Odesa era apărată de regimentul 161 al Diviziei a 95-a Moldoveneşti. Aşteptînd atacul inamicului, generalul V. Vorobiev şi comandantul regimentului 161 colonelul S. Serebrov anume aici, la staţia de cale ferată, au concentrat toată artileria diviziei şi mitralierele din raionul fortificat Tiraspol, precum şi rezerva sa – batalionul de recunoaştere dotat cu tanchete şi blindate. În dimineaţa zilei de 18 august avioanele duşmanului au bombardat poziţiile regimentului, apoi a început tirul artileriei potrivnice. În curînd au pornit în atac 60 de tancuri urmate de lanţuri dese de infanterie. După ele se vedeau de acum nu lanţuri, ci coloane de soldaţi ai duşmanului. Asupra poziţiilor regimentului 161 tăbărau regimentele a două divizii – a 3-a şi 7-a române de infanterie. Lăsînd tancurile să ajungă la o distanţă de 250 de metri, colonelul S. Serebrov a ordonat: „Foc!”. Artileria trăgea direct în tancuri, mitraliorii şi puşcaşii secerau infanteria. 25 de tancuri au fost arse de artileriştii şi de infanteriştii diviziei Moldoveneşti, care aruncau sticle cu lichid inflamabil.

Infanteria inamicului a căzut la pămînt, dar 30 de tancuri au spart apărarea, trecînd tranşeele, şi au luat-o spre Odesa de-a lungul căii fierate. În văiuga dintre staţiile de cale ferată Carpovo şi Vîgoda tancurile s-au oprit. Aici artileriştii diviziei a 95-a au

[1918] http:// samsv.narod.ru/Div/Sd/sd095/h13.html.

mai lovit trei din ele. Celelalte n-au îndrăznit să-şi continue raidul fără sprijinul infanteriei şi s-au întors înapoi după linia frontului. Duşmanul a mai întreprins vreo cîteva atacuri, dar comandamentul Armatei de coastă a aruncat în luptă aviaţia şi un tren blindat. Starea căii fierate îi permitea să treacă linia frontului trăgînd focuri din ambele borduri. Unităţile regimentului 161 au pornit în contraofensivă şi duşmanii au luat-o la fugă, lăsînd pe cîmpul de luptă aproape 1000 de morţi şi răniţi şi 25 de tancuri arse. Lupta de la staţia Carpovo, care s-a desfăşurat la 18 august, menţiona unul din conducătorii apărării Odesei, colonelul N. Crîlov, mai tîrziu mareşal al Uniunii Sovietice, „a aratat apărătorilor Odesei, cum putem zdrobi duşmanul, cu toată superioritatea lui numerică.., această luptă pe multă vreme a servit pentru noi un fel de simbol al trăiniciei apărării Odesei”[1919].

La 22 august regimentele diviziei a 95-a au respins toate atacurile duşmanului. La 23 august divizia, de acum completată cu 405 marinari-voluntari şi un detaşament din vreo 1300 de voluntari civili, a contraatacat inamicul. La 24 august divizia a 95-a a respins atacurile de noapte ale două divizii româneşti − a 3-a şi a 7-a. La 25 august regimentul 161 într-o luptă nocturnă pentru cătunul Octeabri a zdrobit regimentul 14 al diviziei a 7-a româneşti, nimicind vreo 1000 de soldaţi şi ofiţeri, a capturat un tanc, 4 aruncătoare de mine, 9 mitraliere, multe arme şi cartuşe, a luat 42 de prizonieri. A doua zi două regimente ale inamicului au atacat poziţiile regimentului 161, dar au fost respinse. La 13 septembrie diviziei a 95-a i-a fost trimisă în ajutor o unitate de miliţie. Regimentul 161 împreună cu această unitate şi cu batalionul 13 de recunoaştere au pornit în contraofensivă şi au zdrobit regimentul 4 al diviziei a 3-a româneşti. Comandamentul diviziei a 95-a a reuşit să susţină un regim de apărare activă şi în continuare. Dar divizia suferea pierderi, în repetate rînduri a fost completată şi componenţa ei înceta să corespundă denumirii „Moldovenească”. Acest titlu dispare din documente.

Divizia a 95-a şi-a păstrat înalta capacitate de luptă pînă în ultimele zile ale apărării Odesei. La 7 octombrie în preajma cătunelor Vajnîi, Novobeleaevca şi Dubinovo două divizii române − a 2-a şi a 18-a, – au atacat poziţiile regimentului 90 de puşcaşi. Apărătorii oraşului au contraatacat şi au respins duşmanul. La 11 octombrie două regimente ale inamicului au atacat poziţiile diviziei a 95-a lîngă satul Gnileacovo. Unităţile regimentului 90 au cedat localitatea Holodnaia Balca. Lupta crîncenă a durat toată ziua. Spre sară regimentul a alungat duşmanul de pe poziţiile ocupate. Luptele de apărare au continuat pînă la momentul evacuării. În noaptea de 15 spre 16 octombrie unităţile diviziei a 95-a au ieşit din portul Odesa cu vapoarele „Armenia”, „Kalinin” şi cîteva vase mai mici, ce făceau parte din caravana de mai mult de zece nave, cu care se evacuau unităţile garnizoanei Odesa. Traversarea sub acoperirea flotei Mării Negre s-a săvîrşit fără pierderi. Dimineaţa la 17 octombrie divizia a debarcat la Sevastopol.

Apărarea Sevastopolului. La acea dată divizia a 95-a avea în componenţa sa mai puţin de 4000 de ostaşi. La Sevastopol divizia a fost completată cu matrozi din flota Mării Negre şi de acum la 24 octombrie la staţia de cale ferată Voinca a intrat în luptă. Trecînd de pe o poziţie pe alta, la 30 octombrie divizia s-a retras în Sevastopol. Ofensiva nemţilor a continuat pînă la sfîrşit de decembrie, cînd, în vederea unor mari pierderi, s-a istovit. Generalul-maior V. Vorobiev a fost numit comandant al sectorului 4 al raionului de apărare Sevastopol. Comandant al Diviziei a 95-a a fost numit co-

[1919] Крылов Н.И. Не померкнет никогда. // file:// C:/Documents%20and%20Settings/Admin.

lonelul A. Capitohin. Pînă în iunie 1942 în sectorul apărat de divizie nu s-au dus lupte. În acest răstimp divizia a fost completată cu noi soldaţi şi armament, a fost amenajată şi fortificată linia de apărare, au fost instruiţi soldaţii din unităţile de completare. Ofensiva duşmanului a început la 7 iunie 1942.

În luptele împotriva inamicului numeric superior, în condiţiile dominării în aer a aviaţiei duşmane, unităţile diviziei se băteau pînă la ultimul ostaş. La început de iulie resturile unităţilor de puşcaşi ale diviziei au fost unite într-un batalion. Majoritatea ostaşilor ei au căzut, luptînd pe ultimele linii de apărare a Sevastopolului. La 30 iulie 1942 divizia a 95-a Moldovenească a fost desfiinţată. Dar participarea ei în luptele pentru Moldova, pentru apărarea Odesei şi a Sevastopolului a înscris pagini de slavă în istoria militară a Moldovei şi a Uniunii RSS.

§ 2. Divizia de miliţie: de la Chişinău pînă la Groznîi

De numele Moldovei este legată formarea la începutul Războiului pentru apărarea Patriei a unei mari unităţi de infanterie, unice în felul ei, completate cu lucrători de miliţie. Formarea ei şi participarea în operaţiunile de luptă în Moldova şi Ucraina, apoi în bătălia pentru Caucaz merită o examinare aparte.

Hotărîrea Consiliului militar al Frontului de Sud Nr. 0050 cu privire la formarea din lucrătorii miliţiei a unei Brigăzi din două regimente a fost adoptată la 10 august 1941[1920]. În temeiul ordinului Frontului de Sud Nr. 0167 din 5 noiembrie 1941, Brigada de miliţie a unităţilor Comisariatului de interne (NKVD) a fost reformată într-o divizie de miliţie NKVD, alcătuită din trei regimente[1921]. Divizia dată asigura paza spatelui Frontului de Sud, fiind în componenţa Armatei active din 10 august 1941 pînă la 5 martie 1943.

Formarea în oraşele şi centrele raioanale a batalioanelor de vînătoare, începută în Moldova oficial la 27 iunie 1941, n-a fost o improvizare a NKVD ori a organelor de partid. Crearea unor batalioane speciale subordonate NKVD în zonele de frontieră cîte unul la un detaşament de graniţă era prevăzută în Schema desfăşurării organizaţionale în caz de război. Pe teritoriul RSS Moldoveneşti sarcinile principale ale unor astfel de formaţiuni erau lupta cu paraşutiştii inamicului, paza căilor de comunicare şi asigurarea ordinii în raioanele de frontieră. Toate formaţiunile nou create se aflau în subordinea şefului Pazei spatelui Frontului de Sud, şefului unităţilor de frontieră al Comisariatului de interne al RSSM. Astfel, din 12 iulie 1941 regimentul de miliţie, apoi brigada de miliţie sub comanda locţiitorului comisarului poporului pentru afacerile interne al RSSM căpitanului de miliţie Pavel Orlov se afla în subordinea comandamentului Frontului de Sud.

Regimentul 1 de miliţie împreună cu unităţile Armatei Roşii a participat la luptele grele de apărare şi, totodată, înfăptuia paza spatelui Frontului de Sud. Regimentul 2 de miliţie a fost format, ca şi primul regiment antidesant, în componenţa Brigăzii speciale antidesant de grăniceri, în baza ordinului Nr. 0022 unităţilor Frontului de Sud din 20 iulie 1941. Formarea lui a fost încheiată către 25 iulie 1941. Pînă la 20 august regimentul avea sarcina de pază a spatelui frontului. Ostaşii lui au prins 44 de dezertori, 49 de inşi, care fugeau de mobilizare, şi 133 de soldaţi rămaşi de unităţile lor.

[1920] AMSR. F. 39385. Inv.1. D. 1. Fila 30.
[1921] AMSR. F. 39385. Inv.1. D. 1. Fila 31.

La 10 august 1941 Consiliul Militar al Frontului de Sud, aflîndu-se la Nicolaev, a hotărît: În legătură cu ocuparea de către armatele germane a RSS Moldoveneşti, a regiunilor Izmail, Kirovograd şi parţial Odesa, din lucrătorii de miliţie şi organelor NKVD, ce se află pe teritoriul spatelui Frontului de Sud, să fie formată o brigadă de miliţie, avînd în componenţa sa 2 regimente. Comandant al brigăzii a fost numit căpitanul de miliţie Orlov, comisar militar maiorul de miliţie Starşov. Locul de formare a brigăzii a fost stabilit cătunul Snighirevca din apropierea Hersonului. Brigada trebuia formată într-un termen foarte scurt − pînă la 13 august[1922]. E remarcabil faptul, că comandant al brigăzii a fost numit, – probabil, luîndu-se în consideraţie capacităţile lui organizatorice, demonstrate în prima lună de război, – căpitanul de miliţie P. Orlov, iar nu un ofiţer cu grad superior.

După retragerea unităţilor sovietice din RSSM, majoritatea din cele 63 de batalioane de vînătoare, formate la începutul războiului, au fost desfiinţate. Ostaşii lor, care, pe motiv de vîrstă sau din cauza sănătăţii, nu puteau fi mobilizaţi în armată, au devenit bejenari. Dar cea mai mare parte din lucrătorii NKVD al RSSM au format Regimentul Moldovenesc de şoc, compus din următoarele unităţi:

− Batalionul Chişinău de şoc al ministerului de interne, NKVD − 200 de oameni;
− Batalionul Tiraspol de şoc al NKVD − 200 de oameni;
− Batalionul Bender de şoc al NKVD − 200 de oameni;
− Batalionul Bălţi de şoc al NKVD − 200 de oameni;
− Batalionul Orhei de şoc al NKVD − 150 de oameni;
− Batalionul Soroca de şoc al NKVD − 150 de oameni;
− Batalionul Cahul de şoc al NKVD − 150 de oameni[1923].

La început de august a avut loc următoarea reducere a efectivului. Nucleul primului regiment de miliţie, ce era sub comanda căpitanului Orlov, îl formau 736 de lucrători din sistemul de interne (NKVD) al RSS Moldoveneşti; din componenţa regimentului făceau parte de asemenea 358 de miliţieni din regiunea Kirovograd, 93 − din regiunea Odesa şi 17 − din regiunea Izmail[1924], în total − 1085 de oameni. În componenţa regimentului al 2-lea de miliţie sub comanda şefului direcţiei de miliţie a regiunii Lvov, maiorul de miliţie N. Verevca, au fost incluşi 1349 de miliţieni din regiunile Lvov, Volîni, Cernăuţi[1925]. Numărul total al efectivului brigăzii la momentul formării era de 2584 de miliţieni. Pe lîngă Direcţia de comandă a brigăzii de miliţie a fost creat un escadron de cavalerie − 123 de lucrători ai miliţiei care aveau anumită pregătire în unităţi de cavalerie. Brigada avea nevoie de armament şi de mijloace de transport. Cei 2584 de ostaşi şi ofiţeri dispuneau de numai 1116 arme, 1442 de pistole şi revolvere „Nagan", 81 de săbii. Mai erau 15 automobile uşoare, 88 de camioane, 8 căruţe şi 170 de cai de tracţiune. Chiar şi mantale aveau numai 1775 de ostaşi[1926]. Cu toate acestea, de acum la 10 august lui Orlov i-a fost înmînată directiva şefului pazei spatelui Frontului de Sud: „Să fie transferate detaşamentele de îngrădire în zonele dintre rîurile Ingul şi Inguleţ cu sarcina de a curăţi aceste raioane de toţi acei, care se evacuează, îndreptîndu-i prin locurile de trecere pe malul răsăritean al rîului Nipru", să fie asigurată funcţi-

[1922] AMSR. F. 39385. Inv. 1. D. 3. Fila 2
[1923] http:// www.pogranec.ru/showthread.php?t=23062&page=2.
[1924] AMSR. F. 39385. Inv. 1. D. 7.
[1925] Ibid. F. 38658. Inv. 1. D. 4. Fila 12
[1926] Ibid. F. 39385. Inv. 1. D. 3. Fila 6.

onarea neîntreruptă a locurilor de traversare şi reţinerea persoanelor „care se îndreaptă ilegal în spatele frontului”[1927]. Se aveau în vedere, militarii rămaşi de unităţile lor.

De la 13 pînă la 18 august 1941 al doilea batalion din regimentul 1 de miliţie şi compania a 9-a din regimentul 2 de miliţie au participat în luptele de apărare pe sectorul Zaporojie al Frontului[1928]. Escadronul a participat la lupte în componenţa brigăzii a 5-a de cavalerie pe rîul Bugul de Sud, lîngă satele Novo-Nicolaevca şi Novo-Ivanovca. Despre calităţile de luptă ale miliţienilor cavalerişti putem judeca după următorul fapt: escadronul a revenit în componenţa regimentului de miliţie după două ordine ale Comandantului Frontului de Sud[1929]. În perioada de la 27 iulie pînă la 20 august 1941 regimentul a pierdut morţi sau răniţi, dispăruţi fără veste 151 de ostaşi.

Comandamentul a apreciat şi rezultatele activităţii de luptă şi serviciu ale brigăzii de miliţie: „b) Brigada de miliţie se menţionează în Informaţia operativă a statului major al Frontului din 29 august 1941, de la 19 pînă la 27 august 1941, a reţinut 51 de persoane bănuite a fi dezertori, a transmis Secţiei speciale a Frontului de Sud 25 de persoane care au rămas de unităţile lor, 7708 de recruţi, a trimis comisariatelor militare 212 lucrători de miliţie, care au completat rîndurile brigăzii. Au fost capturate un aruncător de mine, o mitralieră grea, o mitralieră uşoară, 40 de arme, 4 revolvere, 10 grenade, 17798 de cartuşe. Cu acordul Secţiei speciale au fost predate unităţii militare 1080 un aruncător de mine, o mitralieră grea, o armă, 5 grenade, 7800 de cartuşe. Au fost luate 9 automobile, inclusiv 4, care aparţineau unităţilor militare, iar 3 − organelor NKVD, organizaţiilor de stat şi economice − 2; 4 căruţe, 9 cai; 4 automobile au fost întoarse unităţilor militare, celelalte au fost reţinute pentru nevoile de transport ale brigăzii”[1930].

Comandamentul Frontului de Sud a apreciat pozitiv acţiunile brigăzii. La 22 august şeful statului major al Frontului general-maiorul Romanov a trimis în unităţi ordinul: „să fie executată fără întîrziere directiva Consiliului militar Nr.380086 din 28 iulie 1941 despre întoarcerea la dispoziţia şefului unităţilor de paza a Spatelui Frontului şi armatei a tuturor unităţilor, soldaţilor singuratici din unităţile NKVD şi a bunurilor materiale asumate de unităţile Armatei Roşii. Lucrătorii de miliţie reţinuţi să fie trimişi la dispoziţia comandantului brigăzii de pe lîngă statul major al Frontului”[1931]. Dat fiind că brigada se completa, numărul efectivului ei creştea, cu toate pierderile. La 1 octombrie în rîndurile ei erau 2705 de combatanţi.

În momentele grele statul major al Frontului de Sud transfera brigada pe linia întîi. La 3 octombrie 1941 brigada de miliţie a ocupat poziţia de apărare pe sectorul Marianca-Alexandrovca-Elenovca[1932]. Însă comandamentul unităţilor NKVD se stăruia să păstreze cadrele de miliţie, iar serviciul de pază al spatelui frontului avea grijă de asigurarea securităţii lui. În octombrie 1941 şeful trupelor NKVD de pază a spatelui Frontului de Sud colonelul Socolov a trimis adjunctului Comandantului Frontului de Sud pentru spatele frontului general-locotenentului Smirnov o notă informativă prin care se comunica: „Din momentul creării, brigada de miliţie a reţinut 377 de dezertori, 699 de soldaţi rămaşi de unităţi, 1718 inşi, care nu vreau să fie mobilizaţi”. De asemenea, menţionînd că unităţile brigăzii de miliţie blochează drumurile în raionul punctu-

[1927] Ibid. Fila 3.
[1928] Ibid. Fila 20.
[1929] Ibid. D. 20.
[1930] Ibid. D. 3. Fila 8.
[1931] Ibid. Fila 11.
[1932] Ibid. Fila 20.

lui de comandă al Frontului, asigură căile de transport şi de evacuare, luptă cu criminalitatea, colonelul insista: „În scopul păstrării cadrelor de miliţie, întîi de toate a efectivului operativ, în vederea organizării neîntîrziate a miliţiei în teritoriile eliberate de unităţile Armatei Roşii de cotropitorii fascişti în timpul înaintării trupelor noastre spre asfinţit, consider oportun să fie păstrată brigada de miliţie. Vă rog să intervenţi pe lîngă Consiliul militar al Frontului de Sud în vederea păstrării Brigăzii de miliţie în forma ei existentă şi asigurarea ei cu tot ce-i necesar unei unităţi de luptă (artilerie, tehnică, alimente, soldă, echipament)”[1933]. Colonelul Socolov aducea şi argumente ce vizau perspectiva politică, şi generalul Smirnov a căzut de acord. La 11 octombrie brigada de miliţie a fost scoasă de pe linia întîi.

Ideea de a porunci asigurarea securităţii frontului anchetatorilor profesionalişti a dominat în statul major al Frontului. La 5 noiembrie 1941 comandantul Frontului de Sud generalul Cerevicenco a dat ordin de desfăşurare a brigăzii de miliţie în divizie de miliţie a unităţilor armate ale NKVD în componenţa a trei regimente. Al treilea regiment urma să fie format din lucrătorii de miliţie din regiunile Stalin, Voroşilovgrad (în prezent Doneţk şi Lugansc). Comandant al diviziei a fost numit P. Orlov, care mai era încă în grad de căpitan de miliţie[1934]. Această desemnare confirma aprecierea activităţii lui ca comandant al brigăzii de miliţie.

După efectivul ei această unitate de miliţie numeric era de vreo două ori mai mică decît o obişnuită divizie de infanterie. La data de 10 februarie 1942 ea enumera 3617 ostaşi[1935]. Însă divizia de miliţie avea temeiuri de a se socoti mare unitate de elită. La 10 februarie 1942 în rîndurile ei slujeau 804 membri ai PC(b) şi 489 candidaţi în membrii partidului, precum şi 823 de comsomolişti. Astfel pătura partinică alcătuia aproape 50% din efectivul unităţii, iar pătura comsomolistă şi de partid forma 75%. Pe toată vremea cît a existat această unitate miliţienească, în rîndurile ei au avut loc doar 22 de crime; suspectare de spionaj – 1 caz, dezertare – 13 cazuri, încercări de dezertare – 3, alte cazuri – 3[1936].

Divizia de miliţie a luptat destoinic pe front. Pentru faptele de vitejie săvîrşite pe linia întîi a frontului la 25 iunie 1942 comandantul regimentului 2 de miliţie maiorul de miliţie N. Vereovca şi comisarul militar al regimentului 1 locotenentul superior de miliţie V. Leahov au fost decoraţi cu ordenul „Steaua Roşie”, iar comandantul regimentului 1 maiorul de miliţie Gh. Ţeghicico – cu medalia „Pentru merite în luptă”. Soldaţii inamicului căzuţi prizonieri vorbeau respectuos despre luptătorii „polizei-divizionului”: „Luptă ca dracii, pînă la ultimul cartuş şi nu se predau”[1937].

Sînt impunătoare şi rezultatele activităţii de serviciu şi de luptă a diviziei de miliţie în spatele frontului. Către 10 februarie 1942 membrii ei au reţinut 55 de agenţi ai duşmanului, 82 de persoane suspectate de spionaj, 29 de colaboraţionişti, 93 de diversionişţi, 23 de jefuitori, 66 de membri ai organizaţiilor contrarevoluţionare, 113 speculanţi, 762 de dezertori din Armata Roşie, 286 evadaţi din prizonierat, 2266 de inşi suspectaţi de eschivare de mobilizare în armată, 4384 de persoane care refuzau să participe la munci forţate, 1975 rămaşi de unităţi, 202 oameni cu actele în neregulă. În total

[1933] Ibid. Fila 36.
[1934] Ibid. Fila 7.
[1935] Ibid. Fila 8.
[1936] Ibid. Fila 13.
[1937] http:// www.pogranec.ru/showthread.php?t=23062&page=2.

miliţienii au reţinut în spatele frontului 10239 de oameni[1938]. Au fost întorşi la dispoziţia comandamentului un efectiv suficient pentru a forma o divizie de infanterie.

Însă subordonarea dublă – comandamentului militar şi serviciului de interne se răsfrîngea negativ asupra aprovizionării diviziei de miliţie. Încheierea formării ei este legată de intervenţa personală a lui I.Stalin. Bazîndu-se pe indicaţia comisarului poporului pentru apărare al URSS, la 5 iulie 1942 membrul Consiliului militar al Frontului de Sud general-locotenentul L. Cornieţ a ordonat ca divizia de miliţie să fie aprovizionată conform normativelor, ca oricare altă unitate activă de luptă[1939]. Aceasta era întemeiat, deoarece divizia pînă la 19 iulie s-a aflat pe linia întîi de luptă.

Desfăşurînd ofensiva, inamicul a creat primejdie de încercuire a unor unităţi ale Frontului de Sud şi primul regiment al diviziei de miliţie a fost transferat la staniţa Razdorscaia pe Don. Locul de traversare de la Razdorscaia era apărat de unităţile regimentului 25 de grăniceri, care în vara 1941 luptase la Cahul. În sara zilei de 20 iulie 1942 subunităţile regimentului de miliţie sub comanda maiorului Gh. Ţighicico au sosit la locul de trecere, iar noaptea statul lui major şi două companii au trecut pe malul răsăritean. Trei companii au fost date în subordonarea grănicerilor şi au ocupat poziţii pe malul de west, la marginea staniţei Razdorscaia. Aici unităţile regimentului de miliţie pentru prima dată în perioada războiului au suferit mari pierderi în urma atacurilor aviaţiei duşmane. Au fost răniţi comisarul regimentului V. Leahov, adjunctul lui, locotenentul superior de miliţie Z. Caufman, locotenenţii de miliţie Demidovskii şi Bekker. În vecinătate, la locul de trecere de lîngă staniţa Melihovscaia, în vremea bombardării au căzut adjunctul comandantului primului batalion al regimentului de recunoaştere locotenentul inferior de miliţie Lavrentiev şi adjunctul comandantului batalionului 2 al regimentului 1 locotenentul inferior de miliţie Bolşacov. Mulţi ostaşi, fiind răniţi, s-au înecat în rîul Don.

Dar miliţienii s-au ţinut cu tărie. Cu toate că erau bombardaţi de duşman, ei continuau să asigure trecerea unităţilor care se retrăgeau, a coloanelor cu materiale civile şi a bejenarilor pe malul răsăritean al Donului. Grupul de recunoaştere al batalionului 3 al regimentului 1 de miliţie, trimis spre vest, s-a ciocnit cu un desant german. Nimeni nu s-a predat. Printre cei căzuţi în această luptă au fost şi miliţienii M. Buran din Bălţi, A. Cuharuc din Chişinău şi împuternicitul de sector al Secţiei judeţene de miliţie Soroca I. Popov. În sara zilei de 21 iulie grupul de recunoaştere al regimentului de grăniceri a informat că unităţi germane se apropie de rîul Don. Aviaţia duşmană bombarda cu înverşunare. Cu toate acestea, comandantul primului batalion din regimentul 3 maiorul de miliţie Sustin a dezgropat 15 ostaşi şi ofiţeri astupaţi cu pămînt în urma exploziilor, salvîndu-le viaţa. Comandantul plutonului de autotransport Didici, ostaşii Cerneta şi Carpusenco au scos de sub focul duşmanului 12 soldaţi răniţi şi 6 camioane încărcate. Comandantul batalionului 1 al regimentului 1 căpitanul de miliţie Tişcenco, rănit la picior, a continuat lupta. Fapte de alt gen au fost puţine. Trei miliţieni, inclusiv comandantul şi *politrucul* unei companii în vremea luptei au fugit de pe poziţii, iar 8 comunişti şi comsomolişti, temîndu-se că vor cădea prizonieri, au îngropat carnetele de partid şi de comsomolişti[1940].

[1938] AMSR. F. 39385. Inv. 1. D. 3. Fila 16.
[1939] AMSR. F. 38658. Inv. 1. D. 3. Fila 29.
[1940] http:// pogranec.ru/showthread.php?t=23845.

După luptele de pe Don, armatele germane au înaintat spre Stalingrad şi spre zonele premontane ale Caucazului. Maiorul P. Orlov, rămînînd comandant al diviziei de miliţie, a fost numit şef al unităţilor armate ale NKVD pentru paza spatelui Grupului Nord de armate ale Frontului Transcaucazian (mai tîrziu − Nord-Caucazian). Din 30 august 1942 regimentele diviziei de miliţie au fost reformate, fiind numite regimentele 1, 2, şi 3 ale unităţilor NKVD şi au fost transferate în Daghestan şi Cecenia. Aici se ascundeau în munţi mii de dezertori şi persoane, care se eschivau de mobilizare în Armata Roşie. Bandiţii jefuiau populaţia, adăposteau diversioniştii nazişti. În august − septembrie 1942 în Cecenia şi Inguşetia *abver*-ul a paraşutat 8 grupuri de diversanţi sub comanda lui Osman Gube, colonel al armatei germane, ober-locotenentului Erhard Lange şi unter-ofiţerului Gerdt Rekkert (Gekkert). În operaţiunea de descoperire a diversioniştilor s-au deosebit şeful secţiei de recunoaştere a Direcţiei unităţilor de armată ale NKVD pentru paza spatelui Grupului Nord al Frontului Transcaucazian locotenentul superior Gh. Culciţkii şi adjunctul lui locotenentul securităţii de stat Alexandru Faerman. Dînşii au dat de urmele ale 11 paraşutişti germani în frunte cu G. Rekkert. După cum a stabilit grupul de recunoaştere, paraşutiştii puneau la cale o răscoală. Conducerea serviciului de interne al URSS a transferat în Cecenia un batalion al forţelor interne, completat din lucrători din organele de urmărire penală din Moscova.

La 2 octombrie 1942 acest batalion împreună cu batalionul 1 al regimentului de miliţie au lichidat o bandă înarmată. În luptă au fost ucişi 172 de bandiţi şi diversionişti, inclusiv rezidentul german G. Rekkert, iar 347 au fost luaţi prizonieri. Ostaşii miliţieni au capturat diferite trofee, inclusiv 44 de paraşute germane. Comandantul companiei a 4-a a primului regiment NKVD, locotenentul de miliţie Şveţ, prin acţiuni iscusite ale unităţii sale, a asigurat ocuparea cotei Denin-Duc. Ostaşii companiei au luat prizonieri 21 de bandiţi, pe alţii i-au nimicit. Şveţ a fost decorat cu ordenul Steaua Roşie[1941].

Înamicul rîvnea să ajungă la centrul petrolier Bacu. La 25 octombrie 1942 armata 1-a de tancuri germană sub comanda general-colonelului Evald von Kleist dispunînd de o prioritate de forţe, a spart apărarea unităţilor sovietice, a ocupat oraşul Nalcic şi înainta spre Groznîi. La 2 noiembrie unităţile germane s-au apropiat de oraşul Ordjonichidze. Ocuparea lui deschidea duşmanului calea spre Tbilisi pe şoseaua Militar-Gruzină. În acest moment au sporit brusc şi actele de banditism. Bandiţii ucideau pe reprezentanţii autorităţilor, aparatul de stat se destrăma. Rolul diviziei miliţiene pentru apărărea spatelui Armatei Roşii pe direcţia Bacu devenise extrem de important.

Gh. Culciţkii a elaborat şi a înfăptuit o operaţiune pentru a prinde căpetenia grupului de paraşutişti-diversanţi A.Dzugaev, precum şi pe ofiţerii *abver*-ului von Loom şi Peskoller, paraşutaţi pentru acţiuni diversioniste. Ambii spioni au fost arestaţi la 28 decembrie 1942. Urmărind pe aceştia, A. Faerman a mai descoperit încă trei spioni. Adjunctul comandantului pentru recunoaştere maiorul P. Batişcev a înfiripat activitatea reţelei de agenţi şi în decembrie 1942 a elaborat un program minuţios − „Planul de acţiuni în vederea capturării paraşutiştilor germani pe sectorul regimentului 1 al forţelor armate ale NKVD”, în care erau indicaţi 8 trădători − călăuze ale diversioniştilor. Căile de ieşire a diversioniştilor spre linia frontului au fost luate sub controlul diviziei de miliţie. Ostaşii serviciilor de contraspionaj au lichidat zeci de bande mici, în temei, în raioanul Vedeno. În acţiunile de urmărire a luat parte ajutorul superior al lui Gh.

[1941] AMSR. F. 38658. Inv. 1. D. 2. Fila 76.

Culciţkii locotenentul inferior de miliţie F. Josan. În luptele cu bandiţii au căzut la datorie instructorul chinolog F. Andriuţa şi alţi miliţieni din Moldova.

O anumită totalizare a activităţii diviziei NKVD sub comanda maiorului Pavel Orlov a fost făcută în monografia „Ministerul afacerilor interne: pagini de istorie (1802 – 2002)". „O pagină strălucită în istoria luptelor diviziei de miliţie, – se menţionează în lucrare, – o constituie operaţiunea de zdrobire a unui numeros grup de diversanţi sub comanda colonelului abverului Gekkert, care a încercat în 1942 să ocupe oraşul Groznîi, să-l deţină pînă la venirea unităţilor armatei germane. Organizînd o cercetare minuţioasă, comandanţii şi ostaşii diviziei de miliţie au încercuit şi au nimicit grupul duşman"[1942]. Gh. Culciţkii şi A. Faerman au fost decoraţi cu ordine Steaua Roşie. S-a încununat de succes şi „Planul de acţiuni" al lui P. Batişcev. La începutul anului 1943 a fost arestat rezidentul grupului de spioni germani Osman Saidnurov („Gube"), care a fost avansat de abver în gradul de „oberst" – colonel. Mai tîrziu serviciile sovietice de contraspionaj l-au demascat şi pe trădătorul S. Albogaciev[1943].

La 2 februarie 1943 s-a încheiat bătălia de la Stalingrad, a început eliberarea teritoriilor ocupate. În martie 1943 divizia de miliţie a fost desfiinţată, soldaţii şi ofiţerii ei au fost puşi la dispoziţia NKVD al Uniunii RSS; comandantul ei, maiorul P. Orlov a fost avansat la gradul de general-maior. Acesta fost un semn de recunoaştere a rolului, pe care l-a jucat divizia în Războiul pentru apărarea Patriei. După război P. Orlov a revenit la postul de adjunct al ministrului afacerilor interne al RSS Moldoveneşti.

Calea de la Chişinău la Groznîi, regimentul moldovenesc de miliţie a parcurs-o cu demnitate. Formarea lui a fost un merit, în primul rînd, al şefului Direcţiei miliţie a NKVD al RSSM P. Orlov. În iureşul groaznicului război dînsul a avut grijă de păstrarea cadrelor miliţiei moldoveneşti.

§ 3. Recruţii anilor 1944-1945: mobilizaţi sau voluntari?

Operaţiunile militare pe teritoriul RSS Moldoveneşti au reînceput la 25 martie şi s-au încheiat la 26 august 1944. Interesele continuării războiului impuneau mobilizarea neîntîrziată a resurselor umane ale republicii eliberate. Comandamentul Armatei Roşii nu avea îndoieli în ce priveşte gătinţa recruţilor, care au suferit ocupaţia, de a lupta împotriva cotropitorilor. În Moldova a fost pus în acţiune mecanismul extraordinar de mobilizare a supuşilor serviciului militar, de acum experimentat în vremea războiului. Recrutarea a început prin mijlocirea comisariatelor militare ale unităţilor sovietice.

A doua mobilizare în Armata Roşie. A doua, după iunie – august 1941, mobilizare în Armata Roşie a început în stînga Nistrului şi în judeţele Soroca şi Bălţi ale Moldovei la 15 aprilie 1944. În lipsa unei administraţii de stat, la faţa locului existau nu puţine posibilităţi de a se eschiva de la mobilizare. Dar aceasta nu s-a întîmplat. Către 26 iulie au fost mobilizaţi mai mult 112000 de bărbaţi din raioanele eliberate ale Moldovei. Împreună cu cei mobilizaţi în raioanele ucrainene, comisariatele militare ale Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene au trimis în unităţi 124000 de recruţi. Cu contingentul mobilizat în raioanele eliberate ale Moldovei, puteau fi completate 15 divizii ale Armatei Roşii. O parte din aceşti recruţi au participat la Operaţiunea Iaşi-Chişinău.

[1942] Министерство внутренних дел: страницы истории (1802-2002 гг.). Санкт-Петербургский университет, МВД России). СПб. 2001. С. 445.
[1943] http:// www.pogranec.ru/showthread.php?p=1668005.

Soldaţii basarabeni, mobilizati în armata română, nu doreau să lupte împotriva ruşilor. Această situaţie era cunoscută pe ambele părţi ale frontului. În august 1944, cînd 14,1 mii de moldoveni s-au predat, prin ordinul generalului F. Tolbuhin aceştia au fost lăsaţi la vatră, iar apoi recruţaţi în Armata Roşie. Aproape toţi moldovenii, care mai rămăseseră în armata română, în toamna anului 1944 au scris cereri să fie transferaţi în Armata Roşie[1944].

În septembrie 1944, după eliberarea raioanelor de centru şi de sud ale Moldovei, mobilizarea a continuat pe întreg teritoriul republicii. Către 10 februarie 1945 numărul celor recrutaţi a atins cifra de 242000[1945]. Din momentul eliberării teritoriului republicii pînă la sfîrşitul războiului au fost mobilizaţi 256800 de bărbaţi[1946]. Punînd la socoteală pe cei recrutaţi în 1941, numărul băştinaşilor − ostaşi ai Armatei Roşii − a depăşit cifra de 391000, 14,4% din populaţia republicii.

În raioanele eliberate ale Moldovei nu exista o evidenţă precisă a supuşilor serviciului militar nici în 1944, nici în 1945, de aceea o parte însemnată a locuitorilor republicii, recrutaţi în 1944-1945 trebuie consideraţi voluntari. Persoane, care, sub diferite motive (probleme familiale, starea sănătăţii ş.a.) încercau să evite mobilizarea, au fost foarte puţine, vreo 5% din contingentul de mobilizare[1947].

Înainte de a fi trimişi pe front recruţii erau instructaţi, însuşind deprinderi de luptă, de aceea luptau nu numai vitejeşte, dar şi cu pricepere. Numărul celor căzuţi pe front a fost moderat. Într-un an de luptă din aprilie 1944 pînă în mai 1945 în luptele cu trupele germane şi maghiare au căzut 40592 de recruţi din Moldova[1948].

Moartea fiecăruia a fost o durere nealinată şi o pierdere de neîmplinit pentru părinţii, copiii, soţiile, toţi cei apropiaţi; dar cei căzuţi au alcătuit doar 15,8% din contingentul celor recrutaţi în acea perioadă în republică. Pierderile în rîndurile celor recrutaţi la începutul războiului au fost mai mari.

Desigur, către 1944 poporul a obosit peste măsură de război. Dar 95% din recruţi au executat ordinul de mobilizare. Recruţii din Moldova au luptat destoinic. Pentru fapte de vitejie 250000 din ei au fost decoraţi cu ordine şi medalii ale Uniunii RSS[1949]. Calea de luptă a multor din ei merită măcar o scurtă expunere.

Soarta ostaşilor din Moldova. Prin voia soartei primul avion german la începutul Marelui Război pentru apărarea Patriei a fost doborît în cerul Belorusiei de comisarul escadrilei Anatolii Socolov. El s-a născut în 1911 la Chişinău într-o familie de muncitori. În 1918, cînd Basarabia a fost ocupată de români, familia Socolov s-a refugiat peste Nistru, stabilindu-se lîngă Kiev. Începînd serviciul militar, A. Socolov a însuşit tehnica pilotării a cîtorva tipuri de avioane de vînătoare, devenind un aviator iscusit şi curajos. Pentru participarea în luptele aeriene în vremea războiului finlandez a fost decorat cu ordinul Steaua Roşie. Către decembrie 1941 A. Socolov a doborît 8 avioane ale duşmanului. La 25 ianuarie 1942, în toiul luptelor în apropierea Moscovei, el a căzut la datorie. I-a fost conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice[1950].

[1944] Caşu I. „Politica naţională" în Moldova Sovietică. P. 128.
[1945] Postica E. Rezistenta antisovietică in Basarabia. 1944-1950. Chisinău. Ştiinţa. 1997. P. 50.
[1946] История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. С. 240.
[1947] Vezi: Postica E. Op. cit. P. 57.
[1948] История Республики Молдова. С. 240.
[1949] История Республики Молдова… С. 241.
[1950] http:// www.airwar.ru/history/aces/ace2ww/pilots/sokolov_a_m.html.

Comandantul escadrilei regimentului 55 de aviaţie de vînătoare locotenentul superior Simion Harhalup încă în ajunul războiului avea reputaţia de as. A zburat cu toate tipurile de avioane, care erau în dotarea Armatei Roşii, a instruit aviatorii tineri; Eroul Uniunii Sovietice Alexandru Recicalov îl socotea îndrumător al său. La 26 iunie 1941 S. Harhalup a decolat în fruntea unui grup de avioane „МИГ-3" la acoperirea forţelor sovietice terestre lîngă Bălţi. În luptă deasupra Prutului a incendiat un „Iunkers-88". Deoarece o mitralieră de bord a avionului lui S. Harhalup a ieşit din funcţiune, el a mers la atac direct împotriva altui avion inamic, forţîndu-l să aterizeze pe aerodrumul sovietic. La 29 iunie într-o luptă inegală cu 5 avioane germane deasupra satului său natal Valea Adîncă din raionul Camenca, S. Harhalup a căzut eroic. Consătenii împreună cu camarazii săi l-au înmormîntat solemn [1951].

Divizia a 16-a de tancuri sub comanda colonelului Mihail Mîndru, originar din Orhei, a constituit forţa de şoc a unei contralovituri de la începutul Războiului pentru apărarea Patriei, întreprinse la 10-12 iulie 1941 lîngă Bălţi de corpul de armată al generalului R. Malinovskii, viitor mareşal al Uniunii Sovietice. Atunci nu s-a reuşit eliberarea oraşului, dar tanchiştii au păstrat tehnica, efectivul şi spiritul de luptă. Moldoveanul M. Mîndru a căzut cu moarte de erou în luptele de lîngă Umani în vara tragică a anului 1941.

Gheorghii Cernicenco, originar din Tiraspol, pilot al aviaţiei marine, din primele zile ale războiului se afla în luptă. A participat la apărarea Odesei, Sevastopolului, a Caucazului de Nord. Sub comanda lui escadrila a 5-a a regimentului de aviaţie cu torpile doar în primii doi ani de război a aruncat în aer 7 depozite de muniţii, a nimicit 4 noduri de cale ferată, trei locuri de trecere peste rîu, a scufundat 6 corăbii de transport, a nimicit 39 de tancuri, 11 baterii, 35 de avioane, 558 de camioane şi circa 3000 de soldaţi şi ofiţeri ai duşmanului. La 24 iulie 1943 pentru executarea exemplară a sarcinilor de luptă ale comandamentului, pentru vitejie şi eroizm maiorului de gardă Gh. Cernicenco i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

Boris Glavan, student al şcolii pedagogice din Chişinău, originar din satul Ţarigrad, raionul Drochia, de acum în iunie 1941 era voluntar în batalionul de vînătoare din Bălţi. Apoi a participat în lupte pe front, a fost traducător la statul major al diviziei 296 de puşcaşi. În vara 1942 unitatea sa a nimerit în încercuire. Boris se strecoară în oraşul Krasnodon, în Donbas, unde erau şi părinţii, ajunşi aici, evacuîndu-se din Moldova. A devenit membru al organizaţiei ilegaliste „Garda Tînără". Conducătorii organizaţiei i-au încredinţat păstrarea armelor. A montat un aparat de radio, pentru a asculta ştirile transmise de Biroul sovietic de informaţii, scria şi difuza foi volante, dobîndea arme; cu participarea sa se elaborau şi se înfăptuiau operaţiuni de luptă: atacul camioanelor germane, eliberarea prizonierilor. În ianuarie 1943 Boris Glavan, împreună cu alţi ilegalişti, a fost arestat de gestapo. A rezistat torturilor, n-a divulgat nimic şi pe nimeni. Alături de alţi eroi ai organizaţiei „Garda Tînără" a fost aruncat în gura unei mine de cărbune părăsite. Fratele mai mic al lui Boris − Mihail Glavan, de asemenea, din primele zile s-a aflat pe front. A căzut în luptă pentru eliberarea Poloniei în august 1944[1952].

O neobişnuită soartă militară a avut-o regizorul studioului de cinema din Kiev Piotr Verşigora. Născut în satul Severinovca de lîngă Camenca în stînga Nistrului într-o familie de învăţători, el chiar din primele zile ale Războiului pentru apărarea Patriei a

[1951] http:// aeroram.narod.ru/win/h/harhalup_si.htm.
[1952] http:// narodsopr.ucoz.ru/index/boris_glavan/0-39.

fost recrutat în Armata Roşie, iar de acum în iulie-august participa în luptele de lîngă Kiev în calitate de ajutor al comandantului de pluton, apoi comandant de companie. În timpul retragerii diviziei a 264-a de puşcaşi pe malul de est a Niprului compania sub comanda lui P. Verşigora apără trecerea. Peurmă cu mijloace improvizate a traversat marele rîu al Ucrainei. De acum pe malul răsăritean al Niprului P. Verşigora a fost rănit, iar, după cîteva zile, din nou a nimerit în încercuire. Capturînd un camion german, cu un grup de ostaşi el a ieşit din încercuire, parcurgînd peste 100 km prin teritoriul ocupat. A fost corespondent militar, iar în mai 1942 a devenit rezident al direcţiei de recunoaştere a Frontului Breansc fiind paraşutat în zona partizanilor. Informaţiile dobîndite de el le-au permis aviaţiei sovietice să nimicească o mare concentrare a trupelor şi a tehnicii duşmanului la staţia de cale ferată Breansc, să înfăptuiască alte operaţiuni.

Din august 1942 P. Verşigora conduce serviciul de recunoaştere al slăvitei divizii de partizani sub comanda generalului Sidor Covpac, de două ori Erou al Uniunii Sovietice. În decembrie 1943 este numit comandant al marei unităţi de partizani. Sub comanda lui divizia a săvîrşit în 1944 un raid victorios în Ucraina de Vest, în Polonia şi Belorusia. Lui P. Verşigora i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice şi gradul de general-maior. În 1944 a apărut cartea lui P. Verşigora „Oameni cu conştiiţa curată", probabil, cele mai strălucite şi memorabile pagini consacrate războiului de partizani pe teritoriul ocupat al Uniunii Sovietice. Mai tîrziu P. Verşigora s-a manifestat ca un istoric al mişcării de partizani.

Prascovia Didîc, studentă de 18 ani a Institutului pedagogic din Tiraspol, a fost recrutată în armată ca soră medicală. În iulie 1941, cînd şefii au aflat că ea, în afară de limba maternă − moldovenească şi cea rusă mai cunoaşte şi limba ucraineană, i-au propus să treacă în serviciul de recunoaştere. Ca cercetaş-radiotelegrafist, a fost paraşutată în regiunea Poltava, ocupată de germani. Însoţitorul s-a dovedit un nătîng, cu toate acestea, Prascovia a îndeplinit misiunea. A fost prinsă de gestapo, dar a reuşit să evadeze şi să dobîndească pentru comandamentul sovietic documente de importanţă militară. În timpul trecerii liniei frontului a fost rănită. După ce s-a vindecat a fost paraşutată cu o nouă misiune în regiunea Kievului. Dînsa s-a angajat la lucru în oraş, la serviciul de telecomunicaţii, avînd posibilităţi de a obţine informaţii importante. La 6 noiembrie 1943 oraşul Kiev a fost eliberat.

Dar războiul continua. Prascovia Didîc s-a apucat să înveţe limbile poloneză şi germană. Împreună cu un alt cercetaş, german sovietic, doctor din Permi, ea fost paraşutată în preajma oraşului Cracovia. Cîteva luni lucrurile au mers bine. Însă Prascovia iarăşi a căzut în vizorul gestapo-ului şi a fost arestată. Salvarea a venit pe neaşteptate. Închisoarea a fost atacată de partizani, care i-au eliberat pe deţinuţi. Salvatorii făceau parte − cine ar putea crede! − din divizia de partizani, condusă de Piotr Verşigora, pămînteanul Prascoviei Didîc. După restabilire P. Didîc în fruntea unui grup de cercetaşi din nou a fost paraşutată în spatele frontului, pe teritoriul Poloniei[1953 r].

O altă studentă a Institutului pedagogic din Tiraspol, originară din satul Sucleea, Lucheria Vozian, de asemenea a fost recrutată în armată chiar în prima zi de război. La 23 iunie batalionul, în care ea a fost numită soră medicală, a intrat în luptă la Leuşeni,

[1953] Гуревич Я. В тылу врага. Кишиневские новости. 2010. 2 апреля. http://www.kn.md/?idn=3385.

[r] Nota redactorului ştiinţific: P.G. Didâc a scris povestirea „În spatele frontului duşman" şi a devenit prototipul eroinei pricipale ale filmurilor artistice „Mariana" şi „Riscul".

pe Prut. Aflînd că L. Vozian este studenta facultăţii de istorie şi că împuşcă bine, comandamentul a numit-o politruc al companiei de cercetaşi. În componenţa ei Lucheria a participat la apărarea Odesei, efectuînd raiduri în spatele duşmanului[1954]. În luptele de pe teritoriul Moldovei, la apărarea Odesei şi a Sevastopolului a participat şi colegul ei de facultate, mai tîrziu devenindu-i soţ − Afanasie Repida[r]. În anii de după război L. Repida a lucrat ministru al controlului de stat al RSS Moldoveneşti. L. Repida şi A. Repida au devenit istorici, doctori habilitaţi, profesori universitari.

În luptele de lîngă Odesa sora medicală, moldoveanca Maria Motîngă a scos de pe linia întia a frontului mai mult de 300 de soldaţi şi ofiţeri răniţi. Tot astfel s-a evidenţiat pe cîmpul de luptă lîngă Odesa şi la Stalingrad sora medicală, găgăuzoaica Maria Slavioglo[r2].

Originarii Moldovei au participat şi la apărarea Moscovei. Printre aceştia era generalul Nichita Lebedenco. Fecior de ţărani, el şi-a petrecut copilăria în satul Chirhana Nouă (astăzi satul Lebedenco din raionul Cahul din sudul Moldovei). În 1918 familia Lebedenco s-a refugiat peste Nistru. Nichita s-a înrolat în Armata Roşie şi a participat la războiul civil. Devenind ofiţer, a participat la războiul cu Finlanda din 1939-1940. În octombrie 1941, în momentul tragic al apărării capitalei sovietice, colonelul N. Lebedenco a fost numit comandant al diviziei a 50-a de de puşcaşi, care purta lupte sîngeroase în direcţia Mojaisc. Divizia a respins inamicul din localităţile de lîngă Moscova: Tucicovo şi Dorohovo. În 1943, fiind de acum comandant al corpului 33 de armată de gardă, N. Lebedenco a luptat în Ucraina. În august 1944 lîngă oraşul Baranuv din Polonia, manevrînd cu iscusinţă, a respins contralovitura unui corp de tancuri al inamicului. La 23 septembrie 1944 general-locotenentului N. Lebedenco i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice. Corpul 33 de armată a participat, de asemenea în operaţiunea de cucerire a Berlinului. În mai 1945 N. Lebedenco devene primul comandant militar al Vienei eliberate, iar apoi şi a Drezdei[1955].

Cu decoraţii guvernamentale a fost menţionată participarea la luptele pentru apărarea Moscovei a aviatorului Andrei Grecul şi a tanchistului Mihail Muntean. Tiraspoleanul Pavel Şcerbinco în anii MRPAP a comandat regimentul 1593 de artilerie antitanc. A fost rănit în lupte de 12 ori. În mod deosebit s-a distins regimentul său la forţarea Niprului. Numai în septembrie − octombrie 1943 regimentul a nimicit 45 de tancuri, 46 de blindate, 4 baterii, 20 de tunuri, 65 de aruncătoare de mine, a doborît 3

[1954] Русское слово. 2010. № 19 (280), 21 мая.

[r] Nota redactorului ştiinţific: În timpul apărării Sevastopolului s-a manifestat infanteristul marin A. Repida. Fiind grav rănit, mult timp era considerat ucis. În ultimele minute, în ajunul părăsirii fortăreţei de pe Marea Neagră însă, fiind fără cunoştinţă, el a fost găsit de camarazii săi de arme marinari şi evacuat la Novorosiisk cu ultima navă militară sovietică care a părăsit Sevastopolul. Numai după o perioadă de tratament de câteva luni el s-a reîntors în armată şi a luptat până la sfârşitul războiului. // Vezi: Nazaria S. O istorie contra miturilor. P. 429.

În anii ’60-’80, cu mici întreruperi, Afanasie Vasilievici a fost decan al facultăţii de istorie al USM, devenind un adevărat părinte pentru mai multe generaţii de studenţi. Fiind un om simplu, modest, lipsit de orice trufie, niciodată nu povestea despre faptele sale din anii războiului. Totodată, era un mare iubitor de viaţă, om cu simţul umorului, pentru ce era iubit de studenţi şi respectat de colegi.

[r2] Nota redactorului ştiinţific: Născută în Ciadâr-Lunga, M. Slavioglo a devenit cunoscută prin faptul că l-a scos grav rănit de pe câmpul de luptă pe Ruben Ibarruri, viitor erou al Uniunii Sovietice şi erou naţional al poporului spaniol.

[1955] http:// ru.wikipedia.org/wiki.

avioane, a nimicit 23 de cazemate şi mai mult de 3000 de soldaţi şi ofiţeri ai inamicului. Titlul de Erou al Uniunii Sovietice locotenent-colonelului P. Şcerbinco i s-a conferit la 25 octombrie 1943.

Serghei Poleţkii s-a născut la Bender. În 1918 familia Poleţkii s-a refugiat în Ucraina. A fost recrutat în Armata Roşie în 1928. Pe front s-a aflat din primele zile ale războiului. A comandat cu succes unităţi de artilerie. Pentru merite de luptă a fost decorat cu două ordine Drapelul Roşu cu ordinul Suvorov de gradul a 3-lea, cu ordinul Steaua Roşie. La 5 mai 1945 colonelului S. Poleţkii i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice pentru conducerea energică a unor mari forţe de artilerie în timpul asaltului Königsbergului şi bărbăţia manifestată în luptele de stradă din acest oraş. În timpul luptei pentru raionul Ponarta, pentru nodul feroviar principal şi în procesul forţării rîului Preghel colonelul S. Poleţkii, aflîndu-se la punctele de observaţie ale unităţilor subordonate, personal dirija folosirea cu maximă eficienţă a tirului de artilerie. La 22 aprilie în luptele de lîngă Pillau Poleţkii a fost rănit de o schijă de proiectil. Rana s-a dovedit a fi mortală. La 15 mai el s-a stins din viaţă[1956].

Din primăvara 1942 a luptat pe frontul de la vest de Moscova Stepan Colesnicenco, originar din Grigoriopol. A parcurs calea de la pilotul de rînd pînă la ajutorul comandantului regimentului de aviaţie de vînătoare. În iunie-iulie 1943, în perioada bătăliei de la Kursk, S. Colesnicenco a doborît 16 avioane ale inamicului, faptă pentru care a primit mulţumirea personală a mareşalului Gh. Jucov. I-a fost conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice. La 30 august 1943 lîngă oraşul Sumî dînsul, de unul singur, a intrat în luptă cu cinci avioane duşmane şi a fost doborît[1957].

Fostul director al şcolii medii din satul Raşcov (raionul Camenca) Fiodor Jarcinskii a început calea de luptă ca soldat de rînd. A participat în luptele de lîngă Jitomir, Kiev, Harcov. A fost rănit. După lecuire a fost trimis să înveţe la şcoala de tanchişti, evacuată la Peatigorsc. La 9 august 1942 cursanţii au fost transferaţi la apărarea or. Peatigorsc împotriva armatei 1-a de tancuri a wermachtului. Deşi nu şi-a putut menţine poziţia, unitatea nu şi-a pierdut capacitatea de luptă. La poalele muntelui Elbrus F. Jarcinskii a participat la lupte cu vînătorii de munte din divizia germană de elită „Edelweis". La 29 august, el, adjunct al comandantului de companie, a scos din încercuire un grup de cursanţi. La 4 septembrie 1942 cursanţii şcolii de tanchişti au fost evacuaţi în oraşul Marî din Turcmenia, unde şi-au încheiat învăţătura. Locotenentul F. Jarcinskii a revenit pe front în octombrie 1943. A participat la Operaţiunile Kirovograd, Corsuni-Şevcenco, Umani-Botoşani. În februarie 1945, cînd corpul de armată lupta în Silezia, iar apoi a luat parte la operaţiunea de la Berlin, locotenentul superior F. Jarcinskii era şef al cercetaşilor regimentului de tancuri. În fruntea grupului de cercetaşi în repetate rînduri a pătruns în spatele frontului duşman. La 21 aprilie un grup din 8 cercetaşi sub comanda lui F. Jarcinskii a descoperit în orăşelul Troienbritzen (landul Brandenburg) un lagăr de concentrare. Cercetaşii au atacat şi au nimicit paza lagărului, eliberînd 4500 de prizonieri, printre care se afla şi fostul comandant al forţelor armate ale Norvegiei general-maiorul Otto Ruge. F. Jarcinskii în această lupta a nimicit personal 6 duşmani şi pe comendantul lagărului, dar a fost rănit mortal. Titlul de Erou al Uniunii Sovietice i-a fost conferit lui F. Jarcinskii postmortem[1958].

[1956] http:// www.pridnestrovie-daily.net/gazeta/articles/view.aspx?ArticleID=17014.
[1957] http:// airaces.narod.ru/all10/kolesnch.htm.
[1958] http:// ru.wikipedia.org/wiki/.

Doi originari din Moldova au fost decoraţi cu ordine înalte ale URSS pentru fapte săvîrşite la forţarea Niprului. Mihail Pavloţkii s-a născut la Tiraspol, a fost recrutat în armată în 1940. În 1941 a absolvit Şcoala militară din Leningrad şi în mai 1942 a fost trimis pe front şef al serviciului de telecomunicaţii al regimentului antiaerian. În 1943 comanda un batalion, apoi a fost ajutor al şefului statului major al regimentului de infanterie. La 23 octombrie 1943 lîngă satul Comarin, raionul Braghinsc din regiunea Gomel comandantul subunităţii de asalt căpitanul Pavloţkii primul a trecut Niprul, a ocupat un cap de pod şi cu tiruri susţinute a acoperit traversarea rîului a regimentului său; în lupta pentru satul Berezki primul a pătruns pe poziţia duşmanului şi două zile a respins contraatacurile. Cu toate că era rănit, a nimicit circa 50 de soldaţi ai inamicului. Pentru fapta de eroism manifestată la forţarea Niprului lui M. Pavloţkii i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice[1959].

Din iunie 1942 a luptat pe front tînărul muncitor din Camenca Ivan Coval, sergent superior de artilerie. La 26 septembrie 1943 el şi servanţii tunului au trecut pe insula din mijlocul Niprului în apropiere de Dnepropetrovsc. Apoi grupul de asalt a ocupat un cap de pod pe malul vestic al Niprului. În luptele pentru capul de pod artileriştii lui I. Coval au nimicit un tanc şi cu foc reţineau infanteria duşmană. Cînd inamicul a încercat să iasă în flancul apărătorilor capului de pod, I. Coval şi-a ridicat camarazii la atac. Împreună cu alţi soldaţi şi ofiţeri, care au săvîrşit fapte de eroism la forţarea rîului Nipru, lui I. Coval i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice[1960].

Tiraspoleanul Vladimir Bocicovskii avea 18 ani, cînd a început războiul. S-a evacuat cu familia spre răsărit, apoi a devenit cursant al unei şcoli de tanchişti. A participat la lupte. Pentru bărbăţie şi eroism V. Bocicovskii a fost decorat cu ordinul Drapelul Roşu. În vara 1943 V. Bocicovskii era de acum locotenent superior, comandant al unei companii de tancuri. La 6 iulie în bătălia de la Kursk asupra companiei lui din 10 tancuri înaintau 100 de tancuri germane. Inamicul era susţinut de aviaţie şi artilerie. Dar tanchiştii lui V. Bocicovskii au scos din luptă 16 tancuri ale duşmanului, printre care 3 tancuri grele „Tigru" şi au zădărnicit înaintarea duşmanului. Însuşi comandantul a fost rănit, dar echipajul său a doborît 3 tancuri. În anii 1944-1945 dînsul a devenit cunoscut datorită raidurilor de tanc în spatele frontului inamic. În vremea unui asemenea raid în regiunea Nistrului de Sus, tanchiştii lui V. Bocicovskii a pătruns în Ciortcov, au ocupat oraşul şi l-au menţinut pînă la venirea forţelor principale. Pentru această faptă căpitanul de gardă V. Bocicovskii a fost învrednicit de titlul de Erou al Uniunii Sovietice. A urmat participarea la luptele de pe teritoriul Poloniei şi Germaniei. V. Bocicovskii a sfîrşit războiul în grad de locotenent-colonel[1961]. După război a rămas în serviciul militar, ieşind în retragere în grad de general-locotenent.

Moldoveanul Serghei Bolgarin din satul Corotnoe din stînga Nistrului la începutul războiului avea 16 ani. Ca şi mulţi alţi pămînteni, în iulie 1941 împreună cu familia s-a retras spre răsărit. A fost recrutat în armată în 1943. A fost mitralior într-o unitate de cavalerie. La 25 iunie 1944 în lupta pentru satul Şirchi din Belorusia a nimicit o mitralieră şi 25 de soldaţi ai duşmanului, pe alţi trei i-a făcut prizonieri. La 8 iulie în apropierea oraşului Lida cu mitraliera sa a nimicit 50 de soldaţi ai inamicului. La 10 iulie în timpul forţării rîului Ditva S. Bolgarin a pătruns pe podul de cale ferată, a nimicit geniştii duşmani, care încercau să arunce în aer podul, apoi deschizînd focul, a permis

[1959] http:// ru.wikipedia.org/wiki.
[1960] http:// dnestrtur.narod.ru/catalog/pridnestrove/kamenka/.
[1961] http:// ru.wikipedia.org/wiki/.

escadronului de cavalerie să ocupe podul. În luptele pentru forţarea rîului Neman S. Bolgarin a fost grav rănit. Aflîndu-se în spital a citit în ziar Ucazul Sovietului Suprem a Uniunii RSS despre faptul că a devenit Erou al Uniunii Sovietice[1962].

Ca şi pămînteanul său S. Bolgarin, Ion Soltîs la începutul războiului avea 16 ani, lucra în colhoz. În anii ocupaţiei a văzut cu ochii proprii sălbătăciile fasciştilor, inclusiv exterminarea în masă a evreilor. Ca şi alţi ţărani, familia Soltîs o ducea greu. A fost impus la munci forţate. La amenajarea drumului Cuzmin-Camenca a făcut cunoştinţă cu conducătorul organizaţiei ilegaliste din Camenca Iacob Kucerov şi a început să difuzeze în satele Cuzmin, Ocniţa, Gruşca foi volante cu ştiri despre situaţia de pe front. În aprilie 1944, cînd raionul Camenca a fost eliberat, Ion, împreună cu verişorii Maxim şi Emilian, a fost recrutat în Armata Roşie. În luna mai, după instruirea într-un regiment de rezervă, a fost trimis pe front lîngă Orhei. În prima luptă a fost rănit. Lecuirea a durat două luni, astfel că la Operaţa Iaşi-Chişinău I. Soltîs n-a participat. A fost îndreptat în regimentul 548 de infanterie, ce lupta în Polonia. La 15 februarie 1945 în luptele pentru localitatea Luizental de pe rîul Bober (la 14 kilometri nord de Boleslaveţ) I. Soltîs printre primii a trecut rîul şi trăgînd din mitralieră acoperea forţarea rîului de către compania sa. Apoi cu grenade a nimicit servanţii unei mitraliere a duşmanului. Dar o altă mitralieră, ocrotită de cazemată, continua tirul. I. Soltîs, fiind rănit, mobilizîndu-şi puterile, a astupat cu corpul său ambrazura. Cu preţul vieţii sale a contribuit la îndeplinirea sarcinii de luptă a companiei[1963].

Grigore Sorochin s-a născut în Siberia, apoi s-a stabilit în Moldova şi de aici a fost recrutat în armată. A fost artilerist. La sfîrşit de martie 1945 vreo 20 de tancuri ale duşmanului s-au apropiat de poziţiile noastre şi au început să tragă direct în ostaşii, care se adăposteau în tranşee. Gr. Sorochin împreună cu servanţii au sărit din tranşee ajungînd la tunul lor. Trăgînd de la distanţă mică, echipa de servanţi a lui Gr. Sorochin a scos din luptă 3 tancuri ale inamicului. Vreme de o zi şi o noapte nu s-a îndepărtat de la tunul său şi a respins 13 atacuri ale duşmanilor. Pentru această faptă lui Gr. Sorochin i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice. A căzut la datorie lîngă Berlin.

În aceleaşi zile, în apropiere de Berlin, a săvîrşit o faptă eroică Şabs Maşcauţan, originar din Orhei. În 1941 avea doar 17 ani. La începutul războiului împreună cu familia s-a evacuat în Caucazul de Nord. A fost angajat lucrător de linie pe sectorul telecomunicaţii al batalionului de muncă, fiind recrutat în Armata Roşie în 1942 din oraşul Esentuchi. Devine ţintaş de tun într-un regiment de artilerie antitanc. A participat la luptele pentru eliberarea oraşelor Taganrog, Melitopol, în Crimeea, în Prusia de Est şi în Polonia. La 29 aprilie 1945 lîngă lacul Menning-Zee din apropierea Berlinului, rămînînd singur la tun, a intrat în luptă cu o coloană de tancuri germane. Sub tirul duşmanului, trăgînd cu tunul şi aruncînd grenade a distrus un tanc, două maşini de artilerie autopropulsată, două blindate şi vreo 100 de soldaţi şi ofiţeri ai inamicului. Cînd a sosit ajutorul, ostaşii sovietici au capturat 11 soldaţi germani. Lui Ş. Maşcauţan i s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice la 27 iulie 1945[1964].

După cum s-a menţionat, în octombrie 1941, bărbaţii recrutaţi din republicile baltice, din Ucraina de Vest, din Belorusia de Vest, din Moldova şi Bucovina de Nord, unite cu Uniunea RSS în anii 1939-1940, au fost rechemaţi de pe front. Ţăranul din satul basarabean Bardar Mihail Plugaru, aflîndu-se în spatele frontului sovietic, dorea să

[1962] http:// ru.wikipedia.org/wiki/.
[1963] http:// ru.wikipedia.org/wiki/.
[1964] http:// fotki.yandex.ru/users/tatianamichaleva/view/405837/?page=2&ncrnd=843808.

lupte. În acest scop el şi-a schimbat numele de familie în „Plugarev”, iar drept loc de baştină a indicat oraşul Balta, care pînă în 1940 intra în componenţa Republicii Autonome Moldoveneşti[1965]. Este greu de spus în ce măsură l-au crezut cei de la comisariatul militar. Dar M. Plugarev a fost mobilizat, a luptat destoinic, a devenit sergent superior, apoi comandant de al unui pluton de gardă, ce lupta în Caucazul de Nord. La 2 noiembrie 1943 plutonul lui a fost debarcat în Crimeea lîngă orăşelul Maiac, suburbie a oraşului Cherci. Încercînd să lichideze capul de pod, duşmanul a concentrat asupra acestui sector un fov masiv de artilerie, îmbinat cu tir de mitralieră, atacînd cu furie. La 3 noiembrie au rămas în viaţă doar patru ostaşi din plutonul debarcat: M. Plugarev, D. Gherasimov, N. Postocov şi N. Beria din Abhazia. Ultimul, fiind grav rănit, cît mai era în conştiinţă, trăgea în duşman. Ostaşii debarcaţi au menţinut totuşi capul de pod, toţi devenind Eroi ai Uniunii Sovietice[1966].

Dumitru Calaraş, pilot al unui avion de vînătoare se declara rus, născut la Kiev, dar a fost recrutat în Extremul Orient, iar M. Duca, partizan din pădurile Breanscului, se declara ucrainean, născut în regiunea Viniţa. Dar, judecînd după numele de familie, ei sînt legaţi de poporul moldovenesc şi, credem, că se cuvine ca să fie pomeniţi în rîndurile moldovenilor − eroi ai Marelui război.

Navigator al diviziei 236 de avioane de vînătoare, locotenent-colonelul Dimitrie Calaraş a luptat în Crimeea şi în Caucazul de Nord. În luptele aeriene personal a doborît 11 avioane ale inamicului, iar 6 − atacînd în grup. A fost decorat cu două ordine Lenin, cu ordinele Drapelul Roşu şi „Insigna de onoare”. La 29 octombrie a decolat în fruntea unui grup de avioane de vînătoare, acoperind poziţiile brigăzii a 9-a infanterie de gardă. În spaţiul aerian al orăşelului Lazarevscoe de lîngă Soci, grupul a atacat forţele aeriene numeric superioare ale inamicului. D. Calaraş a lovit un avion de vînătoare german „M-109”, dar şi el a căzut. Aceasta a fost al 262-lea zbor de luptă al lui D. Calaraş. A dovedit să doboare personal 14 şi în grup 6 avioane. La 13 decembrie 1942 lui D. Calaraş i-a fost conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice[1967].

Mihail Duca locuia în Breansc. A lucrat fierar şi muncitor la combinatul de cărnuri. În anii 1931-1937 a făcut serviciul în Armata Roşie, apoi a fost activist sindical. În prima zi de război a depus cerere să fie înrolat voluntar într-o unitate de luptă pe front. Dar i s-a recomandat să se înroleze într-un detaşament de partizani, ce se forma la Breansc. Cînd nemţii s-au apropiat de oraş, partizanii s-au adîncit în păduri. M. Duca era cercetaş, dobîndea informaţii, organiza diversiuni. La 6 noiembrie 1941 a organizat în oraşul Oriol o acţiune de o mare însemnătate moral-politică. Un grup de partizani a pătruns în acest centru rejional şi a distrus localul restaurantului, nimicind vreo 100 de ocupanţi. În decembrie 1941 M. Duca a devenit comandant al detaşamentului, iar mai tîrziu − al brigăzii de partizani. În activul acestei unităţi de luptă − mii de soldaţi şi ofiţeri duşmani nimiciţi, nu puţini prizonieri, inclusiv un general, 17 garnizoane ale duşmanului − distruse, 70 de eşaloane deraiate, 57 de poduri de cale ferată şi de şosele aruncate în aer, multe alte operaţiuni de succes. La 1 septembrie 1942 M. Duca, împreună cu alţi comandanţi ai unităţilor de partizani, a fost primit de I. Stalin. A primit gradul militar de general-maior şi titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

[1965] http:// www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=9749.
[1966] http:// ru.wikipedia.org/wiki/.
[1967] http:// aeroram.narod.ru/win/k/kalarash_dl.htm; http:// ru.wikipedia.org/wiki.

În 1944, cînd regiunea Breansc a fost eliberată, general-maiorul M. Duca a devenit audient al cursurilor Marelui stat-major. La 24 aprilie 1945 a fost numit comandant al diviziei a 82-a infanterie de gardă, în fruntea căreia a participat la asaltul Berlinului. La 24 iunie 1945 la Parada Biruinţei de pe Piaţa Roşie din Moscova general-maiorul M. Duca a fost învrednicit să poarte cheia simbolică a Berlinului îngenuncheat.

Rechemarea basarabenilor din unităţile de luptă în octombrie 1941 nu avea nici un temei şi a fost o greşeală politică. Comandanţii de toate rangurile şi nivelele înţelegeau acest lucru şi încredinţau recruţilor din Basarabia cele mai responsabile sarcini. Basarabenii îndreptăţeau acestă încredere.

Către sfîrşitul anului 1945 în Moldova s-au întors 307000 de luptători demobilizaţi. Ei au întărit în poporul moldovenesc conştiinţa coparticipării la cucerirea biruinţei, au înălţat demnitatea naţională a poporului moldovenesc, a tuturor comunităţilor naţionale din republică. Pe mulţi ani înainte luptătorii de pe front au servit forţă socială principală în activitatea de restabilire şi dezvoltare a economiei republicii.

Capitolul V. CRIME ŞI PEDEPSE

§ 1. Detrimentul adus Moldovei de război şi ocupaţie

Războiul şi ocupaţia au distrus nu numai economia, dar şi infrastructura socială existentă în Moldova în 1940 – prima jumătatea a anului 1941. S-a redus brusc numărul populaţiei, întîi de toate partea ei economic activă. Oraşele republicii, în primul rînd capitala, erau în ruine, erau distruse industria şi infrastructura transportului, sistemul asistenţei medicale şi al securităţii sanitare. Dauna principala consta în pierderile umane. Proporţiile şi structura acestor pierderi merită să fie examinate în primul rînd.

Pierderile demografice. Dauna principală şi cea mai sensibilă, adusă Moldovei de război şi de ocupaţie, era nimicirea în masă a populaţiei. Considerăm oportună trecerea în revistă a factorilor, care au stat la baza politicii de genocid.

Peste Republica Moldova de două ori a trecut tăvălugul frontului. În urma bombardamentelor din 10-12 iulie 1941 a oraşului Bălţi, potrivit datelor administraţiei române, au fost scoşi de sub ruine 426 de cetăţeni ucişi. Mult mai mari au fost pierderile de populaţie la Chişinău. În iulie aviaţia românească a bombardat oraşul, mai ales piaţa gării, unde aşteptau să se încarce în vagoane mii de refugiaţi, şi drumurile spre Vadul lui Vodă şi Bender. La 16 iulie, în ajunul pătrunderii trupelor germane şi române în oraş, Chişinăul a fost supus unui puternic tir de artilerie din partea inamicului. Spre seară străzile erau acoperite de cetăţeni ucişi. La Dubăsari au fost ucişi de bombe 40 de oameni, în satul Sarata Veche raionul Făleşti au fost ucişi 19 oameni, în satele din raionul Kotovsk (Hînceşti) – 49.

Mult mai mulţi oameni paşnici au murit în procesul evacuării. Aviaţia germană şi românească bombarda fără cruţare coloanele de bejenari şi trenurile cu populaţie evacuată. Surprinzînd mii de bejenari la trecerea pe pontoane peste Nistru de la Vadul lui Vodă, trupele germane s-au dedat la o căsăpire de masă. O asemănătoare căsăpire s-a repetat lîngă localitatea Akmecetca pe Bugul de Sud. O parte de bejenarii din Moldova s-au îndreptat spre Odesa. Acest oraş, încercuit încă de la început de august de unităţi germane şi româneşti, a fost menţinut de Armata Roşie pînă la 16 octombrie, cu toate acestea, o parte din bejenari nu s-a putut evacua. Bejenarii din Moldova constituiau o parte din ostatici – „evrei şi comunişti suspecţi”[1968], împuşcaţi sau spînzuraţi în străzile Odesei la 22 octombrie, şi 22000 arşi de vii în suburbia Dalnic în zilele următoare. Ceilalţi evrei bejenari au fost închişi în lagăre de concentrare, unde au pierit.

Bejenarii moldoveni, ruşi, ucraineni ş.a. rămaşi în teritoriile ocupate aveau mai multe şanse de supravieţuire decît evreii. Potrivit datelor administraţiei româneşti, din noiembrie 1941 pînă în octombrie 1943 în Moldova s-au întors 67073 de bejenari ai anului 1941. Dat fiind că o parte din bejenari au revenit pe ascuns, este de presupus că numărul lor a fost mai mare. Cu toate acestea, trebuie să recunoaştem că în procesul evacuării au murit zeci de mii de locuitori ai Moldovei.

În perioada ocupaţiei fasciste jertfe ale primului val de teroare au devenit nu mai puţin de 1000 de funcţionari, de ţărani, muncitori moldoveni, ruşi, ucraineni ş.a., împuşcaţi de trupele române în iulie-august 1941. Din septembrie 1941 pînă în iulie 1942 au fost arestaţi şi deferiţi judecăţii încă 18359 de moldoveni şi alţi locuitori pravoslavnici ai Moldovei[1969]. Cei deţinuţi erau supuşi chinurilor şi schingiuirilor, erau ţinuţi

[1968] Comisia Internationala pentru studierea Holocaustului. Raport final. P. 149-152.
[1969] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 4232. Fila 634.

în condiţii inumane, de antisanitarie şi constrînşi prin foame. Comportarea bestială faţă de deţinuţi a provocat extreminarea lor catastrofală. În februarie 1943 au fost trimişi în lagărele de concentrare din Transnistria şi nimiciţi 860 de locuitori ai Basarabiei – participanţi ai evenimentelor din 28 iunie 1940[1970].

Deţinuţii mureau şi în lagărele de concentrare pentru cei suspectaţi de politică, inclusiv adepţii stilului vechi de slujire bisericească, de la Vertiujeni, în lagărele de concentrare a celor „suspecţi" de la Oneştii Noi, în lagărele de muncă forţată din Sadaclia Fridenstal, Deneviţ, în închisorile din Tiraspol, Rîbniţa, Chişinău, Bălţi, Soroca, Cahul, Orhei, Dubăsari. Peste 700 de tineri, cum s-a menţionat, au fost ucişi în mai – iunie 1944 de jandarmii români în vremea raziilor asupra persoanelor care se eschivau de mobilizare. În afară de aceasta jandarmii germani şi români, trupele germane şi române au împuşcat aproape 500 de partizani şi persoane care îi ajutau.

Ocupanţii au desfăşurat o teroare de proporţii la răsărit de Nistru. În judeţele Tiraspol, Dubăsari şi Rîbniţa, din momentul ocupaţiei pînă la 1 august 1943 tribunalele româneşti au pronunţat sentinţe încă asupra 6129 de dosare. La închisorile din Rîbniţa, Dubăsari şi Tiraspol ocupanţii, înainte de a fugi, i-au împuşcat pe deţinuţi, indiferent de sentinţele pronunţate.

Pedeapsa corporală a muncitorilor, ţăranilor şi funcţionarilor, bătăile în fiecare zi a locuitorilor pentru orice motiv, devenite elemente de neapărat al comporatamentuli poliţiştilor şi jandarmilor români, erau nişte forme de genocid legalizat. S-a răspîndit şi o astfel de formă tradiţională de pedeapsă ca „bătăile calificate", cînd călăii vătămau organele interne şi cei bătuţi în scurt timp mureau. Chiar după datele Comisiilor Extraordinare de stat pentru examinarea crimelor cotropitorilor fascişti, desigur, necomplete, în anii de ocupaţie au fost supuşi torturilor şi schingiuirilor 207000 de locuitori ai Moldovei, 22713 din aceştia s-au stins din viaţă, în urma chinurilor suferite, înainte de sfîrşitul războiului. La Chişinău au fost supuşi chinurilor şi torturilor 20% din orăşeni – 10255 de oameni, 7923 din aceşti torturaţi în urma bătăilor au murit[1971]. Se poate presupune că în realitate în toată Moldova numărul celor decedaţi în urma comportamentului bestial a fost de două ori mai mare.

Cu mult mai numeroase au fost jertfele genocidului. Cum s-a menţionat, de acum în procesul instaurării regimului de ocupaţie, în iulie 1941, jandarmeria română se răfuia în masă cu evreii. Către început de septembrie în ghetourile şi lagărele de concentrare din Moldova şi în raioanele ei de pe malul răsăritean al Nistrului au fost închişi peste 100000 de evrei. De acum în august-octombrie 1941 numai în Basarabia au fost împuşcaţi sau au murit de foame, de boli, de comportament bestial mai mult de 35000 de evrei. La Dubăsari au fost împuşcaţi 18500 de evrei locali şi din dreapta Nistrului. Din aproximativ 60000 de evrei din Moldova, închişi în lagărele de concentrare din Transnistria, pînă la eliberare au supravieţuit ceva mai mulţi de 5000 de oameni.

În vara anului 1942 în lagărele de concentrare din Transnistria au mai fost nimiciţi 8649 de romi din Basarabia. Acestea au fost lagăre de exterminare. Cu toate că în toamna anului 1943 ţiganilor li s-a îngăduit să se întoarcă la şatre, din romii basarabeni au supravieţuit foarte puţini. Numărul general al oamenilor paşnici, ucişi de ocupanţi sau în detenţie a depăşit 120000 de cetăţeni[1972] – 7% din populaţia Moldovei ocupate.

[1970] Ibid. F. 1894. Inv. 1. D. 18. Fila 10.
[1971] Ibid. F. 1026. Inv. 1. D. 322. Fila 15, 83.
[1972] Шорников П.М. Цена войны. С. 91-95.

Dar încă şi mai numeroase au fost jertfele politicii social-economice a ocupanţilor. Rechiziţionarea în masă a produselor de către autorităţile şi trupele române, blocarea pentru nevoile armatei a rezervelor de cereale şi a vitelor din proprietatea ţăranilor, impunerea unor preţuri „oficiale" extrem de reduse la produsele alimentare scoase pe piaţă au creat în teritoriile ocupate un regim al foametei. Urmările lui, precum şi distrugerea sistemului de asistenţă medicală şi de securitate sanitară, comportamentul sălbatic cu populaţia au contribuit la răspîndirea bolilor sociale, provocate de foame, şi a epidemiilor, la creşterea bruscă a mortalităţii. Cu toate că natalitatea în 1942 a atins nivelul apropiat de maxima biologică, mortalitatea s-a dovedit a fi şi mai înaltă – 34% din decedaţi erau copii în vîrstă de pînă la un an. În urma foametei şi a epidemiilor pe parcursul a aproape 2 ani de ocupaţie (din august 1941 pînă la 15 mai 1943) în Basarabia au murit 220000 de oameni, aproape 10% din populaţia ţinutului[1973].

În ultimul an de ocupaţie, cînd autorităţile româneşti şi armata română înfăptuiau în Transnistria, Basarabia şi Bucovina de Nord „Operaţiunea 1111" şi măsurile în vederea „pămîntului pîrjolit", distrugînd întreprinderile industriei alimentare şi infrastructura de transport, foametea a luat proporţii, numărul celor bolnavi de boli sociale şi epidemice a sporit, ceea ce a făcut să crească cu mai mult de 50% numărul jertfelor politicii sociale a ocupanţilor.

Mecanismul de exterminare pus în funcţiune de ocupanţi a continuat să acţioneze o anumită vreme şi după izgonirea lor. În numărul pierderilor sanitare, provocate de politica regimului I. Antonescu, trebuie incluse şi jertfele epidemiilor de masă şi ale bolilor sociale, provocate de foame, a celor decedaţi după izgonirea ocupanţilor. Numărul general al celor decedaţi în urma tifosului exantematic, a febrei tifoide, tuberculozei, dizenteriei, precum şi a bolilor cardiace, provocate de foamete şi de alte boli, din iunie 1944 pînă în august 1946 au alcătuit în republică 107000 de oameni[1974].

Numărul total al pierderilor umane ale Moldovei în anii MRPAP a atins cifra de 650000 de oameni. Dintre aceştia 84000 au căzut pe front, luptînd în rîndurile Armatei Roşii. Numărul moldovenilor care au decedat în componenţa armatei române în lupta împotriva Germaniei n-a fost mare. Moartea a 550 de mii de locuitori ai Moldovei a fost rezultatul ocupaţiei româno-germane. Urmările politicii genocidului şi ale ruinării economiei, promovate de Bucurestiul oficial în anii 1941-1944 în Moldova, sînt comparabile cu rezultatele politicii naziste înfăptuite în Polonia ocupată.

Situaţia economiei şi a mediului ambiant. Aprecierea urmărilor politicii de jefuire totală şi de pustiire a pămîntului, promovate de regimul I. Antonescu şi de trupele germane în anii 1941-1944, ca o daună enormă adusă economiei şi infrastructurii de transport, sistemului de ocrotire a sănătăţii şi al securităţii sanitare, a însuşi mediului de existenţă a populaţiei Moldovei este prea modestă. Industria Moldovei a fost distrusă practic în întregime. Mai precis, ea a pierdut 90% din capacităţile de producere. Din 1740 de întreprinderi existente în republică în ajunul războiului ocupanţii au distrus definitiv 1037, iar altele 332 parţial[1975]. Industria şi căile fierate au rămas fără majoritatea cadrelor de ingineri, tehnicieni, de muncitori calificaţi[1976].

[1973] Ibid. C. 96-98.
[1974] Ibid. C. 99-101.
[1975] ANRM. F. 3021. Inv. 4. D. 14. Fila 2; Шорников П.М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. С. 50-52.
[1976] История народного хозяйства Молдавской ССР. С. 211.

Distrugerile realizate de ocupanţi la căile fierate au depăşit incomparabil măsurile de paralizare din iulie 1941. Trupele române au demontat liniile de cale ferată Chişinău-Bender, Bender-Căinari şi Revaca-Căinari; în total ocupanţii români au demontat şi au cărat în România şinele de pe 200 de kilometri (din cele 840 de kilometri) de căi ferate existente în Moldova, au arunat în aer 170 de poduri, inclusiv podurile peste Nistru de la Bender şi Rîbniţa, au distrus 322 de poduri de cale ferată din cele 1064 existente în republică, mai bine de 1000 de macazuri, 5 din 8 depouri de locomotive[1977], sistemul de aprovizionare cu apă a căilor ferate, de semnalizare şi de telecomunicaţii. Linia de cale ferată Chişinău-Iaşi ocupanţii n-au demontat-o, probabil, din cauza că în vara anului 1944 ea se afla sub supravegherea partizanilor moldoveni. Dar în vremea retragerii trupele fasciste au dat foc multor poduri de cale ferată şi auto.

Agricultura a fost distrusă prin jefuirea fondului de însămînţare, tăierea livezilor şi a viilor, mînarea în masă a turmelor de vite în România, prin jefuirea tehnicii agricole. Din raioanele de la răsărit de Nistru autorităţile româneşti au reuşit să ia cu sila 60% din cai şi 75% din bovine. Aceeaşi situaţie era şi în Basarabia. Din cauza operaţiilor militare din 1944 au fost pierdute 27,3% din semănăturile de toamnă din întreaga Moldovă[1978]. Sute de mii de ţărani luptau pe front şi agricultura a fost lipsită de cea mai mare parte a braţelor de muncă. Suprafeţe imense au căzut din circuitul economic şi din cauza că arăturile, livezile, viile rămîneau minate. După eliberarea Moldovei numai în patru raioane, care s-au aflat în zona frontului: Ungheni, Călăraşi, Nisporeni şi Bravicea, ostaşii unităţilor de geniu ale Armatei Roşii au dezamorsat 237600 de mine şi alte 31000 de obiecte explozive[1979].

Un factor de sporirii a mortalităţii populaţiei în urma cauzelor sanitare, a fost distrugerea spaţiului locativ. În anii războiului, în Chişinău au fost distruse 9388 de clădiri, 76% din fondul locativ al oraşului[1980]. Oraşele din zona frontului au fost distruse: Bender în proporţie de 80%, Ungheni – 73%, Orhei – 71%, Tiraspol – 40%, chiar şi Bălţiul, aflat în spatele frontului, a fost distrus în proporţie de 50%[1981]. Mai mult de 95% de distrugeri au fost pe seama acţiunilor speciale ale administraţiei româneşti şi ale trupelor germane. La Chişinău, Tiraspol, Rîbniţa, Bender şi Dubăsari au fost distruse conductele de apă şi sistemul de canalizare. Au fost prefăcute în ruine localităţile Corneşti, Valea lui Vlad, Leova. În total au fost distruse 60% din fondul locativ al oraşelor Moldovei. Chiar dacă luăm în consideraţie că numărul orăşenilor în anii războiului s-a redus aproape de 5 ori, de la 501,1 mii de oameni pînă la 117,8 mii de oameni, asigurarea cu spaţiu locativ, la 1 iunie 1945, alcătuia doar 5,8 m^2 pe cap de locuitor[1982]. În raioanele din zona frontului: Olăneşti, Bender, Bulboaca, de unde trupele române şi germane au „evacuat" populaţia, ocupanţii au ars 25 de sate. După izgonirea ocupanţilor, trăitorii s-au întors, dar au fost nevoiţi să locuiască în bordeie.

Creînd condiţii pentru răspîndirea epidemiilor, autorităţile româneşti au distrus instituţiile medicale. Din 427 de instituţii curative, ce activau în Republica Moldova în ajunul războiului, au fost ruinate 350, adică 84% din totalul lor. Personalul medical,

[1977] Ibid.
[1978] Ibid. C. 215.
[1979] Цена войны. С. 69-73.
[1980] Кишинев. Энциклопедия. С. 35.
[1981] Афтенюк С., Елин. Д., Коренв А., Левит И. Указ. соч. С. 379; Баталова Е.В. Забота Коммунистической партии о развитии здравоохранения Молдавии. С. 15.
[1982] ANRM. F. 3002. Inv. 3. D. 3. Fila 38.

constrîns de poliţie, s-a „evacuat" în România, iar populaţia a fost lăsată fără asistenţă medicală. În martie 1944 în raioanele eliberate ale Moldovei erau numai 25 de doctori inclusiv Comisarul poporului pentru ocrotirea sănătăţii Ilie Bobanov şi locţiitorul său Ivan Sorocean, şi 380 de felceri şi surori medicale, de tot 1,7% din numărul de medici şi 7% din personalul medical mediu de specialitate necesar republicii conform normativelor acelor timpuri[1983]. Cu tot ajutorul acordat de Moscova, restabilirea instituţiilor de ocrotire a sănătăţii şi instaurarea ordinii în sistemul sanitar-epidemiologic a cerut timp îndelungat[1984].

Urmările acţiunilor de război creau noi primejdii pentru apariţia unor noi focare de epidemii. După operaţiunea Iaşi-Chişinău pe cîmpurile de luptă au rămas peste 200000 de corpuri neînsufletite ale soldaţilor şi ofiţerilor inamicului. Operaţiunile de curăţire a teritoriului au fost puse pe seama serviciilor sanitare ale Armatei Roşii. Cadavrele ce pluteau pe Prut formau zăpoare, care au trebuit să fie aruncate în aer sau bombardate de aviaţie[1985]. Echipele de înmormîntare lucrau zi şi noapte. Populaţia participa la curăţirea sanitară a terenului şi astfel s-a reuşit să se evite apariţia simultană a unor epidemii. Focare a unor boli infecţioase şi epidemice s-au semnalat în raionul Leova, unde trupele inamicului au suferit pierderi deosebit de numeroase, şi în satul Sîngera, unde, după capitulare, au fost ţinuţi în lagăre 12000 de soldaţi şi ofiţeri germani[1986].

La cifra generală a pierderilor demografice ale Moldovei în perioada celui de-Al doilea război mondial, arătată mai sus, se cuvine să adăugăm peste vreo 120000 de locuitori ai republicii, care au murit de foame în anii 1946-1947. Foametea a fost condiţionată nu numai de seceta anului 1945 şi de peirea roadei anului 1946, dar, în mare parte, de ruinarea agriculturii, industriei, infrastructurii sociale a republicii în anii ocupaţiei româno-germane. Aşadar, pierderile demografice ale Moldovei, populaţia căreia la început de 1941 era de 2700000, în anii de război şi primii ani postbelici au constituit 770 de mii de oameni.

§ 2. Au fost pedepsiţi oare criminalii de război?

În anii Războiului al doilea mondial România a participat la agresiunea împotriva URSS; trupele ei, de-a valma cu armata germană, au ajuns la Stalingrad şi în zonele premontane ale Caucazului, iar administraţia română a promovat o politică de genocid, a ruinat economia şi a distrus oraşele Moldovei şi a unui şir de regiuni ale Ucrainei. Lovitura de palat de la 23 august 1944 şi răsturnarea dictaturii fasciste, nu însemna ca românii-criminali de război ar fi putut fi scutiţi de răspundere. Acordul de armistiţiu între România şi Coaliţia antihitleristă, semnat la Moscova la 12 septembrie, conţinea şi un punct despre pedepsirea criminalilor de război români. Bucureştiului i-a fost oferită posibilitatea de a înfăptui denazificarea societăţii româneşti cu forţele proprii.

Pedepsirea criminalilor de război prezenta nu doar un act de răsplată justă. Înfăptuirea ei de românii înşişi era o condiţie a consolidării antifasciste a populaţiei României şi a mobilizării forţelor naţiunii la eliberarea Transilvaniei şi a altor regiuni ale ţării, ce mai rămîneau încă sub controlul naziştilor. Problema consta în faptul, dacă forţele de stînga ale României erau capabile să realizeze această posibilitate.

[1983] Молдавская ССР в Великой Отечественной войне. Т. 1. С. 422, 423.
[1984] Шорников П.М. Цена войны. С. 69-73.
[1985] Moraru A. Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria. P. 387.
[1986] Шорников П.М. Цена войны. С. 71-73.

Criminali de război români: o tentativă de personificare. Cine, de fapt, trebuiau recunoscuţi în calitate de criminali de război? De la sfîrşit de august 1944 trupele române, care luptau umăr la umăr cu unităţile Armatei Roşii, erau comandate de generali şi ofiţeri − participanţi ai războiului împotriva Rusiei. Nu era vremea de a-i învinui pentru participare la agresiune împotriva Rusiei. Această împrejurare nu însemna însă iertarea celor din ei, care au comis crime de război şi crime împotriva umanităţii. Cum au demonstrat lucrările Tribunalului de la Nurnberg, în lista criminalilor de război trebuiau trecute toate persoanele, vinovate de plănificarea şi desfăşurarea războiului agresiv, de politica de genocid şi teroare, de ruinarea economiei şi infrastructurii sociale în teritoriile ocupate de trupele române.

În afară de I. Antonescu şi de membrii guvernului său, de conducătorii serviciilor de represalii, în lista criminalilor de război trebuiau trecuţi comandanţii, ofiţerii şi soldaţii vinovaţi de acte de genocid, teroare şi jaf, de comportament crunt faţă de populaţia din teritoriile ocupate ale Uniunii RSS, personalul Siguranţei, a serviciului militar de contraspionaj şi al altor servicii speciale şi, desigur, poliţiştii şi jandarmii. Care era, măcar în linii mari, numărul criminalilor de război români?

Cum a demonstrat examinarea dosarului crimelor reprezentantului nivelului de jos al aparatului de ocupaţie, al jandarmului batalionului 8 de jandarmi N. Bertaş, care a „activat" în satul Pavlovca, raionul Grosulov din regiunea Odesa, serviciul de jandarm consta din bătăi zilnice, din arestări şi jefuiri a ţăranilor. La 24 aprilie 1946 tribunalul de război l-a condamnat pe călău la 20 de ani privaţiune de libertate[1987].

Existau destule temeiuri pentru pedepsirea individuală, cel puţin, a 5000 de jandarmi „săteşti" din Transnistria şi cam a tot atîţia din corpul de jandarmi ai Basarabiei şi a vreo mie de jandarmi din Bucovina de Nord. Cifra ce rotunjeşte mii de criminali a fost calculată de cercetătorul moldovean Alex Găină, care a încercat să stabilească numele concrete ale militarilor, jandarmilor şi poliţiştilor români şi ale complicilor locali ai acestora, care au săvîrşit crime pe teritoriul Moldovei.

Primii criminali de război români în registrul acestui istoric sînt înscrişi mareşalul Ion Antonescu, guvernatorul Transnistriei Gheorghe Alexianu, comandantul de armată Petre Dumitrescu, comandantul districtului militar generalul Nicolae Ciupercă. Urmează apoi o listă lungă, dar, după părerea autorului – departe de a fi completă, de ucigaşi învederaţi, care au săvîrşit crime în Chişinău: colonelul Dumitrescu, comendantul ghetoului; Vasiliu, preşedintele tribunalului; Pogoţ, judecător; Emil Chirulescu, procuror militar; Tudose, şeful puşcăriei; zeci de ofiţeri de jandarmi şi de armată, anchetatori-sadişti, jandarmi de rînd. Astfel de liste au fost alcătuite de autor pentru oraşele Bălţi şi Tiraspol, precum şi pentru unele sate şi raioane ale Moldovei[1988].

Arestarea şi deferirea justiţiei a celor 20000 de jandarmi şi de colaboratori ai diferitelor servicii de represalii ale regimului lui Ion Antonescu, care au comis crime în teritoriile ocupate, erau îndreptăţite din punct de vedere moral şi legal şi nu contraveneau principiului pedepsirii personale. Deci, exista temei pentru a declara organizaţii criminale Marele stat major al armatei române, responsabil de planificarea şi desfăşurarea războiului cotropitor, de asemenea şi ministerul afacerilor interne, îndeosebi

[1987] Натиск на Восток: агрессивный румынизм с начала XX века по настоящее время. (Сборник статей, документов и воспоминаний). / Под ред. Н.В. Бабилунги. Бендеры. 2011. С. 324-329.
[1988] http:// agonia.ro/index.php/essay/13894658/Holocost-ul.

Direcţia lui generală a siguranţei, serviciul militar de contrainformaţii şi organele judiciare ce au activat în teritoriile ocupate.

Însă poziţia Moscovei în chestiunea pedepsirii criminalilor de război români era determinată de lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie!”. Acesta a fost principiul-cheie al politicii de compromis larg, promovat şi de comuniştii români. Nici unul din serviciile regimului lui I. Antonescu n-a fost declarat organizaţie criminală. În plan tactic acest comportament era îndreptăţit. Cu unele excepţii colaboratorii acestor structuri deja în toamna anului 1944 s-au angajat în serviciul puterii noi. Astfel posibilitatea de a pedepsi majoritatea covîrşitoare a criminalilor de război români a fost pierdută.

În lista lui A. Găină sînt şi multe nume de familii a moldoveni şi ale persoane cu nume de familii slave. Pentru serviciul în armata, poliţia şi administraţia civilă românească, pe cei care înainte la război trăiau în Moldova Sovietică, judecătoriile sovietice erau în drept să-i considere trădători de stat şi să pronunţe cele mai aspre pedepse. Dar, către momentul eliberării Moldovei, practica aspră de aplicare a legilor din primii ani de război, potrivit căreia erau deferite judecăţii toate persoanele, care au lucrat în instituţiile ocupanţilor, în URSS a fost atenuată. Trimiterea pe front în componenţa unităţilor disciplinare, – dacă nu au fost găsiţi vinovaţi de acţiuni concrete împotriva populaţiei sau partizanilor, – era prevăzută numai pentru poliţişti şi pentru persoanele incluse în componenţa wermahtului şi în alte formaţiuni armate ale duşmanului. În RSS Mldovenească rămînea de anchetat activitatea a peste 2000 de primari – administratori locali, care de asemenea exercitau supravegherea politică a populaţiei. Au fost oare răsplatiţi după merite complicii ocupanţilor?

Pedepsirea criminalilor de război germani şi a complicilor duşmanului. Procesul de la Chişinău din 1947. În octombrie 1943 miniştrii afacerilor externe ai Statelor Unite ale Americii, Marii Britanii şi Uniunii Sovietice au semnat Declaraţia de la Moscova, în care se stabilea, că, după încheierea acţiunilor de război, persoanele vinovate de crime de război, trebuie predate statului, pe teritoriul căruia au fost săvîrşite aceste crime, şi să fie condamnate în corespundere cu legile statului respectiv[1989]. Începînd cu anul 1943 în Uniunea RSS au avut loc procese de judecată asupra criminalilor de război germani şi slugoilor acestora la Crasnodar, Harcov, Minsc, Sevastopol, Smolensc, Riga, în alte oraşe sovietice. URSS era în drept să ceară să-i fie predaţi criminalii de război români. Dar organizarea unor procese la Chişinău, Odesa şi Cernăuţi, lipsea de sens majoritatea proceselor asupra criminalilor de război, care aveau loc în România. Moscova în mod evident tărăgăna deschiderea unui asemenea proces de judecată la Chişinău.

Pentru aceasta existau şi motive obiective. Funcţionarii români au fugit peste Prut încă în primăvara anului 1944. Pe funcţionarii aparatului de ocupaţie din populaţia băştinaşă guvernul lui I. Antonescu i-a trădat, interzicînd în ianuarie 1944 „evacuarea” populaţiei din teritoriile ocupate la vest de Prut. De facto complicii ocupanţilor au fost predaţi pe mîinile NKVD şi pe seama tribunalelor militare ale Armatei Roşii[1990].

Mulţi colaboraţionişti totuşi au fugit în România şi mai departe – în Occident. O parte însă au rămas. La Dubăsari serviciul militar de contraspionaj SMERŞ a arestat şi a de-

[1989] http://www.ushmm.org/wlc/ru/article.php?ModuleId=10005140; Московская конференция министров иностранных дел СССР, США и Великобритании (19-30 октября 1943 г.). М., 1978. С. 347; Государственный секретарь США вспоминает. // Вторая мировая война в воспоминаниях. М., 1990. С. 385; Nazaria S. O istorie contra miturilor. P. 519.
[1990] ANRM. F. 706. Inv. 1. D. 545. Fila 36-138.

ferit justiţiei 11 trădători, implicaţi în omorurile în masă a evreilor în septembrie 1941 şi vinovaţi că au dat pe mîna ocupanţilor pentru răfuială comunişti – moldoveni, ruşi, ucraineni. Pentru aceste crime au fost condamnaţi: primarul oraşului A. Demenciuc, adjunctul său F. Canţevici, şeful poliţiei I. Vitez, primarul satului Corjevo H. Studzinskii, primarul satului Lunga I. Grecul şi cinci poliţişti. La 8 mai 1945 a fost pronunţată sentinţa. 10 din cei nominalizaţi au fost condamnaţi la diferite termene de închisoare. A. Demenciuc a fost împuşcat[1991]. Populaţia Moldovei contribuia la pedepsirea colaboraţioniştilor depunînd mărturii. Cei care au săvîrşit crime concrete demonstrate în judecată, de regulă, erau condamnaţi la muncă corecţională şi lipsiţi de drepturi civice[r].

Nici în România nu au existat probleme deosebite la descoperirea criminalilor de război. În septembrie 1944 guvernul regal român a transmis părţii sovietice Arhiva Serviciului Special de Informaţii (SSI), al Prezidiului Consiliului de Miniştri al României şi arhiva siguranţei, care divulgau cadrele acestora şi agentura lor. Liderii partidelor „istorice", naţional-ţărănist şi naţional-liberal, Iuliu Maniu şi Ion Mihalache au divulgat autorităţilor locul unde se ascundea unul din principalii criminali de război din România, Directorul general al SSI generalul E. Cristescu[1992].

Serviciul SMERŞ de acum către mijlocul lui noiembrie 1944 a depistat şi a arestat în România 47 de colaboratori şi 12 rezidenţi ai serviciilor de contraspionaj german şi român; 180 de agenţi ai serviciului german de spionaj, 9 agenţi ai serviciului secret ungar şi 546 de agenţi ai serviciilor speciale româneşti – în total 794 de persoane[1993]. Au fost arestaţi, de asemenea, 99 de emigranţi ruşi albgardişti, suspectaţi de colaborare cu serviciile speciale germane[1994]. Arestările au continuat şi mai tîrziu, dar de urmărire politică serviciile speciale sovietice, judecînd după informaţiile disponibile, nu s-au ocupat. În România trăia foştii şefi al guvernului Republicii Democratice Modoveneşti (1917-1918) Pantelimon Erhan şi Daniel Ciugureanu, mai mult de 20 de foşti membri ai Sfatului Ţării, dar nimeni dintre aceştia n-a fost nici măcar reţinut de SMERŞ.

Posibilităţile de a pedepsi criminalii de război şi complicii lor, potrivit crimelor săvîrşite, se reduceau. La 26 mai 1947 a fost emis Ucazul Prezidiumului Sovietului Suprem al Uniunii RSS „Despre anularea pedepsei capitale", prin care s-a decretat că astfel de pedeapsă nu poate fi aplicată în timp de pace. Şi abia după aceasta, la 6 decembrie 1947, la Chişinău a început procesul împotriva criminalilor fascişti.

S-au adoptat anumite măsuri ca procesul de judecată să nu provoace acutizarea pasiunilor „antiromâneşti". Principalii inculpaţi erau germanii: comendantul militar şi şeful garnizoanei Chişinău, general-maiorul Stanislaus von Devitz-Krebs, ober-locotenentul H. Klik, zonderfuhrerul V. Gaselgardt. A trece cu totul sub tăcere crimele poliţiei (nu şi ale armatei) române era însă imposibil, de aceea au fost chemaţi la răspundere şi unii români criminali de mîna a doua: colonelul D. Marinoiu, ofiţerii jandarmeriei româneşti: căpitanul A. Bugnaru, locotenenţii I. Jurea, I. Demetrian, P. Şontea, A. Marinaş, P. Şuvar. În mod sfidător lipseau pe banca acuzaţilor funcţionarii români,

---

[1991] Натиск на Восток. С. 289-293.

[r] Nota redactorului ştiinţific: Acestă constatare este totalmente confirmată de materialele arhivelor SIS, Procuraaturii Generale şi Curţii Supreme de Justiţie.

[1992] http:// bistrita24.ro/articole/Din-istoria-serviciilor-secrete-romanesti-XIV-Eugen-Cristescu-8-13318.html.

[1993] Смерш. Исторические очерки и архивные документы. М., 2003. С. 142.

[1994] Абрамов В. Абакумов – начальник СМЕРШа. Взлет и падение любимца Сталина. М., Яуза, ЭКСМО, 2005. С. 142.

care au adus cele mai mari daune Moldovei: foştii guvernatori ai Basarabiei Constantin Voiculescu şi Olimpiu Stavrat, generalul de jandarmi Ioan Topor, care în 1941 a înfăptuit concentrarea, execuţiile în masă şi deportarea evreilor din Basarabia peste Nistru („curăţirea teritoriilor"), comandanţii Inspectoratului regional de poliţie Chişinău şi al jandarmeriei Pavel Epure şi Teodor Meculescu, comendanţii ghetourilor, închisorilor şi lagărelor de concentrare, vinovaţi de schingiuiri şu de asasinări de masă.

Generalul Devitz-Krebs era învinuit că în timp de trei luni cît a fost comendant militar al Chişinăului (29 mai – 21 august 1944) a condus personal asasinări de masă (mai mult de 2000 de oameni), schingiuiri şi jefuiri ale locuitorilor oraşului, a dat ordin să fie trimişi cu sila la construirea fortificaţiilor; a fost acuzat, de asemenea, de nimicirea parcului de tramvaie, a conductei de apă, a cartierilor de locuit. Colonelul Marinoiu a fost învinuit de asasinarea în masă a locuitorilor Moldovei, din regiunea Cernăuţi, din oraşul Berdeansc şi din Crimeea, de jefuirea cîtorva mănăstiri, inclusiv a mănăstirii Ţigăneşti, precum şi de faptul că a participat personal la aceste crime. Comandantul batalionului de jandarmi Bugnaru şi subalternii lui Jurea, Demetrian, Şontea, Marinaş, Şuvar erau învinuiţi că în procesul de urmărire a partizanilor, dînşii au arestat şi torturat locuitori din partea centrală a Moldovei şi din Odesa.

Zonderfuhrerul Gaiselgardt cu subalternii săi, soldaţi germani au adus în Novo-Cneazevca din Ucraina 300 de oameni, au format o colonie de muncă, iar în vremea retragerii aproape pe toţi lucrătorii i-a trimis în Germania, jefuind locuitorii satului. Dauna generală adusă diferitelor instituţii ale Chişinăului însuma 1383345000 de ruble, iar a orăşenilor – 20 8887 546 de ruble.

Acuzaţii au recunoscut crimele săvîrşite însă explicau acţiunile într-un mod tradiţional pentru nazişti: executau ordinele. Avînd în vedere caracterul crimelor, comise de inculpaţi, ei toţi, desigur, meritau pedeapsa capitală. Tribunalul militar însă i-a condamnat pe S. von Devitz-Krebs, H. Klik, V. Gaiselgardt, D. Marinoiu, P. Şontea, A. Bugnaru, I. Jurea, I. Demetrian, pe fiecare la 25 de ani de lagăr de muncă corecţională, iar pe P. Şuvar şi A. Marinaş la 20 de ani[1995].

În ajun de Anul Nou 1948 regele a abdicat de la tron, iar în august în România a fost creat Serviciul securităţii de stat, condus de comunişti. După aceasta au fost arestaţi şi predaţi autorităţilor sovietice redactorii gazetelor chişinăuiene, care apăreau în anii de ocupaţie – „Basarabia" şi „Raza", preoţii Sergiu Roşca şi Vasile Ţepordei. Abia în 1950 a fost arestat fostul redactor al revistei „Viaţa Basarabiei" Panteleimon Halippa. Toţi aceşti redactori au fost învinuiţi de propagandă fascistă, de îndreptăţire a politicii de genocid şi teroare. Cea mai complicată era situaţia lui Pan Halippa, care în 1918 era preşedinte al Sfatului Ţării. Au fost arestaţi şi alţi membri ai acestui organ, care au ajutat guvernul român sa justifice „politic" actul de anexare a Basarabiei: Daniel Ciugureanu[1996], Ion Pelivan[1997], Gherman Pîntea.

În anii '20 – '30 foştii membri ai Sfatului Ţării participau la mişcarea regionaliştilor basarabeni, criticau politica Bucureştiului în Basarabia, erau autori de lucrări istorice, de articole şi memorii, afirmau specificul moldovenesc. Unii sprijineau editarea ga-

[1995] http:// www.vedomosti.md/news/Kishinevskii_Protsess.
[1996] http:// ro.wikipedia.org/wiki/Daniel_Ciugureanu.
[1997]http://www.google.md/#hl=ru&sclient=psy-ab&q=Ion+Pelivan&oq=Ion+Pelivan&aq=f&aqi=g5g.K5&aql=&gs_l=serp.12..0l5j0i30l5.4803.15941.1.18202.16.11.

zetelor în limba rusă[1998]. Din aceste considerente partea sovietică n-a fost interesată de a pronunţa sentinţe aspre. V. Ţepordei a ispăşit şapte ani de închisoare, iar S. Roşca – patru. Pan Halippa doi ani de detenţie i-a făcut în România, apoi a fost predat organelor Uniunii RSS. Dar la Chişinău nu i-au organizat un proces politic. L-au condamnat la 25 de ani de muncă corecţională, apoi fiind retrocedat României, unde şi-a ispăşit pedeapsa în puşcăria din Aiud; deja în 1957 a fost eliberat înainte de termen. Fostul primar al Odesei Gherman Pîntea a dovedit în judecată neimplicarea sa la actele de genocid. A fost condamnat la 10 ani de detenţie, dar după trei ani a fost graţiat. Tot în acel an, 1955, în URSS a fost eliberat din lagăr fostul subprefect al judeţului Berezovca din Transnistria, moldoveanul A.N. Smochină, condamnat la 25 de ani de detenţie[1999].

Regionaliştii basarabeni un sfert de veac au participat la viaţa politică a României şi ştiau multe despre „bucătăria" politică românească. Acest fapt s-a dovedit a fi primejdios. Probabil, cel mai informat din ei, fostul ministru de interne Ion Inculeţ, a murit în ianuarie 1941 la vîrsta de 50 de ani. Ofiţerul SSI Dumitru Bogos, fost membru al Sfatului Ţării şi primar al Chişinăului, în 1944 continua să lucreze în serviciul de contraspionaj al armatei române, care lupta împotriva naziştilor. Dar la 14 mai 1946, în zilele Procesului Marii trădări naţionale, dînsul a decedat la Bucureşti în vîrstă de 58 de ani[2000]. Momentul era foarte potrivit. Au urmat şi alte morţi stranii ale activiştilor basarabeni. La 7 mai 1950, numai la două zile după arest, a decedat fostul membru al Sfatului Ţării şi prim-ministru al RDM D. Ciugureanu. La cei 65 de ani ai săi el era bine sănătos. În actul de deces, scris la puşcărie, se arăta că D. Ciugureanu a murit la 5 mai, la 9 dimineaţa, adică cu 15 ore înainte de arest. Cercetînd materialele Ministerului afacerilor interne, istoricul român N. Roşca a tras concluzia întemeiată, că a avut loc un omor[2001]. Posibil că D. Ciugureanu s-a otrăvit, gustînd din merindele de drum de la puşcăria din Aiud.

Ştefan Ciobanu, de asemenea fost membru al Sfatului Ţării, fiind membru al Consiliului de coroană al regelui Carol al II-lea, la 28 iunie 1940 a cerut ca România să-i declare război Uniunii Sovietice. Însă el era membru al Academiei Române şi arestarea lui putea aduce prejudicii politice. Foarte la timp, în noiembrie 1950, acest istoric de 67 de ani a decedat[2002]. Gheorghe Bezviconi, specialist în istoria Moldovei medievale, membru corespondent al Academiei române, provenit dintr-o familie de cazaci, n-a participat la viaţa politică. Cu toate acestea, a fost lipsit de mijloace de existenţă, fiind nevoit să-şi cîştige pînea ca paznic la cimitirul Belu din Bucureşti[2003].

Era anevoios să i se incrimineze vreo „învinuire" în faţa „democraţie populare" lui Ion Pelivan. Dînsul şi-a încheiat activitatea politică încă în anii '20. Dar atunci, în anii '20 – '30, I. Pelivan se manifesta ca autor de lucrări ştiinţifice, confirmînd istoria Moldovei, specificul culturii moldoveneşti. În anii '30 serviciile speciale româneşti au

---

[1998] Шорников П.М. Бессарабский фронт (1918-1940 гг.) -2-е изд., Тирасполь. Полиграфист. 2011. С. 86-97, 156-165, 166-180 etc; acelaşi autor: Молдавская самобытность. Тирасполь. Изд-во Приднестровского ун-та. 2007. С. 286-291.

[1999] http:// www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/transnistreanul-care-romanizat-moldovenii.

[2000] Moraru P. Serviciile secrete şi Basarabia. P. 40-43.

[2001] Rosca N. Basarabia şi ministrul intregitor Daniel Ciugureanu. Chisinău. Prut Internaţional. 2010. P. 170-171.

[2002] http:// ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98tefan_Ciobanu.

[2003] http:// ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_G._Bezviconi.

descoperit că pînă în 1918 „primul naţionalist moldovean” a colaborat cu serviciul de contraspionaj rusesc[2004].

Partea sovietică, într-un fel, a confirmat aceste bănuieli. La puşcăria din Aiud I. Pelivan a fost vizitat de ofiţerii din serviciul de contraspionaj al unităţilor sovietice, dislocate în România, discutînd cu acest deţinut foarte respectuos. „Interogările” se făceau la mese pline cu bucate în biroul şefului închisorii sau în vremea primblărilor prin grădina puşcăriei. În alte locuri de detenţie temnicerii se comportau cu Pelivan aspru, îl hrăneau prost. Moartea bătrînului de 78 de ani în 1954 a atras atenţia doctorilor şi ofiţerilor din serviciul sovietic de contraspionaj. Probabil, i-au bănuit pe colegii români de lichidarea unui activist bine informat. Un autor moldovean contemporan pune pe seama serviciilor speciale ceauşiste moartea lui G. Pîntea: „În paşnicul an 1967 [Pîntea] a intrat în cafenea, a comandat o cafea, a băut-o şi a căzut mort”[2005].

A fost nimicit şi cunoscutul om de cultură rus, cîntăreţul emigrant Petr Leşcenco. La începutul anului 1951 el a dobîndit de la guvernul URSS permisiunea de a se întoarce în Patrie, a dovedit să facă şi o cină de adio. Dar în martie P. Leşcenco a fost arestat la Braşov în mod sfidător – în timpul concertului. Bănuielile de participare în războiul civil, serviciul în armata română – la manutanţă (aproviziona cantinele ofiţereşti), turneele în Odesa ocupată nu puteau servi motive de arest şi persecutare. Potrivit mărturiilor soţiei sale, Vera Belousova, cîntareţul n-a aflat cauza arestării sale. La 16 iulie 1954, în vîrstă de 56 de ani, P. Leşcenco a murit în spitalul puşcăriei din Bucureşti. După alte informaţii, aceasta s-a întîmplat în închisoarea din Tîrgu-Ocna. Pe soră-sa au anunţat-o de moartea lui tocmai în 1956, cînd se încheia sorocul lui de detenţie. În 1952 a fost arestată şi Vera Belousova. Ca cetăţeană a URSS, ea a fost predată părţii sovietice. Căsătoria ei cu un emigrant şi plecarea peste hotarele ţării judecata le-a calificat ca trădare de Patrie şi a condamnat-o la 25 de ani de închisoare[2006]. În 1956 ea a fost graţiată. Cauzele arestării lui P. Leşcenco pînă astăzi rămîn necunoscute.[2007].

Sentinţa de moarte a fost pronunţată în contumacie numai pe un singur dosar – al mitropolitului Visarion Puiu. Acest slujitor basarabean şi bucovinean, în anii 1943-1944, a fost mitropolit cu reşedinţa la Odesa. Pedeapsa aspră pronunţată în contumacie de Tribunalul Popular poate fi explicată prin faptul că la sfîrşitul anului 1944 părintele V. Puiu a intrat în componenţa „guvernului român în emigraţie”, înjghebat la Viena de liderul „Gărzii de Fier” Horia Sima. În realitate, această sentinţă a ridicat în Occident prestanţa politică a acestui emigrant. Nici Iuliu Scriban, predecesorul lui Visarion în funcţia de şef al misiunii bisericii române în „Transnistria”, nici Antim Nica, succesorul lui, nici fostul şef al eparhiei Basarabiei Efrem Tighineanu, mult mai vinovaţi decît V. Puiu de invazia Patriarhatului românesc în teritoriul canonic al Bisericii Ortodoxe Ruse şi de propagandă antisovietică, nici măcar n-au fost anchetaţi.

Publicaţiile autorilor români sînt pline de mărturii despre regimul aspru ce domnea în instituţiile penitenciare româneşti din vremea „democraţiei populare” şi a „epocii de aur” a lui N. Ceauşescu. Soarta lui P. Leşcenco şi a multor altor deţinuţi politici, despre care vom vorbi în continuare, confirmă justeţea acestor afirmaţii. Însă aceste condiţii aspre n-au zdruncinat sănătatea propagandiştilor nazişti, cu care regimul naţional-

[2004] Натиск на Восток. С. 17, 22, 23.
[2005] http:// baza.md/index.php?newsid=726.
[2006] Суляк С. Бессарабия – край родной (к 110-летию со дня рождения П.К. Лещенко) // Русин. Международный исторический журнал. 2008. № 1-2 (11-12). С. 156-157.
[2007] http:// ru.wikipedia.org/wiki/.

comunist avea de gînd să colaboreze. În anii ’60 Pan Halippa a devenit consilier al lui N. Ceauşescu pentru „problemele basarabene”, a fost ales membru-corespondent al Academiei Române, scria memorii, continua activitatea literară. A decedat în vîrstă de 95 de ani[2008]. N. Roşca a murit în 2000, avînd 88 de ani, iar V. Ţepordei a murit în 2002 în vîrstă de 90 de ani.

Dat fiind, că lucrul în aparatul de ocupaţie nu poate fi considerată crimă, colaboraţioniştii din Moldova nu au fost aspru persecutaţi. Dar prezenţa în republică a unui grup însemnat de persoane care au servit ocupanţii, a fost considerată de conducerea RSSM stînjenitoare din punct de vedere politic. În numărul acelor 11617 capi de familii, deportaţi în iulie 1949 din Moldova, au fost incluşi 3665 de „complici activi ai ocupanţilor germani, persoane care au colaborat cu organele de poliţie germane şi române, membri activi ai organizaţiilor profasciste”. În această categorie au fost incluşi şi un număr neînsemnat de „albgardişti şi membri ai sectelor ilegale”[2009]. În Moldova colaboraţioniştii au fost totuşi pedepsiţi.

Pedepsirea criminalilor de război în România. Tragerea la răspundere a criminalilor de război din România se cuvine a fi examinată, pornind de la normele de drept stabilite de Tribunalul internaţional, care a judecat principalii criminali de război germani la Nurnberg. Această instanţă internaţională făcea distincţie între patru tipuri de crime:

1. Complot: învinuiţii că au pregătit şi au înfăptuit un plan, ce urmărea luarea puterii abolute şi au acţionat în deplină concordanţă cu scopul de a săvîrşi crimele ulterioare;

2. Crime împotriva păcii: învinuiţii că au încălcat articolul 34 al legislaţiei internaţionale în 64 de cazuri în serie, au declanşat război de cotropire;

3. Crime de război: învinuiţii dădeau ordine sau admiteau asasinări în masă sau torturi, oprimarea a milioane de oameni, ori dădeau ordine de jefuire totală;

4. Crime împotriva umanităţii: învinuiţii persecutau duşmanii politici, minorităţile rasiale sau religioase. Ei au nimicit comunităţi etnice întregi.

În principiu articolele Acordului de armistiţiu între România şi Coaliţia antihitleristă, semnat la 12 septembrie 1944 la Moscova, corespundeau prevederilor Tribunalului internaţional, de altfel, corespundeau şi hotărîrilor adoptate jumătate de an mai tîrziu la Ialta, privind comportarea cu Germania învinsă. Acordul prevedea pedepsirea românilor criminali de război, desfiinţarea organizaţiilor fasciste şi pronaziste, prevenirea reanimării acestora.

Executarea hotărîrilor privind pedepsirea criminalilor fascişti din România a fost influenţată însă de specificul politic al acestei ţări. Partidele oficiale ale naziştilor români „Garda de Fier” şi partidele lui A. C. Cuza şi Octavian Goga au fost desfiinţate încă la începutul Războiului al doilea mondial şi către momentul răsturnării dictaturii lui I. Antonescu, partidele radicalilor de dreapta (de tipul naţional-socialiştilor germani sau a partidului fascist italian, partidului «Săgeţi încrucişate» din Ungaria, organizaţiei *ustaşilor* din Croaţia) în România nu existau. Partid românesc cu adevărat nazist erau corpul de ofiţeri şi unter-ofiţeri ai armatei, personalul poliţiei şi al serviciilor speciale, precum şi aparatul de stat, completat de-a lungul mai multor decenii după criterii strict naţionaliste, exclusivist-româneşti, şi educat în spiritul şovinismului românesc. Se putea, cum s-a şi întîmplat în realitate, de eliminat din aceste structuri elementele delirant-extremiste, dar era imposibil ca societatea românească să se izbăvească de tot

[2008] http:// ro.wikipedia.org/wiki/Pantelimon_Halippa.
[2009] Пасат В.И. Трудные страницы истории Молдовы. С. 456.

personalul îndoctrinat de naţionalism sordid. Aceste fapte au determinat caracterul şovăitor al politicii de denazificare a României, inclusiv urmărirea judiciară a criminalilor de război.

Chiar şi astfel de acte de denazificare, precum anularea legislaţiei şoviniste, discriminatoare faţă de minorităţile naţionale, legislaţie caracteristică pentru statele fasciste, a fost tergiversată amar de timp. Primul act legislativ privind tragerea la răspundere a criminalilor de război, precum şi a persoanelor responsabile de situaţia catastrofală a ţării a fost promulgat abia la 20 ianuarie 1945. Criminali de război au fost declarate:

− persoanele care s-au comportat cu prizonierii de război şi cu ostaticii contrar prevederilor legislaţiei internaţionale; ordonau ori săvîrşeau acte de cruzime sau execuţii în zonele acţiunilor militare;

− persoanele care au dat ordine sau au iniţiat crearea ghetourilor şi a lagărelor „de muncă";

− înfăptuiau deportări din motive politice sau rasiale;

− dădeau ordine sau înfăptuiau represiuni colective sau individuale, evacuări sau deportări de lichidare a persoanelor;

− folosirea muncii silite cu scopuri de nimicire (Legea de stat cu privire la pedepsirea criminalilor de război şi Legea cu privire la tragerea la răspundere a persoanelor vinovate de Holocaust)[2010].

Maniera cum au fost formulate şi aplicate aceste Legi, a îngăduit unei întregi mase de criminali de război de mîna a doua să evite urmărirea judiciară sau să se aleagă cu o pedeapsă uşoară. Ba mai mult, numeroşi provocatori şi instigatori la crime de război, care au îndoctrinat conştiinţa societăţii, răspîndind ideologia fascistă prin intermediul mass-media nu cădeau sub incidenţa acestor legi.

Plus la toate, organele de anchetă, judiciare, alte structuri de stat au fost completate cu funcţionari purtatori convinşi a ideologiei naziste. Anume ei au iniţiat în anii '20 – '30 legislaţia antidemocratică, şovinistă şi antisemită, pe care au aplicat-o şi de-a lungul a şase ani de dictatură fascistă (1938-1944).

Urmărirea criminalilor de război s-a mişcat din loc cînd în România a venit la putere guvernul procomunist al lui Petru Groza. La 12 aprilie 1945 a fost adoptată Legea Nr. 312 „Cu privire la demascarea şi pedepsirea vinovaţilor de ruinarea ţării şi de crime de război". În baza ei în mai 1946 au fost judecaţi I. Antonescu şi alţi principali criminali de război români. Conform acestei legi au fost stabilite două categorii de inculpaţi:

1. Persoane care au promovat politica fascismului, au admis pe teritoriul României trupe germane, verbal sau în scris s-au pronunţat pentru pregătirea crimelor de război;

2. Au fost stabilite cincisprezece forme de participare la crime de război şi anume:

− persoanele care au adoptat hotărîrea să declare război Uniunii RSS şi Naţiunilor unite;

− au supus unei comportări inumane prizonierii de război sau ostaticii;

− au ordonat sau au săvîrşit acte de teroare, de cruzime sau de oprimare a populaţiei teritoriilor, pe care se desfăşura războiul;

− ordonau sau săvîrşeau represiuni colective sau individuale cu scopul de persecutare a populaţiei civile din motive politice sau rasiale;

− au ordonat sau au organizat munci silnice sau deportări ale persoanelor cu scopul nimicirii acestora;

[2010] Legile № 50 и 51, Monitorul oficial, nr.17 din 21 ianuarie 1945. P. 415.

– comendanţii, directorii, supraveghetorii şi temnicerii lagărelor de prizonieri de război sau pentru deţinuţi politici, lagărelor sau detaşamentelor de muncă silită, care s-au comportat inuman cu cei aflaţi în puterea lor;

– ofiţerii de poliţie şi tot felul de anchetatori, care au aplicat forţa, torturi şi mijloace ilegale de supuşenie;

– procurori şi judecători, civili şi militari, care au contribuit la acte de teroare şi de violenţă;

– persoane care au părăsit teritoriul naţional pentru a se pune în slujba hitlerismului şi fascismului şi s-au pronunţat împotriva ţării în scris, oral sau într-un alt fel.

În categoria criminalilor de război au fost incluse de asemenea şi persoanele care au dobîndit proprietăţi pe calea jefuirii, care au elaborat şi adoptat o legislaţie rasială în spirit hitlerist, legionar sau rasial sau au aplicat o asemenea legislaţie.

Legea prevedea că persoanele care s-au făcut vinovate de crime de război puteau fi judecate cu pedeapsa capitală sau condamnaţi pe viaţă la munci forţate.

Aşadar, pentru crime de război urmau să fie trase la răspundere trei categorii de persoane, acuzate de:

1) participare la război împotriva Uniunii RSS şi aliaţilor;

2) comportare inumană (de la munci silite pînă la nimicire) faţă de prizonierii de război sau populaţia civilă în zonele acţiunilor militare din motive politice sau rasiale;

3) răspîndirea propagandei legionar-fasciste.

Ultimul punct lipseşte în lista criteriilor de tragere la răspundere formulate de Tribunalul internaţional de la Nurnberg. Dar anume această prevedere din legea românească permitea pedepsirea jurnaliştilor şi a intelectualilor, care au sprijinit ideologic „Garda de Fier" şi regimul lui I. Antonescu, precum şi funcţionarii numerosului său aparat propagandistic.

La procesul Marii Trădări naţionale (mai 1946) au fost condamnaţi la pedeapsa capitală însuşi dictatorul, adjunctul său M. Antonescu, şeful jandarmeriei româneşti C. Vasiliu, guvernatorul Transnistriei Gh. Alexianu. Aceştia au fost împuşcaţi. Directorul general al SSI E. Cristescu de asemenea a fost condamnat la moarte, dar în anii de război dînsul a avut relaţii secrete cu conducerea partidului comunist român în ilegalitate[2011]; în afară de aceasta, el a promis că va deconspira agentura britanică de spionaj din România. La propunerea ministrului de justiţie, a comunistului Lucreţiu Patraşcanu, pedeapsa capitală pentru fostul şef a SSI a fost înlocuită cu închisoarea pe viaţă. Autorii români bănuiesc că în 1950 E. Cristescu n-a decedat, ci în taină a fost eliberat.

Miniştrii care au participat la Procesul Marii Trădări naţionale în calitate de martori, au fost eliberaţi, dar ulterior au fost arestaţi şi în 1949 condamnaţi. Printre aceştia erau Ion Petrovici, generalul Radu Rosetti (ministrul învăţămîntului); generalul Gheorghe Potopeanu (ministrul economiei), Constantin Constantinescu (ministrul muncii şi căilor de comunicare); Gheorghe Docan (ministrul justiţiei), alţi vreo zece generali de poliţie şi înalţi dregători. Nimeni n-a fost pedepsit cu moartea, termenele de detenţie au fost scurte. În 1950 au murit în închisoare generalii N. Macici, responsabil de asasinările de masă din Odesa, şi N. Ciupercă.

Pedepsirea criminalilor de război în România, susţin istoricii români, a avut loc în mare parte în urma presiunilor exercitate de guvernul URSS. Depistarea criminalilor, dobîndirea dovezilor despre faptelor criminale a inculpaţilor partea română înclina să

[2011] http:// ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Cristescu.

le lase pe seama părţii sovietice. O parte a societăţii româneşti interpreta procesele asupra criminalilor de război drept acte antinaţionale, inspirate de străini, care doreau să se răzbune pe soldaţii români care au luptat pentru readucerea în componenţa României a Basarabiei şi a Bucovinei de Nord. Crimele monstruoase de nimicire a evreilor la aceste procese au fost considerate secundare, dacă măcar ocazional erau pomenite. Despre genocidul romilor nici nu s-a pomenit.

În cele din urmă, mulţi militari români, locul cărora era pe banca acuzaţilor, continuau serviciul şi după lovitura de palat din 23 august 1944. Generalul Gh. Potopeanu, care spre sfîrşitul ocupaţiei a condus operaţiunile de jefuire a „Transnistriei", în 1944-1945 era înscăunat ministru. Ulterior a fost arestat şi de două ori judecat. În 1963 Gh. Potopeanu a fost graţiat şi a murit în libertate[2012]. Generalul V. Atanasiu în 1941 comanda un corp de armată, a participat la luptele din Moldova şi la asediul Odesei, apoi a comandat trupele române de ocupaţie în Basarabia. La momentul potrivit, la 20 august 1944, s-a certat cu I. Antonescu şi, ca prin minune, a fost făcut comandant al armatei 1 româneşti, participînd în luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei, Slovaciei. A fost decorat cu ordenul „Suvorov". V. Atanasiu n-a fost tras la răspundere judiciară şi a murit în 1964 în vîrstă de 78 de ani[2013].

Jandarmii de asemenea erau în preţ. După trecerea României de partea coaliţiei antihitleriste fostul prefect al judeţului Dubăsari colonelul Al. Batcu, implicat în desfăşurarea „Operaţiunii 1111" şi a campaniei „pămîntului pustiit", a fost avansat în grad de general. În 1945 el a devenit comendant militar al Bucureştiului. A murit în 1964 în vîrstă de 72 ani. Astăzi dînsul este onorat ca erou al jandarmeriei româneşti[2014].

În toamna 1944 a fost avansat în grad de general fostul şef al jandarmeriei Basarabiei colonelul T. Meculescu. Însă fiind vinovat de teroare în Moldova ocupată, după război a fost demis, deferit judecăţii şi condamnat la 15 ani de „temniţă grea". Dar, în scurtă vreme, a fost eliberat şi făcut şef de jandarmerie – al „Corpului gardienilor publici". Dar un funcţionar cu mîinile în sînge, care a săvîrşit crime în teritoriile ocupate, pentru noile autorităţi era în plan politic prea odios.

În 1948 generalul din nou a fost arestat, judecat şi întemniţat; după doi ani de detenţie preventivă, a fost condamnat la 8 ani de muncă corecţională. După şapte ani a ieşit la libertate, dar în 1960 din nou a fost arestat pentru crime săvîrşite împotriva „clasei muncitoare", adică chiar în România; a fost condamnat la 10 ani de închisoare. Dar nici acest soroc nu l-a ispăşit. În 1964, după venirea la putere a lui N. Ceauşescu a fost graţiat şi eliberat. Pînă la adînci bătrîneţe călăul Basarabiei a dus-o bine. A murit la vîrsta de 93 de ani. Astăzi şi el serveşte în România model de slujbă jandarmerească[2015].

A scăpat de pedeapsa capitală şi I. Topor, pedeapsă care de atîtea ori a meritat-o. Dar de acest călău a avut grijă Dumnezeu: în 1950 a murit în puşcărie. De asemenea a fost condamnat şi fostul comandant al legiunii de jandarmi Lăpuşna colonelul N. Caracaş. În iulie-septembrie 1941 dînsul s-a răfuit cu evreii deţinuţi, iar în 1944 a comandat operaţii împotriva partizanilor din Moldova[2016].

[2012] http:// ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Potopeanu.
[2013] http:// en.wikipedia.org/wiki/Vasile_Atanasiu.
[2014] http:// en.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Batcu.
[2015] Revista%20Jandarmeria%20Română%20nr%203.pdf; Jandarmeria română. № 3/2008. P. 13.
[2016] http:// www.idee.ro/holocaust/pdf/solutionarea.pdf.

Comisiile extraordinare de stat pentru cercetarea crimelor cotropitorilor fascişti, create în fiecare raion al Moldovei şi în Ucraina, exhumau mormintele comune ale jertfelor asasinărilor de masă, anchetau populaţia, încercînd să afle numele ucigaşilor, dar locuitorii, de regulă, nu cunoşteau acest lucru. În realitate, acţiunile autorităţilor româneşti, care au provocat moartea a sute de mii de oameni, rămîneau necercetate. Însă în procesul examinării dosarelor asupra criminalilor de război, puse pe rol în România, se acumula material de acuzare şi împotriva conducătorilor administraţiilor de ocupaţie. Abia la 22 februarie 1946 a fost deferit Tribunalului poporului din Bucureşti fostul guvernator al Basarabiei C. Voiculescu. În doi ani cît el a guvernat Basarabia au fost ucişi sau trimişi la moarte în Transnistria mai mult de 100000 de evrei şi ţigani, iar acţiunile social-economice ale autorităţilor româneşti au generat foametea şi răspîndirea bolilor sociale, provocate de ea. Din aceste pricini populaţia Basarabiei s-a redus cu 220000 de oameni, 10% din numărul total al locuitorilor[2017].

Succesorul lui C. Voiculescu la postul de guvernator, generalul O. Stavrat a rămas în serviciul armatei pînă în 1947. În 1948 şi el a fost arestat. Acuzaţia dispunea de informaţii sigure despre crimele săvîrşite sub comanda lui de soldaţii şi ofiţerii diviziei a 7-a de infanterie la începutul războiului în nordul Bucovinei şi în Moldova. Această bandă de cotropitori a lăsat pîraie de sînge pe traseul Dorneşti, Ciudei, Storojineţ, Ropcea, Iordăneşti, Pătrăuţi, Panca, Broscăuţi, Stăneşti, Jadova Veche, Costeşti, Hliniţa, Budineţ, Cireş, Herţa, Vijniţa, Noua Suliţă, Hotin, Edineţ, Bălţi, Briceni, Lipcani, Făleşti, Mărculeşti, Floreşti, Gura-Camenca, Gura-Căinari, Lincăuţi, Soroca, Cetatea Albă. O. Stavrat, numit în 1943 guvernator al Basarabiei, a condus „Operaţiunea 1111" de jefuire şi campania „pămîntului pustiit".

În vremea administrării sale au fost distruse aproape o jumătate din casele de locuit din Chişinău, au avut loc strămutări de masă ale populaţiei, jefuirea rezervelor produselor alimentare, distrugerea sistemului de securitate sanitară. Toate acestea au provocat răspîndirea tifosului exantematic şi a febrei tifoide. Urmare a guvernării lui O. Stavrat a fost moartea din cauze sanitare a 107000 de locuitori ai Moldovei[2018]. Ambii guvernatori au fost condamnaţi la închisoare: C. Voiculescu pe viaţă, dar în 1955 acest general de 65 de ani a murit. În acelaşi an O. Stavrat a fost eliberat; a decedat în 1968 în vîrstă de 80 de ani.

Tribunalele populare din Bucureşti şi Cluj, chemate să examineze dosarele crimelor de război au fost desfiinţate la 28 iunie 1946. În scurta perioadă de activitate ele au examinat 2700 de dosare, dar au condamnat doar 668 de persoane; multor li s-a pronunţat sentinţa în contumacie. Tribunalul Bucureşti, care a examinat dosarele pe crimele de război, săvîrşite pe teritoriile Uniunii Sovietice, provizoriu ocupate de români, a pronunţat doar 187 de sentinţe. Tribunalul Cluj, care a judecat, în temei, militarii, jandarmii şi funcţionarii maghiari, ce au săvîrşit crime împotriva populaţiei româneşti din Ardealul de Nord, după cum s-a menţionat în Raportul de încheiere al Comisiei internaţionale pentru cercetarea Holocaustului în România, nu numai că a tras la răspundere mai mulţi criminali de război, dar şi a pronunţat sentinţe mult mai aspre.

Altfel zis, s-a recurs la politica standardelor duble: românii au fost pedepsiţi mai indulgent, iar maghiarii – mai aspru. Ambele tribunale au pronunţat doar 48 de sentinţe capitale, din care au fost executate doar 4[2019]. După 1950 a început eliberarea înainte

[2017] Шорников П.М. Цена войны. С. 96-98.
[2018] Ibid. C. 99-101.
[2019] Comisia Internationala pentru studierea Holocaustului... Raport final. P. 319, 320.

de termen a criminalilor de război condamnaţi. Ultimii au părăsit închisorile în 1962 şi 1964, fiind graţiaţi. Criminalii de război români au fost lăsaţi în libertate atunci, cînd noul regim naţionalist-comunist avea nevoie de serviciile captivilor politici, mai ales din rîndurile intelectualilor. A început reabilitarea lor politică[2020].

Pe fundalul atitudinii îngăduitoare a justiţiei „comuniste" faţă de jandarmi, slujbaşii serviciilor de contraspionaj şi ai poliţiei secrete, devine greu de lămurit comportarea ei aspră faţă de militari. În anii 1950-1955 în închisori au pierit circa 80 de generali ai armatei române. Nici unul din ei n-a fost condamnat pe nedrept. Cu toate acestea, în prezent istoriografia şi publicistica românească îi prezintă ca victime ale „ruşilor şi comuniştilor". Totodată, în societatea românească se cultivă ideea, că în România comunişti erau doar evreii.

Eschivarea Bucureştiului oficial de urmărirea persoanelor, care au comis crime de război pe teritoriul URSS (în Moldova, Ucraina şi Federaţia Rusă) nu poate fi explicată prin împotrivirea forţelor anticomuniste. Represiunile politice în ţară aveau un caracter de masă. În perioada 1945-1964 pe dosarele privind securitatea statului au fost anchetate în total 107294 de persoane; din aceştia au fost condamnaţi 73310, iar 18455 au fost achitaţi[2021]. Opoziţia burgheză a fost răpusă în primii ani ai „democraţiei populare". Cu toate acestea, pedepsirea criminalilor de război în România a fost selectivă. A fost tras la răspundere doar un cerc îngust de învinuiţi, ce ocupau cele mai înalte posturi de comandă şi administrative. Sentinţele pronunţate au fost, avînd în vedere conţinutul şi caracterul crimelor săvîrşite de ei, neadecvate, foarte indulgente, executarea deciziilor judecătoreşti în majoritatea cazurilor se încheia înainte de termen. Au fost pedepsiţi doar unii criminali-executanţi. Posibilitatea de a denazifica ţara, de a elibera societatea românească de influenţa ideologiei naziste în procesul judecării criminalilor de război, forţele de stînga din România a folosit-o doar parţial. Conducerea sovietică era interesată ca în România să se ajungă la un larg consens politic şi n-a exercitat presiunile cuvenite în această problemă.

În zilele noastre pedepsirea criminalilor de război este cercetată de autorii români într-un context fals, străin problemei în cauză, cel al aşa-zisei „instaurări a totalitarismului în România"[r]. Pînă la ora actuală a fost publicată numai o foarte mică parte a materialelor reflectînd procesele de judecată din anii 1945-1950, ceea ce contribuie la reabilitarea politică a criminalilor de război români, deci a scopurilor dictaturii lui Antonescu, a metodelor prin care ea năzuia să obţină aceste scopuri. Societatea românească nu ştie şi nici nu vrea să ştie despre crimele săvîrşite de guvernul lui I. Antonescu, de armata, poliţia, de jandarmeria şi de poliţia politică românească în teritoriile ocupate ale Uniunii RSS. Dar în Republica Moldova, în Ucraina, Federaţia Rusă aceste crime nu sînt uitate.

[2020] Ibid. P. 321.

[2021] http:// www.scribd.com/doc/19606482/Dan-Ioan-Procesul-Maresalului-Ion-Antonescu. P. 55.

[r] Nota recenzentului: Din fericire, în ultimii 15-20 de ani mai mulţi istorici români au efectuat un şir de studii serioase la tema crimelor de război săvărşite de reprezentanţii armatei şi administraţiei române din anii 1941-1944. Ba mai mult, în anul 2011 tînărul cercetător ieşean Andrei Muraru a susţinut teza de doctor în istorie la tema pedepsirii criminalilor de război: *Procesele criminalilor de război din Transnistria*.

ÎNCHEIERE

Prezentul studiu ne îngăduie să formulăm următoarele concluzii. Cel de-Al doilea război mondial s-a început cu mult pînă la data recunoscută oficial − 1 septembrie 1939. Guvernele europene erau conştiente de acest lucru şi promovau o politică internă şi externă corespunzătoare. Prin voia istoriei la flancul de sud al viitorului Front de Est se afla RSS Moldovenească.

Către începutul războiului poporul moldovenesc avea statalitatea sa. În RASSM, ce se dezvoltase în componenţa URSS, a fost creată o industrie, avusese loc revoluţia culturală, se desfăşurau procesele de consolidare naţională.

În Basarabia, ce se afla sub ocupaţa României, situaţia social-economică era catastrofală, populaţia suferea în urma politicii naţionaliste discriminatoare, a teroarei fizice şi politice, a românizării forţate. Moldovenii păstrau orientarea geopolitică răsăriteană tradiţională. Ei continuau să manifeste o atitudine amicală faţă de Uniunea RSS şi rămîneu străini intereselor statului ocupant. Muncitorii, majoritatea ţăranilor, păturile medii orăşeneşti aşteptau de la reunirea ţinutului cu URSS rezolvarea problemelor sociale. Din motive de neacceptare a puterii româneşti şi din aspiraţia de reunire a ţinutului cu URSS în Basarabia în anii ‘20 − ‘30 s-a constituit o comunitate politică terirorială din moldoveni, ruşi, ucraineni, evrei, bulgari, găgăuzi…

Soluţionarea problemei basarabene, apărute în urma ocupării Basarabiei de către trupele române în 1918, a devenit deosebit de actuală în 1940, ca o măsură de pregătire a viitorului teatru de acţiuni militare în vederea apărării Uniuni RSS. Reunirea Basarabiei cu Rusia/URSS corespundea intereselor luptei Naţiunilor Unite împotriva agresiunii naziste. Ea era îndreptăţită în virtutea pricinilor istorice, militar-strategice, etnopolitice şi de drept internaţional, ea era necesară şi, ca atare, inevitabilă. Nu există nici un temei pentru a interpreta semnarea la 23 august 1939 a Tratatului sovieto-german de neagresiune şi a Protocolului adiţional drept acte care ar da vreun motiv de a pune la îndoială legitimitatea realipirii Basarabiei la URSS. Reunirea ţinutului cu Uniunea Sovietică trebuia să se facă independent de semnarea acestui tratat. Alegerea momentului de reintegrare a Basarabiei cu URSS a fost determinată de situaţia internaţională şi de necesitatea militar-politică.

Reunirea Basarabiei cu URSS a fost întîlnită de majoritatea moldovenilor, precum şi de alte comunităţi conlocuitoare, ca un act de eliberare naţională şi socială. Sprijinul de către populaţia ţinutului a acestui eveniment i-a permis Mişcării de eliberare a Basarabiei să răstoarne puterea României încă pînă la traversarea rîului Nistru de către trupele sovietice. Organul provizoriu al puterii populare − Comitetul revoluţionar militar al Basarabiei, creat de ilegalitatea comunistă, dispunea de organe ale puterii executive locale şi de sprijin armat – drujine alcătuite din muncitori, ţărani şi soldaţi. Comitetul revoluţionar-militar a reuşit să ia sub control evacuarea trupelor româneşti şi a administraţiei româneşti de ocupaţie, să zădărnicească jefuirea de proporţii a bunurilor materiale. Evenimentele de la 28 iunie − 3 iulie 1940 constuie o răscoală în numele eliberării naţionale. CRMB a fost în acele zile un adevărat guvern provizoriu al Basarabiei.

Dovadă a susţinerii actului de reunire a Basarabiei de către populaţie serveşte şi reemigrarea în masă a moldovenilor din România şi formarea neîntîrziată a noilor organe ale administraţiei de stat. Reunirea ţinutului cu URSS a fost salutată şi de majoritatea populaţiei Bucovinei de Nord. Avînd în vedere prevalarea slavilor în componenţa ei naţională, precum şi folosirea de către Bucureşti a argumentului etnic cu scopul

justificării anexării Basarabiei şi Transilvaniei, partea românească nu are nici un drept să exprime pretenţii Moscovei şi în legătură cu unirea acestei regiuni cu Ucraina.

Restabilind hotarul pe Prut, guvernul URSS a adăpostit de prima lovitură a viitorului inamic principalele centre economice şi politice din centrul şi din sudul ţării, a întărit capacitatea de apărare, a obţinut mai mult de 3 milioane de cetăţeni loiali Uniunii Sovietice, gata s-o apere în viitorul război.

Moscova niciodată n-a recunoscut dreptul României la Basarabia şi era în drept, cu scopul de a-şi întoarce ţinutul, să declare război României, să pornească război împotriva ţării-agresoare fără vreo declaraţie oficială, sau să-i înainteze Bucureştiului un ultimatum, ameninţînd cu declanşarea acţiunilor de luptă. Însă *Nota* sovietică nu conţinea indicaţii la măsurile care puteau fi luate de Guvernul sovietic în caz că Guvernul român ar fi refuzat satisfacerea revendicărilor formulate de Moscova şi, deci, Nota nu avea caracter ultimativ. De altfel, orice răspuns la întrebarea: „Era oare *Nota* Guvernului sovietic trimisă Guvernului român la 26 iunie 1940, în care se cerea evacuarea trupelor şi a administraţiei româneşti de ocupaţie din Basarabia şi din Bucovina de Nord, un ultimatum?" nu poate pune la îndoială legitimitatea reunirii Basarabiei cu URSS. Faptul că revenirea la *status quo* de la 31 decembrie 1917, că schimbările teritoriale au avut loc fără acţiuni de luptă au o semnificaţie deosebită pentru caracteristica evenimentelor din iunie 1940.

Guvernul sovietic, în temei, a îndreptăţit aşteptările sociale ale populaţiei Moldovei eliberate. A fost creată Republica Modovenească unională, identitatea naţională moldovenească a intrat în drepturile sale istorice şi a fost susţinută de stat; 40% de ţărani au primit pămînt, s-au îmbunătăţit condiţiile de muncă ale muncitorilor, care au obţinut garanţii sociale. În perioada de pînă la război nu s-a încercat colectivizarea gospodăriilor ţărăneşti. Legea cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul românesc la alfabetul tradiţional chirilic, adoptată la prima Sesiune a Prezidiumului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti, a restabilit una din temeliile culturii moldoveneşti originale. A început constituirea rapidă a unei noi intelectualităţi.

Biserica Pravoslavnică Moldovenească s-a reunit cu Biserica Pravoslavnică Rusă. Revenirea la slujba bisericească după stilul vechi a fost înţeleasă de credincioşi ca un act de eliberare duhovnicească. Biserica a fost separată de stat, iar şcoala de biserică. Dar extreme de genul celor din anii '20 – '30 în politica antibisericească din URSS, în Moldova nu au avut loc.

Executîndu-şi obligaţiunile internaţionale, Guvernul URSS a admis revenirea în patria lor istorică a germanilor din Bugeac. În pofida caracterului benevol al strămutării nemţilor, „repatrierea" lor a fost mai degrabă o deportare. Autorităţile sovietice au strămutat din zonele frontaliere persoanele suspecte din punct de vedere politic. Avînd în vedere începutul inevitabil al războiului, strămutarea lor era necesară, dar această operaţiune putea fi înfăptuită cu mai puţine prejudicii sociale şi politice. La aprecierea ei este bine să ştim că la vest de Prut, Guvernul român a înfăptuit curăţarea politică a zonelor de graniţă cu metode mult mai aspre. În general, în anul din ajunul războiului orientarea geopolitică răsăriteană a populaţiei Moldovei s-a reînnoit şi s-a intensificat.

Participarea României în războiul agresiv împotriva URSS a fost determinată încă în anii '20 – '30 ai sec. Al XX-lea. În România domnea ideologia intoleranţei naţionale, se înaintau pretenţii teritoriale faţă de Ucraina. Aceste idei aveau ecou în societatea românească. Genocidul împotriva evreilor, romilor, înfăptuite de regimul antonescian, au fost pregătite ideologic şi legislativ în deceniile precedente. Pe valurile şovi-

nismului fără margini în toamna anului 1940 au fost aduşi la putere legionarii – naziştii români. În ianuarie 1941 ei, după ce au declanşat o rebeliune la Bucureşti, au fost înfrînţi de armata română. Dar adevăratul partid fascist românesc – aparatul de stat al României, trecut prin mai multe epurări etnice şi politice, purtător al ideologiei naziste, a rămas la putere. Anume aceste cercuri au pregatit ideologic (în spirit fascist) şi organizaţional ţara de război împotriva URSS, au determinat scopurile, sarcinile şi metodele de promovare a politicii româneşti în teritoriile, care urmau să fie cotropite.

Regimul lui I. Antonescu a fost unul fascist. Fascismul dispunea de susţinere în rîndurile burgheziei, ţărănimii şi chiar ale muncitorilor. Cot la cot cu forţele armate ale Germaniei, armatele române au pornit război împotriva Uniunii RSS şi deci şi împotriva RSS Moldoveneşti.

Deşi, în general, începutul războiului a fost pentru Uniunea RSS nereuşit, desfăşurarea acţiunilor armate pe teritoriul Moldovei a demonstrat înaltele calităţi de luptă ale grănicerilor şi trupelor Armatei Roşii. Evacuarea utilajului şi a personalului întreprinderilor, anumite acţiuni speciale au creat premise, care au zădărnicit încercările duşmanului de a pune în serviciul său industria şi transportul Moldovei. Populaţia acorda ajutorul multilateral unităţilor Armatei Roşii şi a participat la măsurile de paralizare. Majoritatea muncitorilor şi funcţionarilor, precum şi a populaţiei oraşelor s-au evacuat spre răsărit. Retragerea unităţilor Armatei Roşii n-a subminat credinţa populaţiei Moldovei în biruinţa definitivă a URSS.

Pentru clasa conducătoare a României războiul avea un caracter de jaf. Bucureştiul visa să cotropească Moldova, Bucovina de Nord, interfluviul Bugo-Nistrean şi, posibil, alte regiuni ca să le înglobeze în Marele Regat Românesc. În teritoriile ocupate de trupele române şi germane a fost instaurat un regim de genocid şi teroare, de exploatare şi jefuire, croit după modelele naziste. Guvernul român înfăptuia politica de „românizare a populaţiei şi teritoriului". **Basarabia, Bucovina şi „Transnistria" au devenit colonii ale României**, aici a fost instaurat un regim de ocupaţie militară, un regim mai crunt decît în coloniile africane ale statelor europene. Politica de ocupaţie includea:

– nimicirea populaţiei paşnice în perioadă acţiunilor de luptă, distrugerea infrastructurii sociale, a sistemului de asistenţă medicală şi de securitate sanitară, iar la etapa de încheiere a ocupaţiei – distrugerea spaţiului locativ, a industriei, a căilor de comunicare, a mediului de existenţă;

– teroarea politică avea sarcina de a înlătura duşmanii reali sau potenţiali ai ocupaţiei, toate persoanele capabile să opună rezistenţă;

– genocid din motive etnice şi confesionale, din 1941 exercitat împotriva evreilor, iar din 1942 şi împotriva romilor. Pentru aceste comunităţi etnice, osupaţia românească a fost o catastrofă naţională. Nimicind evreii şi ţiganii, regimul I. Antonescu acţiona independent de naziştii germani. După încheierea acestor campanii – împotriva evreilor şi romilor – trebuiau să urmeze operaţiuni asemănătoare, îndreptate împotriva altor comunităţi naţionale;

– politica de românizare. Ocupanţii români se comportau cu moldovenii, de parcă aceştia ar fi fost un popor străin românilor din punct de vedere etnocultural şi ostil geopolitic. Suferind adînc şi acut de un incurabil complex de inferitoritate civilizaţională, elitele româneşti au încercat – a doua oară după 1918-1940. Cu scopul etnilichidării naţiunii moldoveneşti ocupanţii au nimicit instituţiile statale ale Republicii moldoveneşti, au hăcuit teritoriul ei, au batjocorit spiritul moldovenilor. Poporul moldovenesc, precum şi alte comunităţi naţionale ale Moldovei, a devenit obiect al unei nemaipome-

nite exploatări, umiliri şi jefuiri. Cotropitorii aplicau poulaţiei republicii pedepse şi norme juridice mult mai aspre, care nu şi le permiteau faţă de românii potrivnici regimului antonescian. Urmare a politicii de ocupaţie în Moldova a devenit moartea în masă a populaţiei locale din cauze „naturale". Totodată, ocupanţii strămutau pe teritoriul Moldovei colonişti români.

− ocupanţii români erau porniţi să se izbăvească de ruşi, ucraineni, găgăuzi şi bulgarii din Moldova. Dînşii pregăteau deportarea acestor minorităţi şi au purces la înfăptuirea acestui program, strămutînd fodţat din Moldova grupuri însemnate de ucraineni şi polonezi. Alte campanii de deportări şi genocid au devenit imposibile datorită cotiturii cruciale în mersul războiului − catastrofei germano-române de la Stalingrad;

− măsuri silnice de folosire a resurselor economice şi umane din teritoriile ocupate. Administraţia românească a instaurat un regim de muncă forţată. În Basarabia au fost întreprinse încercări de a mobiliza recruţi în armata română.

Bucureştiul folosea în calitate de instrument al politicii ocupanţioniste Biserica Românească. Intrarea samavolnică a acesteia în teritoriul duhovnicesc al Bisericii Pravoslavnice Ruseşti reprezenta o agresiune ţîrcovnică, necreştinească, dar Patriarhia Bisericii româneşti a făcut cîrdăşie cu regimul nazist al lui I. Antonescu. Activitatea structurilor bisericeşti româneşti în teritoriile ocupate era îndreptată spre instaurarea unui control duhovnicesc asupra populaţiei cu scopul românizării acesteia. Împotriva moldovenilor-adepţi a slujbei bisericeşti după stilul vechi, împotriva ruşilor de credinţă veche, precum şi împotriva enoriaşilor de altă credinţă autorităţile româneşti luptau cu metode de violenţă şi teroare. Participarea preoţilor la acţiunile politice şi ideologice organizate de ocupanţi compromitea biserica în ochii credincioşilor, înmulţea rîndurile sectanţilor. Asupra comportamentului credincioşilor pravoslavnici din Moldova a influenţat şi schimbarea politicii conducerii URSS faţă de biserică spre înţelegere şi tolerare, schimbare care s-a produs în vremea războiului.

La etapa de încheiere a ocupaţiei Bucureştiul a înfăptuit operaţiuni de jefuire totală şi de ruinare a economiei Moldovei, de distrugere a oraşelor şi a transportului, a instituţiilor medicale. Aceste acţiuni, precum şi politica „pămîntului pustiit", realizată de trupele române şi germane, au dat o lovitură grea temeliei materiale a existenţei populaţiei Moldovei, au provocat apariţia epidemiilor de masă, foametea şi moartea pe un cap a locuitorilor. Atare politică promovată consecvent de ocupanţii români era o formă de genocid. Cu toate acestea poporul moldovenesc şi-a păstrat orientarea geopolitică estică, URSS fiind considerată de majoritatea moldovenilor statul lor. Patriotismul moldovenesc în paralel cu motivele sociale a determinat neacceptarea de către majoritatea poporului moldovenesc a ocupaţiei româno-germane şi participarea moldovenilor, a altor originari din Moldova în război de partea URSS.

Partidul conducător al URSS chema poporul la luptă. Organizaţiile ilegale, constituite in preajma ocupaţiei, au fost nimicite. Dar spiritul poporului nu înfrînt. După spulberarea mitului despre „războiul-fulger", patrioţii, în temei, din rîndurile tinerilor muncitori au creat o nouă reţea de organizaţii patriotice. Ilegaliştii ridicau moralul populaţiei, organizau diversiuni, inspirau acţiunile de sabotare ale muncitorilor şi ţăranilor. În ciuda pierderilor, ilegalitatea continua lupta pentru eliberarea Moldovei.

În Basarabia o formă de rezistenţă moral-politică şi social-culturală a devenit întrebuinţarea publică de către populaţie a limbii ruse. Alături de ruşi, la apărarea spaţiului de funcţionare a limbii ruse participau ucrainenii, moldovenii, bulgarii, găgăuzii. Neacceptarea politicii lingvistice a autorităţilor de ocupaţie era manifestată de muncitori

şi ţărani, de tineri şi chiar de funcţionari. Limba rusă şi în anii de ocupaţie românească în fond şi-a păstrat funcţia de limbă de comunicare interetnică.

Rolul hotărîtor la zădărnicirea acţiunilor de mobilizare a resurselor umane şi economice a Moldovei, întreprinse de ocupanţi, a jucat-o împotrivirea ţăranilor şi muncitorilor. De un real ajutor pentru front a fost sabotarea la căile ferate. Prin zădărnicerea funcţionării acestor artere în toamna 1941 muncitorii şi ţăranii Moldovei au acordat un ajutor eficient apărătorilor Odesei. Sabotarea de către muncitori a împiedicat punerea în funcţiune a unor mari întreprinderi industriale, ţărănimea, în temei, a zădărnicit eforturile duşmanilor de a folosi resursele agrare ale Moldovei. O reuşită evidentă a împotrivirii populare a fost zădărnicirea campaniei de mobilizare a tinerilor din Moldova în armata română. În Moldova ocupată muncitorii recurgeau şi la greve.

În ultimele luni de ocupaţie rezistenţa populară s-a transformat în luptă înarmată. Războiul de partizani, apărut din rezistenţa neînarmată şi din mediul ilegaliştilor, a confirmat alegerea tradiţională geopolitică a poporului moldovenesc − orientarea răsăriteană. Partizanii din Moldova dispuneau de acel factor fundamental fără de care lupta de partizani nu poate exista − de susţinerea unor largi cercuri ale populaţiei. Partizanii Moldovei dezorganizau spatele trupelor duşmane, le provocau pierderi, au contribuit la eliberarea Moldovei. Caracterul norodnic al luptei de partizani se confirmă şi prin reflectarea ei în creaţia populară.

Cel mai mare eveniment de luptă din cel de-Al doilea război mondial pe teritoriul Moldovei şi ale României a fost ofensiva armatelor sovietice, care a avut loc în august 1944. Excelentă după idee, planificare şi executare, strălucită după rezultatele ei militare şi politice, ea a intrat în istorie cu titlul de Operaţiunea Iaşi-Chişinău. La pregătirea ei a participat şi populaţia din raioanele de nord şi de răsărit ale republicii, iar partizanii ce acţionau în spatele duşmanului, au participat curajos la realizarea ei, aducîndu-şi contribuţia pentru obţinerea acestei biruinţe. În memoria poporului moldovenesc operaţiunea Iaşi-Chişinău a rămas ca o bătălie cîştigată de ruşi cu participarea moldovenilor în lupta comună pentru izbăvire de ocupanţii germano-români.

În anii războiului început la 22 iunie 1941 de către Germania şi România împotriva Uniunii RSS, a pierit aproape o pătrime din populaţia Moldovei, a fost jefuită o parte imensă din bogăţia ei naţională. Dar populaţia Moldovei a rămas fidelă ţării comune – URSS şi în anii de ocupaţie româno-germană. Băştinaşii republicii au luptat în rîndurile Armatei Roşii pe front, în ilegalitate, în detaşamentele de partizani, zădărniceau acţiunile cotropitorilor în domeniul economiei, iar după eliberare prin munca lor ajutau frontul la etapa de încheire a războiului. războiul împotriva agresiunii naziste pentru moldoveni, pentru toate comunităţile etnice din Moldova a fost un Mare Război pentru apărarea Patriei.

Moldovenii, ruşii, ucrainenii, evreii, găgăuzii şi bulgarii au participat la cucerirea biruinţei. Anii Marelui Război pentru apărarea Patriei rămîn în amintirea lor nu numai ca o perioadă tragică, dar şi un capitol eroic din istoria lor.

LISTA ABREVIERILOR

ANRM – Arhiva Naţională a Republicii Moldova.

AOSPRM – Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova.

ARMŢ (RKKA) – Armata Roşie Muncitorească-Ţărănească.

ASM – Academia de Stiinte a Moldovei

CBBT – Cabinetul militar-civil pentru administrarea Basarabiei, Bucovinei şi Transnistriei.

CCP (СНК) – Consiliul Comisarilor Poporului (Совет Народных Комиссаров).

CEC (ЦИК) – Comitetul Executiv Central (Центральный Исполнительный Комитет).

CECR (ВЦИК) – Comitetul Executiv Central al Rusiei (Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет).

CECU (ВЦИК) – Comitetul Executiv Central al Uniunii Sovietice (Всесоюзный Центральный Исполнительный Комитет).

CECUcr – Comitetul Executiv Central al Ucrainei.

CECR – Consiliul Executiv Central din toată Rusia.

CFR – Caile Ferate Romîne

CR– Comitetul Raional

CRMB – Comitetul revoluţionar militar al Basarabiei (1940).

NKVD (CPAI) – Comisariatul poporului pentru afacerile interne (Народный комиссариат внутренних дел)

NKID (CPAE) – Comisariatul poporului pentru afacerile externe (Народный комиссариат по иностранным делам).

FZO – Фабрично-заводское обучение (Şcoli de instruire profesională a tinerilor muncitori).

MAE – Ministerul Afacerilor Externe.

MRAP – Marele Război pentri apărarea Patriei.

NSDAP – Partidul Muncitoresc National-Socialist din Germania

OKH (Oberkommando des Heeres) – Comandamentul de vîrf al forţelor terestre al wehrmachtului.

PCUS – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice.

PC(b)U (ВКП (б)) – Partidul Comunist (al bolşevicilor) din toată Uniunea.

PCR – Partidul Comunist din România

RDM – Republica Democratica Moldovenească (1917-1918).

RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

RASSM – Republica Autonomă Sovietica Socialistă Moldovenească (1924-1940).

RPM – Republica Populară Monldovenească (1917-1918).

RSFSR– Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă.

SMERŞ – serviciul militar sovietic de contraspionaj (moarte spionilor / смерть шпионам).

SS (Schutz Staffeln, Detasamente de Paza) – formatiuni militare de elita ale Partidului Muncitoresc National-Socialist din Germania. Iniţial constituiau „elita” SA, garda personală a führerului.

TOM – Teatrul operaţiunilor militare.

URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

ВИЖ – Военно-исторический журнал.

ННИ – Новая и новейшая история.

UNELE LUCRĂRI ALE AUTORULUI LA TEMA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

1. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны. Кишинев. 1984. 136 С.

2. Мунчиторий Молдовей Советиче ын лупта ымпотрива котропиторилор фасчиштъ. Кишинэу. Штиинца.1988. 86 п.

3. Цена войны. Кризис системы здравоохранения и демографические потери Молдавии в период Великой Отечественной войны. Кишинев. Штиинца. 1994. 152 С.

4. Глава IX. Приднестровье в годы Великой Отечественной войны. // История Приднестровской Молдавской Республики. Том 2. Первая часть. Тирасполь. РИО ПГУ. 2001. С.203-244.

5. Глава XIV. Молдавская Республика в Великой Отечественной войне. // История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. Кишинев. 1997. С. 217-227. (Изд. 2-е, переработанное и дополненное. Кишинев. 2002. С. 231-242.

6. Глава «Одно Отечество, и враг один». Феномен Приднестровья. Тирасполь. РИО ПГУ. 2003. С. 73-93.

7. Глава «Гагаузы в годы Великой Отечественной войны. 1941-1945 гг.» // История и культура гагаузов. Очерки. Кишинев. Понтос. 2006.С. 325-348.

8. Параграф «Молдавская идентичность и геополитический выбор молдавского народа в годы Великой Отечественной войны». // Шорников П.М. Молдавская самобытность. Тирасполь. Изд-во Приднестровского ун-та. 2007. С. 266-294.

9. Глава «Спор о геноциде». // Шорников П.М. Поля падения. Историография молдавской этнополитики. Кишинев. 2009. С. 115-131.

10. Главы «Дипломатическая борьба по Бессарабскому вопросу» и «28 июня: народ берет власть». // Шорников П.М. Бессарабский фронт (1918-1940 гг.). Тирасполь: Изд-во Приднестровского университета. 2011. С. 219-258.

11. Помощь трудящихся Молдавской ССР фронту в начале Великой Отечественной войны (июнь-июль 1941 г.). // Актуальные проблемы истории социалистического строительства в Молдавии. Кишинев. 1982. С. 171-192.

12. Массовые формы борьбы рабочих Молдавии против фашистских оккупантов. // Коммунистическое подполье Молдавии. 1941-1944. Кишинев. 1984. С. 114-124.

13. Из истории борьбы рабочих Молдавии против экономической политики фашистских оккупантов. // Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. 1984. N2. С.17-22.

14. Эвакуация населения и народнохозяйственных ценностей Молдавской ССР в начале Великой Отечественной войны. // Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. 1985. № 2. С. 16-21.

15. Политика румынских властей и кризис православной церкви в Бессарабии. 1918-1940 годы. // Отечественная история. 1998. № 5. С. 158-167.

16. Депортация «забугских молдаван» в годы фашистской оккупации. // Мысль (Кишинев). 1999. № 1 (5). С. 42-43.

17. Пароль Сопротивления: Молдавская национальная идея в годы Великой Отечественной войны. // Мысль. (Кишинев). 2000. № 2 (10). С. 46-58.

18. Судьбы молдавской интеллигенции в XX веке и современный духовный кризис. // Национальные отношения в Республике Молдова на современном этапе и пути их оптимизации. Кишинев, 1999. С. 46-53.

19. Молдаване Украины и Приднестровья и политика режима Антонеску (1941-1944). // Молдавани України: історична ретроспектива та сучастність. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 25-26 лютого 1999 року. Одеса. 2000.

С. 89-102

20. Под железной пятой: судьба гагаузского народа в период румыно-германской оккупации Молдавии. 1941-1944. // Этногенез и этническая история гагаузов. Материалы и исследования, посвященные 150-летию В.А. Мошкова. Выпуск 1. Кишинев-Етулия. Ekim. 2002. С.77-100.

21. Старообрядцы и оккупация. 1941-1944./ Старообрядцев Молдавии живое слово. Материалы международной научно-практической конференции «Старообрядчество Молдавии: истоки и современность». 14-16 декабря 2002 г. Кишинев. 2003. С. 78-89.

22. Государственная идея у молдаван в XX веке. // «Мысль». (Кишинев). Общественно-политический и научный журнал 2003. № 1 (19). С. 45-49.

23. Молдовенизм. Историографический очерк. «Мысль». 2003. № 2 (20). С. 63-72.

24. Геополитический контекст Великой Отечественной войны. // Во имя Отчизны. Материалы научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава ПГУ им. Т. Шевченко. Тирасполь. 2006. С. 114-131.

25. Болгары Бессарабии в годы румыно-германской оккупации (1941-1944). // Мысль. 2006. № 3 (33). С. 89-98.

26. Православная церковь «Заднестровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. // Покровские чтения. Книга 8. Статьи и материалы. Тирасполь. 2006. С. 62-67.

27. Румынская церковная миссия в «Заднестровье» (1941-1944). // Мысль. 2006. № 4 (34). С. 84-87.

28. От замалчивания – к оправданию? Унионистская историография Холокоста в Молдавии. // Мысль. 2007. № 1 (35). С. 90-93.

29. Церковная политика Румынии в Бессарабии (1941-1944). // Сохранение культурного наследия в странах Европы. Международная научная конференция. Кишинев, 25-26 сентября 2008 г. Chişinău. 2009. PP. 276-286.

30. Участие народов Молдавии в Великой Отечественной войне и современные фальсификаторы истории. // Великая Победа и современность. К 65-летию победы советского народа в Великой Отечественной войне. Москва. 2010. С. 107-122

31. Молдавия в Великой Отечественной войне. // Молдово-Приднестровский регион. Информационно-аналитический мониторинг. 2010. № 2. С. 52-60.

32. «Операция 1111»: замысел, исполнение, результаты. // Материалы международной научной конференции «Интерпретации различных аспектов второй мировой и Великой Отечественной войны в современной восточно-европейской историографии». Кишинев. 21-22 мая 2010. Кишинев. 2010. С. 74-91.

33. Предвестье освобождения: партизанская борьба в Молдавии в 1944 году. // Забытый агрессор. Румынская оккупация Молдавии и Транснистрии. Сб. статей. Москва. 2010. С.112-154.

34. Государственная идеология королевской Румынии. // Молдово-Приднестровский регион. (Москва). 2010. № 6. С. 53-59.

35. Церковная агрессия Румынии. 1941-1944 гг. // Восточная политика Румынии в прошлом и настоящем (конец XIX – начало XXI вв. Сб. докл. междунар. науч. конф. Под ред канд. ист. наук В.Б. Каширина; Рос.ин-т стратег. Исслед. М. РИСИ, 2011. С. 162-187.

36. Молдавский народ в годы Великой Отечественной войны. // «Натиск на Восток»: Агрессивный румынизм с начала XX века по настоящее время. Сборник статей, документов и воспоминаний. Под ред. проф. Н.В. Бабилунги. Бендеры, 2011. С. 231-251.

37. Идеология оккупации. // Ibid. С. 51-59.

38. Идеология сопротивления. / Ibid. С. 132-141.

39. «Окончательное решение»: румынский вариант. // Ibid. С. 410-423.

40. Определение статуса Буго-Днестровской области в начале фашистской оккупации. // Приднестровское наследие: Материалы IV Международной научно-практической конференции «Культурное наследие в системе духовных ценностей приднестровского общества». Тирасполь: Центр исследования культурно-исторического и духовного наследия. 2011. С.104-110.

41. Ясско-Кишиневская операция: подготовка, осуществление, результаты. // Великая Отечественная война 1941-1945 гг. в исторической памяти Приднестровья. Тирасполь. Изд-во ПГУ. 2011. С. 181-199.

42. Румынизация или депортация? Судьбы славян и гагаузов Бессарабии и Северной Буковины в планах официального Бухареста. 1941-1944. // Русин. Международный исторический журнал. 2011. № 4 (26). С. 96-120.

43. Бессарабская идентичность и Бессарабское освободительное движение. // Republica Moldova – 20 de ani de independenta statala. Conferinta stiinţifică „Identitatea civică si integrarea europeană – factori ai consolidarii statalităţii moldoveneşti" (Chisinău, 5-6 octombrie 2011). Chisinau, CEP USM. 2011. PP. 90-99.

44. Массовые перемещения населения Бессарабии в начальный период Второй мировой войны. // Проблемы национальной стратегии. (Москва). 2012. № 1 (10). С. 159-171.

45. Восточная политика Румынии (1941-1944)./ «Вставай, страна огромная...». Материалы Международной научной конференции, посвящённой 70-летию начала Великой Отечественной войны 1941-1945 годов (г. Севастополь, 15-17 июня 2011 года). Киев: Золотые ворота. С. 80-100.

46. Формирование патриотического подполья на левобережье Днестра и в Бессарабии (июль-август 1941 г.) // Приднестровское наследие. Вып.5. Материалы V Международной научно-практической конференции «Культурное наследие в системе духовных ценностей приднестровского общества». Тирасполь. 2012. С. 80-88.

47. The Reunification of Bessarabia with the USSR/ Russia and the Mass Population Migration / Divided Eastern Europe: Borders and Population Transfer, 1938 – 1947. London, 2012. P. 132-146.

48. Состоялось ли наказание румынских военных преступников? // Русин. 2012. № 2 (28). С. 77-94.

Mareşalul S.K. Timoşenko în satul natal Furmanovca. 30 iunie 1940.

Chişinăueni salută trupele sovietice. 3 iulie 1940.

Arborarea Drapelului Victoriei pe clădirea Primăriei mun. Chişinău. 24 august 1944.

Ⓐ
БОЕВЫЕ ДЕЙСТВИЯ СОВЕТСКИХ ВОЙСК В ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ.
Август 1944 г.-февраль 1945 г.
20°
24°
28°
48°
44°
40°
Германия
Польша
Чехословакия
Венгрия
Румыния
Югославия
Болгария
Австрия
Украина
СССР
Будапешт
Белград
Бухарест
Киев
Кишинев
Одесса
Варна
Константа
Плевен
Тырново
Пловдив
Бургас
Скопье
Тирана
Салоники
Дубровник
Котор
Сараево
Мостар
Триест
Венеция
Адриатическое море
Черное море
Средиземное море
1-й Украинский фронт
2-й Украинский фронт
3-й Украинский фронт
4-й Украинский фронт
Группа армий „Южная Украина"
Армия „Е"
Гр. А „Центр"
Гр. А „Юг"
Гр. А „Ф"
Гр. А „Е"
Гр. А „Северная Украина"
Линия фронта к 20.8.44
Направления ударов 20-24.8.44
Линия фронта к исходу 24.8.44
Направления ударов 25-29.8.44
Линия фронта к исходу 29.8.44
Направления ударов 29.8-6.9.44
Положение войск к исходу 6.9.44
Действия советских и чехословацких войск 6-25.9.44
Линия фронта к исходу 25.9.44
Действия советских, болгарских, румынских и югославских войск 24.9-28.10.44
Линия фронта на 28.10.44
Действия советских, болгарских, югославских, румынских и албанских войск 28.10-20.12.44
Линия фронта на 20.12.44
Действия советских и румынских войск 20.12.44 — 13.2.45
Линия фронта на 13.2.45
Действия Дунайской военной флотилии
Граница между Румынией и Венгрией по Венскому „арбитражу" 1940
Румыно-болгарская граница по договору 1940
НОАЮ Национально-освободительная армия Югославии
НОАА Национально-освободительная армия Албании
1:6 000 000
75 0 75 150 225 км

Întîmpinarea ostaşilor sovietici de către bucureşteni. August 1944.